МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ,
КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ,
КРАЄЗНАВСТВА І ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

V Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді

«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЧЕРЕЗ ВІКИ У XXI СТОЛІТТЯ»

Тези
пошуково-дослідницьких
робіт

Черкаси
2020

УДК 373.04
З-41

З-41 Збірник тез пошуково-дослідницьких робіт V Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЧЕРЕЗ ВІКИ У XXI СТОЛІТТЯ» – Черкаси, – 2020, – 407с.

Тези подано в авторській редакції

Відповідальні за випуск:
Неділько С. В., директор Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді міністерства освіти і науки України;
Фігура О. М., директор Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради;
Турченюк С.П., методист Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

© авторські тексти, 2021

Підп. до друку 16.03.2020 Формат 60x84/16. Папір кн.-журнал.
Умовн. друк. арк.. 28,75. Вид № 1841. Наклад 200 шт.

Видавець Чабаненко Ю.А.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
серія ДК №1898 від 11.08.2004р.
Україна, м.Черкаси, вул. О.Дашковича, 39
Тел.: (0472) 56-46-66, 093-788-99-99

Друк ФОП Чабаненко Ю.А.
Україна, м.Черкаси, вул. О.Дашковича, 39
Тел.: 56-46-66 E-mail: office@2upost.com

Привітання учасникам
V Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття»

Дорогі юні друзі, шановні педагоги, вчені!

Вітаємо вас – учасників V Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття». Нам, організаторам конференції, важливо, що ви приїхали в Черкаси зі своїм доробком, нам цікаво вас почути і в дискусії віднайти спільне, або окреслити свою позицію і продовжити пошуки нових аргументів на користь історичної правди.

Історія людства свідчить, що у кожного народу періоди піднесень змінювалися болючими падіннями, і українці, їх боротьба за волю не є виключенням із цих процесів. Та кожний етап минулого досвіду повчальний і цінний у контексті уроків та оцінок, аналізу і висновків, зроблених національними елітами і трансформованими до людей як віра у безперервність боротьби за справедливість.

Тема нашої конференції охоплює великі історичні періоди і вам – авторам дослідницьких робіт, мабуть, важко уникнути «широких» тем, адже там матеріал на кожній полиці… Висловимо думку, що кожен із нас чекає того невідомого з глибинки матеріалу про події, факти та дослідження про людські долі: родин, сімей, окремих постатей, що проявили себе у складній борні за Українську державність.

Сьогодні в умовах АТО/ООС варто частіше згадувати, а можливо, і порівнювати події Української революції 1917-1921 років та події нашого часу – 2014-2020 років.

Політичні оцінки цих подій зроблені. Історичній науці, краєзнавцям з часом важливо проаналізувати причини і наслідки, наприклад, Революції Гідності, або як Майдан перестав бути лише топонімом міста Києва, а став символом Свободи і Гідності українців. Подіям цим передував протестний рух 2004 року і Революція на граніті 1991 року, рух дисидентів-шістидесятників, спротив ОУН-УПА, а там уже геть близько Українська революція 1917 – 1921 років.

Маємо усі підстави говорити про неперервний ланцюг державотворчих зусиль українців у XX і XXI століттях, і будемо мати сенс, коли скажемо, що і це все було продовженням 400-річної боротьби за Українську державу: зазначене має бути нашим глибоким переконанням – на тому і стояти будемо.

Успіхів вам, друзі, і нових творчих здобутків. А усім нам - перемоги над ворогом і хороших європейських перспектив в Україні.

Організатори конференції

ЗМІСТ

Секція №1: Державотворчі процеси на території сучасної України від найдавніших часів до наших днів. Особливості боротьби українців проти поневолення і національно-визвольні рухи

Остапенко Роман. ПОДІЇ ПІВНІЧНО-ТАВРІЙСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ РУСЬКОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ *10*

Мажора Анна ОБПАЛЕНІ ВІЙНОЮ *13*

Фоменко Вікторія, Геча Олександр. ЖІНКИ-ПІЛОТИ НА АЕРОДРОМІ «СКОМОРОХИ» у 30-40 рр. ХХ ст. *15*

Дронько Ростислав. РЕПРЕСІЇ В КОНТЕКСТІ «СОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ» СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ЛУБЕНЩИНІ ТА НА ТЕРИТОРІЇ СІЛ КАЛАЙДИНЦІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ В 30-Х РОКАХ ХХ СТ. *18*

Шкурупій Альбіна. РЕШЕТИЛІВСЬКИЙ КРАЙ В ХАОСІ НАРОДНОЇ ВІЙНИ *21*

Кириллова Владислава. КИЯНИ І МИКОЛАЇВЦІ: ДОСВІД СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ ВОСЬМИ ПОКОЛІНЬ *24*

Буряченко Олександр. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ОЧИМА МЕШКАНЦІВ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ *26*

Ясинська Ірина. РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ МІФІВ ТА СТЕРЕОТИПІВ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ *30*

Іванов Родіон. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬТКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО *34*

Іванкова Діана. «СЛАВА УКРАЇНІ!»: ВІД КОБЗАРЯ ДО ХАРКОВА ТА РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ (з історії створення гасла) *37*

Макогон Олександр. НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ У СЕЛЯНСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ХАРКІВЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ *38*

Бурлака Софія. УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ *40*

Геращенко Катерина. ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ ПРОТИ БІЛЬШОВИКІВ НА КАТЕРИНОПІЛЬЩИНІ У 1917-1921 РОКАХ ТА РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЙОГО УЧАСНИКІВ *45*

Макаренко Маргарита. ЛИСТУВАННЯ ІВАНА МАЗЕПИ З КАРЛОМ XII *48*

Хуторянська Яна. ПРОРАХУНКИ ТА УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ *50*

Святченко Олександра. ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗЕМЛЯХ НАДДНІПРЯНЩИНИ *52*

Пономар Ярослава. «ГІБРІДНА» ВІЙНА В УКРАЇНІ: НОВІТНІ ІНСТРУМЕНТИ АГРЕСІЇ ЧИ СТАРІ ПРИЙОМИ РАДЯНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 1917–1921 РОКІВ? *53*

Артемов Микола. ВОЛОНТЕРСТВО В МІСТІ СЄВЄРОДОНЕЦЬКУ У 2014-2019 РОКАХ *56*

Євсюкова Ангеліна. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ – ДОБА НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ *59*

Гутник Вікторія. УКРАЇНСЬКЕ ШІСТДЕСЯТНИЦТВО: ПРОФІЛІ НА ТЛІ ПОКОЛІННЯ *63*

Колесникова Єлизавета. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ (1917-1921 РР.) В ОДЕСІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ *66*

Полудненко Олександр. СТАН ПОЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 1917 РОЦІ *70*

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

Барна Юлія. ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ВАСИЛЯ СВИДИ *74*

Тимченко Аліна ІДЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ *77*

Кулик Анна. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ДУХОВНОГО ЛІДЕРА У КРИТИЧНІ ПЕРІОДИ ВИПРОБУВАНЬ УКРАЇНЦІВ *80*

Куліченко Вікторія Олександрівна, Смірнова Софія. ЗАБУТИЙ ГЕОДЕЗИСТ, АСТРОНОМ І МЕЦЕНАТ МИКОЛА КОВАЛЬ-МЕДЗВЕЦЬКИЙ *83*

Ошурко Михайло. РЕПРЕСОВАНА ЮНІСТЬ ІВАНЧУК Г.І. ТА ЧЕПІШКА І.І. *85*

Кривицька Анастасія. НЕЗЛАМНИЙ ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ АКТИВІСТ ЕДЕМ БЄКІРОВ *90*

Могильницький Олексій. ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНА СПАДЩИНА ДМИТРА ДОНЦОВА У ВИМІРІ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ *93*

Тарасов Андрій. БОЇВКА «ШУГАЯ»: ЖИТТЯ ВІДДАНЕ ЗА УКРАЇНУ *98*

Демчук Валентина. ВАРФОЛОМІЙ ГРИГОРЕНКО – УЧАСНИК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ *101*

Марченко Максим АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ ЛИТВИН – УКРАЇНСЬКИЙ ДИСИДЕНТ В РОСІЇ *104*

Бухтій Вікторія. ГУМАНІЗМ – ОСНОВА ДЕРЖАВНОСТІ (ОСОБЛИВОСТІ ВІХ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ ІВАНОВИЧА ПИРОГОВА) *107*

Знаміровський Андрій. ДЕМИД БУРКО – ЖЕРТОВНИЙ ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ *110*

Авраменко Аліна. ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДІЯЧ І ЛІТОПИСЕЦЬ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ *114*

Паламарь Світлана. ПРОМЕТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ *118*

Купріян Анастасія. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ *120*

Стойка Андрій. ХАРИТИНА КОНОНЕНКО – ЖІНКА БАГАТЬОХ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ *124*

Бородай Вікторина. ОКСАНА ЯКІВНА МЕШКО – КОЛИ ВСЕ ЖИТТЯ БОРОТЬБА *127*

Трусова Анна. КІРПА: ВТРАТА, ЩО ДОСІ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ТАЄМНИЦЕЮ *131*

Барашикова Варвара. ЄГОР ПАВЛОВСЬКИЙ – ПЕРШИЙ ЖУРНАЛІСТ МИКОЛАЄВА (забуті імена) *133*

Черкашина Євгенія. ВИХІДЦІ З ХАРКІВЩИНИ – БОРЦІ ЗА УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ *135*

Мішньов Михайло. МАСОВІ РЕПРЕСИВНІ ОПЕРАЦІЇ У 1937-1938 РОКАХ - ТРАГІЧНА ЧАСТИНА ДОЛІ ВАСИЛЯ ЄФРЕМОВИЧА КУШИРЦЯ *136*

Жевнов Нікіта. КАЧАНІВКА І ТАРНОВСЬКІ *138*

Небрат Анастасія. ТАРНОВСЬКІ НА ВАРВИНЩИНІ *141*

Коваленко Вікторія, **Мірошникова Єлизавета, Пивовар Дар'я, Пономаренко Юлія, Яворська Ангеліна.** БОРЦІ ЗА ВОЛЮ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ – ОЛЕКСА ГІРНИК *144*

Литвинова Марія, **Тімофеєва Валерія.** «КСАНТИПА ДЛЯ СОКРАТА або ПЕРША ЛЕДІ УКРАЇНИ в екзилі» *149*

Кравченко Златослава. В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ: ШТРИХИ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРТРЕТА *153*

Назаренко Юлія. КОЗАКОВ ГРИГОРІЙ ТИМОФІЙОВИЧ – ЛЮДИНА ПРАЦІ ТА ПРАВДИ *157*

Поліщук Вікторія. ГЕРОЙ УКРАЇНИ, ЩО ОДЕРЖИМИЙ ГЕНЕТИКОЮ *159*

Лисенко Вікторія. УКРАЇНЕЦЬ, ЯКИЙ ЛЮБИВ СВОЮ БАТЬКІВЩИНУ НЕ ТІЛЬКИ ДО ГЛИБИНИ ДУШІ , А Й ДО ГЛИБИНИ СВОЄЇ КИШЕНІ *160*

Шевченко Валерія. НЕЗДОЛАННА ПАТРІОТКА *162*

Чернець Віталіна. ВНЕСОК ПИЛИПА ОРЛИКА У РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ *165*

Осокіна Софія. КНЯЗЬ ВАСИЛЬ-КОНСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ - ВИДАТНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ *168*

Марущак Анастасія, Колісник Дар'я, Заєць Анна. ДОЛІ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ УМАНЩИНИ *169*

Федоренко Андрій. П. СКОРОПАДСЬКИЙ, Є.КОНОВАЛЕЦЬ ТА В. ЧОРНОВІЛ – БОРЦІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ *171*

Коваленко Анатолій. РОЛЬ ДІЯЧІВ ОУН-УПА У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ *174*

Петрова Анна, Кочерга Катерина. ВЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ (24.12.1937 - 25.03.1999) НАШ ЗЕМЛЯК, ЛЮДИНА, ЩО ПРИСВЯТИЛА СВОЄ ЖИТТЯ БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНУ УКРАЇНУ *177*

Охріменко Марина. ВІРНИЙ СИН УКРАЇНИ ОЛЕКСАНДР ПИЛЬКЕВИЧ *181*

Карвацька Аліна. ГОЛОВНИЙ ТКАЧ НАЦІЇ *186*

Небесна Лана. КАЛЬНИБОЛОТСЬКИЙ ВАТАЖОК ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА *190*

Нещадим Софія. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – ЦЕ НЕЗАБУТНІ ПОСТАТІ *193*

Пигина Дарина. ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ – БОРЕЦЬ НЕЗРИМОГО ФРОНТУ ПОНЕВОЛЕНОЇ НАЦІЇ *198*

Ротар Михайло. МИКОЛА СЦІБОРСЬКИЙ – ТЕОРЕТИК І ПРАКТИК УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ *202*

Коломієць Дмитро, Мєшков Андрій. ПОЛІТИКА ІВАНА МАЗЕПИ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ *206*

Кушнір Юлія, Чепчук Христина. В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ – ІДЕОЛОГ І БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ *209*

Мікша Анна. ІВАН ВИГОВСЬКИЙ І ЛЮБОМЛЬСЬКИЙ КРАЙ *214*

Мінаков Іван. ФЕДІР ШТЕЙНГЕЛЬ – ВОЛИНСЬКИЙ МЕЦЕНАТ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИК *218*

Сулима Анастасія. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСТАТЕЙ ЮРІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА ПАСХАЛІНА ТА ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА ТИМОШЕНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ *226*

Костюк Софія. РОЛЬ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ХОДІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ *229*

Секція №3: Культура як духовна складова пошуку шляхів само ідентифікації українського народу, становлення та розвитку державності на українських землях: зміст, форми та засоби духовної і матеріальної культури

Залата Анастасія. ЧИ ПОТРІБНА ЦЕРКВА В СЕЛІ? *232*

Гута Надія. ВЕЛИКОМУЧЕНИКИ МАЛОЇ ЛЕПЕТИХИ *233*

Голубєва Сніжана. ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ ТА ТРАДИЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНЩИНИ *238*

Іщенко Данило. СЛАВЕТНА ІСТОРІЯ ПРИВАТНОГО МУЗЕЮ ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ ТА СУМНА РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ *241*
Карпуша Анастасія. ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ І МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ *245*
Кулиачов Олексій. ПОБУТ, ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ЧАБАНСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII - ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ *247*
Бабак Марія. ТОЙ, ХТО ЖИВЕ ЗАРАДИ ІНШИХ, Є СПРАВЖНІМ БУДІВНИЧИМ СВОЄЇ ДЕРЖАВИ (ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОРНІЙОВИЧА ЧАЛОГО) *251*
Стужук Аліна. ФОЛЬКЛОРНІ ТРАДИЦІЇ ВІННИЧЧИНИ – ОСНОВА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ДЕРЖАВНОСТІ *255*
Токарчук Каріна. НАШ ЗЕМЛЯК – АКАДЕМІК МИКОЛА ВАСИЛЕНКО *258*

Слобода Артем. РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІСТЬ ЛЮТЕРАНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ГРОМАДИ «ПРИМИРЕННЯ» М. ПОЛТАВИ *261*
Дівейкус Анастасія. КАТОЛИЦЬКА КІРХА СВЯТИХ ПЕТРА І ПАВЛА – АРХІТЕКТУРНА ТА ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НА МИКОЛАЇВЩИНІ *265*
Костік Карина. «РУШНИК ЄДНОСТІ» – ОБЕРІГ МИКОЛАЄВА *267*

Маляр Анастасія. «ПОВНІСТЮ НА УКРАЇНСЬКИХ СПРАВАХ» (про видатного етнографа М. Ф. Сумцова) *271*
Бровар Арсен. ДЕРЖПРОМ: ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ *273*
Стрілець Дмитро. НУМІЗМАТИЧНІ ЗНАХІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ БОГОРОДИЦЬКОЇ ФОРТЕЦІ» *275*
Петрієнко Тетяна. ЧЕРКАЩИНА В НУМІЗМАТИЦІ *277*

Коломієць Вікторія. РОЛЬ ФЕДІРА ПАВЛОВИЧА МАТУШЕВСЬКОГО, В ВІДРОДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ І ДЕРЖАВНОСТІ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ *281*
Дем'яненко Катерина. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ ДОБИ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр. *285*
Литвин Аліна. ВИЗНАЧНИЙ ВЧЕНИЙ-МЕДИК І ЦЕРКОВНИЙ ДІЯЧ ЛУКА КРИМСЬКИЙ ТА ЧЕРКАЩИНА *289*
Ярмоленко Анастасія. МИХАЙЛО МАКСИМОВИЧ - ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНИ *292*

Ансімова Каріна. БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ СИМИРЕНКІВ *296*

Старокожка Оксана. МУЗЕЙ «ПАМ'ЯТЬ» - ДУХОВНА СКАРБНИЦЯ НАШОГО КРАЮ *300*

Іванова Каріна. СВЯТО-ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ КАФЕДРАЛЬНИЙ СОБОР. РОЛЬ ВІДРОДЖЕНОГО ХРАМУ В АРХІТЕКТУРНОМУ КОМПЛЕКСІ ЗАМКОВОЇ ГОРИ ТА ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ЖИТОМИРЩИНИ *302*
Геба Людмила. КЛЯШТОР БОСИХ КАРМЕЛІТІВ: ШЛЯХ ДО ТОЛЕРАНТНОСТІ *305*

Мишаченко Лілія. ПОШАНУВАННЯ УЧАСНИЦІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ – ВИЯВ ПАМ'ЯТІ І ВДЯЧНОСТІ НАЩАДКІВ-ГАДЯЧАН *310*
Коваленко Владислава. ФІЛЬМ «ЛЮДИНА З КІНОАПАРАТОМ» ДЗИҐИ ВЕРТОВА ЯК ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УКРАЇНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ *312*
Попова Поліна. СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА «КУРІНЬ» ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ НА ДОНЕЧЧИНІ У 1984-1994 РОКАХ *314*
Кононенко Софія. ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСІЯ КУЛИКА У 1990-Х – НА ПОЧАТКУ 2000-Х РР. *318*

Шумилова Крістіна. ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО – РЕЧНИК І ПРОРОК *319*

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
Шевченко Максим. БОРЕЦЬ ЗА ВІЛЬНЕ ЖИТТЯ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ *323*

Коваленко Варвара. ДИБИНЕЦЬКА КЕРАМІКА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ *325*

Шляхетко Єлизавета. КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ ЯК ПЕРШИЙ КРОК ДО ВІДНОВЛЕНН НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ *327*

Степаненко Вікторія. РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ УКРАЇНИ НА МОСКОВІЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ДОМОДЕРНОЇ ДОБИ *330*

Лович Андрій. АРХІТЕКТУРА І САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО КОСІВЩИНИ *333*

Маценко Максим. ПИСАНКА – ДУХОВНИЙ СИМВОЛ БОРИСПІЛЬЩИНИ *334*

Мишаченко Лілія. БЕЗМЕЖЖЯ ДУШІ, РОЗУМУ Й ТАЛАНТУ *335*

Недоступ Артем. ГОГОЛІВСЬКИЙ ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ *338*

Секція №4: Історико-краєзнавчі та природні туристсько-рекреаційні об'єкти України, пов'язані з подіями державотворення та історичними постатями

Венгловська Діана, Перчі Софія. ІСТОРИЧНИМИ СТЕЖКАМИ ХУСТЩИНИ *341*

Шелепець Олександр. МІСТО УЖГОРОД ТА РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ *342*

Ісадкова Олександра. ЧЕРЕЗ РОКИ І ВІДСТАНІ *343*

Ковальов Ростислав. ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ВУЛИЦІ.ТАТАРСЬКИЙ ШЛЯХ *348*

Федорін Богдан. ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ВУЛИЦІ.ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ *351*

Запека Андрій. СВІДОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ *356*

Гембержевська Дар'я. ДЕЯКІ ПОКАЗНИКИ ОБСЯГІВ ІМПОРТУ ПРОДУКЦІЇ В АМФОРНІЙ ТАРІ В АНТИЧНЕ МІСТО БОРИСФЕН (НА МАТЕРІАЛАХ РОЗКОПОК О. БЕРЕЗАНЬ У 2019 РОЦІ) *360*

Єрмак Карина ХРОНОЛОГІЯ НОВОЇ ПАМ'ЯТКИ АНТИЧНОЇ АРХЕОЛОГІЇ БОНДАРЕВСЬКІ ДЖЕРЕЛА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ОЛЬВІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ *363*

Могильна Вєроніка. СІЧЕСЛАВЩИНА – КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ *367*

Тарикін Віталій. АРХЕОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ РІДНОГО КРАЮ *370*

Лозицька Тетяна. ЗАМКИ ПОДІЛЛЯ *372*

Сисоєв Дмитро. ФОРТИФІКАЙНІ СПОРУДИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УКРІПРАЙОНУ *376*

Гетьманець Тетяна. ЦІ СЕЛА КОЛИСЬ РОЗКВІТАЛИ… *380*

Бут Юрій. ПАМ'ЯТНИКИ ДРАБОВА *382*

Потапова Альвіна. ІСТОРІЯ СЕЛА БЕРЕЗНЯКИ В НАЗВАХ ВУЛИЦЬ І КУТКІВ (XVII – XX СТ.) *384*

Неумитий Богдан. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ОБ'ЄКТИ ЗВЕНИГОРОДЩИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДІЯМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ІСТОРИЧНИМИ ПОСТАТЯМИ. *386*

Гирявенко Марина. ІНТЕРАКТИВНИЙ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧИЙ МАРШРУТ "КОВРАЙСЬКИЙ СВІТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ" *387*

Масан Олександр. ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ВУЛИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ м. БЕРДИЧЕВА *391*

Степанов Нікіта. БОРИС ВАЛЬХ (1876 – 1942) І ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ ДОНЕЧЧИНИ *396*

Гринь Владислав. МИКОЛА БАЄР – ПРИРОДООХОРОНЕЦЬ ТА ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ *399*

Фисуненко Костянтин. ВНУК ОПОВІДАЄ ПРО ДІДА: ДО БІОГРАФІЇ МИКОЛИ БАЄРА *400*

Карнаух Володимир. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ТА ТУРИЗМ НА ДИКАНЩИНІ *401*

Лобко Богдан. КОЧУБЕЇВСЬКІ ДУБИ *402*

Бобкова Ірина. ЧЕРКАСИ. ПОДОРОЖ СУЧАСНИМ МІСТОМ ТА ПОГЛЯД У МИНУЛЕ… *403*

ПОДІЇ ПІВНІЧНО-ТАВРІЙСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ РУСЬКОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Остапенко Роман, учень 10 класу Запорізької гімназії №6 Запорізької міськради Запорізької області, вихованець гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР
Науковий керівник: **Почтарь Валентина Георгіївна**, вчитель історії Запорізької гімназії №6 Запорізької міськради Запорізької області, керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР

Актуальність теми: Громадянська війна на Україні 1918-1921 рр. ще й досі залишається поширеною тематикою для досліджень, адже порушені у її часи соціально-політичні процеси залишаються актуальними та проблемними навіть серед сучасного суспільства держави. Північно-Таврійська операція, яка цього року вшановує свій сторічний ювілей, стала однією з найважливіших подій фінального етапу Громадянської війни. Детальне вивчення цього періоду з історії рідного краю дає своєрідний «ключ» до розуміння соціально-політичних змін тієї бурхливої доби, тим самим збільшуючи можливості вирішення залишених з її часів проблем.

Дана робота дає змогу заповнити білі плями історії рідного запорізького краю часів Громадянської війни, відголоски якої ще й досі мають актуальне значення в суспільно-політичному житті України.

Отже, **об'єктом дослідження** стала громадянська війна 1918-1921 рр. на території України, **предметом** - події Північно-Таврійської операції Руської Армії на території сучасної Запорізької області.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з червня по листопад 1920 р., а територіальні **межи** роботи включають територію сучасної Запорізької області.

Робота **мала на меті**, перш за все, створення детального всебічного огляду Північно-Таврійської операції у вказаних територіальних рамках шляхом дослідження хронології подій, виявлення їх аспектів й впливу на соціально-політичне життя населення та міжнародну політику того часу.

Для досягнення мети автор поставив наступні **дослідницькі завдання**: *відтворити* чітку та детальну хронологію воєнних та політичних подій у вказаних територіальних та часових рамках, *встановити* причинно-наслідкові зв'язки локальних подій у низці масштабних воєнно-політичних змін даного історичного періоду, *систематизувати* статистичні дані, що стосуються предмету дослідження, *висвітлити* окремі епізоди та подробиці вказаних подій, що мають науковий, навчальний і соціально-просвітницький інтереси, *охарактеризувати* умови розгортання бойових дій та становлення політичних режимів у вказаних історичних рамках, *проаналізувати* характерні особливості ведення збройної боротьби та розгортання суспільно-політичних кампаній, *визначити* вплив вказаних подій на міжнародну політику того часу та навпаки, *порівняти* тенденції висвітлення вказаних подій в джерелах, протилежних за ідеологічним змістом

Таким чином, дотримуючись поставлених дослідницьких завдань, автор дійшов певних **висновків** щодо предмету дослідження:

По-перше, Північно-Таврійська операція Руської Армії складалася з двох основних частин: наступу сил Півдня Росії із Криму у липні-вересні, що у свою чергу поділяється на три періоди, та контрнаступу Робітничо-Селянської Червоної Армії (далі - РСЧА) у жовтні-листопаді 1920р.

Операцію було розпочато 6 липня 1920р. із прориву силами Руської Армії позицій РСЧА на Перекопі та їх морського десанту на азовське узбережжя сучасної Запорізької області. Протягом наступного місяця силами Півдня Росії було розгромлено війська Червоної Армії, звільнено все лівобережжя сучасної Херсонської та половину сучасної Запорізької областей, зокрема міста Мелітополь, Бердянськ та Великий Токмак (сучасний Токмак).

Наприкінці червня-початку липня силами РСЧА було розпочато масштабний контрнаступ, однак основна частина їх військ попала в оточення під Мелітополем та була повністю знищена.

З кінця липня Руська Армія продовжила свій наступ та станом на початок жовтня із запелкими боями захопила територію усієї сучасної Запорізької області.

Однак, радянські війська за цей час сконцентрували в регіоні величезні сили, що за чисельністю переважали супротивника в три рази, й на початку жовтня розпочали стрімкий контрнаступ, лише за двадцять днів звільнивши територію регіону, а ще через півмісяця вибили Руську Армію із Криму, тим самим завершивши свою боротьбу із Білим Рухом на території України.

Таким чином, Північно-Таврійська операція стала останнью кампанією військ Півдня Росії, зумовивши їх повний розгром. За цей період РСЧА втратила близькьо 60000 чоловік вбитими та 30000 полоненими (звільненими наприкинці бойових дій), Руська Армія - близько 50000 вбитими та 20000 полоненими.

Зі сторони Білого руху в даній операції відзначилися генерали Я.Слащов, П.Писартов, Д.Жлоба, Є.Кутєпов, Ф.Абрамов, В.Агапєєв. Загальне керівництво операцію очолював П.Врангель. З боку РСЧА- І.Паука, Р.Ейдельман, М.Блінов, В.Блюхер.

По-друге, із воєнної точки зору Північно-Таврійська операція являє собою велику цінність як чи не найперший випадок одночасного застосування усіх існуючих видів збройних сил: піхоти, кінноти та бронетехніки (в т.ч. танків, броньовиків та бронепоїздів), артилерії, авіації та флоту в умовах маневрової війни та проведення морських десантів. Усього в операції приймало участь до 300000 чоловік, близько 40 танків, стільки ж бронепоїздів, 100 броньовиків, 80 літаків, 10 аеростатів, тисячі гармат та десятки кораблів, що є досить великими показниками для боїв часів Громадянської війни.

Крім того, Червоною Армією було остаточно сформовано тактику "активної" оборони шляхом постійних контрнаступів піхоти та кіннотних рейдів, навіть нечисельними силами, що стала згубною під час боїв у 1941-1942рр на початку радянсько-німецького етапу Другої світової війни.

По-третє, Суспільно-політична ж "лінія" подій Північно-Таврійської операції була зумовлена прагненням сторін конфлікту затвердити свою владу на захоплених територіях та забезпечити надійні тил і постачання своїх армій. Вона складалась із активних реквізицій майна й відкритих грабежів "на користь армії" та мобілізації населення з боку обох сторін, що стрімко знищувало економіку регіону. На початок літа 1920 року регіон, що хоч і був виснажений попередніми бойовими діями, поволі почав відновлювати свою економіку: так, площа засіяної землі сягнула рівня 1917р.,на початку червня знову запрацювали моторобудівельний завод "ДЕКА" в Олександрівську та завод Гриєвза в Бердянську, що одразу ж почали виповнювати

замовлення Червоної армії з ремонту аеропланів, броньовиків та авто, відновилась робота Мелітопольської та Олександрівської електростанцій, остаточно відремонтувались знищені залізничні колії. Продвідділам 13-ї армії було наказано зібрати 540 тон зерна, 82 дві тони м'яса та стільки ж фуражу, 20 тон жирів та 5 тон "ненормованих продуктів" лише у 10-денний строк. Через бюрократичність й невпорядкованість радянських тилів та надто швидке розгортання бойових дій, це завдання виконаним не було, натомість частини мусили забезпечувати себе "експропріаціями" та відкритими грабежами ще більших масштабів. Не кращою була ситуація й на землях, зайнятих Руською Армією, частини козачої кінноти яких, залишившись пішими після евакуації із Новоросійська, забирали по населених пунктах абсолютно всіх коней; стихійно поширилися єврейські погроми. Задля зупинення мародерства та свавілля, в кожному полку Руської Армії було створено слідчі комісії з 5 офіцерів, що мали розслідувати випадки насильства військ відносно населення. У частинах корпусу генерала Я.Слащова було створено інститут "цивільних частин" - штату цивільних агентів, що мав за мету створювати місцеві органи влади одразу ж після зайняття населених пунктів, тим самим значно зменшивши військових злочинів.

Тим часом, у зайнятих червоними частинами будь-яких уїзних або волосних центрів існували створені із командирів штабу та місцевих членів компартії або комсомолу революційні комітети. Ревкоми підпорядковувались Катеринославському губкому, однак, за умов нестачі коней, відсутності телеграфного зв'язку, надто активних бойових дій та перекритих махновськими загонами шляхів, вони мали всю повноту влади у регіонах.

Влада, яка тимчасово встановлювалася на території області, сприяла формуванню стандартних державних інститутів та проводила експериментальну діяльність із новими (наприклад, земельні реформи та реформи органів внутрішніх справ П. Врангеля). Яскравою рисою стала тенденція обох сторін щодо призначення на відповідальні посади саме українців, як засіб привернути прихільність населення. Дуже активну увагу в цей час приділялось і проведенню (в основному Радянською владою) пропагандистської та підпільної діяльності, на які витрачались величезні кошти. Крім того, і Руська армія, і РСЧА проводили радикальну боротьбу із бандитизмом й махновщиною, таким чином проводячи та повне роззброєння населення.

Загалом же, у сукупності із воєнними успіхами РСЧА, ця "лінія" завершилась остаточним та стійким затвердженням Радянської влади на території сучасної Запорізької області.

Крім того, Північно-Таврійська операція сприяла багатьом подіям у міжнародній політиці, зокрема, союзу Півдня Росії із Польщею та правлінням Директорії, причому П. Врангелем вперше за історію Білого Руху було офіційно визнано право УНР на автономію. Також, саме поразка Руської Армії змусила Британію остаточно відмовитись від подальшої підтримки антирадянських сил на території усієї колишньої Російської імперії.

Також, завдяки цієї операції, значною мірою було сформовано кордони УСРР на наступні 20 років, адже саме стрімкий наступ військ Руської Армії затримав та відволік значні сили РСЧА (загалом більше 200000 солдатів), у наслідок чого став однією з головних причин поразок Червоної армії на польському фронті, зокрема, під Варшавою, що сприяли підписанню Ризького миру у 1921 році.

Таким чином, Північно-Таврійська операція стала вирішальною подією кінцевого періоду громадянської війни на Україні 1918-1921рр., чим серйозно

вплинула на всі галузі життя України того часу, зумовивши перебіг її історії на багато десятиліть вперед.

ОБПАЛЕНІ ВІЙНОЮ

Мажора Анна, учениця 9 класу ОЗ «Тарандинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів», вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» Центру дитячої та юнацької творчості Лубенського району Полтавської області.

Керівник: **П'яташ Валентина Суфімівна**, керівник гуртка «Юні екскурсоводи» Центру дитячої та юнацької творчості

На Лубенщині Друга світова війна не оминула жодну родину. У кожному домі живе пам'ять про близьких і рідних, які загинули на війні чи зазнали тяжких мук у той безжалісний час.

Мета нашої наукової розвідки – дослідження реалій Другої світової війни на території села Тарандинці Лубенського району Полтавської області.

Актуальність роботи полягає у недослідженості періоду Другої світової війни на території с. Тарандинці, участі у збройному конфлікті жителів села, їхнього внеску у перемогу над нацизмом та акцентування уваги суспільства на українському вимірі Другої світової війни.

На превеликий жаль, із кожним роком залишається все менше й менше учасників і свідків тих подій. Так, згідно з обліковими даними Тарандинцівської сільської ради, на території села Тарандинець нині проживає учасників Другої світової війни – 0, ветеранів – 0, остарбайтерів – 0, дітей війни – 51.

Опрацювавши матеріали шкільного архіву, ми з'ясували, що Тарандинці були окуповані німецькими загарбниками 2 роки і 5 днів – із 13 вересня 1941 року по 18 вересня 1943 року. Напередодні війни наше село мало розвинену інфраструктуру: тут діяли школа, яка 1938 року була реформована з семирічки в десятирічку, кількість учнів становила 465 осіб (директор Ложечкін С.Д.), бібліотека, клуб, що був розміщений у приміщенні церкви, яку селяни 1929 року постановили закрити, а дзвін здати на потреби індустріалізації, лікарня, 2 млини, пилорама. У 1939 році село було електрифіковане. Колгосп ім. Головка (голова колгоспу Топчій Кость Тимофійович) був одним із передових у Лазірківському районі. Тут вирощували високі врожаї зернових і буряків.

Воєнний стан і початок мобілізації оголошений на Лубенщині 23 червня 1941 р. Дізнавшись про початок війни, жителі села Тарандинці провели мітинг, на якому засудили напад агресора. Та були, на жаль, і такі, які зустрічали німців з хлібом-сіллю. З етичних міркувань не будемо називати їхніх прізвищ. Багато добровольців подали заяви з проханням направити на фронт. Почалася мобілізація громадян, усе менше селян залишалося в селі. Щоб зібрати вирощений урожай, працювали і дорослі, і діти. З наближенням фронту почалася евакуація худоби. Велика рогата худоба з Тарандинець і сусіднього села Губське була евакуйована в Сталінградську область [1].

Поспілкувавшись із Т.В. Ільченко, учителем історії Тарандинцівської школи у 1979-93-х роках, автором рукописної історії села Тарандинці, ми дізналися, що німці вступили в село 13 вересня 1941 року. «Поселилися вони в школі й лікарні. У двоповерховому приміщенні школи було розміщено комендатуру. Старостою села призначили Довбиша Івана Петровича. Усю колгоспну техніку, худобу, що залишилася, німці разом із поліцаями розграбували. Колгосп ім. Головка переформували на громадський двір, люди працювали там, як на панщині. За спізнення на роботу комендант штрафував кожного в 500 карбованців. Поліцаї через годину стягували штраф. Серед села повісили плакат «За непокору наказу – розстріл».

Поліцай Довбиш Савка розстріляв у полі заарештованого комуніста Кеденка К.Д., завідуючого відділом партійного обліку Лазірківського райкому партії, перед розстрілом роздягнувши і роззувши свою жертву. Поліцаї Довбиш І.Д., Довбиш П. П., Сахно Я., Лазоренко І.С. та староста Довбиш І.П. закатували Породу Олександра, одного з тих, хто встановлював радянську владу на селі».

У Лубнах німецька влада відкрила 1 вересня 1942 року ґебітскомісаріат – місто стало центром Лубенського ґебіту. На території учительського інституту й залізничної школи № 8 створили табір військовополонених — Дулаг № 171. За два роки там загинуло і померло 19,5 тис. військовополонених, серед них і наші односельці: голова сільської ради Власенко Микола, секретар сільської ради Юрченко Василь Петрович, сільський активіст Салтиков Єфрем Миколайович.

Опрацювавши дані Національного банку репресованих, нами було виявлено 3 репресованих у роки Другої світової війни жителів с. Тарандинці, а саме: Павленка Трохима Семеновича, 1904 р. н., Косяченка Дмитра Митрофановича, 1911р.н., Сидоренка Петра Герасимовича, 1902 р. н. [2]

При зустрічі В. Г. Бут, директор Тарандинцівської ЗОШ у 1987-2009 роках, розповів нам, що в період окупації у селі функціонувала початкова школа, яка була розміщена в одному із приміщень земських будівель, побудованих у 1913 році. Відступаючи, фашисти спалили двоповерхове приміщення школи, у якому була розміщена німецька комендатура, а ще 4 клуні, необмолочену пшеницю у скиртах. Окрім того, перед відступом із села німці зібрали молодих дівчат нібито для того, щоб чистити картоплю для їдальні, а насправді наказали гнати худобу до станції Лазірки, щоб вивезти її в Німеччину, та не встигли цього зробити через успішний наступ наших військ – наступного дня, 18 вересня 1943 року, в село вступили партизани, а за ними регулярні частини Червоної армії. Село було звільнене 337-ою стрілецькою дивізією Воронезького фронту під командуванням генерала Г.Й. Ляскіна. Бойові втрати дивізії під час звільнення населеного пункту – 8 осіб. Їхні імена увічнено на мармуровій плиті братської могили у селі Тарандинцях.

Із часів використання рабської праці примусові роботи в Німеччині під час Другої світової війни були наймасовішим застосуванням праці іноземців в економіці окремої держави. Лубенським ґебітскомісаром 23 листопада 1942 року було надіслано розпорядження старостам сільуправ, в якому говорилося: "З особами, які призначені для відправки на роботу в Німеччину і які не мають посвідки від вербувальної комісії про звільнення, треба поводитись як з немісцевим елементом, тобто арештовувати їх та відправляти під охороною до жандармського посту у місті Лубни. Переховування втікачів заборонене і буде суворо покарано" [3. с.109].

На роботи до Німеччини насильно вивезли 100 жителів Тарандинець. У сімейному архіві Ольги Степанівни Романенко зберігаються спогади матері Демченко (Кайдаш) Оксани Микитівни, 1922 року народження: «Під час окупації села німцями я працювала у громадському дворі. У жовтні 1942 року поліцаї зігнали жителів до управи і зачитали список молодих людей, які повинні були ранком прибути до управи для відправки в Німеччину. Потяг формувався у Лазірках. Увесь час жила і працювала на заводі у Людвігсрафен. Працювати доводилося по 12-14 годин на добу. На роботу водили строєм під конвоєм німців. Виробляли сировину для виробництва гуми. Умови були дуже важкі. Під час роботи не можна було навіть присісти. Годували дуже погано: 1,5 кг хліба на тиждень, тричі на день гарячий суп із буряків та моркви. Один раз на тиждень – м'ясо, лише самі кістки. Звільнили з табору американські війська. Додому повернулася потягом».

Опрацювавши дані архіву ОЗ «Тарандинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів», електронного архіву Національного банку репресованих, пошукової бази ОБД “Меморіал”, матеріали з сімейних архівів жителів села Тарандинці, ми з’ясували, що на фронт було призвано 178 уродженців с. Тарандинці, мобілізаційні заходи у Лубенському районі проходили у дві хвилі. Наші односельці пройшли війну у складі Білоруського, Південно-Західного, Північно-Кавказького та інш. фронтів. За розподілом посад найбільше було стрілків, зв’язківців, розвідників. Демографічні втрати населення складають 113 осіб полеглих в боях, померлих від ран, зниклих безвісти [3].

Пам’ять про односельців, що віддали життя за перемогу, увічнено в назвах 2 вулиць села. У центрі села встановлено пам’ятний знак «Скорботна мати». Щорічно Тарандинцівська сільська рада організовує заходи з вшанування пам’яті жертв війни, окрім того, автором започатковано створення електронної Книги Пам’яті жителів села Тарандинці, полеглих під час Другої світової війни.

Даною роботою ми хочемо наголосити, що у серці кожного з нас жива пам'ять про неоціненний внесок односельців у спільну перемогу в цій жахливій війні.

ЖІНКИ-ПІЛОТИ НА АЕРОДРОМІ «СКОМОРОХИ» у 30-40 рр. ХХ ст.

Фоменко Вікторія, Геча Олександр, учні 9 та 11 класу Озерненської гімназії Житомирського району Житомирської області
Науковий керівник**: Геча Олена Анатоліївна**, вчитель історії Озерненської гімназії Житомирської області

Актуальність теми. Будь-яка війна в той чи інший спосіб зачіпала інтереси жінок, впливала на їхнє життя, змінюючи або, навіть, руйнуючи його усталений хід, завдаючи болю і втрат, змушуючи винаходити та використовувати певні стратегії виживання, пристосовуватись і протидіяти її руйнівному впливові. Жінки по-різному переживали війну та у різний спосіб були залучені у збройні конфлікти, однак майже до кінця ХХ ст. складний, розмаїтий і неоднозначний жіночий досвід війни (за невеликими винятками) залишався поза увагою істориків. Лише зміни в історичній науці, відомі як «антропологічний поворот», завдяки чому у фокусі студій опинилася людина та її досвід привели до зміни історіографічної ситуації та дали поштовх систематичному вивченню і всебічному осмисленню жіночої історії.

Ми проживаємо у військовому містечку Озерному, де з кожним роком збільшується кількість військових-жінок. Міністерство оборони України виконує міжнародне зобов'язання за програмою партнерства Україна - НАТО щодо гендерного питання і забезпечує рівність прав і можливостей жінок і чоловіків. Про це йдеться в повідомленні відомства. На березень 2019 р. у Збройних Силах України проходять службу близько 25 тисяч жінок, з них – понад 3 тисячі – офіцери [8].

В наш час з метою виховання патріотизму, якостей захисника Батьківщини в Україні проводиться дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл-Джура». У нашому рою «Нащадки козаків» дівчат і хлопців порівну, таким чином, дотримується гендерна рівність. До того ж однією з тих, що найбільше інтригують, стала тема безпосередньої служби жінок у війську та участі у бойових діях. Хоча жінки залишили яскраві спогади, мемуари, щоденники та інші автобіографічні документи про власний досвід війни, в офіційній історії їхні свідчення значною мірою оминали. Досліджуючи і фронт, і тил, науковці набагато частіше використовують чоловічі мемуари.

Мета роботи: проаналізувати причини добровільного масового вступу жінок до лав армій воюючих держав, їх участь безпосередньо у бойових діях. Вивчити саме

жіночий досвід війни, відтворити середовище й умови їх проживання в непростих фронтових умовах.

З 1970-х рр. починається стрімкий розвиток жіночої історії, розробляються нові теми і формуються такі підходи, які дають зможе лише описувати життя жінок різних верств, культур та епох, а й простежити і пояснити соціокультурні механізми, що визначили становище жінок у суспільстві та в історичних студіях. Друга світова війна та її жіночий досвід належить до тих історичних подій та періодів, які потребують досліджень. Першим поступом на шляху гендерного дослідження подій 1939 - 1945 рр. стало проведення конференції «Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства». Серед її учасників: О. Кісь, Т. Пастушенко, Шайде К. та інші дослідниці проблематики [4]. Найбільш систематичним і цілісним дослідженням жіночого досвіду участі в бойових діях стала монографія А. Крилової «Радянські жінки в бою: історія насилля на східному фронті» [10].

Масштаби участі радянських жінок у регулярному війську були справді безпрецедентними: за різними підрахунками, загалом близько 1 млн жінок служили в Червоній армії та перебували у партизанських загонах, і половина з них використовувала зброю та брала безпосередню участь у бойових діях. У 1943 р. жінки становили до 8% радянського війська [4, с. 21]. Напевно, жінки-пілоти найвідоміші серед військових Червоної армії – можливо, завдяки тому, що їхні оповіді є героїчними, є історіями успіху.

Піднімалась у небо Житомира легендарна Поліна Осипенко – учасниця знаменитого перельоту «Москва-Далекий Схід», Герой Радянського Союзу, відважна льотчиця, яка у 1937 р. перевищила три світових рекорди висотних польотів [5, с. 15].

Поліна (тоді ще під дівочим прізвищем Дудник) почала служити на аеродромі «Скоморохи» у 1934 р. У радянських довідниках вказувалося, що була переведена в «Н-скую часть под Житомиром» [11, с. 17]. Їй запам'яталося, як одного разу на маневрах був присутнім командуючий Київським військовим округом І. Якір і дав високу оцінку бойової підготовки їхнього авіаполку. Тут вона знайшла своє кохання – однополчанина, старшого лейтенанта Олександра Осипенка, командира винищувального авіазагону, учасника громадянської війни в Іспанії. Перехід до когорти видатних жінок, які здобули суспільне визнання й звання «народних героїнь» передбачав постійного підтвердження та перевершення власних досягнень, інколи ціною напруження всіх сил на межі можливостей. Прагнучи дотримати дане вождю слово «літати вище, дальше і швидше всіх жінок світу», П. Осипенко загинула під час навчально-тренувальних зборів у 1939 р. А її чоловік став генерал-лейтенантом авіації, уславленим льотчиком, Героєм Радянського Союзу [7].

Ніна Іванівна Русакова народилася 12 (25) січня 1915 р. в селі Сагун, нині – Подгоренського району Воронезької області. У 1933 р. закінчила Воронезький аероклуб, в 1934 р. закінчила Оренбурзьку військову авіаційну школу льотчиків, після чого служила у стройовій частині ВПС на аеродромі «Скоморохи», літала на винищувачах І-5, ДІ-6 і І-16. У липні 1940 р. в якості штурмана брала участь у спробі встановлення жіночого світового авіаційного рекорду дальності польоту по прямій. З серпня 1940 р. по травень 1961 р. – льотчик-випробувач Державного Червонопрапорного науково-випробувального інституту ВВС. Провела випробування різного літакового і радіолокаційного обладнання на літаках ТБ-3, Лі-2, Іл-2, Іл-10, Іл-12, Іл-14, Ла-7, МіГ-3, Пе-2, СБ, Ту-2 , Ту-4, Як-3, Як-7 та їх модифікаціях [6].

Н. Русакова була єдиною жінкою, яка отримала звання – заслужений льотчик-випробувач СРСР (7 жовтня 1959 р.).

У військових документах, які ми вивчали, нас вразила новина про перебування на нашому аеродромі 586 жіночого винищувального авіаційного полку [1]. За таємним наказом НКО СРСР № 0099 від 8 жовтня 1941 р. «Про формування жіночих авіаційних полків ВПС Червоної Армії» був сформований цей полк. Керувала формуванням Марина Раскова, яка у 1938 р. разом з Валентиною Гризодубовою та Поліною Осипенко здійснила успішний безпосадковий дальній переліт. Також були сформовані 587-й і 588-й авіаційні полки (останній був визначений як полк нічних бомбардувальників і впродовж усієї війни залишався суто жіночим). Усі жінки були молодими, віком 18-21 рік, майже усі незаміжні. Прискорений курс військової підготовки розпочався у Москві, у Військовій академії імені М. Жуковського, яку у жовтні 1941 р. довелося перевести до міста Енгельса. Там їм усім коротко підстригли волосся і видали чоловічу форму і взуття, оскільки жіночої уніформи не було передбачено на початку війни [9, с. 84].

До 9 грудня 1941 р. 25 пілотів, яких призначили у 586-й винищувальний авіаційний полк, здали екзамени на одномісному фронтовому винищувачу Як-1. Потрібно сказати, що цей літак з'явився перед самою війною і був з великою кількістю недоліків, як конструктивних, так і виробничих. На літаку повністю була відсутня автоматика управління гвинтомоторною групою, яка вже широко використовувалася в авіації Німеччини, Британії та США. На Як-1 для різкого збільшення швидкості необхідно було послідовно пересунути 7(!) важелів, а пілоту «Месера» достатньо було одного руху рукояткою газу [2].

З березня по вересень 1944 р. з аеродрому «Скоморохи» 586 жіночий авіаційний полк прикривав рух військових ешелонів на залізничних ділянках: Житомир – Фастів, Житомир – Коростень, Житомир – Новоград-Волинськ, Житомир – Бердичів-2. Було здійснено 611 вильотів, сім повітряних боїв вдень і вісім – вночі. Збито жінками-льотчиками два «Юнкерса-88» і один «Хейнкель – 111» [1].

Були серед вильотів 20 особливих – на «вільне полювання». Право на такий виліт заслуговували тільки дуже досвідчені пілоти: з ворогом вони зустрічалися один на один, розраховувати можна було тільки на свою майстерність та вміння. Однією з таких льотчиць була Клавдія Панкратова. Одного разу з аеродрому «Скоморохи» вона вилетіла на «вільне полювання», через півгодини її літак приземлився, і вона попрямувала до командира з докладом. Біля старту стояли підполковник А. Грідньов і замполіт. Вони тільки що отримали повідомлення про те, що К. Панкратова збила в повітряному бою «Хейнкель – 111».

Через деякий час прийшло ще одне «підтвердження»: до КП під'їхала машина, і з неї під конвоєм вивели двох німецьких льотчиків. Один був поранений. Конвоїр пояснив: «Це ваш «трофей». З «Хейнкеля», збитого тільки що льотчицею з вашого аеродрому. Нехай тут посидять, поки за ними транспорт прийде». Німці вважали, що вони потрапили у санітарний батальйон.

Свідчить одна з льотчиць полку: «В кімнату заглянула маленька, рухлива, як школярка – підліток, льотчиця Зоя Пожидаєва. Ось замполіт і вирішила: «А ну, провчимо їх!». У Зої на грудях виблискували нагороди. Замполіт підвела її до величезного рудого здорованя і запитала його: чи не хоче він дізнатися, хто збив його літак? Німець став озиратися по сторонах, втупився у проріз відкритих дверей: в очах його виникли одночасно страх і нетерпляча цікавість. На маленьку білявку він навіть не глянув.

– Так ось же льотчиця, яка збила ваш «Хейнкель»! – замполіт підштовхнула вперед Зою. Що стало зі здорованем! Він у паніці замахав руками і так пронизливо заволав «Найн! Найн!», падаючи на землю. А як весело і дзвінко сміялися дівчата ... –

Мені здається, ми його вдруге зараз збили! – пожартувала Зоя. Пізніше, коли оглянули кабіну «Хейнкеля», виявили срібний хрест – нагороду, вручену командиру екіпажу, досвідченому пілоту Люфтваффе »[3].

586-й жіночий винищувальний авіаційний полк дійшов до Відня, після чого у листопаді 1945 р. був розформований.

В тяжких умовах фронту, в морози важливою була праця технічного складу авіаполків, щоб підтримати в повній бойовій готовності літаки. Техніки та механіки не спали ночами, прогрівали мотори, підтримуючи необхідну температуру в системі рідинного охолодження. За короткий час вони приводили в порядок пошкоджені літаки. Нерідко за одну ніч реанімували безнадійні машини. Служили в полку і дівчата – в групі авіаційного озброєння, парашутоукладницями, помічниками механіків. На рівні з чоловіками вони стійко переносили всі тяготи фронтового життя, переносили до літаків тяжке озброєння, ремонтували і начищали до блиску бойові машини. Шили для льотчиків шарфики з парашутного шовку, що під час повітряного бою вони не натирали до крові шиї, коли крутили головою.

Одразу після звільнення Житомира, в небо над містом вже піднімалося 150-200 бойових і транспортних літаків.

Отже, жінки-льотчиці представляли собою своєрідну еліту серед жінок, мобілізованих на захист СРСР, саме тому деякі сторони військової повсякденності були їм невідомі. З кінця 1943 р. німецькі авіаційні частини покинули аеродром «Скоморохи». Сюди передислокувався спочатку 894 авіаполк, з березня по вересень 1944 р. базувався 586-й жіночий винищувальний авіаційний полк. Жінки - льотчиці здійснили з цього аеродрому 611 вильотів та збили два «Юнкерса-88» і один «Хейнкель – 111».

РЕПРЕСІЇ В КОНТЕКСТІ «СОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ» СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ЛУБЕНЩИНІ ТА НА ТЕРИТОРІЇ СІЛ КАЛАЙДИНЦІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ В 30-Х РОКАХ ХХ СТ.

Дронько Ростислав, учень 10 класу ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова»

Керівник: Мисник С.І. учитель історії, Заслужений учитель України ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова»

Після розпаду СРСР і падіння комуністичного режиму мільйонам людей стала відома жорстока правда про країну, в якій вони жили. Правда виявилася страшною, а оспівана пропагандистами Країна рад – полем кривавих злодіянь над людиною.

Після смерті В.Леніна Й.Сталін перетворився на одноосібного лідера партії і держави. На зміну ленінському гаслу про початок Світової революції було прийнято гасло перетворення країни на військовий табір в умовах капіталістичного оточення і підготовки нападу імперіалістів на Радянський Союз. У 1920-ті роки за темпами промислового розвитку СРСР суттєво відставав від передових країн Європи. Радянське керівництво, взявши курс на модернізацію промислового потенціалу країни, одразу зіткнулося з трьома проблемами: кошти, сировина і робочі руки для розвитку індустрії. Одержати все це можна було від селянства. Та й селянин-власник був несумісний з ладом, який створювався в Радянському Союзі. Хлібна криза 1927-1928-х років і брак валюти, що надходила від продажу хліба за кордон, могли зірвати плани радянського уряду. Потрібен був механізм безперервного постачання хліба державі. Таким механізмом стали колективні господарства (колгоспи).

1929 рік Й.Сталін назвав роком «великого перелому», рішучого наступу соціалізму на капіталістичні елементи міста і села. У країні розпочалася суцільна

колективізація. Партійні комітети і державні установи стали «змагатися» між собою за планові показники нових членів колгоспів. При цьому «колективізатори» вдались до демагогії, залякування, а нерідко й до фізичного насильства щодо тих селян, які не бажали вступати у колгоспи.

Репресії проти селянства здійснювалися по трьох основних напрямках: економічному, політичному та ідеологічному. Шаленій ідеологічній обробці піддавалося населення через засоби масової інформації. Зокрема, сторінки газети «Червона Лубенщина» тих часів під лозунгом «Бідняк – підпора, середняк – спільник, куркуль – ворог» рясніють заголовками статтей: «Розгорнімо суцільну колективізацію сіл і районів», «З колективістських позицій – вогонь по куркулеві», «Міцною змичкою робітників і селянства ліквідуємо глитайню як клас».

Сталінська репресивна машина запрацювала на повну потужність. Радянська держава вдалася й до економічного тиску селян. Тим, хто вступав до колгоспів, уряд надавав різноманітні пільги, звільняв від податків на домашню худобу. А тим, хто залишався одноосібником, доводилося сплачувати високі податки, на них повсякчас спрямовувався адміністративний тиск.

Щоб загнати селян у колгоспи, в 1929-1931 роках в українському селі знищили в показовому порядку сотні тисяч найбільш заможних селянських дворів. Було урочисто оголошено про ліквідацію куркуля як класу.

У с.Калайдинці Тарандинцівського району Лубенської округи, де на початку лютого не було колективізовано жодного господарства, 16 лютого 1930 р. були проведені збори громадян, на яких були присутні 262 чоловіки та уповноважені з району. Розглядалося єдине питання - ліквідація в с.Калайдинцях куркуля як класу. Збори ухвалили усе майно, землю, будівлі громадян Мисника Феодосія Антоновича, Мисника Василя Свиридовича, Бабака Максима Павловича, Бабака Олександра Павловича, Мисника Василя Івановича, Мисника Михайла Івановича, Сурмила Семена Пантелеймоновича, Мисника Дмитра Андрійовича, Мисника Олександра Івановича, Мисника Івана Івановича відібрати і передати у власність товариства спільного обробітку землі.

Не залишилися осторонь боротьби з куркульством органи ДПУ. Одна з перших сфальсифікованих органами ДПУ групових справ після проголошення курсу на суцільну колективізацію була розпочата весною 1930 р. проти нібито існуючої на території району бойової повстанської організації, так званої НРСП (народна революційна селянська партія). Зі слідчих та судових документів дізнаємося, що виникла організація в 1929 р. і розгорнула діяльність у селах Лубенського району. Названою організацією керував колишній член партії більшовиків Слинько Іван Григорович.

Будь-яке необережне висловлювання, спрямоване проти заходів радянської влади по хлібозаготівля і методах суцільної колективізації, кинуте серед односельчан у вузькому колі, призвело до арештів десяти громадян сіл Калайдинцівської сільської ради. Це були різні за віком, фахом, освітою, життєвим досвідом люди, але їх об'єднала спільна трагічна доля. Незрозуміла провина цих людей, які протягом тривалого часу носили на собі ганебне тавро «ворога народу». Рішенням Полтавської обласної прокуратури всі вони були реабілітовані в 1989 році.

Не обминули репресивні заходи органів Радянської влади і керівних сільськогосподарських працівників – бригадирів, членів правлінь, голів колгоспів і сільрад. Цю категорію населення карали в основному за так званий зрив хлібозаготівель. Так, Роман Савелій, вмілий організатор колгоспів у селах Солониця і Войниха, будучи головою колгоспу ДПУ села Клепачі не виконав план

хлібозаготівлі, за що був заарештований і засуджений. Голова колгоспу імені 13-річчя РСЧА села Калайдинці Проценко Остап був заарештований, як антирадянський елемент за те, що роздав голодуючим селянам по 300 грам гречаної полови на трудодень.

У 1932-1933 роках репресії досить широко практикувалися також і проти колективних господарств в цілому. Як правило, це були натуральні штрафи, занесення на так звану чорну дошку, заборона будь-якої торгівлі в селах, помолу як колгоспам, так і одноосібникам, посилання в колгоспи спец бригад для забезпечення виконання всіх перелічених заходів. Восени 1932 року в селі Хитці план хлібозаготівель був виконаний на 57%, а після значної «допомоги» буксирної бригади виконаний на 96%. Після цього почалися жнива скорботи, від голоду померли близько тисячі жителів села.

На 1929 початок 1930 років припадає перший пік масових репресій проти духовенства, яке кваліфікувалося сталінським керівництвом, як прибічник куркульства і закономірно повинно було розділити його долю. Рішення про закриття церков на території Калайдинцівської сільської ради приймали збори громадян сіл. Першим із священників був заарештований, засуджений і висланий до Західного Сибіру Пархоцький Мусій Іванович, священик церкви Івана Богослова села Хитці. Дещо пізніше розділив його долю священик Іваново-Предтечинської церкви села Халепці Животков Микола Петрович. Заарештований і розстріляний священик Свято-Андріївської церкви села Калайдинці Бабак Іван Михайлович.

Брутальні методи проведення суцільної колективізації та розкуркулення викликали обурення широких верств населення, інтереси яких виражала сільська інтелігенція. Учитель Халепцівської трудової школи Павловський Олександр, виступаючи на захист односельчан, заявляв: «Цим планам не буде кінця й краю, скільки ви б їх не виконували. А якщо й будуть виконані, то невідомо, як тоді будуть жити селяни». Подібні висловлювання не могли бути непоміченими: арешт, засудження і заслання.

Невиконання Україною хлібозаготівель пояснювали підривною роботою класових ворогів. План здачі хліба державі опинився під загрозою . В пошуках зерна партійні активісти забирали в селян всі харчові припаси: картоплю, сало, буряки, квасолю. Хлібозаготівельна кампанія фактично перетворилася на цілеспрямоване фізичне винищення селянського населення.

Водночас почався масовий голод.

Сталінський «великий стрибок» дорого коштував Україні. Політика колективізації ліквідувала ринкове господарство на селі. Насильницьке насадження колгоспів, політика розселянювання та хлібозаготівлі призвели до національної трагедії – голодомору 1932-1933 років, який забрав життя мільйонів людей. Командно-бюрократична система керівництва призвела до того , що селянин перестав бути господарем землі, було вбите його почуття власника.

У 2017 -2018 роках український народ і світова громадськість відзначає 85-ті роковини великої трагедії нашої нації – Голодомор 1932-1933 рр. в Україні. Відновлення історичної справедливості з метою увічнення пам'яті жертв і репресій – святий обов'язок громадян України.

Пам'ять про минуле – одне із джерел попередження помилок у майбутньому.

РЕШЕТИЛІВСЬКИЙ КРАЙ В ХАОСІ НАРОДНОЇ ВІЙНИ

Шкурупій Альбіна, вихованка Центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді Решетилівської міської ради Полтавської області, учениця 9-В класу опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника»,
Керівник: **Купенко Ігор Андрійович**, методист Решетилівського ЦТКСЕУМ, вчитель опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника» Полтавської області

Наприкінці 1919 – на початку 1920 рр. у Решетилівській волості Полтавського повіту Полтавської губернії більшовики втретє встановили владу.

Ця спроба була для них найризикованішою, оскільки спротив українського селянства втіленню комуністичних експериментів був збройним, масовим і повсюдним. Якою ж була ця боротьба у нашому краї, що дістала апогею саме у 1920 р. Відповідь на це питання допомогли нам дати архівні джерела з Решетилівського краєзнавчого музею, а саме спогади двох місцевих більшовиків – Білоконя П.М. (1887 р.н.; датуються 1964 р.) [7] та Овсія І.К. (1899 р.н.; датуються 70-80 рр. ХХ століття) [8]. Ці спогади поряд з монографіями полтавського історика В.Я.Ревегука [3, 4] та низкою інших джерел допомогли відтворити картину подій 1920 р.

На 1920 р. Решетилівка (1431 господарство, 7766 жителів) була містечком, до якого тяжіли і навколишні волості. Адже поштові відділення, кінно-поліцейські урядники, лікарські дільниці навколишніх волостей (зокрема, Братешківської. Демидівської, Плосківської. Піщанської) у більшості випадків у дореволюційні часи перебували в Решетилівці [1, с.109-111].

Восени 1919 р. в Решетилівці і навколишніх волостях бійцями великого партизанського з'єднання під керівництвом українських лівих есерів (боротьбистів) Якова Огія, Олекси П'ятенка та Кості Матяша було ліквідовано денікінську владу.

Спочатку з'єднання Я.Огія перебувало у складі військ УНР. Його бійці здійснили рейд до Катеринослава, захопили міста Канів, Хорол, 11 листопада 1919 р. – Решетилівку [7, с.5], а у грудні 1919 – Полтаву, Диканьку і Кременчук.

У Решетилівці партизани захопили в полон та «частково знищили на місці» денікінський каральний підрозділ та посилені наряди поліції. Решетилівський пристав, який проживав на Загатці *(мікрорайон Решетилівки)* в одній білизні вистрибнув через вікно в озеро і зміг утекти.

У Диканьці ж партизани Я.Огія розгромили пивний завод, електростанцію та млин, що належали князю В.С.Кочубею, а ще «перепилися пивом» («підводчики пиво носили цеберками, поїли коней») і на ранок спалили розкішний двоповерховий дерев'яний палац на 105 кімнат, «щоб Кочубей не повертався» [7, с.16].

На основі з'єднання у 5000 бійців у складі трьох піхотних (Полтавський, Кобеляцький, Диканський) та одного кавалерійського полків під командуванням Григорія Скрипника, боротьбисти прагнули створити незалежну від більшовиків Українську Червону армію, а потім і самостійну Українську радянську республіку.

Проте на початку січня 1920 р. з'єднання Я.Огія об'єдналося з Червоною армією. Ліквідація більшовиками у березні 1920 р. партії боротьбистів вимусила Я.Огія здійснити перехід до Комуністичної партії (більшовиків) України /КП(б)У/.

Вибір на користь співпраці з більшовиками, який зробив Я.Огій, став передумовою конфлікту з учорашніми соратниками, адже Всеукревком затвердив Я.Огія головою Решетилівського волосного революційного комітету [5, с.84].

Решетилівський волревком, до якого входили голова волосного комітету незаможних селян (КНС) Білокінь П.М., секретар волосного осередку КП(б)У Скрипник Г.Г., продовольчий комісар Каленіченко С.Я., начальник міліції Чеверденко

Сергій, секретар ревкому Антонець Ф.І. старанно розпочав втілювати більшовицьку політику. Вона полягала у перерозподілі серед бідняків та сімей червоноармійців відібраних у заможних селян 6000 десятин землі, худоби і реманенту та у запровадженні продовольчої розкладки. Остання стала відвертим збройним пограбуванням селянства і разом із примусовою мобілізацією селянської молоді до лав Червоної армії, різко знизила підтримку радянської влади селянством.

Для «боротьби на селі з куркульськими елементами» у Решетилівці був створений спеціальний загін із незаможників під керівництвом Кордіка *(мешканця села Григорівка)*, що займався збройною «викачкою лишків хліба» [7, С.18-20].

Вже навесні 1920 року Решетилівка перетворилася на один із центрів селянського повстанського руху на Полтавщині.

Організатором антибільшовицького Руху опору в Решетилівці став учитель Решетилівської земської школи, син заможного селянина Данило Оверченко. Навесні 1920 р. у лісі поблизу Решетилівки він зібрав 20 юнаків, яким загрожувала мобілізація до червоного війська. З них восьмеро мали вогнепальну зброю, решта – холодну зброю та звичайні кілки. Загін активних дій проти радянської влади не чинив і займав очікувальну позицію, юнаки просто переховувалися від мобілізації.

Ситуація змінилася, коли 25 червня 1920 р. раптовим нападом із Говтви *(нині село Козельщинського району)* до Решетилівки вступили об'єднані загони отаманів Григорія Скирди (псевдо – «Жовтоблакитний») та 28-річного кубанського козака Олександра Молчанова чисельністю більше 500 чоловік.

Під час нападу на Решетилівку повстанці знищили у ній всі органи радянської влади та їх документи, ліквідували 14 «радянських службовців», роззброїли охоронний взвод і забрали в червоноармійців кулемет.

Д.Оверченко відразу ж скликав мітинг мешканців містечка, на якому закликав селян вступати до його загону, щоб боротися проти більшовиків за волю України. На заклик відгукнулося 300 юнаків, але більшість з них не мала ні вишколу, ні зброї.

У Решетилівці повстанці Г.Скирди і О.Молчанова пробули близько восьми годин, а коли одержали повідомлення, що із залізничної станції «Решетилівка» рухаються чисельні війська червоних, знову відійшли до Говтви. До них приєднався і загін Д.Оверченка. О.Молчанов призначив його сотником у своєму загоні.

30 червня до Говтви із декількома сотнями повстанців підійшов отаман Іван Біленький (решетилянин, який командував повстанським загоном у Булановому лісі біля Полтави) і загітував 30 решетилівських селян перейти до нього [3, с.282].

Влітку 1920 р. Д.Оверченко об'єднувався з іншими загонами під загальним командуванням отамана Андрія Левченка і брав участь у ліквідації радянської влади у Великій Багачці, Богодухові, Опішні та інших селах Полтавщини.

Так, повстанці розгромили Демидівський волосний ревком, а повстанець Мойсей Яременко ліквідував його голову – комуніста Попова [2, с.56]. Невдовзі під час сутички на Демидівській горі повстанці вже під керівництвом ад'ютанта А.Левченка Йосипа Мальованого ліквідували і секретаря Решетилівського волосного осередку КП(б)У Г.Г.Скрипника [7, с.19].

14 вересня 1920 р. голова Раднаркому УСРР Х.Раковський оголосив усіх учасників антибільшовицького Руху опору поза законом. Відтоді комуністи їх стали вважати кримінальними злочинцями – бандитами. На боротьбу була мобілізована вся військова і каральна потуга радянської влади. Не забарилися і судові процеси.

Зокрема, 3 жовтня 1920 р. під головуванням «судді» з Петербурга Шарова (Шавера) Н.Д. було прийнято обвинувальний висновок щодо групи осіб – жителів Решетилівки, які воювали в загоні Д.Оверченка. Засудили до розстрілу Мойсея

Яременка (20 років), Григорія Крикливця (25), Степана (21) і Павла (20) Куликів; до 2 років концтаборів – Василя Райду (19) і Миколу Закарлюку (18), а Дмитра Сеня (23), Микиту Ребрика (20), Юхима Черкуна (20) мобілізували в армію [2, с.56].

Тим часом, 3 жовтня повстанці під керівництвом Д.Оверченка та А.Левченка знову захопили Решетилівку, знищили документи радянських установ, поранили члена ревкому, начальника решетилівської міліції Сергія Чеверденка, ліквідували дев'ять «радянських працівників», зокрема і голову волосного ревкому Бутенка Т.П. [7, с.15]. За іншими даними Бутенка розстріляли повстанці загону Марусі Чорної у решетилівському мікрорайоні Перерванка [8, с.4].

У бою повстанці втратили 15 чоловік убитими, але під натиском 262 полку 30 дивізії Червоної армії залишили Решетилівку і через села Говтву та Хорішки відступили на терени сусіднього Хорольського повіту.

Коли 7 жовтня 1920 р. Повстанська армія Нестора Махна захопила містечко Білоцерківку Хорольського повіту, від Д.Оверченка до нього поїхала делегація у складі п'яти осіб з проханням поділитися зброєю, але Махно сказав, що зброю вони одержать тоді, коли приєднаються до його армії. На це повстанці не погодилися, аргументуючи, що «батько» «воює проти Петлюри» [4, с.283].

Тим часом, червоні війська залишили Решетилівку, і 11 жовтня 1920 р. її знову зайняли повстанці А.Левченка та Д.Оверченка, які перебували там протягом трьох днів. [3, с.44]. 14 жовтня загони розійшлися. Д.Оверченко відійшов на хутір Сахни, а звідти на село Глибоку Балку. Всі повстанці мали на головах «петлюрівські шапки» з китицями і башлики з вишитими на них літерами «С.К.» («смерть комуністам»).

Із Глибокої Балки поріділий загін Д.Оверченка (за браком зброї отаман розпустив повстанців) пішов на Білоцерківку, звідти – на містечко Велика Багачка, де був розбитий червоними. Частину повстанців віддали під суд, частину – служити до Червоної армії, решта переховувалася. Доля Д.Оверченка залишилася невідомою.

17 жовтня 1920 р. до кримінальної відповідальності колегією Полтавської губернської Чека було притягнуто 93 селян із загонів Д.Оверченка і І.Біленького. 15 юнаків 1898-1900 р. н. було засуджено до розстрілу. Серед них Григорій Ребрик, Кирило Рудобашта, Григорій Осавул, Сергій Блоха, Іван Закарлюка, Іван Козюра, Антін Чужиня та ін. 23 юнаків відправили у штрафні роти на один рік, 21 – на два роки, 5 – на три роки, а чотирьох – до концтабору на невизначений термін («до закінчення громадянської війни» в Росії) [4, с.284-285].

З настанням холодів повстанський рух на Решетилівщині трохи пішов на спад.

Таким чином, 1920 рік став в решетилівському краї періодом масової народної збройної боротьби селянства проти більшовицької влади. Декілька разів повстанці ліквідовували радянську владу в Решетилівці, але зібравшись із силами регулярні частини Червоної армії разом із чекістами відновлювали її знову.

Це було викликано низкою обставин: неоднорідністю складу учасників Руху опору, відсутністю досвіду, військової дисципліни, керівного центру та єдності між отаманами («отаманщиною»), нестачею зброї. Чисельність повстанських загонів не була постійною, адже більшість повстанців не хотіла залишати рідні місця і наражати себе на небезпеку під час антибільшовицької війни.

КИЯНИ І МИКОЛАЇВЦІ: ДОСВІД СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ ВОСЬМИ ПОКОЛІНЬ

Кириллова Владислава, вихованка наукової секції «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва
Керівники: **Чернявський В.В.** керівник наукової секції «Історія України»,
Сасюк С. Г., керівник наукової секції «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва

Завданням нашої доповіді є опис сукупності соціокультурних зв'язків між столичним містом Києвом і провінційним Миколаєвом. Основним джерелом для реконструкції соціокультурних взаємодій стали біографії осіб, що мігрували між населеними пунктами і внесли істотний внесок у розвиток двох міст, що були узяті з енциклопедичного словника «Миколаївці» виданого в 1999 році у видавництві «Можливості Кіммерії». Він містить 1500 біографій видатних уродженців Миколаївщини.

Усе різноманіття соціокультурних контактів між Києвом і Миколаєвом виявився обмеженим у хронологічному відношенні. Тому в якості нижньої хронологічної межі ми взяли найбільш ранні згадування про «київські зв'язках» (початок XIX століття), в якості верхньої хронологічної межі дату публікації самого словника. Таким чином, нам вдалося охопити відрізок часу в 200 років, що еквівалентно життю 8-ми поколінь. В його рамках коректно виділяти два періоди, до і після перенесення столиці УРСР з Харкова до Києва (1934).

Все різноманіття зафіксованих зв'язків ми розділили на кілька типів:

1.Міграції Миколаїв-Київ, в процесі яких жителі провінції осідали в столиці, де і реалізовувалися як діячі культури, науки, освіти або політики.

2.Міграції Київ-Миколаїв, коли столичні жителі переселялися в Миколаїв і впливали на його розвиток.

3.Студентські міграції до Києва на час навчання у вищих навчальних закладах.

4.Побічні зв'язки, до них ми віднесли усі резонансні події, які відбувалися в Миколаєві, але мали безпосередній взаємозв'язок з Києвом.

Вивчення 1500 біографій енциклопедичного словника показало, що зв'язки між Миколаєвом і Києвом спостерігаються в 142-х випадках. Якщо розподілити їх на умовній хронологічній шкалі то на період до 1934 припадає 27 персоналій або 17,6%. Відповідно відрізок часу між 1934 і 1999-ми прийшлося 117 біографій, або 82,4% від загальної кількості. Отже саме після отримання Києвом статусу республіканської столиці інтенсивність соціокультурних контактів з Миколаєвом зросла майже в п'ять разів. Логічно припустити, що два етапи відрізнялися не тільки кількісно, але і якісно.

У 1800-1934 повністю превалювали контакти Миколаїв-Київ - 21 випадок. З них 12 - виїзд на навчання і 9 фактів трудової міграції. До речі усі студенти по закінченню навчання повернулися на колишні місце проживання і мали істотний вплив на розвиток миколаївської міської громади. Наприклад випускник Першої київської гімназії Г.Н. Ге (1830-1911) в подальшому став автором книги «Історичний нарис існування міста Миколаєва при гирлі Інгулу» (1890) в якій вперше систематизував досвід перших ста років історії міста.

Багато, видатні миколаївців свого часу були випускниками Київського університету імені Святого Володимира. Серед них в першу чергу треба відзначити талановитого лікаря-фтизіатра, першого керівника миколаївського туберкульозного диспансеру П.Я. Вишневського (1876-1938), купця другої гільдії, відомого фінансиста і гласного міської думи Г.А. Властеліцу, військово-морського лікаря і відомого колекціонера античних старожитностей В.А. Страдомський. Незважаючи на те, що в

1800-1934 рр. Миколаїв зберігав статус глибокої провінції, кількість зафіксованих переїздів на постійне місце проживання з Миколаєва до Києва і навпаки однакова. Згідно даних енциклопедичного словника в зазначений період постійними жителями столиці чорноморського суднобудування стали троє киян, а саме: учасник кримської війни і оборони Севастополя Я.І. Гвоздиківській, популярний український письменник П.А. Слаботніцкій і заслужений лікар України Л.П. Херсонський. У свою чергу місто на Інгулі теж дало Києву видатних городян. Тут доречно згадувати таких уродженців Миколаєва, як Архієпископ Інокентій який з 1830 року очолював Київську духовну академію і А.С. Вознісенскій - відомий поет, драматург і теоретик кіно. У Києві він створив першу студію екранного мистецтва.

У 1934 році столицю радянської України перенесли з Харкова до Києва. Одразу специфіка соціокультурних контактів «Миколаїв - Київ» набула іншого характеру. В повсякденній свідомості радянської людини міграція якщо не в Москву, то хоча б в республіканський столичний центр розглядався істотним приростом в соціальній кар'єрі. У 1934-1999 р відбулося загальне збільшення, як числа контактів, так і відтоку населення з Миколаєва та області до Києва. Ця тенденція підтверджується наявними матеріалом, з 142 вивчених зв'язків «Миколаїв - Київ» - 115 (81% від загальної кількості) склалися після 1934 року. При цьому в 31-й біографія містить факт зміни миколаївської прописки на київську, а ось зворотна міграція виявилася набагато меншою всього 7 випадків. З 1800 по 1934 рух населення між містами мав паритетний характер, його зміна після отримання Києвом столичного статусу, вказує на те, що комунікація між двома центрами міської культури починає відбуватися за схемою «центр-периферія». Паралельно з цим відбулося зростання ступеня значимості Києва для миколаївської громади, як освітнього центр. Всього з 1934 по 1999 ми зафіксували 50 персоналій, що здобули вищу освіту в київських ВНЗ. Не маючи фізичної можливості перерахувати їх усіх, ми зупинимося на найбільш важливих персоналіях. У різні роки київські вузи закінчували: заслужений працівник культури, директор Миколаївського обласного краєзнавчого музею Л.Д. Хлопінская, директор державного архіву миколаївської області І.С.Павлік, народний артист А.І. Кравченко, голова міста Миколаєва А.А. Олійник, поет-перекладач, головний редактор газети «Вечерний Николаев» В.Ю. Пучков, заслужений художник України М.А. Ряснянський і багато інших.

Якщо розглядати культурну взаємодії між двома містами через особистості мігрантів, то ми будемо змушені констатувати вплив Києва за двома основними напрямками - це освіта і культура. Характерно, що дві миколаївські народні артистки К.І. Маліч та Н.І. Вогонь-Догоновская були уродженками Києва. У цьому контексті надзвичайно цікава особистість М.Н. Александрова. Після закінчення Ленінградського кораблебудівного інституту в 1950-1960-х роках він працював конструктором ПКБ Річфлоту України в Києві. У 1975 році його призначила ректором Миколаївського кораблебудівного інституту. З ім'ям М. Н. Александрова пов'язана ціла епоха в миколаївському освіту і науково-технічної життя.

Незрівнянно більше Київська земля отримала від периферії. У 1934-1999 р список видатних киян поповнила ціла плеяда вихідців з Миколаївщини. Серед них є, лауреат премії ім. Т.Г. Шевченка А.А. Сизоненко, відомий археолог Б.Н. Мозолевский, класик радянської історіографії В.І. Стрельський, заслужений артист України І.А. Гранкін, директор київської галереї і головний редактор видавництва «Мистецтво» Ф.І.Кумпан, скульптор Б.І. Іванов та багато інших.

Не дивлячись на те, що суднобудування завжди орієнтувало Миколаїв на інші портові і суднобудівні центри Росії та СРСР, соціокультурні зв'язки з Києвом

склалися, вже в перші десятиліття існування міста. Протягом життя 8-ми поколінь він грав роль важливого освітнього і культурного центр, що створювало передумови для міграції. При цьому цілком очевидно, що центроперифериійні тенденції мали рівномірний характер. По-перше, більшість миколаївців, отримавши освіту в столиці поверталися в своє рідне місто, де на практиці застосовували отриманий досвід і знання. По-друге, ціла плеяда видатних киян реалізували себе не в центрі, а на периферії, в місті Миколаєві. Все це дозволяє нам констатувати факт культурного діалогу, який виник в ще дореволюційну епоху та посилився за радянських часів.

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ОЧИМА МЕШКАНЦІВ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Буряченко Олександр, учень 9 класу Миколаївського муніципального колегіуму ім. В. Д. Чайки

Науковий керівник: **Казакова Оксана Миколаївна**, заступник директора з наукової роботи Миколаївського муніципального колегіуму ім. В. Д. Чайки

На наших очах твориться історія, яку й пересічні люди, й політичні сили трактують по-різному. Історія, у якій кожна сторона намагається показати ситуацію у вигідному для себе світлі. Тому сьогодні важливо збирати максимальну кількість об'єктивної інформації, спілкуючись з очевидцями та фіксуючи їх свідчення. Автор дослідження крім наукових робіт іноземних дослідників (Френк Хоффман), вітчизняних вчених (Є. Магда, О. Комарчук, І. Рущенко та праць соціологів й політологів-публіцистів (В. Горбулін, К. Созонов), спирався на власні соціальні опитування пересічних громадян міста Миколаєва, різного віку та політичних поглядів, інтерв'ю учасників та свідків війни, як на передовій (с. Широкіне) так і у військовому шпиталі м. Миколаєва.

Розглянемо підхід вітчизняних та зарубіжних вчених до визначення подій на Сході України. Так чітко виокремлюється така тенденція: вчені, які вбачають конкретні агресивні дії Росії називають ці події «гібридною війною», «російсько-українською війною», «російським вторгненням», «російською агресією»; науковці, які займають нейтральну позицію, уникаючи чіткого визначення, використовують термін «військовий конфлікт». Також під час роботи ми зустріли думку науковців, які називають цю війну «громадянською».

Вітчизняні та зарубіжні вчені В. Горбулін, М. Кайлан, Д. Музиченко, Ю. Пунда, М. Требін, В. Телепим, А. Вершбоу та Франк ван Каппен вважають ці події «гібрідною війною». М. Требін одним з перших українських дослідників визначає гібридну війну, як: «Комбінацію з партизанської і громадянської війни, заколоту і тероризму, головними дійовими особами яких є нерегулярні військові формування, бойовики, кримінальні банди, міжнародні терористичні мережі, спецслужби іноземних держав, приватні військові компанії, військові контингенти міжнародних організацій». Для більшості з перелічених суб'єктів насилля характерна недисциплінованість, прагнення до збагачення, індивідуалізм, зневага до правил війни і використання насилля проти цивільних громадян. Це дозволяє державам зняти з себе відповідальність за військове втручання, порушення норм міжнародного права і підтримку нерегулярних військових формувань.

У свою чергу, заступник генерального секретаря НАТО Александр Вершбоу підтвердив, що Росія прикриваючись недержавними суб'єктами використовує гібридну війну для руйнування українського суверенітету. «Російська гібридна війна – це військове залякування з одночасним замаскованим вторгненням, прихованим постачанням зброї, економічним шантажем, дипломатичним лицемірством і

дезінформацією», – зазначає він, наголошуючи на систематичне порушення Росією норм міжнародного права і безпеки.

В. Горбулін, вказує, що заходи, які використала Росія для здійснення агресії проти України, у всій їхній повноті так і не були до кінця концептуалізовані ні вітчизняними, ні західними науковцями. Сама ґенеза формування російської концепції «гібридної війни», етапи її розгортання, складники, стан реалізації «гібридного» протистояння в Україні та можливі напрями протидії планам Російської Федерації у цій сфері мають бути додатково досліджені й опрацьовані.

В. Каспрук, незалежний політолог, вважає, що події на Донбасі можна розцінювати як російське вторгнення до України. Та вважає це найбільшою світовою кризою з початку XXI століття. Дослідники В. В'ятрович, Н. Ніколаєнко, О. Комарчук зупинились на визначенні «російсько-українська війна». О. Комарчуком проаналізовано специфіку інтернет-ресурсів як засобу деструктивного впливу на суспільство в дискурсі російсько-української гібридної війни та розглянуто інструментарій комунікаційних маніпулятивних технологій російських ЗМІ. За версією О. Комарчука, Російсько-українська гібридна війна актуалізувала необхідність ґрунтовного дослідження цього феномена та розробки цілком нових підходів до реалізації військово-політичних завдань та цілей. Російсько-українська гібридна війна актуалізувала дослідження гібридних загроз, але якщо українські вчені та аналітики досліджують дані проблеми, використовуючи міждисциплінарний підхід, комплексно та всебічно, то російські колеги продовжують використовувати ідеологічний підхід та концепцію «руського миру».

Американський політолог Дж. Дрісколл стверджує, що люди повинні розглянути можливість прийняття термінології «громадянської війни для України». На думку Дрісколла, назвати конфлікт в Україні громадянською війною – це необхідна передумова для вільних і чесних виборів на Донбасі, а також для осаточного виконання Мінських угод.

Отже, аналіз літератури вказує на існування двох конкурентних дискурсів, у яких домінуючими є поняття «російська-українська війна» та «гібридна війна» і так званного «прагматичного дискурсу», що визнає присутність обох явищ одночасно. Якщо найбільші труднощі авторів, які поділяють дискурс внутрішнього конфлікту, пов'язані з російськоцентричним поглядом на війну і, відповідно, недооцінкою ролі Росії, то прихильники дискурсу «гібридної війни» не добачають втрати Україною монополії на легітимне використання примусу у період революційної зміни влади. Друга тема стосується ваги чинників конфлікту в оцінках українських експертів. Визначено сім зовнішніх та внутрішніх чинників, які найчастіше зустрічалися в літературі у період 2014-2015 рр. Це фрагментація держави, раптова зміна влади в Києві, наслідки радянської політики русифікації, деструктивний вплив регіональних еліт, спрямовані дії Росії, слабкість організованих проукраїнських груп і втрата легітимності нової центральної влади на Донбасі. Опитування, виконані шляхом попарних порівнянь у 2016 і 2017 рр. показали, що більшість українських експертів бачать у цих подіях приховану агресію з боку РФ (15,2 %) і деструктивний вплив регіональних еліт (13,9 %), тоді як переважна частина їхніх західних колег дивиться на них крізь призму громадянської війни. Відмінності в оцінках, вочевидь, зумовлені не так фактами, як попередньо сформованими уявленнями та способами мислення, що впливають на сприйняття подій на Донбасі.

Автор статті вважає конфлікт російсько-українською війною. Для аргументації власної думки він відповів на три наступних запитання:

Кому вигідно? Росія не може позбутися імперських амбіцій і прагне утримати Україну власним сателітом; не зацікавлена в наближенні кордонів НАТО, розглядає Україну як буферну зону; на початок агресії, мала відвернути увагу як України, так і світової спільноти від анексії Криму; РФ, уникаючи повторення українського майдану у своїй країні, виставляла війну та кровопролиття як його наслідок (доказом є те, що всі російські новини починались зі слів «Ще одим наслідком майдану стали...»).

Яким чином?

- під час аналізу початку військового конфлікту у тих областях України, в яких була зацікавлена РФ, все відбувалося за аналогічним сценарієм «м'якого» захоплення влади на користь аргесора, який І. Рущенко, доктор соціологічних наук, назвав підривними соціальними технологіями (інформаційна війна, живий щит, захват ОДА, використання кримінального натовпу, технологія «референдуму»);
- підрив української влади і довіри пересічних українців до неї;
- спекуляція на пам'яті Другої світової війни («Великої вітчизняної»).

Хто бере участь? Наявність російських кураторів, кадрових військових у рядах ЛДНР, найманців з території РФ (ми отримали цю інформацію від безпосередніх учасників бойових дій та полонених); більшість бойовиків – «жертви» інформаційної віни, етнічні росіяни, якими заселили українські землі після голодомору.

Ми вирішили дослідити суспільну думку мешканців міста Миколаєва щодо подій на Сході України (2019-2020 рр.)

Під час дослідження нами проведено анкетування 876 реципієнтів віком від 15 до 63 років, яке дозволило проаналізувати відношення мешканців міста Миколаєва до подій на Сході України.

На питання «Ваше відношення до подій на Сході України. Як їх слід називати?» 66% опитаних відповіли «Агресія Російської Федерації», «окупація»; 11% – «братовбивство», «громадянська війна»; 11% проігнорували відповідь; 8% відповіли – «не знають як назвати, але відносяться негативно», 4% – зароботок грошей політиками (Рис 2.1.1.).

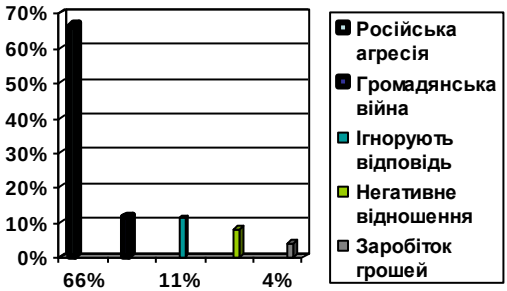

Рис 2.1.1. Як мешканці м. Миколаєва трактують події на Сході України.

Діаграма демонструє, що більшість миколаївців визнають причетність РФ до подій на Сході і сприймають їх, як війну. Не слід ігнорувати, що є громадяни, які переконані, що на Сході держави має місце саме громадянська війна. Проте, абсолютно всі опитані вважають події на Сході найболючішим питання сьогочасної України.

Слід зауважити, що відповідна тенденція спостерігається і в Європі. Інститут світової політики вирішив дізнатися, яка думка щодо вишеописанних подій у європейців та провів опитування у шести найбільших європейських країнах: Великій Британії, Франції, Німеччині, Італії, Польщі, Іспанії, Нідердандах та Швеції. Опитування проводилися 3-8 вересня 2019 р. за допомогою компанії TNS Ncompass. В опитуванні взяли участь 7136 осіб віком від 16 до 54 років. Опитуваним біло поставлено питання щодо їхньої думки щодо назви подій на сході. Більшість громадян (60%) погоджуються з тим, що в Україні відбувається збройний конфлікт, інспірований Росією. 25% респондентів (громадяни ЄС) погоджуються з тим, що конфлікт на Сході України інспірований Заходом. П'ята частина мешканців ЄС не знають про події в Україні.

На питання щодо розведення військ та реалізації плану Штайнмаєра 52% реціпієнтів відповідали «позитивно»; 16% – «негативно» (з них 6% розглядають цей план, як капітуляцію); відповідь «не ознайомлені» надали 26%; «ознайомлені, але невпевнені в результативності» – 6% (Рис. 2.1.2.).

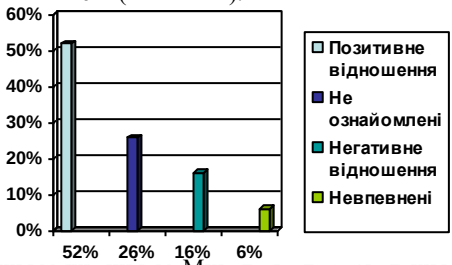

Рис 2.1.2. Відношення мешканців м. Миколаєва до розведення військ та плану Штайнмайєра

Слід відмітити, що були відповіді на кшталт: «відводити війська має лише Україна», «не впевнені у компетентності фахівців, які будуть реалізовувати план Штайнмайєра», «впевнені у безрезультативності подібних дій».

З діаграми 2.1.2 ми спостерігаємо, що більшість вбачає у реалізації плану Штайнмайєра закінчення війни і згодні на певні компроміси, але є значний відсоток громадян, які переконані у хибності шляху розведення військ і вважають ці дії капітуляцією.

Аналіз нашого опитування виявив, що майже всі, хто не бажали розведення військ та прагнули подальшого ведення бойових дій, вважали президенство П. Порошенко прогресивним, чи, принаймні, кращим за В. Зеленського. З іншого боку, ті хто був за розведення військ, надають перевагу діяльності В. Зеленського.

Проаналізувавши відповіді мешканців м. Миколаєва щодо їх відношення до урядів В. Зеленського та П. Порошенко, автор дослідження зробив висновок, що люди досі умовно поділені на два табори. Одні стверджують, що уряд Зеленського не виправдав надій народу та не виконав обіцянки, які давав, а П. Порошенко зробив для України все можливо та максимально виправдав свій срок у ролі президента. Другі вважають, що П. Порошенко зловживав своїма повноваженнями та зі своїм урядом наживався на війні і не робів ніяких речей, які б покращили життя українців. Протидія спостерігається і в соціальних мережах. На жаль, флеймінг у мережі досить часто позбавлений етичних меж і переконливих аргументів, більшість оперує фейками або емоціями.

Отже, аналіз опитування показав, що більшість реципієнтів не обізнані з природою та сутністю конфлікту та шляхами його вирішення (наприклад, не можуть

перелічити основні засади плану Штайнмаєра). Пересічні громадяни орієнтуються на власні емоції та симпатії до політичних лідерів (не володіючи знаннями їх програм та обізнаністю щодо їх діяльності).

27% опитаних симпатизують В. Зеленському, як молодому політику, хоча, одночасно, вказують на це, і як на недолік. Сумніви викликає недосвідченість його команди. Імпонує мешканцям півдня його бажання припинити військові дії, боротьба з корупцією і звільнення полонених. 16% реципієнтів підтримують діяльність П. Порошенко. Громадяни вдячні йому за безвіз, створення армії, томос, відмічають його зовнішню політичну діяльність. До того ж електорат П. Порошенка – викладачі, наукова еліта, частина педагогічної спільноти – позиціонують себе як більш прогресивна і обізнана частина суспільства, що видно з коментарів у соціальних мережах.

Слід відмітити, що на початок 2020 року спостерігається тенденція, що більшість мешканців міста Миколаєва все ж таки умовно розділені на два табори, які різняться відношенням до подій на Сході України, діяльності політичних лідерів, шляхів вирішення збройного конфлікту та медіаконтенту, який вони обирають. Також нами виявлений значний відсоток аполітичних громадян, які, за їх словами, «втомилися від політики та війни».

Оскільки на формування політичні поглядів впливають ЗМІ, ми можемо зазначити, що основною причиною того, що мешканці м. Миколаєва схильні потрапляти під вплив медіаманіпуляцій, є низька медіакультура (відсутність необхідних для аналізу медіатекстів навичок критичного мислення). Для формування медіакультури громадян ми розробили модульний спецкурс для освіти дорослих, в який входить сім занять, спрямованих на формування вмінь аналізувати медіатексти, «бачити» медіаманіпуляції та протидіяти їм. Підвищення освітнього рівня та культури суспільства - це шлях до глибокого і об’єктивного сприйняття соціально-політичної дійсності.

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ МІФІВ ТА СТЕРЕОТИПІВ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Ясинська Ірина, учениця 10-А класу Миколаївського класичного ліцею Миколаївської міської ради Миколаївської області
Керівник роботи: **Ніколаєнко Наталя Олександрівна**, доктор політичних наук, професор Миколаївський національний університету імені В.О. Сухомлинського, керівник секції «Політологія» Миколаївського територіального відділення МАН України

Особливістю людської свідомості, в тому числі й політичної, є діалектичне поєднання раціональних та ірраціональних компонентів, через взаємодію яких індивід сприймає, аналізує та впливає на навколишній світ. Невід'ємним компонентом ірраціонального сприйняття світу людиною є прагнення до міфологізації дійсності, яка дозволяє йому створювати цілісну картину світу навіть за умов дефіциту об'єктивних знань про нього.

Зміцнення демократичних інститутів в Україні принципово змінило характер політичної боротьби в країні. Введення інституту виборів призвело до того, що вирішальним чинником стали методи маніпуляції. Ця умова ставить перед політиком завдання створення цілісного образу, що включає набір уявлень про політичні погляди, якості, сильні сторони, особистість – яка в цілому була би здатна викликати симпатії певної частини населення. Перед політичними лідерами постає завдання

витримати натиск змін і зуміти зберегти свою конкурентоспроможність в мінливих умовах сучасної політичної конкуренції.

Останнім часом багато уваги приділяється дослідженням політичної свідомості громадян у перехідних умовах українського суспільства. У свідомості громадян, відповідно, відбуваються трансформації – змінюються соціально-політичні настановлення особистості. Загалом, перехідний період характеризується співіснуванням норм попереднього суспільного ладу й ладу, що встановлюється. Розбіжність, яка виникає внаслідок інтеріоризації несумісних соціально-політичних норм, викликає у сфері свідомості особистості когнітивний дисонанс, політичну апатію, соціальну фрустрацію, зневіру у своїх громадянських повноваженнях, а це відбивається на виховання громадянськості особистості [8].

Політична свідомість української молоді є складним та багатовимірним явищем. У ньому водночас поєднуються високий інтерес до політичних подій і низький рівень участі в політичному житті; критичне ставлення до політичної ситуації і позитивний погляд у майбутнє; неприйняття політичних інститутів і довіра до засобів масової інформації. Оцінка рівня усвідомлення і репрезентації соціально-ідеологічних понять у свідомості студентської молоді засвідчує, що політичні явища сприймаються молоддю спрощено й однобічно, виявляються лише на рівні термінальних цінностей та свідчать про сприйняття демократичних ознак з позиції споживачів прав і свобод, а не суб'єктів, що поділяють з іншими громадянами відповідальність за долю суспільства;

– у структурі соціально-ідеологічної свідомості молоді мають місце різні стереотипи, крізь призму яких сприймаються ідеологічні явища і категорії реальної дійсності;

– стереотипи сприйняття політичних явищ свідчать про перевагу стимуляційних факторів. Вони забезпечують високий рівень готовності до політичної активності молоді, в структурі якої найвищі показники має протестний потенціал;

– найбільш потужним підґрунтям протестного потенціалу є стійкі стереотипи на кшталт: «У нас завжди є вороги», «За майбутнє треба боротися». За умов відсутності рефлексії щодо цих стереотипів у їхніх носіїв та маніпулювання політиків свідомістю громадян цей психологічний феномен може стати знаряддям маніпуляції [6, с.78].

Щоб цього не сталося, громадяни повинні навчитися усвідомлювати наявність означених стереотипів і рефлексувати стосовно ролі та вибору форм своєї участі у політичному житті країни[6, с.78].

Сучасні політичні партійні міфи не є настільки докладно пророблениими і пробиваються на поверхню усвідомлення під час масових політичних акцій та виборів. Це, зокрема, міфи про «Соборну Україну», «екологічно чисту планету», «жорсткого керівника, який нарешті наведе порядок» («цар-батюшка»), «раніше було краще», «європейський вибір» життя за сучасними стандартами або «краще там, де нас нема» та інші [4, с.129].

Серед сучасних державних міфів — міф про «реформи», суспільство рівних можливостей, європейський вибір та прилучення до Європи, «Єдину Україну» і т. ін. В сучасних умовах Україна балансує між пошуками шляхів свого «відродження» та «європейським вибором», що стає ще одним міфом. У масовій свідомості європейський вибір набуває міфічного образу раю та безпроблемного життя («євроремонт», «євровікна», «безвізовий режим» тощо). Досі існують історичні міфи про «слов'янську єдність», «доброго пана», «месію», «жертву», про «відродження України», повернення до витоків, коренів, продовження традицій Київської Русі та особливу роль українського народу у світовій історії. Архетипу відродження з

використанням стародавньої теми «повернення до витоків» (хаосу) відповідає міфологема про «вічне повернення» з супутніми їй поняттями циклу відродження: хаос і становлення. Сімейні міфи втілюються у політиці у стереотипах «чоловік — захисник», «хазяїн», «господар». Якщо політиком є жінка, то спрацьовує стереотип, що вона вирішить проблеми пенсіонерів, лікарів, педагогів, жінок та дітей. Дитячі (наївні) міфи про «чесне слово», «єдність слова і діла», «виконання обіцянок» втілюють ідеалізовані соціально схвалювані моделі поведінки [4, с.129].

Оскільки політична свідомість формується і функціонує в процесі життєдіяльності суспільства, його політичних інститутів і суб'єктів політики, то вона тісно пов'язана з реальними потребами й інтересами громадян, а тому досить динамічна, залежна від впливу різноманітних факторів – як позитивних, так і негативних. Реальні політичні відносини є першоджерелом формування й функціювання політичної свідомості. Тому першим рівнем духовного відображення політичного життя є емпірична політична свідомість, яка базується на безпосередньому практичному досвіді суб'єкта. Емпірична й буденна політична свідомість, як правило, відображають лише поверхневі процеси, не проникаючи в їхні сутнісні характеристики [3, с.97].

Яскравим прикладом є події в Україні: кінець листопада 2013 рік ознаменувався мирними акціями протесту студентської молоді у багатьох містах України проти відмови влади від підписання Асоціації з Європейським Союзом. Саме ці події пришвидшили політичну соціалізацію молодого покоління, пробудили зацікавленість політичною сферою життя суспільства. Почали зникати пасивність, соціально-політична апатія, політичний інфантилізм. Студенти вийшли на площі міст, аби засвідчити свою громадянську позицію, виступили проти авторитаризму, корупції, бідності й соціальної нерівності. Молодь прагнула до європейських демократичних цінностей – йдеться про верховенство права, справедливий суд, рівність перед правосуддям, знищення корупції, передусім акцент ставився на свободах і гідності кожного[5, с.75].

Провівши дослідження серед учнів рідної школи 10-х та 11-х класів можна зробити висновок, що 61% цікавляться політичним життям своєї країни; 17% цікавляться лише окремими подіями в політичному житті країни; 22% взагалі не цікавляться політичним життям своєї країни. Проте 68% вважають, що молодь повинна цікавитись політичним життям власної країни; 23% вважають, що молодь не повинна цікавиться політичним життям країни; 9% вважають, що це має вирішувати сама молодь. Серед опитаних учнів лише 28 % замислювалося про використання політичних міфів та стереотипів під час виборів, наприклад, стереотип «нова людина — краще майбутнє»; міф «від мене нічого не залежить»; стереотип «жінка не може бути гарним президентом»; міф «Україна стане успішною лише тоді коли вступить до ЄС». 63% опитаних учнів не замислювалися про використання політичних міфів та стереотипів під час проведення виборів.9% не вірять у використання політичних міфів та стереотипів під час виборів.

Сьогодні одним з найголовніших джерел інформації є засоби масової комунікації. Проте медіа варто розглядати не лише як пресу, радіо та телебачення, а як дещо ширше поняття. Останні кілька років в Україні активно розвиваються нові медіа. Майже кожен другий українець користується Інтернетом [1, с.441].

Інтернет дедалі активніше входить у наші домівки. Багато користувачів, особливо молодь, відмовляються від звичного отримання інформації через пресу, радіо чи телебачення і надають перевагу Інтернету. Ідучи в ногу з часом, традиційні ЗМІ освоюють новий простір: журналісти шукають та розповсюджують новини в

Інтернеті, активно розвивається блогерство. Соціальні мережі теж займають свою нішу у поширенні інформації. Ще кілька років тому здавалося нереальним отримувати офіційну інформацію за допомогою Твіттера чи Фейсбуку, сьогодні ж це поширене явище. Майже кожен політик, держслужбовець, активний громадський діяч має офіційну сторінку чи то у Твіттері, чи у Фейсбуці. Отримувати та поширювати інформацію через Інтернет стало модним [1, с.441].

Використання соціальних мереж як засобу спілкування з аудиторією є надзвичайно важливим інструментом для налагодження політичної комунікації, а зважаючи на умови соціально-економічного та політичного стану у державі, соціальні мережі є ефективними засобами активізації громадянського суспільства та забезпечення участі громади у державотворчих процесах [7, с. 22].

У політичній міфологізації сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж використовуються такі особливості міфології, як здатність до перекручення світогляду та зачарування свідомості. Зачарування свідомості повинно задовольняти потребу людини в надзмісті тих ідей, які вкладаються у політичній рекламі. Це досягається за допомогою таких прийомів: посилення почуттів, внаслідок яких людина може збільшити обсяг своїх ресурсів; символізація, коли людям чи подіям надається символічний зміст, помилкове злиття політичних об'єктів або їхнього змістовного навантаження [7, с. 23].

Сьогодні майже кожен кандидат на політичну посаду зареєстрований у соцмережах, а PR-технологи проводять передвиборну агітацію через його акаунт. Молоді політики у цій царині почуваються значно краще та вільніше, адже вони на «ти» із соціальними мережами, на відміну від політиків старої генерації [1, с. 444].

Результати опитування серед молоді (15-17років) показали що 46 % опитаних слідкують або підписанні на політичних діячів світу та зокрема, України, в соціальних мережах. Серед яких 58% наштовхувалися на політичні міфи чи стереотипи, в соціальних мережах. Наприклад, міф про «реформи в Україні, які відбудуться лише тоді ,коли до влади прийде конкретний кандидат» або міф про «життя по-новому лише за умови приходу саме цього претендента на владу» [8].

Політичні міфи в Україні, при цьому, є не стільки продуктами чиїхось свідомих маніпуляцій, скільки захисним механізмом від прямого зіткнення з новими історичними викликами, природною реакцією суспільства на кризу ідей та цінностей, покликаною зберегти суспільну структуру та прикрити собою важкий світоглядний вакуум, з яким щодня доводиться миритись українцям. Тим не менш, збереження тенденції до росту міфологізації суспільної свідомості приховує для українського суспільства ряд небезпек: дискредитацію найпоширеніших серед українців ідей та цінностей, атомізацію та розкол українського суспільства, розмиття політичного диспуту та падіння якості політики, деконструкцію та руйнацію політичної культури, що здатна, у перспективі значно примітивізувати українську державність, або поставити під загрозу сам факт її існування.

Таким чином, політичний міф застосовується для затвердження сталих стереотипів і кліше, пов'язаних із політичною культурою, традиціями того чи іншого суспільства.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Іванов Родіон, учень 11ФМ класу КУ Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 10, ім. Героя Радянського Союзу О.Бутка
Керівник: **Хвайра Наталія Валеріївна**, учитель історії КУ Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 10, ім. Героя Радянського Союзу О.Бутка

Багатовіковий процес національного державотворення в Україні неодноразово супроводжувався спробами сформулювати ідейно-теоретичні засади боротьби за національну самодостатність та суверенність. Особливо чітко він проявився під час Української революції 1917-1921 рр., коли вирішення українського питання вийшло на передній план як для народу України, так і сусідніх країн. І кожна зі сторін вбачала свій варіант його вирішення.

Українське питання – своєрідна концепція, яка не тільки констатувала наявність геополітичної етноісторичної спільноти людей й впливала на формування зовнішньої політики сусідніх країн, але мала велике значення для самого українського народу для відродження власної державності, утворення незалежної країни.

Саме геополітичне положення України надавало українському питанню особливої гостроти, бо перебуваючи на перехресті економічних і політичних інтересів різних держав Україна постійно ставала об'єктом експансій, анексій, експлуатації сировинних і людських ресурсів. Маючи власну історію, мову, звичаї, віросповідання, роз'єднаний і підпорядкований різним державам народ чутливо сприймав ідею соборності, об'єднання в єдину націю, необхідність власного державотворення.

Першою спробою проголошення української державності була діяльність Української Центральної Ради. В силу багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин, складного політичного міжнародного становища в світі, Центральна Рада втрачає владу в країні. 29 квітня 1918 р. відбувся державний переворот. УЦР була розпущена, натомість проголошена Українська Держава на чолі з гетьманом П.Скоропадським.

Метою дослідження став аналіз внутрішньої та зовнішньої політики Української Держави на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським з 29 квітня по 14 листопада 1918 р.

Перебуваючи при владі гетьман провів низку перетворень в державному, національному, освітньому та культурному середовищі України. Особливістю державного будівництва в період гетьманату було те, що воно відбулося за іноземної військової присутності, відповідно повинно було враховувати попередні домовленості й виконувати угоди, підписані в Брест-Литовську делегацією Центральної Ради.

Бурхливі революційні події 1917 р. показали нездатність парламентської республіки в особі Центральної Ради вирішити загальні питання державного будівництва, тому П.Скоропадський свідомо пішов на встановлення тимчасового авторитарного правління.

«Грамотою до всього українського народу» 30 квітня 1918 р. проголошувалося, що управління державою гетьман здійснюватиме за допомогою призначеного ним уряду на підставі законів про тимчасовий устрій. Передбачалися заміна міністрів, формування нового уряду, хоча урядовці нижчого рівня залишалися на своїх місцях. До виборів Українського Сейму гетьман перебирав особливі повноваження й обіцяв «твердо стояти на сторожі порядку й законності». П.Скоропадський сподівався створити «здібний до державної праці сильний уряд; відбудувати армію і адміністративний апарат, який в той час фактично не існувало, і за їх поміччю

відбудувати порядок, опертий на праві, провести необхідні політичні і соціальні реформи».

Каркас нової влади конструювали «Закони про тимчасовий державний устрій», яким закріплювалися виняткові повноваження гетьмана, який одноосібно мав затверджувати склад Ради Міністрів та її голову, а також інших урядовців, якщо ця процедура не передбачалась законодавством.

До компетенції глави держави входило: визначення зовнішньої політики, оголошення в окремих районах військового, осадного або надзвичайного стану. Гетьман був Верховним воєводою української армії та флоту. Всі його накази та розпорядження мали закріплюватися головою уряду або відповідним міністром.

Пріоритетною галуззю економіки України на початку ХХ ст. залишалося сільське господарство. Невирішеність аграрного питання, яке полягало в суперечності між наявністю великих приватних господарств і масовим безземеллям та малоземеллям селян, постійно загострювало соціальну кризу на селі. Невдоволення посилювала присутність німецько-австрійської армії на території Української Держави та необхідність її забезпечення за угодами в Брест-Литовську. Ситуацію ускладнювали й добровольчі каральні загони, які прагнучи повернути поміщицькі землі, вдавалися до прямих розправ над селянами.

П.Скоропадський мав власну концепцію виходу на новий соціально-економічний рівень, яка передбачала не лише ліквідацію малоземелля і безземелля, а й формування середнього класу власників, які мали стати господарською і військовою опорою режиму. Низка проведених заходів не змогла реалізувати наміри гетьмана щодо реформування сільського господарства. І це пояснювалося не лише браком часу. Уряду Української Держави не вдалося пом'якшити продовольчу кризу, забезпечити міста достатньою кількістю харчів, аби зменшити соціальне напруження в країні.

На початок 1918 р. критичним залишався і стан української промисловості. Загрозливих розмірів досягло безробіття. Власники підприємств разом з німецько-австрійськими окупантами закривали фабрики і заводи й викидали робітників на вулицю. За участь у страйках на робітників очікувала каторга чи трирічне ув'язнення, на організаторів – страта. Для налагодження діалогу при Міністерстві праці було створено комітет праці, але він не зміг захистити інтересів робітників, а, навпаки, погіршив їхнє становище, запровадивши під міністерським тиском 12-годинний робочий день на підприємствах.

Складну соціально-економічну ситуацію в державі так і не вдалося подолати, і це позбавило П.Скоропадського підтримки широких трудящих мас у вирішальний момент.

Велику увагу гетьман приділяв військовій політиці. Не зважаючи на іноземну військову присутність він усвідомлював необхідність розбудови власних збройних сил. На підставі закону про загальний військовий обов'язок від 24 липня 1918 р. передбачалося на основі територіального принципу скомплектувати 8 армійських корпусів. Згідно з мобілізаційним планом, до збройних сил призивалося 0,05% населення України. Нажаль через брак часу реалізувати ці задуми також не вдалося.

Незважаючи на скрутні часи, гетьманський уряд і особисто П.Скоропадський виявили розуміння того, що без підтримки науки, освіти й мистецтва не можливо успішно вирішувати інші питання державного будівництва. Головним досягненням стала реалізація мрії кількох поколінь діячів української культури і науки – заснування Української Академії наук. Міністр народної освіти М.Василенко, долучивши до цієї справи видатного вченого В.Вернадського, склав списки вчених,

яких бажано б було залучити до наукової діяльності в Україні та зумів переконати декількох із них переїхати з Росії. Над підготовкою відповідних документів працювали Д.Багалій, М.Кащенко, Г.Павлуцький, О.Сперанський, Є.Тимченко, В.Модзалевський, В.Перетц та ін. 14 листопада 1918 р. П.Скоропадський затвердив закон про заснування Української Академії наук. УАН складалася з трьох відділів: історико-філологічних, фізико-математичних та соціальних наук. До першого, затвердженого гетьманом списку з 12 академіків увійшли Д.Багалій, А.Кримський, М.Петров, С.Смаль-Стоцький, В.Вернадський, С.Тимошенко, М.Кащенко, П.Тутковський, М.Туган-Барановський, Ф.Косинський та О.Левицький. Першим президентом УАН став В.Вернадський.

Велика увага приділялась і системі вищої освіти. Окрім діючих університетів у Києві, Харкові, Одесі та Новоросійську, 1 липня 1918 р. було відкрито ще два навчальні заклади – Київський та Кам'янець-Подільський державні українські університети, розпочали роботу Архітектурний та Клінічний інститути у Києві, Політехнічний та Сільськогосподарський – в Одесі, український історико-філологічний факультет у Полтаві.

За часів Української Держави спостерігалась активізація мистецького життя, розквіт національних закладів культури. У складі Міністерства народної освіти та мистецтва було створено Головне управління мистецтва і національної культури. Крім того, уряд виділяв цільові кошти на охорону пам'яток старовини, археологічні дослідження, підтримку творчих колективів, тощо. В цей час були засновані Український драматичний театр під керівництвом О.Загарова та В.Кривецького, Державний народний театр під керівництвом П.Саксаганського, «Молодий театр» Л.Курбаса та Г.Юри. За активного сприяння Міністерства народної освіти і мистецтва було створено Перший національний хор у Києві, Державну капелу бандуристів Г.Хоткевича, засновано Державний симфонічний оркестр.

Українська академія мистецтв, очолена Г.Нарбутом, готувала спеціалістів з малярства, різьбярства, гравюри, художніх промислів, будівництва. Тоді ж почало працювати Одеське вище художнє училище.

Увага гетьманського уряду до проблем культурно-мистецького процесу, народної освіти викликала піднесення творчих сил, сприяла збагаченню духовного потенціалу народу і держави.

Українська Держава проіснувала сім з половиною місяців. Це був надзвичайно насичений подіями період української історії. Саме в цей час власну державність України визнали провідні держави Європи. Піклуючись про майбутнє країни П.Скоропадський намагався залучити до влади фахівців, які знали свою справу, це були земські діячі, професори, правники, громадські працівники. Ним було зроблено багато заходів для відродження української науки та культури. Але неможливість здійснити аграрну реформу, ущемлення прав робітників великих промислових підприємств, неспроможність сформувати власні військові сили – стали найсерйознішими помилками Гетьманату.

Українська Держава гетьмана П.Скоропадського була об'єктивно необхідним етапом визвольних змагань 1917-1921 рр. Вона являла собою спробу перевести Українську національну революцію на конструктивний шлях, відмовитись від радикальних соціалістичних перетворень і спрямувати головні зусилля на розбудову та зміцнення державності.

«СЛАВА УКРАЇНІ!»: ВІД КОБЗАРЯ ДО ХАРКОВА ТА РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ (з історії створення гасла)

Іванкова Діана, учениця 10 класу Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради Харківської області.

Керівник роботи – **Астапова Тетяна Миколаївна,** керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»

Вислів «Слава Україні!» вживається щонайменше від часів Кобзаря. У своєму вірші «До Основ'яненка» (у варіанті 1860 року) Тарас Шевченко писав:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине…
От де, люде, наша слава,
Слава України!

Вірш Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна» (1862) також перекликається із цими рядками:

Ще не вмерла Україна і слава, і воля.

У дослідженнях історика Юрія Юзича, голови Крайової пластової ради «Пласт – НСОУ», випускника історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, знаходимо інформацію, що це гасло відродилося наприкінці XIX століття саме у Харкові. Гасло «Слава Україні!» і відповідь «По всій землі слава!» використовувалось в середовищі громади студентів Харківського Технологічного інституту (тепер – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Того самого закладу вищої освіти, на базі якого у 1900 році виникла Революційна українська партія (РУП) – перша модерна українська політична партія. Перше відоме згадування гасла пов'язане саме із цим середовищем [7].

Основою для утворення Революційної української партії (РУП) на межі століть був студентський рух, а провідну роль у становленні та розбудові революційної партії, котра очолила б національно-визвольний рух в Україні, відіграла Харківська студентська семінарська громади. Головним у діяльності партії була пропагандистсько-видавнича: газети, журнали, брошури та листівки.

Програмою цієї партії на першому етапі її існування став проголошений 1900 року у Харкові Миколою Міхновським реферат «Самостійна Україна», що цього ж року з'явився друком у Львові.

У цій праці М. Міхновський заявляє, що кінець XIX сторіччя позначився явищами, які характеризують новий етап розвитку людської історії. Ці явища — боротьба народів за національно-державне самовизначення. Кожна нація прагне до свободи і самостійного розвитку. М. Міхновський підкреслює, що «... коли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче виливатись у форму незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що пишний розцвіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою, — тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність є головна умова існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин» [6, с. 13-14].

Проголошення 23 червня 1917 року Першого універсалу Центральної ради українці вітали кличами «Хай живе вільна Україна!» та «Слава Україні!».

У спогадах військового, письменника, громадського діяча Юрія Горліс-Горського, котрий 1919 року приєднався до боротьби за Холодноярську республіку і

став одним із осавулів гайдамаків, йдеться також про використання гасла як вітання серед холодноярців [2, с. 6].

Юрій Горліс-Горський пройшов усю революцію. Історики кажуть: саме завдяки його спогадам гасло поширилося українськими землями.

На початку 1919 року гасло «Слава Україні!» стало настільки популярним, що один з бронепотягів Армії УНР так і був названий: «Слава Україні!» [3]. Вітання «Слава Україні!» офіційно було введено в військах Армії УНР наприкінці легендарного першого Зимового походу у квітні 1920 року.

Водночас, під час визвольних змагань вислів «Слава Україні!» з'являється в різних військових формуваннях та звучить у багатьох регіонах України та українських етнічних земель. Його використовують різні підрозділи УНР, зокрема, і чорні запорожці. Про це йдеться і в спогадах Петра Дяченка, командира 1-го кінного полку чорних запорожців.

«Коли виникло питання про організаційне вітання, було запропоновано використати вітання: «Слава Україні!» – «Козакам слава!». Пропозицію товариство прийняло, але з уточненням – відповідати треба було: «Героям слава!», йдеться в спогадах Петра Дяченка [3].

Із середині 1920-х років гасло «Слава Україні!» почала використовувати українська пластова молодь у Галичині і Волині. Саме із середовища пластунів, які масово влились в організацію українських націоналістів, гасло «Слава Україні!» знову стало популярним серед українців. В інтернеті є багато згадок про те, що «Героям слава!» запропонував у 1925 році використовувати Юрій Артюшенко в межах Легії українських націоналістів, яка згодом стала спізасновницею організації українських націоналістів [1, с. 3].

Вітання закріпилося у 1930-х роках у організації українських націоналістів, українському громадсько-політичному рухові, що ставив собі за мету встановлення Української соборної самостійної держави, її збереження та розвиток.

Наступні яскраві згадки про гасло датуються вже 90-ми роками XX століття, коли Україна отримала відносну свободу слова. Тоді воно почало звучати на мітингах і демонстраціях.

Тоді ж з'явилося і продовження фрази, яке звучить як: «Слава нації! Смерть ворогам!» і «Україна понад усе!». Таке продовження використовувала Українська націоналістична самооборона.

Гасло «Слава Україні! – Героям слава!» в масовій свідомості міцно асоціюється з Революцією гідності і Помаранчевою революцією; з Майданом і війною на Донбасі.

Через століття створення Революційної української партії у Харкові, десятиліття після повстання у Холодному Яру та партизанської боротьби УПА на Західній Україні гасло «Слава Україні! Героям слава!» поширилося на всю країну. Так сучасні українці згадують і вшановують героїв минулих днів та героїв днів нинішніх.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ У СЕЛЯНСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ХАРКІВЩИНИ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Макогон Олександр, учень 9 класу Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованець Комунального закладу «Богодухівський центр дитячої та юнацької творчості» Богодухівської районної ради Харківської області.

Керівник роботи – **Астапова Яна Валеріївна**, керівник гуртків КЗ «Богодухівський ЦДЮТ»

На початку ХХ століття основним питанням соціально-економічного життя Харківської губернії був розвиток сільського господарства. З аграрним сектором економіки було пов'язано 84% мешканців Харківщини. За становою ознакою 90% з них складало селянство. 15% становили селяни, що поєднували роботу у сільському господарстві з працею на фабриках. 78% селян безпосередньо займалися хліборобством. З 450644 селянських господарств губернії, більше 10 десятин орної землі мали 14,8%, від 10 до 5 десятин 22,8%, від 5 до 3 десятин – 16,9%, від 3 до 1 десятини – 18,6%, до 1 десятини мали 4,9% , орної землі не мали 22% господарств [1, с. 43].

Головними наслідками ринкових перетворень економіки регіону стало віддалення селян, які поєднували працю у сільському господарстві із заробітками у промисловості від проблем землеробства і становлення господарств фермерського типу. Аграрна реформа П. Столипіна мала прогресивне значення для сільськогосподарського виробництва губернії, однак вона спровокувала конфлікт між общинним селянством і власниками хуторів з приводу відчуження общинної землі. Нерозв'язаними проблемами залишились перенаселення у сільській місцевості, відсутність агротехніки в селянських господарствах. Низький освітній рівень більшості селян заважав зрозуміти їм безперспективність екстенсивного ведення господарства, тому міф про зрівняльний розподіл земельного фонду губернії як найефективніший засіб аграрного прогресу виявився надзвичайно стійким у свідомості більшості хліборобського населення краю. Погіршення економічної ситуації в країні внаслідок Першої світової війни лише посилило прагнення селянства до примусового перерозподілу землі.

З метою захисту власних економічних, політичних і національних інтересів частина хліборобського населення на Харківщині почала самоорганізовуватися. Цей процес в регіоні виник спонтанно, під впливом соціально-політичних перетворень, викликаних Лютневою революцією 1917.

Намагання Тимчасового уряду й Генерального Секретаріату Центральної Ради знайти компромісний шлях вирішення земельного питання було розцінено місцевим селянством, як зволікання з вирішенням його потреб. Як наслідок, з березня по жовтень 1917, в регіоні мали місце 164 випадки самовільного захоплення селянами орної поміщицької землі. У листопаді-грудні 1917 на Харківщині відбулося 46 погромів поміщицьких маєтків [2]. Селяни-одноосібники намагалася знищити поміщицькі господарства, як своїх конкурентів на ринку сільськогосподарської продукції.

Ситуація в сільській місцевості Харківської губернії, починаючи з березня 1917, поступово виходила з-під контролю державних органів влади. Протягом березня-квітня 1917 в губернії відбулося 11 виступів [2]. Влітку 1917 селяни-общинники почали громити господарства «столипінців», а власників хуторів не допускати в громадські комітети.

Однак поряд з цим селянство переживало складний процес свого самоусвідомлення, як складової частини української нації. 1917 року понад 80% селянства губернії становили українці. Лютнева революція стала початком національного відродження в селянському середовищі Харківщини. 5 травня 1917 перший губернський з'їзд рад селянських депутатів Харківської губернії проголосував за резолюцію, яка вимагала проголошення національно-територіальної автономії України та використання української мови в офіційному діловодстві і освіті. Протягом літа 1917 в губернії відбувався активний процес створення товариств «Просвіта». Селянство Харківщини позитивно оцінило зміст проголошених

Українською Центральною Радою I і II Універсалів. У селах губернії відбувалися мітинги, на яких ухвалювалися резолюції про підтримку державницьких ініціатив Української Центральної Ради і Генерального Секретаріату [3, с. 54].

Переломний момент у ставленні селянства Харківщини до внутрішньої політики Української Центральної Ради відбувся після проголошення III Універсалу. 6-7 грудня 1917 року на V з'їзді губернської ради селянських депутатів аграрна політика Української Центральної Ради зазнала гострої критики, оскільки більшість селянства не бажала чекати на остаточне вирішення земельного питання Українськими Установчими зборами.

Після встановлення у Харкові 9 грудня 1917 влади більшовиків політична ситуація в краї значно ускладнилася. Протягом грудня 1917 – квітня 1918 більшовики встигли зарекомендувати себе, як непримиримі борці з будь-якими проявами селянського опору їхньому режимові. Саме селяни Харківської губернії першими в Україні познайомилися з елементами політики «воєнного комунізму». Селянство Харківщини першим в Україні відповіло збройними повстаннями на дії продзагонів. І першим зазнало поразки у цій боротьбі.

Запровадження на території Харківської губернії «Земельного Закону» уряду УНР від 18 січня 1918 викликало незадоволення господарів хуторів, оскільки у цьому документі проголошувалося скасування права приватної власності на землю [2]. Створення за наказом уряду УНР від 15 березня 1918 особливих комісій, які повинні були здійснювати продрозкладку з метою виконання економічних зобов'язань УНР перед Німеччиною і Австро-Угорщиною сприяло втраті авторитету Української Центральної Ради серед більшості селянства Харківщини.

Аграрна політика Української Держави гетьмана П. Скоропадського теж не отримала схвалення більшості селянства Харківщини. Чинниками, що загострювали соціально-політичну ситуацію в губернії була присутність окупаційних військ, пропагандистська діяльність підпілля КП(б)У і рейди більшовицьких диверсійних загонів.

Не зумівши впоратись з складним комплексом соціально-економічних і політичних проблем, гетьманський режим не зміг утримати контроль над Харківщиною наприкінці 1918 року. Однак і влада Директорії проіснувала в губернії лише з 18 листопада 1918 по 3 січня 1919.

Отже, вивчення селянської боротьби на Харківщині на початку XX століття демонструє волелюбність, вірність козацьким традиціям та прагнення до волі великої частини місцевого хліборобського населення. Хоча в цій боротьбі й було багато негативних рис (серед яких головним була слабка здатність до об'єднання для боротьби зі спільним ворогом), тим не менше змінилося співвідношення сил: селяни перестали бути пасивними спостерігачами і перетворилися на силу, від прихильності якої залежала перемога того чи іншого режиму, що змушувало рахуватися з селянством усіх лідерів протиборчих сторін.

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Бурлака Софія, учениця 10-Б класу Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради

Науковий керівник – **Бурлака Олена Вікторівна**, учитель історії Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради Черкаської області

В історії українського національно-визвольного руху однією із найменш популяризованих сторінок є історія української політичної еміграції 20-х років. Якщо

висвітленню подій Української революції 1917 – 1920 років приділяється значна увага в шкільному курсі історії, то доля активних учасників цих подій практично не висвітлюється. Тому у багатьох складається враження, що національно-патріотичні сили підкорилися більшовизму і відмовилися від боротьби за українську державність. Отже, актуальність обраної теми дослідження зумовлена потребою вивчення та популяризації досвіду української політичної еміграції у боротьбі за відродження української державності.

Метою наукової роботи є дослідження передумов та процесу формування української політичної еміграції міжвоєнного періоду, а також її боротьби за створення незалежної Української держави.

У ході дослідження постають такі завдання:

- проаналізувати дані історіографії та історичних джерел з теми дослідження;
- визначити поняття української політичної еміграції;
- з'ясувати причини формування, соціально-демографічні характеристики та географію розселення політичної еміграції;
- дослідити головні напрями діяльності центрів українського визвольного руху за кордоном;
- розкрити ідейні засади провідних політичних течій еміграції.

Об'єктом даного дослідження є українська політична еміграція.

Предметом дослідження виступає історія української політичної еміграції міжвоєнного періоду.

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1917 – 1939 рр. Вибір нижньої межі зумовлений тим, що саме початок української революції створив передумови для початку політичної еміграції. Верхня межа пов'язана із початком Другої світової війни, коли склалися принципово нові умови в країнах перебування емігрантів. Водночас у роботі є короткий екскурс у більш давні періоди формування української еміграції.

Загалом історія української політичної еміграції міжвоєнного періоду достатньо широко висвітлена в сучасній українській історіографії. У цій галузі досліджень працюють сучасні дослідники В. М. Власенко, Н. Кривець, В.П. Футала, М. Г. Палієнко та інші. Для більшості цих досліджень, на відміну від радянської історіографії притаманна позитивна оцінка діяльності українських емігрантів. Хоча всі автори, оцінюючи політичну еміграцію об'єктивно висвітлюють історичні умови діяльності та розбіжності й суперечності між окремими політичними течіями.

Важливе значення для дослідження діяльності української політичної еміграції мають першоджерела – праці лідерів та учасників Української революції, які опинилися в еміграції. Однак більшість матеріалів присвячені висвітленню окремих аспектів історії української політичної еміграції. Тому постає проблема системного дослідження цієї теми.

Наукова новизна дослідження полягає у створенні системного викладу історії української політичної еміграції міжвоєнного часу.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що воно може стати основою для поглибленого вивчення історії української еміграції, формування розуміння неперервності українського державотворчого процесу.

Практичне значення наукової роботи в полягає можливості використання матеріалів роботи для організації національно-патріотичного виховання молоді.

У ході дослідницької роботи нами було досягнуто наступних результатів.

Політична еміграція є невід'ємною складовою історії української еміграції. Витоки цього процесу сягають XVIII ст. і пов'язані із боротьбою українського народу

проти спроб поневолити Україну Російською імперією. Масового характеру еміграційний потік у західному напрямку набув наприкінці XIX ст. і спричинився до формування особливого явища української історії – української діаспори. За основними причинами міграцій в історії українського переселенського руху визначають чотири хвилі: перша – економічна (від початку 70-х рр. XIX ст. – до початку Першої світової війни); друга – економічно-політична (1917 – 1939 рр. – між двома світовими війнами); третя – політична (роки Другої світової війни та повоєнний період); четверта – трудова (із середини 90-х рр. XX ст.). Кожен із періодів визначається своїми особливостями, однак із точки зору розвитку української державницької ідеї найбільше зацікавлення викликає міжвоєнна політична еміграція 1917 – 1939 рр. Це зумовлено тим, що її історія є органічним продовженням історії визвольних змагань часів Української революції. Ця хвиля еміграції з України була пов'язана із агресією з боку більшовицької Росії. Традиційним напрямом цього виду еміграції є країни західного світу: Західна Європа та Америка.

Поняття політичної еміграції можна розглядати у кількох аспектах. У більш широкому розумінні політичними емігрантами можна називати всіх людей, які у зв'язку із певними політичними трансформаціями змушені були покинути батьківщину. Це можуть бути як емігранти, так і біженці. Однак для означення української політичної еміграції міжвоєнного періоду більш влучною є ознака політичної мотивованості емігрантів. Тобто, українська політична еміграція – це спільнота людей, які виїхали з України на знак протесту проти встановлення ворожого політичного режиму та з метою продовження боротьби за національне визволення українського народу та створення незалежної Української держави.

Формування масової української політичної еміграції міжвоєнного періоду розпочалося у 1920 р. – на останньому етапі Української революції. Пізніша еміграція була пов'язана із несприйняттям більшовицької влади в УРСР, а також іноземного панування в західноукраїнських землях. На вихід українців за межі України впливали внутрішні чинники: поразка в політичній боротьбі національно-патріотичних сил, невизнання більшовизму, прагнення уникнути репресій та політичних переслідувань, голод, соціально-економічні негаразди та комуністичні експерименти. До зовнішньополітичних чинників належить небажання провідних країн світу (Антанти) почути українців і позитивно вирішити «українське питання».

Українська політична еміграція міжвоєнного періоду складала приблизно від 100 до 200 тисяч осіб. Більшість із них складали національно свідомі активні учасники національно-визвольних змагань 1917-1920 рр.: вояки українських армій та члени українських урядових структур. Більшість емігрантів складали селяни, близько чверті – інтелігенція. Значно менша частка припадала на робітництво.

Важливою проблемою дослідження історії української політичної еміграції є чітке визначення кола осіб, до яких можна застосувати це визначення. У широкому розумінні українською політичною еміграцією можна назвати всіх людей, які внаслідок низки політичних причин змушені були покинути Україну. Однак серед них було багато людей, які не були українцями за походженням, або відмежовувались від свого українського походження з тактичних або меркантильних міркувань. Та й серед тих, хто визнавав себе українцем, існував умовний поділ на окремі категорії. Залежно від рівня національного усвідомлення та бажання служити українській справі виділяли свідомих, малосвідомих, несвідомих і ренегатів (малоросів). Також українські емігранти, як свідчать сучасні дослідження, чітко розрізняли поняття «емігрант» і «біженець». Політичними емігрантами називали тих, хто зі зброєю в руках або в інший спосіб боровся за українську справу, а решта були визнані як

біженці. Масовий вихід політично активного населення за межі України безумовно мав негативні наслідки, оскільки був втратою національної еліти, яка не могла прямо впливати на долю і розвиток рідної землі.

Географія розселення емігрантів залежала від розташування країн щодо України та політичних чинників. Важливу роль відігравала державна підтримка емігрантів та соціально-економічна ситуація. На початковому етапі виходу політична еміграція розташовувалася у суміжних з Україною державах. Одна із найчисельніших груп емігрантів розташовувалася у Польщі – першому центрі діяльності уряду УНР в еміграції. Значна частина емігрантів перебували на територіях Румунії і Чехословаччини. У цих країнах у першій половині 20-х рр. більшість українців концентрувалася у таборах для інтернованих вояків українських армій. Значна частина емігрантів перебувала в межах Туреччини та балканських країн, зокрема у Болгарії, Югославії, Греції. Загалом, у другій половині 20-х рр. становище української політичної еміграції стабілізується і виділяються основні та периферійні осередки цієї спільноти. До основних центрів української політичної еміграції в Європі належали Польща, Чехословаччина, Франція та Німеччина. «Периферійними осідками» українців були Австрія (Відень), Болгарія, Югославія, Бельгія, Італія, Швейцарія, Фінляндія, Угорщина, Англія, Греція. Проміжне становище посідала Румунія. Найбільш сприятливим політичне, економічне і правове становище українських емігрантів було у Чехословаччині. За підтримки молодої держави тут функціонували декілька вищих українських навчальних закладів, виходило близько 30 газет, існували десятки кооперативів, численні культурні, громадські і політичні осередки. Згодом українські емігранти стали рухатися далі на захід – за океан в Америку.

Діяльність української політичної еміграції зосереджувалася навколо вирішення ряду завдань, від успішного розв'язання яких залежало досягнення магістральної мети – відновлення української державності. До першочергових завдань належали такі: 1)самоорганізація та адаптація емігрантів в умовах чужих країн; 2) створення і розвиток національної культурно-освітньої мережі, яка сприяла б збереженню національної ідентичності закордонних українців, збереженню документальної бази та архівних матеріалів; 3) узагальнення і систематизація досвіду революційної боротьби; 4)визначення ідеологічно-світоглядних засад боротьби за українську справу; 5) налагодження роботи політичних органів для вирішення «українського питання»; 6) головне – досягнення максимальної консолідації емігрантських кіл довкола проблеми боротьби за українську справу.

Завдання адаптації та збереження національної ідентичності політичних емігрантів розв'язувалося за допомогою діяльності широко розгалуженої системи культурно-просвітницьких, громадських та благодійних організацій.

Проблема напрацювання світоглядних засад української політичної еміграції була дуже актуальною в умовах 20-30-х рр. ХХ ст. Головною об'єднуючою політичною метою української еміграції було створення незалежної соборної України. Однак щодо питання шляхів розвитку Української держави існували гострі суперечності світоглядного характеру. На цій підставі виділилося чотири головні течії політичної еміграції: ліберально-демократична (екзильний Уряд УНР), консервативно-монархічна (гетьманський рух), націонал-комуністична (Закордонна група українських комуністів). Представники цих центрів дотримувалися поміркованої тактики боротьби. Окремо позиціонувалася Організація українських націоналістів, яка стояла на націоналістичних позиціях та схилялася до радикальної боротьби.

Недовгий час (1920-1921 рр.) у Відні працювала Закордонна група українських комуністів, створена В. Винниченком. Головною метою організації було створити в Україні потужну національно-комуністичну партію, альтернативну більшовицькій, і з її допомогою — самостійну радянську соціалістичну державу. Однак через протидію РКП(б) група припинила свою діяльність. Після спроби повернутися в Україну у 1920 р. В.Винниченко піддав гострій критиці національну політику більшовиків і відійшов від політичної діяльності.

Унаслідок поразки національно-визвольних змагань в західноукраїнських землях уряд ЗУНР переїхав до Відня, де і розгортав свою діяльність в еміграції. Екзильний уряд намагався відстояти право галицьких українців на національно-державне самовизначення на міжнародній арені, зокрема конференціях у Парижі, Женеві, Генуї, Ризі. Однак робота ця не знайшла підтримки в тогочасних міжнародних відносинах. Після негативного для ЗУНР рішення Ради Послів Антанти 1923 р. уряд ЗУНР само розпустився.

Географія діяльності емігрантського Уряду Української Народної Республіки була досить широкою (Польща, Чехословаччина). Головою Директорії (главою держави) до 25 травня 1926 р. був Симон Петлюра, згодом — Андрій Лівицький; у 1939–1940 рр. цю посаду займав В'ячеслав Прокопович. Уряд УНР позиціонував себе як правонаступник Директорії УНР і претендував на роль об'єднавчого центру Української політичної еміграції. Однак досягти статусу єдиного центру йому не вдалося. В опозиції до нього були УСДРП, УПСР, гетьманський рух (УСХД), націоналісти. Через низку дипломатичних представництв у європейських країнах екзильний уряд УНР намагався вплинути на вирішення «українського питання». Неофіційним органом уряду УНР був тижневик «Тризуб» у Парижі (1925–1940 рр.).

Альтернативою ліберально-демократичній течії був гетьманський рух, який презентував інтереси консервативно-монархічних кіл України. Провідною ідеологічною тезою гетьманського руху була теорія класократичної трудової монархії В. Липинського. Керівним центром гетьманського руху був Український союз хліборобів-державників (УСХД). Його очолив Павло Скоропадський, який після зречення від влади у грудні 1918 р. залишався популярним серед консервативних кіл Великої України та кадрових військових. Починаючи з 1921 року гетьманські організації з'являються у Німеччині, Польщі, Болгарії, Чехословаччині та Румунії. Однак уже з другої половини 20-х рр. гетьмансько-монархічний рух втрачає єдність через відхід в опозицію самого В. Липинського. Однак П. Скоропадський, який мав значну підтримку серед українських діячів із впливовими зв'язками у політичних та ділових колах Франції, Німеччини, Англії, Швейцарії, продовжував сприйматися більшістю монархістів як єдиний можливий кандидат на монархічну владу у відродженій Українській Державі.

Протягом 20-30-х рр. в емігрантських колах формувався альтернативний політичний центр Організація Українських Націоналістів. Кістяком ОУН було молодше покоління української політичної еміграції, яке відзначалося більшим радикалізмом поглядів. Вона звинувачувала соціалістичні та ліберальні табори у поразці української революції 1917 – 1920 рр. і перебувала в жорсткій опозиції до інших політичних центрів еміграції, особливо до екзильного уряду УНР. З іншими політичними центрами ОУН об'єднувало те, що вона також декларувала прагнення встановлення незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території. Однак у доборі засобів та ідеологічних засад досягнення мети організація кардинально відрізнялася від інших політичних центрів. Мета ОУН мала досягатися через національну революцію та встановлення диктатури.

Попри всі труднощі діяльності, українська політична еміграція є важливою частиною національної історії, оскільки забезпечувала продовження державотворчих традицій українського народу.

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ ПРОТИ БІЛЬШОВИКІВ НА КАТЕРИНОПІЛЬЩИНІ У 1917-1921 РОКАХ ТА РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЙОГО УЧАСНИКІВ

Геращенко Катерина, 10 клас ККЗ «Катеринопільський НВК №2 «ЗОШ І-ІІІ ступенів – ДНЗ»
Коваленко Василь Володимирович, вчитель історії КЗ «Катеринопільський НВК №2 «ЗОШ І-ІІІ ступенів – ДНЗ»

В документах радянських репресивних органів та чекістських зведеннях часто фігурує Звенигородський повіт, як один з осередків повстанського руху проти комуни. До вказаного повіту належав і сучасний Катеринопільський район. Саме з Катеринопільщини походять деякі видатні діячі Української революції 1917-1921 років. Це батько УНР та міністр в УЦР — Сергій Єфремов з села Пальчик та перший кошовий Звенигородського коша Українського Вільного козацтва, генеральний осавул УВК — Семен Гризло з Катеринополя.

З самого початку приходу сюди більшовиків, симпатії більшості населення були на боці Української держави та її захисників. Свідченням цього можна вважати спогад Юрія Тютюнника про перші сотні Вільного козацтва де він зазначав, що однією з найбільших сотень була калниболотська (катеринопільська), понад 400 козаків [1]. Під час Першого Зимового походу через села Ярошівка і Мокра Калигірка проходила найбоєздатніша частина військ УНР — полк Чорних Запорожців. Тут діяли повстанські загони Гризла і Чорного Ворона (Черноусова), Івана Лютого-Лютенка (Гонти) та менш відомих повстанців.

Знаючи з ким мають справу більшовики намагалися репресіями і терором знищити повстанський рух, змусити селян підтримувати радянську владу. Їм це давалося нелегко.

Мабуть, першу згадку про поведінку червоноармійців та відношення їх до селян знаходимо в праці дослідника повстанського руху Романа Коваля "Звенигородський кошовий Семен Гризло". Історик пише, що в Мокру Калигірку прийшла червона дивізія і влаштувала масовий розстріл чоловіків. У відповідь на цю акцію Гризло та Гонта зі своїми загонами здійснили акт відплати, вщент розгромивши карателів [2]. Наступні відомості датуються 1920 роком. Так, 5 жовтня 1920 року, отаман Гризло звільнив Катеринопіль від більшовиків і тим самим на декілька днів паралізував активність червоноармійців в цьому районі [3]. Повернувши містечко, комуністи відразу почали "наводити порядок", заснувавши інститут відповідачів. До нього був включений і батько отамана, Григорій Гризло. Відплата була жорстокою. Як згадує Михайло Іванченко, хрещенник Семена Гризла, Григорія чекісти прив'язали до воза і потягнули. За декілька хвилин волочили вже бездиханне тіло [4]. Довідка про смерть датується 25 грудня 1920 року. Розстріли відповідачів з Катеринопільської волості мали місце в наступні роки, зокрема в червні 1922 року [5].

Щоб не ставити під удар земляків отаман полишив рідні краї і пішов на з'єднання з іншими отаманами. Про це свідчать зведення чекістів Кременчуцької ГубЧК.

«...Черкасский уезд. 2 ноября. Банда Хмары, ввиду ухода соединеной банды Грызло и Яблоньки в район Броварки1) с последней не соединилась и, собрав значительную пехотную банду, угрожает району Сердяковка-Капитановка. Эскадрон

2 кавполка выяснил, что банда Хмары все-таки соединилась с бандой Грызло. При соединенной банде находится Маруся, имеющая большое влияние на бандитов. Банда Загороднего в 50 конных и 150 пехоты соединилась с Хмарой в районе Оситняжки. В районе Ротмистровка-Пастырское бродят неизвестные банды до 100 человек пехоты при 30 саблях и 1 пулемете. После 4-часовой перестрелки банда скрылась в лесу, что северо-западнее Пастырского. В районе Мотронинского монастыря разбита банда Деркача... Верно: пом.упол. по информации М.Мурова». (ДАПО, ф.р-2289, оп.1, спр.6, арк.85).

«...Черкасский уезд. Захвачен шпион-бандит из банды Грызло, по словам которого, данная банда петлюровской окраски, состав - 100 пех., 200 саб. и 5 пулеметов «Максима»... Двигается банда без определенного намерения в южном направлении. В районе Ротмистровки поймано 8 бандитов и отобрано 1000 патронов и 3 пулемета системы «Шоша». Ожидается явка банды из Мотронинского леса, в данное время пассивная, расспылившаяся и раскрытая начдивом...»(ДАПО, ф.р-2289, оп.1, спр.6, арк.109.*)*.

В районі Мокрої Калигірки продовжували діяти загони отаманів Чорного Ворона і Гонти. Наприклад, відозви до населення від імені Чорного Ворона знаходили чекісти розклеєними в Звенигородці у 1921 році.

Врешті з перемогою над отаманами, чекісти заходилися відшукувати і знищувати рядових повстанців, які вціліли у вирі боротьби. Ось деякі справи вже 1930-х років над учасниками загонів Гризла та Чорного ворона.

25.10.1929р. 13592-фпд.1929р. Следственное дело по обвинению Шулики Игната, Бабенко Григория и др. (всего 12 чел.) по ст.54-10 УК УССР. За цією справою проходили учасники загонів отаманів С. Гризла, Л. Завгороднього, В. Яблунька. Повстанці активно діяли в районі Златополя, Новомиргорода, Шполи та в Катеринопільському районі, зокрема біля села Киселівка. Гната Шуліку, як керівника загону було засуджено до розстрілу, разом з ще трьома побратимами. Цікаво, що до карної справи було долучене його останнє слово на суді: "...в разі коли я заслужив розстріл, то я нічого проти цього не маю, мені умирати не страшно…»(витяг із судового процесу від 24 жовтня 1929р.) .

26.09.1937. 8602. 1937. Дело № 28477 по обвинению Костенко Сергея Евдокимовича и Устименко Алексея Степановича по ст. 54-3 УК УССР. "Костенка Сергія Євдокимовича та Устименка Олексія Степановича, жителів с. Тишківка Тишківського району Одеської області, засуджено за постановою трійки при УНКВС по Одеській області до розстрілу й 10 років позбавлення волі у ВТТ відповідно. Їх обвинувачено як «колишніх політичних бандитів, що постійно тероризували колгоспників». У слідчих матеріалах обидва згадуються як повстанці загону уенерівського отамана С. Гризла, що оперував 1920 р. у Звенигородському та Єлисаветградському повітах. За висновком прокуратури Кіровоградської області від 3 липня 1994 р. Костенка С Є. та Устименка О.С. визнано обґрунтовано засудженими й такими, що реабілітації не підлягають". Як бачимо, колишніх повстанців знайшли далеко від епіцентру повстанської діяльності і навіть не в сусідній області.

Участь у повстанській діяльності чекісти приписували і священникам. Наприклад жителів села Пальчик, Трофима Моключенка та Григорія Латанського,

служителів церкви, слідчі НКВС звинуватили в участі у загоні того ж таки "петлюрівського отамана Гризла". Визнання вибивали катуваннями, а потім святих отців розстріляли. В наші дні церква присвоїла їм чин священномучеників [6].

Маховик репресій розкручувався все більше. Радянська влада активно шукала "ворогів народу". Від цих пошуків потерпіла й Катеринопільщина. Свідчення про це

знаходимо в матеріалах книги “Реабілітовані історією”:«Звенигородской межрайопергруппой Киевской области», – так починалися майже всі звинувачення протягом 1937-1938 років проти «ворогів народу» за ст. 54-4, 54-11, КК УРСР, – управленим НКВД вскрыта и ликвидируется антисоветская военно-националистическая повстанческая организация, которая охватывала своей деятельностью бывший Звенигородский уезд (ныне Звенигородский, Катеринопольский и другие районы). Эта военно-повстанческая организация была создана еще в 1923 году бывшим военным комиссаром Капуловским, работавшим в последнее время в г. Киеве в должности командира корпуса ВУЗов и является одним из руководителей украинского повстанческого центра. Руководство организацией по районам осуществлял Звенигородский повстанком, куда входили Мельниченко Андриан, бывший офицер царской и Деникинской армии, Самбор Борис, бывший зав. мобстола военного начальника при Деникине. В районах были организованы сотни, во главе которых стояли бывшие офицеры петлюровской и деникинской армии и политбанд. В одном из отрядов этой организации были организованы проходящие по настоящему делу жители сел Стойково, Гуляйполе, Екатеринополя, Волховца, Роднихи и составили низовку этой организации». ДАЧО, ф. Р-5625, оп.1, спр. 2409.

Подібних організацій лише у Катеринопільському районі слідчі Звенигородської міжрайоперслідгрупи виявили в 1937-1938 роках більше півсотні, в яких налічувалося від десяти до п’ятдесяти членів. Зокрема, по кримінальній справі Гордієнка Іллі Антоновича, 1902 р.н., Лінневського Федора Сафроновича, 1894 р.н., було заарештовано на початку квітня 1938 року 39 мешканців села Петраківка. 25 квітня 1938 року трійка при КОУ НКВС постановила – розстріляти. По справі №1367 Кондратського Івана Романовича, 1863 р.н., із с. Стойково у лютому-березні 1938 року було заарештовано 25 селян, 5 квітня 1938 року та ж Київська трійка вирішила – розстріляти. Вражають і «ударні» темпи ведення слідства. Так, по справі №6397 колгоспника Кінавського Макара Григоровича, 1902 р. н., і бригадира Петраківського колгоспу Іващенка Дмитра Федьковича, 1897 р. н., разом з 10 однодумцями було заарештовано 11-12 квітня 1938 року, а вже 14 квітня було складено звинувачувальний висновок. І 25 квітня (десь на 15 день після арешту) трійка при КОУ НКВС ухвалила постанову про їх розстріл. Правда, траплялися ще і вищі, буквально «стаханівські» темпи розгляду справ. Так, згідно зі справою №9159 Опанас Євгенович Очеретяний заарештований 27 листопада 1937 року. І хоч той винним себе не визнав, 1 грудня, тобто на четвертий день після арешту, трійка при КОУ НКВС вирішила відправити впертого злочинця на перевиховання на десять літ в концтабори Півночі. Стільки ж літ каторги одержав того ж 1 грудня 1937 року і Пономаренко Прокіп Єлисантович, 1878 р.н., із Петраківки на третій день після того, як опинився за гратами Уманської в’язниці. А ось 65-річного його односельця Дмитра Даниловича, якого заарештували 28 листопада 1937 року, і який винним себе не визнав, особлива трійка при КОУ КНВС у складі голови Ісая Бабина, першого секретаря Київського обкому партії Євтушенка і прокурора Голярова 4 грудня вирішила за впертість розстріляти.

Словом, за підозрою у причетності до націоналістично - повстанської організації, «закладеної» ще у 20-х роках Капуловським, лише в селах Катеринопільського району було «зачищено» і розстріляно більше сотні селян. Переважна більшість з них за походженням були середняки, лише з десяток – колишні розкуркулені, виселені за межі села, які після відбуття терміну покарання, сподіваючись на гуманізм будівників світлого майбутнього, вирішили повернутися в рідне село. І повернулися – щоб бути розстріляними [7].

ЛИСТУВАННЯ ІВАНА МАЗЕПИ З КАРЛОМ XII

Макаренко Маргарита, учениця 10 класу Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради

Іванько Ганна Василівна, учитель історії Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради, методист відділу освіти Жашківської міської ради

Здобуття Україною незалежності відкриває для дослідників нові сторінки про осіб, що безпосередньо відстоювали соборну незалежну Україну.

У своїй праці Андерссон І. робить характеристику військ Карла XII і військ Івана Мазепи, також робить коротку характеристику листування між двома сторонами. Дільонгова Г., Костомаров М. подають тексти оригіналів листів та коротку їх характеристику. Цветков С. «Карл XII. Последний викинг» описує однобічно позицію гетьмана Івана Мазепи роблячи його зрадником.

Провідні мазепознавці сходяться в думці, що головною ставкою гетьмана був союз зі Швецією. Найчіткіше її сформулював Борис Крупницький: «Метою нового курсу гетьмана ледве чи було польсько-українське зближення, бо він розумів, що значущою постаттю є не Станіслав, а Карл XII, від якого усе й залежало. Але це був єдиний шлях порозуміння зі шведами» [2].

Історія людської цивілізації вельми багата на приклади стрімкого падіння з найвищих висот влади і слави у провалля безсилля. Так сталося, що справедливість цих слів довелось перевірити на собі гетьману Івану Степановичу Мазепі.

Вироки історії часто – густо бувають помилковими, але завжди невблаганні. Ще римляни давали на це вічну формулу: vae vicfis – горе переможеним!

Як же доглибинно формулу знав Мазепа! Не тому лише, що був одним з найосвіченіших людей доби, не тому лише, що цю формулу справджував у перебігу власного життя, в історичних подіях своєї Батьківщини, а й сам на кінець життя замислився над законами історії, і досвідченим розумом шукав її таємниць. І яка ж диявольська посмішка, яка пекельна іронія була в тім, що саме йому впав на плечі той нелюдсько-страшний тягар поразки [1, 264].

Початок цієї трагічної історії було покладено у вересні 1705 року, біля Замостя, коли такий собі Францішек Вольський, проникнувши в образ Мазепи, передав йому листа з Варшави від Станіслава Лещинського. Проте Мазепа передає Вольського через Аненкова царю.

Однак Лещинський наступний лист Мазепі відсилає майже через рік, у серпні 1706 року через куму Івана Мазепи княгиню Анну Долинську. У самому листі Лещинський повідомляє, що у разі виступу Мазепи на його стороні і Карла, вони беруть під опіку Україну в якості незалежного князівства. Лещинський ще направляє Мазепі два зашифровані цифрами листи через княгиню Дольську. Нібито впродовж цього часу Мазепа через Пилипа Орлика та Краківського єзуїта пише листа до Карла XII. Після цього велить Орлику припинити будь-які відносини з Лещинським та Карлом XII [4,102].

Це пов'язують з приїздом у Київ Петра І та Меншикова. Олександр Меншиков був дійсно одним з головних конкурентів Мазепи на гетьманство. Але Петро І вважав, що краще ніж Мазепа «управляти краєм» не зможе ніхто.

1707 рік проходить двосторонньо, по-перше - Мазепа розриває дипломатичні стосунки з Лещинським та Карлом XII, по-друге - перемінні успіхи Карла XII та подальший тиск Петра І (коли Карл XII направляє свої війська на Україну, Мазепа просить 10 тисяч вояків, Петро І відповів, що не дасть і десяти чоловік, обороняйтеся самі як знаєте), що стає останньою краплею до поновлення стосунків з Карлом XII. У

червні – вересні 1708 року відновлюється листування між Лещинським та Мазепою, де Мазепа зазначає, що найкраще коли об'єднані сили завдають поразку Петру І на території Московії [5, 22].

Коли Карл XII направляється на Україну, відповіді від Лещинського і Карла XII немає. На початку жовтня стурбований Мазепа направляє гінця до шведського табору з листом на ім'я графа Піпера. У листі Мазепа просить у Карла XII протекцію над Україною і Військом Запорозьким, та обіцяє шведському королю приготувати переправу через Десну. Сам Іван Мазепа згодом пояснював Пилипу Орлику, що він зважився на цей крок задля того, щоб Карла XII, і Лещинський, «бачачи мою прихильність, - по-ворожому з нами не чинили і вогнем, і мечем бідної України не спустошували». 22 – го жовтня Мазепа отримує відповідь від Карла [5, 98].

Оскільки переговори велися у великій таємниці й тому жодних документальних свідчень їхнього перебігу не залишилося, тому історикам доводиться розшукувати розрізнені тогочасні матеріали, щоб з'ясувати позицію Іван Мазепи в тому торзі. Від самого початку питання щодо планів, які виношував Іван Степанович Мазепа, було сповнене суперечностей. Більшість російських істориків підтримують гіпотезу, що Іван Мазепа планував створення окремого українського князівства. Більшість поширене інше тлумачення, згідно з яким Іван Степанович мав здобути князівський титул, а Україна мала стати третьою й рівноправною частиною польсько-литовської Речі Посполитої.

23 жовтня 1708 року до Івана Мазепи приїздить Андрій Войнаровський від О. Меншикова і розповідає, що чув від німецьких офіцерів – «як шкода тих людей, що завтра будуть у кайданах». Того ж дня Іван Мазепа їде з Пилипом Орликом, а 24 жовтня, переправившись через Десну, вони дісталися першого шведського полку. Тоді ж відбувається перша зустріч з Карлом XII. Король був до краю вражений як Мазепа розмовляв латиною [5, 316].

Серед істориків, що досліджували ці події, немає одностайної думки, чи була підписана офіційна угода між Мазепою і Карлом XII. Численні джерела згадують неофіційну домовленість, у якій король пообіцяв зважити на українські інтереси. Єдине джерело, де чітко вказується на існування такої угоди це документ під назвою «Вивід прав України». Його зміст складався з таких пунктів:

1.Україна має бути незалежною і вільною.

2.Шведський король зобов'язаний захищати країну від усіх її ворогів і посилати допомогу.

3.Мазепа має бути довічним князем України.

4.Шведський король має право претендувати на титул князя чи командувача збройних сил князівства.

5.Для стратегічних потреб шведське військо може займати п'ять українських міст [4, 88].

3 листопада 1708 року шведська розвідка повідомила Карлу XII та Іванові Мазепі, що Батурин було взято росіянами. З 18 листопада Карл XII залишається у Ромнах. Настає найважчий період перебування шведського війська на Україні. 16 грудня Карл XII видає «Маніфест до малоросійського народу», у якому запевнив українців у визволені з-під російського ярма [5, 580]. 28 грудня шведські війська вступають в Гадяч, того ж дня Карл XII пише листа своїй сестрі Ульріці Елеонорі де зазначає: «підтримка гетьмана Мазепи нам дуже допоможе вижити у цій країні». Після цього Карл XII у фортецю Веприк. У лютому 1709 року Іван Мазепа направляє черговий лист Карлу XII, в якому просить направити весною в Україну 8 тисячний загін Красау та частину військ Лещинського [4, 245].

І лише в квітні 1709 року українські козаки підписали зі шведським королем офіційну угоду. Поштовхом для укладення цієї угоди великою мірою стали дії запорожців, які незадовго перед тим визнали Мазепу за свого володаря й перейшли на бік шведів. Оскільки вони не дуже довіряли будь-які владі, а надто Мазепиній, запорожці наполягали на з'ясуванні умов проти ненависної їм Росії. Аби заспокоїти українців, 8 квітня 1709 року в Будищі підписав із ними угоду. В ній містилися такі пункти:

1. Карл XII обіцяє захищати Україну і не укладати миру з царем доти, поки українці остаточно й назавжди не визволяться від Москви й не відновлять своїх давніх прав і привілеїв.
2. Шведське військо не повинно завдавати українському населенню збитків, а солдати кривди мешканців.
3. Зі свого боку українці мали переконати селян утримуватися від нападів на шведські війська й забезпечувати союзників продовольством.

Попереду на шведів чекали Полтава, а 22 червня 1709 року шведський король, святкуючи власний день народження, потрапив у засідку, де був поранений, що майже вирішило хід Полтавської битви.

Отже, завдяки своєму таланту і майстерності Іван Мазепа створив своїми дипломатичними ходами реальний шанс для здобуття незалежності України, нажаль в силу обставин зазнав поразки. Тим не менше, значущість відносин зі Швецією величезна в плані виходу ролі України на міжнародній арені і на шляху до суверенітету.

Як у 1709 році, так і зараз – у 2020 році Україна виборює незалежність, боронить свої кордони.

ПРОРАХУНКИ ТА УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Хуторянська Яна, учениця 10 класу Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради

Іванько Ганна Василівна, учитель історії Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради, методист відділу освіти Жашківської міської ради

Розмірковуючи над місцем і ролі Української Центральної Ради (далі УЦР) в історії України, історик не має права оминути її численні помилки, прорахунки, невдачі.

Спромігшись за маніфестувати самостійність України, діячі УЦР виявились не готовими до реального державного будівництва. Українська еліта, яка складалась переважно з письменників, журналістів, учених, студентів, не мала достатнього досвіду і навичок державної роботи. В своїй більшості вона сповідувала народницьку, а не державницьку ідеологію. Для діячів УЦР влада, держава були швидше засобами, ніж самодостатньою метою.

Як і ідея автономії, народництво домінувало в українській суспільно–політичній думці XIX – XX ст., а державницька ідея знаходилась у зародковому стані. Певно, це було характерною ознакою незрілості української нації. УЦР виявилась не готовою до боротьби за владу будь-якою ціною і поти такої сили як більшовики. [1, 23].

Піднявшись на гребінь суспільно-політичного життя як поборник національних інтересів українців і домігшись від Тимчасового уряду поступок на шляху до національно–державної автономії України в складі Росії, УЦР завоювала на кінець

жовтня 1917 р. значний авторитет. Її опорою на той час були значні маси селянства, робітників, військових.

Слід пам'ятати, що творення української державності відбувалось тоді в надзвичайно складних умовах, викликаних багатовіковим колоніальним становищем України в Російської імперії. Існування величезних труднощів: недостатня національна свідомість мас, слабка політична підготовка провідних кадрів. Довготривала й важка війна довела народні маси до відчаю і вони вимагали найрадикальніших змін у суспільстві [1, 24].

Однією з найскладніших проблем, яку так і не вдалося розв'язати УЦР, було знайти правильне співвідношення соціального національного факторів в революції, вміло їх поєднати в процесі боротьби за утвердження української державності. *«І виявилось,* – писав В. Винниченко, – *що українці не зрозуміли наглядної лекції з історії: вони розщепили свою суцільну зброю на дві половини, на соціальну й національну, вибрали останню й почали нею боротися проти соціальної. Через це вони зразу ж одірвалися від своїх працюючих мас і були до щенту розбиті. Кінець Центральної Ради почався не тоді, як вона закликала німців, а як розірвала з своїми масами. Німці ж були тільки послідовним і неминучим завершенням цього розриву»* [2, 328].

В перших двох Універсалах УЦР навіть не піднімала соціально-економічних проблем. І лише в ІІІ Універсалі [3, 398] оголошено соціальну програму. Виконати обіцяне УЦР виявилась нездатною. Для цього у її лідерів не вистачило ні політичної мудрості, ні рішучості, ні сил, ні часу. УЦР не могла підтримувати належні зв'язки з губерніями й повітами, особливо з селом де зосереджувалися найбільші їх прибічники. Відсутність адміністративного апарату – одна з головних причин невдачі.

Неспроможність УЦР яскраво виявилась у її ставленні до вирішення земельного питання. Після тривалих зволікань, в листопаді 1917 р. було підготовлено проект земельного закону. Передбачена ним норма вільної від конфіскації землі складала понад 40 десятин, що за умов масового безземелля селянства була дуже високою [3, 234]. В «Тимчасовому земельному законі» від 18 січня 1918 р. [4, 128] скасовувалася приватна власність на землю . Проте було вже пізно. УЦР втратила довіру бідніших верств селянства.

В той же час даний закон, особливо гасло «соціалізації» [4, 128] землі, підбурив проти неї також заможні верстви села, які активно виступали проти її земельної політики і підтримали гетьманський переворот [5, 130].

Відомий історик П. Христюк, аналізуючи причини невдач УЦР зазначає: *"1. Запізнення Центральної Ради з проведенням соціально-економічних реформ; 2. Недооцінення ваги рад робітничих, селянських і солдатських депутатів в революційній боротьбі; 3. Незадовільна організація апаратів державної влади, відсутність армії"* [5, 132]. Як засвідчує історичний досвід, відсутність національної єдності серед українців, внутрішні суперечки, розбрат й спричинили в цілому невдачу створеної УЦР державності. Адже саме ними, як відомо, вміло скористалися зовнішні сили, щоб покінчити з нею.

29 квітня 1918 р. в Києві на з'їзді хліборобів–власників, що проходив під егідою «Союз землевласників», Павло Скоропадський був обраний гетьманом України [1, 25]. Майже одночасно з цим німці віроломно розігнали Центральну Раду. Трудящі маси досить спокійно це сприйняли, проявивши повну байдужість до її долі.

Отже, на жаль, всі ці та інші подібні застереження залишалися лише голосом волаючого в пустелі. Втративши довір'я і підтримку мас, УЦР була безсила відвернути навислу катастрофу. Поразка не заперечує історичних заслуг УЦР перед

українським народом і демонструє важливі уроки для сучасного і майбутнього покоління.

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗЕМЛЯХ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Святченко Олександра, 11 клас, заклад загальної середньої освіти села Ротмістрівка Ротмістрівської сільської ради Черкаської області
Керівник: **Іващенко Наталія Володимирівна**, учитель історії закладу загальної середньої освіти с. Ротмістрівка Ротмістрівської сільської ради Черкаської області

Актуальність дослідження. На даний момент Україна потерпає від посягання на цілісність кордонів, на державність та незалежність. У світлі цих подій особливо актуально розглядати питання виникнення української державності. В умовах сьогодення все більше наукових праць присвячено проблемі виникнення та функціонування української козацької держави в середині XVII століття. Питання виникнення української державності, виникнення державних управлінських інститутів, внутрішні і зовнішні зв'язки, кордони, фінанси та інше є дискусійним серед науковців. Обираючи тему роботи нас особливо зацікавило питання функціонування української козацької держави, підгрунття витоків державотворчих процесів в Україні в середині XVII століття. Козацька звитяга і організація державності викликає захват через віки.

Як зазначають відомі дослідники В. Смолій та В. Степанков у лютому 1649 року Б. Хмельницький зумів вперше в історії української суспільно-політичної думки чітко сформулювати національну державну ідею, що стала визначальною протягом наступних століть у політичному житті суспільства: створення незалежної держави в етнографічних межах України.

Тож у своєму дослідженні ми спробували дослідити нові аспекти виникнення української державності; чи це був завершений процес, чи лише передумови виникнення; функції української козацької держави та час коли з'явилась державницька ідея.

Завдання дослідження: охарактеризувати початок державотворчих процесів на землях Наддніпрянщини; з'ясувати походження та перебіг державотворчих процесів за часів козацтва.

Результати пошуково-дослідницької робити. Аналізуючи документи Богдана Хмельницького 1648-1657 рр., можна стверджувати про те, що у гетьмана не було чітко сформулюваної державотворчої програми. Але тим часом гетьман працює над вдосконаленням функціонування старшинської ради, яка виконувала повноваження виконавчого органу влади, відбувалися зміни в адміністративно- територіальному поділі.

Зі всією впевненістю можна стверджувати, що з другої половини XVI ст. на пониззі Дніпра створюється міцна воєнна організація, а на її основі стверджуються демократичні принципи соціальної організації. Тут зароджуються перші основи українських державотворчих процесів, що втілилися в життя в середині XVII століття. Як підкреслюють дослідники, Запорізька Січ (Кіш) являла собою федерацію незалежних, курінних одиниць, об'єднаних військовою юрисдикцією, і виступала політично-державною одиницею у формі демократичної республіки. Оскільки її зародження й розвиток відбувалося в епіцентрі території, що боронилася від нападників, однією з найхарактерніших ознак цієї державності була мілітарність, що пронизувала різні сторони життя.

Про зростання ролі і значення старих козацьких територій в державотворчих процесах наприкінці XVI ст. свідчать результати повстань під проводом К. Косинського і С. Наливайка протягом 1591—1596 рр. За твердженням окремих дослідників, на Середньому Подніпров'ї в ці роки з'являються ознаки територіального управління під козацькою юрисдикцією. Територія стає практично самоуправною. Але чи не найважливішим було те, що на цих землях розвивалося козацьке самоуправління, судочинство, військова організація, що була перенесена із Запорізької Січі, внаслідок чого влада Речі Посполитої стає все більш номінальною.

На території Наддніпрянщини формується власний адміністративно-територіальний устрій, який базується на основі полкового поділу. Однак він суттєво відрізнявся від нолково-сотенного поділу Запорізької Січі, оскільки передбачав, насамперед, територіальну причетність козаків, які входили до них, а також те, що основу складали реєстрове козацтво, «непослушні», міські козаки, найбільш досвідчені у військовій справі. Відомо, що за часів М. Дорошенка полки як військово-територіальні одиниці були в Чигирині, Переяславі, Білій Церкві, Корсуні, Каневі та Черкасах.

Таким чином, центр державотворення від Запоріжжя у 1648 році зміщується до Чигирина. Це відбулося через те, що Запоріжжя продовжує носити здобичницький характер, а політика Б. Хмельницького визначалася інтересами не лише запорожців, а всього козацького стану, більшість якого проживала «на волості».

З утворенням козацької держави відповідним чином формувалася внутрішня і зовнішня політика Української козацької держави, які детермінувалися рядом чинників. Серед них важливим був чинник консолідуючої ролі Середньої Наддніпрянщини.

Практичне значення роботи. Проведене дослідження має пізнавальне значення, а також є важливим етапом для розуміння значущості ролі нашого краю в формуванні національної ідеї державності. Матеріали та висновки роботи допоможуть краще проаналізувати та оцінити динаміку державотворчих процесів на території України в середині XVII століття. Результати дослідження можна використовувати на уроках історії та виховних заходах.

«ГІБРІДНА» ВІЙНА В УКРАЇНІ: НОВІТНІ ІНСТРУМЕНТИ АГРЕСІЇ ЧИ СТАРІ ПРИЙОМИ РАДЯНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 1917–1921 РОКІВ?

Пономар Ярослава, член гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ КОЦТКЕУМ, учениця 11-А класу НВК «Знам'янська ЗШ І – ІІІ ступенів №2 – ліцей»
Керівник: **Філіпова Світлана Миколаївна**, керівник гуртка КЗ КОЦТКЕУМ вчитель історії, вчитель – методист вищої кваліфікаційної категорії НВК «Знам'янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 – ліцей»

На початку XXI століття перед українським суспільством постають, по суті, ті ж самі проблеми й виклики, що й на початку минулого. Втрата Україною незалежності в результаті більшовицької окупації, призвела до того, що злочинний тоталітарний режим забрав мільйони життів жителів України внаслідок голодоморів, політичного терору, депортацій та війн. Методи, які застосовувала Радянська Росія в її агресії проти Української Народної Республіки, активно використовувалися та продовжують використовуватися Російською Федерацією у «гібридній» війні проти України, під час анексії Криму та фактичної окупації окремих районів Донецької та Луганської областей.

Українська революція стала переломним моментом вітчизняної історії. Сформована у її роки ідея державної незалежності визначила подальший перебіг

історичного процесу в Україні. Сучасна Українська держава є продовжувачем державно–національних традицій, сформованих під час Української революції 1917 – 1921 років.

Сьогодні, як і сто років тому, Україна змушена захищати власний цивілізаційний вибір і державний суверенітет від російського агресора. І тому предметне розуміння процесів, що розвивалися в період відродження української державності (1917-1921 рр.), засвоєння їх повчальних уроків, на нашу думку, є зараз вельми **актуальним**, здатним допомогти запобігти повторенню прикрих, небезпечних помилок минулого. На початку XXI століття перед українським суспільством постають, по суті, ті ж самі проблеми й виклики, що й на початку минулого. Засвоєння історичного досвіду допоможе правильно розуміти сутність процесів, що відбуваються тепер, бачити їх перспективу та імовірні результати, не допустити небажаного розвитку подій за чужими сценаріями і на чужу користь.

Пошук відповідей на ті виклики, які ставить перед Україною «гібридна» війна, необхідно розпочинати з вивчення природи загрози. Оскільки розуміння особливостей та логіки «гібридної» війни зможуть виявити прогалини використання такої тактики агресії.

Актуальність теми. Методи, які застосовувала Радянська Росія в її агресії проти Української Народної Республіки, активно використовувалися та продовжують використовуватися Російською Федерацією у «гібридній» війні проти України, під час анексії Криму та фактичної окупації окремих районів Донецької та Луганської областей.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності поняття «гібридна» війна; з'ясуванні феномену «гібридної» війни в його основних рисах, доведенні на прикладах етапів радянсько-української війни 1917-1921 років, що «гібридні» методи були важливими інструментами політики більшовиків і активно використовуються сучасною Росією у війні з Україною.

Для досягнення мети в роботі було поставлено наступні **завдання**:

проаналізувати наукові розвідки щодо питань «гібридної» війни;

визначити сутність «гібридної» війни як одного із видів конфліктів;

з'ясувати особливості перебігу радянсько-української війни 1917-1921 рр. та визначити її «гібридні» етапи, ґрунтуючись на прикладах сучасної російсько-української «гібридної» війни;

довести, що тактика Росії у війні проти України 2014-2019 рр. це старі прийоми радянсько-української війни 1917-1921 років.

Об'єктом дослідження виступає «гібридна» війна, як один з основних типів сучасних воєнних конфліктів.

Предметом дослідження виступає радянсько-українська війна 1917-1921 років, її «гібридні» методи, як інструмент політики більшовиків і сучасної Росії у війні з Україною.

У роботі автором використовувалися такі загальнонаукові методи як логічне узагальнення, аналіз, синтез, контент-аналіз документів, порівняльно-історичний, ретроспективний, діахронічний, синхроністичний.

Наукова новизна дослідження полягає у запропонованих автором теоретичних та практичних підходах до яких можна віднести наступне:

- розробку теоретичного підґрунтя для переосмислення «гібридної» війни саме в умовах радянсько-української війни 1917-1921 рр.;
- зроблено спробу визначити шаблони ведення «гібридної» війни та її складові, проаналізувавши перебіг радянсько-української війни 1917-1921 рр.;

- набуло подальшого розвитку і узагальнення поняття «гібридна» війна.

В результаті проведеного дослідження, автор роботи дійшов висновків щодо підґрунтя для переосмислення сутності феномену «гібридної» війни саме в умовах радянсько-української війни 1917-1921 років.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Сьогодні, як і під час більшовицької війни 1917 - 1920 рр, Україна не мала підготовленого, добре озброєного, забезпеченого всім необхідним для належного спротиву частинам регулярної російської армії війська.

Із тих часів лише дещо змінились лозунги: умовно кажучи, нинішній кремлівський режим замість класового підходу застосував національний – замість «допомоги пролетаріату» і «буржуазності УЦР» він насаджує «рускій мір» і «захищає російськомовних».

Сутність та специфіка «гібридних» війн на сьогодні практично не досліджені, розробка теоретичного підґрунтя (чи осмислення) ще в процесі, принаймні, в Україні. Класичне визначення війн зазнає змін, а традиційне бачення війни є застарілим і не відповідає вимогам часу.

«Гібридна» війна є комбінацією традиційних та нетрадиційних методів ведення війни, які включають використання сил спеціального призначення, нерегулярних збройних формувань, підтримку внутрішніх заворушень та сепаратистських рухів, інформаційну війну та пропаганду, дипломатичні заходи, кібератаки, економічний тиск.

«Гібридна» війна має цілу низку своїх специфічних особливостей: глибинним джерелом «гібридної» війни є імперські амбіції політичного режиму тієї чи іншої держави, намагання нав’язувати свою волю іншим державам і народам; «гібридна» війна ведеться не стільки з метою оволодіння територією іншої держави, скільки з метою забезпечення діяльності влади незалежної держави в політичних інтересах держави-агресора; вона ведеться майже постійно, але ніколи не оголошується; важливою особливістю «гібридної» війни є те, що реальний агресор намагається представити себе як стороннього спостерігача.

Типова «гібридна» війна складається з трьох основних етапів: підготовчого, активного, заключного.

Характерними рисами «гібридної» війни можна назвати наступні: анексія території країною-агресором із залученням бойовиків і етнічних груп на місцях, за домовленістю і під її безпосередньому керівництвом; заперечення країною-агресором своєї участі у створенні та поширенні внутрішньодержавного конфлікту у країні-мішені, незважаючи на наявність чисельних об’єктивних фактів; ведення військових підрозділів Збройних Сил країни-агресора проти країни-мішені зі своєї території, не перетинаючи офіційно міждержавний кордон.

У «гібридної» війни є свої слабкості. Перша слабкість: гібридна війна обов'язково повинна перейти в звичайну, оскільки вона тільки перша фаза. Друга слабкість «гібридної» війни: вона чутлива до фактору часу. Чим вона довше триває, тим агресор слабкіший, потрібно переводити війну в офіційну.

Незважаючи на нову назву, «гібридні» війни не абсолютно новий тип конфлікту і мають у своєму арсеналі старі і добре знайомі прийоми і тактичні схеми, які активно використовувалися більшовиками під час радянсько-української війни 1917 - 1920 рр.:

розгортання масштабної інформаційно-психологічної війни;

розпалювання політичних і соціальних конфліктів;

спроба захоплення влади засобами «протестного потенціалу» та «прихованих

військових операцій»;
«гібридне вторгнення» в Україну здійснювалося силами більшовицької «п'ятої колони», частинами Червоної армії, активно використовувався русифікований пролетаріат великих міст і диверсійна робота;
декларованe створення альтернативної Української народної республіки – Радянської Української Народної Республіки, а пізніше – Української Соціалістичної Радянської Республіки;
створення «регіональних республік» не за національним, а за територіальним принципом;
створення міфу про внутрішній конфлікт в Україні – громадянську війну та заперечення наявності власних збройних сил на її території;
затягування переговорного процесу та порушення умов договорів.

Принципово новим аспектом для ведення сучасної гібридної війни виявилася ключова роль міжнародної спільноти. Спільна позиція щодо засудження дій агресора з боку НАТО, ЄС, система санкцій проти РФ стали важливим чинником протидії та стримування агресора.

Для перемоги необхідне єднання Українського народу незалежно від регіону проживання в умовах реальних загроз, що, як і 100 років тому, надходять від сусідньої Росії. Тож національна єдність – обов'язкова умова збереження незалежності та державності. Зміцнення обороноздатності країни, розвиток національних збройних сил є пріоритетом для української влади.

Сьогодні, відновлення територіальної цілісності та суверенітету України є нашим головним пріоритетом.

Ми живемо у час великих героїв. Колись Степан Бандера сказав, настане час, коли один українець скаже: "Слава Україні!" і мільйон відповість: "Героям слава!" Такий час настав. Сьогодні герої живуть серед нас. Ворог мав нас знищити, але ми об'єднались і стали сильнішими. У нас сьогодні одна думка - єдина, незалежна, суверена Україна.

І сьогодні ми, як ніколи, маємо бути єдині.

ВОЛОНТЕРСТВО В МІСТІ СЄВЄРОДОНЕЦЬКУ У 2014-2019 РОКАХ

Артемов Микола, учень 10-А класу Середньої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20 міста Сєвєродонецька Луганської області, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Луганського обласного центру дитячо-юнацького туризму і краєзнавства
Керівник: **Негматов Валерій Джурабайович**, вчитель історії та правознавства Середньої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20 міста Сєвєродонецька Луганської області, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Луганського обласного центру дитячо-юнацького туризму і краєзнавства

Секція: Державотворчі процеси на території сучасної України від найдавніших часів до наших днів.

Мета нашої роботи – дослідити стан волонтерського руху в місті Сєвєродонецьку за допомогою опитування волонтерів, дізнатися про його виникнення та розвиток.

Маємо такі завдання: по-перше, отримати загальне уявлення про діяльність волонтерів у м. Сєвєродонецьку; по-друге, дізнатися історію становлення місцевих волонтерів; по-третє, показати, як люди, наче далекі від війни, при необхідності стають на захист своєї Вітчизни.

Актуальність даної теми полягає у тому, що волонтерський рух на сьогодні став важливою та невід'ємною частиною українського суспільства. Без волонтерів та добровольців українська держава на даному етапі була б зруйнована. Волонтерський внесок у справу захисту України є неоціненним.

Маємо наступні результати: по-перше, ми узагальнили інформацію про волонтерство в нашому місті; по-друге, дослідили кілька історій становлення та діяльності місцевих волонтерів.

1. Загальна характеристика волонтерського руху в м. Сєвєродонецьку

Протягом 2014-2019 років волонтерський рух у Сєвєродонецьку став розповсюдженим та важливим явищем. На даний момент у нашому місті існують організації, які допомагають українській армії – група «Волонтери Сєвєродонецька для АТО» і фонд «Воїни світла». Волонтери громадської організації «Проект «7 Лінія» надають необхідну допомогу людям, які постраждали від бойових дій [2].

Необхідно зазначити те, що про ці організації зовсім нічого не сказано у Вікіпедії, у статті «Список волонтерів російсько-української війни», розділі «Локальні» [3]. У Луганській області зазначена тільки одна організація ГО «Лисичанськ. Громада» м. Лисичанськ. Хоча це не так, бо за останні півтора роки лише в нашому місті з'явилося багато охочих допомагати армії та переселенцям, почали створюватися різноманітні проекти, об'єднання, фонди, які щоденно збирають та доставляють допомогу для тих, кому вона необхідна. Наприклад, до таких ми можемо віднести БО «Благодійний Фонд «Допомога і Справа», у якому працюють опитані нами волонтери Ірина Болткова та Максим Перепелиця [1] та група «Павучки», яка займається плетінням сіток та маскувальних форм для військових саме у нашому місті.

Одна з цілей нашої роботи – дослідити волонтерський рух в місті Сєвєродонецьку за допомогою опитування волонтерів, дізнаючись про його виникнення, розвиток та сучасний стан. Саме тому ми взяли інтерв'ю у дев'ятьох волонтерів м. Сєвєродонецька, які надали нам певну інформацію щодо волонтерства в нашому місті: Антон Атаманенко, Андрій Чернишов, Вікторія Кононова, Ірина Болткова, Максим Перепелиця, Наталя Богуславська, Олександр Кононов, Тетяна Брова, Тетяна Гарун. Аналізуючи їхні відповіді, необхідно враховувати те, що, по-перше, волонтери є учасниками сучасних подій і тому вони не можуть надати об'єктивну оцінку цим подіям; по-друге, опитані нами волонтери представляють не весь волонтерський рух нашого міста. Але це не означає, що матеріал інтерв'ю є неповноцінним. Це – живе свідчення історії.

2. Аналіз інтерв'ю

Пропонуємо вашій увазі деякі питання інтерв`ю.

1. Хто такий волонтер?

Це питання дає змогу дізнатися про те, як самі волонтери можуть описати та визначити свою діяльність. Коли ми це питання задавали учням нашої школи, то їх відповідь була така: «Волонтер – це людина, яка добровільно та безкорисливо допомагає тим, хто цього потребує». Серед волонтерів багато хто відзначає, що це людина, яка допомагає армії, військовим та людям, які опинилися у важкій життєвій ситуації: «Це той, хто активно діє на підтримку України, української армії», – вважає Андрій Чернишов. Також неможливо не відмітити, що волонтерство є станом душі. Тетяна Брова дає таку відповідь: «Волонтерство – це як наркотик. Хто просить допомоги – допомагаю». За словами Тетяни Гарун

волонтер – це патріот, громадянин, небайдужа до своєї землі людина; людина, яка не заробляє на цьому.

2. Початок волонтерства.

За допомогою відповідей на це питання ми дізналися про те, що наштовхнуло колишніх вчителів та підприємців зайнятися волонтерством. Основним поштовхом для деяких стала окупація нашого міста. «У червні – липні 2014р. збирали продукти і передавали на блок-пости. 23 липня 2014р. поїхали вже самі, в Лисичанськ», – каже Ірина Болткова. Взагалі, кожен розповідає свою історію: в одного це почалося із переведення грошей на банківські рахунки, в інших – з допомоги речами, медикаментами або одягом. Дізнавалися про необхідність допомоги від знайомих, друзів. «Наприкінці квітня – початку травня 2014р. приятелька запропонувала возити на блок-пости все, що можливо зібрати. Несли навіть незнайомі люди», – розповідає Тетяна Брова. Звісно, поштовхом для таких змін у кожного було щось своє, але є те, що всіх їх об'єднує – це бажання допомогти.

3. Співробітництво з іншими волонтерами, державою.

Відповіді на це питання були дуже схожими. Щодо співробітництва з іншими волонтерами – у більшості випадків воно є максимальним, при чому як у місті, так і по всій країні: «Так, в місті – «Допомога і справа». В Україні – Хмельницький фонд «Вікторія», «Народний тил». В основному – співпраця з тими, хто сам по собі», – каже Наталія Богуславська. Деякі мають спільні справи тільки з сєвєродонецькими волонтерами.

Щодо співпраці з державою – вона є абсолютно мінімальною: «Держава непричетна. І добре, що вона не торкалась цієї справи», – впевнений Максим Перепелиця. Інші зазначають, що «Держава робить своє, ми – своє», «Відсутня, тому що ми не на тому рівні».

Тобто на даний момент співпраця з державою майже відсутня, а серед волонтерів усі намагаються співпрацювати один з одним для отримання одного результату.

4. Що було найважчим?

У кожного заняття є позитивні та негативні аспекти, щось дається легко, деякі речі – непросто. А що є важкого у волонтерській діяльності, ми дізналися з відповідей на це питання. Для кожного волонтера найважчим були різі речі, наприклад, «Втрачати людей. Бачити смерть, страждання. Аморальність війни», «Дивитися в очі бійцям на передовій», «Непорозуміння з іншими волонтерами», – відповідають волонтери. Для Тетяни Гарун найважчим було «відсіяти зайвих людей». Тобто, після подій, що сталися за останніх півтора роки, цим людям довелось змінити друзів, боротися з труднощами на своєму шляху. Також «виникали складнощі знайти кошти, особливо під час «перемир`я» зазначає Максим Перепелиця.

5. Чи потрібні волонтери державі, суспільству?

Опитані учні нашої школи на це питання відповіли: «Так, вони обов'язково потрібні абсолютно всім». Щодо волонтерів, то: «Так, волонтери допрацьовують там, де не може держава», – сказав Антон Атаманенко. Ірина Болткова відповіла таким чином: «Якщо б не волонтери, сепаратисти захопили б пів-України. Поки держава займається своїми справами, волонтери займаються її справами». «Питання не до мене. Суспільству – так, державі – мабуть, ні, тому, що вона починає «пресувати» волонтерів (арешти, обшуки)», – констатує Наталія Богуславська. Також були присутні варіанти: «Суспільству необхідні. Якщо

держава адекватна, вона підхопить, підтримає. Наша держава поки не справляється», «Волонтерство йде, це правильно, вони виконало своє завдання. Волонтерство – не подвиг, не приклад. Волонтери необхідні державній службі». Олександр Кононов зробив підсумок: «Україна реалізовується за рахунок волонтерства: на фронті – добровольці, в тилу – волонтери». Все це свідчить про недостатню підтримку волонтерського руху з боку держави та її неготовність це робити.

Під час інтерв'ю ми отримали біографічні дані деяких волонтерів нашого міста та змогли з'ясувати стан волонтерства на даний момент. Таким чином, результати, які ми отримали в результаті опитування є унікальними. Ми отримали відповіді реальних осіб, які пережили всі ці події, а не з книжок, журналів та інших джерел інформації. З цього опитування ми дізналися про те, на якому рівні зараз знаходиться волонтерство в нашому місті та в Україні в цілому.

Більшість опитаних нами волонтерів мають вищу освіту та роботу, з якою вони поєднують волонтерську діяльність. Щодо початку волонтерської діяльності, то більша частина волонтерів почали займатися нею після початку АТО.

На питання про необхідність волонтерства переважна кількість усіх опитуваних дали позитивну відповідь. Серед волонтерів поширеною була думка «Суспільству потрібні, а державі – ні». Це свідчить про низький рівень співпраці волонтерських об'єднань та фондів із державними структурами. Причинами цього могли стали недовіра або розбіжності у поглядах.

Волонтерство – це та діяльність, яка буде актуальною завжди та, згідно досліджень, волонтери потрібні нашому суспільству та в деяких аспектах – державі, яка, нажаль, не приділяє достатньо уваги цьому питанню.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ – ДОБА НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Євсюкова Ангеліна, учениця 9 класу Граденицької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів

Родідял Марина Петрівна, вчитель історії, правознавства та громадянської освіти, Граденицька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів

Українська революція 1917–1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917-го. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності.

Радянська історіографія старанно викорінювала цю дефініцію та поширювала свої поняття – "Велика Жовтнева соціалістична революція" та "Громадянська війна". Усе, що не вписувалося в рамки "генеральної лінії партії", подавалося як "контрреволюційне" та "буржуазне". Проте, тим часом українські історики в діаспорі досліджували Українську революцію 1917–1921 років. Їх роботу продовжили вітчизняні науковці в незалежній Україні.

Україна поступово повертає собі державотворчу спадщину, тому у рамках Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби» ми вирішили дослідити як відбувались події революції 1917-1921 років в місті Одеса.

Актуальність даного дослідження полягає у необхідності нагадати, що революція мала загальноукраїнський характер, що події столітньої давнини заклали початок ключових державних інституцій українського народу в минулому і на

сучасному етапі. Дослідження революції у рідному краї особливо важливі, бо вони сприяють зростанню патріотизму і поваги до свого нелегкого історичного минулого.

Лютнева революція в Росії та падіння самодержавства спричинили бурхливе піднесення українського національно-визвольного руху. Після 200 років бездержавності й утисків українці на території колишньої імперії Романових стали домагатися національно-культурних прав і автономії. Відбуваються численні мітинги й маніфестації, де ухвалювались резолюції, відновли роботу культурно-освітні заклади та громадські організації. Так починалася Українська революція 1917–1921 років.

Епіцентром українського національного життя став Київ. Тут 17 березня 1917 року представники партій і громадських організацій створили Українську Центральну Раду. У березні 1917-го революційна стихія охопила більшість міст України. Багатолюдні мітинги й маніфестації прокотилися Харковом, Полтавою, Миколаєвом, Одесою.

Упродовж 1917–1921 років українці утворили декілька форм державності, що змінювали або ж продовжували одна одну. Представники українських політичних партій і громадських організацій заснували в Києві Українську Центральну Раду. Її головою заочно обрали історика Михайла Грушевського. За неповні шість місяців вона з громадської організації перетворилася на представницький орган українського руху і врешті – на парламент УНР. За цей час пройшла еволюцію від вимог автономії й федералізму до самостійності України, що відображено в її універсалах. Останній, IV Універсал, 22 січня 1918 року проголосив незалежність України.

На зміну УНР прийшла Українська Держава, або Гетьманат, як називають її в історіографії. 29 квітня 1918 року Всеукраїнський хліборобський конгрес у Києві за участі понад 6 тис. делегатів проголосив генерала Павла Скоропадського гетьманом всієї України. На уряд – Раду Міністрів – покладалися законодавчі функції й державне управління. Вищим судовим органом був Генеральний суд. Одним із перших вагомих кроків нової влади стало відновлення права приватної власності та вільний продаж землі. В Україні відновлювався козацький соціальний стан – як опора державності.

Революційні події у Великій Україні, завершення Першої світової війни і розпад Австро-Угорщини активізували український національно-визвольний рух у Західній Україні. В ніч на 1 листопада, випередивши на одну добу поляків, які теж готували повстання, стрілецькі частини на чолі з Дмитром Вітовським захоплюють найважливіші установи у Львові. На українських землях старої Австро-Угорської монархії утворюється Західноукраїнська народна республіка.

Після більшовицької окупації України державні установи УНР змушені були переміститися за кордон. На їх основі 1921 року у Варшаві утворили Державний Центр УНР в екзилі (у вигнанні). Того ж року він переїхав до польського містечка Тарнов, у 1924 року – до Парижа, 1926-го повернувся до Варшави, далі знову Франція (1940–1944), Німеччина (1944–1976), доки осів у Філадельфії, США. Державний Центр УНР в екзилі припинив своє існування 1992-го, коли останній Президент ДЦ УНР Микола Плав'юк передав свої повноваження й атрибути державної влади УНР (прапор, державну печатку та президентські клейноди) першому Президенту незалежної України Леоніду Кравчуку. Акт передачі відбувся 22 серпня 1992-го в Маріїнському палаці, резиденції Президента України.

Комусь може здаватися, що українська революція відбувалася собі десь там далеко, а Одеса до тих подій не була дотичною. Велика проблема нашої освіти полягає в тому, що не так часто історичні процеси вивчаються із акцентом на взаємозв'язках із подіями в рідному краї. Так виникає штучна "ізоляція" – здається,

буцім то все було деінде і не стосується нашого регіону. Втім, якраз Одеси українська революція стосується вельми масштабно.

Події, які відбувалися в Одесі у 1917-1921 роках, були невід'ємною частиною Української революції. Це була свого роду одна з хвиль, яка мала свою специфіку і своє обличчя, але водночас увібрала тенденції, які мали місце для всієї України. Вже 3 березня (16 за новим стилем) 1917 року в Одесі відбулася перша реакція української громади на падіння монархії.

Саме під час Української національної революції на вулицях Одеси вперше провели демонстрацію під українськими прапорами. Історик Роман Коваль зауважує, що юнкер Василь Бибик зібрав патріотичних курсантів, пошив з ними синьо-жовтий прапор і 16 березня 1917 року вперше в Одесі відбувся мітинг під українським стягом**.** Тому можна зробити висновок, що українська революція 1917 -1921 років, не тільки охопила Київ, а була загальноукраїнською, охопила велику кількість міст України в тому числі і Одесу**.**

Основною військовою силою УНР в Одесі були гайдамаки. Крім того, були ще юнкери місцевих військових училищ, зокрема артилерійського училища на Фонтані. Також були дрібніші загони. Невелика частина, яка об'єднувалася в межах Одеської Січі – організації, яка виникла навесні 1917 року, яка об'єднувала здебільшого молодь, до котрої входив зокрема Юрій Липа, громадський діяч, письменник, один з визначних ідеологів українського націоналізму. Також до рушійних сил належать невеличкі загони вільних козаків – в Одесі їх було менше, більшою мірою їхні загони формувалися в селах та повітових містечках тодішньої Херсонської губернії.

У листопаді 1917-го року УНР отримала ультиматум Раднаркому, що передував військовій агресії більшовицької Росії проти України. Агресія стала початком більшовицько-української війни або як її ще часто називають – російсько-української війни, адже основні рушійні сили більшовиків було перекинуто з Росії. Бої відбувалися зокрема і в Одесі.

На початку зими 1917-го року, у грудні, в Одесі відбулися перші вуличні бої між гайдамаками з одного боку і більшовиками з іншого. Ці сутички були спровоковані тим, що Червона Гвардія захопила гараж з автівками гайдамацькими, роззброїла патрулі і таке інше. Це було порушенням умовних мирних домовленостей. Гайдамаки на той час як більш організована сила зуміли взяти під контроль Одесу. Цей контроль тривав до середини січня 1918 року. Але більшовицькі агітатори намагалися переагітувати гайдамаків і часто дуже вміло. Ця переагітація відбувалася на фоні соціального антагонізму: більшовики хотіли показати, що вони є партією, яка бореться за інтереси народу, а Центральна Рада є структурою, яка захищає інтереси буржуазії. Оскільки люди частіше за все не могли розібратися у специфіці політичної, ідеологічної боротьби, частина з них переходила на бік більшовиків. І в ході вже других вуличних боїв в Одесі в січні 1918 року частина гайдамаків або оголосили нейтралітет і не брали участь у боях, або перейшли на бік більшовиків. Чисельність збройних формувань однієї та іншої сил була важливим моментом. На боці УНР, за різними даними, було щонайменше до 10 000 бійців різного походження, не лише гайдамаків. Але цей чинник не спрацював через агітаційні таланти більшовиків: тоді не всі сили УНР були використані у протистоянні з більшовицькими силами.

Неподалік від Одеського залізничного вокзалу розташовано пам'ятний знак, встановлений радянською владою. Це були січневі бої 1918 року. Поховання загиблих з обох боків у тій сутичці розташовувалося на теперішньому Куликовому полі. В ніч з 13 на 14 січня (за старим стилем) 1918 року почали точитися вуличні бої. Що характерно, події в Одесі відбувалися паралельно з найвідомішою сутичкою того

часу – боєм під Крутами. Крутянська битва відбувалася 16 (29) січня 1918 року, а в Одесі бої тривали з 13 до 16 січня, тобто буквально ледь не день в день. І закінчилися бої в Одесі тим, що було проголошено більшовицьку версію радянської влади.

Під час революційних подій 1917–1921 років сформувався перший український флот. Моряки-українці тоді були вельми активні, виявляючи свою національну ідентичність. Ланцюжок подій призвів до того, що Одеса на певний час стала флотським центром УНР.

Звістка про національний уряд сколихнула українців, по суті, на всіх флотах. Кораблі українізовувалися, і більшовикам доводилося шукати на те раду. Наприклад, на Балтійському флоті було українізовано есмінці «Україна» та «Гайдамак», легкого крейсера «Свєтлана». Коли вісті про це дійшли до українських моряків Чорноморського флоту, це вирішили відзначити: за попередньою домовленістю із командуванням флоту, всі кораблі й порти чорноморського флоту на один день прикрасилися українськими стягами, водночас просигналивши прапорами «Хай живе вільна Україна».

Прикметним є те, що до кінця 1917 року в Одесі навіть було створено організацію Одеська українська морська рада, яка була структурним підрозділом Одеської української військової ради, яка виникла у квітні 1917 року на чолі з Іваном Луценком. Керівником Одеської української морської ради був боцман Федір Босий. Все це свідчить про те, що морська тематика відігравала важливу роль у цих подіях.

Одним з будівничих українського флоту вважається адмірал Михайло Остроградський, який, зокрема, мешкав в Одесі. Вже 1920-го року Остроградський радив тодішньому голові Директорії УНР Симонові Петлюрі спрямувати основний наступ українсько-польських сил не на Київ, а на Одесу. Це б дало вихід до моря, де досі стояли вірні уряду УНР підводні човни, та давало змогу залучити до звільнення України велику кількість національно свідомих моряків-чорноморців та очолити велике антибільшовицьке повстання на півдні та в центрі України. Проте цей план був відкинутий. Вважається, що втрата державного флоту в Одесі та Криму стала наслідком нехтування головним отаманом Петлюрою пропозицій штабу Остроградського.

Українська революція 1917-1921 рр.. завершилася не так, як очікували її керівники. Головною метою революції мало стати утворення української держави. Були дискусії, чи це має бути держава автономна, чи самостійна, але у будь-якому випадку жоден із цих статусів не був закріплений у результаті. Українська Народна Республіка не зуміла зберегти свою незалежність у протистоянні з Російською Республікою. Закордонні історики стверджували, що це була поразка української національної революції, оскільки мета не досягнута. Але вже на рубежі XX-XXI століть у цій науковій дискусії верх почала брати інша точка зору. Українська національна революція не може розцінюватися як така, що зазнала поразки, оскільки сам факт існування національно-визвольного українського руху змусив більшовиків утворити Українську Соціалістичну Радянську Республіку практично в тих кордонах, в яких існувала УНР, ця УСРР існувала до 1991 року і стала основою існування сучасної незалежної України.

Уроків української революції багато. Перший урок який ми маємо винести з подій 1917 -1921 років, що українські політичні еліти не повинні покладатися на зовнішні чинники. Вони повинні знати, що власну державу можна побудувати чи реформувати лише власними силами. Зовнішня допомога може бути лише одним фактором, але не найголовнішим.

Другий урок, на котрий необхідно звернути увагу, полягає в тому, що в українському суспільстві, не лише серед політиків, а загалом, як тоді, так і тепер, панує популізм: багато ідей, які не мають під собою реальної основи, які виникають лише для того, щоби залучити на свій бік широкі народні маси, показати свою близькість до народу і т.д. А в політиці часто потрібно приймати непопулярні рішення, ті, які йдуть всупереч бажанню більшості, але ті, які мають більші перспективи реалізації.

Можна говорити і про третій урок, який певною мірою можна застосувати до початку XXI століття: рівень національної самосвідомості українського народу – і тоді, і тепер. Особливо тоді він перебував і перебував нижче, ніж у багатьох країнах Європи, оскільки суспільство перебувало на стадії патріархального, домодернового, коли багато людей ототожнювали себе не з певною національною групою, а скоріше з місцем народження, місцем проживання або з релігією. Це були головні маркери самоідентифікації. І це стало однієї з причин, чому Українська Народна Республіка не відбулася, на відміну, скажімо, від Польської Республіки, де народ чітко знав незалежно від політичних уподобань, що веде боротьбу за відновлення своєї держави. На початку XXI століття це теж певною мірою було присутнє в Україні, тому що аж ніяк не всі громадяни ідентифікували себе як політичну українську націю, незалежно від етнічного походження. Але події 2014 року, цю ситуацію змінила в кращий бік, і ті, люди які ставилися до цього індиферентно, почали замислюватися, що держава існує не лише в площині публічної політики, що держава – це я. Кожен громадянин і є державою, він має цю державу формувати, виконуючи свою місію – в навчанні, службі, роботі тощо.

Таким чином, події які відбувалися в Одесі, були невід'ємною частиною української революції. Це була була свого роду одна з хвиль революції, яка мала свою специфіку і своє обличчя, але водночас увібрала тенденції, які мали місце для всієї України.

Але попри те, що українська революція потерпіла поразку і до середини 1920-х років усі землі сучасної України опинилися під владою чотирьох держав, питання єдності української нації вже ніколи не ставилося під сумнів. Саме під час Української революції було проголошено незалежність України, продемонстровано можливість цивілізованого демократичного збирання територій в єдину суверенну державу.

УКРАЇНСЬКЕ ШІСТДЕСЯТНИЦТВО: ПРОФІЛІ НА ТЛІ ПОКОЛІННЯ

Гутник Вікторія, учениця 8 класу Ярославської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Саратської районної ради Одеської області.

Керівник: **Гутник Наталя Федорівна**, учитель української мови та літератури Ярославської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Саратської районної ради Одеської області

Велике бачиться на відстані – казали древні. І не помилялися. Тож чи настав уже той час Х, коли належить осмислити й об'єктивно поцінувати роль в історії України XX століття такого феномена, яким є шістдесятництво? (Саме так: в історії України, бо цей рух виходив далеко за межі культурологічні).

Отже, це дослідження про покоління, що витворило власну історію, наважившись кинути виклик офіційній ідеології й культурі. Метою цієї роботи є через яскраві постаті відчути дух того часу, з'ясувати місце кожного митця у системі художньо-естетичних координат другої половини XX століття з проекцією на сучасність. Саме окремі профілі на тлі покоління шістдесятників – як тих, що

здобулися на статус «дисидентів», зазнавши тюрем, репресій і таборів, так і «тихих книжників», які чинили системі внутрішній опір, відбувши у тривалу творчу «самоеміграцію», - здатні витворити цілокупний портрет епохи в усіх її розмаїтих виявах.

Назагал же покоління шістдесятників не осоромило свого козацького роду. Випадки морального падіння і каяття, щоб купити свободу, попри шалений тиск, були вкрай рідкісними. Тут слід віддати належне КГБ: він добирав у концтабори – на цю новітню Січ Запорозьку – високоякісні кадри. Однією із важливих особливостей українського дисидентського руху є той факт, що значна кількість колишніх дисидентів стали активними учасниками політичного життя України кінця 1980-х-90-х рр.

Шістдесятники – люди - промені. Ми розповідаємо про людей, чиї характер, воля, жертва дали Україні шанс не розчинитися у радянському болоті.

Василь Стус виступає високим репрезентатом нашої культури. Його ім'я символічне для кінця XX століття. Проти течії, за найжорстокіших обставин він проніс у річищі української традиції ідеали гуманізму й патріотизму - і по – лицарськи зберіг вірність цим ідеалам до кінця.

Яким було місце Василя Стуса у тодішньому колі молодих «порушників» державного спокою? Тут треба почати з його вдачі. Він не належав до людей, легких у спілкуванні. Небалакучий, але напружений не лише у слові, а й у мовчанні. Один Бог знає, як дорого заплатив Стус за свої поезії, за «Таборові зошити», перекинуті через залізну завісу.

Своє життя, яке йому судилося нести, свої густі страждання Василь Стус приймає стоїчно, навіть з якоюсь відрадою:

Благославляю твою сваволю,
Дорого долі, дорого болю.

Він розуміє, що тут нічого змінити не можна, бо доля людини є образом долі Батьківщини. В настанову собі й людям він нагадує вічні істини, які так важко прийняти:

Блажен, хто тратити уміє,
Коли заходить час утрат.

Нині історія вже не помічає перехідних постатей. Але вистраждані Стусом слова вписуються на її канві, як відгомін великого національного і вселюдського болю.

Плач, небо, плач і плач
Пролий невтримне море
Тонкоголосих вод!

Із поняттям долі зазвичай пов'язують фаталізм: обидва ці поняття значною мірою визначають специфіку поетики В. Стуса.

Єдність життя і слова – це традиційний профіль Стуса: в українській літературі є традиція оплачувати слово життям. Поет у нас, як правило, або репресований, як Плужник, або – змарнований, як Тичина.

Довгий ряд репресованих закінчує монолітна постать Василя Стуса.

Прощаю вас, лихі кати мої,
Прощаю вас…

Але за його прощенням стоїть пам'ять. Сувора, як міт, як напис на граніті:

Ми припізнені Аеди,
Наш злочин – спів...

Василь Стус любив Одесу завдяки спілкуванню з одеситами-патріотами:

С. Караванським, Н. Строкатою та ін. Наприкінці 1965 року в Караванських Галина Могильницька познайомилася з В. Стусом , а під час його наступного приїзду влаштувала його виступ на вечорі-зустрічі студентів філологічного факультету. У січні 2008 року за книгу «Літос» Галині Могильницькій присудили премію ім. В. Стуса.

Нині в Одесі є вулиця імені Василя Стуса, де розташований Одеський культурний центр. Був у Одесі й музей імені Василя Стуса, що колись розташовувався на тодішній вул. Белінського, 17, куди Д. Шупта, учасник Руху Опору в Україні, в'язень сумління, особисто, свого часу відніс найдорожчі реліквії – групове травневе фото 1963 року з Василем Стусом та іншими «семінаристами», й «Листівку-Запрошення», отриману в Києві в День Перепоховання.

Ні фундаментів, ні музею Василя Стуса вже немає. Такі реалії нашої швидкоплинної невибагливої доби.

Є імена магнетична притягальність яких із роками не поменшується, а, навпаки, стократно побільшується. Алла Горська, художниця та правозахисниця, відома діячка українського шістдесятництва, який можна вважати рухом самовідтворення української нації, належить до таких велетнів духу.

Алла Горська – це цілий сюжет в історії українського шістдесятництва, зі своїми колізіями, першим і другим планами, комунікативним полем, зв'язкою і трагічною розв'язкою – «моторошною таємницею фіналу». Людяність, порядність «як норма щоденного побутування, як імператив душі» були для Алли Горської над усе: важили навіть більше, ніж професійна майстерність, хоча до її рівня вона була надзвичайно вимогливою.

1965 року вона звернулась до монутенталізму. З цього періоду разом з

В. Зарецьким, Г. Синицею та іншими вона починає працювати на новобудовах Донбасу, власноруч виконуючи надзвичайні мозаїки, з яких починається українське монументальне мистецтво.

Зустрічаю оповідання «Життя на межі» Вікторії Бак із м. Бахмут із незвичайними рядками: «Розглядаючи мозаїки, які були створені Аллою Горською разом з однодумцями, в 60-70-х рр. ХХ ст. саме на Донбасі, розумієш, що це не лише витвір мистецтва – ще духовний щит, який так поспішали залишити нам ті, хто гарячкувато жив в період короткої відлиги.

Переді мною карта військових подій березня 2017 року. Ситуація на Сході України. Дивлюсь на умовну лінію, що повторює лінію фронту, яка тримає Україну в її земних та небесних кордонах, та уявляю мужню жінку та інших відважних митців, які власноруч в 60-70-х роках ХХ ст. через мистецтво створювали лінію кордону, далі якої не просовується війна у ХХІ ст.

У важкі часи війни на Донбасі поряд з добровольцями, військовими, волонтерами та всіма нескореними була та досі залишається Алла Горська, яка розчинила свій дух, своє життя, свою любов в мозаїках на кордоні».

Алла Горська стала енергетично потужним символом українського шістдесятництва, невмируща у часі та в історії української державності. Символом національного сумління й почуття людської гідності.

Шістдесятництво – це «високовольтна лінія духу, яка проходить крізь віки», пише Ліна Костенко. Цю високовольтну лінію духу шістдесятники підхопили від «Розстріляного відродження» 1920-х років, щоб передати наступним поколінням. Можливо, саме зараз прийшов час перейняти цю естафету.

«Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління» виросло з мої власних творчих зацікавлень, спілкування і запитань до минулого, на які конче хотілося

знайти відповіді. Проте воно жодною мірою не закриває шлях подальшим зацікавленням і подальшим запитанням, на які все ще хочеться шукати відповіді.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ (1917-1921 РР.) В ОДЕСІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Колесникова Єлизавета, учениця 7 класу Одеської загальноосвітньої школи № 120 І-ІІІ ступенів Одеської міської ради Одеської області
Керівник: **Ложешник Аліса Сергіївна**, кандидат історичних наук, вчитель історії Одеської загальноосвітньої школи № 120 І-ІІІ ступенів Одеської міської ради області

Бурхливі події революції 1917–1921 рр. викликали до життя нові форми організації суспільства. Це період поривань до організації своєї державності, боротьби свідомих українців проти більшовицько-комуністичної влади за волю та незалежність країни. Значна частина з тих, хто виступав опонентом більшовицької влади, під час її панування на довгі десятиліття зникли з обрію як публічного визнання, так і наукового дослідження. І лише падіння тоталітарних пут дало можливість поступово повернутися до звичного темпу розвитку громадсько-державних інституцій, в тому числі академічної науки, що, у свою чергу, повернуло до життя чимало призабутих сторінок історії. На рівні мікроісторії активно розробляються сюжети з регіональної проблематики, що робить актуальною тему нашого дослідження «Ідеї державотворення під час першого етапу української революції 1917–1921 рр. в Одесі».

Метою даного дослідження є аналіз національної свідомості українців м. Одеси під час першого етапу української революції 1917–1921 рр., що зумовило постановку й вирішення таких взаємопов'язаних завдань: відстежити державотворчі прагнення свідомих українців – представників різних політичних партій; підкреслити значення українізації армії та створення нових українських мілітарних формувань для захисту молодої держави.

З урахуванням вищесказаного об'єктом дослідження є мешканці м. Одеси, що зробили свій внесок у створення української держави, предметом – державотворчі процеси, які проходили на території м. Одеси.

Одеса щиро раділа звістці про повалення монархії внаслідок Лютневої буржуазно-демократичної революції і створення Тимчасового уряду, який своїми першими законами й постановами скасував страту й цензуру, звільнив політичних в'язнів та проголосив свободу зборів й рівність усіх громадян незалежно від віросповідання.

На знак підтримки нової влади, 3 березня 1917 р. відбулися збори українського студентства міста, на яких привітали Олександра Керенського та Миколу Чхеїдзе з членством у Тимчасовому комітеті Державної Думи та написали текст телеграми – звернення студентів-українців Новоросійського університету та курсисток (учениць Вищих жіночих курсів) Одеси до петроградського уряду з вимогою надання Україні широкої автономії із забезпеченням прав національних меншин, запровадження української мови в державних установах та освітніх закладах, люстрації царських чиновників, повернення зі заслання репресованих галичан, яке опублікували в газеті «Одеський листок» 5 березня 1917 р.

Але найголовнішою подією 3 березня 1917 р. стала перша за революційних часів масова маніфестація цивільного населення міста і юнкерів обох шкіл прапорщиків на чолі з полковником Михайлом Омеляновичем-Павленком під червоними й синьо-

жовтими прапорами. Згодом полковник згадував, що юнкери відвідували спілку свідомих українців «Українська хата» під проводом сина відомого українського письменника М. Коцюбинського, де обговорювали питання створення власної держави, хоча б у вигляді автономії.

Питання встановлення автономії розглядалось і членами партії соціалістів-федералістів та представниками одеської «Громади», які 4 березня створили Український керівничий комітет (УКК) на чолі з Сергієм Шелухіним, а 19 березня провели Віче, на яке зібралось більше 700 одеситів. Зокрема, саме на Віче В. Голубович вперше окреслив прагнення соціалістів-революціонерів щодо встановлення національно-крайової автономії, яка забезпечила б кращий економічний та національно-культурний розвиток, в тому числі для етнічних меншин. Пізніше він ще неодноразово повертався до окресленої тематики, виступаючи на різних зібраннях та висловлюючи переконання, що українська держава має бути відроджена на принципах федералізму, з широкими повноваженнями у вирішенні внутрішньополітичних й внутрішньоекономічних питань, а у квітні звертався до Тимчасового уряду з вимогою територіальної автономії України.

Отже, учасники Віче вперше запропонували програму державотворчих дій на найближчі тижні й середньострокову перспективу. У рішеннях зібрання зазначалося, що українське суспільство має прагнути до встановлення республіканської форми правління, перетворення Російської імперії на федерацію, у котрій Україна матиме широку автономію, про необхідність скликання в Одесі «губернського українського з'їзду». Щоправда, Центральна Рада підтримала виголошений на Віче заклик лише в квітні: 13 квітня вона прийняла рішення надіслати у всі губернські центри України листа з проханням якомога швидше провести регіональні національні з'їзди.

Завдяки титанічній агітаційно-пропагандистській роботі УКК вдалося частково змінити загалом негативне або нейтральне ставлення членів демократичних організацій Російської Федерації до українського руху, хоча і не до такої міри, щоб налагодити співробітництво. Слід відзначити, що на цей час поширили свою діяльність і розбудували численнішу мережу українські соціалістичні партії, насамперед УСДРП, що не могло не вплинути на зміцнення позицій УКК.

Визначальним чинником переходу до наступної стадії свого розвитку став скликаний за постановою Центральної Ради наприкінці червня в Одесі Херсонський український губернський національний з'їзд, яким завершився етап консолідації українських сил регіону. Він розпочався 28 червня 1917 р. у приміщенні одеського Міського театру (тепер Одеський Національний академічний театр опери та балету).

Велику увагу учасники з'їзду приділяли питанням просвіти та культурного розвитку української громади Херсонщини. Зокрема, В. Чехівський наголошував на необхідності українізувати навчальний процес, себто створити мережу освітніх закладів усіх рівнів з рідною мовою навчання, надрукувати відповідні підручники, заснувати бібліотеки й курси українознавства для перекваліфікації вчителів, призначити попечителем Одеської шкільної округи українця. Його пропозиції були підтримані одноголосно.

Невдовзі після зазначених подій активізувався процес створення в місті українських шкіл. Запис до них відбувався у В. Чехівського (вул. Чорноморська, 26), у книгарні «Діло», вдома у В. Боровика (Соборний майдан, 2) та отця І. Кливака (вул. Катеринінська, 33) у приміщенні католицького костьолу.

У передостанній день роботи з'їзду, 30 червня 1917 р., за пропозицією В. Чехівського присутні ухвалили відразу п'ять резолюцій, які скоріше мали демонстративно-констатуючий характер. Йшлося про визнання Центральної Ради як

правомочного революційного українського крайового парламенту, висловлювалася повна довіра Генеральному секретаріату, засуджувалися дії Тимчасового уряду щодо невизнання автономії України, закликалися усі українські організації Херсонської губернії до об'єднання навколо революційної демократії й відмежування від буржуазії.

ІІ Український губернський з'їзд Херсонщини, на якому обговорювалося питання Української держави було скликано в Одесі 24 жовтня 1917 р. Слід зазначити, що під час дискусій із зазначеного питання політики чітко розділилися на два табори. Перший представляли переважно соціал-демократи та есери, котрі підтримували позицію автономності України. Другий – представлений групами С. Шелухіна, І. Липи, І. Луценка, партією соціалістів-самостійників, – виступали з позицій повної незалежності України. У результаті компромісу між представниками різних політичних сил 27 жовтня було організовано Обласний революційний комітет на чолі з В. Чехівським, який мав підтримувати порядок в місті до Установчих зборів.

Утворення Центральної Ради, державотворчі процеси та активація українського національно-визвольного руху, стало поштовхом для організації українських військових формувань. З перших днів революції, підтримуючи зміни в суспільстві, старшинський корпус, що складався переважно з національно свідомих вчителів, студентів і кооператорів, доклав чимало зусиль для національного пробудження народу, сприяючи українізації армії: в численних постановах і резолюціях вони домагалися, щоб усі військові частини, які розташовувались на Україні, набиралися виключно з українців, а українські підрозділи, що перебували за межами України, переводилися на рідну землю. За спогадами Г. Гришка військові за чисельністю, характером праці й активністю проявляли себе рішучіше, ніж партійні осередки УСДРП та УПСР. Нові «будителі» після подій Лютневої революції 1917 р. розпалювали вогонь національної свідомості, який довгі роки міг лише жевріти в лабетах гніту Російської імперії, що проявлялось в бажанні побудувати свою державу, яку оберігала б українська армія.

4 квітня з делегатів від солдатів Одеського гарнізону і матросів Чорноморського флоту була сформована одеська Українська військова рада (ОУВР), яку за козацьким звичаєм називали «Одеським українським військовим Кошем».

Засідання ОУВР – українського варіанту рад солдатських депутатів, що масово створювалися на хвилі демократизації для спрямовування постійно наростаючої стихійної енергії мас в русло організованої боротьби, спочатку проходили в приміщенні Вищого початкового училища (вулиця Старопортофранківська, 16), пізніше – по вулиці Херсонській, 52 (тепер Пастера).

31 травня 1917 р. був прийнятий Статут ОУВР, який проголошував об'єднання усіх солдатів-українців й військових урядовців Одеського військового округу, Чорноморського флоту і Румунського фронту, а з часом мав замінити російські військові підрозділи на півдні України. До складу ОУВР дозволялося входити представникам політичних партій та невійськових організацій для координації зусиль в досягненні спільної державотворчої мети. Як завжди, головні рішення мали прийматися військовими регіональними з'їздами, обов'язковими для виконання регіональними радами. Основною формою фінансування Військового Коша були грошові внески членів організацій та прибутки від розповсюдження друкованої продукції.

Головою Ради й виконавчого комітету одноголосно було обрано громадського діяча, полковника медичної служби Івана Митрофановича Луценка. Членами Військової Ради стали полковник М. Омелянович-Павленко, підполковник Всеволод

Змієнко, штабс-капітан Юхим Мацак, ротмістр О. Сахно-Устимович, прапорщики Петро Вербицький, Мефодій Шевченко, Олександр Кущ, Ілько Гаврилюк, солдати Неговський, Соєдиненко, Микола Іванівський.

Майже одночасно з нею семінаристи та гімназисти організували «Союз української молоді». З якого у квітні 1917 р. виділилась група молоді, створивши Одеську «Січ», що працювала у тісному контакті з Військовою Радою та вела військову підготовку серед української молоді й охороняла громадський порядок в місті. Наставником у військовому вишколі «січовиків» був старший десятник українських Січових Стрільців Трифон Янів.

Процес українізації армії швидко розростався. Для організації та спрямування його в «потрібне» русло, було вирішено провести 18 травня 1917 р. перший Всеукраїнський військовий з'їзд, на якому створити Український Генеральний Військовий Комітет. До нього ввійшов полковник І. Луценко, який продовжив свою організаційну діяльність в Одесі. Поряд з українізацією військових частин, він зі своїми соратниками опікувався організацією гайдамацьких куренів. Зокрема, перший Український гайдамацький курінь був сформований ротмістром О. Сахно-Устимовичем в серпні–вересні з мешканців Одеси, її передмість та навколишніх сіл, де мешкали прямі нащадки козаків. Перші гайдамацькі сотні розташовувалися, за різними джерелами, на 2 або 5 станції Великого Фонтану. З самого початку Гайдамацькі курені мали направлятись на фронт, але в умовах загострення ситуації у результаті Корніловського заколоту, керівництво вирішило, що вони потрібні більше в Одесі для охорони порядку.

Авторитет гайдамаків швидко розростався: наприкінці жовтня – на початку листопада існували: 1 Гайдамацький пластунський курінь ротмістра О. Сахно-Устимовича, 2 Гайдамацький пластунський курінь капітана І. Орлова, 3 Гайдамацький кінний курінь ротмістра Миколи Продьма та Гайдамацька гарматна батарея. Крім того, до гайдамацьких формувань належала українізована навчальна кулеметна команда штабу Одеського округу на чолі зі штабс-капітаном Ю. Мацаком. У пластунських куренях було по 4 піших та по 1 кулеметній сотні, у кінному курені 3 кінних та 1 кінно-кулеметна сотні, а в батареї 2 гармати. Чисельність гайдамацького полку сягала 2000 чоловік, але, на жаль, досвідчених старшин серед них було мало.

Окрім формування гайдамацьких куренів та українізації створених раніше військових частин, Центральна Рада задумувалась над створенням власного флоту, але в Одесі, українізація флоту, розпочалась, скоріш за все, набагато раніше: чисельні групи українців розміщувались на панцернику «Воля» та на крейсері «Пам'ять Меркурія». А 15 жовтня відбулося засідання моряків-українців, на якому було оголошено, що Чорноморський флот має бути українським і приєднатися до ОУВР. Політику Центральної Ради та місцевих українських організацій окрім крейсера «Пам'ять Меркурія» вітали команди таких суден, як «Златоуст», «Палкий», «Петро Великий», «Остап», «Ріон», «Вільна Росія».

Новий етап у розвитку української національної революції був започаткований проголошенням 7 листопада 1917 р. III Універсалу Центральної Ради, за яким в межах 9 губерній утворювалася Українська Народна Республіка у складі федеративної демократичної Російської республіки. З нагоди цієї події 22 листопада у місті відбувся черговий парад за участю українських військових частин. Приймали парад виконуючий обов'язки начальника Одеської військової округи генерал Г. Єлчанинов і представник Генерального Військового Комітету полковник В. Поплавко.

Отже, під час Української революції 1917–1921 рр. м. Одеса опинилась у вихорі революційних подій. Всього за вісім місяців революції політичні партії та військові

формування пройшли складний, але успішний шлях свого становлення. від створення українських організацій, які б об'єднували людей, що бажали долучитися до державотворчих процесів, до активної практичної реалізації своїх ідей. Сила духу й наснага очільників національно-визвольного руху надихала й в подальшому українців до боротьби за власну незалежну державу.

СТАН ПОЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 1917 РОЦІ

Полудненко Олександр, вихованець гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, учень 8-ф класу Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №17 Черкаської міської ради

Керівник: **Коханчук Віталій Петрович**, керівник гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Після перемоги Лютневої революції почалася ліквідація царської влади на селі. Роззброювались урядники і стражники, звільнялись волосні старшини і старости, обирались на сільських сходах виконавчі комітети. Але в перший період в багатьох комітетах переважали заможні селяни, які і до Лютневої революції верховодили на селі: вигнано лише найбільш ненависних куркулів, відомих своїм хабарництвом. До виконавчих комітетів потрапляло чимало колишніх старшин, суддів та торговців, не говорячи вже про кооператорів, вчителів та інших представників сільської інтелігенції.

Губернські і повітові комісари, призначені з місцевих поміщиків, були головами земських управ. Комісари прагнули залишити при владі якнайбільше колишніх волосних писарів, суддів, старшин. Проти насаджування царських урядовців виступали повітові Ради робітничих, солдатських депутатів і революційно настроєні селяни. Навколо виборів нових сільських органів влади нерідко точилася гостра боротьба.

На селі з самого початку революції жваво обговорювались земельне, продовольче питання, питання про війну. Малоземельне селянство, яке голодувало в роки війни, чекало від революції в першу чергу довгоочікуваного безплатного наділу поміщицької землі. „Настрій населення піднесений, - доповідав 31 березня 1917 р. київський повітовий комісар. Останнім часом пішли розмови про землю. Поки що вони мають лояльний характер. Бо у населення є впевненість, що землю буде дано „за законом". Правда, потрібні в цьому розумінні тверді заяви від керівництва".

Тимчасовий уряд, захищаючи інтереси буржуазії, не поспішав приступати до вирішення земельного питання. Він знав, що селянство чекає на конфіскацію поміщицьких земель. При становищі, що склалося, висловити свою думку означало викрити свою контрреволюційність.

У тисячах промов на мітингах, у багатьох газетних статтях, у листівках більшовики роз'яснювали робітникам, солдатам, селянам свої гасла, викривали брехливість висунутого буржуазією, зокрема Центральною радою, і підтриманого есерами та меншовиками лозунгу: чекати з розв'язанням питання про землю до Установчих зборів.

Під загрозою більшовицької агітації, розвитку аграрного руху, організації Рад селянських депутатів Тимчасовий уряд поспішив видати закон про заснування головного, губернських, повітових і волосних земельних комітетів як підлеглих Міністерству землеробства державних установ, що проводили його політику.

Однак склад волосних і повітових земельних комітетів явно розширювався, поповнюючись представниками трудящого селянства; явочним порядком розширювались і їх повноваження та права. Селяни використовували волосні земельні комітети як засіб „законного“ оформлення свого наступу на поміщиків.

Земельні комітети почали утворюватись наприкінці квітня і в травні, спочатку у районах, де точилася гостра боротьба за землю. Основна маса волосних земельних комітетів (близько 50%) організувалася в червні. Порядок виборів волосних земельних комітетів найбільш демократичним був у волостях, де сильнішою була роль бідняків, де значним був вплив міських робітників. Як свідчать архівні і друковані матеріали, більшість волосних земельних комітетів обиралась зборами сільських делегатів, і за своїм класовим складом вони близько стояли до Рад селянських депутатів. У ряді волостей вони зливалися в одну установу, при цьому волосний земельний комітет був президією, виконавчим органом, а Рада селянських депутатів - пленумом. Значна частина комітетів обиралась волосними сходами, інші обиралися або призначалися громадськими виконавчими комітетами.

У квітні - травні 1917 р. повсюдно відбуваються перші повітові і губернські селянські з'їзди, виникає велика кількість есерівських організацій – „Селянські союзи“, „Селянські спілки“, керовані українськими есерами. В Харківській, Катеринославській, Чернігівській, Херсонській губерніях переважали Ради селянських депутатів.

Перші два місяці після повалення царизму аграрний рух, порівняно з 1905-1906 рр., був слабким. Він здебільшого не набрав зразу ж різко виражених форм захоплення поміщицьких земель і маєтків, що пояснюється умовами, створеними світовою війною, і особливостями революції.

Мобілізація на війну найбільш активної сільської молоді спочатку ослабила наступ селянства на поміщицьке землеволодіння. До того ж у 1905-1906 рр. гострі форми аграрного руху в Росії відбувалися найчастіше після гігантської хвилі страйків, революційних демонстрацій, збройних повстань населення. Робітники міст, залізниць своєю рішучістю, героїзмом розкачали селянство, підштовхнули його до боротьби з поміщиками.

У Лютневій революції збройна боротьба мала гострий характер тільки в Петербурзі; на місцях влада царизму була повалена мирно, що відразу великого революційного впливу на село не зробило. Аграрний рух розпочався в районах найбільшого малоземелля, там, де виникали гострі конфлікти між селянами і поміщиками, де було найбільше залишків кріпацтва, де найдужче зростали незадоволення, ненависть до споконвічних гнобителів. В окремих маєтках селяни арештовували ненависних управителів і прикажчиків.

На початку 1917 р. (березень-травень) під час весняної сівби селяни домагались передачі їм не засіяних поміщиками земель, зниження орендних цін, ліквідації посередницьких і кабальних натуральних оренд. В окремих місцях відбувалися розгроми маєтків і захоплення поміщицьких земель.

Радикальні зміни в орендних відносинах стали початком масового наступу селянства на поміщицькі землі. На 1917 р. 1247 тис. малоземельних селян орендували близько 5 млн. десятин землі, переважно у поміщиків і куркулів; за цю оренду землі селянам доводилось віддавати частину вартості врожаю грішми або натурою - загалом близько 100-120 млн. пудів хліба.

Під тиском бідняцьких верств селянства більшість волосних земельних комітетів брала на облік орендні землі, скасовувала старі договори, знижувала орендну плату з 15-30 крб. до 3-8 крб. за десятину.

Найбільш революційні земельні комітети знижену орендну плату пропонували сплачувати не поміщику, а в державну касу, фактично відчужуючи цим у поміщика його орендні землі. Більш помірковані комітети знижували в 2-3 рази орендну плату, складали списки селян з визначенням кожному норми землі, дозволеної для орендування. При цьому знижена орендна плата ще сплачувалась поміщику.

Зниження орендної плати посилило потяг до наймання землі. Земельні комітети часто забороняли заможним селянам наймати землю, а найняті ними раніше поміщицькі землі відбирали і передавали в оренду малоземельним.

Наприкінці травня і в червні 1917 р., з настанням косовиці і початком жнив, розгорнулася боротьба переважно бідного селянства за оволодіння врожаєм поміщицьких земель, яка набула найбільшого загострення в липні.

Попередня боротьба міського пролетаріату і сільськогосподарських робітників (квітень-травень 1917 р.) створила передумови для дальшого наступу на поміщиків. Найбільш радикальна вимога селян передбачала повне захоплення поміщицького врожаю. Однак такі захоплення відбулися лише в окремих місцевостях: у червні-липні селянство не було ще досить свідомим і організованим. Основна вимога в цей період була - за збирання - 3-й сніп, а грішми: косарю - 10 крб. на день, 1 крб. за годину роботи при 8-годинному робочому дні і 1,5 крб. за надурочні години. Селяни прагнули забезпечити себе продовольством і насінням до нового врожаю. В поміщицьких маєтках відчувалася гостра нестача робочих рук.

Великі і середні володіння з посівом понад 25 десятин займали на Україні близько 5 млн. десятин. Валова вартість врожаю становила мінімум 1 млрд. крб. Плата за збирання: 5 крб. на день (за 3-й сніп) означала для поміщиків втрату десятків мільйонів пудів хліба.

Найгостріша боротьба між селянами і поміщиками точилася в Подільській, Київській, Полтавській і Харківській губерніях, що зачепила також багато куркульських господарств з посівом 15-25 десятин. Там селяни повсюдно вимагали 3-й сніп. В районах, достатньо забезпечених робочими руками, земельні комітети часто забороняли поміщикам збирати врожай машинами.

Корніловська реакція, яка наступила після закінчення двовладдя, дала можливість поміщикам обмежити селянські вимоги, навіть скасувати договори про збирання за 3-й сніп.

В умовах корніловської реакції, репресій, що почалися, селянам іноді доводилося відступати від початкових вимог, але відступали вони з великим опором.

Дальшим етапом розвитку аграрного революційного руху була примусова оренда, яка охоплювала нові землі, що до цього оброблялися поміщиками та куркулями і в оренду не здавалися. Примусова оренда дедалі більше руйнувала легальну „законну“ оболонку. Вона була тією формою аграрного руху, що безпосередньо переростала в захоплення поміщицьких земель, в селянські повстання.

Примусова оренда виникла спочатку в тих районах, де було мало орендних земель, і повсюдно почала розвиватися в червні – липні, в ході підготовки до осінньої сівби, коли гостро постало питання про додаткові землі для озимих і ярих посівів на наступний 1918 р. Не наважуючись ще захоплювати всю поміщицьку землю селяни рішуче вимагали примусової оренди частини поміщицьких земель, мовляв, не захоплюємо, а „наймаємо“ (звичайно, за найнижчими цінами – 3-5 крб.). У повітах і волостях, де було мало поміщицької землі, примусова оренда зачепила також багато тисяч господарств селянської буржуазії.

З розвитком революції примусова оренда змінює своє значення. В червні - серпні вона мала революційне значення, оскільки здійснювалась у боротьбі з

поміщиками; орендна плата була низькою і вносилась у земельний комітет або відкладалась до 1918 р. У вересні - жовтні, після розгрому корніловщини, коли поширились масові захоплення земель і селянські повстання, самі поміщики почали погоджуватися на оренду своїх земель на будь-яких умовах, аби зберегти за собою хоча б формальне право на володіння ними, примусова оренда переставала бути кроком вперед в аграрному русі. Однак в цілому примусова оренда відіграла велику роль в аграрному русі, привчила селян до контролю над поміщиками, до часткового розпоряджання їх землею, виявила кадри активістів-організаторів, а також викрила угодовські елементи.

Примусова оренда в більшості районів відмирає в кінці вересня - на початку жовтня. Вона замінюється прямим захопленням поміщицьких земель без будь-якого орендного маскування; всі необроблені до 1 жовтня поміщицькі землі в більшості волостей переходили в розпорядження земельних комітетів. Орендні відносини зберігалися у тих волостях, де в земельних комітетах панували ще угодовські куркульські елементи.

Успіхи боротьби селян за землю безпосередньо залежали від успіхів селянства. Аграрна революція була невід'ємною частиною революції в цілому.

У багатьох містах України були проведені великі демонстрації проти смертної кари (Катеринослав, Київ, Полтава, Суми), численні мітинги на заводах, у казармах.

Скликання Установчих зборів затягувалось. Аграрна революція вступила в новий етап масового захоплення поміщицьких земель. Наприкінці вересня спалахнули селянські повстання в Подільській і Волинській губерніях, а також у значній частині Київської губернії, тобто там, де малоземелля було найгострішим, де опір поміщиків був дуже сильним. З 23 вересня до 5 жовтня на Правобережжі було розгромлено близько 200 маєтків, проведено сотні земельних захватів та масових порубок лісу.

Друга хвиля селянських виступів прокотилася у 20-х числах жовтня. Захоплення землі, хліба і кормів поширилось не тільки на Правобережжі, воно зачепило також значну частину Лівобережжя та північної степової смуги. Найбільш гострим і масовим був рух у Сумському, Ізюмському, Полтавському, Кременчуцькому, Ніжинському, Глухівському, Новомосковському, Павлоградському та Олександрівському повітах. Загалом селянські повстання і масові захоплення поміщицьких земель охопили до 25% повітів України.

Але селянські повстання, якими б масовими і численними вони не були, як би не підтримували їх солдати, залишались розрізненими, локальними виступами, не зв'язаними між собою. В ході перероставання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну вони мали велике історичне значення.

Реакційною силою, що стояла на шляху українського селянства до землі, був не тільки Тимчасовий уряд, але і діяльність Центральної ради, яка і після липневих днів продовжувала виступати проти конфіскації поміщицьких і приватновласницьких земель. Найбільш численна партія Центральної ради - українські есери, так само як і російські есери та меншовики, була за те, щоб розв'язання земельного питання відкласти до Установчих зборів. Таку саму позицію займала українська соціал-демократична партія (українські меншовики). Соціалісти-федералісти відверто захищали викуп поміщицьких земель. До уряду Центральної ради - Генерального секретаріату - входили представники цих партій.

Партії Центральної ради були за „землю і волю", за передачу селянам поміщицької землі, навіть без викупу. Центральна рада вважала за краще відкрито не виступати проти селянських вимог.

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ВАСИЛЯ СВИДИ

Барна Юлія, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді, м.Ужгород Закарпатської області

Керівник пошуково-дослідницької роботи: **Мазур Віктор Борисович,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Василь Іванович Свида – відомий різьбяр по дереву, визначний представник закарпатської художньої школи живопису, утверджувач її скульптурної традиції, народний художник України, перший в Закарпатті лауреат Державної премії ім. Тараса Шевченка; довгий час очолював обласну організацію Спілки художників та 30 років віддав викладанню в Ужгородському училищі прикладного мистецтва.

Сьогодні образотворчість Закарпаття, як взагалі українське національне мистецтво, вже неможливо уявити собі без творчих здобутків Василя Свиди, без його кращих робіт, що впродовж понад піввіку успішно експонуються на численних вітчизняних і зарубіжних виставках, дбайливо зберігаються у багатьох музеях, приватних колекціях України та за її межами.

Чому я вибрала цю роботу? Василь Свида – дивовижна людина, щоб тільки перерахувати назви робіт різьбяра по дереву, потрібна була б не одна сторінка тексту. А роботи ці витесані з надтвердих порід дерев різцем скульптора. Скільки треба було мати, крім Божої іскри, ще й фізичної сили, докласти чимало праці, щоб задумане й осмислене стало витвором мистецтва! Мене вразили його роботи, їх краса та неповторність, велика майстерність скульптора. Актуальність моєї роботи полягає у необхідності збереження пам'яті про життєвий та творчий шлях нашого відомого земляка. Проблема збереження шедеврів Василя Свиди полягає у відсутності музею його скульптур, або ж хоча б персональної експозиції в певному музеї. Незначна частина його творів виставлена в Закарпатському обласному художньому музеї імені Йосипа Бокшая, Закарпатському музеї народної архітектури та побуту, в інших закладах культури області, але вони не дають можливість оцінити в повній мірі талант В.Свиди. Багато років син відомого митця Ярослав Свида прикладає значні зусилля для створення такого музею, бо більшість творів скульптора знаходяться у непристосованому приміщенні і не доступні широкому загалу.

Мета роботи – показати всю особливість, водночас простоту і скромність цієї людини, дати характеристику його творчості, неповторність та красу його шедеврів. На мою думку, В.Свида – геніальний скульптор, тому що тільки людина з великими природніми здібностями здатна створити такі скульптури, так детально вирізати фігури людей, їх риси обличчя, елементи одягу, побуту. Я переконалася в цьому, ознайомившись із його творами, більшість із яких зараз поки що не виставлена для огляду.

Василь Свида народився 22 жовтня 1913 року в селі Пацканьово Закарпатської області (тоді територія Австро-Угорської імперії) в сім'ї 43-річного Івана Свиди та 41-річної Марії Гебур. Він був восьмою, наймолодшою дитиною в багатодітній родині. Після смерті батька їх сім'я була в скрутних умовах – під одним дахом довелося мешкати аж 17 особам.. До церковної народної школи в Пацканьові через крайнє бідування і нестачу найнеобхідніших речей Василька спромоглися віддати тільки в 9

років. Та Божа іскра його таланту вже була з ним. „Я почав вчитися в Пацканівській сільській школі і закінчив 3 класи. Після закінчення 3-х класів пас вівці. Пасучи вівці, я дуже любив вирізувати різні орнаменти на дерев'яних палочках". Тоді ж Василь мав можливість спостерігати всю красу гірського пейзажу рідного краю.

Василя все ж доправили для навчання у державну господарську фахову школу. І хоча хлопець вчився дуже добре, родина не змогла заплатити за його навчання, й школу довелося залишити. Але що робити далі? Дочувшись про школу полонинського господарювання у Нижніх Верецьках на Верховині, де вчитися тільки рік. Подався туди.

Вчився жадібно, але й свого захоплення побутовим і орнаментальним різьбярством не полишав. До того ж у школі викладався предмет „рисованіе", а вчителем з цього предмету був художник-любитель. Він так захопив Василя, що той просиджував дні і ночі, рисуючи і зрисовуючи різні геометричні фігури та орнаменти.

Цілком випадково юнак довідався з оголошення про існування Ясіняньської школи з обробки дерева, організованої на початку XX століття, коли по багатьох європейських країнах прокотилася хвиля зацікавлення фольклором.

В Ясінях в важливому осередку народного мистецтва закарпатських гуцулів – Василь Свида ніби заново вчився бачити й розуміти мову різьблених ганків, сволоків та інших виразних компонентів народної архітектури, господарського знаряддя і селянських меблів зі скромними, але промовистими оздобами, любовно виготовленого хатнього начиння.

Не знайшовши застосування свого таланту на території рідного краю, Василь Свида змушений був податися на чужину. З 1934 до 1945 року він працював у реставраційній майстерні родини Котрбових на території Чехословацької республіки (під час нацистської окупації – протекторату Богемії та Моравії). Саме у цій родині він зустрів порозуміння, підтримку та отримав великий досвід, саме тоді починається його творчий шлях скульптора та художника – Василь виготовив оздоблення для хорових лавиць у Велеградському монастирі, який постраждав від пожежі. Тоді ж В.Свида починає займатися гравіруванням по металу, а також освоює ливарство – виготовляє церковні дзвони. Про багатогранність його творчості свідчать й сорочки-вишиванки, які він почав вишивати ще з юних років.

З 1945 року до кінця своїх днів творчий шлях митця був пов'язаний з рідним краєм. Саме на цей період припадає пік його визнання, як основоположника дерев'яної скульптури на Закарпатті. Він вступає до Спілки художників України, а з 1951 до 1961 року очолює її обласну організацію. В.Свида бере активну участь у громадському житті, двічі обирається депутатом Верховної Ради Української РСР. Творчу діяльність митець поєднує з викладацькою – працює педагогом Ужгородського училища прикладного мистецтва.

Мистецтво Василя Свиди зберігає неповторну самобутність. У своїй творчості він одразу ж обрав амплуа жанриста-оповідача. Головний герой митця – простий народ, а вся його творчість – літопис народного життя.

Тематика творів Василя Свиди дуже широка – від сценок побуту („Збір яблук"), фольклору („Весілля"), до історичних („Опришки") , романтичних („А коні воду п'ють…"). Багато скульптур митця присвячено відомим історичним особам нашого краю: фольклористу Ю.Гуці-Венеліну, педагогу Івану Орлаю, чеському письменнику Івану Ольбрахту, опришку Миколі Шугаю, герою Другої світової війни танкісту Степану Вайді, видатним трудівникам – кукурудзоводу Ганні Ладані, лісорубу Юрію Чусі, закарпатським художникам та іншим. Також Василь Свида виготовляв вівтарі та іконостаси для багатьох церков Закарпаття.

1957 року він отримав почесне звання Заслуженого діяча мистецтв України, а у 1973 – звання Народного художника України. Вершиною його творчості стає створення горельєфу (об'ємної скульптури) з шести частин «В сім'ї єдиній», над яким він працював аж чотири роки. За цю роботу Василь Свида першим із митців нашого краю був удостоєний Національної премії імені Тараса Шевченка. Зараз ця скульптура прикрашає хол Закарпатського драматичного театру.

Найцікавішу інформацію про життя та творчість Василя Свиди надав нам син митця Ярослав Васильович, який люб'язно погодився розповісти про свого батька.

Ярослав Свида ознайомив нас з найбільш цікавими батьківськими творами, серед яких, нажаль, були й незавершені. Він звернув нашу увагу на сімейну скульптуру, де митець у глині створив всю свою родину. На думку Ярослава Васильовича, найкращим твором батька була скульптура „А коні воду п'ють …", оригінал якої знаходиться у Національному художньому музеї в Києві, а ми змогли оглянути лише глиняну копію. Виявляється, як сказав нам син видатного митця, спочатку всі свої скульптури Василь Свида виготовляв з глини, а вже потім оригінал вирізав із міцного червоного дерева, робота з яким була дуже кропітка. Також у В.Свиди є твори з майолики, фарфору та гіпсу.

Ярослав Васильович також поділився з нами спогадами про свого батька як митця так і людину. Найбільше його вражала працьовитість Василя Свиди – він працював постійно, майже без вихідних – вранці вставав, йшов на роботу, приходив на обід додому, а потім знову у майстерню. Для нього робота, творчість були природньою потребою.

Всього у творчому доробку В.Свиди близько 250 скульптур і ще 300 - 350 незакінчених ескізів. Вкласти ці всі творіння в одне життя – просто фантастика. Ярослав Васильович сказав, що їх родина деколи ображалась на батька, тому що Василь Свида більше часу проводив у майстерні, ніж із сім'єю.

Ще син митця найбільше запам'ятав те, що батько ніколи не підвищував голос на рідних. Це дуже вражало. Ярослав Васильович також згадував, що батько постійно жартував, любив гумор. Він інколи брав дітей (Ярослава та його сестру) на різноманітні виставки, зустрічі з відомими митцями.

Розповів нам Ярослав Васильович й про педагогічну діяльність батька. Його вражала методика роботи зі студентами Ужгородського училища прикладного мистецтва. Митець привозив до майстерні заготовку деревини і, коли починалися заняття, сам починав при студентах працювати з нею. Кожному своєму вихованцю він давав завдання, і всі вони могли безпосередньо спостерігати, як народжується шедевр. Це був унікальний спосіб навчання з точки зору методики, але керівництво училища ставилося до нього негативно, вважаючи, що митець використовує робочий час для власної користі. Також Ярослав Васильович наголосив, що його батько свого часу був єдиним представником сфери мистецтва, та й всієї гуманітарної сфери, у вищому законодавчому органі України – Верховній Раді.

У 1989 році видатний скульптор та художник відійшов у вічність. У 2017 році на будинку по вул.Фірцака в Ужгороді, де він мешкав, було встановлено меморіальну дошку. Пам'ятну дошку також встановлено на родинному будинку митця в с.Пацканьово.

Зібрані в нашій роботі матеріали дали можливість прослідкувати життєвий та творчий шлях видатного митця нашого краю, скульптора-різбяра, Народного художника України Василя Свиди. Його можна вважати засновником дерев'яного різбярства на території нашого краю. Твори Василя Свиди прикрашають експозиції багатьох музеїв та галерей як у нашій державі, так і за кордоном. Зокрема, його

скульптури можна побачити у Національному художньому музеї України та Національному музеї українського народного декоративного мистецтва в Києві, у Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й.Кобринського в м.Коломиї Івано-Франківської області, в Національному музеї імені Андрея Шептицького у Львові, в Запорізькому обласному художньому музеї, в Харківському художньому музеї, в Державній Третяковській картинній галереї в Москві та багатьох інших музеях та галереях. Твори В.Свиди брали участь у виставках у Болгарії, Казахстані, Естонії, Румунії, Польщі, Франції, Угорщині, Узбекістані, Чехословаччині, на Всесвітній виставці „ЕКСПО – 67" у Монреалі (Канада). Мешканці та гості нашого краю можуть насолоджуватися творами Василя Свиди в багатьох музеях Закарпаття.

Тематика скульптур В.Свиди надзвичайно широка. Але митець, в першу чергу, відобразив у своїх творах життя простих людей. Він створив скульптури на історичну, фольклорну, романтичну тематику. Частина його творів присвячена й нашим краянам – героям Другої світової війни. З великою майстерністю Василь Свида створив портрети відомих історичних постатей, культурних діячів Закарпаття.

Також слід відмітити багатогранність творчості митця. Крім скульптури, він був чудовим живописцем, оволодів ливарним мистецтвом, гравіруванням, вишивав сорочки.

При ознайомленні з творчістю В.Свиди нас вразив високий рівень його майстерні, який дає право стверджувати, що всі його твори є шедеврами, які могла створити тільки геніальна людина.

ІДЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Тимченко Аліна, учениця 10 класу, вихованка гуртка «Музеєзнавство» комунального закладу «Малобілозерська спеціалізована естетична школа – інтернат II-III ступенів «Дивосвіт» Запорізької обласної ради, с. Мала Білозерка, Василівський район, Запорізька область

Керівник: **Гришечкіна Олена Євгенівна**, вчитель історії, керівник гуртка «Музеєзнавство» комунального закладу «Малобілозерська спеціалізована естетична школа – інтернат II-III ступенів «Дивосвіт» Запорізької обласної ради

«Ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути.»

В'ячеслав Липинський

Ці слова В'ячеслава Казимировича Липинського дуже актуальні сьогодні. Власне призначення він вбачав у тому, щоб прищепити народу України свої погляди які здатні перетворити пасивну територіальну спільноту в політично організовану націю незалежно від етнічного походження, класової належності, віросповідання, культурного рівня.

Саме Липинський з його концепцією політичної нації, яка містить в собі різноетнічну мозаїку і різні традиції, могла б бути дуже корисною для розв'язання багатьох сьогоднішніх проблем. В теперішні тяжкі часи не треба чекати коли хтось, щось почне змінювати на краще. Тепер, коли над Україною нависла загроза, одним людям треба починати ставати справжніми українцями саме зараз, а іншим долучатися до загальної справи. Я щиро сподіваюсь, що наша громада оцінить глибину й оригінальність поглядів В. Липинського, пройнятих гарячою любов`ю до рідного краю і палкою пристрастю до нашої Батьківщини Хто ж він такий В'ячеслав Липинський? Яка його теоретична спадщина? Я спробую знайти відповіді на ці питання.

Головною метою мого творчого пошуку було розкриття політичної і теоретичної спадщини визначного українського діяча, історика, історіософа В'ячеслава Липинського скеровану на здобуття українцями власної держави «вільної України».

При цьому я ставила ***такі завдання:*** дослідити особливості концепції розбудови української державності і типологію форм державного устрою В. Липинського; охарактеризувати його політичні погляди в роботі «Листи до братів-хліборобів» та дипломатичну діяльність на посаді посла у Відні; розглянути безпосередній вплив В. Липинського на формування національних цінностей українського народу.

Об'єктом дослідження є український політичний діяч В'ячеслав Липинський.

Предмет дослідження – політична, теоретична та дипломатична діяльність В'ячеслава Липинського.

Актуальність роботи зростає у зв'язку з напруженим становищем в державі. Зараз, обов'язок кожного українця продовжити справу наших величних предків, зробити так, щоб наша «Ненька» стала незалежною не тільки на словах, а й на ділі, чи кривава боротьба наших предків залишиться даремною? Ми повинні назавжди забути нині домінуючий принцип «моя хата скраю» та стати справжніми патріотами своєї держави: пишатися нею, захищати її, відновити ті моральні принципи життя, які завжди були в пошані українського народу. На щастя, нам є на кого рівнятися , В.Липинський - велика історична постать, яка своєю діяльністю завжди захищала українську державу, і значно вплинула на її розвиток.

Методи дослідження : теоретичні – вивчення та аналіз відповідної наукової літератури; описовий– основні риси діяльності В. Липинського ; хронологічний – простеження життєдіяльності великого політичного діяча.

Методи, використані у роботі : історичний, пошуковий, аналітичний.

Практичне значення даного наукового дослідження в тому, що його можна використовувати на уроках історії та правознавства, на факультативних заняттях, заняттях гуртків.

В'ячеслав Липинський залишив після себе надзвичайно важливу для нас духовну спадщину. Він заснував нову державницьку школу України і вважав, що відродження української державності відбудеться за об'єднання всіх верств населення країни.

Липинський почав розробляти чи не першим серед європейський філософів теорію мордерної нації, вважаючи головною підставо належності людини до нації її почуття «територіального патріотизму» та солідарності з усіма постійними жителями своєї країни: « Українцем, своїм, близьким, людиною однієї нації єсть кожна людина що органічно зв'язана з Україною» [8].

В'ячеслав Липинський випередив свій час не лише як науковець, а й як політик. Він заговорив про необхідність здобуття українцями власної держави ще перед Першою світовою війною, коли абсолютна більшість українських інтелектуалів і політиків уважала самостійництво «політичним божевіллям». 1911 року Липинський ініціював створення у Львові Українського інформаційного комітету для пропаганди в Західній Європі ідеї незалежності України. А наступного року він підготував проект організації Союзу визволення України, наголошуючи, що його метою «є Україна не «російська» і не «австрійська», а Україна вільна» [9] . Він вважав державу необхідною умовою буття нації. У жовтні 1917 року Липинський опублікував у Лубнах власноруч написану програму Української хліборобсько-демократичної партії, співзасновником якої був. Програма базувалася на двох засадах: державна самостійність України і приватна власність на землю.

Великі заслуги перед Україною Липинський здобув на посаді посла Української держави у Відні, де він самовіддано захищав інтереси молодої держави від зажерливих апетитів вмираючої Австро-Угорської імперії. Він, людина талановита, з чудовим розумінням справжніх міжнародних і геополітичних інтересів України, став на перший же поклик до державної праці, що було дуже важливо в умовах великого браку обізнаних з дипломатією людей.

Саме йому було доручено ратифікацію угоди про мир з Австрією. Він зумів виявити великий дипломатичний хист і своїм розумінням і тактовною поведінкою здобув собі повагу і визнання у чужинців, високо підніс авторитет українського посольства у Відні. Все це він мусив робити в умовах фінансових українців[13] .

Він вибудував конкретну українську політичну програму, суть якої полягає в переконанні, що «без власної Української Держави не може бути Української Нації, а без Української Нації не може бути на Українській землі громадського життя». Звідси й головне завдання — незалежна самостійна держава, без якої Україна залишиться навіки засудженою на злиденну вегетацію на грані між національним буттям і небуттям. «Тільки власна держава, — пише В. Липинський, — збудована українською нацією на своїй етнографічній території, врятує нас від економічного розвалу і від кривавої анархії, котра неминуче буде продовжуватись навіть тоді, коли б пощастило знову одній з наших національ-них груп за допомогою сусідів взяти на час перемогу. Але українці мусять пам'ятати (як і кожен народ), що власної держави їм ніхто не подарує — ні ласка сильних світу цього, ні автоматизм суспільних процесів. Вона мусить бути виборена ними самими [19] .

«Листи до братів-хліборобів» - ця книга головний твір автора, основа його політичних, історичних та філософських поглядів присвячена питанням побудови майбутньої незалежної держави в Україні з точки зору організації українського суспільства. При цьому Липинський розглядає державу як абсолютну цінність, без якої неможливий цивілізований суспільний розвиток.

Автор пише: «Своя влада на Українській Землі – Держава Українська – може бути лиш здобути тими, хто осів серед українського громадянства, хто органічно з нього виростає, хто має в ньому опору серед своїх найближчих, в своїм класі. Коли ті, що правитимуть Україною, не будуть класовою аристократією, класократією: – найсильнішими, найвидатнішими і найбільше авторитетними в своїх класах – вони ніколи не зможуть правити Україною власними силами, боротись за державну незалежність Української Землі».

Українську націю, вважав В'ячеслав Липинський, можна найкраще сконсолідувати, об'єднати на основі "територіального патріотизму", розбуджуючи і зміцнюючи почуття великої солідарності між усіма постійними мешканцями української землі, незважаючи на їхню соціальну належність, етнічне походження, віровизнання і навіть національно-культурну свідомість .

ВИСНОВКИ

В'ячеслав Липинський залишив після себе надзвичайно важливу для нас духовну спадщину. Він заснував нову державницьку школу України і вважав, що відродження української державності відбудеться за об'єднання всіх верств населення країни навколо козацького ядра. Йому здавалось, що таке згуртування всіх частин нації має статися, коли всі разом вирішуватимуть найважливіші завдання: мілітарне (військова оборона), економічне (піднесення господарства) та інтелігентське (освіта). З цією метою В'ячеслав Казимирович створив Український союз хліборобів.

Для того щоб мати справжнє поняття про глибину його концепцій, про широту поглядів на українську справу, про блискучу аргументацію, про надзвичайно влучні

вислови з приводу богатьох пекучих питань нашої сучасності, треба самому перечитати «Листи» або «Покликання Варягів», самому простежити за ходом його думок і доказів. «Листи до братів-хліборобів» не знайшли собі серед фахових українських учених та політиків тої уваги, на яку вони заслуговують. Але рано чи пізно наша громада оцінить глибину й оригінальність поглядів Липинського, і особливо ту гарячу любов до рідного краю, якою вони овіяні. І те, що вони поки що так мало знайшли собі відгуку, це є сумне свідоцтво упадку української політичної думки й національного почуття, які ми переживаємо в теперішні тяжкі часи.

Руйнуючи старе, Липинський одночасно ставить на його місце нове, відкриває перед нами нові широкі горизонти, ставить нові завдання і вказує шляхи, якими можна ті завдання розв'язати й вирішити.

При аналізі літератури, присвяченої творчості та політичній діяльності видатного українського історика, політолога, громадського діяча В. К. Липинського, звертає на себе увагу недостатній ступінь дослідженості його поглядів на зовнішню політику і самої його постаті як дипломата. Після здобуття Україною державного суверенітету гостро постало завдання формування самостійного зовнішньополітичного курсу як невід'ємної складової частини будь-якої незалежної державності. У зв'язку з цим варто враховувати як певний попередній досвід міжнародних відносин українських держав періоду 1917−1923 рр., так і оригінальні погляди на цю проблематику визначних українських інтелектуалів та політиків того часу, і, зокрема, В. Липинського, тим більше, що деякі з них не втратили своєї актуальності і зараз.

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ДУХОВНОГО ЛІДЕРА У КРИТИЧНІ ПЕРІОДИ ВИПРОБУВАНЬ УКРАЇНЦІВ

Анна Кулик, 10 клас, Комунальний заклад «Навчально - виховний комплекс «Школа гуманітарної праці» Херсонської обласної ради,
науковий керівник – **Л.І. Маркова**, Комунальний заклад «Навчально - виховний комплекс «Школа гуманітарної праці» Херсонської обласної ради, учитель історії та правознавства

Актуальність теми дослідження. Після здобуття незалежності Україна стала на шлях відновлення цивілізованих відносин з церквою. Одним із перших законодавчих актів став закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 1991 р., за яким держава виступає гарантом захисту населення незалежно від віросповідання. Сьогодні наша країна переживає важкі часи, адже події на сході України сколихнули життя всього народу. 21 січня 2014 року в центрі Києва на вулиці Грушевського, відбувалися протистояння між студентами та правоохоронцями, чотири монахи УПЦ зупинили силові дії сторін та закликали їх до примирення. Місія Церкви полягає не в боротьбі за владу, а в духовному вдосконаленні людини, в збереженні суспільного спокою, миру та загальнолюдських цінностей.

В людській уяві герої завжди незламні, наділені міцною силою, духом, а головне - завжди долають життєві перешкоди. Звичайно така людина є прикладом наслідування, але існує і інший бік героїзму ознаки якого сформувалися від усвідомлення того, що у найтяжчий час ти поступив правильно, гідно. У роки нацистської окупації під час Голокосту на Галичині митрополит Андрій Шептицький врятував життя понад 150 євреям. У місті Перемишлянах на Львівщині відкрили пам'ятник греко-католицькому священику Омеляну Ковчу, який в часи Другої світової війни виконував свої обов'язки, проповідуючи любов до усіх національностей, рятував єврейських дітей. На території міста Херсона такою

особистістю став протоієрей православної церкви Леонід Гошкевич. Продовжив їх справу херсонський священик Ігор Петренко, який опинився у полоні ДНР, де підтримував моральний дух полонених українських військових.

Херсонщина була і є з *різноманітними конфесіями*. Наприкінці XVIII століття на землях Херсонщини селилися багато колоністів – німців, сербів, євреїв, поляків. Вони принесли з собою свою культуру, духовність, будували церкви, кірки, синагоги, костьоли.

Церква в Російській імперії на початку XX століття відігравала велику роль у духовній сфері життя. Однак після захоплення влади більшовиками в жовтні 1917 року положення церкви виявилося під загрозою. Раднарком УСРР всіляко намагався обмежити вплив церкви на суспільне життя, була розгорнута пропаганда, яка зводилась до висміювання релігії та знущань з віруючих. Так влада прагнула викреслити релігію, церкву з духовного життя народу.

Отже, революція й громадянська війна кардинально змінили становище церкви у суспільстві, поставивши священнослужителів перед вибором однієї з можливих моделей поведінки. Багато священиків категорично не визнавали радянську владу й ставали на шлях боротьби з нею, але були такі, які зайняли протилежну позицію вбачали у новій владі можливість зберегти церкву. Таким був священик Леонід Гошкевич.

Леонід Іванович Гошкевич народився у м. Києві в родині професора духовної семінарії Івана Антоновича Гошкевича. Закінчивши Києво-Подольське духовне училище й Київську духовну семінарію, в 1907 році отець Леонід був направлений служити в Херсонську губернію до Свято-Духовського храму. Церква вважалась найбагатшою і найкрасивішою в Херсоні. Іконостас, кіоти, ікони та інші церковні цінності сяяли позолотою. У 1922 році їх вилучено з церкви, а пізніше приміщення церкви використовувалось як сховище для борошна. Священик Гошкевич швидко заслужив пошану мирян, бо двері його будинку були відкриті людям цілодобово. Під час богослужіння його доступні, змістовні проповіді збирали велику аудиторію. Отець Леонід гадав, що ніяка влада не зможе знищити церкву: «Церкву Христову ніхто не зможе знищити, як і віру Христову, як цього не досягли і раніше всі її вороги протягом віків. А скільки їх було – тих ворогів. А чому не зможуть? Та тому що церкву заснував Сам Христос, Він же її і оберігає і збереже до кінця віків». Саме у цей час на території Херсонської єпархії розгорнулася агітаційна кампанія у пресі, направлена на підтримку конфіскації дзвонів. Однією з перших побачила світ замітка журналіста Н. Гурвіча «Дзвони – у ливарні цехи», що вийшла друком в «Красном Николаеве» від 31 травня 1929 року, де наголошувалося: «Зняття дзвонів із церковних дзвіниць практикувалося не раз. Петро І під час війни зі шведами забирав дзвони у церкви». У Херсоні до кінця зими всі дзвони міста було демонтовано. Їх звозили на базу Рудметалторгу, де розбивали кувалдами, а далі відправляли на переплавку до Одеси. 28 207 кг – такою була вага всіх дзвонів Херсона, православна громада міста надбала їх за 150 років. У кінці грудня 1929 року храм Всіх Святих онімів. Усі дзвони були зняті і переплавлені для потреб індустріалізації. В Херсоні до Першої світової війни налічувалося 26 синагог, але 20-30 роках XX століття їх стали поступово закривати та переобладнувати у спортивні зали, будинки культури, така ж доля чекала і православні церкви.

Гоніння продовжувалися на священнослужителів. Леонід Гошкевич молився за вірян, просив заступництва. Хоча і сам зазнавав багато прикрощів: в спину на вулиці йому летіли гидкі прізвиська, вигнали з квартири на вулиці Підпільній, 33, де сім'я мешкала з 1907-1936 рік. Але він завжди вірив, що Бог його не залишить. В його

проповідях лунали такі слова: «Хто з нас може сказати про себе, що він готовий в будь-яку хвилину вступитися за правду Божу, за віру православну, за перемогу євангельських заповідей. Чи є хтось, хто зможе піти в табір ворога і вступити в боротьбу, й протистояти до смертельної небезпеки. Хто з нас, дивлячись на оточуючу розруху, шалене мародерство й безкінечно загальну нужду почуває себе здатним дивлячись на ці жахи, публічно подасть приклад особистого самозречення, відмовиться наприклад від своїх запасів і віддасть нужденному свій останній шматок хліба?... Чада! Признаються вам гріхи ваші! Встаньте і не будьте більше розслабленими і помираючими у бідах та гріхах ваших». Ця проповідь фактично була закликом до непокори новій владі.

Весь цей тяжкий час, коли церква переслідувалася, він підтримував словом своїх мирян, чималу суму грошей пожертвував на відкриття та поповнення фонду Херсонського краєзнавчого музею. А сам не мав постійної прописки, був вимушений фіктивно розійтися з дружиною, щоб та могла отримувати хліб за карткою, онука стати піонеркою. Він з гідністю носив рясу, підкреслюючи, що він є священик.

За своє довге життя Леонід Гошкевич пройшов тернистий шлях священика, на долю якого випало чимало випробувань. Херсонці пам'ятають, що 19 серпня 1941 року місто було окуповано нацистською Німеччиною. У відомостях про стан і діяльність православної церкви на території Херсонщини 1946 року написано: «Леонід Гошкевич допомогав єврейському населенню міста, рятував єврейських дітей, особисто охрестив їх у православ'я». Свідчення Лілії Соколовської, Едуарда Вайнштейна, які згадували доброго дідуся, який гладив їх по голові, а потім охрестив. І за те, що охрестив 120 євреїв окупанти пограбували протоієрея, але залишили живим, бо на захист стали прихожани церкви. За всі роки окупації священнослужитель Л. Гошкевич не відслужив ні єдиної літургії за здравіє Гітлера та вояк Третього рейху. Він йшов на розумні компроміси, не відступаючи від головної мети: врятувати людину.

Сьогодні діяльність церкви здійснюється за напрямками: доброчинна, освітня-виховна, а саме надання допомоги біженцям, багатодітним сім'ям, воякам АТО, їх рідним, відпочинок та оздоровлення дітей, утримання притулків. За роки ведення проведення АТО військові капелани завжди були присутні та підтримували дух солдат. Людина, яка побувала на передовій, запалюється бажанням зробити більше задля того, щоб наша країна змінювалася. Херсонський священик Ігор Петренко, волонтер, капелан українських військових, повернувся з полону. Бранцем у так званій ДНР він пробув більше сорока діб. У полоні священик не раз прощався із життям, у перші дні полону його били і утримували у складних умовах. Пізніше, разом з побратимами, перевели в інше приміщення і дозволили отцю Ігору відспівувати загиблих кіборгів, тіла яких з-під завалів Донецького аеропорту діставали полонені військові. Священик Ігор не приховував: було страшно, але вірив, що це складне випробування скоро буде позаду. Більше того, підтримував моральний дух полонених військових. Аби хоч якось їх розрадити, проводив літургії прямо в камері.

Сьогодні важливо зрозуміти, священик відкритий для людей, готовий допомогти і віруючому, і атеїсту. Тому православні, греко-католицькі, католицькі священики, протестантські пастори нехай закликають всіх військових до спільної молитви за мир, взаєморозуміння. Церква повинна єднати народ, проповідувати захист рідної країни, родини, не визивати ворожнечі у суспільстві, бути прикладом.

У ході дослідження прийшли до **висновків:** для населення регіону віра стала єдиною розрадою, підтримкою, а згодом одним з символів патріотичної боротьби проти загарбників в період нацистської окупації; сучасна діяльність духовенства,

його благодійність – це є підтримка громадян України;. відомості, які можна почерпнути з документів архівного зберігання та періодики поповнюють знання з історії рідного краю.

ЗАБУТИЙ ГЕОДЕЗИСТ, АСТРОНОМ І МЕЦЕНАТ МИКОЛА КОВАЛЬ-МЕДЗВЕЦЬКИЙ

Куліченко Вікторія, Смірнова Софія учениці 11 класу Озерненської гімназії Житомирської області
Науковий керівник: **Геча Олена Анатоліївна**, вчитель історії Озерненської гімназії Житомирської області

Починаючи з березня 2017 р. по 2020 р. продовжується низка ювілеїв загальнодержавного та національного значення. Відповідна підготовка та проведення дозволила ствердити спільні історичні орієнтири для усієї України. Одночасно це піднесе авторитет нашої держави на міжнародному рівні.

Для наукової спільноти України досі залишається маловідомою діяльність першого керівника державної картографо-геодезичної служби України, начальника Головної геодезичної управи Військового міністерства Української Народної Республіки та Генерального штабу генерал-поручника Армії УНР, вченого Миколи Опанасовича Коваль-Медзвецького.

Упродовж тривалого часу радянська історіографія ігнорувала або спотворювала події Української революції та перебіг збройної боротьби за незалежність у 1917–1921 рр.

З точки зору теорії і методології дослідження особливо цінними стали праці сучасних авторів з історії УНР – В.Дещинського, В.Голубка, В.Верстюка, С.Литвина, Я.Тинченка, О.Щусь, А.Харука, І.Хоми. Потрібно відзначити працю Ярослава Тинченка про офіцерський корпус армії УНР, нажаль, про деяких діячів дуже мало відомостей.

Серед житомирських дослідників слід відзначити праці Г. Мокрицького про Миколу Коваль-Медзвецького. Лише в деяких довідкових виданнях можна прочитати дуже лаконічну інформацію про нього як офіцера Корпусу військових топографів (КВТ) Російської армії та як військового діяча Армії УНР.

ГЕНЕРАЛ-ПОРУЧНИК ОФІЦЕРСЬКОГО КОРПУСУ АРМІЇ УНР

Серед випускників Житомирської чоловічої гімназії [4], яким житомиряни мають право пишатися, і які відіграли чималу роль в українському державотворенні 1917-1920 рр. був і видатний український астроном і геодезист Микола Коваль-Медзвецький [5]. При Військовому міністерстві 10 березня 1918 р. було створено Головну Геодезичну управу як інституцію загальнодержавного значення, яку очолив генеральний хорунжий М.О. Медзвецький (з 1919 р. – член Ради Військового міністерства УНР, з 1920 р.- генерал поручник). Основними функціями Головної геодезичної управи були ведення картографічної справи армії, виконання топографічних зйомок, виготовлення військових карт і постачання їх армії та військовим установам і, на що звертаємо особливу увагу, задоволення всіх державних потреб у топографо-геодезичних картографічних матеріалах [6].

У період Гетьманату М. Медзвецький як фахівець з великим досвідом роботи з підготовки військових кадрів входив до складу Комісії з утворення військових шкіл і академій Генерального штабу, яка під керівництвом генерала, професора М. Юнаківа працювала над укладанням військових статутів молодої української армії та організацією мережі військових навчальних закладів. Микола Опанасович займався також науково- викладацькою роботою. У 1919 р. був доцентом Київського

університету, де викладав сферичну астрономію. З травня 1920 р. очолював комісію УНР у Проскурові щодо подальшої долі частин Червоної Української галицької армії, пізніше був направлений в Українську військову місію у Варшаві[6].

НАУКОВА ТА БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНОГО АСТРОНОМА МИКОЛИ КОВАЛЬ-МЕДЗВЕЦЬКОГО

М. Коваль-Медзвецький залишився у Варшаві і у 1921-1922 рр. входив до складу екзильного уряду УНР. Коли однак Голова Директорії Симон Петлюра примушений був, на вимогу більшовицької сторони покинути Польщу і податися у подальшу еміграцію до Франції (1923), наступило водночас різке скорочення штатів в урядовому центрі УНР у Варшаві, а вслід за тим розпочалася ліквідація таборів для інтернованого вояцтва УНР.

М. Коваль-Медзвецький був демобілізований, як і більшість старшин з-під того знаку, які не захотіли вступити на службу армії Речі Посполитої. І. Фещенко-Чопівський згадує у своїх мемуарах: «…підчас великодніх свят 1923 р. на табірному майдані у Любзові біля Кракова, де був розташований Кінно-гірський дивізіон полковника Олекси Алмазова, відбувався останній прощальний парад полків Дійової Армії. Всі частини полковника Алмазова, поповнені тими, які стояли в дальших околицях Кракова, виструнчилися до переклички, а дивізіонний оркестр відіграв «Ще не вмерла» - слова національного гімну неслися бадьоро, хоч самі бійці, після побуту у таборах виглядали досить нужденно; всіх їх зігрівала однак віра в те, що СПРАВА, якій служили, дійсно не вмерла назавжди. Під акомпанемент оркестру підспівано ще спільно «Боже великий, єдиний, Нам Україну храни». Парад приймав генерал-поручник М. Коваль-Медзвецький, а присутніх благословив на подальшу долю полковий священик О. Бублій» [7, 71].

У порівнянні до долі своїх колег, які опинилися без засобів до життя і без даху над головою, М. Коваль-Медзвецький знайшовся у сприятливій ситуації, бо оволодів професією, яка на той час у післявоєнній Польщі була дефіцитна. Емігрувавши до Польщі, вчений заклав тут основи сучасної метрології та гравіметрії. Без більших труднощів отримав посаду керівника в Астрономічній обсерваторії Ягеллонського університету у Кракові.

За весь час свого перебування у Кракові М. Коваль-Медзвецький брав активну участь у суспільно-культурному житті тамтешньої української громади. Як один з небагатьох вихідців з України, які осягнули у Польщі непогано оплачувану посаду, допомагав землякам також і матеріально. І тут необхідно звернути увагу ще раз на спогади І. Фещенка-Чопівського. Коли зародилася думка про необхідність заснувати допомоговий фонд для здібної української молоді, якій не вистачило коштів навіть на мізерний прожиток, М. Коваль-Медзвецький підтримав її щирим серцем і поруч з професором І. Фещенком-Чопівським став його основоположником, підтримуючи своїми регулярними внесками Стипендіальний фонд, який названо іменем Симона Петлюри. Цей фонд діяв до 1939 р. і допоміг у вирішальний спосіб здобути вищу освіту здібній нашій молоді, зокрема у технічному напрямку [8].

Українські студенти у Кракові створили організацію самоуправління «Українську Студентську Громаду», перше зібрання та вибір керуючих органів якої відбулися 29 жовтня 1924 р. З 1926 р., внаслідок змін у статуті, до студентів Ягеллонського університету у громаду могли долучитися студенти також і Гірничо-металургійної академії та Краківської академії мистецтв. Окрім того тут з'явилися ще студенти Вищих торгівельних курсів, які з 1927-1930 рр. розмістилися в будинках по вул. Сенкевича (Sienkiewicza) 4 та 5 [9].

Останні роки свого життя М. Коваль-Медзвецький провів у Варшаві, працюючи у Бюро мір і ваги, крім того ведучи гравіметричні обсервації у Варшаві та Ґдині, публікує польською мовою праці "Визначення прискорення сили тяжіння в Ґдині, Картузах і Варшаві в 1926 р." (Варшава, 1928) [10], "Геодезичний компаратор Головного управління мір" (Варшава, 1929) [11].

Помер 10 вересня 1929 р. у Варшаві, похований на православному кладовищі «Воля» [12]. На цьому цвинтарі поховано близько сотні видатних полководців армії та державних діячів УНР. Для увічнення їхньої пам'яті й тисяч інших наших співвітчизників, які спочивають на польській землі, стараннями українців Польщі встановлено пам'ятник, перед яким після проголошення незалежності України схиляли голови найвищі посадові особи держави.

Отже, в еміграції у Польщі випускникам Першої Житомирської чоловічої гімназії Івану Фещенку-Чопівському та Миколі Коваль-Медзвецькому випадає відповідальна роль: консолідувати на чужій землі розсварене й зневірене українське громадянство в єдине русло та завдяки своїм знанням та професії, І. Фещенко-Чопівський здійснив вагомий внесок у розвиток польської металургії, а М. Коваль-Медзвецький працював керівником астрономічної обсерваторії у Кракові, допомагаючи, у міру можливостей, матеріально і морально українським емігрантам.

Перебування у Варшаві у міжвоєнний період української еміграційної влади та Українського Центрального Комітету (єдиної у Польщі офіційної інституції української еміграції), а також багатьох інших організацій і товариств призвело до того, що столиця Польщі та Краків стали у той час найбільшими українськими еміграційними державними центрами суспільно-наукового життя, а також культурно-освітніми осередками української політичної еміграції.

На жаль, ми знаємо дуже мало про тих людей, які майже 100 років тому зі зброєю у руках прагнули захистити незалежність нашої Батьківщини. Чимало архівних матеріалів загинуло у полум'ї війни, багато було свідомо знищено або сфальсифіковано.

Діяльність української еміграції сприяла виходу українського питання на світову арену й певним чином становлення України не лише суб'єктом, але й об'єктом міжнародної політики.

РЕПРЕСОВАНА ЮНІСТЬ ІВАНЧУК Г.І. ТА ЧЕПІШКА І.І.

Ошурко Михайло, учень 10 класу Бехтерського опорного закладу ПЗСО Бехтерської сільської ради Бехтерської ОТГ Голопристанського району Херсонської області

Керівник: **Усова Анна Олексіївна**, учитель історії Олексіївської філії Бехтерського опорного закладу ПЗСО, завідувач філії

Вибір теми наукової роботи зумовлений тим, що час невмолимий, його не спиниш – йдуть з життя історичні постаті українського державотворення, герої нарисів та розвідок. Тому так **актуально** встигнути відновити історичну правду, зібрати свідчення тих, хто живий. Щоб не піддавалося забуттю те, чого забувати не можна, щоб жоден з наших репресованих земляків не лишився безіменним. У книжці «Сибірські ГУЛАГи – Херсонські степи» подаються спогади Ганни Іванівни Іванчук, яка з 1961 року проживає в Олексіївці Голопристанського району, бо повернувшись після заслання з Сибіру на Львівщину, родина змушена була покинути її за 24 години. А ось про репресованого у 1946 році односельця Івана Івановича Чепішка інформації у вже виданих альманахах немає, а тільки невеликого обсягу стаття у районній газеті без фотографій, копій документів.

Тому **метою** нашої науково-дослідницької роботи є:

- зібрати та систематизувати усні та письмові свідчення, документи та фотокопії жертв політичних репресій – жителів села Олексіївка Бехтерської ОТГ Г.І. Іванчук та І.І. Чепішка;
- дослідити стан вирішення соціальних питань колишніх політичних в'язнів і репресованих Бехтерської ОТГ Голопристанського району Херсонської області.

Об'єктом дослідження є життєва доля жертв політичних репресій села Олексіївка.

Предмет дослідження – свідчення, документи та фотокопії колишніх репресованих жителів села Олексіївка Г.І. Іванчук та І.І. Чепішка.

«Сонце добре пригрівало землю. У тайзі запахло весною, - почала свою розповідь жителька села Олексіївка Ганна Іванівна Іванчук. – На хвилинку присіла відпочити від напруженої роботи під стосом дров. На мені фуфайка, ватяні штани, а на ногах бурки, пошиті зі старої солдатської шинелі. Я - сучкоруб. Нелегка ця праця – цілий день махати сокирою, щоб виконати норму. Десь на іншій ділянці, заготовляючи шпали, працюють батько і мати. Вони зі мною тут, у Сибіру. Колишні селяни-землероби поневолі стали лісорубами. Рабська праця зробила нас покірними, пригніченими, а від туги – аж чорними. Суворий Омський край виявився могилою для багатьох українців. Не витримавши знущань, помер у Сибіру мій батько, Іванчук Іван Терентійович. Мама дуже горювала, але переживала за мою долю, за долю України тримали її на цьому світі. Холодними довгими вечорами ми згадували своє рідне село Монастирець Самбірського району на Дрогобиччині. Там народилася я 11 червня 1926 року. Нерідко у снах я бачила батьківське поле, гаї, гори…»

Ганна Іванівна пам'ятає, як 1939 року радянська влада закрила газету «Діло», а натомість в Дрогобичі стали випускати «Радянську правду». Зовсім ліквідували «Просвіту», із бібліотек вилучали книги Грушевського, Антоновича, Томасівського, Куліша, Франка, Лесі Українки. Їх звозили до Сам бора і спалювали на вогнищі, як середньовічні інквізитори. Енкаведисти почали заарештовувати не тільки націоналістів, але й розгромили всі партії, які були в Західній Україні, а їх членів вивозили в Сибір. Ще колишня репресована розповіла, що у січні 1940 року селяни отримали сталінський наказ рубати ліс і вивозити деревину на шахти. Це була перша суцільна вирубка Карпат. Весною цього ж року заходились організовувати колгоспи, але туди ніхто не йшов. Селян залякували, почали масово вивозити до Сибіру, садити в тюрми Львова і Сам бора. У перших днях радянсько-німецької війни 1941 року ці невинні селяни були розстріляні.

Таким чином, димова завіса про визволення і соборність України танула з кожним днем. Люди зненавиділи радянську владу, яка показала своє справжнє обличчя, але полюбити фашистів також не змогли. Похідні групи ОУН організовували на наших землях «Самбірську Січ». Туди записався і брат Ганни Олекса. Хлопці проходили військовий і ідеологічний вишкіл. Молодь озброювалася автоматами, що їх в паніці покинули радянські війська. Та гітлерівці не збиралися давати волю Україні. Після акту 30 червня 1941 року провід ОУН був увесь заарештований. Почалося гоніння й справжнє полювання на націоналістів в містах і селах. «Самбірська Січ» була розпущена. Її члени змушені були йти у підпілля. У ліс до партизанів пішов і Олекса. Скоро він став сотником.

«До нашого села часто приїжджала керівник окружного проводу ОУН Лішинська на псевдо Оришка та керівник юнацтва ОУН Самбірщини Ярослава Бандурович (псевдо Блакитна), - розповідає Ганна Іванівна. – Ці вродливі і грамотні

дівчата загітували мене в окружну жіночу мережу ОУН. Завдяки їм я закінчила скорочені курси медсестер у Самборі. Головне наше завдання – не допустити вивозу українських людей до Німеччини. Ми доводили до населення інформацію про важке життя остарбайтерів. Крім того, молодь була потрібна для боротьби за волю України. Гітлерівці робили облави по селах, але ми встигали оповіщати про це людей. Правда, німцям вдалося деяку частку вивезти «добровільно». Так був вивезений до Німеччини мій старший брат Дмитро, 1922 року народження. На каторжних роботах пропав безслідно».

Перші акти непокори завойовникам на Самбірщині почалися у липні 1943 року. Українські захисники вступали у відкриті бої з фашистами. Найсильнішою бойовою одиницею був курінь «Омеляна» - Антона Шкітака, куди входила сотня мого брата Олекси. У листопаді того ж року курінь знаходився у районі села Недільна. Німці стягували до Дрогобича додаткові сили для боротьби з повстанцями. 30 листопада 1943 року табір українських партизанів був оточений, оточення вдалося прорвати і організовано відступити. Після цього бою почалися арешти в навколишніх селах. Бій біля Недільної також був причиною того, що у 1944 році радянська влада повністю депортувала жителів цього села в Сибір, завбачливо знищивши пам'ять про битву українських партизанів з фашистами.

«З 7 грудня 1943 року я була у сотні майже рік, - згадую Ганна Іванівна. – Не тільки лікувала хворих, але й прала білизну, куховарила, наводила порядок у наметах старших… У серпні 1944 року більшовики призвали до армії мого рідного брата Василя, 1924 року народження. Туди попало багато чоловіків із Симбірщини. Енкаведисти з собаками, шомполами йшли з хати до хати, шукаючи чоловіків для поповнення радянської армії. При обшуках забирали зерно, смалець, картоплю. УПА у спішному порядку розчленувалася на невеликі загони. У кожному селі на Самбірщині були свої бункери та криївки, у яких зберігалися запаси продовольства і зброї… Я була змушена покинути сотню Олекси та перейти на нелегальне становище. Увесь час підтримувала зв'язок з партизанами та передавала їм цінну інформацію. А 22 вересня 1944 року до нас на свято завітав брат Олекса. Його тут арештували, і після важкої дрогобицької тюрми його вислали у Воркуту, де карцери, одиночні камери, тортури привели тридцятирічного Олексу до смерті. Посмертно він нагороджений Золотим Хрестом УПА».

«Моя доля була нелегкою, - продовжує тяжкі спогади Ганна Іванівна. – Нашу родину 5 листопада 1947 року енкаведисти вивезли до Дрогобича. Тут на станції було таких багато. Здавалося, що вивезли всю Західну Україну. Товарняки, потяг за потягом, відправлялися на Схід. Не давали ні їсти, ні пити. Діти і старі вмирали. Конвоїри їх просто викидали з вагонів. Два тижні нас везли до Омська, а звідти у Муревценський район прямо на морози в тайгу – тут гинули сотнями. Про це важко розказувати. Пережила я все: і горе, і радість. Там я вийшла заміж, народила четверо дітей – два сина і дві доньки. Обидва сини померли, а дочки живуть – Ірочка і Люба. У 1961 році дозволили, нарешті, покинути Сибір. Я з чоловіком та мамою приїхала до родичів у Моршин. Мого чоловіка приписали, а нам з мамою наказали покинути Львівську область за 24 години. Ми змушені були переїхати на Херсонщину, де зараз і живу в селі Олексіївка Голопристанського району. У 1986 році померла моя мати, а я все-таки дочекалася незалежної України. Тільки здається мені, що покривало ночі висить над нею ще й досі…»

В нашому селі Олексіївка пощастило нам зустрітися ще з одним колишнім живим в'язнем – Іваном Івановичем Чепішком. Забрали Івана на фронт сімнадцятирічним. Після її закінчення відбував строкову військову службу ще три

роки на Миколаївщині. Саме тут трапилася, як на тодішні часи, трагедія. Зібралися хлопці у свою вільну годину, розважалися. Хтось придумав стріляти з пістолета звичайною пробкою. Іван теж надавив на гашетку. Зловісна пробка влучила прямісінько в портрет Сталіна. Через півгодини Івана забрала військова прокуратура.

Судили в Ізмаїлі. Вирок – 10 років позбавлення волі, відбування покарання на Уралі, в Свердловській області. Каземат Поморилаг знаходився в лісі. Холод у п'ятдесят градусів виламував кістки, забивав дихання. Добре, що хоч погода там тиха, безвітряна.

Ув'язнені – представники різних національностей, найбільше – українців. Усіх об'єднували взаєморозуміння, співчуття, дружба. Саме тут навчили молодого Чепішка теслярській справі.

Івана Івановича на 2 роки позбавили права на листування. Годували як прийдеться. Кагати буряків, картоплі стояли мерзлими у дворі. Спеціальні служби відбивали їх, готували з них невідомо на що схожу баланду. Усіх підряд косила цинга. Табір не отримував солі. Хворі, ослаблені люди рилися на смітниках, сподіваючись знайти хоч щось солоне. Ні цибулі, ні часнику в «меню» не передбачалося. Щоб дістати зубок часнику, помазати ним криваві ясна в роті, відпрацьовувати мали ледь не місяць. Втягнувшись в каторгу, Іванові вдалося якось дістати хлібинку. Думав, з'їсть шматочок, пізніше – ще трішечки. Однак незчувся, як ковтнув її зразу. Голодний організм не прийняв «делікатесу», став Іван помирати. Врятував його засуджений за політику лікар.

Уже й не сподівався Іван вибратися на волю, як звідкись з'явилося до нього заблукане щастя – після п'яти років ув'язнення відпустили! Дружина Івана Івановича Катерина Григорівна (сам він вже кілька років як паралізований, переніс два інсульти) показала документ, в якому сказано:

«Чепішко Іван Іванович, 1927 року народження, уродженець села Олексіївка Голопристанського району Херсонської області, до арешту військовослужбовець 262 окремого інженерного взводу Дунайської флотилії, безпідставно засуджений 7 жовтня 1947 року військовим трибуналом Дунайської флотилії по ст..54-19 ч.1 УК УРСР до 10 років позбавлення волі в ІТР з позбавленням в правах строком на 2 роки

Засуджений 4 вересня 1947 року, звільнений 22 липня 1952 року».

Повернувся Іван Іванович в рідну Олексіївку до батьків, почав працювати теслею, потім виконробом на будівництві. 1954 року одружився з місцевою дівчиною. Тут з боку її рідні війнула на нього – «каторжанина», «тюремщика» - ворожнеча.

Катерина Григорівна розповіла, що 2004 року відзначали п'ятдесятирічний ювілей подружнього життя. А тоді від неї відмовилися не лише всі родичі, а й батько з матір'ю. Ніхто не вітався, не розмовляв, не відвідував. Аж через 10 років, коли помітили, що сім'я – ідеальна, мала дочку й сина, відтанули. Ювіляри – з щирим серцем – пробачили всім…

Постарів Іван Іванович, до пенсії на одному робочому місці дослужив. Та в душі якась пружинка спрацьовувала, нагадувала про дурницю, через що переніс тяжкі страждання. Мовчав. Інколи з жахом схоплювався серед ночі, як колись у колонії. Його, пригадував, майже не били. Знаходили інший засіб знущання: після важкої, виснажливої роботи на лісорозробках, без вихідних і свят, творили що завгодно, аби порушити сон ув'язнених. Не рік, не два. Насильство – заплановане, розписане по пунктах щодо політичних в'язнів – держава виконувала чітко. Чом же не визнала вчасно, що інколи карало безпідставно? Занадто пізно загладить вона провину перед своїм сином…

У ході дослідження нами було отримано наступні **результати**:

- Зібрано та систематизовано усні та письмові свідчення, документи та фотокопії жертв політичних репресій – жителів села Олексіївка Г.І. Іванчук та І.І. Чепішка.
- Досліджено, що в Голопристанському районі до 2010 року діяв осередок Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих, у витоків створення якого стояла жителька нашого села Іванчук Ганна Іванівна, яка очолювала осередок до 2003 року і досі залишається почесним головою обласної організації.

Під час інтерв'ювання нами було встановлено, що Ганна Іванівна Іванчук (нині Юзвяк) стояла у витоків створення районного осередку Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих. «В 1998 році, - розповідає вона, - я з Василем Піско – двоюрідним братом зустрілася у суспільній службі України, де він працював, роздаючи допомогу бідним. Я була дуже рада, що за такі довгі роки нам Господь допоміг побачитись і спілкуватись. Василь запрошував мене створити таку організацію, яка буде спроможна допомагати тим людям, що відбували Сибірські ГУЛАГи. Я погодилась. Ми стали створювати районні осередки по області. Василь Піско став головою Херсонської обласної організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих, а мене вибрали головою Голопристанського районного осередку, де я пропрацювала до 2003 року. Мені вже тоді було 77 років, досить старенька, мене переобрали і я пішла на заслужений відпочинок. У Херсонській обласній організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих я залишилась почесним головою…».

На жаль, з 2009 року районний осередок припинив свою діяльність. Херсонська обласна організація Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих на чолі із Славичем Петром Григоровичем активно працює в напрямку захисту законних інтересів громадян, визначених у змінах до Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», що набрали чинності 05 травня 2018 року. Змінився й порядок видачі посвідчень реабілітованим особам, які згідно із цим Законом мають право на отримання пільг. Відтепер видача «посвідчення реабілітованого» проводиться за місцем проживання виконавчими органами відповідних сільських, селищних, міських рад, у тому числі і нашою Бехтерською об'єднаною територіальною громадою (стаття 6 Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»). У зв'язку з цим виконавчий комітет Бехтерської сільської ради повинен розробити порядок (процедуру) видачі посвідчень реабілітованим із врахуванням особливостей законодавства. Тільки наявність посвідчення дозволить вирішити частину соціальних питань колишніх політичних в'язнів і репресованих Бехтерської ОТГ Голопристанського району Херсонської області.

Ми розповіли про долю двох громадян нашого села, котрі постраждали в період тоталітаризму. Норми життя і законності в той час повсюдно підмінювалися правовим свавіллям і завдали великої шкоди суспільству. Безневинно були знищені або на тривалий час відірвані від нормального життя і трудової діяльності багато тисяч працездатних громадян. Сьогодні не можна мовчати про абсолютну в ті роки незахищеність підслідних в умовах розгулу беззаконня. Зазнаючи болю і принижень, образ і сорому за зганьблену честь, розуміючи безвихідь свого становища, вони однак стійко зносили мордування і тортури. Нині їм чесні імена повернуто, як і тисячам інших невинних жертв попередніх репресій. Це принципово важливо для тих, чиє добре ім'я було зневажене. Але не менш це важливо і для нас, усіх громадян України, а особливо молоді: ми повинні усвідомити, що тоталітаризм неприпустимий, і винести уроки.

Певно, немає нічого трагічнішого за історію молодого життя, в яке вмістилася найжорстокіша в ХХ столітті війна, Перемога, а за нею – знущання, табори і намотування величезних сибірських строків.

НЕЗЛАМНИЙ ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ АКТИВІСТ ЕДЕМ БЄКІРОВ

Кривицька Анастасія, учениця 10 класу, вихованка історико-краєзнавчого гуртка «Пошук» Геніческої загальноосвітньої школи І-ІІІ ст.№1 Геніческої районної ради Херсонської області м. Геніческ, Херсонська область, Україна
Керівник: **Подзолкова Анжела Анатоліївна**, педагог-організатор Геніческої ЗОШ І-ІІІст.№1

Сила нашого народу - це єдність. Кримські татари разом з українцями і усіма іншими національностями, які проживають на території України – єдиний народ.

Свою пошукову роботу ми присвячуємо українським політв'язням, нашому земляку Бекірову Едему – єдиному кримському татарину, якого звільнили з російського полону в межах обміну між Україною та Росією у форматі «35 на 35»

Мета нашого пошуку: поглибити знання про нашу державу – Україну як єдину країну українського народу; формувати розуміння понять єдність і цілісність України; на прикладах патріотів українських політв'язнів -

виховувати активну життєву позицію, моральні цінності - добро і гідність, справедливість і відповідальність.

Актуальність роботи полягає у формуванні в молодого покоління, на прикладі активної життєвої позиції політв'язня Бекірова Едема, якостей свідомого громадянина країни; виховання патріотизму, розуміння необхідності неподільності країни та гордості за її мешканців різних національностей.

Наша розмова піде про кримськотатарського активіста Едема Бікірова - людину, яка віддана своєму народові, яка любить свою Батьківщину і готова її захистити в найтяжчі хвилини. Цей чоловік живе і працює задля процвітання свого краю, через що його життя розділилося на «до і після».

Усе своє життя Едем Бекіров продовжує справу батьків – національний рух: збирає активістів та обговорює наболілі питання про свою Батьківщину – Крим; виступає за відновлення прав кримськотатарського народу жити і працювати у Криму, спілкуватись рідною мовою.

Люди поверталися із міст депортації довгі 47 років і тільки в 1991 році, коли Україна стала незалежною, кримські татари повернулись масово до Криму. На жаль, у містах Криму не давали ні землі, ні роботи. Едем з активістами був на самозахваті землі для будівництва землянок для проживання. Також намагався допомагати таким як він, що опинились у стані інвалідності. Не стояв осторонь будівництва мечеті, організації виборів у місцеві органи самоврядування кримських татар .

З 2014 року під час незаконної анексії Криму Російською Федерацією брав участь у всіх акціях і автопробігах, державних та національних мітингах Меджелісу кримськотатарського народу і кримськотатарських громадських об'єднань у регіоні.

Едем Айдерович активно закликає громадськість до опору анексії і дотриманню прав кримськотатарського народу. Відстоював кожний метр території Чонгара, не давав «зеленим чоловічкам» пройти на територію Геніческого району.

Намагався допомагати своїй дружині, Бекіровій Гульнарі Решатівні, яка є членом Меджелісу кримськотатарського народу і заступником голови адміністрації Геніческого району.

У 2015 році була оголошена блокада Криму. Меджеліс кримськотатарського народу 20 вересня закликав небайдужих людей підтримати заклик:

- звільнення незаконно затриманих українських громадян;
- допуск міжнародних незалежних організацій до Криму;
- допуск ЗМІ України;
- не допустити вивіз товару з Криму.

Родина Бекірових веде активну правозахисну діяльність, підтримуючи політв'язнів у Криму, їх родини, вони не пропустили жодної акції, жодного заходу. Підтримували і приймали вдома людей з Криму, які потім їхали далі на материкову Україну. Життя тривало, і доля приготувала Едему тяжкі випробування…

У процесі спілкування з родиною Едема Бекірова ми дізнались, що в грудні 2018 року він збирався до Києва на планову операцію на серці. Перед поїдкою активіст вирішив відвідати 78-річну тещу, найріднішу для нього людину, яка стала другою матір'ю.

Уранці 12 грудня на в'їзді до окупованого Криму на адміністративному пункті з боку пропуску «Чонгар» під час проходження транспортного контролю російські прикордонники затримали Едема, оголосивши підозру в зберіганні та передачі речовин і боєприпасів. Зокрема інкримінують поширення і транспортування понад 10 кілограмів тротилу і 190 бойових патронів.

До обіду активіста протримали на пункті пропуску «Джанкой», о 14-40 туди прибули співробітники Кримського управління ФСБ і забрали його під конвоєм до Сімферополя.

На відео, яке поширила прес-служба російського відомства, літня людина, знята зі спини, пересувається на милицях, наручники на нього через це не одягли. У Бекірова немає однієї ноги, яку він втратив через цукровий діабет, пересуватися інакше він не може. Йому дозволили зателефонувати дружині, якій він сказав, що «звинувачення пов'язане зі зброєю».

Наступного дня підконтрольний Росії Київський районний суд міста Сімферополя заарештував Бекірова, йому було пред'явлене звинувачення « у незаконному обігу вибухових речовин і боєприпасів». У січні дружина, Гульнара Бекірова, оприлюднила звернення, у якому просила українську та світову спільноту допомогти врятувати її чоловіка. За її словами, для Едема Бекірова, як для хворої людини, відсутність лікування – це великий ризик загрози життю. Утримання його у в'язниці означає фактичний смертельний вирок, повільне знищення людини.

Посольство США в Україні звернулося до Росії з вимогою негайно відпустити із СІЗО тяжкохворого Едема Бекірова і всіх інших українських політв'язнів.

Європейський суд з прав людини зобов'язав Росію негайно помістити кримського політв'язня із СІЗО до лікарні.

Євросоюз закликав негайно звільнити Едема Бекірова та забезпечити доступ до відповідної медичної допомоги.

Російські активісти звернулися до міністра охорони здоров'я РФ Вероніки Скворцової з проханням надати необхідну медичне допомогу кримськотатарському активісту Едему Бекірову, який перебуває у СІЗО Сімферополя.

Після закінчення слідства з'ясувалося, що справу Бекірова хочуть направити на розгляд в Красноперекопськ. Коли він дізнався про це, то направив керівництву СІЗО офіційну заяву, де обіцяв почати голодування та відмовитись від прийому їжі та ліків, оскільки не переживе етапування. Ця справа була під особим контролем, так як

піднялась уся світова спільнота. Едема підтримували всі. Листи підтримки надходили від активістів Росії, Грузії, Праги .

Писали також зовсім незнайомі люди. Учні нашої школи також не стояли осторонь: підтримували своїми листівочками, малюнками та чекали на визволення.

Донька кримськотатарського політв'язня Едема Бекірова Елеонора, яка є зараз уповноваженим радником Верховної Ради України з прав людини, опікується дотриманням прав кримськотатарського народу. Вона звернулася до президента України Володимира Зеленського з проханням урятувати батька, вжити всі заходи, щоб домогтись його лікування і в кінцевому рахунку - звільнення.

Елеонора Бекірова зазначила, що батько її патріот, яким він був у 2014 році, коли кримчани залишилися один на один з армією окупантів, таким є й досі.

Едема Бекірова тримали в спец камері 100 днів, ще 158 днів він провів у медчастині СІЗО міста Сімферополя.

Спілкуючись з краєзнавцями, Едем додав: « Тільки завдяки Всевишньому я знайшов сили і витримав незаконне перебування в умовах СІЗО. Більше 8 місяців я чув сфабриковану справу щодо себе. 8 місяців в несправедливості, боротьбі за виживання з усіма хворобами, які додалися за стінами СІЗО. Але любов до Криму, до Батьківщини, до народу і до сім'ї ніколи не дасть мені зробити те, що суперечить принципам мого народу. Ця любов перейшла до мене від батьків з дитинства, вони розповідали про страшну депортацію, про знущання, про труднощі і попереду довгі роки боротьби кримськотатарського народу жити на Батьківщині. Я ні в чому не винен. Їм мене не зламати! Я всі свої хвороби зібрав у кулак і не дам здатися слабким!

Російській полон – це не просто незаконне ув'язнення, це тортури, насилля та нелюдські умови. Кожен день перебування там – страшна мука, яку переживає більше двохсот українських громадян, з них - 87 з Криму, їхнє звільнення має бути пріоритетом держави та міжнародної спільноти.»

А вже 7 вересня звільнені з полону українці ступили на рідну землю, адже відбувся обмін полоненими між Україною і РФ у форматі «35 на 35». Літак з українськими полоненими приземлився в столичному аеропорту «Бориспіль», де на нього чекали рідні та близькі, журналісти та Президент України Володимир Зеленський. Серед українців, які повернулися додому – Олег Сенцов, Олександр Кольченко, Павло Гриб, Володимир Балух, Микола Карпюк, українські моряки, захоплені росіянами в Керченській протоці.

Таким чином в Україну повернулися 11 політв'язнів та 24 військовополонених.

«Емоції переповнюють, слів немає! Спасибі всім, хто взяв хоч маленьку участь у звільненні всих цих людей. Дай Бог всім здоров'я! Мене зустрічала донька Елеонора і перші слова Олега Сенцова, українського кінорежисера, обвинуваченого в організації терактів і підпалі офісів партій на півострів, обвинувальний вирок - 20 років суворого режиму, який пробув за гратами 5 років.

Українських моряків з їхніми рідними повезли до військового клінічного шпиталю Міноборони України, а всіх політв'язнів, звільнених українців, у лікарню «Фіофанія», так як всі звільнені потребують як медичного обстеження так і психологічної підтримки.

Після звільнення в Києві Едему зробили складну операцію на серці, потім ще одну – стентування судин ніг, необхідність, яка виникла в зв'язку з перебуванням в ув'язненні. «Дуже добре, що разом з хлопцями були їх рідні, ми спілкувались, з нами працювали психологи та і зараз ми підтримуємо дружні стосунки»,- згадує Едем Айдерович.

«Я проста людина. Я не герой. Я просто люблю свою Батьківщину… Моя політична позиція така: усе, що відбувається з моїм народом – відбувається зі мною. Я ніколи не стояв осторонь, не ховався за чужими спинами . Я завжди йшов у перших рядах. Не боявся цього. Моя громадянська позиція: я нікому не бажаю зла, але в той же час, я вважаю, що все має бути по справедливості. Моя Батьківщина повинна бути вільна. Де б я не знаходився, де б не були мої діти чи онуки, вони повинні знати, що є Крим, що це їхня Батьківщина. І вони можуть у будь-яку хвилину вільно повернутися туди і жити спокійно.

Едем Айдерович постійно згадує тих хлопців, що залишилися в СІЗО та про тих, яких уже звільнили.

«Ці хлопці показували приклад нашому народові, що не треба ніколи боятися. Вони, на жаль, бояться цих хлопців. Тому, що їх ніхто не може зламати.»

Едем Бекіров – єдиний кримський татарин, якого звільнили з російського полону в межах обміну між Україною та Росією. Десять місяців у кримському СІЗО не пройшли безслідно: після звільнення йому зробили складну операцію на серці. Попереду ще одна, потрібна психологічна реабілітація.

Незламний наш Герой планує після одужання продовжити боротьбу за свободу всіх українських в'язнів, звільнити тих, хто досі сидить за російськими гратами.

«Я мрів і здійснив свою мрію: тільки перейшов кордон, коли побачив рідну українську землю, закричав на весь голос «Слава Україні!»

Підводячи підсумок нашої роботи хочемо сказати: «Історію творить народ». Ці крилаті слова тільки тепер почали набувати конкретного змісту. Зараз кожен із нас стає не простим очевидцем, а й - учасником народження і побудови нової України. Насправді незалежної, насправді вільної, справедливої та демократичної європейської держави.

Ми переконані, що і український, і кримськотатарський народи рано чи пізно будуть щасливі і вільні на своїй землі, що наступить мир і діти українських політв'язнів, які змушені зараз жити без батьків нарешті побачать їх під мирним небом.

ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНА СПАДЩИНА ДМИТРА ДОНЦОВА У ВИМІРІ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

Могильницький Олексій, учень 9 класу ОЗ НВК Асканія-Нова, Чаплинського району Херсонської області

Керівник: **Ташкевич Л. Л.**, класний керівник 9-А класу

Актуальність дослідження полягає у необхідності вивчення ідейно-теоретичної спадщини непересічного сина України – Дмитра Івановича Донцова (1883-1973), ім'я якого довгий час знаходилося під забороною, праці не видавались. З настанням незалежності, коли українці почали відкривати замовчувані раніше радянською владою імена видатних людей, які опинилися поза межами України внаслідок фізичного чи морального переслідування, розпочався процес дослідження діяльності представників української діаспори. З небуття почали з'являтися імена тих, хто присвятив себе боротьбі за незалежність і державність нашої країни. Серед них – Дмитро Іванович Донцов, шельмований радянським режимом як ортодоксальний теоретик націоналізму. Сьогодні діяльність публіциста, есеїста, політичного діяча привертає до себе увагу з метою більш прискіпливого дослідження його ідей, поглядів та переконань.

Об'єкт дослідження – життя та діяльність Дмитра Донцова, предмет дослідження – його праці, ідеї та погляди у вимірі українського сьогодення. Таким

чином, мета роботи – дослідити ідейно-теоретичну та літературно-публіцистичну спадщину Дмитра Донцова, її історичну цінність для української держави. Сучасна українська енциклопедія презентує Дмитра Донцова як публіциста, ідеолога, есеїста, який відігравав значну роль в українському націоналістичному русі у міжвоєнний період і в перших повоєнних роках еміграції. Викладемо основні факти його біографії, які дозволять краще зрозуміти суть епохи, життєві шляхи видатної особистості, мотиви політичної активності.

Народився поблизу Мелітополя 17 серпня 1883 року в заможній родині. Один з дослідників Дмитра Донцова назвав його «чорнявий студент із Таврії». Великий вплив на нього мав дід, батьки померли в ранньому віці Дмитра. Закінчив Мелітопольське реальне училище. Згодом переїхав до Царського Села під Петербургом для продовження навчання. Брав участь у революційному русі, переслідувався, двічі був заарештований. У 1907 році закінчив Петербурзький університет, здобувши освіту правника. Студентом вражав надзвичайною працьовитістю. Найчастіше його можна було зустріти в бібліотеці, збирав знання, що стали основою його виразно національного світогляду». Ще зі студентської лави Дмитро Донцов занурюється в політичне життя, зблизившись з діячами Української соціал-демократичної партії. Після виступу на політичному віче у 1905 році заарештований, відправлений до Києва. Згодом стає активним співробітником журналу «Украинская жизнь», редактором якого був Симон Петлюра. Безперечно, зв'язок з останнім мав неабиякий вплив на Дмитра Донцова. Після другого арешту, який загрожував каторгою до Сибіру, виїздить закордон до Австро-Угорщини. Потім навчається у Віденському університеті, де знайомиться з Марією Бачинською, з якою у 1912 році бере шлюб. Донька греко-католицького священика відіграла в його житті «виняткову роль не лише в особистому, а й у професійному та творчому житті». Про неї є згадка в Енциклопедії українознавства: дружина Дмитра Донцова, громадська діячка і журналістка, редакторка жіночого журналу «Громадянка».

На другому конгресі українських студентів 1913 року Дмитро Донцов, прочитавши реферат на тему «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», фактично виголосив нову політичну платформу побудови Української незалежної держави, закликав до негайного формування її структур, відкинув таким чином поширені на Галичині москвофільські ідеї. По суті, накреслив програму боротьби проти російської політики, проголосивши сміливе гасло відокремлення від Росії. Цей студентський з'їзд мав неабияке значення в житті Дмитра Донцова, про що згадують багато джерел, адже вперше пролунав сміливий заклик про відокремлення, «сепаратизм» від Росії. Майбутній політик і мислитель висловив тезу, яка вплине на весь хід історії та перебіг його життя.

З 1914 року живе у Відні, Берліні, а згодом переїздить до Швейцарії, де очолює Союз визволення України. Долучається до пропагандистської роботи серед українських військовополонених, що після Першої світової війни перебували у таборах. На початку 1918 року їде до Києва і починає працювати в урядових структурах: за часів Скоропадського очолює Українську телеграфну агенцію. Після антигетьманського перевороту призначений Директорією керівником преси та інформації української місії у Берні (1919-1921). У роки визвольних змагань видає надзвичайної ваги талановиті й гостро полемічні праці: «Українська державна ідея та війна проти Росії», «Модерне москвофільство», «Історія розвитку української ідеї», «Українська державна думка і Європа» та інші. Тематика праць, як бачимо, не втратила своєї значущості понині. Питання перегукуються з сьогоденням, торкаються

взаємостосунків між країнами, зв'язків з Європою. Молодого українського політичного діяча хвилювали питання війни з сусідньою країною.

Заснував у 1922 році Українську партію національної роботи, редагував її друкований орган – двотижневик «Заграва». У 1922 році отримав дозвіл польського уряду на переїзд до Львова, де перебував до 1939 року. Повернувшись у 1922 році до Львова, Дмитро Донцов береться за редагування «Літературно-Наукового Вісника». Особливу увагу заслуговує його праця «Націоналізм» (1926), яка справила глибокий вплив на політичні та інтелектуальні процеси в Галичині та за її межами. Дмитро Донцов застерігав від орієнтації на Москву, незважаючи на те, яка вона: царська, республіканська, буржуазна, пролетарська. Сьогодні праця має особливе значення . Тож, ідеї Дмитра Донцова були нагальні для громадськості, державотворення. Наступні твори теж мають виразні і промовисті назви: «Криве дзеркало української літератури», «Криза української культури», «Дурман соціалізму», «Завдання нового покоління» та інші. У 1939 році заарештований і ув'язнений в польському концтаборі. Після звільнення емігрував, бо існувала реальна загроза життю. З 1939 року Дмитро Донцов знаходиться в еміграції. Його шлях пролягає через багато європейських країн: Румунію, Чехію, Німеччину, Англію, Францію. Потім США та Монреаль, де він живе від 1947 року до самої смерті 30 березня 1973 року. Викладав в університеті Монреалю (1949-1952) українську літературу. Знову багато пише: «Поетка вогняних меж», «Дві літератури нашої доби», «Незримі скрижалі Кобзаря». Критики відзначають такі особливості стилю Дмитра Донцова – аргументованість, динамічність, вільне орудування цитатами з творів. Безперечно, треба згадати рівень освіти, ерудицію, літературні смаки автора та його політичні переконання. Похований Дмитро Іванович Донцов на українському кладовищі в США.

Зроблений перелік основних етапів життя Дмитра Донцова дає нам право зробити висновки, що до настання незалежності України, до отримання можливості читати в мережі Інтернет неопублікованих раніше матеріалів стосовно українського публіциста та політичного діяча, ім'я його було приховано від спроб дослідження науковцями та істориками. Більшою частиною діяльність його була малодослідженою українською науковою думкою. Причини на те були об'єктивні: Дмитро Донцов вважався ворогом радянської влади як націоналіст, волюнтарист, який переїхав на постійне місце проживання за кордон, твори не публікувались і були невідомі для широкого загалу. Тепер настає черга встановити причини цього замовчування: чому радянська влада так маскувала ім'я та діяльність публіциста, чого не дозволяла згадувати його на сторінках підручників, не вносила до переліку політичних діячів України.

Дмитро Донцов доводив і безкомпромісно відстоював ідею самостійності, рішуче виступав проти москвофільства. Москвофільство – це суспільно-політична течія в Галичині, що ставила метою приєднання західної України до Росії, адже хотілось вирватися з-під влади Австро-Угорщини. Прихильники цього напрямку пропагували єдину неділиму російську народність, заперечували існування окремої української нації, а отже й незалежності держави. Течія припинила своє існування з початком Другої світової війни, коли у вересні 1939 року західноукраїнські землі фактично увійшли до складу Радянського Союзу. Безумовно, Союз визволення України, до якого входив Дмитро Донцов, був першим серед українських організацій, що проголосила своєю метою утворення самостійної української держави, відокремлення України від Росії. Це були перші паростки самоусвідомлення, самовизначення на право мати державу як таку. Тому для досягнення цієї мети СВУ

вирішив співпрацювати з іншими країнами проти Росії. Рішення важке, проте виважене, як на той час.

Ідеї Дмитра Донцова мали великий вплив на молодіжний рух, на виховання прогресивних поглядів наступних поколінь. Якщо вони і сьогодні обговорюються, то це означає, що і досі актуальні. Тези Дмитра Донцова, безперечно, стали основою боротьби та діяльності членів організації українських націоналістів. Вони будили думки, розпалювати бажання діяти, подавали надію на майбутні зміни, окреслювати напрямки діяльності. Понад сто років визрівали ці ідеї в головах передової частини українського народу, його кращих представників.

Таким чином, робимо висновки про те, що саме за таку діяльність, за прагнення відокремитися від царської імперії, за заклики до встановлення самостійної української держави, не лише його активність на початку XX століття була під забороною, а й просто його ім'я, як заколотника боротьби проти радянської влади, було замовчуване. Статті, виступи на сторінках різноманітних публічних видань будили думку широкого загалу, закликали до непокори. Сьогодні його ім'я не замовчується. Він визнаний український публіцист, політичний діяч, культуролог, літературний критик, ідеолог українського націоналізму. Та, як бачимо, часи змінюються і сьогодні слово «націоналіст» не є під забороною, а колись у радянські часи це слово було вироком для переслідувань і знищення. Але рано чи пізно, замовчувані тривалий час події або твори неодмінно проявляють себе, тобто неодмінно «заговорять» пізніше, після багатьох років вимушеного забуття.

У незалежній Україні постать Дмитра Донцова користується авторитетом у націоналістичних колах. Тривала присутність у політичному середовищі у першій половині XX століття дала взнаки. Нещодавно відбулося «перевідкриття» його як ідеолога, хоча суперечки в наукових колах стосовно Донцова не вщухають. Одні засуджують його екстремізм, навіть порівнюють з ідеологією фашизму, інші вбачають в ньому прогресивного діяча, який мав право на прорахунки і помилки. Отже, більш комплексне й об'єктивне осмислення ролі та спадщини ускладнене відсутністю для пересічного читача повного доробку письменника і публіциста. Тільки деякі твори передруковано в період незалежності, повне видання творів зупинене на першому томі, виданому 2001 року у Львові.

Визначальним у діяльності та творчості Дмитра Донцова є те, що його політична й ідеологічна програми по суті нероздільні від літературно-критичних праць, художнього світобачення світу. Він мав особливий стиль письма. Майже половина праць присвячена літературній тематиці, треба назвати найяскравіші, бо писав про: Лесю Українку, Олену Телігу. Були статті про П.Куліша, І.Франка, М.Хвильового, М.Драгоманова, В.Стефаника. Присвятив низку статей Тарасу Шевченку, хоча дослідники стверджують, що Дмитро Донцов не досліджує Кобзаря, а просто часто цитує. В цьому вбачають популізм Донцова, приховані корені успіху серед сучасників на літературному поприщі. Не беремося ні заперечувати, ні схвалювати підхід Донцова до спадщини Тараса Шевченка. Зауважимо лише, що він мав право писати так, як вважав за необхідне. Кожна думка, навіть хибна, має право на існування. Безумовно те, що Дмитро Донцов вважав Кобзаря авторитетом, звертався до його творчості, цитував, співвідносив та порівнював явища, ідеї. На думку Ярослава Грицака, «писання» Донцова визначили світогляд цілого покоління галицьких українців, яке дебютувало на політичній арені у 1920-1930-х роках. Він був одним з «підросійських українців», які вплинули на розвиток політичної свідомості українців. Публіцистичну діяльність Дмитро Донцов не припиняв навіть у складні періоди життя, роки переслідувань та невизначеності. Знаходячись у Канаді, продовжував

висловлюватись та співробітничати в українських виданнях, тобто постійно діяв, творив, прагнув щось зробити для рідної країни, де його шельмували як представника націоналізму. Далеко за межами України виходять його праці: «Московська отрута», «Росія чи Європа». Отже, все те, що створив у різні роки Дмитро Донцов, є певним вкладом не лише в українську, а й у світову літературну спадщину. Його твори мали і мають велике значення, повинні стати об'єктом нових досліджень. Тож робимо висновок про те, що публіцистика Дмитра Донцова варта того, щоб бути вивченою, дослідженою, опрацьованою нинішнім поколінням, щоб твори виховали нове покоління патріотично налаштованої сучасної молоді. Кожен патріот зобов'язаний пройти школу його думок, ідей, переконань та вибрати зерна найголовнішого, найактуальнішого.

Дмитра Донцова презентують як політичного коментатора, публіциста, журналіста, ідеолога, який відіграв значну роль в українському націоналістичному русі. Він і сьогодні залишається головним ідеологом націоналізму на думку багатьох істориків. Публіцист невідступно викладав засади українського націоналізму, за що його пізніше і назвуть «батьком» українського націоналізму. Які ж основні засади націоналізму за Дмитром Донцовим? Назвемо їх: нація – абсолютна цінність; політичні партії, класи повинні поєднатися заради вищої мети; вища мета – незалежність держави; майбутню державу повинен очолити вождь, керманич з необмеженою владою; необхідно діяти, відкинувши будь-які політичні дискусії. Тож, як бачимо з деякими тезами можна погоджуватися, а можна й сперечатися, проте, головне вбачаємо в тому, що Дмитро Донцов щиро прагнув самостійності держави, відстоював інтереси української нації. В цьому головна заслуга його світоглядного бачення побудови державності. Головним є те, що політик і публіцист вимагав повного «унезалежнення» України від Москви, будь-якої російської зверхності, звільнення української думки від меншовартості.

Дмитро Донцов вважав добро нації – єдиним беззаперечним критерієм, стверджував, що патріотична верхівка нації має право вирішувати долю народу. Тарас Олещенко зазначає, що основним завданням провідної верстви «є організація захисту рідної землі, піднесення слави народу, створення сильної зовні і всередині влади, прагнення до незалежності». Оці б слова та нашій сучасній верхівці, керівникам усіх рівнів у вуха, щоб робили саме так, щоб любили і берегли свою країну, шанували народ, традиції, культуру та історію. В цьому, напевне, мудрість і правдивість «націоналізму» Дмитра Донцова. Таким чином, висловлені колись постулати націоналізму досягли нашого сьогодення, продовжують бути надзвичайно актуальними. Слід підкреслити, що праця «Націоналізм» рясніє цитатами багатьох авторів. Пам'ятаймо про високий рівень освіти літературного критика і яскравого публіциста. Його знання просто вражають глибиною, ерудицією. Можна дискутувати вислів «Україна понад усе», а можна вбачати в цьому заклику патріотизм людини, яка змушена була довгий час жити далеко від батьківщини. Майже 35 років далеко від Таврії, від рідних степів, далеко від Києва і Львова. Чорнявим студентом із Таврії називали його. «Дмитро Донцов належав до степового типу, поширеного на всьому півдні України, що також давало привід недругам випинати його російське походження і російську ментальність. Цікавим є його лист до Євгена Маланюка, написаний 19 вересня 1931 року. Дмитро Донцов згадував рідну Таврію і писав: «Українця з мене зробили: Гоголь, Шевченко, Куліш і Стороженко, яких я знаю з того часу, як навчився читати». Тож, вся «сонячна і безжурна» Таврія, яка стала його батьківщиною, може пишатися видатним сином.

Актуально і зовсім не пафосно звучать такі слова про Дмитра Донцова: «Він взяв на себе посів зерна, плоди якого, він це знав, збиратимуть інші покоління». Ярослав Грицак підкреслює велике значення ідей діячів на кшталт Дмитра Донцова, які опинилися далеко від України після Другої світової війни, обрали академічну кар'єру, створили українські осередки, проте значною мірою спричинилися до формування модерної української демократичної думки. У вимірі українського сьогодення бачимо важливість постулатів Дмитра Донцова для сучасного моменту.

Дмитро Донцов, починаючи зі своєї праці «Націоналізм» у 1926 році, майже сто років тому, поставив болючі питання категорично, безоглядно і по суті не в політичному, а в моральному плані. В цьому, безперечно, вбачаємо особисту заслугу Дмитра Донцова. Тобто, його дійсно можна вважати справжнім ідеологом українського націоналізму. Нація має право стверджувати себе, поважати і культивувати свої традиції, берегти свою територію від зазіхань інших країн.

Підсумовуючи, робимо висновки про те, що Дмитро Донцов увійшов в історію розвитку нашої держави як прихильник самостійності України, зробив певний вклад у формування свідомості українського суспільства, залишається фундатором ідеології інтегрального націоналізму. Його твори, теорії, думки та ідеї не втратили своєї актуальності донині.

БОЇВКА «ШУГАЯ»: ЖИТТЯ ВІДДАНЕ ЗА УКРАЇНУ

Тарасов Андрій, учень 8 класу Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Керівник: **Івахненко Оксана Юріївна**, учитель історії Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Послухайте люди добрі, Що хочу казати,
Та я хочу про "Шугая" Всю правду сказати.
Та як жили шугаївці, Як орли літали
За Вкраїну боротися, Людей закликали.
Пісня про «Шугая». Із народних уст.

Історія боротьби Української повстанської армії складна і драматична. Це була єдина реальна бойова сила, яка вела збройну боротьбу проти гітлерівського і сталінського тоталітарних режимів за незалежність України впродовж тривалого часу. Що менше залишається серед нас учасників національно-визвольних змагань за волю України у 40-50-х роках ХХ століття, тим більш значимим стає їх безсмертний подвиг – стрільців, боївкарів, старшин, зв`язкових, станичних, чотових, провідників, підпільників в ім`я незалежної Української Держави.

Напередодні Дня Незалежності 2018 року учні нашої школи побували високо в горах у відділеному присілку Полениці Чемигівські села Микуличин Яремчанської міської ради Івано-Франківської області, де стоїть пам`ятний знак на честь розстріляних гітлерівцями юних боївкарів УПА, курсантів підстаршинської школи.

Тут школярі зустрілись із місцевою жителькою, ветераном УПА, 84-річною Марією Томошевською(Стефанюк), донькою розстріляного в Івано-Франківську у 1945 році станичного боївки УПА Петра Стефанюка («Клена»), що був одним із викладачів у старшинському вишкільному таборі. Попри катування, він до останнього подиху залишився вірним присязі.

Пані Марія розповіла школярам про боротьбу за волю України місцевої боївки УПА, її провідника, легендарного 27-річного Юрія Кіф`яка-«Шугая» та його дружину

зв'язкову Ганну Бойчук, поранену та закатовану у присілку Медвежів. Сам же провідник загинув у 1948 році.

Пам'ятає пані Марія, як 10-річною дівчинкою носила повстанцям їжу. Після загибелі батька у 1946 році всю її сім'ю було репресовано, мати та старші сестри були депортовані до Казахстану і Сибіру. Малолітнім дівчаткам, Марії та її молодшій сестрі, вдалось уникнути заслання. Впродовж наступних трьох років вони були змушені переховуватися у небайдужих земляків, позбавлені родинного тепла, дитячих радощів, можливості здобувати освіту.

Її пам'ять зберігає імена боївкарів-шугаївців 38-річного Івана Волощука («Куща»), 26-річного Івана Вередюка(«Довгого»), 23-річного Михайла Бойчука («Шаблю»), братів Куртяків Дмитра («Білого»), Василя («Човна») та найменшого 19-річного Михайла («Малого»), братів Василя та Івана Кошут, Василя Бельмегу, Юру Черняка, Ігоря Помсту, Михайла Гнатюка, Федора і Олексія Вірцаб'юків, їх сестру, зв'язкову Настасію Варцаб'юк(Настуню), заарештовану у 1949-му. Останнім в 1949 році загинув 22-річний Василь Хром'янець(«Залізняк»).

Пані Марія показала могилу воїнів УПА, за якою доглядає багато років. Пам'ятний знак стоїть на місці поховання трьох курсантів старшинської школи УПА, розташованої неподалік, на 15-му кілометрі присілка Поліниці Чемигівські в урочищі Збанули: Цяпка Михайла з Галича та двох невідомих юнаків із Станіслава(Івано-Франківська) та, імовірно, зі Львова.

Розповідь ветерана УПА Томошевської М.П. спонукала до подальших пошуків.

Один із нащадків шугаївців, депутат Яремчанської міської ради, герой російсько-.української війни Петро Куртяк у дописі «Відрізок історії УПА…»За честь, за славу, за народ…» детально описує умови боротьби ОУН-УПА на Західній Україні. Він повідомляє, що на околицях села Микуличин з 1942 року проходили вишкіл перші сотні УПА. Попередник «Шугая» виявився завербованим московськими спецслужбами провокатором. Після його ліквідації у 1944 році місцеву боївку очолив Юрій Кіф'як («Шугай»).

«Знали його як людину освічену, (працював деякий час бухгалтером лісництва) і своє псевдо взяв в честь славного героя - Миколи Шугая, котрий боровся як проти мадярських, так і проти чеських окупантів на Закарпатті. А сам рід Кіф'яків належав до найбільш корінних на Гуцульщині.» - так характеризує його автор.

Іван Кметюк**,** заступник голови районної організації Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. В. Стуса детально описує жорстокі розправи та знущання над жителями Станіславівщини, запеклий спротив повстанців 1944-1956 років.

У багатьох збройних сутичках довелось побувати боївкарям "Шугая". На полонині "Щівка" в нічному бою впав Дмитро Куртяк - "Білий", який був вбитий зрадником Андрієм Стефанюком (псевдо "Лев"). Слідом за ним загинув, затримуючи ворогів, в селі Верхній Березів, Василь Куртяк. 1947 року працівники НКВС спробували залякати і змусити 17- річного вівчаря Олексу Варцаб'юка, щоб той убив "Шугая". Хлопець із карабіном, який вручили йому чекісти, прийшов до повстанців і розповів про наміри ворогів.

Не бажаючи видати сина, батько «Шугая» після катувань вдав, що згоден показати криївку, але по дорозі кинувся в урвище, потягнувши ще з собою ворога, що вів його на мотузі. Загинули обоє та службовий собака, що стрибнув слідом за господарем.

"Шугай" завжди уникав зайвого кровопролиття, щоб не спровокувати посилення репресій з боку влади щодо місцевих жителів. Маючи можливість прицільно обстріляти енкаведистських облавників, завжди давав наказ: "Без потреби першими

не відкривати вогонь, особливо — в селі, бо викличемо ще сильніші знущання над мирним населенням".

У травні 1948 року дружина "Шугая" Ганна Бойчук (1925 р.н.) та Олекса Варцаб'юк виконуючи, як зв'язкові, завдання в присілку Медвежів села Космач і разом з іншою групою повстанців потрапили в засідку. Олекса загинув, прикривючи відхід друзів, а поранену Ганну енкаведисти жорстоко замордували.

Брати Бойчуки 10 липня 1948 року розмістилися на відпочинок біля хутора Росіш. Кіф'як читав товаришам на краю галявини новини із свіжої газети, а молодші хлопці Дмитро Бойчук та Василь Хром'янець перебували трохи нижче. Це їх і врятувало. Вороги з допомогою зрадника непомітно підкрались та несподівано атакували. Від автоматних пострілів "Шугай" і троє його побратимімів загинули на місці, а Михайло Куртяк ("Малий") помер на сусідній поляні біля джерельця, стікаючи кров'ю.

Малолітнього Дмитра Бойчука схопили взимку та вивезли слідом за іншими родичами до Казахстану. Восени того ж року вивозили і матір братів Куртяків, та вона вигукнула, що краще вмирати на рідній землі, де загинули всі троє її синів і кинулась з високого мосту на Поломистому в гірський потік. Дивом залишившись живою, але скаліченою, вона таки повернулась зріднею із заслання та померла на рідній землі.

Останній боївкар із шугаївців Василь Хром'янець - "Залізняк" залишився один, важко переживаючи загибель товаришів по зброї. Навіть склав про їхню смерть довгу, сумну співанку.

Послухайте файні ґазди Та й файні ґаздині,
Що сі стало в сорок восьмім В нас, в Микуличині.
Послухайте люди добрі, Що хочу казати,
Та я хочу про "Шугая" Всю правду сказати.
Та як жили шугаївці, Як орли літали
За Вкраїну боротися, Людей закликали.
Того року, у Петрівку У суботну днину
Загинули шугаївці За свою Вкраїну.
Перший упав вірний "Шугай" За "Шугаєм" Бойчук,
За ним Куртяк і Вередюк І п'ятий Волощук.
Тай зробили лісоруби їм посмертні нари,
Тай зносили наших друзів В Левущик на льори'
Ой по гаю дрібне листя, По гаю, по гаю.
Та ти міг ще довго жити, Дорогий "Шугаю".
Та ти міг ще довго жити, Себе уріднити,
А ти пішов молоденький, В сиру землю гнити.
Ой кувала зозулечка, На вітер подула,
Та це не є придумано Це все правда була...

«Історія найбільшого села Європи Микуличин»

Про загибель «Шугая» згадує у дописі «БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА НА СТАНІСЛАВІВЩИНІ» (Народна воля. Газета по-надвірнянськи від 12.01.2018.) Іван Кметюк: «У 1948 р. загинув у бункері у Микуличині завзятий командир УПА Кіф`як-«Шугай».

Після загибелі боївки енкаведисти сподівалися, що боротьба в околицях Микуличина вщухне і народ занепаде духом. Але боротьба не припинялась, тривали й репресії з боку влади. У вересні 1948 року Михайло Костюк, син одного із засновників місцевого осередку "Просвіти", не пішов до совіцької армії, а до повстанців легендарного "Заведії" - Небесійчука. Брат і сестра Михайла Костюка того

ж року були виселені, а він прийняв у вересні 1953 року останній свій бій біля села Барвінкове (Верховинський район).

В грудні 1949 року заарештували чекісти і молоду дівчину Настуню Варцаб'юк (сестру Олекси) з Паленицъ. Спочатку погрозами, а потім обіцянками про амністію, умовили її піти до криївки Хром'янця в Никоватій, щоб той прийшов з повинною - тоді, мовляв, ніхто їх і пальцем не зачепить. Але коли Василь ("Залізняк") побачив, що його криївка оточена, - він останні кулі залишив для своєї нареченої і для себе. А комуністи, як у них це водилось ще й поглумилися над тілами повстанців - роздягнувши їх і поклавши в центрі Микуличина одне на одного. Факт не поодинокий, який засвідчує рівень тієї культури, що її несли нам московські зайди та їх прихвостні. На садибі Підліснівського лісництва два хрести стоять тепер поруч в тому місці, де чекісти закопали тіла Настуні і "Залізняка".

Взимку, на початку 60-х вночі біля власної хати була вбита зв'язкова Гафія Хром'янець, а вся її сім'я виселена.

Як не біснувались будівники "нового суспільства", справедлива кара очікувала кожного з них. Боротьба тривала. Всі повстанці боївки "Шугая" загинули, як герої. Не боялись смерті й ті, хто їх усіляко підтримував. В цьому полягає головна характерна ознака того періоду, всіх поколінь, вихованих "Просвітою", "Пластом", "Соколами". Вони вчились любити Україну на живих прикладах самопожертви бойовиків УВО-ОУН в 20-30-х роках. На легендарній мужності опришків. Привертають увагу й прізвища: Бойчук, Орфенюк, Волощук і Вередюк - відомі ватажки опришків у 40-роках минулого століття. А псевдо повстанців: "Липей", "Довбуш", "Нестор", "Хмара", «Шугай», «Залізняк» теж взяті зі сторінок історії боротьби народних месників.

Таким чином, ідея Вільної Незалежної Української Держави завжди жила і продовжує жити у свідомості народу завдяки жертовності тих, хто поіг на полі бою за наше сьогодення, вільне та незалежне. Боротьба українських повстанців засвідчила нестримне прагнення українського народу до державної самостійності в надзвичайно несприятливих обставинах. В умовах терору й переслідування учасники націоналістичного спротиву залишалися вірними ідеї утвердження української державності, Самовіддана боротьба надихала наступні покоління борців за незалежність, залишається прикладом для сучасних героїв – захисників Української Держави.

ВАРФОЛОМІЙ ГРИГОРЕНКО – УЧАСНИК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Демчук Валентина, учениця 8 класу Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Керівник: **Івахненко Оксана Юріївна**, учитель історії Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Історія становлення Української держави терниста і складна. Державницькі прагнення українців з особливою потужністю виявились під час Української революції 1917-1921 років коли на подив і захоплення всього світу постала вільна, соборна Україна. Долаючи перепони та перегортаючи трагічні сторінки історії, втрачаючи кращих своїх синів і доньок, українці продовжували рухатись шляхом державотворення. Настав час розвіяти туман замовчування і перекручування нашого минулого.

Донедавна майже не було відомостей про участь наших односельців у визвольних змаганнях українського народу доби Української революції 1917-1921 років.. Ця тема тривалий час замовчувалась або фальсифікувалась. Тож важливо було не лише виявити такі приклади в історії нашого краю, а й проаналізувати шлях, що привів наших односельців до безпосередньої участі у боротьбі за волю України.

Завдяки працям полтавського краєзнавця Віктора Ревегука, в яких він спирається на архівні матеріали, стало відомо про участь нашого односельця Варфоломія Григоренка у збройній боротьбі за Українську Народну Республіку у роки Української революції 1917-1921 років.

У одній з його монографій є посилання на справу з архіву СБУ. Фотокопії матеріалів справи В. Григоренка віднедавна зберігаються в шкільному музеї і доступні для вивчення юними дослідниками. В процесі роботи над дослідженням вдалось зв'язатись особисто з автором монографії і отримати необхідні консультації щодо інтерпретації окремих документів із справи.

Матеріали його справи, що зберігається у архіві СБУ, а також фото, надані його рідними лягли в основу цього дослідження.

«У добу Української революції 1917-1921 років організатором "Просвіт" у Пришибі Кременчуцького повіту був Варфоломій Григоренко. Під час Першої світової війни він протягом 1915-1918 років перебував у німецькому полоні, в таборі для українських військовополонених, де брав активну участь у "Просвіті". В 1918 році вступив добровольцем до Української стрілецької дивізії армії УНР і в її складі боровся за волю України в часи Визвольних змагань.» - саме ця цитата з монографії полтавського історика-краєзнавця В.Я. Ревегука «Національне відродження полтавського краю: тернистий шлях до свободи» поклала початок дослідженню участі односельців в Українській революції.

«Синьожупанники, сині дивізії (назва від кольору уніформи) — дві українські дивізії, сформовані після Берестейського миру на підставі договору української мирової делегації з Німеччиною (заходами Союзу Визволення України) з українських полонених із таборів у Німеччині: Раштат, Вецляр, Зальцведель.» - повідомляє Енциклопедія історії України.

В одному з цих таборів міг опинитись на той час наш односелець. Імовірно тоді, під враженням від просвітницької роботи членів СВУ він долучився спочатку до роботи у «Просвіті», а згодом став добровольцем одної з українських дивізій, формування яких розпочалось після підписання українсько-німецького договору. У складі цього військового формування Григоренко міг прибути на Україну у лютому-березні 1918 року. Вже у квітні-травні 1918 року, коли після повалення Центральної Ради внаслідок гетьманського перевороту сині дивізії були розформовані, В. Григоренко не долучився до тих, хто продовжив боротьбу у складі інших військових формацій, а повернувся до рідного села, де став ініціатором створення першої в селі «Просвіти».

Після повернення до рідного села в 1918 році В. Григоренко був активним учасником місцевого селянського партизанського загону, що вів боротьбу проти денікінців, німецьких та австрійських окупантів. Селяни обирали його церковним старостою Вознесенської церкви у селі Пришиб. Про це йдеться у листі, який направили односельці на захист Варфоломія після його арешту у 1938 році за звинуваченням у підготовці збройного повстання. Зокрема, селяни пишуть, що свою участь у збройній боротьбі за Україну Варфоломій ніколи не приховував.

Поза сумнівом, ця людина мала неабиякий авторитет у громаді, якщо односельці наважились у часи Великого терору (сталінських репресій), виступити на її захист,

при цьому наражаючи на небезпеку не лише себе, а й власні родини.

Разом з тим, той факт, що у листі не йдеться про боротьбу проти більшовиків, швидше за все означає свідоме замовчування інформації, яка може зашкодити, аніж відсутність такої боротьби.

За даними В.Я. Ревегука, найбільший розмах повстансько-селянської боротьби припадає на 1920-й рік, коли один із численних загонів діяв у сусідньому з селом Пришиб селі Кобелячок (нині обидва села входять до складу Пришибської громади). Цей загін діяв у Кобелячківській волості Кременчуцького повіту та налічував 300 селян.

У 1926 році від рук учасників селянського антибільшовицького повстанського руху загинув рідний брат Варфоломія Павло Васильович Григоренко, член ВУЦВК, під час переслідування місцевих селян. Про це повідомляє травневий випуск 1926 року українського часопису «Свобода. Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в злучених державах Америки.», що видавався у США.

Таким чином антибільшовицькі настрої серед мешканців нашого краю зберігались протягом більш тривалого часу, ніж загалом на Полтавщині. За свідченням жителя села Єристівка Олександра Григоренка, його дідусь, син убитого Павла Григоренка, розповідав про обставини загибелі батька. За його словами невідомі демонстрували тіло убитого жителям села. Разом з тим «бандити» не виявляли агресії по відношенню членів сім'ї вбитого.

У березні 1938 р. його було заарештовано за звинуваченням в участі у контрреволюційній організації та підготовці антирадянського збройного повстання. У постанові про арешт зазначено, що у 1929 році гр-на В.В. Григоренка було виключено з членів КП(б)У «як колишнього петлюрівця та організатора петлюрівської просвіти», а також як учасника «контрреволюційної повстанської організації», який провадив «активну конрреволюційну роботу».

За кілька днів у анкеті заарештованого вже було зазначено, що він служив у Гетьманській армії та за це його було виключено в 1935 році з лав КП(б)У.

Таким чином, обвинувачення носять суперечливий характер та є абсолютно невмотивованими. Це, а також відсутність у справі фото обвинуваченого вказує на те, що справа формувалась поспіхом, із впевненістю у безкарності за її фальсифікацію та, скоріше за все, без врахування показів самого обвинуваченого. На це вказують також розбіжності підписів під протоколом допиту та під власноруч написаним листом В. Григоренка до арешту, що зберігся у матеріалах справи.

Варфоломію Григоренку якимось дивом вдалося уникнути долі багатьох репресованих. Його було звільнено вже влітку 1938 року. Помер він 1955 року, похований у селі Роботівка Пришибської сільської ради. Його нащадки майже нічого не знали про славне минуле свого предка, вони були вражені і сповнені почуттям гордості за те, що представник цього роду виборював незалежність Української держави.

Презентуючи у громаді результати свого дослідження, учні школи провели інформаційно-просвітницьку акцію «Музей на колесах», влаштувавши виставку просто в салоні шкільного автобусу.

Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що серед наших односельців був принаймні один учасник визвольних змагань доби Української революції 1917-1921 років. Попри те, що його особиста участь у складі українських збройних формувань була нетривалою, вона засвідчує значний вплив революційних подій на настрої в українському суспільстві, зокрема у селянському середовищі.

Наші односельці на різних етапах боротьби українського народу за незалежність України не стояли осторонь цієї боротьби, були і залишаються її активними учасниками. На їх прикладі будуть виховуватись нові покоління борців за незалежність, справжніх патріотів, активних громадян. Матеріали дослідження допоможуть жителям громади старшого віку переосмислити історичне минуле, що сприятиме порозумінню поколінь, об'єднанню громади на засадах гуманізму та демократії.

АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ ЛИТВИН – УКРАЇНСЬКИЙ ДИСИДЕНТ В РОСІЇ

Марченко Максим, учень 8 класу Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Керівник: **Івахненко Оксана Юріївна**, учитель історії Опорного закладу Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

«Залишатися Українцем у тій країні, у тому середовищі, де він живе (у Російській Федерації), це вже подвиг. Це вже героїзм. Не високопарні це слова. Я говорю про Голову НКА українців Петрозаводська Андрія Литвина. Людину, яка неодноразово виходила з одиночними пікетами в підтримку України. Людину, яка сильна не своїми м'язами, а сильна своїм духом. Мабуть, на таких і тримається Україна. Адже набагато простіше і легше бути патріотом на «материковій» Україні. Неважко говорити вголос про свою позицію мені, яка живе тут. А як йому?»

Алла Акименко, прес-секретар Сумського держуніверситету.

Українська діаспора у Російській федерації налічує близько двох мільйонів і є найбільш чисельною. Від початку подій Революції Гідності та військової агресії Росії щодо України двадцятимільйонна українська громада країн світу активно виступала на підтримку Майдану, українського війська. Сотні великих і малих кроків на допомогу Україні, її боротьбі з російським агресором за свою незалежність та територіальну цілісність демонстрували навіть малочисленні громади, вражаючи своєю активністю. Не було лише масових протестів української спільноти Росії. Публічно заявити про свою позицію в цій країні наважуються одиниці. Цих людей, сміливих і незламних, здатних кинути виклик системі заборон та залякування, називають дисидентами.

Серед колишніх учнів Пришибської школи є немало видатних особистостей. Особливий інтерес викликає постать Андрія Литвина, що мешкає у м. Петрозаводськ (Карелія, Росія), проте не припиняє підтримувати зв'язки з колишніми односельцями та виступати на підтримку України та її боротьби за незалежність.

У 1992 році А.С. Литвин став одним з ініціаторів створення Товариства української культури в Республіці Карелія, а згодом – одним із керівників цієї організації, яка нині має назву "Калина". Він очолює Місцеву національно-культурну автономію українців Петрозаводська, Карельське відділення Українського Конгресу Росії.

В 1993 році організував та очолив у Петрозаводську недільну українську школу «Рідне слово», а після її закриття, в зв'язку з припиненням державного фінансування в 1995 році, продовжував працювати з дітьми на громадських засадах, вів курси української мови для дорослих, організовував щорічні національно-культурні заходи.

Як представник української діаспори Півночі Росії регулярно обирався делегатом Конгресів українців Росії, Всесвітніх форумів українців. Прямуючи до

Києва, не забував при цьому відвідати й Пришибську громаду, щоб зустрітись із колишніми однокласниками, друзями та знайомими.

«Вперше по-справжньому відчув себе українцем, коли сім'я приїхала на Полтавщину, навчаючись в Пришибській школі в 1968-1970 рр. Тут опанував українську мову, якою нині володію досконало. Тут народились захоплення, які визначили мій подальший життєвий шлях: участь у оформленні сільського музею, дослідницька діяльність у гуртку юних натуралістів, туристичні походи та подорожі… Всього не перелічити.» - згадує А.С. Литвин про час перебування на історичній батьківщині у шкільні роки.

Перебування на землі предків було нетривалим, проте воно залишило незабутні враження, справило вирішальний вплив на становлення особистості А. Литвина. При нагоді він знову і знову повертається до села, яке назавжди стало для нього другою Батьківщиною. Він уважно слідкує за життям Пришибської громади, щиро радіє її успіхам.

У шкільному музеї містяться матеріали, передані ним особисто під час відвідування школи у 2016 році, серед яких видання громади українців Півночі Росії «Наші Соловки».

У банку репресованих чимало імен наших односельців, що зазнали репресій у 20-ті, 30-ті, 40-ві роки минулого століття. Не виключено, що серед них є й такі, чий життєвий шлях завершився у сталінських таборах на Соловецькому архіпелазі. До вшанування пам'яті розстріляних в урочищі Сандармох в'язнів долучився й А.С. Литвин. Разом з іншими активістами української спільноти він опікувався перебуванням в Карелії делегації українських прочан, які до 2014 року щорічно вшановували пам'ять понад 677 українців - жертв політичних репресій сталінського режиму.

З 2017 року Андрій Литвин незмінно серед тих, хто активно підтримує у судах карельського історика, голову карельського відділення «Міжнародного Меморіалу» Юрія Олексійовича Дмитрієва, якого за надуманими і безглуздими звинуваченнями влада намагається засудити. Людину, що двадцять років свого життя присвятила поверненню із забуття імен жертв масових розстрілів в урочищі Сандармох, дослідника історії політичного терору в СРСР, правозахисника, публіциста, громадського діяча. Судові слухання тривають понад три роки. Стільки ж триває боротьба за звільнення історика.

Свою громадську діяльність він постійно висвітлює у соціальних мережах. Про нього добре пам'ятають його однокласники і вчителі. Його не обходять увагою опозиційні російські ЗМІ: «Андрій Сергійович Литвин – український дисидент в Росії, географ, викладач, громадський діяч, науковець, публіцист…

На початку березня 2014 року, коли провладні структури в Карелії збирали мітинг на підтримку приєднання Криму до Росії, Андрій Литвин подав у мерію Петрозаводська заявку на проведення пікету за єдність і територіальну цілісність України. В результаті масованого тиску з боку ФСБ (погрожували російськими тітушками не тільки Андрію, а й його родині - доньці та онучці; декілька днів до того хлопцям із групи «Їжа замість бомб», які вийшли у Петрозаводську з українським прапором, поламали пальці, вивихнули хребець), пікет не відбувся.

22 квітня 2014 року в петрозаводському готелі «Онего палас» у ході круглого столу «Міжнаціональні відносини в дзеркалі ЗМІ» Андрій Литвин рішуче припинив образи на адресу українців. 21 вересня 2014 року він вийшов з плакатом «За територіальну цілісність України! Імперські замашки — вражда, біль, війна» на антивоєнний мітинг.»

Це були його перші спроби публічно заявити про свою позицію на підтримку України. Незважаючи на тиск і погрози з боку влади, патріот продовжував брати участь у протестних акціях. Однак з 2016 року, після прийняття в країні законів проти мітингів і масових пікетів, йому доводиться перейти до проведення переважно одиночних пікетів та просвітницьких акцій: до Дня Соборності України в січні 2019 року з нагоди 100-річчя проголошення Акту Злуки, до Дня Українського Прапора й Дня Незалежності у серпні 2019 року.

«Андрій Литвин є самим послідовним і пламенним українським дисидентом у Росії. Він постійно і багато років проводить одиночні пікети на захист політв'язнів, публічно протестує проти війни на Донбасі, підтримує контакти із регіональними політиками-дисидентами у Петрозаводську. Він є лідером зареєстрованої української організації у Петрозаводську. Він також відомий своїми науковими працями, присвяченими діаспорі. Наша громада може гордитися таким яскравим і потужним громадським діячем. Не дивно, що Андрій Литвин переміг в номінації "Українець року у Росії", - так написав Головний редактор сайту «Кобза» В.А.Коломацький про Андрія Литвина.

Діяльність А. Литвина не залишилась непоміченою. В Росії її належно оцінили та відзначили однодумці: «В номінації «Українець року у Росії» переміг Андрій Литвин із Петрозаводська (Карелія). Його заслуги відзначено так:

- За безкомпромісний захист суверенітету України, за правозахисну роботу, за проведення пікетів протесту - в умовах тиску властей.

- За публікації в пресі та виступи перед громадою просвітницького характеру.

- За участь у VI Всесвітньому форумі українців у Києві в складі делегації від Росії. За публікацію звіту громадської роботи.

- За любов до свободи, до України і за незламність духу» - повідомляв у 2016 році Незалежний сайт діаспори українців Росії «Кобза».

Сам А.С. Литвин з цього приводу висловився так: «Коли ж відчуваю, що промовчати не можна, а ніхто нічого не організовує, то виходжу і на одиночні пікети. Якщо мова йде про підтримку України, то я керуюся принципом "Якщо не я, то хто?". Ризик є, репресії є, але совість підказує, що треба чинити… Росіяни, як і українці, є різні, але серед них вище частка заражених імперськістю, а така хвороба лікується довго – кілька поколінь. Поки буде домінувати несумісна ідеї народоправства і демократії імперськість, доти Росія кардинально не зміниться.»

Громадянська позиція А.С. Литвина, інших громадянських активістів – це скоріше виняток, аніж правило у нинішньому російському суспільстві. Та не можна не враховувати той факт, що поміж українців Росії кожен третій має вищу освіту, половина – середню й середню спеціальну, кожен п'ятий обіймає керівну чи інженерно-технічну посаду, кожен десятий працює в гуманітарній сфері. Більшість з них не наважуються на відкрите вираження протесту в умовах системного репресивного тиску влади, внутрішнього розбрату українських громад, але було би несправедливим стверджувати, що наші земляки у Росії цілком байдужі до долі своєї історичної Батьківщини, її боротьби за суверенну соборну Українську державу.

Отже, у надзвичайно складний період новітньої історії України, в умовах цілковитого руйнування українсько-російських відносин, мужня проукраїнська позиція А.С. Литвина та інших сміливців, що відкрито не погоджуються з політикою РФ щодо України і української спільноти, сприятиме не лише збереженню національної ідентичності тих українців Росії, які ще не втратили своє українство, а й допоможе їм в самоорганізації на шляху до свободи і демократії.

ГУМАНІЗМ – ОСНОВА ДЕРЖАВНОСТІ (ОСОБЛИВОСТІ ВІХ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ ІВАНОВИЧА ПИРОГОВА)

Бухтій Вікторія, учениця 9-В класу Немирівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №2 – ліцей» Немирівської міської ради Вінницької області, член гуртка «Історично-мистецьке краєзнавство Вінниччини» Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій

Керівник: **Братусь Вікторія Володимирівна,** учитель-методист Немирівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №2 – ліцей» Немирівської міської ради Вінницької області, керівник гуртка «Історично-мистецьке крає- знавство Вінниччини» Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій

ХІХ століття – важкі часи для України. Взагалі, якщо перегорнути сторінки історії, важко знайти хоча б якийсь період, коли українці відчували безпечність і легкість життя. І все ж, мова йтиме про згадану добу. Ні про яку державність навіть не можна згадувати, коли в країні панує насилля, і особливо, якщо фізичні покарання вважаються нормою порядку в закладах освіти. Чого очікувати в майбутньому від пригноблених і зацькованих з раннього дитинства громадян? Адже всі добре знають загальновідому істину: насильство породжує насильство. Це добре усвідомлював у свій час Микола Іванович Пирогов. Він перший, хто ініціював скасування будь-яких тілесних покарань в закладах освіти України.

У всьому світі вже понад двісті років ім'я Пирогова пов'язують з медициною. Важко пригадати відкриття в лікарській справі, до якого не був би причетний геніальний хірург. Проведення нових операцій, впровадження наркозу та гіпсової пов'язки, вдосконалення медичних інструментів, складання найточніших анатомічних атласів, проведення дослідів на тваринах і на собі – все це дає право говорити про М.І.Пирогова як про талановитого вченого-новатора, всесвітньовідомого корифея медицини. І це закономірно, адже у чотирнадцять років він вступив до університету, у неповні вісімнадцять закінчив його, в двадцять два роки захистив докторську дисертацію,а в двадцять шість років став професором медицини. І хоча Пирогов народився в Москві, вінничани по праву вважають його своїм земляком, тому що саме в південно-західній частині Вінниці у мальовничій садибі «Вишня» він прожив останні двадцять років свого життя.

Відкриття Миколи Івановича Пирогова ознаменували початок нової ери в історії медицини. Проте дане дослідження подаватиме постать цієї людини в іншому форматі – державотворчому.

Що ж росіянин за національністю міг зробити для України? Звернувшись до Вінницького державного архіву, опрацювавши працю С.Г.Стрибульського «Историческаязаписка о Немировской гимназии» (1888 року), а також фоліант «Подольские епархиальные ведомости» (1888 року), збираючи маловідомі факти, крок за кроком знаходимо неймовірну інформацію про діяльність Пирогова не просто на педагогічній ниві, а й про його неоціненну роль у пробудженні національної самосвідомості українців.

Звільнившись з Медико-хірургічної академії, Пирогов став попечителем (опікуном) навчального округу Одеси. За його проектом знаменитий Рішельєвський ліцей було перетворено на Одеський університет, перший у «Новоросії» (так тоді називали причорноморську частину України). На думку Миколи Івановича, справжніх і корисних для суспільства громадян, у повному розумінні цього слова, не було, бо і не було справжнього громадянського суспільства. Воно й не могло існувати, тому що

освіта і виховання мали становий характер, а кріпосне право не допускало до навчання дітей з непривілейованих верств населення. Пирогов розумів, що новим людям, які вступатимуть в життя, потрібно бути здатними відстоювати свої ідеали. Він ставить завдання перед вихователями розвивати у молоді здатність до боротьби, а без неї, підкреслював вчений, панують нікчемність і свавілля, а боротьба зі старим суспільством мала стати неминучою і фатальною.

Такі погляди були досить небезпечними в усі часи для нашої країни – Олександр II ладен був не тільки вигнати Пирогова зі служби в Одесі, а й заслати його до Сибіру. Передбачливі люди з царського уряду радили не чіпати Пирогова і не тому, що часи були неспокійні, а тому, що репутація видатного лікаря зіграла свою роль. Микола Іванович наполегливо і цілеспрямовано продовжує впроваджувати свої ідеї: він вимагав, щоб у школах були хороші дитячі книги, тому сприяв створенню шкільних бібліотек; за його пропозицією були організовані літературні бесіди; постійно шукав нових шляхів підвищення рівня знань і розширення кола інтересів учителів. Він настійливо радив учителям вивчати рідний край. Заохочував студентів стажуватися за кордоном, але з незаперечною умовою повертатися на рідну землю, аби застосовувати свої знання з користю для свого народу. Наполягав Микола Іванович і на тому, що виховання і навчання обов'язково має здійснюватись рідною мовою. З дитинства потрібно виховувати любов до слова, яке линуло з материнських вуст. Невипадково він високо підносив роль жінки у суспільстві, а також суворо критикував недоліки жіночої освіти.

Однак «оригінал-опікун» дуже швидко поплатився за свою демократичну позицію і був переведений до Києва на ту ж посаду. Цей час Пирогов назвав як «час смути, розладу політичних та національних пристрастей», але своєї позиції щодо напрямку діяльності вчений не змінив. Сучасники відзначали, що той період, коли Пирогов був попечителем навчальних округів, став важливим етапом в історії розвитку освіти і педагогічної науки в Україні. Наприклад, ще однією заслугою просвітителя-гуманіста було й те, що в Києві, а потім і в інших містах України, за його безпосередньої участі було засновано недільні та вечірні школи для дорослого населення. Перша така школа була в приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища. Було справжнім дивом, що в такому елітному закладі було понад сто учнів і всі вони з простих сімей. Особливістю цих шкіл було те, що учні навчалися безкоштовно – це ще одна заслуга Миколи Пирогова.

У даній роботі неможливо оминути той факт, що і наш національний геній-пророк Тарас Григорович Шевченко гаряче підтримав ідею створення недільних шкіл. Опікуючись освітою дорослих, поет непокоївся тим, що для недільних шкіл бракує необхідних навчальних посібників. Уже тяжко хворий, великий Кобзар вирішив забезпечити недільні школи спеціально для них укладеними українською мовою книгами. «Для українських шкіл,- писав О.Гончар,- буквар Шевченка був улюбленою працею нашого національного генія, його прощальною лебединою піснею, яку він посилав з похмурих берегів Неви далекій своїй Україні, і її дітям…». «Буквар» Шевченка викликав гостру реакцію проросійських кіл. Найстрашнішу «крамолу» вбачали в тому, що поет насмілився видати свою книгу українською мовою. Шевченків «Буквар» не на жарт перелякав і начальника головного управління цензури Є. Путятіна. Зате Микола Пирогов не тільки підтримав педагогічні ідеї Шевченка, а й у своїй статті «Про недільні школи» прямо пов'язував завдання демократичної освіти з ім'ям Шевченка.

Усім серцем Микола Іванович Пирогов полюбив Україну, її звичаї і традиції, багатостраждальний, але такий щирий і талановитий народ. Тому, коли після звинувачень у вільнодумстві та прогресивних політичних поглядах його звільнили з посади попечителя навчального округу, він не повернувся в Росію, а почав жити у селі Вишня під Вінницею. Дві тисячі гектарів орної землі, п'ятдесят гектарів дубового лісу, ставок та водяний млин, власний цегельний завод приносили великий прибуток, але це ніяк не заважало залишатися Пирогову Людиною з великої літери. Ще за його життя складалися легенди і передавалися з уст в уста про його сердечність, милосердя, любов до простого люду, набожність.

Увіковічнили ім'я Пирогова у своїх творах такі класики, як: М.Некрасов, О.Купрін та педагог К.Ушинський. Чого тільки варта історія про поїздку в Італію, щоб вилікувати пораненого вождя національно-визвольного руху Джузеппе Д.Гарібальді, якого не могли врятувати найдосвідченіші лікарі Європи. Ця подія набула великого розголосу й утвердила світову славу Пирогова. Зразком справжньої самовідданості є те, що лікар побував на чотирьох війнах: Кавказькій, Кримській, Російсько-Турецькій, Франко-Прусській, і на усіх він рятував тисячі солдатських життів. І у своєму маєтку «Вишня» Пирогов облаштував лікарню, в якій він приймав хворих, робив операції. Бідних людей лікував безкоштовно – це була принципова життєва позиція.

Немирів. XIX століття. Немирівська чоловіча гімназія. Ще одна сторінка, яка розкриває справжнє єство Миколи Пирогова. Архівні документи, які вдалося опрацювати, наводять жахливі факти про тілесні покарання в даному навчальному закладі. Спеціальний журнал покарань, який вівся у гімназії, є свідченням антигуманності тогочасних порядків. Складається враження, що такі записи велися з великою ретельністю і занотовувалися усі, навіть найменші випадки порушень дисципліни і всі види та кількість покарань. І якщо збереглися такі детальні записи, можливо, навіть була така особлива посада? Хоча як підтвердили подальші дослідження, в усіх навчальних закладах України у ті часи дітей сікли різками.

Пирогов особисто став свідком такого свавілля і приниження дітей, коли відвідав, як перевіряючий, Немирівську чоловічу гімназію у 1860 році. Саме завдяки Миколі Івановичу було відмінено будь-які фізичні покарання гімназистів. З'являється й неочікувана для влади та багатьох педагогів стаття Пирогова «Чи треба сікти дітей?» Гнівними словами автор затаврував усю безкорисність і шкідливість для виховання тілесних покарань.

Зрозуміло, що в межах одного дослідження неможливо висвітлити всі віхи життя та заслуги М.І.Пирогова, але залишається безапеляційним той факт, що саме такі люди, навіть ненароджені в Україні, всеосяжно сприяли становленню її як держави, пробуджуючи гідність та національну самосвідомість народу.

Сьогодні у садибі «Вишня» функціонує Національний музей М.І.Пирогова, який офіційно увійшов до списку семи чудес Вінниччини. Вінницький медичний університет та обласна лікарня носять його ім'я. Нещодавно ім'я Миколи Пирогова одержала нова мала планета, а з 25 березня 2010 року Національний банк України, продовжуючи серію «Видатні особистості України», увів в обіг пам'ятну срібну монету номіналом 5 гривень «Микола Пирогов».

Підсумовуючи вищесказане, немирівські школярі теж долучилися до справи щодо вшанування пам'яті та прославлення класика української педагогіки, геніального хірурга, гуманного реформатора, який завжди стояв на захисті прав простих українців, чим викликав у них віру в справедливість і краще майбутнє нашої

держави. У новій меморіальній кімнаті, присвяченій видатним постатям, які за різних обставин побували у нашому закладі освіти, буде відкрито експозицію, присвячену Миколі Івановичу Пирогову, засновану на матеріалах, зібраних під час підготовки даної краєзнавчо-дослідницької роботи.

ДЕМИД БУРКО – ЖЕРТОВНИЙ ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕР'ЖАВИ

Знаміровський Андрій, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій, учень11- А класу навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-гімназія №2» міста Гнівані Тиврівського району Вінницької області
Керівник: **Коваль Олександр Іванович**, учитель історії, керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Історична пам'ять народу – найважливіша ознака нації, її духовної сфери, яскравий показник цивілізованості. Підвищена увага українського народу до минулого є наслідком тиску різних ворогів з метою знищення його національної своєрідності та самобутності. Це було в умовах абсолютизму, тоталітаризму та інших режимів. Проте мій народ мужньо переніс та переносить усі випробовування. Незважаючи ні на які політичні орієнтації, свідомі українці йшли воювати за Україну «з вогнем завзяття». До таких героїв належить наш земляк Демид Григорович Бурко – учитель історії, священик (протопресвітер), державний діяч, волонтер, військовий офіцер, поет, публіцист, учасник бою під Крутами.

Метою даного дослідження є повернення несправедливо забутого імені нашого земляка – Демида Григоровича Бурка як одного із творців Української держави.Практичне значення роботи полягає у тому, що вона сприятиме належному вшануванню памяті Д. Г. Бурка. Зокрема, встановити йому пам'ятник, назвати вулиці, мистецькі колективи його ім'ям, випустити марки та нагородні знаки.Теоретичне значення роботи – це суттєве доповнення історії України, існуючих скупих досліджень його життєвого шляху. Вона є колективною роботою юних істориків-краєзнавців, учителів та громадськості. Для написання роботи використані існуючі дослідження, інтернетресурси, спогади родичів, архівні та музейні матеріали, його твори. Історики-краєзнавці школи-гімназії №2 міста Гнівані вирішили дослідити життєвий шлях Демида Григоровича Бурка в опублікованих джерелах, архівах, музеях та місцях, де він перебував. На засіданні гуртка складено, маршрут пошукової роботи: Пирогів-Сутиски-Вінниця-Вільнюс-Карпати-Київ-Крути-Камянець-Подільський-Полтава-Харків-Миколаїв-Штутгарт. Частину цього маршруту вже вивчено.

Демид Григорович Бурко народився 29 серпня 1894 року в селі Пирогів Вінницького повіту Подільської губернії, тепер Тиврівського району Вінницької області. Псевдоніми - Бурко-Корецький, Данило Святогірський. Батьки Григорій Тимофійович та Марія Петрівна були селянами.

Село Пирогів заснував козак Пиріг. Колись майже всі села України були козацькими. Тому в ході даної роботи зародилась ідея дослідити ці села та скласти інтерактивну карту, щоб всі знали та пам'ятали славетні сторінки минулого. На початку села Пирогів є куток Кальнишівка, який заснував козак Кальниш збереглася хата його брата Феофана, біля якої росте черешня та в'ється виноград родини Бурків. В цій хаті сьогодні проживає родина Вишневських, яка надала цінну інформацію про родину Бурків: документи, світлини, особисті речі. Учні дізнались про те, що Демид Бурко народився в такому кутку села, як «Бесарабія». Хата, в якій він народився, не збереглась. Пирогів - класичне українське село, в якому легко колядується, є цілющі джерела, зокрема Маркіянова Криниця, пагорби, байраки, чудові краєвиди в будь-яку

пору року прищепили велику любов до рідного краю, батьків, родичів, Неньки-України маленькому Демидові на все життя. Прожив він майже 95 років. Працьовита селянська родина Бурків прагнула дати своїм дітям освіту. Тому батько віддає Демида до учительської школи в містечку Сутиски, яку він закінчив у 1909 році.Пізніше Демид Бурко закінчив Вінницьку церковно-учительську школу. На той час в Україні було 26 таких шкіл. Перша школа була відкрита у Потоках у 1907 році. У жовтні 1909 року її перевели до Вінниці. Вона була на місці теперішнього педагогічного університету. Працює викладачем в школі. В березні 1915 року мобілізований до російської армії, і понад 4 млн. українців. Пізніше навчався в школі прапорщиків у Вільнюсі, воював на Західному фронті. На його долю випала участь у Всеукраїнському військовому з'їзді.

Демид Бурко працював референтом інформаційного відділу Генерального секретаріату військових справ Української Центральної Ради. Одночасно співпрацював із Всеукраїнською церковною радою, яка намагалась вийти з-під московського впливу. 29 січня 1918 року відбувся бій українських збройних сил проти більшовицької орди біля станції Крути. Наш земляк без вагань пішов захищати волю України в цьому нерівному бою та залишився живим. Цей бій став символом патріотизму та жертовності у боротьбі за незалежну Україну. Демид Бурко написав вірш-спогад «На вічну пам'ять мученикам» про ці події. Тоді патріоти України виступали із закликом : «Тільки ні від кого незалежна, самостійна Україна забезпечить Ваші права та інтереси».

Після захоплення Києва більшовиками Демид Григорович переїздить до Кам'янця - Подільського, де навчався на історико-філологічному факультеті університету. На з'їзді учителів народних шкіл Поділля у 1917 році Кирило Стеценко промовив: «Лише той народ сильний духом і має майбутнє, в якого є національна школа. У нас, українців, по суті її немає досі». З початком радянсько-польської війни Демид Бурко у травні 1920 року вступає до українського війська. Служив у Волинській дивізії армії УНР. Восени 1920 року з відступаючою армією УНР опиняється в Польщі. Викладав у Золочівській гімназії, де навчався Василь Кук. У 1921 році повертається в Україну. При переході кордону був заарештований більшовиками, засуджений на три роки та перебував у Вінницькому концтаборі. В лютому 1922 року звільнений завдяки амністії. Під час українізації Демид Бурко закінчує Інститут народної освіти у Кам'янці – Подільському. Викладав українську мову та літературу в школах Вінниччини та Київщини. Зокрема, з 1924 року був завідуючим трудової школи села ЛопатинціКраснянського(тепер Шаргородського) району. На 117 учнів приходилось 20 парт, 2 столи, 2 шафи, 2 стільці. Під його керівництвом у школі діяли спортивний, драматичний та співочий гуртки, учні обробляли 4 десятини шкільної землі, ставили п'єси для безпритульних дітей. Досліджуючи життєвий шлях нашого героя, ми здійснили цікаве відкриття: в Лопатинцях у 1891-1892 роках учителював Михайло Коцюбинський. Він навчав дітей управителя села Мельника – Миколу, Михайла, Єлизавету.

Згодом Д. Бурка переводятьдо Боярки.У 1931 році через переслідування та гоніння вимушений покинути вчительську працю та піти в кооперацію.

У 1935 році заарештований та ув'язнений у Баришівці, звідки йому вдалось втекти. Переховувався під чужим ім'ям до початку Другої світової війни. З жовтня 1941 року працює секретарем Полтавського єпархіального управління Української Автокефальної Православної Церкви. 12 травня 1942 року висвячений митрополитом Феофілом Будловським на священика у Покровському соборі міста Харкова. До осені 1943 року очолював полтавську Свято-Миколаївську церкву. Разом з дружиною був

організатором Полтавського Українського Червоного Хреста. Одночасно працює на літературній ниві – друкує в місцевій пресі вірші та статті мистецько-культурного змісту: «На вічну пам'ять мученикам», «В Каневі», про М. Леонтовича, П. Куліша, П.Чубинського, Д. Яворницького, М. Кононека. Готує до видання «Євангеліє» в перекладі П. Морачевського і «Молитовник».

Восени 1943 року отець Демид брав участь у похороні 500 жертв політичних в'язнів, розстріляних більшовиками у Вінницькому парку. Під час панахиди він виступив з промовою, яку закінчив словами: «Нехай на їхніх могилах виростуть квіти кращого майбутнього». Демид Бурко також очолював Миколаївську парафію в таборах для неповерненців.

Восени 1943 року Д. Бурко переїздить до Галичини, потім - до Німеччини. 25-26 серпня 1947 року брав участь у Ашаффенбурському соборі, на якому утворилась УАПЦ соборноправна. Згодом від неї відійшов.

Працював настоятелем парафій у Інгольштадті, Карлсрує, Людвігсбурзі, Новому Ульмі, духовним опікуном православних українців будинку пристарілих Дорнштадта. З грудня 1956 року входить до Вищого церковного управління УАПЦ. З 1969 по 1973 рік виконував обов'язки голови Вищого церковного управління при митрополиті Никанорі(Абрамовичі). У 1973 році обраний до Ради Митрополії УАПЦ. Активний співробітник журналу «Рідна церква», в якому з 1954 року публікував серію статей-спогадів «З книги буття української церкви». Написав спогади про визначних діячів митрополитів УАПЦ - Василя Липківського, Михайла Борецького, Івана Павловського. Зокрема, відтворив картину переслідувань та знищення більшовиками УАПЦ. Писав статті в газети «Українські вісті» та «Нові дні».

Головною працею його стала збірка нарисів «Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя», яка вийшла у 1988 році в американському місті Баунд-Брук.

Помер Демид Бурко 9 червня 1989 року. Похований на Штутгартському цвинтарі Праг. Залишив такі друковані праці: «Митрополит Петро Могила»(«Рідна церква», Карлсруе, 1956 р.), «Як зруйнували Михайлівський монастир»(«Відродження», Буенос-Айрес, Календар-альманах на 1957 рік.), «Руїни, руїни…».

16(29) січня 1918 року біля станції Крути відбувся бій українських збройних формувань з більшовицькою чумою. 23 грудня 1917 року сюди прибули ще дві сотні цієї юнацької школи. 14 січня 1918 року Перша сотня новоствореного Студентського куреня, сформована з добровольців – студентів Українського національного університету, Університету Святого Володимира, гімназистів старших класів українських гімназій на чолі з сотником Омельченком, учні Другої української гімназії імені Кирила та Мефодія загальною кількістю 300 стрільців, юнкери Першої Української військової школи, гідротехнічної та фельдшерських шкіл – кількістю 250 стрільців та 80 добровольців Вільного козацтва вступили у нерівний бій із більшовиками у кількості 5600 окупантів, тобто українські сили були вдесятеро меншими, проте втрати українців становили 250 вбитими, більшовиків – 300. Це за умови, що наші оборонялись, коли сонце світило їм в очі та більшовики зі злості розстрілювали полонених, родичі бачили розбиті голови, вибиті зуби, виколоті очі своїх дітей. Відомо 20 прізвищ розстріляних. Мало відомо про тих, які залишилися живими. Серед них наш земляк Демид Бурко. У 1918 році секція кіно Міністерства освіти України зняла документальний фільм «Похорон юнаків, замордованих більшовиками під Крутами». У 1935-1936 роках цвинтар на Аскольдовій могилі

більшовики знищили, надгробки використали для фундаменту дитячого театру та заклали парк. Лише у 1998 році пам'ятник відновлено.

Спогади Демида Бурка про бій під Крутами: «Студентський курінь не встиг опорожнити вагонів, як потрапив у смертельну небезпеку. Нашвидку розсипалися по полю. Зчинився бій про який важко оповідати. І козаки, і студенти билися як леви. Втомлювалися від щохвилинного набивання рушниць. Передні ряди ворогів падали, а задні все надходили, вискакуючи із-за старих стовбурів верб по шляху та з верболозів. Постріли з гармат, кулеметів, рушниць, тріск бомб змішалися зі стогоном умираючих. «Солдати рассейскойреволюционнойармии», як вони себе називали, по-звірячому кидались з багнетами на студентів, що, вистріливши всі набої, останніми убивали себе й падали з словами: «За Тебе, Україно, складаю руки…».

Юрчишина Ніна Ісаківна, учителька школи-гімназії №2 міста Гнівані: пам'ятає рідного брата Демида Бурка Феофана, який був настоятелем Пирогівської церкви на Тиврівщині. У післявоєнний період Демид Бурко прилітав літаком до Києва і таємно зустрічався із братом та відлітав назад до Західної Німеччини; пересилав дорогий одяг та книги своїм родичам в Україну. За підручниками Демида Бурка навчаються за кордоном.

Юрчишин Анатолій, рідний онук брата Демида Бурка, проживає в Гнівані, голова Ради ветеранів міста: розповідає, що односельчани боялись говорити про Демида Бурка як ворога радянської влади, щоб їх не піддали арештам. Демид Бурко висилав з-за кордону своїм родичам та землякам одяг.

Вишневський Віктор та Вишневська Галина проживають у хаті брата Демида Бурка у селі Пирогів, оберігають стару черешню та виноград. Вони передали музею школи документи та світлини із родини Бурків, провели екскурсію для краєзнавців селом Пирогів місцями, де пройшло дитинство нашого героя.

Тамтура Анатолій Васильович, завідуючий музеєм «Слава» в Сутисках розповів про учительську школу, яка знаходилась у приміщенні теперішнього музею, збудована на кошти графа Д. Гейдена. В цій школі навчався Демид Бурко. Так розпочався його педагогічний шлях. Козацький характер Демида Бурка сформувався на місці Краснянської битви.

Бурко Віктор Пилипович: онук брата Демида Бурка, проживає в Сутисках: пишається своїми родичами, особливо Демидом Бурком, ім'я якого несправедливо забуте. Радить звернутися до родичів пані Тамари, яка його доглядала. Ці родичі проживають у Чернівецькій області.

Василь Кук, командир УПА, згадує Демида Бурка як доброго учителя та наставника молоді, викладача Золочівської гімназії. Вінниччина має ще один приклад: Ананій Волинець передав свій бойовий досвід Тарасові Боровцю, який створив Поліську Січ – основу Української повстанської Армії.

Отже, поставленої мети досягнуто, виконано завдання зі збору матеріалів про життєвий шлях Демида Григоровича Бурка в Україні та за кордоном. Хоча попереду багато роботи для видання фундаментальної праці про такого видатного українця, ім'я якого вдалося відновити гніванським краєзнавцям. В роботі використані спогади родичів, людей, які знали родину Бурків, деякі публікації та архівні дані, матеріали районного та шкільного музеїв, довідникові дані. Здійснено екскурсії та походи місцями життя та діяльності Демида Бурка: до населених пунктів – Красне, Черемошне, Пирогів, Сутиски, Вінниця, Тиврів. Кам'янець – Подільський, Золочів. Краєзнавці відшукали його родичів та навчальні заклади, де він навчався. Також зібрано маловідомі факти про бій під Крутами, діяльність УАПЦ, розстріли у Вінниці.

Попереду – екскурсії до Харкова, Полтави, Боярки, Лопатинець, Штутгарта, Будемо надалі вивчати творчу спадщину нашого героя.

З життя Демида Григоровича Бурка можна взяти такі приклади:любив рідний край, Україну; поважав людей; все життя навчався та навчав інших;вів праведне життя, тому довго прожив; інтереси України ставив вище власних;швидко орієнтувався у політичній ситуації та діяв;любив свободу та демократію;багато працював та видавав;свідомо осмислив суть московського більшовизму та зумів уникнути розстрілу; сумував за Україною, проживаючи за кордоном;допомагав людям все своє життя, сприяв створенню організації Червоного Хреста;мав друзів серед литовців, поляків, німців, американців, був для них прикладом; був талановитим педагогом у навчальних закладах Вінниці, Золочева, Лопатинець, Боярки та інших населених пунктів; передав військовий та педагогічний досвід у Золочівській гімназії майбутньому командирові ОУН-УПА Василеві Куку(псевдо «Роман Коваль»);залишив твори педагогічного, релігійного, політичного змісту, за якими навчається українська діаспора.

ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДІЯЧ І ЛІТОПИСЕЦЬ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Авраменко Аліна, учениця 9-А класу Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО
Керівник: **Посмітна С. В.**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО, учитель історії Полтавської гімназії №21

Під час відзначення знакових дат нашого минулого, як правило, згадуємо найвидатніших державних та громадсько-політичних діячів. Водночас десятки, якщо не сотні, інших достойників - борців за незалежність України місцевого, так би мовити, калібру - залишаються і досі у відносному затінку, що, на нашу думку, є не зовсім справедливо. Тож серед головних завдань істориків та краєзнавців на сучасному етапі вбачаємо не тільки повернути такі імена із небуття, а й всіляко популяризувати їх для широкого загалу. Ось чому ми вважаємо наше дослідження **актуальним**. Настав час нам, полтавцям, представити більш докладно ім`я полтавця, громадського діяча та публіциста Віктора Никаноровича Андрієвського (1885-1967), полумяного борця за незалежність України.

Мета нашого дослідження: розглянути життєвий шлях та життєві пріоритети, історичну спадщину нашого земляка періоду УНР та Української Держави, видатного письменника, публіциста, видатної української постаті національно - свідомої інтелігенції Полтави, визначити вагомий внесок в розбудову української державності, в українську культуру.

Віктор Андрієвський з'явився на світ у Полтаві 11 листопада 1885 року. Родина його батьків, місцевих інтелігентів Никанора Семеновича та Марії Михайлівни, і за тих часів вважалася завеликою - у них було п'ятеро дітей: крім старшого Віктора, ще Олена, Євгеній, Раїса та Борис. За архівними джерелами відомо, що батько цієї родини Никанор Семенович на зламі XIX-XX сс. мав шматок землі (яку згодом, 1908 р., виставив на продаж) у Кобеляцькому повіті біля с. Пустош-Семенівка Маячківської волості. А у Полтаві родина на початку XX ст. мешкала у власному будинку по вул. Кузнецькій(Пушкіна, 63).

Середню освіту хлопець здобував у Першій полтавській чоловічій гімназії. І зі шкільних років уже вирізнявся літературними здібностями, мав потяг до театрального мистецтва та громадської роботи. Свої зацікавлення, до речі, неодноразово використовував для загальної праці.

Так, за автобіографічними спогадами, восени 1900 р. кілька учнів шостого класу Полтавської гімназії, поміж яких перебував і Віктор Андрієвський, заснували Полтавську гімназіальну громаду, головною метою якої було поширення національної свідомості серед гімназистів, а по спроможності - й взагалі серед шкільної молоді Полтави. Головним же знаряддям для пропаганди національних ідей служила бібліотечка з українських книжок, які хлопці купували на свої скромні заощадження. Гімназіальна організація була 'найтаємнішою', бо за таку роботу, коли б про неї довідалося гімназіальне начальство, на старшокласників чекало негайне звільнення з навчального закладу. Але попри небезпеку книжкова справа рухалася, і полтавські гімназисти на зламі XIX-XX сс. тісно співпрацювали з учнями реального училища та духовної семінарії, зокрема із Симоном Петлюрою.

У 1903 р. Андрієвський полишив рідну Полтаву і був зарахований до числа студентів природничого відділення університету св. Володимира у Києві. На нашу думку, перебуваючи саме у цьому навчальному закладі (1903-1907), студент-хімік Андрієвський, відчувши потяг до громадсько-політичної роботи, визначив для себе і життєві пріоритети - де б не перебував, насамперед працювати в інтересах української громади.

Після здобуття університетської освіти Віктор повертається до Полтави, де з 1909 р. працює викладачем хімії та товарознавства у семикласному комерційному училищі Байєра. Проте молодий учитель не обмежується своїми чисто педагогічними вправами. Сформований ідейно, гарячий за вдачею, дещо нехтуючи кар'єрою (відомий український антрополог Федір Вовк пропонував йому посаду в Петербурзькому університеті з подальшою перспективою), він пристає до представників старої полтавської громади (з 1912 р.), швидко адаптується і набирає авторитет серед представників національно-свідомої інтелігенції Полтави - обирається гласним Полтавської міської думи на 1913-1916 рр.

У цей період ім'я Андрієвського неодноразово згадується на шпальтах місцевих газет, він уже доволі відома публічна постать, радник міського голови, а ще - блискучий, безкомпромісний оратор та один із фундаторів українського клубу - одного з осередків національного життя Полтави.

Із молодечим завзяттям він поринає і в бурхливе політичне життя краю. До червня 1917 р. Андрієвський зараховує себе до табору радикал-демократів (найбільш інтелігентної тоді течії), хоча, за визнанням, його гнітить у цій партії "помітний соціалістичний душок'. Тож 29 червня 1917 р. разом із братами Шеметами, В'ячеславом Липинським та Миколою Міхновським він стає одним із співзасновників Української демократичної хліборобської партії. А внаслідок виборчої кампанії у липні 1917 р. Віктора Андрієв ського вдруге обирають гласним Полтавської міської думи за списком від полтав ських демократичних організацій. Відтак він помітний і харизматичний діяч, про його ак тивність серед інших гласних свідчать, зок рема, численні доповіді, одна з яких - "Про перейменування вулиць у м. Полтава", виголошена ним у міській думі 12 червня 1918 року.

Та найвагоміші досягнення Віктора Никаноровича у період української революції насамперед повязані із освітньою справою на Полтавщині - тоді йому судилося обіймати посаду губернського комісара у справах ос-віти. Зрозуміло, що одному було досить непросто у період потрясінь створювати {реорганізовувати) навчальні заклади, украінізовувати їх, водночас руйнувати стійкі стереотипи серед частини учительства. Тож особливо помітне протистояння у стані освітян проявилося під час проведення першого губернського учительського з'їзду в Полтаві 25-28 травня 1917 року.

Саме на цьому зібранні представників ос-віти губернії, незважаючи на провокації та протистояння (як зазначав журналіст із Великої Британії Ярослав Смольський, до делегатів приєдналися сторонні люди, які намагалися надати з'їздові антиурядовий зміст, висміюючи Центральну Раду та її самостійність), до правління губернського учительського союзу було обрано таємним голосуванням Віктора Андрієвського (40 голосів), ухвалено й перші стратегічні рішення щодо подальшої роботи місцевого учительства. Найголовніші з них такі: україніза-ція шкіл усіх рівнів та Учительського інституту, забезпечення шкіл відповідними підручниками та створення українських бібліотек; відкриття з наступного учбового року перших українських гімназій та політехнічного інституту в Полтаві; введення до навчальних програм дисциплін з українознавства...

Із відстані часу цікавою є одна з перших підписаних В. Андрієвським на посаді губернського комісара у справах освіти відозва "До вчителів Полтавщини" (напередодні нового шкільного року), яка дає можливість глибше зрозуміти головні завдання того бурхливого часу. Наведемо невеличкий витяг із документа:

"Товариші-вчителі українці й не українці, - всі на Україні сущі! Вашої праці, успіху й поради чекають українські діти й батьки: цілий український народ! Вам припало отеє зараз заложити підвалини для нової української школи, що надалі забуяє цвітом... Разом понесімо світоч науки української й загально-людської до нашого народу... Цілий світ зараз поглядає й на народ наш, чи ладен він стати до вільного національ ного життя. Невже у сю хвилю такої ваги іс горичної забудемо 'хто ми: чиї сини яких батьків?" Сміливо ж ставаймо до роботи! Допомагаймо один одному, підцержімо боязких та легкодухих, покажемо батькам, що віднині дітям їхнім забезпечені... тепло від науки в рідній школі! Не забудьмо зараз обоз'язків наших до Батьківщини нашої України. Бо хто матір забуває, Того Бог карає.

Без сумніву, Андрієвському боліло становище початкової та середньої школи, керівництво якої здебільшого у той період вичікувало або продовжувало орієнтуватися на Москву. Тож цілком виправданим, на нашу думку, було вирішення Андрієвським передовсім організаційних (касових) питань у Полтаві.

Так, восени 1917 р. за рекомендацією В. Андрієвського на посаду директора першої полтавської гімназії було призначено свідомого українця, мовознавця Івана Прийму. Незважаючи на відчутний опір з боку промосковських сил, які намагалися відібрати навіть приміщення гімназії, проф. Іван Прийма протягом лише одного року підніс навчальний заклад так високо, що його заслуги мусили визнати навіть опоненти. А сам Віктор Андрієвський разом із Григорієм Маркевичем, Іваном Ліщиною-Мартиненком, Костянтином Товкачем ще Юлипня 1917 року увійшли до складу попечительної Ради гімназії Морозовськоі, що врешті доз¬волило гімназії стати першою українською гімназією у Полтаві.

До здобутків Андрієвського можна також зарахувати реалізацію задумів щодо створення Українського університету, історично-філологічного факультету в Полтаві, першого сільського університету в Мачухах, цілої мережі як міських, так і сільських українських гімназій (1917-1918). Тож, на нашу думку, протягом короткого історичного часу, так званого українського ренесансу (1917-1919), поряд із численними прорахунками уряду "романтиків", здобутки саме у просвітньо-освітній справі стали найваго-мішими. Хоча непорозуміння навіть у таборі однодумців, а часто й опір, спостерігалися повсюди і досить відчутно.

Приміром, започатковуючи в губернії курси українознавства, Віктор Андрієвський за часів Гетьманщини неодноразово звертався за підтримкою до Києва, до свого земляка, генерального секретаря у справах освіти Івана Стешенка, згодом -

до міністра народної освіти Української Держави Миколи Василенка. І коли від останнього не одержував відповідь, а від Івана Стешенка листовно та з особистих розмов дізнавався, що допомопи в якійсь справі досить важко, сприймав таку відмову дуже боляче, як особисту невдачу.

Не знайшла певної підтримки навіть серед однодумців й інша спроба губернського комісара щодо стипендій. Так, змінюючи іменні стипендії у навчальних закладах Пол-тавщини, Андрієвський спроектував замість московських нові українські назви: імені Святого Володимира, імені гетьманів Мазепи та Орлика, імені митрополитів Петра Могили та Андрея Шептицького. Після цих, здавалося б, зрозумілих і логічних кроків на сторінках місцевих часописів Андрієвського було шельмовано і названо "віровідступником". Особливо ж гостра полеміка виникла у нього (через ім'я греко-католицького митрополита Андрея Шептицького) з Полтавським єпископом Феофаном (Бистроаим), який відкрито стояв на промосковському ґрунті.

Нами наведені лише окремі приклади тих нагальних завдань, які поставали перед шкільництвом Полтавщини у 1917-1918 рр. і які невід'ємно були пов'язані з іменем Віктора Андрієвського. Проте історія розпорядилась так, що далеко не все із запланованого йому вдалося реалізувати. Вже у січні 1919 року до Полтави вступили більшовики, і події стали відбуватися за іншим непередбаченим сценарієм. Андрієвському, як і багатьом іншим українцям, довелось назавжди покинути рідну Полтаву. Та володіючи даром літератора і розуміючи важливість тогочасних подій, він намагався фіксувати на папері усе, що пережив та вважав за потрібне залишити нащадкам. Тож у його публіцистичній спадщині період Української Народної Республіки та Української Держави відображений якнайповніше.

Про емігрантські роки та поневіряння Віктора Никаноровича Андрієвського відомостей на Батьківщині, певно, ще бракує. Відомо лише, що у 1919 році наш земляк перебував на Галичині, де керував проддепартаментом Державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки. Згодом працював у культурно-просвітницьких організаціях у таборах для інтернованих вояків армії УНР у містах Либерець та Яблонець-над-Нисою (Чехословаччина), обіймав посади директора гімназії та референта з культури української громади в Каліші. У цей період Андрієвський багато пише, з-під пера письменника і публіциста з'являється чимало статей, навіть окремих видань, які мають чітке полтавське забарвлення. Поміж них можемо виокремити ‘Значіння Полтавського бою для української державности" (1927), “3 минулою", 2 т. (1921-1923 рр.), "До характеристики українських правових партій" (1921), "Три громади" (1938), “М. Лисенко’ (1942), ’М. Міхновський’ (1950) та ін..

Післявоєнні роки життя професор філології, доктор Віктор Андрієвський проживає у Німеччині, де і знаходить свій останній притулок у затишному місті Дорнштадт 15 вересня 1967 року.

Нарешті відбулося в листопаді 2015 року в Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці імені І. П. Котляревського вперше відбулося публічне пошанування 130-І річниці з дня народження відомого краянина. В обласному центрі було перейменовано вулицю Петровського на вулицю Віктора Андрієвського.

На наш погляд, Віктор Андрієвський здійснив великий внесок в історію національно -визвольних змагань 1917 - 1921 років, як співзасновник Української партії Хліборобів-демократів, як Полтавський губернський комісар освіти, як організатор українських гімназій на теренах Полтавщини та Полтавського

українського університету, як керівник продовольчим департаментом Державного секретаріату харчових справ ЗУНР.

Своєю багаторічною невтомною працею Віктор Андрієвський навіки вписав своє ім'я в скрижалі історії. Цей високоосвічений громадянин не міг залишатися осторонь переломних зрушень за бурхливої доби Української революції. Був видатним діячем і літописцем доби УНР,був активним учасником визвольних змагань українського народу і багато зробив для національного відродження України. Ця людина полишала глибокий слід в українському політичному житті першої половини 20 ст. і його ім'я назавжди збережеться в історії українського народу в пам'яті земляків, бо він був тим хто заслуговує глибокої пошани і вічної пам'ятті , як борець за українську державність!

ПРОМЕТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ

Паламарь Світлана, учениця 9-А класу Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО
Керівник: **Посмітна С. В.,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО, учитель історії Полтавської гімназії №21

Історію творять люди, але їхні імена не завжди залишаються на скрижалях самої історії. Прикладом подібного може служити історія життя Г.Коваленка. Такі, як він, закладали підмурівки української державності, творили науку і освіту, культуру і мистецтво. У час становлення незалежної Української держави нам вкрай необхідно зайнятися відновленням історичної пам'яті, духовності через вивчення минувшини кожного куточка рідної землі, створити літописи усіх населених пунктів, висвітлити маловідомі сторінки, постаті, пов'язані з героїчною історією нашого народу. На багатьох іменах історичного літопису десятиліттями лежало табу, всіляко перекручувався щодо них оціночний критерій: чим і як прислужилися вони рідному народові.Багато сторінок нашої історії нині доводиться відновлювати. Ось чому ми вважаємо наше дослідження **актуальним.**

Мета нашого дослідження: проаналізувати життєвий шлях та творчу спадщину Григорія Коваленка – великого патріота, історика, етнографа, українського письменника, художника, громадського діяча, автора першого в Наддніпрянській Україні підручника вітчизняної історії, людини яку було звинувачено в націоналізмі. вивчити життєвий шлях українського патріота. Охарактеризувати творчу спадщину видатного громадського діяча. Визначити вагомий внесок в розбудову української державності, в українську культуру.

Роль особи в історії багатогранна. Людина стає історичною особою, формуючи життя суспільства за своїм образом і подобою, накладаючи на нього печать своїх переконань і прагнень.

З нашим містом здавна і до сьогодні невід'ємно пов'язані життя і діяльність багатьох відомих, талановитих і непересічних людей. Письменники, художники, творці Української державності, невтомні ентузіасти на ниві громадської праці, вони в усі часи наповнювали духовний потенціал нашого міста, сприяли всебічному розвитку його мешканців, особливо, молодих поколінь. Історію творять люди, але їхні імена не завжди залишаються на скрижалях самої історії. Прикладом подібного може служити історія життя Г.Коваленка. Такі, як він, закладали підмурівки української державності, творили науку і освіту, культуру і мистецтво.

У контексті національного, культурного та духовного відродження України важливим є дослідження тих сторінок історії, які довгий час або замовчувались або показували події неправдиво. Однією з таких є масові незаконні репресії 1920 – 1930

рр. За матеріалами сфабрикованих слідчих справ простежуються понівечені долі багатьох людей. Кримінальна справа 12089-С розповідає нам про трагічні факти з життя Григорія Олексійовича Коваленка, письменника, журналіста, історика, етнографа, графіка, живописця, громадсько-культурного діяча. Його ім'я серед видатних поборників державної незалежності України − учасників подій Української революції 1917-1921 років, життя і діяльність яких пов'язані із історією Полтавщини.

Хотілося би згадати ім'я великого патріота України Григорія Олексійовича Коваленка, відомого серед культурної громадськості як Грицько Коваленко. Він був людиною широких зацікавлень і обдарувань.

Г. О. Коваленко народився 24 січня (за новим стилем 5 лютого) 1868 року в селі Липняки Переяславського повіту Полтавської губернії (тепер у складі селища Баришівка Київської області). Дитинство Грицька минуло у сім'ї заможного козака. У родині збереглися козацькі традиції, освіченість, любов до живопису, а становлення світогляду відбулося під впливом «Кобзаря» Т. Г. Шевченка.

Закінчив Полтавську фельдшерську школу і був направлений земським фельдшером до Переяславського повіту, де захопився збиранням етнографічних матеріалів з культури та історії, з народної медицини. У Чернігові він став секретарем Чернігівської міської ради, співпрацював з М. Коцюбинським, В. Самійленком; з Б. Грінченком видає книги для народних читань.

Восени 1905 переїздить до Полтави,працює секретарем міської думи, займається культурно- просвітницькою діяльністю. Разом з Миколою Дмитрієвим, Панасом Мирним, Григорієм Маркевичем засновую перший в Україні часопис українською мовою «Рідний край» і стає його редактором.

Г. Коваленко видає «Оповідання з української історії» - це була перша книга з історії, видана українською мовою, пізніше вона «витримає» сім видань. Не покидає і літературної діяльності. Стає одним із засновників просвітницького осередку в Полтаві, в 1917 був обраний головою Полтавської « Просвіти». Після Жовтневого перевороту Григорій Коваленко продовжує займатися громадською і літературно-мистецькою діяльністю. На початку 20-х років бере участь у Полтавському науковому товаристві при ВУАН, деп. Працює з В. Щепотьєвим, Г. Мальфетом, М. Рудинським та іншими вченими. За більшовиків відходить від публічної діяльності, пише твори для дітей, науково-популярні брошури.

Життя палкого патріота обірвалось трагічно. У віці 69-років, його було розстріляно за рішенням «трійки». Тільки через декілька десятиліть нарешті стало можливим говорити і писати про нашого визначного земляка. Він один із представників української інтелігенції, яку так безжально знищив комуністичний режим. Ще й досі пам'ять письменника, українського просвітителя, художника, етнографа, громадського діяча, не увічнено навіть меморіальною дошкою.

Г. Коваленко не потребує реабілітації. Перед своїм народом він нічим не завинив. Він увійшов в українську історію як патріот, як людина, яка стала взірцем того, як треба любити свій народ і боротися за його незалежність, за його волю, за його культуру.

Лише з любові до рідного народу родиться патріотичне чуття. Лише бажання щастя й слави рідному народові родить патріотичні діла і вчинки. Ім'я таких, як він, повинні бути навічно закарбовані в пам'яті народній, бо вони за велінням серця чесно служили відродженню України. Слід відзначити, що творчий доробок Г. Коваленка до цього часу не знайшов творчого осмислення.

В наші дні зусиллями багатьох полтавських дослідників, серед яких слід виділити П. Ротача, О. Супруненка, В. Ханка, Л. Євсилевського, В. Лобурця, О.

Нестулю, В. Пащенка, В. Войналовича, О. Єрмака, В. Жук, Б. Ванцака, Т. Пустовіта, В. Мокляка, Г. Журавель, О. Білоуська удалось значно доповнити знання про історію краю, названо нові імена, виявлено невідомі досі сторінки діяльності видатних діячів минулого. (Історична пам'ять) . «Патріотизм – це активна любов до своєї Вітчизни, до свого народу; це чин, акція, благородні устремління кожного сина народу заслужити це ім'я. Кожний патріотичний вчинок – це є іспит сумлінню й чесності сина вітчизни. Кожний член нації мусить творити бодай малі патріотичні вчинки; із малих діл творить історія великі заслуги синів народу. З проблисків загорається огонь любові до неї, а з огню активної любові родиться ім'я - Патріот.

Щоб не впасти в прірву безпам'ятства, необхідно не забувати та шанувати тих людей, які все життя поклали на служіння України та її народу. Учені, філософи, політики, поети – всі працюють над поліпшенням життя власного народ, над його добробутом, духовним чи матеріальним.

Те, що встигла зробити у своєму житті ця надзвичайно талановита, всебічно розвинена але скромна людина , заслуговує увічнення пам'яті.

Його подвиг, подвижництво і сам спосіб життя нам, сучасникам, наче малював образ майбутньої, вільної України. Він служив прикладом того яким має бути патріот. В своїй діяльності він постійно шукав і розвивав український інтерес.

Потрібно глибоко усвідомлювати, що від того, як буде вихована сучасна молодь, буде залежати доля незалежної Української держави. Життя і діяльність цієї людини відбивалася ніби понад часом, адже він був свідком низки пам'ятних подій в історії України 20-го століття. Здавалось, що він зробивши свою справу на арені історії, канув у небуття…

– Не прощаюсь з тобою, моя Україно,
У непам'ять не йду, буду тут повсякчас:
В твоїм Слові, і в білому цвіті калини,
І у вірі твоїй, що залишив Тарас.

П. Ротач

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ

Купріян Анастасія, учениця 9-А класу Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО
Керівник: **Посмітна С. В.,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО, учитель історії Полтавської гімназії №21

Громадсько - політичний і державний діяч, економіст, публіцист Микола Порш народився 19 жовтня 1877 році у Лубнах, що на Полтавщині. Батько його Володимир Порш був помічником секретаря Лубенського окружного суду, мати акушеркою. Мати Миколи була неукраїнського роду – єврейка - вихрестка. Микола виростава в атмосфері традиційного українського побуду. Навчаючись в Лубенській гімназії ,увійшов до українського гуртка заснованого В. Шеметом. Відомий український діяч Андрій Жук , малює такий портрет Порша за його юнацьких років : « Це був невеличкий жвавий хлопчик , з підтятим догори чубчиком , що стирчав над високим чолом , надаючи дитині задиракуватого вигляду . Гарна , мальовнича лубенська місцевість з горбами від зруйнованої фортеці ще з часів князівських , що звалися Валами , поблизу яких жили його батьки і звідки розгортався величний краєвид на Сулу і її порослі лісами та очертами луги, добре впливали на хлопця, привчали любити природу і цікавитися рідною старовиною».

Навчався Микола в гімназії з неохотою – у п'ятому класі просидів три роки. Після закінчення гімназії у 1897 році вступає на природничий факультет

Московського університету , але провчився всього півроку і перервати науку з причини хвороби і одруження . Повертається до Лубен.

Під кінець 90-х М.Порш створює в Лубнах український революційний гурток з учнів середніх шкіл та молодого чиновництва , серед який був А. Жук і В.Дорошенко, в майбутньому відомі українські діячі , М. Гаврилко – скульптор, інші. З заснування у 1900 році Революційно Партії , цей гурток під керівництвом Порша стає осередком РУП під назвою « Вільна громада РУП на Полтавщині». І від цього часу починається політична діяльність М.Порша – в рядах РУП,а потім – УСДРП , що тривала майже без перерви приблизно до 1921 року.

Утворення Революційної Української Партії було історично зумовлено і підготовлено всім попереднім розвитком українського національного відродження . у зв'язку з тим , що в Російській імперії панував монархічно – самодержавний лад при наявності дуже жорстокого поліцейського деспотизму і відсутності будь – яких демократичних свобод , виникали, перш за все , політичні партії революційного напряму , які намагалися скинути самодержавно – федеральний лад шляхом загально – народної революції. На початку своєї діяльності РУП схилялася до терору і збройних виступів проти царського режиму, згодом зосередилася на організації аграрних страйків серед селянства Полтавщини й Харківщини і на пропагандистській робіт здебільшого поміж сільським і міським пролетаріатом.

1900 року Микола Порш виїздив до Німеччини на лікування , де цікавився німецьким робітничим рухом , переймаючись соціал – демократичною ідеологією .

В тому ж році М. Порш вступає до Київського університету , на філологічний факультет. З причин участі в студентських заворушеннях, його було виключено з університету .

М. Порш майже постійно перебувати вдома, в Лубнах, працюючи над розширенням організації РУП , діяльність якої розросталась та поширювалася на інші повіти західної Полтавщини . В грудні 1902 року він бере участь у першому з'їзді РУП , репрезентуючи на ньому « Вільну громаду Полтавщини». 1903 року за порадою М. Порша в Лубни на посаду в окружному суду переїжджає Андрій Лівицький . Марія Лівицька в своїх спогадах пише : « Восени 1903 року ми переїхали до Лубен і оселилися у будинку Порша , а скоріше у його жінки . Порш був жонатий і мав двоє дітей . Дружина його – Катерина була зі знатної української поміщицької родини . Письменниця Яновська була її тіткою».

Під кінець1903 року серед членів РУП було проведено масові арешти . Був заарештований і М. Порш , але скоро він був звільнений з тюрми під поліцейський нагляд.

Арештами і примусовою або добровільною еміграцією за кордон провідних членів РУП партійний апарат було зумовлено . М. Порш стає на чолі партії і намагається налагодити партійне життя. Разом з Д. Антоновичем редагував партійний часопис «Праця» (1904-111905 рр.) , співробітничав у газеті «Селянин» .

У революції 1905 року М. Поршу разом з Винниченком очолював Київський комітет РУП . В грудні 1905 року відбувся Другий з'їзд РУП , на якому були прийняті програма та статут партії і ряд резолюцій тактичного і організаційного характеру , автором яких був М. Порш. На з'їзді яких також було змінено назву з РУП на УСДРП (Українська соціал – демократична робітнича партія). Член РУП , Ю. Коллард в своїх спогадах писав : « Українські соціал – демократи … й досі не розуміють, яку роль відіграли вони в українській історії , бо ж вони не були продовжувачами святих ідеалів і заповітів РУП , а були її « гробокопателями ». РУП

припинила своє існування , так і не досягнувши організаційно – політичної та ідейної єдності».

В січні 1906 року ЦК УСДРП направив до Петербургу С.Петлюру , М. Порша та П. Понятенка для реорганізації в центральний орган партії українського часопису « Вільна Україна» , який там видавався . Праця над цим виданням розгорталась досить швидко . Члени редакції включились також і до праці поміж українською студентською молоддю , якої було багато в Петербурзі . Фактичним редактором був М. Порш , котрий помістив на сторінках цього журналу під різними псевдо ряд статей програмного характеру . Одначе М. Порш скоро від'їхав до Стокгольму на « Об'єднаний Конгрес російської соціал – демократії» . конгрес не схилив українських соціал- демократів до об'єднання , проти якого чітко зайняв позицію М. Порш. За офіціальними даними , УСДРП мала в першій половині 1907 року 20 організації в 6 губерніях та в Кубанській області , якими було охоплено понад трьох тисяч членів . таким чином в Україні була створена чисто національно організація , яка своєю програмою і тактикою найбільше була пристосована до обставин , які виникли у зв'язку з революцією 1917 року . і відіграла в подіях 1917 і наступних роках першорядну роль . Саме в побудові РУП-УСДРП і полягає велика історична заслуга Порша .

В березні 1906 року М. Поршу повернувся із Стокгольму . За цей час по Україні сталося багато провалів партійних організацій . Деякі члени партії по словам В. Іваніса : «висували домагання розпустити партію і влитися до РСДРП» . С. Петлюра і М. Порш повертаються до Києва .

В березні 1907 року в Києві відбувся Третій з'їзд УСДРП , на якому головна роль належала М. Порш , який був головою президії , формував порядок денний, був автором ухвал з'їзд . Влітку 1907 року в Києві почало виходити « Слово». Першими його редакторами були С. Петлюра і М. Порш . Завданням « Слова» було насамперед популяризувати програму соціал – демократичної ідеології . На сторінках « Слова» Порш умістив серію статей про автономію України , що вийшли також окремою книжкою в партійному видавництві « Знання – то сила» , « Про автономію України». Праця М. Порш «Про автономію України» стала програмою УСДРП з національного питання . В своїй праці він стверджує , « що Росія складається не з однієї нації , а з нації пануючої й нації рабів . Національний гніт в основі своїй є спиненням розвитку продуктивних сил нації гальмуванням її культурного розвитку . Пролетаріат мусить боротися за такі форми державного устрою , які гарантували б йому відсутність національного гніту й широку класову самодіяльність . Це буде забезпечене для України національно - територіальною автономією» . У 1907 році газета « Слово» , не маючи фінансової підтримки , припинила своє існування . Редакційна колегія розпалася М. Порш відновив своє навчання в Київському університеті , але вже на правничому факультеті .

Влітку 1909 року у Львові відбулася партійна нарада , на якій з критикою діяльності ЦК УСДРП і особисто М. Порша виступили його однопартійці , зокрема А. Жук та В Дорошенко . Було вирішено видавати орган «Працю» і шукати нових шляхів для відродження партії в нових формах, з новими практичними завданнями відповідно до змін в країні . У січні 1909 року М. Порш публікує статтю «Сучасний момент в житті української нації і завдання українських соціал – демократів» в якій застережував партійців від розколу . Але конфлікт між ЦК і групою львівської наради не затухав і М. Порш вимушений відійти від активної участі в партійній діяльності. Але він не перестав жити інтересами руху якому присвятив своє життя .

У 1913 році М. Порша вибирають генеральним секретарем Другого всеросійського кооперативного з'їзду в Києві , він стає членом товариства « Наша кооперація».

З вибухом революції 1917 року УСДРП відбувається , під партійний прапор стають насамперед усі старі члени РУП , а за ними нове покоління партійців з часів УСДРП . Партія скоро займає керівне становище в Українській Центральній Раді.

Андрій Жук згадує : « М. Порш займає в партії своє попереднє становище – з тим, що коли раніше , від 1904 до 1910 рр. Його провідне становище було безконкуренційним , то тепер , побіч Порша , завоювали великий вплив у партії і колишні його ідейні та особисті супротивники , як Винниченко , Д. Антонович , М.Ткаченко , і почали вибиватись на верх також молоді сили – І. Мазепа , П. Феденко та інші. Поршчасто виступає публічно , як речник партії і її репрезентант».

Під час лютневої революції , як комісар громадських будинків , сприяв виділенню українським організаціям приміщень українським приміщень Педагогічному музеї, що згодом цілком перейшов у розпорядження ЦР. Іван Майстренко в своїх спогадах пише : « Чув про відомого мені з 1917 року Миколу Порша , який у Києві на мітингу 1917 року переміг промовою більшовицького оратора Зіно'єва , що приїхав тоді туди . Порш вважався в УСДРП найсильнішим марксиським теоретиком – економістом . Він пізніше перший переклав з німецької на українську мову «Капітал» Карла Маркса , том перший» . Після жовтневого перевороту в Петерграді увійшов до складу Крайового комітету охорони революції в Україні. 1листопада 1917 року призначений генеральнтим секретарем праці , водночас працював у Тимчасовій комісії охорони порядку . В найкритичніші дні існування УНР , 18 грудня 1917 року , змінив С. Петлюру на посаді генерального секретаря військових справ . Колишній співробітник Військового Секретеріату В. Кедровський згадує : « На місці Петлюри зовсім несподівано для всіх військових , навіть членів ЦК партії соціад-революціонерів та членів ЦР , був призначеий соціал-демократ Порш . Поява Порша у Військовому Секретаріаті викликала нехіть у всіх співробітників Секретаріатів… тому негайно почали робити енергійні легальні заходи до усунення Порша…». Деякі історики до сьогодні звинуваючують М. Порша в тому , що 4 січня 1918 року він видав « самовбивчий наказ» про демобілізацію старої армії й ліквідацію офіерських чинів . У квітні 1918 року М. Порш був головою української мирної делегації на переговорах з РСФРР . У 1919-1920 рр. Був послом УНР в Берліні . Після поразки революції залтшився на еміграції в Німеччині де заснував Українське національне об'єднання в Берліні .

Л. Лукасевич в своїх «Роздумах на схилі життя» пише : « У 1923 році Порш перейшов до більшовиків з відповідним «покаяніям» в пресі . Шкода за нього ,бо був добрий промовець , орієнтувався в питаннях економіки і політики . Згубила його інклінація до добробуту . Мав відігравати якусь роль при Совєтах , але всіма забутий помер десь у Совєтах у 1944 році» . Помер Микола Володимирович 16 квітня 1944 року в м. Бізенталь Німеччина . Після себе він залишав ряд праць зі статистики , економіки , проблем автономії , зокрема : «Про автономію України» (1907) , «Автономія України і соціал- демократія» (1917) та інші .

Так закінчили свій вік людина , яка полишила глибокий слід в українському політичному житті першої половини 20 століття; але його ім'я назавжди збережеться в історії українського народу , як головного будівничого УСДРП , політичної організації , що в роки боротьби за українську державність відіграли позитивну , творчу роль.

ХАРИТИНА КОНОНЕНКО – ЖІНКА БАГАТЬОХ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ

Стойка Андрій, учень 8-А класу КЗ «Полтавська гімназія «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради Полтавської області»
Науковий керівник: **Авраменко Жанна Миколаївна**, вчитель історії КЗ «Полтавська гімназія «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради Полтавської області»

Громадянська позиція людини лежить в основі духовного виховання у сучасному суспільстві. На сьогоднішній день відбувається занепад морально-духовних цінностей, що відображається у протиставленні ціннісних орієнтацій. Сам процес духовного становлення особистості деякі науковці розглядають як усвідомлення нею єдності з навколишнім світом. Головним з завдань у сучасному суспільстві є допомога в осягненні людиною світової та української культури і духовності. Коли відбувається власне усвідомлення як важливої ланки суспільства, починає зростати і громадянська позиція людини як громадянина держави. Звідси все частіше та актуальніше стає звернення поглядів до тих персоналій, які не зважаючи на цілу низку несприятливих об'єктивних історичних факторів мали активну громадянську позицію, не втрачали власної гідності, були поборниками справедливості, відстоювали права людини та творили історію всупереч всьому. Сьогодні в сучасному суспільстві відчувається потреба в переосмисленні історії, в пошуках прикладів для наслідування. На нашу думку, таким прикладом являється Харитина Мусіївна Кононенко.

Тому за мету нашої роботи було обрано дослідження громадської, культурної, гуманітарної, просвітницької діяльність Харитини Кононенко, висвітлення її ролі та місця в жіночому русі.

Харитина Мусіївна Кононенко народилася 18 жовтня 1900 року в селі Миколаївка Кременчуцького повіту Полтавської губернії. Її життєвий шлях був надзвичайно насиченим, але коротким. Харитина не шкодувала сил, не знала страху. Ми переконані у тому, що жертовність, енергійність, цілеспрямованість, чуйність та доброта, в даному випадку, була успадкованою з прикладу найважливіших у житті цієї жінки людей – батьків та опікунів.

Батько майбутньої визначної діячки – Мусій Степанович Кононенко – український поет і прозаїк, учасник літературного гуртка «Плеяда», активний діяч кооперативного руху та Братства тарасівців. Будучи сином колишнього кріпака, освіту здобув самотужки. В дитинстві поневірявся по наймах, у прислузі. Відбувши солдатчину, працював в управлінні Південно-Західної залізниці в Києві, господарював на селі, служив інструктором Лубенської споживчої кооперації. В 1917 р. поселився в Полтаві. Участь в кооперативному русі поєднував з наполегливою літературною працею [2, с. 242]. В літературі виступив у 1883 р. Автор збірок віршів «Ліра» (1885 р.), «Струни» (1908 р.), «Хвилі» (кн. 1—6, 1917—1918 рр.); повісті «На селі» (1898 р.); збірки оповідань «Буденне життя» (1902 р.) [3, с. 212]. Після встановлення в Полтаві радянської влади був заарештований, кілька місяців промучився у в'язниці, звідки вийшов хворим на сухоти. На поч. 1922 р. дружина перевезла смертельно хворого до Нових Санжар, де він невдовзі й помер [2, с. 242].

Осиротівши у малих літах, виховувалася у сім'ї Вілінських – людей високоосвічених, діяльних, щирих українських патріотів. Олександр Валер'янович Вілінський був всесвітньо відомим інженером, видатним громадським діячем і дипломатом, одним із засновників Української Центральної Ради. Його дружина – Валерія Олександрівна О'Коннор-Вілінська, уродженка того ж села Миколаївка – була відомою письменницею і перекладачем, подвижницею щодо відстоювання

української державності. Вона теж була серед засновників Української Центральної Ради, очолювала літературний відділ Міністерства культури Української Народної Республіки [7, с. 13].

Отож, Харитя змалечку виховувалася в дусі любові до України, в дусі жертовності заради високих громадянських цілей. Брала активну участь у багатьох посильних патріотичних справах, зокрема й у здійсненні похорону героїв Крут.

У 1918 р. разом з родиною виїхала до Швейцарії, куди О. Віленський був направлений Центральною Радою УНР генеральним консулом. У 1919 році Харитя Кононенко разом із Вілінськими емігрувала до Чехословаччини в місто Подєбради. Там Олександр Валер'янович влаштувався працювати в Українську Господарську Академію – спочатку доцентом, а з 1925 року – професором машинознавства. У цій же академії здобувала освіту й Харитя. Водночас була вона серед учнів відомої тоді Школи гри на бандурі педагога В. Ємця [1, с. 35].

Незабаром доля закинула Харитю Кононенко до Канади, де вона потрапила в гущу громадського життя. В Канаду вона приїхала, як одна з провідних діячок жіночого руху в Європі, тому стала співзасновницею Союзу українок Канади (1925р.) і працює в інституті ім. Петра Могили. «Перші жіночі товариства в Канаді повстали в 1923 р., а в 1926 р. відбувся у Саскатуні І Жіночий з'їзд і засновано централю Союзу Українок Канади. До повстання останньої причинилися й Українська Жіноча Рада в Празі та перебуваючи тоді в Канаді наддніпрянська емігрантка Х. Кононенкова, що була головою Жіночого Товариства імені О. Кобилянської в Саскатуні. За 12 років своєї діяльності цей Союз об'єднав у своїх 140 відділах до 4-х тисяч учасниць жіночого руху. Союз Українок Канади проводить і культурно-просвітню працю – впоряджає свята, видає публікації, розпочав акцію збирання експонатів для музею при інституті імені П.Могили в Саскатуні [4, с. 581].

У 1928 році Харитя повертається до Чехословаччини, продовжує навчання на економіко-кооперативному факультеті Української Господарської Академії в Подєбрадах. Його вона закінчила у 1930 році, одержавши фаховий титул інженера-економіста. Відтоді Х. Кононенко активно трудиться в українському жіночому русі, очолюючи найвідповідальніші його ділянки [4, с. 582].

Протягом 30-х років минулого століття Харитя Кононенко працювала у «Просвіті» на Закарпатті (м. Ужгород), у товаристві «Сільський господар» на Галичині, організовувала жіночі гуртки на Холмщині і Посянні. І повсюдно докладала чимало старань для ефективнішої роботи Союзу Українок та «Просвіти» [5, с. 4].

Тоді «українські жінки за кордоном нав'язували зносини й з чужими жіночими організаціями, як от «Ліга мира і свободи». Представниці українського еміграційного жіноцтва брали участь в конференції жіночої «Ліги мира й свободи» у Празі 1929 р. На міжнародному конгресі «Ліги» 1932 р. в Греноблі були присутні голова Національної Ради С. Русова і Х.Кононенко з Праги, подорож яким на цей конгрес уможливив своєю грошовою допомогою Я. Макогон» [8, с. 79].

У літературі та Інтернеті знаходимо різні дати захисту Харитею Кононенко докторської дисертації. Та й галузь науки, яку вона досліджувала, називається різна. У дослідженні Х. Астапцевої знаходимо посилання на статтю «Перша українка – доктором прав» із часопису «Жіноча доля», де зазначається: «Докторами прав УВУ до кінця 1939 р. стали такі українці: ...Х. Кононенкова» [1, с. 37].

Недослідженою залишається і тодішня літературна діяльність Х. Кононенко. Тим часом у різних виданнях знаходимо відомості про те, що сучасники відносять її до українських письменниць-емігранток. Канадський журналіст українського походження О. Луговий у своїй книзі «Визначне жіноцтво України» згадує ім'я Х.

Кононенко саме в письменниць – Олена Теліга, Х. Кононенко, Ір. Наріжна, Оксана Печеніг, Олена Цегельська, Наталка Левицька-Холодна, Марія Пеленська…» [6, с. 199]. Як бачимо, в досить розлогому списку імен автор називає Харитю другою, що свідчить про її авторитетність в письменницькій діяльності.

До Рівного Харитина Мусіївна приїхала влітку 1941 року і очолила Жіночу службу Україні. За короткий час діяльність цієї організації набула неабиякого резонансу в краї, а ім'я Хариті Кононенко вимовляли з повагою тисячі людей.

Із перших же днів Жіноча служба Україні в Рівному перебрала на себе місцеву філію Українського Червоного Хреста і активізувала її роботу. Головою філії обрали лікаря Миколу Корниліва-Василіва, а його помічниками стали сама Харитя Кононенко та колишній старшина армії УНР полковник Леонід Ступницький, який тоді очолював у Рівному так званий поліційний батальйон [7, с. 13].

Згодом, як німці заборонили діяльність Українського Червоного Хреста, а Леонід Ступницький пішов разом з батальйоном до Діючої УПА, Х. Кононенко перебрала на себе керівництво Українського Червоного Хреста як підпільної організації Української Повстанської Армії.

Працівникам УЧХ вдалося врятувати тисячі людей. В цьому велика заслуга і Харитини Кононенко, яка добре знала німецьку мову та виявляла дипломатичний хист. До того ж Харитина Мусіївна була активною діячкою «Жіночої служби України», яка тоді розвернула широку благодійницьку діяльність. Основними напрямками діяльності Жіночої служби України були надання практичної медичної і соціальної допомоги, притулку звільненим з полону військовополоненим, втікачам-«остарбайтерам» з Німеччини, потерпілим від репресій родинам, і взагалі всім тим, хто зазнав горя під час війни і хто залишився без засобів на життя.

Про просто таки титанічну роботу очолюваної Х.Кононенко Жіночої служби Україні у тих неймовірно тяжких умовах війни свідчить піврічний звіт цієї організації, опублікований Уласом Самчуком у газеті «Волинь» від 1 лютого 1942 року [8, с. 79].

Саме з ініціативи Хариті Кононенко в Рівному восени 1941 р. Було організовано школу медсестер. Трьохрічна програма передбачала підготовку медичних сестер, акушерок і гігієністів. Крім медичних дисциплін, у школі викладалися українознавчі предмети. Бракувало викладачів, навчальних посібників та підручників, тільки протягом першої зими школа змушена булла чотири рази змінювати своє приміщення. Невтомна Харитя Кононенко щоразу підшукувала і приміщення, і викладачів, організувала гуртожиток для найбідніших учениць і безкоштовну їдальню. Німецькі окупанти всіляко перешкоджали діяльності школи, робили спроби закрити її, а дівчат вислати на роботу до Німеччини. Але Харитина Кононенко щоразу відстоювала учбовий заклад. І в лютому 1943 року школу успішно закінчило 25 учениць. Майже всі вони отримали роботу в шпиталях і амбулаторіях Рівного. Згодом більшість з них опинилися в шпиталях Української Повстанської Армії [7, с. 13].

Отож цілком зрозуміло, що в окупованому Рівному особа Хариті Кононенко дуже скоро стала напівлегендарною. Про цю жінку говорили, її запрошували в гості, з нею радилися, шукали її підтримки.

Про жорстокість гітлерівців на окупованих ними українських землях сьогодні відомо всім. Їхні репресії призвели до того, що вже восени 1941 року на Волині й Поліссі створилися українські антифашистські збройні формування – Українська Повстанська Армія. Згодом почали діяти й польські та радянські партизанські загони. Серед останніх з літа 1942 року виділявся розвідувально-диверсійний підрозділ НКВД, очолюваний полковником Д. Мєдвєдєвим. Його головним завданням було викликати у місцевого населення невдоволення і навіть ненависть до діяльності ОУН-

УПА. «Досягти цієї мети планувалась шляхом серії політичних убивств високопоставлених військових та цивільних нацистських чиновників, приписуючи публічно ці дії бійцям УПА, які були особливо небезпечні для більшовиків. За убивство кожного чиновника-німця нацисти методично знищували від 10 до 100, а то й більше заручників з числа мирного населення та в'язнів [6, с. 201].

З вересня 1943 року по березень 1944 року терористичною групою медведівців під керівництвом Миколи Кузнєцова було здійснено принаймні 7 публічних атентатів (терористичних актів) проти керівних діячів нацистського режиму на Рівненщині та Галичині, що набули політичного резонансу. За один із таких «подвигів» радянського терориста Кузнєцова та за інкриміновану співпрацю з УПА 15 липня 1943 р. гестапо арештувало Харитю Кононенко. 15 жовтня 1943 р. були розстріляні в'язні тюрми, в основному українська інтелігенція. Це був день найбільших страт в'язнів рівненської тюрми, було страчено близько 500 арештованих, найбільш свідомих й активних в суспільно-громадському житті українців. Серед загиблих була і Харитя Кононенко, яка багато зробила для порятунку радянських полонених у німецьких концтборах [8, с. 81].

Таким чином, досліджуючи громадську, культурну, гуманітарну, просвітницьку діяльність Харитини Кононенко, ми дійшли до висновків, що ця жінка є непересічною особою не лише в історії краю та України, а й в контексті світової спільноти. Сама Харитина Мусіївна отримавши чудове виховання, здобувши блискучу освіту, увійшовши до широких рядів жіночого, волонтерського, національно-визвольного рухів, натхненно, відповідально та самовіддано працювала, приймаючи з готовністю всі суспільні виклики та історичні реалії.

ОКСАНА ЯКІВНА МЕШКО – КОЛИ ВСЕ ЖИТТЯ БОРОТЬБА

Бородай Вікторина, учениця 8-Б класу КЗ «Полтавська гімназія «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради Полтавської області»

Науковий керівник: **Авраменко Жанна Миколаївна**, вчитель історії КЗ «Полтавська гімназія «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради Полтавської області»

Багато проблем, пов'язаних зі становленням України як правової держави та формуванням громадянського суспільства, лежать у площині цивілізованих відносин влади та опозиції, що є притаманним багатьом розвинутим західним країнам. Тому, прагнучи вийти на новий рівень стосунків з розвинутими європейськими державами, Україна повинна налагодити відповідні демократичні форми спілкування між громадянами та владними структурами всередині своєї держави. Цьому сприятиме вивчення опозиційного руху, що розгорнувся в 1960-1980-х роках, аналіз набутого досвіду боротьби громадян за свої права. Найкраще розуміння сутності опозиційного руху забезпечує вивчення цього явища крізь призму окремих особистостей дисидентів. Серед інших, знаковою є постать Оксани Яківни Мешко – людини, в якої варто повчитися прагматично та розумно мислити, не втрачаючи власної гідності, пройти всі незаконні суди та репресії у боротьбі за правду та справедливість, відстоювати як власні, родинні, так і національні права, не зрадити собі та своєму народу.

Шістдесятники та дисиденти, учасники руху опору 60-80-х рр. XX ст. проти існуючої тоталітарної державної системи СРСР, поклали початок не лише формуванню громадянського суспільства в Україні, а й стали безпрецедентними борцями за демократизацію, дотримання конституційних та міжнародних прав людини.

Тому завданнями нашої роботи було взято дослідження життєвого шляху, висвітлення правозахисної діяльності, громадських ініціатив нашої землячки Оксани Яківни Мешко.

Протягом 1917-1991 років величезна кількість людей в Радянському Союзі була репресована за політичними мотивами. Багато років потому, як відбулись ці події, ми все ще не можемо навести імена усіх постраждалих, дати хоча б якусь точну цифру. І це не випадково. У багатьох не залишилось родичів, про багатьох людей не збереглось жодних офіційних даних. Пам'ять про трагічні події поступово спливає, в той час як безліч імен не названо, а історій - не розказано.

Серед величезної кількості імен, чиї життя держава калічила у таборах та тюрмах, руйнувала сфабрикованими справами та доносами, просто губила, особливе місце посідають жінки. Жінки, котрі не боялися йти всупереч «лінії партії», котрі не боялися відстоювати законні права, котрі не боялися віддати своє життя, а іноді і життя близьких, у боротьбі із тоталітарною державною машиною. Саме до таких незламних людей належить наша землячка Оксана Яківна Мешко**.** Жінка, яку КДБ так боялося, що у 76 років відправило етапом до Охотського моря на заслання. Жінка, яка спочатку захищала себе та своїх рідних, а потім стала на захист усіх репресованих. Оксана Мешко – співзасновниця Української Гельсінської групи, її називають «зубним білем» КДБ і «легендою дисидентського руху» [7, с. 215].

Оксана Яківна народилась 30 січня 1905 року в містечку Старі Санжари (нині село Новосанжарського району Полтавської області). Її батьки – малоземельні селяни – вихідці з козаків, які уникли покріпачення [9, с. 5].

Дитинство Оксани Мешко припало на роки Першої світової війни, Української революції 1917-1920 років і встановлення більшовицького режиму в Україні. Батько – садовод Яков Мешко у 1920 році разом з іншими заручниками був розстріляний «червоними» за невиконання волостю продподатку на Холодній горі в Харкові [1].

Раніше загинув її 17-літній брат Євген, активіст «Просвіти», боєць повстанського загону. Хату конфіскували. Сестра Віра, брат Іван і мати Оксани розбрелися по світу [5, с. 9].

Оксана Яківна була допитлива й уперта від народження. Їй вдалося у 1927 році вступити на хімічний факультет Інституту народної освіти в Дніпропетровську і навіть зуміти його закінчити в 1931 році, попри декілька виключень за «соцпоходження». О. Я. Мешко кожного разу добивалася відновлення, не маючи ні гуртожитку, ні стипендії, готувалася до екзаменів й складала їх майже екстерном, але так і не вступила в комсомол [4, с. 158].

У 1930 році Оксана вийшла заміж за інститутського викладача Федора Сергієнка, колишнього члена Української комуністичної партії. Її чоловіка двічі заарештовували: «Другий його арешт був стільки ж несподіваним, як і безпричинним», – писала Оксана. На початку 1935 року вдруге заарештовують чоловіка Федора Сергієнка (вперше в 1925 році як член УКП (боротьбистів)). Майже рік вона зверталася до різних установ. Дійшла навіть до генерального прокурора УРСР, після чого справу повернули на дорозслідування, і через 9 місяців Федора Сергієнка випустили з-за ґрат. Але після цього чоловік не міг влаштуватись у Дніпропетровську на роботу, а тому виїхав до Тамбова. Як родичку «ворогів народу» в 1937 році Оксану Мешко звільняють «за скороченням» з хімічної лабораторії Інституту зернового господарства, після чого туди пізніше перебирається й Оксана з дітьми. Під час бомбардування гине старший син подружжя – одинадцятирічний Євген і в травні 1944-го родина повертається до Дніпропетровська, потім до Києва [4, с. 159].

Коли родина Мешко-Сергієнко осідає у Києві, то у 1946 році з Волині туди приїжджає сестра Оксани Віра Худенко. Син Віри – Василь служив у Радянській армії, потрапив у німецький полон, утік і загинув у рядах Української повстанської армії. Сусіди донесли на Віру в НКВД, й коли сестру арештували, Оксана добивається її звільнення. Це закінчилося тим, що 19 лютого 1947 року Оксана заарештована в Києві на Львівській площі за звинуваченням у намірі разом із сестрою Вірою вчинити замах на першого секретаря ЦК КП(б)У Микиту Хрущова. Через 7 місяців кожну з сестер заочно засудили до 10 років виправно-трудових таборів [3, с. 51]. Мешко працювала в «сільгоспзоні» на Ухті, била камінь під Іркутськом, була будівельником. Жахи сталінських концтаборів описала пізніше в книжці «Між смертю і життям» [5]. У 1954 році Мешко комісували як хвору, випустили на заслання і через 2 роки вона змогла отримати паспорт і повернутися в Україну – до сина Олеся, який жив у Києві у крихітному помешканні. У липні 1956 року полковник юстиції Захарченко, вручаючи Мешко реабілітаційне посвідчення, з ноткою щирості сказав: «Родина просит извинения. Желаю вам счастья и будьте здоровы» [6, с. 37].

«Щастя» від КДБ полягало у тому, що у 1972 році ув'язнили сина Оксани Мешко – Олеся і вона почала виступати на його захист.

Коли Микола Руденко поділився з Оксаною Яківною ідеєю про створення Української Гельсінської групи, вона беззастережно сказала: «Оце я вам буду друга» [6, с. 24]. У 1979 році члени УГГ Оксана Мешко, Ніна Строката та Ірина Сеник оприлюднили документ «Ляментація» — про фабрикування кримінальних справ проти дисидентів, про численні факти «ескалації державного терору і наклепів проти учасників правозахисного руху в Україні» [8, с. 407].

За перші два роки діяльності УГГ у Мешко було 9 обшуків [2, с. 2]. У будинку навпроти влаштували спостережний пункт з апаратурою нічного бачення, а город біля будинку «специ» перекопували декілька разів, вишукуючи «крамолу». Щоб довести 75-річну жінку до інфаркту, на неї вчинили збройний напад [9, с. 54].

«Залишившись на свободі одна після арештів 5 лютого 1977 року голови УГГ Миколи Руденка та члена-засновника Олекси Тихого, а невдовзі й усього первинного складу групи, відважна 72-річна жінка змушена була через перманентний характер репресій, застосованих КГБ до членів групи, постійно відтворювати УГГ і самовіддано скеровувати її діяльність, щоб не допустити згасання цього останнього вогнища опору колоніальному режиму, останнього вогника надії багатьох сотень українських політв'язнів, серед яких був і я, її син», – напише про свою матір політв'язень Олесь Сергієнко [12, с. 37].

За безстрашність, затятість та сміливість Оксану Яківну Мешко стали називати «козацькою матір'ю» [11, с. 674].

Радянську владу не зупинив поважний вік Оксани Мешко і 1980 року її ув'язнюють по примусовій фальсифікованій експертизі у психлікарню. 14 жовтня — новий арешт, допити та повторна «судово-медична експертиза» в психіатричній лікарні. Звинувачувалась у антирадянській агітації та пропаганді. Суд відбувся 5-6 січня 1981 року, нікому з рідних не повідомили, і 76-річну Оксану Мешко приговорили на 6 місяців табору суворого режиму і 5 років заслання [11, с. 677]. «Я ще Брежнєва переживу!», – казала Оксана Мешко своїм переслідувачам [6, с. 48]. Так і сталося...

На місце заслання у поселення Аян Хабаровського краю на березі Охотського моря Оксану Мешко везли етапом через усю «імперію зла» 108 діб. В Аяні тоді досиджував останні три місяці заслання її син Олександр Сергієнко. Оксана Яківна ж

перенесла етап, вижила, попри недуги, у занесеній снігом халупці і 1985 року її привезли до Києва [9, с. 56].

КДБ вже не знав, що з робити з Оксаною Яківною і було ухвалено рішення відпустити дисидентку за кордон – на лікування. У лютому 1988 року на запрошення української діаспори Оксана виїхала до Австралії на операцію і виступила в парламенті Австралії з інформацією про становище в Україні. Радянська влада сподівалася, що О. Мешко не повернеться, але Оксана Яківна взяла участь у роботі Світового конгресу вільних українців у США – і повернулася [2, с. 2].

Незабаром Оксана Мешко увійшла до координаційної ради, створеної на основі УГГ 7 липня 1988 році – Української Гельсінської Спілки (УГС). У квітні 1990 року О. Я. Мешко відкривала з'їзд УГС, де спілка трансформувалася у Українську республіканську партію і проголосила метою – поступ до незалежності України [4, с. 209]. У червні того ж року Оксана Яківна зініціювала поновлення діяльності правозахисного руху під назвою Український комітет «Гельсінкі-90», а також восени брала участь у студентському голодуванні. Коли восени 1990 року почався перший загальноукраїнський страйк студентів на Майдані Незалежності, до них із солідарності приєдналося і багато українських патріотів, які вже давно вийшли із студентського віку. В їх числі почала голодування і 85-річна О. Мешко разом із своїми побратимами-дисидентами: Миколою Горбалем, Василем Овсієнком, Юрієм Бадзьо, Юрієм Костенком та іншими [11, с. 872]. Голодування їй давалося взнаки, вона була дуже блідою, але усміхалася, щоб підбадьорити інших, і намагалася триматися невимушено, хоча ходити їй вже було важко. З великими труднощами все ж вдалося умовити Оксану Яківну припинити голодування і залишити Майдан.

У грудні 1990 року О. Мешко відчула себе зле. Живучи самотньо, мусила брати ціпок і так виходити з дому. Була слизота, а тут на біду, в крамниці в неї вкрали ціпок, що його була поставила в кутку. Оксана Яківна по дорозі додому впала, стався черговий інфаркт. Декілька днів вона не приходила до тями, але й за коротких проблисків свідомості вже не гідна була говорити. 2 січня 1991 року на 86-му році життя перестало битися її, здавалося, невтомне серце. Вмерла, як жила, – в дорозі, з повною ношею невідкладних справ. Похована 5 січня на Байковому кладовищі в могилі мами. У 1995 році на кошти, зібрані громадськістю, на могилі встановлені два козацькі хрести, які витесав з каменю Микола Малишко [10].

Чим далі невблаганний час відділяє нас від дня смерті Оксани Мешко, тим виразнішою зіркою вимальовується вона на українському небосхилі провісницею нашої незалежності, до котрої їй не судилося дожити всього декілька місяців, – як Мойсеєві ступити на Землю обітовану [10].

Все життя О. Мешко жила однією ідеєю: вільна Україна. Ця ідея давала їй натхнення перенести неймовірні муки, тортури і злигодні. Оксана Яківна була рухливим нервом українського національного життя, супутником і вірним другом тих, хто беріг честь українського імені в роки ганьби і духовного занепаду. Багатьом вона була ніби другою матір'ю, яка підтримує, жаліє, але не плаче. Козацькою матір'ю. За мірою винесе-них ударів, за надлюдською витривалістю вона – людина виняткова навіть на тернистих дорогах української Голгофи. Її життя – це не героїзм у бою, а подвиг щоденний і довголітній.

Ця жінка вчинила подиву гідний спротив цілій Імперії Зла спочатку з мусу самозахисту, а потім вийшла в організатори цілеспрямованої боротьби за права людини і права народу, відомої в нашій історії як гельсінкський рух. Вона стала однією з найвидатніших діячок українського національно-визвольного руху 60 – 80-х

років. Доля її родини показова як приклад нищення українства окупаційною російською владою, яка називала себе радянською.

КІРПА: ВТРАТА, ЩО ДОСІ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ТАЄМНИЦЕЮ

Трусова Анна, учениця 8 класу Червоноцвітської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Шепетівської районної ради Хмельницької області, вихованка гуртка «Інтеграція України у світове співтовариство»
Керівник: **Сібагатов Сергій Сагітович**, вчитель суспільних дисциплін вищої категорії Червоноцвітської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Шепетівської районної ради Хмельницької області

16 років тому обірвалося життя міністра транспорту та зв'язку, Героя України родом з села Клубівка, що на Ізяславщині. Георгія Кірпи, міністра транспорту та зв'язку, нашого земляка з села Клубівка, що на Ізяславщині, не стало 27 грудня 2004 року. За кілька днів до Нового 2005 року, на дачі в Бортничах під Києвом пролунав постріл. Він обірвав життя людини, яку ще півтора роки тому, як повідомляє у власному розслідуванні телеканал 112, називали майбутнім президентом. На момент пострілу в помешканні перебував лише власник – Георгій Кірпа. Він провів свою Георгій дружину до Києва, а охоронця відіслав до крамниці. Коли той повернувся, знайшов до лазні і побачив тіло убитого. Поруч лежав пістолет Макарова. За даними слідства, Георгій Кірпа помер від вогнепального поранення в голову. Генеральна прокуратура розглядала тоді кілька версій загибелі міністра: Кірпа міг застрелитися сам, інша – доведення до самогубства. Те, що в Кірпи була зброя, не було таємницею. У 1997 році, коли під вікнами офісу Кірпи у Львові було влаштовано вибух автомобіля, він отримав дозвіл на володіння особистою зброєю. Як йдеться в рослідуванні телеканалу, слідство щохвилинно відтворило події того дня. Зокрема, йдеться й про телефонні дзвінки, під час яких Кірпа спілкувався та озвучував плани на наступний день. У ЗМІ також тоді лунала інформація про таємничу бесіду з невідомим, після якої, начебто Кірпа і пішов до лазні… **Не любив політичних інтриг...** На питання про те, які обставини могли зламати вольового міністра, і досі немає однозначних відповідей. У 2010-му його дружина Жанна Ігорівна, в інтерв'ю газеті «Сегодня» так і не дала прямої відповіді на те, що вона думає про версії смерті чоловіка, та зокрема, чи є підозра, що це було не самогубство, а вбивство. «Тільки я знаю, що сталося в день смерті. Але я не хочу про це говорити. Занадто багато непорядних людей все ще займають високі посади в Україні. Не час встрявати в політику…» Георгія Кірпу називали одним з найбільш імовірних наступників Кучми на посаді президента України. А ще його називали одинаком у політиці, який відрізнявся хваткою, чуттям, інтуїцією, прагматичністю, амбіційністю. «Він був людиною дії, а не політичних інтриг», - казав про нього Володимир Литвин, колишній голова Верховної ради. Він загинув від вогнепального поранення наступного дня після повторного голосування 2-го туру виборів президента України часів Помаранчевої революції. На наступний день після смерті Георгія Кірпи, 28 грудня 2004 року, видання «Українська правда» оприлюднила свої версії, що могло б стати причиною ймовірного самогубства чи доведення до самогубства. Як зазначається у статті, у 2004-му, під час драматичних виборів президента України, Мінтранс був втягнутий у процес фальсифікації виборів. Два тури «Укрзалізниця» змушена була возити по всій країні мільйони відріпників, «спостерігачів» і просто хлопців бригадного вигляду, які голосували за кандидата від влади. Водночас, зазначає Українська правда, що перед переголосуванням керівник штабу Януковича заявив, що «Укрзалізниця» відмовилася давати окремі вагони для доставки «Януковичів». А вже

по смерті Кірпи виявилося, що він допомагав поїздами «помаранчевій революції». Зазначають, що Кірпу могли довести до самогубства, щоб сховати докази або зробити його винним у тому, де він був лише механізмом реалізації планів людей, які стояли набагато вище. Втім, усіх крапок над «і» щодо смерті Кірпи не розставили й досі…**Від слюсаря Клубівського цукрового заводу - до міністра транспорту та зв'язку**. Георгій Кірпа народився в селі Клубівка на Ізяславщині. Дитинство солодким не було. Його виховувала мати-інвалід та незряча тітка. Саме тут він познайомився і зі своєю дружиною Жанною Ігорівною і разом вони вступили до харківського Інституту залізничного транспорту. На четвертому курсі вони одружилися. Георгій Кірпа пройшов шлях від слюсаря Клубівського цукрового заводу та чергового залізничною станцією до міністра транспорту та зв'язку. Починаючи з 1993 року він сім років був керівником Львівської залізниці. Тоді було багато тих, хто хотів з Кірпою дружити, але чимало було таких, хто хотів воювати. Хтось його поважав, хтось не любив, хтось боявся. Так, у 1997 через тертя навколо Львівського вокзалу проти Кірпи навіть було влаштовано теракт - під вікнами офісу Кірпи вибухнув автомобіль… Про Георгія Кірпу згадують як про «міцного господарника». З 2000 він – керівник «Укрзалізниці», міністр транспорту у трьох урядах. За часів його керівництва ділянки Укрзалізниці перетворилися на будівельні майданчики. На його рахунку були численні реконструкції вокзалів. А ще - пільги для проїзду дітей та студентів на канікули чи на Новий рік, введені в дію додаткові поїзди та експреси, чого не могли не помітити люди і не поставити це в заслугу Кірпі. У 2002-му за заслуги у розвитку залізничного транспорту йому присвоїли звання Герой України. У 2009-му Георгія Кірпу, посмертно, визнали найвидатнішим залізничником України за усі роки існування залізничного транспорту в Україні. Саме з іменем Георгія Кірпи пов'язують масштабне будівництво Південного вокзалу на станції Київ-Пасажирський, автомагістралі Київ-Одеса, реконструкцію Дарницького вокзалу та станції Караваєві Дачі, будівництво нового мосту через Дніпро… По смерті іменем Георгія Кірпи було названо площу перед залізничним вокзалом у місті Ужгороді, електропотяг за маршрутом Львів-Ужгород, вулицю в Києві, станцію у Дарницькому районі Києва… **У рідному селі в хаті Георгія Кірпи заснували музей.** Щороку, 27 грудня, згадують Георгія Кірпу і в рідному селі Клубівка на Ізяславщині. У 2009-му тут йому відкрили пам'ятник, а через рік у будинку, де пройшли дитячі та юнацькі роки Георгія Кірпи, відкрито музей його імені. «Він ніколи не забував про Клубівку, і люди його теж не забувають. Не варто нагадувати сільчанам про день пам'яті чи день народження Георгія Миколайовича, завжди з квітами йдуть вшанувати його пам'ять. Він дуже багато зробив для села. Будівництво газогону, доріг, залізничної лікарні, капітальний ремонт школи, дитсадка, будинку культури… У селі його пам'ятають, як людину, яка зробила надзвичайно багато. Усе тримав на контролі – до дрібниць», - розповідає Леся Остапчук, землячка, представниця фонду Георгія Кірпи на Хмельниччині. Додає, що досі, щороку фонд імені Георгія Кірпи, заснований його дружиною Жанною Ігорівною, напередодні Нового року дарує усім сільським дітям подарунки. Цю традицію заснував ще Георгій Миколайович, а рідні бережуть її досі.

ЄГОР ПАВЛОВСЬКИЙ – ПЕРШИЙ ЖУРНАЛІСТ МИКОЛАЄВА
(забуті імена)

Барашикова Варвара, вихованка гуртка «Школа журналістики» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва
Керівник: **Василенко Ірина Анатоліївна**, керівник гуртка «Школа журналістики» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

Періодичний друк на Миколаївщині має більш ніж півторастолітню історію. А миколаївська газета - довгий та цікавий шлях свого розвитку, на що впливало багато своєрідних чинників, як суспільних, так і культурних. Але будь-яка справа виникає під впливом якогось поштовху. Таким поштовхом для народження періодичного руху в нашому регіоні стала меценатська та творча діяльність першого миколаївського журналіста Єгора Савича Павловського. Саме це має дослідити дана пошуково-дослідницька робота.

Метою роботи є дослідження зародження та становлення журналістської справи у Миколаєві, а також професійний шлях першого миколаївського журналіста Єгора Павловського та першу миколаївську газету «Николаевские ведомости».

Миколаївські газети 1865-1919 років є цікавими й недостатньо знаними у краєзнавчих дослідженнях, джерелом із питань політичного, суспільного, культурного життя та неоціненним культурним явищем у історії нашого міста.

Перші газети розповідають про політичні настрої у суспільстві, адміністративні та воєнні новини, дають змогу дізнатись про розвиток освіти, театральне життя, роботу просвітницьких організацій та видатні культурні події Миколаєва в певний період. Перша періодика є важливим джерелом, яке дозволяє краще зрозуміти тогочасні цінності, досвід і культуру одного з найвизначніших міст півдня України.

Початок миколаївської періодики починається з 1865 року, коли завдяки особистому клопотанню військового губернатора та головного командира Миколаївського порту віце-адмірала Б.О. Фон-Глазенапа в місті починає виходити газета «Николаевский вестник», яка була названа так за аналогією до «Одесского вестника» (1827-1893). Редагував та видавав газету за особисті кошти син миколаївського лікаря, у минулому військовий моряк, 28-річний Єгор Савич Павловський. Газета виходила малим форматом два, а потім три рази на тиждень. Друкувався «Николаевский вестник» у друкарні при штабі Чорноморського флоту, яка була здана Є.Павловському в оренду. Редакція розміщувалася в будинку №12 по вулиці Адміральській. Автором багатьох статей був сам Єгор Савич. До речі, у день, коли вийшов перший номер газети, на вулицях міста можна було почути радісні крики: «Ура! Є газета у нашому місті!».

У першому номері газети від 5 січня 1865 року Павловський коротко змалював історію міста й висловив впевненість у тому, що Миколаїв і надалі буде розвиватись, а місто очікує незвичайне майбутнє. Також у газеті повідомлялось про будівництво залізничних доріг і підприємств у миколаївському регіоні, офіційні повідомлення й світські новини, друкувались матеріали стосовно життя школи, вчительської думки. На першій сторінці розміщувалися накази Його Імператорської Величності, різних високопоставлених урядовців армії та військово-морського флоту. Значне місце в газеті надавалось «іноземним новинам». Звісно, редакція «Николаевского вестника» передруковувала новини від російських та зарубіжних кореспондентів із центральних газет, але нерідко траплялось, що миколаївський читач ставав власником цікавої

інформації, яка була взята з серйозної іноземної преси, наприклад, англійської газети «Таймс», журналу «Економіст», французьких газет «Фігаро», «Монд» тощо.

Майже в кожному номері «Николаевского вестника» мала місце інформація про метеорологічний прогноз та дані про щоденні спостереження за погодою. Як і в кожному подібному періодичному виданні, знаходилось місце об'явам. З 12 червня 1865 року в газеті «Николаевский вестник» стали виходити публікації з історії Миколаєва, написані батьком Єгора Павловського. А через деякий час і критичні замітки. У 1866 році в газеті були розміщені нариси офіцерів - ветеранів Кримської війни. Також «Николаевский вестник» приділяв багато уваги темі антисемітизму.

Є цікавим той факт, що іноді остання сторінка нашої першої газети залишалася чистою - Єгору Павловському не завжди вистачало матеріалу.

Варто відмітити, що ця прабабуся миколаївської публіцистики сьогодні недоступна краєзнавцям - в місцевих архівах комплект «Николаевского вестника» відсутній.

Єгор Павловський прожив коротке, але яскраве життя. Він народився в Миколаєві 7 квітня 1837 року. Його батько був міським лікарем, мати - дочкою відомого православного проповідника. Батьки відправили сина вчитися у Морський корпус Санкт-Петербургу, який він закінчив у 1857 році, отримавши чин лейтенанта. У 1858 році Павловський перевівся до Чорноморського флоту та назавжди переїхав до рідного міста, незважаючи на багато схвальні пропозиції із Петербургу.

Деякий час Павловський служив помічником начальника Гідрографічної служби, співпрацював із редакцією журналу «Морський збірник», де почали публікуватися його цікаві матеріали з життя міста. Паралельно він домагався дозволу на друкування в Миколаєві міської газети.

У 1865 році мрія Павловського здійснилася – за особисті кошти редактора став виходити «Николаевский вестник». Для цього біля штабу флоту він орендував друкарню, за що був зобов'язаним друкувати в газеті накази головного командира. Видання газети з 1865-1870 рр. проходило при досить несприятливих умовах. Павловський не отримував ніякої субсидії та ще й повинен був боротися з рутинним ставленням миколаївській публіки, яка спочатку недовірливо дивилася на газету. До речі, Павловському складно було знайти комерційні оголошення для газети, тому він, часом випадково почувши про продаж кимось майна, безкоштовно друкував почуту інформацію. Після кількох вдалих випадків пошуку покупців, городяни стали приносити до редакції різні оголошення. Спочатку Павловський був єдиним журналістом свого видання, але потім залучив до співпраці багатьох освічених миколаївців, особливо моряків, й газета стала не тільки набагато змістовнішою, але й кращою за зовнішнім виглядом, збільшився формат. Через кілька років «Николаевский вестник» уявляв уже помітне в пресі явище. Також Є. Павловським були складені книжки «Альманах чи путівник по м. Миколаєву» та невелика книжка для дитячого читання «Михайло Леонтійович Фалеєв або початок м. Миколаєва». У той самий час (з 1865 по 1870 рр.) Павловський займав посаду голови Миколаївського Статистичного Комітету і, будучи людиною дуже живого і товариського характеру, постійно брав участь у різних громадських справах.

У Павловського було багато планів, проте їх йому не судилося здійснити. Життя його обірвала безглузда випадковість. У 1879 році перша миколаївська газета нарешті отримала субсидію від держави, але цей рік став останнім у житті нашого видатного земляка.

У ті роки серед миколаївської публіки прийнято було відвідувати театр у Одесі. 16 вересня 1870 року Павловський, переглянувши оперу, повертався пізно увечері на

пароплав, який повинен був слідувати до Миколаєва. Але в умовах недостатньої освітленості Павловський не помітив глибокий люк і провалився в нього. Звідти тіло Павловського витягли вже без шансів на життя.

Засновник першої миколаївської газети Єгор Павловський пішов з життя в розквіті сил, повний планів і надій. Проводити його в останню путь прийшло багато миколаївців. Цьому причиною було широке визнання, яке Павловський заслужив протягом свого недовгого, але яскравого життя.

Після трагічної смерті Є. С. Павловського газету бере в оренду також моряк, капітан-лейтенант Василь Михайлович Краєвський. Потім «Николаевский вестник» був відданий в оренду капітан-лейтенанту Андрію Миколайовичу Юрковському.

Практичне значення дослідження полягає в зверненні уваги громадськості до історичних імен, які зникають під впливом часу. Також даний матеріал можна використовувати під час екскурсій та на заняттях з історії рідного краю.

ВИХІДЦІ З ХАРКІВЩИНИ – БОРЦІ ЗА УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ

Черкашина Євгенія, учениця 9 класу Комунального закладу «Харківська санаторна школа № 1» Харківської обласної ради, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
Керівники роботи – **Пристюк Надія Петрівна**, керівник гуртків КЗ Харківська облСЮТур»; **Свічкар Наталія Олександрівна**, учитель історії КЗ «Харківська санаторна школа № 1»

Більш ніж 60 років пройшло з моменту придушення комуністами українського національно-визвольного руху опору. Чимало українських націоналістів боролися за незалежність нашої держави, боролися проти більшовизму та нацизму. Попри чисельні публікації, що з'явилися останні 10 років, у суспільстві відсутнє консолідоване сприйняття подій, пов'язаних із націоналістичним рухом. Для українського політичного життя характерними залишаються спекуляції на проблемах національної пам'яті.

Звичайно, історичним центром та тереном діяльності ОУН та УПА була саме Західна Україна. Також досить детально досліджена діяльність УПА на Донбасі та Наддніпрянській Україні. Але діяльність ОУН та УПА на північному сході нашої держави є недостатньо дослідженою. Через це у наш час виникають міфи щодо підтримки жителями цих територій національно-визвольної боротьби, та участі у боротьбі за відродження Української державності. Завдяки активній комуністичній пропаганді воєнного та повоєнного часу склався стереотип про те, що території Сумської та Харківської області були українським оплотом комунізму.

Революція Гідності змінила ставлення суспільства щодо діяльності ОУН та УПА, хоча, після цих подій не проводилося досліджень діяльності українського національного руху на території Східної України, у порівнянні із важливим розслідуванням діяльності ОУН та УПА на Донбасі, яке було оприлюднене 2015 року. Але, на жаль, імена багатьох діячів Національного Руху-вихідців із вказаних областей, наразі залишаються невідомими.

Чимало вояків УПА прибували із Харківщини. Одним із символів харківської боротьби є Андрій Матвієнко («Зір»), активний член та воїн УПА. Народився 1919 року. Батька та заможного діда вивезли до Сибіру, мати передчасно померла. Закінчивши військове училище, молодий лейтенант Червоної Армії Андрій Матвієнко був направлений на Галичину. Тут познайомився із місцевою дівчиною Ганною, почав висловлювати антирадянські погляди і був ув'язнений у львівській в'язниці. Із

початком радянсько-німецької війни виходить на волю і встановлює контакти із українськими націоналістами. На 1944 рік – в загоні УПА славетного командира Василя Андрусяка – «Різуна». Брав участь у розробці військових операцій проти червоних в Карпатському краї, зокрема, завдяки «Зірові» були розбиті енкаведисти між селами Ясінка та Ластівки біля річки Стрий, поблизу села Головецького біля гори Магура та у селі Вовчому, де повстанці знищили чекістську заставу та захопили кількох старшин, зокрема підполковника Лаптєва [3, с. 5]. «Зір» також був крайовим провідником СБ ОУН, вів роз'яснювальну роботу серед привезеної зі Східної України інтелігенції. Зустрічався із Романом Шухевичем під час наради у селі Вовчому (Турківський район Львівської області). Дружину Андрія Матвієнка, Ганну та доньку Оксану вивозять на заслання. Ганна втікає, але відморожує ноги. Із чоловіком бачилася востаннє 28 червня 1944 року… Загинув «Зір» в липня 1949 року в урочищі Стебний біля села Лімни, що на Львівщині, оточений чекістами. Поранений, не бажаючи потрапити у полон, «Зір» пустив кулю в скроню. На місці бою ветерани УПА встановили пам'ятник, на відкритті якого була присутньою і делегація з Харківщини [2].

Ще одним воїном УПА став Іван Карощук, псевдо «Береза». Карощук був колишнім командиром Червоної армії, народився на станції «Основа». Відомо, що у ніч з 19 на 20 серпня 1943 року батарея, якою командував «Береза», разом із куреням Дубенського та Кременцького повела наступ на Мізоч (Рівненська область), проти німців та мадяр. Після того, як загони затрималися на підступах, прийшов наказ від Петра Олійника, командувача ВО «Богун», відступити. У бою загинуло 15 повстанців, але батарея Карощука продовжувала свою діяльність. Остання згадка про Карощука – фотографія, датована січнем 1944 року, на якій його артилерійська сотня знаходиться у селі Вовковиї Рівненської області. Подальша доля невідома.

Також у своєму збірнику документів «ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали» Володимир Сергійчук наводить «Список уродженців східних областей УРСР та інших республік СРСР, що воювали в одному з відділів УПА». Серед довгого переліку імен є й інші харків'яни – уродженці Харкова Олексій Вороненко – «Гроза», Іван Скрипко – «Хміль», Василь Гнідой – «Дроботенко» з села Волохів Яр Чугуївського району, Захар Ізмайло – «Знайда» з села Старий Салтів Вовчанського району, Микола Литвиненко – «Байда» з села Сосонка, Григорій Усіченко – «Долина» з Балаклії та Михайло Юрків – «Карась» з Великобурлуччини. Усі – колишні червоноармійці, О. Вороненко, З. Ізмайло та Г. Усіченко – артилеристи, а М. Литвиненко – майор штабу, більшість вступили до лав УПА 1943 року [1, с. 354].

МАСОВІ РЕПРЕСИВНІ ОПЕРАЦІЇ У 1937-1938 РОКАХ - ТРАГІЧНА ЧАСТИНА ДОЛІ ВАСИЛЯ ЄФРЕМОВИЧА КУШИРЦЯ

Мішньов Михайло, 1 курс , група №932 ДПТНЗ «ПЦППТРК»
Керівник: **Дерій Зоя Вікторівна**, «Старший викладач історії»

Масові репресивні операції у 1937–1938 рр., за задумом Й. Сталіна, мали завершити двадцятилітню боротьбу з «соціально-ворожими елементами», упокорити населення шляхом масового терору, утвердити авторитарний стиль керівництва та здійснити «кадрову революцію». Підставою для розгортання терору була теза Й. Сталіна про загострення класової боротьби в міру успіхів соціалістичного будівництва.

Щоб прикрити своє людожерство й обдурити світ та з іншими пропагандистськими цілями, в СРСР винайшли Конституцію 1936раку – з доволі демократичним , як тоталітарного режиму на той час текстом. Згідно з нею повинні

були відбутися вибори до Верховної Ради СРСР. За божевільним сценарієм так званий « Блок комуністів і без партійних »,а по суті – список майбутніх депутатів ,що був перебраний і затверджений у кабінеті «верховного народного бандита », повинен був набрати абсолютну більшість голосів виборців . А що ж робити з тими ,хто проти ,чи в кого своя думка? Яка б не була фальсифікація – вияву їхньої позиції все – таки боялися .«Усе починалося так: 2 липня 1937 року політбюро ЦК -ВКП (б)» схвалили постанову II 51/94 "Про анти - радянські елементи ".Згідно з нею, секретарям обласних, крайових ,республіканських,організацій та представникам НКВС треба було за 5 днів створити "особливі трійки " і визначити кількість осіб,що підлягають розстрілу або висиланню. Операція розпочалась 5 серпня 1937 і мала тривати 4 місяці. Насправді була припинена аж 15 листопада 1938 року. Це була наймасовіша за всю « советську » епоху «чистка» суспільства від «людського матеріалу», непридатного для будівництва комунізму. За час компанії "особливі трійки " без розслідувань, судів, прокурорів, захисників і, здебільшого, без самих звинувачених винесли 681 692 смертні вироки.

Заарештований був фактично позбавлений права на захист (на адвоката) чи оскарження вироку. Слідчі психологічним знущанням і нелюдськими тортурами «вибивали» з арештованих потрібні зізнання. В 1937 р. дозвіл на застосування методів «фізичного впливу на підозрюваних» (тобто тортур) було дано на найвищому рівні ЦК ВКП (б). Випадки неправомірного засудження вважались цілком припустимими і виправдовувалась прислів'ям «ліс рубають – тріски летять».

На кожну республіку, область, район спускалися ліміти на ре пресування за I і II категоріями (I-розстріл, II - ув`язнення, співвідношення 3до 1). «Знизу» посипалися звіти, розгорнулося «соціалістичне змагання» за перевиконання планів, вимоги збільшити їх, особливо за 1 категорією. Так, нарком внутрішніх справ УРСР Ізраїль Леплевський тричі звертався за таким збільшенням, а новопризначений у січні 1938 року Олександр Успенський – двічі. Москва задовольняла їхні прохання. Дослідження репресій, документальне оприлюднення істини сприяють пізнанню історії, публічній реабілітації жертв, поверненню репресованим доброго імені в очах народу. Розкриття мотивів репресій, думаю, може запобігти унеможливленню їх повторення.

Масові репресивні операції у 1937–1938 рр., були трагічною частиною долі Василя Єфремовича Куширця , теслі рудника ім. Орджонікідзе з Олександрівки на Дніпропетровщині, який був репресований у другій половині 1937р,про що родина Кушерця В.Є,і як журналіст довідалися з архіву лише за 69 років після арешту.

Кримінальна справа Кушерця В.Є №п-8860 починається з постанови (Про прийняття справи у провадження) від 9.10.1937 року. «Я, помічник оперуповноваженого Нікопольського МВ НКВС УРСР лейтенант Державної безпеки Андреєв, розглянувши матеріалу про злочину діяльності гр.. Куширця Василя Єфремовича, 1896 року народження, уродженця і вихідця з Польщі с. Боровне Ковельського повіту, що працює чорноробом у руднику ім. Орджонікідзе Марганцевського басейну і прож. У с. Олександрівці Нікопольського району, чия (діяльність – авт.) виявилась в тому, що він є членом контрреволюційної повстансько - шпигунської організації, за завданням агента контррозвідки проводить шпигунську діяльність на території СРСР, займається контрреволюційною діяльністю, висловлює пораженські , повстанські погляди, спрямовані проти Радянської Влади і впроваджує населенню терористичні настрої щодо комуністів і членів уряду і, вбачають у здійснених звинуваченим Куширцем Василем Єфремовичем злочинів, передбачених постановами: на підставі ст. ст 93 п. і 108 КПК УРСР почати з даної справи здійснення попереднього слідства. Копію цієї постанови надіслати Нікопольському

міському прокурору». Постанову підписав: лейтенант Держбезпеки Андреєв. Затвердив: начальник МВ НКВС України молодший лейтенант Держбезпеки Дараган

Цікаво, що на бланку слідства у кримінальних справах були надруковані слова «Постановив», «Згоден», «Затверджую»,які вимагали 3 підписи і символізували зловісну трійку низу а ж до Москви і які в першій половині 1937 року, що бачив в інших справах ,наприклад, Микити Годованця ,бралися до уваги. А от уже в другій половині 1937 року у справі В.Є. Куширця та в копіях долучених до неї справ чомусь на такому ж бланку слово «Згоден» всюди позакреслюване . Мов цього разу на «трійку» в слідстві вже не вистачало часу чи кадрів,і ,отже,перейшли на «двійку».Розіграні за сценарієм показові процеси проти керівників очільників партійних та державних осередків у 1937-1938 рр. передбачали не лише усунення чи маргіналізацію рештків старої еліти, але також здійснення впливу на нових висуванців та суспільство загалом. Участь у цих показових процесах мала засвідчити політичну й ідеологічну лояльність, послух волі вождя, визнання терористичних методів державного керівництва.

Соціально - психологічні наслідки терору були значним. В Україні знищене політичне покоління, котре брало учать у революції як на боці українських, так і більшовицьких урядів. Більшовики нагнітали історію страху, підозрілості, виховували сліпе покоління влади, особливо серед молодших груп населення(до 50 років). Згідно зі статистикою,загинуло 15% чоловіків, 7% жінок.

Підсумовуючи трагічний досвід 1930-х рр., не можна не погодитися зі словами відомого історика Богдана Кравченка: «Найбільшим досягненням українців у це десятиліття було те, що вони пережили його».

КАЧАНІВКА І ТАРНОВСЬКІ

Жевнов Нікіта (8 клас), вихованець туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області
Керівник: **Прима Олег Леонідович**, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

Понад 70 років Тарновські володіли Качанівкою і перетворили її на музей історії України.

У свій час Качанівка перейшла до Тарновських від графа Рум'янцева. Григорій Степанович Тарновський – син Параски Андріївни Остроградської (Почеки – від першого шлюбу, Тарновської – від другого) у 1824 році успадкував садибу Качанівка після смерті матері.

Г.С.Тарновський (1788–1853) – чиновник із особливих доручень Міністерстві внутрішніх справ більшу частину життя прожив у Санкт-Петербурзі. Камер-юнкер імператорського двору, статський, а згодом титулярний радник, багатий землевласник, який мав 9 тисяч кріпаків у Київській, Полтавській і Чернігівській губерніях. Кожного літа поміщик приїздив в Україну. У 30 років Григорій Тарновський взяв шлюб із Ганною Дмитрівною Алексєєвою, рідною тіткою генерала Георгія Алексєєва, праправнука гетьмана Данила Апостола. Його могутню потилицю зобразив Ілля Рєпін у «Запорожцях». Саме Григорій Тарновський завершив упорядкування садиби у Качанівці та формування палацо-паркового ансамблю. Величезний, на сто гектарів парк, у якому дуб-тризуб, березовий гайок, що кронами нагадує шапку Мономаха, припали одне до одного дерева на Гірці кохання.

Григорій Тарновський був меценатом: значну частину доходів від майна постійно передавав на заснування та підтримку «на вічні часи медичного факультету при Київському університеті Св. Володимира». Він дав 250 крб. на викуп актора Михайла Щепкіна з кріпацтва (ніхто більше 100 крб. не дав); дав гроші на викуп Т.Г.Шевченка. Був покровителем художника В.І.Штернберга. Серед його друзів були Т.Г.Шевченко, В.Жуковський та К.Брюллов, С.Гулак-Артемовський, М.Глинка, В.Забіла.

Григорій Тарновський часто запрошував до себе в гості українських митців. Надавав окреме приміщення, повне утримання на місяць-два, а часом років на два-три.

У 1835-36 рр. у Качанівці був Микола Гоголь, який вчився у Ніжинському ліцеї разом із племінником Григорія Степановича Василем Васильовичем Тарновським. Кажуть, що саме у Качанівці Гоголь вперше читав свою комедію «Одруження», «Тараса Бульбу».

У 1838 р до Качанівки кілька разів приїздив родич хазяїнів Михайло Глинка, бо онука Григорія Тарновського Софія була дружиною внучатого племінника Глинки Григорія. Тоді у соборі маєтку композитор диригував співом церковного хору; на плавучому музичному острові у виконанні кріпацького оркестру пролунали увертюра та початок незакінченої опери «Руслан і Людмила». І сьогодні в Качанівці зберігається альтанка Глинки. Саме там знаменитий композитор познайомився із родичем господаря поетом Віктором Забілою, на вірші якого тут-таки написав два романси «Гуде вітер вельми в полі» та «Не щебечи, соловейку». А друг Т. Шевченка Вася Штернберг увічнив авторів романсів.

У 1839 р. в Петербурзі художник В.І.Штейнберг познайомив Григорія Тарновського із Тарасом Шевченком. З того часу Тарас Григорович листувався із качанівським меценатом, у березні 1842 року передав йому три примірники «Гайдамаків» – один господареві, другий просив подарувати М. А. Маркевичу, третій – Віктору Забілі «на заочне знайомство». Далі Шевченко пише: «Поправляйте, будьте ласкаві, самі граматику, бо так погано видержана коректура, що цур йому».

Навесні 1843 р. сюди вперше приїздив Тарас Шевченко. Погостював, продав хазяїну картину «Катерина», «щоб і ця не помандрувала за яким москалем (бо це, бачте, моя «Катерина»)»; познайомився і подружився із Віктором Забілою.

У 1852 р. у Качанівці гостював Лев Жемчужников, нащадок гетьмана Кирила Розумовського.

Упродовж 1851-1854 рр. у маєтку Тарновських Потоки, в Качанівці бував художник Олексій Волосков, був учителем малювання молодого Василя Тарновського.

Всі свої статки Григорій Степанович заповів племінникові Василю Васильовичу-старшому (1810-1866). Не маючи власних дітей, Тарновські взяли на виховання в Качанівку чотирьох племінників і семеро племінниць.

В одну з них, Емілію Василівну, був закоханий Василь Штернберг. Юлії Василівні подобалося «крутити голову» іншому художнику – Павлу Федотову. Кокетування виявилося заняттям не безневинним: пережите потрясіння прискорило психічне захворювання Федотова.

До старшої племінниці Григорія Степановича Надії Василівни був небайдужий Тарас Шевченко, якій Тарас Шевченко неодноразово пропонував вийти заміж, але отримував відмови. Вона сприймала його не інакше, як брата, точніше – Кума, бо вони хрестили в Качанівці малого. На ці відмови у взаємності Шевченко відповів поезією «Н. Т.»: Прокинься, кумо, пробудись Та кругом себе подивись, Начхай на ту

дівочу славу Та щирим серцем, нелукаво Хоть раз, сердего, соблуди…». Не поблудила, померла 70-річною дівицею.

Пишний маєток Григорія Степановича та його дружини Ганни Дмитрівни Тарновських мав прекрасну колекцію картин, антикварних меблів, історичних цінностей. Тут часто виступав театр із п'єсами не тільки російською, французькою, а й українською мовами.

Слід згадати, що Григорій Степанович Тарновський був кумедним, недостатньо культурним, його мова: тихий жах – української перемішаної з московською та французькою, але все прощалося за доброту. Лев Жемчужников писав: «… при всьому тому я неохоче розповідаю про його смішні сторони, бо він був добрий і мав значні переваги, хоча б те, що в нього жили й користалися з його гостинності такі відомі таланти, як Глинка, Шевченко, Штернберг, Микола Андрійович Маркевич».

Але повернуся до дивацтв Григорія Степановича. Які б не були гості, господар (чітко за режимом ішов спати). Спав він нарізно з дружиною, навіть у протилежних частинах будинку. Маленькою слабкістю Григорія Степановича був гарем із безліччю потаємних ходів-виходів, кімнат-схованок. Дружина робила вигляд, що нічого не знає про пустощі чоловіка, а Тарновський не міг без стану закоханості. Жемчужников, Глинка кепкували з цього приводу у своїх спогадах; Марко Вовчок обурювалася, а Тарас тихо заздрив… У повісті Т. Шевченка «Музикант» згадується «сластолюбец» і «развратитель» пан Арновський і його гареми. У повісті «Художник» Т. Шевченко висміяв качанівського «малоросійського аристократа».

Якби там не було, але Григорій Степанович і Ганна Дмитрівна померли в один день (7 грудня 1853 р.) і були поховані 10 грудня на цвинтарі біля церкви, в якій п'ятнадцять років перед тим слухали хор півчих під керуванням Михайла Глинки.

Качанівка дісталася у спадок родині Тарновських від родича Г.С.Тарновського. У 1853-1866 роках нею володів В.В.Тарновський-старший. Після смерті батька садиба переходить до рук старшого сина. Саме на цей час припадає розквіт Качанівки. Традиції, що сформувались у садибі в цей час дозволять говорити про неї, як про своєрідний духовно-естетичний і літературно-мистецький осередок, що мав неабияке значення для подальшого розвитку української та російської культури.

Господарі завели альбом для гостей, до якого ті записували свої враження та залишали автографи. Їх налічується 608 – від 30-х до 90-х років XIX ст. З нещодавно виданого ілюстрованого альбому «Качанівка» ми дізнаємося, що тут черпали натхнення для своєї творчості М.Гоголь, М.Глінка, С.Гулак-Артемовський, П. Куліш, Марко Вовчок, І.Рєпін, брати Маковські, М. Костомаров та багато інших діячів культури. Неодноразово тут бував і Тарас Григорович Шевченко. Саме тут Ілля Рєпін писав свою знамениту картину «Запорожці», використовуючи багату колекцію «малоросійської старовини».

Садиба була і своєрідним музейним центром з чудовою картинною галереєю, серед яких були портрети видатних козацьких ватажків та політичних діячів різних часів (Хмельницького, Мазепи, Кочубея, Іскри, Галагана, Палія, Полуботки, Розумихи).

Але однією з перлин» колекції українських старожитностей була так звана «шевченкіана» – колекція матеріалів пов'язана з життям та діяльністю Тараса Григоровича Шевченка. За свідченням Бориса Грінченка – упорядника «Каталога Музея украинских древностей В.В. Тарновського» на 1900 р. матеріали Шевченківського відділу налічували 760 назв. Серед експонатів є малюнки, етюди та офорти Тараса Григоровича та велика кількість особистих речей письменника, а також деякі оригінали рукописів та епістолярна спадщина родини Тарновських з

Т.Шевченком. Коли для власника Качанівки настали скрутні часи, він передав свою «колекцію українських старожитностей» Чернігівському губернському земству, для влаштування публічного музею на основі якої було створено Чернігівський історичний музей. Вартість його колекції разом із «шевченкіаною» н початок ХХ ст.. фахівці оцінювали в 300- 400 тисяч карбованців. Необхідно відмітити, що у Качанівці В. Тарновський-молодший зібрав дуже цінну історичну бібліотеку, яка нараховувала понад дві тисячі книг, у тому числі велика кількість раритетів та стародруків.

Але витративши більшу частину спадщини на парк і підтримку численних друзів, Василь Васильович був вимушений у 1897 році продати свою Качанівку відомому цукрозаводчику Харитоненку. Переїхав проживати до Києва, невдовзі тяжко захворів. Помер Василь Васильович Тарновський-молодший у 1899 році, похований у родинному склепі на Аскольдовій могилі.

Останніми господарями садиби протягом 1914-1918 років була старша донька «цукрового короля» Павла Харитоненка Олена та її чоловік Михайло Олів. За історичними свідченнями очевидців, в день їхнього весілля вся алея від палацу до садибної церкви протяжністю 500 метрів була всипана цукром як символ майбутнього солодкого життя молодят.

В 1981 році був створений історико-культурний заповідник «Качанівка» на основі палацового ансамблю та парку дворянської садиби, заснованої в 1770-х роках, яка на сьогодні є єдиною серед українських садиб, що збереглася в комплексі. В лютому 2001 року парку надано статус національного.

Урочище Качанівка розкинулось на околиці однойменного села у горбистій місцевості. Верхнє плато займає палацовий комплекс будівель, які є пам'ятниками архітектури, нижнє – мальовничий парк з 12 ставками, павільйонами, скульптурами, парковими містками, «руїнами», амфітеатром.

Намагаючись відновити давню традицію, Фонд М.Томенка спільно з народним депутатом В.Дубілем у 2009 році відбудували центральну алею заповідника, а після святкового відкриття, першими по алеї пройшли три пари молодят, які в той день святкували своє весілля.

Таким чином, було відтворено легенду про розкішне весілля доньки промисловця та мецената господаря маєтку Павла Харитоненка і з тих пір весільні пари часті гості у Качанівському палаці.

ТАРНОВСЬКІ НА ВАРВИНЩИНІ

Небрат Анастасія (9 клас), вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області
Керівник: **Прима Олег Леонідович**, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

З Варвинщиною пов'язана історія відомої в Україні родини Тарновських. Засновник династії – капітан Василь Тарновський отримав землі с. Антонівка за віддану службу від російської цариці Катерини II в кінці XVIII. Всього у їх володінні було 700 десятин. Цього було явно недостатньо, щоб прогодувати велику родину, адже в сім'ї було дев'ять дітей: чотири брати – Василь, Микола, Яків, Михайло і п'ять сестер – Марія, Ганна, Емілія, Надія, Юлія. Матеріальне становище сім'ї було б скрутним, якби не допомога впливових та багатих родичів, зокрема, бездітного Григорія Степановича Тарновського (1790-1853), двоюрідного брата глави

сім'ї. Саме його коштами фінансувалось навчання дітей. Найбільш здібним і відомим був старший – Василь, за яким в літературі закріпилось прізвище «старший», за його сином, теж Василем, – «молодший».

Василь Васильович – старший народився в Антонівці 14 червня 1810 року. Батьки приділяли значну увагу вихованню дітей. Батько був достатньо освіченою людиною, зумів самостійно дати дітям знання курсу початкової школи. Якість знань, отриманих вдома, дозволила Василю Васильовичу – старшому вступити у 1820 році до щойно відкритого в Ніжині елітного навчального закладу – ліцею вищих наук князя Безбородько.

Під час його навчання в гімназії викладали К.В.Шапалинський, М.К.Білоусов, І.С.Орлай, що мали передові погляди та значний вплив на своїх вихованців. Професор М.Бєлоусов читав у класі В.В.Тарновського-старшого природне і народне право, саме його лекції сформували демократичні погляди молодого Тарновського. Тут він потоваришував з М. Гоголем, дружні стосунки з яким залишились на все життя.

Після закінчення гімназії Василь Васильович вступає до університету, де показує відмінні знання. У 1828 р. Рада Московського університету надала йому ступінь кандидата відділення морально-політичних наук. Певний час служить у столиці, потім, несподівано для рідних, переїжджає до Житомира, де починає педагогічну діяльність.…

Життєву програму В.В. Тарновский-старший описує в щоденнику, який він так і назвав: «Мои мечты». Серед безлічі планів знаходимо: історію наук з біографіями видатних осіб у примірниках, опис Малоросії, книгу про характер людини, обласне російське право, в т.ч. малоросійське, критичне вивчення російської історії, а, також про поширення промисловості в Малоросії. Як бачимо, інтереси автора були різноманітні, а плани – масштабні.

Велику увагу Тарновський-старший приділяв створенню загальноукраїнського друкованого органу, який стане осередком наукового та історичного вивчення України, суспільного життя, буде спроможним консолідувати українську інтелігенцію навколо редакції журналу.

Але в кінці щоденника автор визнає, що з деякого часу журнал перестав бути улюбленою мрією, сильнішає тяга до господарства. В. Тарновський пише господарські нотатки про бджільництво, винокуріння, розведення цукрового буряку, про необхідність розведення лісів, які по-хижацьки знищуються для винокурень; виробництва «вина з картоплі» (тобто спирту), навіть описує способи виробництва спирту, а також виробництва цукру з цукрового буряку, розведення великої рогатої худоби.

У 1836 році після одруження з Людмилою Володимирівною Юзефович, він залишає державну службу щоб зайнятися іншими справами: перетвореннями в сільському господарстві та зміною відносин між селянами та їх власниками, стає практикуючим поміщиком. Родина переїжджає до родового маєтку в с. Антонівка Пирятинського повіту Полтавської губернії (сучасний Варвинський район Чернігівської області), який після смерті матері, Г.Ф.Тарновської, став спільною власністю чотирьох її синів та п'яти дочок. Саме за В.В.Тарновського-старшого садиба переживає період свого на розквіту. Було перебудовано і розширено будинок, для благоустрою території виписано з Франції садівника Ранже. Старожили пригадують, що до будинку та винниці, яка стояла неподалік р. Удай, вела добре доглянута дорога, обсаджена бузком. Біля будинку, посеред парку був викопаний ставок, в якому цілий рік плавали лебеді, позаду – висаджено великий сад. Було посаджено багато декоративних, рідкісних дерев. Сам Ранже, закохавшись у красуню

– кріпачку Наталку, вирішив назавжди тут залишитись. Тарновський дав Наталці відпускну, посаг (придане), справив молодятам весілля. Нащадки садівника і понині живуть в селі під прізвищем Ранжій.

Після смерті батьків, піклування про велику родину лягає на плечі старшого сина. Сестра Марія вже була одружена з М.Олександровичем. Брат Василя, Микола, помер у 1840 р. неодруженим, другий брат, Яків, з 1842 р. по 1854 р. знаходився на військовій службі, брат Михайло жив в Антонівці, але з 1869 р. постійно мешкав за кордоном. На руках у В.В.Тарновського залишилися чотири неповнолітні сестри: Ганна, Надія, Юлія, Емілія (Євфимія). Значну матеріальну допомогу у вихованні братів та сестер надав двоюрідний брат його батька, Г.С.Тарновський, на той час вже багатий поміщик, меценат та благодійник. Він оплатив навчання Якова та сестер, неодноразово допомагав самому Василю Васильовичу, якого цінував як знавця права та господарства, хоча не завжди розумів свого племінника.

Цінуючи В.В.Тарновського як фахівця, Г.С.Тарновський запропонував йому управляти всіма своїми численними маєтками. Місцем постійного перебування подружжя стала дядькова садиба Потік. У своєму маєтку Антонівка він перебував постійно, контролюючи господарську діяльність, та проводив статистичні дослідження. Спостереження В.Тарновського і нині є цікавими джерелами нашої історії та доробком з української статистики як науки. Так, ним було зроблено опис села Антонівка у вигляді статистичних таблиць. Спочатку свою методику ведення господарства В.Тарновський записує у вигляді нотаток: «Вопросы по ревизии имения», в яких планувалося проаналізувати загальний стан маєтку, в тому числі систему управління, скотарство, винокуріння, становище селян, а також, – обов'язково – проект поліпшення господарства та життя селян. На початку 50-х рр. XIX ст. Василем Тарновським розробляються правила управління поміщицьким господарством. Аналіз господарчої діяльності маєтків дозволив йому правильно організувати ведення господарства та отримувати прибутки навіть в умовах кріпосного права. При тому він використовує досвід свого батька та сусідів. Так, дохідною частиною поміщицького господарства того часу було вирощування тютюну. В родинному архіві Тарновських зберігся цікавий документ: «Выписка замечаний моего отца о времени начала работ для обработки табака Полтавской губернии Пирятинского уезда села Антоновка».

Не полишав Тарновський-старший і суспільної діяльності. Він був активним членом комісії по підготовці селянської реформи. Разом зі своїм сусідом – поміщиком Г.П.Галаганом відстоював звільнення селян з землею без викупу, будучи тяжко хворим, розробляв документи, які регламентували діяльність земств Чернігівщини, розробляє напрямки розвитку народної освіти та систему підготовки кадрів вчителів.

Помер Василь Васильович Тарновський – старший У 1866 році в Чернігові, похований у маєтку сина Василя – Качанівці .

Сини – Василь Васильович молодший (1838 р.н.) та Володимир (1840 р.н.) продовжили благородну справу батька. Обоє народились в родовому маєтку Антонівка. Батьки приділяли значну увагу вихованню своїх дітей. Годувальницею, потім нянею їх старшого сина Василя була звільнена ними з кріпацтва антонівчанка Марія Борисівна. Михайло Володимирович Тарновський згадує слова батька, що кожного вечора няня розповідала їм численні оповідання про українське минуле, співала народні пісні, читала вірші Т.Г. Шевченка, якого знала особисто. Няня мала в сім'ї Тарновських особливий авторитет і вплив на Тарновського-молодшого до самої її смерті у 1870 р. Це дозволили М.В.Тарновському зробити такий висновок: «Так ось хто розвинув з дитинства у Василя Васильовича любов до України і кому

зобов'язаний український народ і культура тим цінним даром, яким збагатив її дядько. Створивши музей українських старожитностей і подарувавши його народові».

У 1846 р. В.В.Тарновський-старший за порадою друзів вирішив відправити обох своїх синів до московського пансіону Енеса, що мав добру славу. М.В. Тарновський у своїх спогадах пише, що саме в Москві Василь починає збирати предмети старовини: їх кімната «являла собою невеликий музей української зброї, келихів, чарок, що мали герби героїв України та інших предметів української давнини. Усе це купувалося на Сухаревому базарі, а також в Україні під час канікул; потім все відвозилось до Москви і прикрашало стіни його кімнати. Вже тоді було видно, що народився серйозний збирач спеціальної старовини».

В.В.Тарновський-молодший, безперечно, найяскравіша особистість знатного роду. На формування його світогляду глибокий вплив мав Т.Г. Шевченко, з яким він познайомився ще в дитинстві під час перебування Т.Г.Шевченка у с. Потік, де проживала родина.

Після навчання у пансіоні Енеса Тарновський-молодший закінчив повний курс історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира, допомагав батькові при підготовці проекту селянської реформи. З 1862 року працював кандидатом та мировим посередником у Борзенському повіті Чернігівської губернії, а у 1869 році отримав чин губернського секретаря. Обирався Борзенським(1869-1872) та Ніжинським (1875-1889) повітовим маршалком. За добросовісну службу В.Тарновський був відзначений орденом Св. Володимира 4-го ст. та Святої Анни 2-го ст.(1883). Одружений на своїй далекій родичці Софії Василівні Тарновській (1846-1889). Софія Василівна закінчила з золотою медаллю Санкт-Петербурзьке училище Святої Катерини. Будучи добросердечною жінкою, займалася благодійною діяльністю: була попечителькою Борзенської земської жіночої школи, товариством опікунства над пораненими і хворими. У 1879-1880 рр. нагороджувалась знаками Червоного хреста.

Велика заслуга В.В. Тарновського-молодшого у розбудові земств, піднесенні освіти на Чернігівщині, але в історію він ввійшов як великий меценат, благодійник, засновник найбільшої колекції українських старожитностей, власник знаменитої Качанівки.

БОРЦІ ЗА ВОЛЮ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ – ОЛЕКСА ГІРНИК

Коваленко Вікторія, **Мірошникова Єлизавета, Пивовар Дар'я, Пономаренко Юлія, Яворська Ангеліна,** вихованки туристсько-краєзнавчого клубу «Родень» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської області»

Керівник**: Пономаренко Тетяна Григорівна**, завідувач методичного відділу, керівник клубу «Родень» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму

Канівської міської ради Черкаської області»

Науковий керівник-консультант: **Сокур Людмила Анатоліївна**, кандидат історичних наук, завідувач сектору екскурсійної роботи, вчений секретар Шевченківського національного заповідника

Актуальність дослідження. Тема боротьби за волю і незалежність України завжди актуальна, актуальна в усі часи становлення і розвитку української державності. Особливо тут у нас, в центральній Україні, на святій землі. На землі, яка багата рідною мовою та звичаями, культурою та мистецтвом, Тарасовими заповітами,

за які віддали своє життя справжні патріоти, серед яких був і калушанин Олекса Гірник, що вчинив акт самоспалення як протест проти русифікації України.

Особливо актуальна ця тема нині, коли ширяться інформаційним простором нав'язливі "какая разніца", "русскаязичний патріот", "я люблю на рускам". Тому необхідно завжди пам'ятати, якими жертвами наша мова, наша державність змогла вистояти до цього часу. Якби не сміливість борців проти русифікації, якби не глибоке і віддане їх почуття приналежності до Української Нації, ми давно стали б колонією імперської Росії. Звісно, не кожному чинити акти самоспалення. Але навіть натяк на несприйняття російської мови в своєму оточенні – це вже маленька перемога.

Завдання дослідження. Завдання пошукової роботи полягає в дослідженні життєвого шляху патріота України Олекси Гірника та збереження пам'яті про героїчний чин незламного сина Нації. Це дослідження, насамперед, пам'яті народу, дослідження процесів протистояння українців пригнобленню та окупації. Це святий обов'язок кожного, хто мріє й надалі жити у незалежній, хай і пошарпаній вже тепер війною, але вільній Україні. Ми повинні підняти цю пам'ять з попелу забуття. Адже вільну, незалежну країну можна розвивати, можна лікувати рани й збагачувати. Окуповану – ні!

Одна любов його нетлінна, її не спопеляє жар. Як біль, живе в нім Україна, І з ним, як Біблія, - "Кобзар". Такі слова сказав про Олексу Гірника Микола Негода. Акт самоспалення Олекси Гірника на Тарасовій горі в Каневі – це був вчинок з політичних мотивів, *«…у формі протесту проти колоніального режиму в Україні та на відзнаку 60-х роковин проголошення незалежної Української Народної Республіки – з'явища, яке розжареним залізом випікають і ніяк не можуть витруїти з народної пам'яті…Високе начальство шаліло. …Круті, роздратовані чини КДБ ковтали лють, пащекували….Спалився, то нехай собі палиться. Якби не розкидав був прокламацій. Сотні антирадянських листівок!...»*[1, 4-6].

Саме так починався ранок 21 січня 1978 року у місті Каневі. Ранок, подія якого замовчувалась довгі роки. І лише у дев'яностих роках минулого століття канівський краєзнавець і лікар Михайло Іщенко вперше підняв тему самоспалення на Тарасовій Горі.

Ось як згадував про той ранок Олександр Гнучий – міліціонер, який одним із перших опинився на місці події: *«Ранок 22 січня 1978 був сонячним і тихим. За ніч місто злегка притрусило снігом. Це була субота, …. вся гора всіяна листівками. Вони просвічувалися через тонкий шар снігу. Косогір видового майданчика весь фіолетовий – листівки були написані під копірку» [2],* – розповідав Гнучий.

Недалеко від обвугленого тіла стояла дерматинова сумка з яблуком та квитком у Києво-Печерську лавру, дві півторалітрові пляшки і зелена запальничка. *«Ще кроків за 10 на снігу лежав на спині обгорілий чоловік, руки й ноги зведені. Посередині, між сумкою і згорілим, побачив гостро заточений пасічницький ніж» [1].*

В галузевому архіві СБУ зберігся лист-повідомлення в Центральний Комітет комуністичної партії України:

"Таємно. Ворожі проявлення. Черкаська область 21 січня 1978 р. біля 9 години ранку в м. Каневі на території Музею-заповіднику Т. Г. Шевченка в 15 метрах від оглядового майданчику місцевим мешканцем Мещеряковим Н. І, 1933 року народження, безпартійним, слюсарем комбінату комунальних підприємств міста, знайдено труп чоловіка з відкритою раною живота. Одяг на ньому згорів повністю.

Стрілки обпаленого наручного годинника показували 8 годин 28 хвилин. Поруч знаходилися: каністра з синтетичного матеріалу ємкістю 2,5 літри, пластмасовий

балон ємкістю 1 літр з незначною кількістю рідини з запахом бензину, ніж, запальничка, господарська валіза і шапка-ушанка" [2].

Кадебісти збирали листівки по всьому схилу. Зібрали 970 листівок, розкиданих на місці злочину. Декілька рукописних прокламацій вони заховали, декілька - зберегли місцеві жителі. А рідним повідомили, що Гірник згорів в автомобільній катастрофі за нез'ясованих обставин. Але працівники музею Шевченка знали, що сталося насправді. Інформація про самоспаленого націоналіста та його листівки швидко поширилася невеликим Каневом. Люди говорили: *«Галичанин, кажуть, спалився. Розкидав листівки із закликами боротися за своду – і підпалився»*; *«Спалився, значить допекло до живого»* [1]. Згодом, провівши слідство, КДБ зобов'язало рідних Олекси Гірника не розголошувати деталі його загибелі.

І хоча довгі роки інформація про вчинок Олекси Гірника замовчувалась радянською владою, нині ми маємо можливість дізнатися, ким же був цей чоловік…..

Олекса Миколайович Гірник *(28 березня 1912 року – 21 січня 1978 року)* народився в родині бойків-верховинців. Батько, Микола Гірник, закінчив українську гімназію в м.Станіславі (нині - Івано-Франківськ), служив у війську Речі Посполитої, зазнав польських в'язниць та російських таборів. Мати, Катерина Білічак, була простою селянкою; вона виховувала дітей у християнській любові та людяній справедливості.

Олекса спочатку вчився в польській школі, а пізніше в українській гімназії у Станіславові, яку закінчив 1933 року. Він вирізнявся активним, сміливим характером. Він належав до «Пласту», «Просвіти», молодої організації ОУН, працював у «Соколі». Після гімназії батьки хотіли, щоб син продовжив навчання в семінарії, але він пішов працювати в організацію «Сокіл», де очолював загін пластунів.

Український гімназист отримав матуру (свідоцтво про освіту), але у себе вдома, на Батьківщині, не міг улаштуватися на роботу: поляки вимагали покатоличення. У рідних Богородчанах він пішов працювати в Станіславську повітову філію молодіжного товариства "Сокіл", де очолив Улад пластових новаків. Знань бракувало, тож Олекса Гірник хотів вступити на філософський факультет Львівського університету, але його забрали у жовніри. Рекрутований до Війська Польського рядовий не зміг терпіти численних знущань на національному ґрунті та одного дня спересердя висловився вголос: *« Остогидла мені ця осоружна польська армія. Оце б змінити конфедератку та на мазепинку!»[3]*.

За ганьбу польської влади ("за зраду Ойчизни") та заклики до незалежності України 25 березня 1937 р. військовий трибунал Речі Посполитої засудив рядового артилерії Гірника на п'ять років і три місяці ув'язнення. Спочатку гірник перебував у Львівській в'язниці "Бригідки" а потім в острогах Львова, Кракова, Тарнова, в концтаборі "Береза Картузька". У 1939 р., під час німецького вторгнення в Польщу, втік із в'язниці.

17 вересня 1939 р. Олекса Гірник приїхав на вокзалі Станіслава, його заарештували та етапували до слідчої частини управління НКВД по Житомирській області. 11 листопада 1939 року найгуманніший суд на світі ухвалив: *"За предательство Родины" засудити Гірника О.М. за статтею 54-10 ч.1 КК УРСР до позбавлення волі терміном на вісім років таборів та згідно статті 29 п."А" і статті 30 КК позбавити виборчих прав після відбуття кари терміном на п'ять років".* У Норильську та Магадані бранець пиляв ліс, бив камінь у кар'єрах, працював на підземному заводі, неодноразово опинявся у карцерах, бо знав: він змагає до посилення сили, слави, багатства і простору Української Держави.

Звільнений глибокої осені 1948 року із ГУЛАГу О.М.Гірник повернувся до Станіслава. Увесь тягар розстріляних мрій своїх полеглих братів він прийняв на себе. Після ГУЛАГу працював копачем на цегельні у Станіславі, ця праця здавалася відпочинком.

У 1949 р. Олекса Миколайович Гірник побрався з Кароліною Іванівною Петраш, яка… також нещодавно повернулась із заслання. У 1950 р. у подружжя народився син Маркіян, а в 1954 р. – Євген. Олекса працював на різних роботах і весь час дуже переймався долею України, її культури, української мови. Друзів однодумців він мав небагато, але найріднішою по духу людиною Гірнику був отець Петраш. Неодноразово в розмовах з ним Гірник наголошував: *«Наша національна свідомість має вивести українців з рабства…насамперед нічого не зробимо без неподільної любові до Вітчизни, до її історії. Воля і рішучість нації – головний рушій нашого відродження. А Господь-Бог хай благословить нас на добру справу і підсобить нам. Як у Шевченковому «Кавказі», пригадуєте: «борітеся, поборете – вам Бог помагає»…* [1].

Таємно від усіх, рахуючи й рідню, протягом чотирьох років Олекса Гірник виготовляв рукописні листівки, що ганьбили національне пригноблення та жахливу русифікацію. У побуті він не просто сипав цитатами з Шевченка, якого добре знав на пам'ять, його повсякчас навертало до Тараса. Із дружиною він, подібно прочанину, їздив на Чернечу Гору в Канів, де мріяв про державність Батьківщини, суверенітет України, розбудову вільної Вітчизни.

Із такими речами пустувати було небезпечно – до 15 років ув'язнення з конфіскацією майна. Але у 1976 р. у власній садибі Олекса Миколайович збудував кухню з маленькою комірчиною на другому поверсі, де облаштував схованку. Там він і писав саморобні листівки, спрямовані проти російської окупації і русифікації України. У цих листівках містилися доволі розлогі міркування щодо історії українського народу, які супроводжував цитатами з творів Тараса Шевченка.

Тож цьому мужньому вчинкові, який стався у січні 1978 року, передували постійні приниження, переслідування та 11 років ув'язнення. Олекса в прощальному листі написав своїй дружині: *«Я ішов простою дорогою, тернистою. Не зблудив, не схибив. Мій протест — то сама правда, а не московська брехня від початку до кінця. Мій протест — то пережиття, тортури української нації. Мій протест — то прометеїзм, то бунт проти насилля і поневолення. Мій протест — то слова Шевченка, а я його тільки учень і виконавець[1]…*

Вшанування пам'яті Олекси Гірника. Указом Президента України Віктора Ющенка від 18 січня 2007 року за проявлені мужність і самопожертву в ім'я незалежної України Гірнику Олексі Миколайовичу присвоєно звання Герой України…

…Відомості про Гірника після акту самоспалення спочатку поширювалися хвилями радіо «Свобода» — тільки після здобуття незалежності Україною, правда про вчинок Гірника була вперше оприлюднена в газеті «Літературна Україна». У 1993 р. в Калуші його іменем була названа вулиця і встановлена меморіальна таблиця на його будинку.

Меморіальна дошка встановлена Олексі Гірнику на фасаді будівлі колишньої Станиславівської гімназії. Іменем Олекси Гірника названо Богородичанську школу № 1, в якій обладнано музейну кімнату О. Гірника, а на подвір'ї школи встановлено меморіальний знак із зображенням героя.

В Івано-Франківському обласному музеї визвольної боротьби, на вул. Тарнавського, 22, відкрито виставку, присвячену пам'яті Олексі Гірника, на якій

експонуються світлини з родинного архіву Гірників, особисті документи, вишивки, які люб'язно надав його син Євген Гірник.

У 1999 році було створено Київський благодійний фонд ім. О. Гірника. Товариство «Просвіта» проголосило 2003 р.— роком Олекси Гірника. На місці смерті Гірника посадили кущ калини, а пізніше було додана й меморіальна таблиця. У музеї збереглася копія листівки. Починаючи від 2001 року, щорічно, 21 січня кілька десятків представників партій та громадських організацій, члени родини традиційно вшановують його пам'ять на місці, де сталася ця подія.

У 2003 році Київський фонд ім. О.Гірника і Ліга українських меценатів заснували премію імені Олекси Гірника за великий внесок в українське національне відродження та за значні успіхи в національно-патріотичному вихованні дітей та молоді, за прищеплення їм патріотичного ставлення до української мови. Тож визначально, що серед лауреатів премії імені Олекси Гірника і наші канівчани: Михайло Іщенко – науковець, краєзнавець, автор книги «Спалився за Україну» та громадський діяч Олександр Гнучий.

У 2004 році про жертовний вчинок Олекси Гірника вийшла книга «Спалився за Україну». . Її автор — канівський лікар, краєзнавець Михайло Іщенко, який оглядав тіло після інциденту. Його настільки вразило те, що зробив Олекса Гірник, що лікар більше 20 років свого життя присвятив вивченню життєвого шляху героя і зібрав багато фактів і матеріалів про Олексу і згодом їх оприлюднив. Це книга, яку можна назвати і біографічною повістю, і хронікою життя героя, що привів себе на вогняну Голгофу...

Кожне слово цієї книги підсвічене співпереживанням та істинним патріотизмом. Рідкісні фотоілюстрації, увага до найменших деталей, свідчення друзів, побратимів, родичів, працівників правоохоронних органів і працівників музею Т.Шевченка того часу зробили книгу унікальною, незамінною для тих, хто небайдуже вивчає історію, шлях України до незалежності і соборності. Книга «Спалився за Україну» зайняла достойне місце серед української патріотичної літератури.

У січні 2016 року у музеї Тараса Шевченка в м. Каневі було відкрито виставку, присвячено памяті Олекси Гірника. Нині в музеї Шевченка є частина постійно діючої експозиції, присвячена Олексі Гірнику.

Сьогодні Олексу Гірника називають одним із небагатьох патріотів, який кілька десятиліть тому наважився на боротьбу з Росією. Сьогодні таких патріотів є більше, а отже, Україна обов’язково переможе.

У житті він часто говорив: «Хочу вмерти за Україну». І він за неї вмер. Його самоспалення — це його форма боротьби. Своєю смертю він прагнув протестувати проти поневолення України Російською імперією та привернути увагу людей до жахливих наслідків московської політики зросійщення України.

Вчинок Олекси Гірника і його попередників примушують людей задуматися над долею нашого народу, над своєю долею. Виникають питання, що ж це за таке оточення у нас, і які ж ці "братерські" обійми, що звільнятися від них люди були вимушені самоспаленням?

«КСАНТИПА ДЛЯ СОКРАТА або ПЕРША ЛЕДІ УКРАЇНИ в екзилі»

Литвинова Марія, **Тімофеєва Валерія,** вихованки гуртка «Юні скаути» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської області»

Керівник: **Коваленко Ірина Миколаївна**, завідувач організаційно-масового відділу, керівник гуртка «Юні скаути» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської області»

Науковий керівник-консультант: **Сокур Людмила Анатоліївна**, кандидат історичних наук, завідувач сектору екскурсійної роботи, вчений секретар Шевченківського національного заповідника

«За кожною великою справою стоїть жінка.
Та, яка правою рукою колише колиску, а лівою – увесь світ»

Актуальність дослідження.

За кожним успішним чоловіком стоїть любляча жінка. Якщо з народження – це мати, яка виховує свого сина і вкладає в нього все найкраще, то потім – жінка, вірна супутниця, яка готова розділити і радість, і горе. «Великим» чоловік може стати тільки маючи при собі «велику» жінку.

Читаючи книжки з історії, ми зазвичай дізнаємося про князів, королів і славетних полководців. Ці люди завойовували землі, керували державами, змінювали світ. І всі вони – чоловіки. А де ж були жінки? Чому так склалося, що про жінок в історії ми майже нічого не чуємо? Як відшукати той слід, що його лишила аж цілісінька половина людства?

Дехто думає, що жінка створена, щоб бути господинею і мамою, а от великі справи, мовляв, творять чоловіки. Але ж жінка відрізняється від чоловіка фізичною силою, та аж ніяк не розумом! А видатні справи роблять не м'язами, а саме завдяки мудрості, кмітливості, винахідливості і терплячості.

Так уже повелося, що історія пам'ятає справи тільки «чоловічі», бо вони впадають в око. Помітні ті вчинки, які помітно змінюють світ. Та попри все це, в історії України є немало видатних жінок, які були не лише хорошими матерями й господинями, а й робили великі справи [*1, ст. 3-4*].

Тож, наше завдання – дослідити життя і діяльність маловідомих або зовсім «забутих» жіночих постатей, які відіграли неабияку роль в українському національному русі, творенні і захисті незалежної української держави; донести до загалу ту непросту жіночу долю, яка неперервною ниткою пов'язана з історією нашого краю, історією великих людей, які в нелегкі часи становлення незалежності та державності України, попри всі суперечності, залишалися вірними своїм поглядам та демократичним традиціям навіть поза межами країни…

МАРІЯ ВАРФОЛОМІЇВНА ЛІВИЦЬКА (ТКАЧЕНКО) – українська письменниця-мемуаристка, громадська діячка і активістка українського жіночого руху. Дружина, вірний друг, соратниця, надійний помічник в усіх революційних справах чоловіка – Андрія Миколайовича Лівицького. Разом з чоловіком входила до керівництва «Молодої Громади» (МГ), яка організовувала виступи київського студентства проти царату.

Молоді люди – Андрій та Марія, входили до головного активу першої політичної партії в центрально-східній Україні – Революційної Української партії (РУП). Саме РУП активно розповсюджувала брошури під вразливою і неповторною назвою «САМОСТІЙНА УКРАЇНА». Що кидалося увічі, зацікавлювало всіх. У цій промові вперше було проголошено гасло: ***«Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ»*** і, як найближчу мету, поставлено

вимогу «***повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії***» [4].

Ще до еміграції разом з Жіночою громадою Марія Варфоломіївна брала участь в подіях революції 1905-1907 років. Пізніше вона очолить Союз українських емігранток в Польщі. Для нащадків залишила спогади «На грані двох епох» (Нью-Йорк, 1972), у яких досить детально описала родинні зв'язки Лівицьких, характери, смаки та переконання членів родини, побутову атмосферу, умови життя на тлі історичних подій, що прокотилися Україною на початку ХХ ст.

Спогади Марії Лівицької – це виняткової ваги «людський» документ про найцікавішу добу нашої передреволюційної історії. Тож, зазирнемо за лаштунки життєвих подій Першої леді УНР в екзилі. Звідки її коріння? Яка її участь у творенні вільної незалежної держави?

Народилася 9 квітня 1879 року в родині керівника комерційного банку ТКАЧЕНКА Варфоломія Семеновича у м. Жмеринка Подільської губернії. Близько двох років від роду залишилася сиротою без матері. Виховувалася мачухою. Та, хоч і була доброю господинею, прищепити падчериці любов до господарства не змогла, бо материнських почуттів до чужої дитини не мала, а дівчинка, в свою чергу цуралася жінки [*3, ст. 55-56*]. Можливо, саме це і стало в майбутньому поштовхом для того способу життя, який обрала майбутня революціонерка.

…В останнім році гімназії Марія залишає пансіон, замешкує приватно, нав'язує зв'язки зі студентською молоддю, зокрема з братом своєї товаришки Жені – студентом Київського Університету Андрієм Лівицьким. *«Мені відкривалися очі на новий незнаний світ, на життя повне енергії, руху, але й небезпек. Мій світогляд починав мінятися. Від буденщини мене тягнуло до чогось вищого, до неясно ще усвідомленої мети – перебудови політичного ладу та удосконалення життя цілого людства. Цей розвиток мого світогляду спочатку відбувався в загально-російських рямках. Національна свідомість прийшла пізніше, коли я ближче познайомилася з Андрієм Лівицьким... Андрій умів говорити, умів переконувати ліпше, ніж який-небудь з творів.* ***…Його світ ставав мені щораз ближчий, і тяжко було повертатись додому, до буденного, безбарвного життя...****»*.

…Батько Андрія і слухати нічого не бажав про благословення, про заручини з простецькою дівчиною, яка була у сина за революційного агітатора та розповсюджувача листівок і літератури. Як згодом сама пані Марія Ткаченко оцінила відмову батьків нареченого – *мезальянс.* Це насправді означає – нерівний шлюб. Саме це дискримінаційне побачила Марія у відмові їй вступити на законних підставах до знаменитої родини Лівицьких. Андрій на те все відбувся легким політичним жартом: *«Це ще раз свідчить про те, що треба, обов'язково треба у суспільстві проводити соціальну революцію. Тому ми з тобою, знаходимось на правильному шляху…».* Весілля відгуляли в Маріїної сестри (Неоніли), у Володіївцях. Там, в архаїчному подільському селі утворилася здорова, щаслива сім'я, яка надзвичайно багато зробила для збереження українського духу у світі.

«Восени 1900 року ми з Андрієм виїхали до Києва, де почалось наше нове життя…».

Майже всі члени колишньої Студентської Громади вступають до Р.У.П. Вступають і Марія та Андрій Лівицькі, ***приймаючи для конспірації псевда: Андрій стає СОКРАТОМ, а Марія – КСАНТИПОЮ***. Революція 1905 року. Залізничні й робітничі страйки... Громадянство приходить до голосу... безперервні мітинґи... Маніфест про конституцію... Почалася політична весна. Р.У.П. переорганізувалася в Українську Соціял-Демократичну Робітничу Партію. Лівицькі очолюють

революційну працю, перебираючи на себе велику її частину. Треба в першу чергу зброї – їдуть за нею до Києва. А далі – реакція, чорна сотня починає підносити голову, повстають погромницькі настрої. Марія завжди з чоловіком... ***«Невидимої небезпеки я завжди боялася. Я мусіла її бачити, мусіла знати, що саме загрожує близькій людині, я мусіла бути разом з нею. Тоді я була спокійна»...***

Перед ними – нелегальна революційна робота: недільні школи для дорослих – боротьба з неписьменністю, а одночасно політична пропаганда – розповсюдження літератури, летючок, виступи на зборах, праця серед робітництва. Неабияку роль відіграє в конспіраційній праці маленька доня: під її «охороною» перевозять безпечно летючки в дитячім візочку…

Як же почувала себе молода революціонерка? Два почуття боролися в її серці: материнського обов'язку і бажання служити на користь народу, вкладати по мірі сил маленькі цеглинки в підвалини майбутньої самостійної держави. «*Якось не спадало на думку* – пише вона – *що буде з дітьми, коли мене заарештують, засудять на тяжку кару. Молодь вірила, що самопосвята в революційних Змаганнях є конечна. Ми вірили, що наша жертва принесе щастя і волю цілій нації і спокій на її землі. Ця віра в щасливе майбутнє штовхала ентузіястичну молодь на небезпеки, на тернистий шлях голоду й холоду, на тюрми, каторги, а часто – на смерть... Ми вірили, але доля судила інакше*»... А чоловік старався розвіяти докори сумління щодо дітей: «*Нам зле, наше покоління переслідують, зате наші діти побачать ліпше життя.* ***Батьки змагаються за волю, щоб прийдешньому поколінню було легко дихати в вільній батьківщині»...*** [3].

В листопаді 1907 року підноситься знову широка хвиля арештів: уряд створює голосну справу, відому під назвою «Лубенська Республіка». Арешт Лівицьких… Марію звільняють до суду, а Андрій мусить сидіти у в'язниці. Обвинувачення тяжкі: пропаганда з метою повалення існуючого ладу, приналежність до УСДР Партії... Андрія засуджено на два роки ув'язнення, авторку виправдано. *«Скінчився Суд, а разом з ним скінчився «романтичний» період революційних змагань, поліційних переслідувань, драматичних процесів і непевного існування. Перед нами відкривається нова сторінка нашого життя, яка, як виявилося, була найменш цікавою».*

Родина Лівицьких переїхала до Канева. Тоді це глухе і провінційне містечко давало можливість присвятити себе родинному життю і вихованню дітей. На той час у Марії і Андрія було їх двоє – син Микола і донька Наталя. Батьки з самого малечку прищеплювали їм людяність, толерантність до людей іншої національності, любов і пошану до людей фізичної праці, подаючи в доступній формі образ національного й соціального поневолення українського народу. Щодо виховання дітей бували й розходження: мати висувала на перший план проблеми соціальні. Батько твердо стояв на позиції, що «спершу мусить прийти національне визволення з-під російського ярма і створення української держави». *«Виховний вплив і авторитет батька був сильніший від мойого, – і тому діти наші стали українськими патріотами-націоналістами».*

1917 рік. Революція – спочатку «безкровна». Марію Лівицьку *«охопила невимовна радість... мрія наша стає дійсністю... кат сконав... недаром бились ми за волю»... Події йдуть з неймовірною швидкістю... Революція поглиблюється...».* Різко змінюється життя Лівицьких: *«з тихого і спокійного знов воно стало бурхливим і повним хвилювань».* Почалася доба вже «практичної революції», до якої вони довгі роки підготовлялися в підпіллі. Приходять радісні свята й тяжкі будні революції.

Участь Марії в українській революції була обмежена; силу часу забирають родинні обов'язки, які спали виключно на її плечі, бо чоловік цілковито поринув у державну працю. Але не залишилась вона пасивним обсерватором і часами виступала з промовами. Одного разу, під час виборів до Установчих Зборів прийшлося їй говорити про автономію України людям, «які не знали, навіть, що таке Україна і хто вони самі».

14 грудня 1918 р. війська Директорії вступили до Києва. *«Яке піднесення! Усі вулиці були запружені щасливим натовпом. Всі чекали з раннього-ранку на вступ українського війська»*. Але була то коротка радість... Знов евакуація Уряду, до якого вже ввійшов Андрій Лівицький, спочатку до Вінниці, а пізніше – до Кам'янця-Подільського. Марія рішуче відмовилася мандрувати з дітьми і залишилася у батька у Жмеринці. *«Від почуття радости, надії, переходилося до суму, розпуки, безнадійносте. Чому наш нарід, такий героїчний у минулому, тепер не встані був захистити свою молоду державу?..»*

Що чекало революціонерку з дітьми? Анархія... переможні таращанські полки, власне, банди... реквізиції... безконечні допити... невпинна стрілянина... Приходилося переховуватися по чужих хатах... Все трудніше ставало жити, а до того ж не було вісток від чоловіка... Кілька місяців Марія жила з дітьми під большевиками. Треба було рятуватися від безпосередньої небезпеки — голодової смерти. Нарешті призначили вихователькою в дитячому садку. Але ці плани перекреслено: в кінці лютого 1920 р. чоловік прислав двох людей, щоб перевезли родину до Кам'янця... ***«Не судилося нам повернутись, хоч в той день я чомусь була певна, що від'їжджаю не більше, як на три місяці»*** — пише авторка у своїй книзі споминів…

…Під час Української революції Андрій Лівицький став членом Центральної Ради, потім – міністром уряду Української Народної Республіки, прем'єр-міністром УНР. З того часу родина Лівицьких замешкала у Варшаві. В 1926 році Андрій очолив Директорію УНР. У 1948-му, була створена посада президента УНР в екзилі (тобто, на вигнанні). Лівицький, як очільник Директорії, став першою особою на цій посаді. Таким чином, саме його можна вважати першим президентом України, а Марію Варфоломіївну – першою леді. Щоправда, в еміграції.

В ті роки в еміграції опинилося багато українських жінок. Одні з них залишили Україну разом зі своєю армією, як лікарки й сестри-жалібниці. Інші виїхали звідти разом із державними установами, чи в складі різних українських місій. Решта втікали за кордон від більшовицького терору. Попри все, українки на чужині не тільки давали собі і своїм родинам раду, а ще й іншим допомагали. Вони творили свої організації, плекали й розбудовували українську культуру, відбивали ворожу пропаганду та інформували світ про долю своєї батьківщини [2]. Саме такий союз в 1932 році у Варшаві очолила ***Марія Лівицька – Союз українських емігранток***.

Союз дбав про об'єднання українського жіноцтва; утворювалися зв'язки з закордонними жіночими товариствами, знайомили їх з українською справою, а водночас опікувалися українськими дітьми, полоненими, інтернованими, зокрема студіюючою молоддю. Союз мав окрему культурно-просвітню Секцію, влаштовував річні курси сестер-жалібниць; із збільшеною увагою дбав про виховання українських дітей, впоряджав дитячі свята, ялинки. Влаштовували літературні вечори; орґанізовується жіночий хор Союзу… [5].

Після Другої світової війни вся сім'я Лівицьких мешкала в західнонімецьких містах Оффенбах, Майнцкастель та Етлінген.

19 серпня 1971 року щоденна газета українців, яка виходить у Нью-Йорку «Свобода», у шпігелі, себто на найвиднішому місці першої полоси, буквально під

заголовком, помістила таке повідомлення: *«У вівторок 16-го серпня вранці померла в домі своєї доньки Наталі, поетеси, і зятя, артиста-маляра Петра Холодного. Марія Варфоломіївна Лівицька на 93-му році життя…».*

Марія Лівицька була не лише дружиною і матір'ю, вона була щирою товаришкою свого чоловіка. Були у них спільна революційно-підпільна, повна небезпеки праця, спільні думки й політичні ідеали. Але водночас – була незалежність думки і поглядів, траплялися розбіжності в точках зору чи в тактиці революційної роботи, але одна мета й спільні ідеали притлумлювали ті розходження.

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ: ШТРИХИ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРТРЕТА

Кравченко Златослава, учениця 10-Б класу Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради

Науковий керівник – **Бурлака Олена Вікторівна**, учитель історії Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради

У березні 1999р. сталася подія, яка стала глибоким особистим горем для багатьох українців – загинув істинний патріот України, публіцист, громадський діяч, дисидент, правозахисник В'ячеслав Максимович Чорновіл. Для цілого покоління українців, молодість яких припала на 60-ті рр. XX ст. він був уособленням громадянського ідеалу, безкомпромісної боротьби за незалежну демократичну Україну. До цього часу українці чекають лідера, який зміг би об'єднати націю, повести за собою. Яким він має бути? Багато-хто вважає, що таким як В'ячеслав Чорновіл. Тому актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю глибшого вивчення життєвого шляху одного із найпослідовніших борців за Україну, потребою популяризації прикладу активної громадянської позиції В'ячеслава Чорновола.

Вивченню історичних умов, у яких розгортав свою діяльність В.Чорновіл, сприяє опрацювання узагальнюючих праць з історії України новітньої доби. Основні віхи життєвого шляху діяча відкривають численні довідкові видання та публікації в ЗМІ. Глибшому осягненню громадянської позиції В.Чорновола сприяє вивчення історії дисидентського руху в Україні, спогади сучасників та однодумців політика, його публіцистичної спадщини, матеріали преси.

Метою даної роботи є дослідження основних етапів життя, чинників формування громадянської позиції та основних напрямків діяльності В'ячеслава Чорновола як правозахисника, політика, патріота України.

У процесі дослідження постали такі завдання:

- простежити етапи та чинники формування особистості Чорновола;
- визначити основні напрямки діяльності діяча на різних етапах життя;
- з'ясувати засадничі принципи активної громадянської позиції В. Чорновола;
- з'ясувати роль постаті В. Чорновола в історичному розвитку сучасної України.

Хронологічні межі даного дослідження охоплюють період 1937-1999 рр., тобто з дня народження до трагічної загибелі В'ячеслава Чорновола.

Наукова новизна дослідження полягає у зборі та систематизації історичного матеріалу, що дозволяє вивчити життєвий шлях та діяльність В.Чорновола.

Теоретичне значення дослідження полягає у створенні системного опису основних етапів життєвого шляху та діяльності видатного діяча сучасної української історії – В'ячеслава Чорновола.

Практичне значення – у тому, що матеріали можуть бути використані у ході організації громадянського виховання молоді, а також для поглиблення знань з історії України.

У ході роботи на темою дослідження ми дійшли висновку, що постать В'ячеслава Чорновола є однією із найпотужніших на сучасному історичному олімпі. Життєвий шлях діяча є зразком активної громадянської позиції справжнього патріота України. Зразком, гідним наслідування.

На формування активної громадянської позиції В'ячеслава головним чином вплинули батьки, які, хоч і приховували від сина вплив сталінських репресій на родину, змогли прищепити йому лідерські якості, а також виховати гідність, принциповість, любов до Батьківщини, українського слова. Навчили об'єктивно сприймати дійсність.

В'ячеслав Чорновіл сформувався як активна, думаюча особистість з яскраво вираженими лідерськими якостями та любов'ю до батьківщини під впливом родинного виховання та суспільно-політичної ситуації у Радянському Союзі. На формування активної громадянської позиції В'ячеслава Чорновола вплинула хрущовська відлига – сама радянська влада. Слід зазначити, що В.Чорновіл не був націоналістом у гіршому комуністичному розумінні цього слова. Діяч пройшов свій шлях переоцінки політичних цінностей. Перш за все він хотів справедливості, боровся за правду, спираючись спочатку на комуністичні цінності. Однак поступово зрозумів, що причиною злиднів, у яких живе народ, причиною безправності є не окремі недоліки існуючого ладу, а сама радянсько-комуністична система. Визначальну роль у формуванні опозиційних поглядів В. Чорновола, як і багатьох інших шістдесятників, відіграв XX з'їзд КПРС, на якому було засуджено сталінізм. Однак прагнення комуністичної влади контролювати процеси демократизації свідомості людей наштовхнулося на опір дисидентів, правозахисників, до яких належав і В. Чорновіл. Очевидно, що саме відчуття власної відповідальності, особиста небайдужість поставили його в ряди тих, хто став на перепоні новій хвилі неосталінізму, здатній поглинути, звести нанівець слабкі і невизначені демократичні тенденції другої половини 1950-х – початку 1960-х років.

У вересні 1965 року В. Чорновіл був серед тих представників української інтелігенції, які під час презентації у київському кінотеатрі «Україна» картини С.Параджанова «Тіні забутих предків» активно протестували проти арештів представників інтелігенції, що відбувалися влітку 1965р.

У 1966 році В'ячеслав Чорновіл виступає з першою самвидавською працею «Правосуддя чи рецидиви терору?», яка була виконана у формі листа-звернення до органів влади. У листі-зверненні Чорновіл намагався розкрити зловісний механізм політичних репресій другої половини 1960-х років, показати аморальність правоохоронних органів, зорієнтованих лише на виконання соціального замовлення, розповісти про долю своїх товаришів, які за свої непересічні і зовсім незлочинні погляди опинилися у в'язницях і виправно-трудових таборах.

Другим не менш влучним і сильним, стала його книга «Лихо з розуму (портрети двадцяти «злочинців»)», написана і упорядкована на документальних матеріалах. Читаючи її, кожний допитливий і небайдужий міг переконатися, що радянські владні структури переслідують аж ніяк не купку нікому не потрібних відщепенців, а кидають за грати тих, кого по праву можна віднести до еліти української нації.

Участь В.Чорновола у правозахисному русі, його гострі публіцистичні розвідки, відкриті листи-звернення неодмінно призводили до конфлікту з каральною системою СРСР. Так, активна участь у київському Клубі творчої молоді в першій половині 1960-х рр. мала наслідком заборону на навчання в аспірантурі. Виступ разом з Іваном Дзюбою і Василем Стусом 4 вересня 1965 року в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» з протестом проти арештів української

інтелігенції – звільнення з роботи в газеті «Молода гвардія». Відмова дати свідчення на закритому судовому процесі братів Горинів – перший судовий вирок: три місяці примусових робіт. Нарешті, написання й поширення у самвидаві дослідження «Правосуддя чи рецидиви терору?» (про судові розправи над шістдесятниками), а за ним книги «Лихо з розуму. Портрети двадцяти «злочинців»» (тема та ж) – другий судовий вирок, значно жорсткіший: три роки ув'язнення в таборах суворого режиму.

На початку 1970-х років постало на порядок денний питання про публікацію періодичних позацензурних видань, присвячених широкому колу наявних в Україні правових та соціально-економічних проблем. Так народилася в 1969 р. і стала реалізовуватися ідея підготовки «Українського вісника», яка об'єднала навколо себе певне коло українських інакодумців. У підготовці та розповсюдженні 1-5 чисел «Українського вісника» під редакцією В. Чорновола найактивнішу участь брали М. Косів, Я. Кендзьор, О.Антонів, Я. Шашкевич, В. Мороз та інші. «Український вісник» мав розгалуджену мережу кореспондентів у Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Івано-Франківську, Рівному, Одесі, Черкасах

У середині 1970-х років В. Чорновіл долучився до спроби створення легальної української правозахисної організації. Це було зумовлено реаліями, які склалися на той час у внутрішній і зовнішній політиці СРСР. Приєднання Радянського Союзу до ряду міжнародних пактів, підписання Гельсінської угоди створили правову базу для діяльності різних правозахисних організацій, служили основою для розгортання гельсінського руху, наріжним каменем якого стала боротьба за досягнення політичних, економічних, соціальних, національних, релігійних прав людини. Створення Української Громадської Групи сприяння Гельсінських угод активно обговорювалось у середовищі українських правозахисників. Незважаючи на протидію владних структур, правоохоронних органів, загрозу чергового терміну ув'язнення (у квітні 1980 р. КДБ сфабрикував проти В. Чорновола нову кримінальну справу) в умовах заслання В'ячеслав Чорновіл у травні 1979 р. зумів долучився до учасників гельсінського руху в Україні.

В'ячеславові Чорноволу довелося тричі пройти крізь табірне пекло – у 1967-1969, 1972-1979, 1980-1988 роках. В ув'язненні він не припиняв боротьби. Діапазон її був надзвичайно широкий – від боротьби за статус політ'язня за допомогою акцій протесту до оприлюднення конкретних фактів злочинної діяльності влади та виступів на захист в'язнів. В ув'язненні В. Чорновіл разом із Борисом Пенсоном написав книгу «Хроніка таборових буднів» та брошуру «Тільки один рік» про статус політ'язня, а також чимало статей, які тими чи іншими шляхами знаходили шлях на Захід і в самвидав. В усьому цьому Чорновіл діяв як професійний політик, авторитетний організатор, вправний публіцист, захисник інтересів української спільноти, органічно поєднуючи боротьбу за права людини з боротьбою за права нації. Невипадково його порівнювали з найвизначнішими лідерами світового національно-визвольного руху.

Він був в авангарді всіх змін часів відновлення незалежної України. Процеси демократизації, що охопили СРСР у період горбачовської перебудови, знайшли жорсткий спротив у партійній верхівці Україні. Однак українська громадськість сприйняла гасла перебудови як заклик до дії. З початком перебудови в СРСР політв'язнів почали потроху випускати на волю. Після звільнення В.Чорновіл активно включився у громадсько-політичне життя на боці опозиції тодішньому першому секретарю ЦК КПУ України В. Щербицькому.

Він був одним із організаторів Народного руху України за перебудову, увійшовши разом із Л.Лук'яненком, М.Горинем, С.Хмарою до так званого радикального крила, яке сповідувало політичний плюралізм та ідею виходу України зі

складу Радянського Союзу. З березня 1992-го політик став співголовою, з грудня того самого року – головою Народного руху.

У березні 1990 року В'ячеслав Чорновіл обраний депутатом Львівської обласної ради та Верховної Ради України. З квітня 1990 року до квітня 1992-го він – голова Львівської облради та облвиконкому. Восени 1991 року – кандидат у Президенти України. На перших у незалежній Україні президентських виборах В.Чорновіл, який особисто вистраждав незалежність України, програв колишньому комуністу Л.Кравчуку. Пізніше багато-хто саме цим пояснюватиме такий тривалий шлях трансформацій у сучасній Україні. Сам В.Чорновіл став своєрідним дисидентом у незалежній Україні. Він завжди гостро виступав проти пережитків старої комуністичної системи.

За періоду незалежності В'ячеслав Чорновіл зосередився на політичній діяльності, поєднуючи її з журналістсько-публіцистичною діяльністю. З квітня 1992-го політик постійно працював у парламенті. Оскільки В.Чорновіл був переконаний, що депутат не може суміщати свою діяльність з іншою (прибутковою), окрім журналістики або науки, діяльністю, він не набув власного бізнесу чи іншої прибуткової справи, ставши реальним втіленням принципу відокремлення влади від бізнесу. З 1995р. – член української делегації в Парламентській Асамблеї Ради Європи, шеф-редактор одного з перших «товстих» тижневиків під назвою «Час Time».

Загалом, демократичні вибори та парламентська діяльність, узагалі публічна політика за цивілізованими правилами гри були для В'ячеслава Чорновола альфою та омегою. Він не терпів компромісів із власним сумлінням, але навчився йти на тактичні угоди, без яких нормальна діяльність парламенту неможлива.

Публіцистична спадщина та політична діяльність В'ячеслава Чорновола деякою мірою були оцінені сучасниками. У 1975 р. він став лауреатом Міжнародної журналістської премії ім. Ніколаса Томаліна; 1996 р. став лауреатом Державної премії України ім. Т. Шевченка у галузі журналістики й публіцистики (у тому числі за твори, раніше інкриміновані як антирадянські) — за збірку «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму», книгу «Хроніка таборових буднів», публіцистичні виступи в пресі; нагородженний орденом Ярослава Мудрого V ступеня (1997 р.); 2000 р. йому посмертно присвоєно звання Герой України.

В'ячеслав Чорновіл протягом всього життя дотримувався чітко визначених життєвих принципів, яким не зраджував ніколи. Він був за радянських часів і залишився у незалежній Україні опозиціонером до всього, що гальмувало шлях до утвердження реальної незалежності України, до моральності влади і людини у нашій державі. Головними принципами, за які боровся В.Чорновіл – незалежність, обов'язково поєднана з демократією; економічні реформи; багатопартійність, коли партії мають чітко визначені ідеології і служать не грошам, а виборцям; змішана система правління, коли парламент, уряд та президент мають чітко визначені сфери повноважень і відповідальності; національний інформаційний простір, без якого незалежність перетворюється на фікцію; активна участь держави і політичної еліти в сприянні розвиткові національної культури. Одним словом – комплексне подолання колоніальної тоталітарної спадщини.

У одному із інтерв'ю видатний політик, оцінюючи свій шлях боротьби, казав: «Якби мене запитали, чи жалкую я про те, як склалося моє життя, про відсиджені 15 років, я б відповів: анітрохи... І якби довелося починати все спочатку та вибирати, я б обрав життя, яке прожив. Часи змінюються, інколи залишаєшся майже один. У мене таке було. Але все одно вірю, що чиню правильно. Не будемо говорити високі слова про ідею, відповідальність тощо. Ти вирішив, що так, а не інакше потрібно діяти.

Віриш у свою дорогу? Іди й не звертай!.. Щоб не зруйнувати того, що так нелегко будувалося, — наш Рух; щоб урятувати те, що так тяжко здобувалося, — Українську державність; щоб зберегти те, що є найціннішим для кожної людини, зокрема, й для цілої партії, — гідність і самоповагу, чесність і мужність бути чесним. Перед собою. Перед співвітчизниками. Перед Україною!».

Переконаний демократ, Чорновіл, як і інші дисиденти, у своїй боротьбі використовував виключно мирні, легальні, конституційні форми боротьби. На волі і у таборах він виявив незламну політичну волю та остаточно викристалізувався як борець за вільну, передусім від пут тоталітаризму, Україну. З різних причин В.Чорновіл так і не зміг очолити Україну і втілити в життя до кінця свою політичну програму, яка можливо, була б альтернативою довгим хитанням сучасної політичної еліти у цивілізаційному виборі України. Загибель В'ячеслава Чорновола є непоправною передчасною втратою для молодої України.

Для майбутніх поколінь українців В'ячеслав Чорновіл є уособленням і зразком для наслідування кращих громадянських якостей патріота України.

КОЗАКОВ ГРИГОРІЙ ТИМОФІЙОВИЧ – ЛЮДИНА ПРАЦІ ТА ПРАВДИ

Назаренко Юлія, учениця 11-Б класу Чигиринського навчально-виховного комплексу «Спеціалізований заклад середньої освіти І-ІІІ ступенів №2 – заклад дошкільної освіти» Чигиринської міської ради

Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович** учитель історії та основ правознавства Чигиринського навчально-виховного комплексу «Спеціалізований заклад середньої освіти І-ІІІ ступенів №2 – заклад дошкільної освіти» Чигиринської міської ради

В сучасному світі всі знають і згадують з повагою таких відомих діячів історії, культури, як наприклад, Тарас Шевченко, Богдан Хмельницький, Максим Залізняк які намагалися боротися за незалежне майбутнє української держави. Так, дійсно, вони стали і залишилися прикладом патріотизму та боротьби для нас усіх дотепер, але кожен із нас, я вважаю, має в своїй душі такі ж ідеали та намагається допомогти своїй державі, тим чим може. Таких було і є дуже багато і всі вони звичайні люди, про яких не знаємо ми з вами, але саме такими людьми варто пишатися, а головне знати про, можливо, своїх земляків, які також стали частинкою історії та зробили великий внесок у майбутнє України. Одним із таких, на мою думку, був Козаков Григорій Тимофійович, який, безперечно, став прикладом особисто для мене, адже проявив себе як багатогранна особистість в різних сферах, а особливо у тележурналістиці, що на кінець ХХ – початок ХХІ ст. була досить популярною.

Актуальність дослідження. Післявоєнні роки були досить важкими для СРСР, а особливо для нашої України, в цей період українське суспільство переходило на новий етап лібералізації, постійна зміна влади, нові економічні реформи – все це стало першими кроками до державотворення України як незалежної держави. Велику роль на даний етап відіграв, на мою думку, Козаков Григорій Тимофійович, який намагався боротися за українську державність культурною та педагогічною діяльність, а отже навчав цього і молодше покоління. На жаль, мало хто в сучасному суспільстві знає дану постать, тому дана робота є досить актуальною, адже саме в ній висвітлено життя та творчість Григорія Тимофійовича Козакова – заслуженого журналіста України, педагога, режисера, поета та письменника, діяльність якого заслуговує на повагу та визнання.

Об'єкт дослідження: постать Козакова Григорія Тимофійовича.

Предметом дослідження стала історична та наукова література, власні дослідження.
Хронологічні рамки: період від 1947 до 2009 років.
Географічні рамки: українські землі, де провів своє життя Г. Козаков.
Мета полягає у детальному висвітленні життєвого та творчого шляху Козакова Григорія Тимофійовича та його значення для України.
Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання:**

- проаналізувати дані щодо походження і юності Григорія Козакова і пролити світло на суперечливі дані його біографії;
- дослідити особливості літературного та творчого життя Григорія Тимофійовича в Україні;
- охарактеризувати значення діяльності Г. Козакова.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали даної роботи можна використовувати на уроках історії та краєзнавства, під час проведення тематичних виховних годин. Ці напрацювання можуть стати джерельною базою для написання узагальнюючих праць з даної тематики. Висновки щодо постаті Г. Козакова можуть слугувати підґрунтям для подальшого вивчення теми.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що в ній була здійснена спроба детальніше дослідити життя та діяльність Г. Козакова, а саме його внесок в літературну творчість, педагогічну роботу для України.
Висновки до проведеної роботи:

- В ході дослідження було встановлено, що Г. Козаков, ще з юності мав великий талант до літератури, брав активну участь у шкільній художній самодіяльності, був старостою, комсоргом класу, за що його поважали, як учителі, так і діти;
- Під час дослідження автором було з'ясовано, що Григорій Тимофійович, одразу після школи вирішив займатися улюбленою справою, тому закінчив Черкаський педагогічний інститут і одразу присвятив себе журналістиці, за що і був нагороджений званням Заслуженого журналіста України;
- Під час страшної аварії на ЧАЕС, Григорій Козаков одразу поспішив допомогти і там, адже намагався донести людям правду про цю трагедію та попередити, дати можливість рідним почути своїх близьких, за що йому були вдячні сотні;
- Після даної події, Козаков Г. Т. став одним із співрежисерів фільму про Чорнобильську катастрофу «Чорнобиль очима журналіста» (1986), «Міст через океан», «Дорога через пустелю» (1995)», адже це дуже вплинуло на світогляд автора, а тому він намагався «открить правдиво очі» людям, хоч і це було поза законом в даний період;
- Останні роки свого життя Григорій Тимофійович уже не міг працювати тележурналістом, через перенесену операцію на серці, але до кінця працював педагогом в Київському Національному університеті культури, де навчав молоде покоління та передавав свій досвід;
- Його літературна діяльність була хоч і не настільки популярною, але його земляки, в тому числі і я, добре знають його відомий вірш «Мій Чигирине!», який покладений на музику, окрім цього літературний доробок складає ще безліч творів, в основному присвячені саме Батьківщині – Чигиринщині;

«Мій Чигирин! До тебе серцем лину,

Куди б мене не повели путі.
Я – колосок твій, я - твоя краплина,
Ти, наче зірка, світиш у житті.
Козацький край - як мамина світлиця
В зачаруванні тясминських осонь.
Хто родом із гетьманської столиці,
Несе в душі тепло її долонь…»

Григорій Козаков

- Отже, Козаков Григорій Тимофійович, справді, відіграв величезну роль у державотворенні України наприкінці XX – початку XXI ст., своєю діяльністю він показав, що не важливо хто ти: письменник, вчитель, борець, президент, студент чи журналіст, головне працювати та робити користь своїй державі, пишаючись нею, тільки тоді ти будеш називатися людиною, громадянином та патріотом своєї держави.

«ГЕРОЙ УКРАЇНИ, ЩО ОДЕРЖИМИЙ ГЕНЕТИКОЮ»

Поліщук Вікторія, учениця 9-А класу Чигиринського навчально-виховного комплексу «Спеціалізований заклад середньої освіти І-ІІІ ступенів №2 – заклад дошкільної освіти» Чигиринської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович,** вчитель історії та основ правознавства Чигиринського навчально-виховного комплексу «Спеціалізований заклад середньої освіти І-ІІІ ступенів №2 – заклад дошкільної освіти» Чигиринської міської ради Черкаської області

Актуальність дослідження. Згідно стереотипам Чигиринщина завжди була відома завдяки XVII століттю, а саме завдяки козацтву та Гетьманщині, проте варто взяти до уваги і сучасність. Яскравим прикладом того, що наша земля багата на геніїв у найрізноманітніших галузях є Моргун Володимир Васильович - науковець у галузі генетики і селекції рослин. Людина, яка народилась у буремні часи XX століття і незважаючи на це була нагороджена багатьма нагородами державного значення.

Об'єкт дослідження: діяльність Моргуна Володимира Васильовича

Мета полягає у детальному дослідженні діяльності Володимира Васильовича та значення його досліджень для всього світу.

Для досягнення поставленої визначено наступні **завдання:**

1) Проаналізувати дані стосовно його біографії з усіх можливих джерел.
2) Дослідити значення його досліджень і як наслідок охарактеризувати їх.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали даної роботи можна використовувати на уроках біології, історії та краєзнавства, під час проведення тематичних виховних годин. Ці напрацювання можуть стати джерельною базою для написання узагальнюючих праць з даної тематики

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що ній була здійснена спроба детальніше дослідити життя та діяльність В. Моргуна, а саме його внесок у сфері генетики рослин.

Висновки до проведеної роботи:

1) Під час дослідження було встановлено, що нажаль, наше суспільство не знає про свого генія та недооцінює його значення

2) Моргун Володимир Васильович був нагороджений багатьма нагородами, зокрема:

Герой України, Заслужений діяч науки і техніки України, «Лідер агропромислового комплексу», «Людина року 1997» та ін.

3) Моргун Володимир Васильович відіграв велику роль в історії України і та у всесвітній історії, адже він виконав унікальні дослідження пов'язані з генетичною загрозою, шо виникла внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

УКРАЇНЕЦЬ, ЯКИЙ ЛЮБИВ СВОЮ БАТЬКІВЩИНУ НЕ ТІЛЬКИ ДО ГЛИБИНИ ДУШІ , А Й ДО ГЛИБИНИ СВОЄЇ КИШЕНІ»

Лисенко Вікторія, учениця 10 класу Погребської ЗОШ І-ІІІ ст., пошуковець краєзнавчого гуртка Драбівського району
Керівник: **Суддя В.І.**

Чикаленко Євген Харлампійович

Наш земляк Євген Чикаленко народився в селі Перешори (Херсонщина) 21 грудня 1861 року, в рік відміни кріпосного права Олександром ІІ у Російській імперії. Дитинство разом із братом Іваном і сестрою Галиною пройшло серед селянських однолітків. Іван і Галина померли в дитячому віці. Малого Євгена батько віддав його до пансіону Ранделя в місто Одеса. В пансіоні хлопець мужньо витримував насмішки від своїх однолітків та вчителів за свою «мужицьку» мову. Це на все життя заклало дух боротьби за утвердження української мови та відстоювання ідей козацької держави.

В 1871 році помер батько, малий Євген залишається під опікою дядька Петра, який віддає його до Єлизаветградського реального училища. В його житті важливу роль відіграв історик Леонід Смоленський. Під час навчання в Єлизаветградському училищі 1875 – 1881 він просидів за однією партою із Панасом Саксаганським, в сім'ї якого і проживав під час навчання. Після училища здобув освіту у Харківському університеті на природничому факультеті,куди запросив його Дмитро Багалій. Під час навчання в університеті був активним учасником драгоманівського гуртка та студентської громади. 1883 року молодий Євген одружується із курсисткою Марією Садик.

1884 року арештований, виключений з університету, відправлений під нагляд поліції в рідні Перешори. В Перешорах починає застосовувати свої агрономічні знання для ведення родинного господарства, використовуючи передові методи сільського господарства. За зразкове господарювання Міністерство землеробства Російської імперії нагородило золотою медаллю. На основі свого господарювання написав і видав півмільйонним тиражем книги «Розмови про сільське господарство».

Від 1894 року Чикаленки мешкають в Одесі. В Одесі Євген продовжує свою громадську діяльність, видаючи за свій кошт книгу «300 найкращих українських пісень », які збирав і опрацьовував у юнацькі роки.

1895 рік чорним крилом увірвався в родинне життя, помирає восьмирічна донька Євгенія. Кошти, які були зібрані на посаг Євген Харлампійович вирішив віддати на національно-визвольний рух, чим і вшанував її пам'ять.

1899 року частину земель в Перешорах продає селянам, а сам купує 1100 десятин у Кононівці на Полтавщині, поблизче до родинного гнізда дружини Марії Вікторівни. В Кононівці знову заводить передове господарювання в своєму маєтку.

У 1900 році родина Чикаленків переїхала до Києва, ближче до Кононівки. У Києві допомагає журналу «Київська старина». У цьому ж журналі оплачував авторські гонорари Бориса Грінченка, Михайла Коцюбинського, Дмитра Яворницького та інших. Заохочував наддніпрянську молодь їхати на навчання до

Львівського університету, де викладав Грушевський, Чикаленко став головним фундатором академічного дому .

Євген Харлампійович за власний кошт оплатив переклад Біблії на українську мову, щоб селяни не молилися чужою мовою. Перебуваючи в Києві стає активним учасником політичної діяльності . Він був членом різних політичних партій . 1908 стає ініціатором заснування ТУП , 1906-1914 видавець газети «Рада».

В рідному маєтку Чикаленка в Кононівці у 1908 році було написано новеллу «Intermezzo» Михайлом Коцюбинським, яку присвятив кононівським полям .

У 1910 році щоб збудувати пансіон для українських письменників, Чикаленко купує земельну ділянку в Алупці.

У роки Першої світової війни , лікувався у Фінляндії , Петрограді та Москві. З початком української революції повернувся до Києва, де 4 березня

1914, з ініціативи ТУП була створена Українська ЦР , де йому запропонували посаду голови , але він відмовився від посади на користь Грушевського у зв'язку з хворобою. Його сини Левко та Петро взяли активну участь у подіях Української революції 1917-1921 років.

Євген Чикаленко відстоював ідею вільного селянина-фермера , на якого повинна була спиратися ЦР , цю ідею він відстоював перед Грушевським.

У 1918 році німці запропонували стати гетьманом, але він відмовився на користь Павла Скоропадського.

У січні 1919 року виїхав до Галичини, відчуваючи переслідування з боку більшовиків . 1920 року переїхав до Австрії , де жив у бідності, заробляючи на життя редагуванням.

З 1925 року очолював Термінологічну комісію Української господарської академії у Подєбрадах, його туди запросив Микита Шаповал – на той час керівник цієї академії , бувший член ЦР . В цій академії здобув освіту другий наш земляк Микола Киричок – учасник бою під Крутами , уродженець села Левченки. Перебуваючи в еміграції вів листування із Сергієм Єфремовим.

1928 рік стає трагічним в житті Євгена Харлампійовича: помирає друга дружина Юлія, сина Петра страчують, сина Івана арештовують ці події ще сильніше підкошують хворого Чикаленка.

Євген Чикаленко помер 20 червня 1929 року у клініці чеського університету. За заповітом його тіло мали спалити у крематорії , щоб потім попіл розвіяли по полю в Україні. Просив , щоб не було ніяких квітів і нещирих промов.

7 грудня 1930 року у Львові в присутності митрополита Андрея Шептицького було відкрито пам'ятну дошку, на стіні Академічного дому. Євген Чикаленко був людиною єдиної мети для нього «Українське національне відродження» було тою ідеєю, яка панувала над цілим його життям.

Ліга меценатів України своїм коштом встановила пам`ятний знак в селі Кононівка.

НЕЗДОЛАННА ПАТРІОТКА

Шевченко Валерія, учениця 11 класу Молодецької загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів
Керівник: **Глодовська Людмила Олександрівна**, учитель історії Молодецької загальноосвітньої школи І –ІІІ ступенів

Зі щирим неофітським здивуванням дізнаються цілі покоління теперішніх українців про багатьох достойників непростої української історії. У їх числі і Суровцова Надія Вікторівна, життєвий шлях якої має неабиякий виховний потенціал для молодого покоління. Жінка-легенда, яку називали «втіленням незламного українського духу», «нескоренною Надією», «зв'язковою поколінь». Багаторічна невільниця сталінських катівень, приречена радянською системою як і багато інших поціновувачів та проповідників української історії, рідного слова на безслав'я та цілеспрямоване забуття.

Актуальність роботи обумовлена тим, що розбудова незалежної України, становлення української нації вимагає повернення із забуття імен людей, які своєю освітою, своєю вродженою духовністю та інтелігентністю справляли неабиякий вплив на суспільне життя. Адже саме на прикладі таких непересічних, багатогранних осіб необхідно формувати у підростаючого покоління історичну свідомість, яка стане підґрунтям й головним джерелом її самоусвідомлення в сучасному світі, базисом національної самоідентифікації, допоможе інтегрувати і зберегти цілісність українського народу, забезпечить взаємозв'язок, спадкоємність поколінь, стане своєрідним наріжним каменем глибокого взаєморозуміння й співробітництва українців у справі побудови незалежної, суверенної, демократичної, соціальної, правової держави.

Метою роботи є комплексне дослідження і висвітлення життєвого й творчого шляху Надії Віталіївни Суровцової (1896–1985) – учасниці Українських визвольних змагань 1917–1921 рр., відомого краєзнавця й історика, літераторки і мемуаристки, перекладачки, багаторічної ув'язненої сталінських тюрем і таборів.

Поставлена мета передбачає вирішення таких ***завдань:***

- з'ясувати місце і роль представниці національної еліти, патріотки, просвітительки Суровцевої Н. В. у націотворенні та державному будівництві;
- узагальнити і поглибити відомості про видатну черкащанку, ознайомитись із її інтелектуальною спадщиною;
- обґрунтувати актуальність і важливість історичної пам'яті та духовності у подальшій консолідації української нації.

Об'єктом дослідження є постать Суровцової Н.В., її життєвий і творчий шлях, наукова, літературна, історико-мемуарна й епістолярна спадщина.

Структура роботи обумовлена метою, завданнями, логікою розкриття теми та її специфікою, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків**,** загальний обсяг сторінок – 33.

У першому розділі простежується становлення особистості Надії Віталіївни, період навчання, діяльність у роки Української революції та перебування в еміграції.

Другий розділ присвячується поверненню на батьківщину та перебуванню в сталінських таборах.

У третьому розділі висвітлюється внесок Суровцової у розвиток краєзнавства Уманщини, вимальовується уся грандіозність наукових і літературних доробків, все чіткіше окреслюється масштабність, потужність її багатогранного таланту.

Методологічну основу роботи складають принципи науковості об'єктивізму, історизму, системного підходу, що без них неможливе об'єктивне реконструювання

суспільно-політичного життя, за якого відбувалося становлення такої непересічної особистості, якою була Суровцова Н. В. Специфіка досліджуваної проблеми зумовила використання відповідних методів: проблемно-хронологічного викладу; аналізу історичного контексту; структурно-логічного, порівняльно-історичного, аналітично-систематичного методів.

Джерельною базою послугували статті, архівні документи, історичні джерела, творчі доробки і листування Надії Віталіївни, спогади рідних, соратників, друзів, що допомогли краще зрозуміти життєву та громадянську позицію, а також творчу діяльність нашої співвітчизниці.

Поза сумнівом, життєвий шлях Суровцової Н.В., що містить у собі кілька якісно відмінних періодів: українське національне відродження на рубежі XIX й початку XX ст., нелегальна й напівлегальна політична діяльність української свідомої молоді, Перша світова війна 1914 -1918 рр.; незавершена Українська революція 1917-1921 рр.; українська політична еміграція; доба «українізації» й національного відродження в УСРР; репресії тоталітарного режиму; історія ГУТАБу очима його жертви; хрущовська «відлига» й реабілітація 1950-х рр.; нарешті, «шістдесятництво» й українське дисидентство, а також багатюща інтелектуальна спадщина славної доньки Черкащини відкривають значні дослідницькі перспективи. Наразі постать Надії Суровцової є невідомою для більшості жителів нашого краю та й українців у цілому. Пересічна людина не зможе відповісти, хто ж така Надія Суровцова, і яка її роль у становленні української державності. Тому слід досліджувати та популяризувати постаті, які зробили вагомий внесок у творення нашої історії та розбудову держави, для того щоб довести і собі, і світові – ми народ, який має прадавню історію, прадавню культуру, який має і силу, і славу, і волю! Як зазначав Йосиф Сліпий: «…нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами умирає і зникає із землі».

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали можуть бути використані під час дослідження дотичних до цієї тематики проблем, у підготовці лекцій і публічних виступів на краєзнавчу тематику, під час розробки навчальних курсів із відповідних дисциплін, також це дослідження буде корисним при створенні експозицій з історії державотворення України, для керівників краєзнавчих гуртків, старшокласників, які цікавляться історією України та прагнуть детальніше пізнати історію рідного краю.

Великою страдницею і героїнею, вірною дочкою України називав нашу землячку Надію Віталіївну Суровцову Володимир Сосюра, яка стала першою в Європі жінкою, що мала ранг Посла, першою українкою, яка отримала науковий ступінь - доктор філософських наук. Була помічником М. Грушевського, колегою О. Довженка, В. Винниченка та М. Бажана. Саме за її спогадами О. Солженіцин писав свій «Архіпелаг ГУЛАГ». І поки інші жінки займалися справами сімейними, бавили дітей та споглядали за революційними змінами, уманчанка Надія Суровцева за покликом долі завжди опинялася в горнилі найзапекліших історичних подій.

Перебуваючи за кордоном, Н. Суровцова активно займається громадською діяльністю, бере участь у міжнародному жіночому русі, входить до Міжнародної Ліги миру і свободи, поїздом миру здійснює подорож по 23 штатах Америки і Канади, де виступає з промовами на зібраннях, скликаних Лігою, та напівлегальних зборах українських поселенців.

Вона знала особисто майже всіх видатних українських і багатьох світових діячів бурхливої епохи перших двох десятиліть XX століття. Прожила найдовше серед них життя. Стала, так би мовити, ланцюгом між ними і нині сущими поколіннями. До того

ж і сама була яскравою особистістю. Для дисидентів комуністичного режиму оселя Суровцової в Умані стала місцем паломництва. Тут жевріла і розгоралася ідея Української державності, і хоча Надія Віталіївна не дожила до її проголошення, але за правом усього свого життя булла однією з її будівничих.

Бог вділив їй довгі роки життя, але життя важкого, наповненого постійними випробування міцності сили духу і волі. Однак попри всі невдачі та лихоліття за відведених 89 років Надія Віталіївна встигла стільки багато зробити, що даєшся диву. Недарма її активна громадсько-політична позиція і робота, а також творчі здобутки не давали спокою радянській владі, тому не оминули свідому українку ні політичні репресії кінця 1920 – початку 1930-х рр., ні заслання, ні Колима, ні перевірки й переслідування наприкінці 1970-х років. Те чого не доконав ГУТАБ, намагався зробити КДБ.

Повернувшись через два роки після звільнення зі сталінських катівень до рідної оселі в Умані Суровцова не застала живими своїх батьків. Осиротіла, овдовіла, позбавлена кохання і сімейного затишку, не пізнавши щастя материнства, Надія знайшла в собі сили жити далі й творити в ім'я свого народу, задля незалежності і соборності своєї держави.

Незважаючи на втрачене здоров'я, Надія Віталіївна зі справжнім ентузіазмом поринає в краєзнавчу та просвітницьку роботу. Вона організовує першу в місті пересувну виставку творів образотворчого мистецтва, в краєзнавчому музеї працює над упорядкуванням бібліотеки, організацією відділу образотворчого мистецтва, досліджує історію України, рідного краю, збирає матеріали для довідника про видатних уманчан. У листі до К. Данилової – своєї вчительки й давньої подруги – вона ділилася планами: «Я хочу, щоб «краєзнавство», казенне вивчення загальновідомого спалахнуло гарячим полум'ям любові до батьківщини, на будь-якому відтинку часу й жилплощі».

За ініціативи легендарної уманчанки було реставровано стародавній уманський костел та організовано в ньому картинну галерею. Окрім цього Надія Віталіївна організовувала зустрічі та вечори з місцевими літературними діячами, була гідом усіх вітчизняних і закордонних делегацій. Незважаючи на втрату роботи в музеї, вона не залишила писати свої спогади, зокрема «Колимські силуети», а також статті-есе про українських письменників.

В батьківській хаті в Умані Надія Віталіївна прожила близько 30 останніх своїх років, і знову під невсипучим наглядом. Приставлені агенти дарма хліба не їли, регулярно нишпорили в домі Суровцової під будь-яким приводом. Шукали то фальшиві гроші, то порнографічні матеріали, а то товари з обкраденого кимось магазину… Принагідно забирали листи, рукописи, начерки. Забирали, спалювали, знищували, принижували цю синьооку, сиву, завжди усміхнену, висококультурну, високоосвічену жінку, знану і шановану в багатьох країнах світу.

В «Автобіографії» Надія Віталіївна сказала про те, що підтримувало її у найтрагічніші моменти життя: «Нарід – мій нарід. Його життя, звичаї, мова, його щастя, доля і недоля – мої. Отже, живу повним життям. І в тому – моє щастя».

Визнання і, якщо можна так сказати, слава прийшли до неї, як у нас водиться, посмертно. Від 1989 року і 1990-х про неї з'являється чимало публікацій у періодичній пресі, публікуються й уривки вцілілих від кадебістів спогадів Надії Суровцової. До 95-ї річниці від дня народження видатної черкащанки в Умані був відкритий музей імені Надії Віталіївни Суровцової-Олицької.

Нелегке життя Надії Віталіївни Суровцової ще раз переконливо доводить нам про непереможність жаги до волі та справедливості. Ніякі випробування не зломили її

сили духу та не заставили припинити писати правду про реальне обличчя радянської влади і боротися за незалежність України. Разом із тим нездоланна патріотка зі смиренням прийняла свій хрест та з честю пронесла його впродовж життя. А залишила по собі повчальні спогади, реально відображенні історичні події та наглядний приклад для молодого покоління патріотизму, свободолюбства й високого рівня національної свідомості.

І як тут не згадати слова великого мислителя Й. В. Гете: «Лиш той життя і волі гідний, хто б'ється день у день за них. І виживає таким чином в натурі, і в пам'яті людській».

ВНЕСОК ПИЛИПА ОРЛИКА У РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Чернець Віталіна, учениця 10 класу Подібнянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Маньківської районної ради

Керівник: **Мандюк Надія Іванівна**, учитель історії Подібнянської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів Маньківської районної ради

Структура роботи. Ця робота присвячена прабатьку Конституції України – гетьману Пилипу Орлику, історичній постаті в процесі державотворення сучасної України; розкрито його роль і місце в боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності.

Актуальність роботи обумовлена тим, що розкриває особливості, неповторні риси яскравого патріота і державотворця України Пилипа Орлика, який був твердо переконаним, що самостійна українська держава матиме політично зрілу націю, яку утворюватимуть усі, хто населяє Україну, незалежно від етнічного походження; вірив у силу патріотизму, коли всі почуватимуться дітьми України й усі добровільно візьмуть на себе відповідальність за неї.

Об`єктом дослідження є суспільно-політичний шлях Пилипа Орлика.

Матеріалом для дослідження є перекази, статті, документи, історичні джерела та книги про видатну особистість.

Мета роботи формування у підростаючого покоління поваги, людської гідності та любові до України на зразках видатних особистостей.

Мета дослідження

Робота містить в собі аналіз поглядів різних дослідників.

- Здійснено спробу зробити відповідні висновки для пошуку шляхів подолання теперішніх проблем щодо зміцнення Української держави, піднесення її авторитету та духовної складової державотворення.
- ***Висновок.*** Це дослідження буде корисним для фахівців з історії, для керівників гуртків, для старшокласників, які цікавляться політичною історією України.

У сучасних умовах українського державотворення неухильно зростає науковий та суспільний інтерес до різноманітних подій та історичних персонажів, подекуди і до тих, що неоднозначно наразі оцінюються в суспільстві. В історії людської цивілізації склалося таке поняття – автор одного, що прославив його на все життя, і щоби більше та людина не створила, в пам'яті сучасників і спадкоємців ім'я та прізвище творця нерозривно пов'язане саме з тим одним єдиним творінням. Така ситуація трапилася і з Пилипом Орликом – однодумцем, сподвижником і продовжувачем державотворчої діяльності Івана Мазепи; гетьманом у вигнанні (1710-1742); визначним дипломатом і військовим діячем. Проте, коли ми переглядаємо сучасну бібліографію присвячену його життю і діянням, то в більшості з цих праць

він фігурує як автор першої української Конституції 1710 р. Водночас підготовлена і укладена П. Орликом Конституція, є тільки яскраво білосніжною верхівкою айсберга, а величезний масив щоденної, більш як тридцятирічної державотворчої, патріотично-звитяжної і подвижницької діяльності гетьмана-вигнанця, залишився, на превеликий жаль, не досить відомий для більшості українського загалу. Дослідження державотворчої діяльності Пилипа Орлика в українознавчому вимірі є, безумовно, важливою науковою проблемою, над якою вченим необхідно ретельно працювати, тому що професійне вивчення нашого минулого не тільки збагачує наше знання про нього, але, у свою чергу, допомагає нам у розбудові незалежної Української держави. Саме тому актуальність опрацювання цієї теми полягає в тому, щоби спробувати надати науково-виважену оцінку державотворчої діяльності Пилипа Орлика в українознавчому вимірі.

Для того, щоб якнайповніше осягнути державотворчу діяльність П.Орлика в українознавчому вимірі, ми наведемо, на нашу думку, найбільш яскраві, вивірені і конкретні оцінки та висловлення вітчизняних дослідників на адресу українського гетьмана та його державницьких звершень. Так, В.Різниченко у 1918 р., під час Національно-визвольних змагань на початку XX ст., писав: «Орлик належав до категорії тих українських політичних діячів, що думали вирішити українське питання шляхом чужоземної допомоги. Як апологет цієї ідеї і борець за самостійність України він займає одне з найперших місць не тільки серед сучасних йому українських політичних діячів, але й інших часів. Визволення з-під Московщини України за допомогою чужоземних держав і здобуття їй самостійності – було альфою й омегою його життя. Поза сим ідеалом для нього нічого не існувало. Він вірив в нього як люди вірять в життя або смерть. Як новітній Дон-Кіхот, в ліпшім, ідеальнім значенні сього слова, він не покладав рук в невтомній боротьбі за вимріяні образи, котрі він уявляв собі в будучині. Навіть і тоді, коли політична європейська кон'юнктура складалась надзвичайно зле для України і його прихильники і друзі, бачачи марність заходів Орлика, покидали його один за одним, перебігаючи до царя, – він і тоді продовжував вірити і боротись за свою ідею, покинутий всіма, забутий, сам-один на чужині, серед тяжкого матеріального становища і обставин».

Активний учасник Національно-визвольних змагань українського народу в 1917-1921 рр., який після їх поразки змушений був емігрувати, Ілько Борщак у 1932 р. так охарактеризував державотворчу діяльність Орликів: «Григор Орлик поруч з батьком протягом 30 років піддержував зв'язок з найкращими українськими державниками, і завдяки цьому ідеї Мазепи не завмерли остаточно в краю після катастрофи. Акція Орликів за кордоном, що спиралася на першорядні чинники європейської політики й яку знав російський уряд, не дала змоги останньому, як він цього не хотів, приборкати після Полтави остаточно українську автономію. Аж тоді, як Григор помер і активних мазепинців не стало за кордоном, події пішли швидко, й українська автономія казала на себе довго ждати».

Майже в той же час, ще один безпосередній співучасник тих буремних подій, історик, публіцист, державний і політичний діяч Дмитро Дорошенко так проаналізував патріотичну працю в ім'я незалежності України П. Орлика: «Він старався використати кожну нагоду, кожен міжнародний конфлікт на сході Європи, щоб тільки поставити українську справу на порядок дня. Але всі старання українського патріота були даремні. Московське царство після полтавської перемоги зробилося могутньою державою, Російською імперією, яка посіла провідне місце в північній і східній Європі» Безперечно, Орлик був видатним українським державником. На його прапорі була виписана незалежна і соборна Україна. Метою

його було об'єднання Право- і Лівобережної України (по змозі, разом зі Слобідською Україною і, зрозуміло, разом з Запорожжям) в сильну Українську державу, під одним гетьманським регіментом. Це була спадщина, яку він перебрав від Мазепи і якій він зістався вірним ціле своє життя».

Український історик, один із визначних представників державницької школи у вітчизняній історіографії, Наталія Полонська-Василенко у своїй аналітичній двотомній фундаментальній монографії «Історія України» (1972- 1976), виданій у Мюнхені, надала таку характеристику державотворчій праці П. Орлика: «30-річна діяльність екзильного гетьмана не мала практичних наслідків, але він багато зробив в ідеологічному відношенні: поширив в Європі ідею незалежної України, потрібної для Європи, для європейської рівноваги проти щораз сильнішої Росії. Праця Пилипа Орлика і його сина, генерала французької армії Григора Орлика, була важлива і з іншого погляду: вони створили традицію мазепинців-емігрантів, апостолів Української Незалежної Держави, які довгий час лякали могутню Російську імперію». Нарешті, Орликова діяльність у 20-30-ті роки завідала чимало клопоту до їхніх тогочасних примирливих заходів в Україні. Зі смертю Орлика 1742 р. закінчилася перша фаза довгої історії українського сепаратизму, в якій гетьмани і старшина відігравали провідну роль. Але прецеденти, що їх створили Мазепа та Орлик, зовсім не були забуті, коли в двадцятому столітті почалося відродження українського сепаратизму».

Майже всі вищенаведені характеристики державотворчої діяльності П.Орлика були написані дослідниками за межами України. Тоді, як спочатку у царській Росії, а згодом і у комуно-більшовицькому СРСР на прізвище П.Орлика було накладено тавро запроданця, поплічника-лакея І. Мазепи й зрадника українського народу. Якщо царській владі П.Орлик дійсно багато в чому «насолив» і був як більмо в оці, то чим він розгнівив радянських ідеологів і комуністичних партократів? Ворог, по великому, гамбурзькому рахунку, як то кажуть, і в більшовиків (самовідданих борців з капіталістами-експлуататорами), та і в українського гетьмана у вигнанні був спільний – російський імперіалізм, проте «феодали» І. Мазепа і П. Орлик крім того ще й намагалися відірвати Україну й українців від братнього російського народу і Росії, хоча й царської, але такої «своєї» імперії. Лише з відновленням Української держави 24 серпня 1991 р. вітчизняні науковці отримали можливість надати об'єктивну і більш-менш неупереджену характеристику державотворчої діяльності П.Орлика. Так, вищеназвана О. Апанович у 1993 р. у своїй книзі «Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі» вже по-новому оцінила державницькі досягнення П. Орлика: «Однак українська справа була істинним змістом життя цього безперечно видатного державника й політика. Упродовж трьох десятиліть своєю енергійною, наполегливою, невтомною працею тримав він українське питання на Європейському континенті в активному й дійовому стані. Питання про незалежність України Орлик спромігся вписати в коло політичних прагнень великих держав. Завдяки українському гетьману-емігранту Європа не забувала про Україну. Склалася певна традиція україно-європейських зв'язків». Історик і джерелознавець В. Ульяновський у 1994 р. так проаналізував державотворчу діяльність П. Орлика: «Кожна епоха оцінює політичних діячів з точки зору сучасної потреби в тій чи іншій діяльності, шукає в них початки чи розвиток наболілих проблем. З цього погляду, постать Орлика для нашого часу є найбільш виразною і необхідною поряд з Іваном Мазепою. Україна зараз іде тим же шляхом, живе тими ж ідеями, якими жив і за які боровся гетьман Пилип Орлик. Це ідеї суверенної, вільної, єдиної соборної України, яку обстоював у «Виводі прав» та інших документах Орлик. Це ідея творення української державності як спадкоємиці

попередніх державних утворень на Україні, але на нових засадах конституційної, демократичної правової держави. Це намагання піднести українську національну ідею в світі, поєднати батьківщину з діаспорою, долучити до боротьби за Україну міжнародне право і світову дипломатію. Це також особистий приклад невтомного борця, нехай і романтика – ідеаліста, без чого просто неможлива довготривала боротьба, за майбутнє «Козацької нації». Це незнищенна любов до своєї землі, до її народу і історія людини, яка не була українцем за народженням, але стала ним по духу та діяльності». Відомий український письменник та історик Валерій Шевчук у 1995 р. у своїй книзі «Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення» дав таку характеристику намаганням екзильного гетьмана визволити Україну з російського ярма: «П.Орлик…, ідеаліст, людина до кінця віддана своїй справі, але слабкість його акції була в тому, що він хотів, аби Україну було визволено й звільнено не зсередини, а зовні. Гонор свій та своєї країни умів зберігати, і це ще одна визначальна риса його характеру. Можна подивуватися і зі стоїчності, з якою Пилип Орлик відстоював і виборював свою ідею; був він тут незламний і невтомний. Цю виняткову постать, повторюю, нам треба ще осмислювати, а необхідна для того передумова – видання його духовної спадщини. Це немала на сьогодні праця. З розумінням же ідей Пилипа Орлика ми зможемо глибше збагнути себе як націю, сьогоднішніх, бо, річ певна: коли у нас були такі подвижники національної ідеї, як Пилип Орлик, значить ми, попри всі свої невдачі й незлагоди, нація енергоносна, а відтак зі світлим майбутнім».

КНЯЗЬ ВАСИЛЬ-КОНСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ - ВИДАТНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ

Осокіна Софія, 8 клас, Золотоніська загальноосвітня школа №6,
керівник: **Осокін Андрій Юрійович,** вчитель історії та правознавства, Золотоніська загальноосвітня школа №6

Князь Василь-Констянтин Острозький - є одним із найвпливовіших діячів свого часу. Князь являє собою приклад непересічної особи, видатної історичної постаті: він був і видатним полководцем , відомі перемоги над татарами; він є видатним політичним діячем, свого часу був претендентом і на польську і на угорську корони; він був просвітителем українського народу, заснував власним коштом перший вищій навчальний заклад європейського зразку в українських землях — Острозьку академію, підтримував роботу першодрукаря Івана Федоровича; вір ревносним прихильником православної віри.

Проте його діяльність до цих пір на різний лад оцінюють вчені-історики. Від проголошення його "святості" до вказівки на його "дріб'язковий і слабкий характер".

Зрозуміло, що така видатна особа не може однаково оцінюватися різними істориками. Крім того, практично до недавнього часу, постать Острозького, як і вся інша українська історія, досліджувалася виключно із точки зору російської імперської та радянської історіографії, які більше замовчували діяльність князя ніж досліджували.

Враховуючи вищезазначене, автор роботи ставить собі за мету прослідити життєвий шлях та вплив діяльності князя Острозького на розвиток української історії. З'ясувати причини того чи іншого рішення князя, чи була, як писав І. Огієнко, "...діяльність Острозького корисною, бо справді рятувала український народ" чи правий був Грушевський, який вважав князя типовим представником українського магнатства XVI ст., для якого приватні інтереси стояли вище публічних.

Навіть у особистих справах В.-К. Острозький "не показував енергії, рішучості, ініціативи". До "дріб'язковості і слабкості характеру", "вродженого індиферентизму" прилучались зв'язки В.-К.Острозького з польською і литовською аристократією та культурою, що ще більше унеможливлювало тверду і послідовну його позицію в питаннях культурно-національної політики.

ДОЛІ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ УМАНЩИНИ

Марущак Анастасія, Колісник Дар'я, Заєць Анна - (11кл.) вихованки гуртка «Спортивне орієнтування» станції юних туристів м.Умань, Черкаської області.
Марущак Ілона Олександрівна, керівник гуртків станції юних туристів м.Умань, вул. Тютюника, 16,
Бузиновський Сергій Анатолійович, вчитель історії та географії Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №11 ім.М.П.Бажана.

Україна може стати успішною країною та пишатись своїми нащадками. Для цього необхідно залучати сучасну молодь до вивчення історії рідного краю, щоб це було і цікаво, і корисно. Займатись громадянським вихованням треба цілодобово та систематично, досліджуючи віхи історичної боротьби українського народу і наших земляків за державну незалежність, наприклад, під час руху опору комуністичному тоталітарному режиму. Сьогодення перекликається з минулим, хоч ми і маємо свої події та своїх героїв, але українські дисиденти - це приклад стійких, національно зрілих, незламних людських характерів для сучасної молоді. Аналіз їх методів впливу та активної політичної діяльності, їх успіхів та поразок дає можливість вдосконалити шляхи національного відродження майбутньої України.

Мета пошукової групи - дослідження Дисидентського руху опору комуністичному тоталітарному режиму на Уманщині, як спроби національного відродження нашого краю.

Основними **завданнями** є: оволодіння практичними навичками пошукової, дослідницької роботи; вивчення подій, фактів, наслідків та здобутків дисидентського руху опору та сприяння вихованню у пошуковців активної громадянської позиції щодо зміцнення державності, почуття української ідентичності та національної самосвідомості; успадкованих від учасників дисидентського руху.

Для детального вивчення нашої теми пошуковці опрацювали літературні та електронні джерела, звернулася до фондів Уманського краєзнавчого музею. Вихованки гуртка проаналізували історичний та довідковий матеріал, провели у класі на уроках історії обговорення подій та фактів, що відбувалися на Уманщині **у період 60-70 рр.** Вони визначили активних учасників дисидентського руху та дослідили їх діяльність, серед яких: Богдан Чорномаз, Надія Суровцова, Ольга Діденко, Кузьма Матвіюк.

Організували зустріч із дисидентом, активним політичним діячем, засновником Черкаської обласної організації Всеукраїнського об'єднання "Свобода" – Чорномазом Богданом Даниловичем; в ході якої активно обговорювалися архівні матеріали, зокрема його кримінальна справа, політичні та громадянські позиції. Богдан Данилович надав нам свої друковані матеріали та примірник «самвидавчої» літератури: Збірник «Львівський вісник» № 9-10, Київ-Львів, 1987 р. Бесіда розкрила деталі в образі та характері самого Богдана Даниловича, а його історія дала відчути настрій того часу та рішучість людей, які збиралися і діяли, українців, що переймалися долею нашого народу.

Дослідницько-пошукова робота стала важливим життєвим уроком для пошуковців. Ми з'ясували наступне.

В Умані увесь час були гуртки української патріотичної інтелігенції, які між собою спілкувалися, а в радянські часи, коли була гарантія, що ніхто не підслуховує, вели на кухнях «антирадянські» розмови. Один такий гурток заснувала ***Надія Віталіївна Суровцова.*** В гурті людей, які постійно оточували Н.В. Суровцову, були: Діденко Ольга Петрівна - історик, Микола Коломієць - поет, Таїса Немирівська - художниця, Вадим Мицик - історик, Кузьма Матвіюк - викладач технікуму механізації сільського господарства, Валентина Козицька – працівниця редакції місцевої газети, Людмила Вербова (Лісова) - старшокласниця школи №8, Юрко Донець - студент Уманського педінституту, Богдан Чорномаз - студент Уманського сільськогосподарського інституту, поет Микола Бажан, письменник Леонід Первомайський, вже відомі тоді в Україні дисиденти Іван Світличний, Данило Шумук, Леонід Плющ. Зі Львова навідувався колишній політв'язень, історик Роман Дашкевич і багато інших відомих і маловідомих людей. [1]

На початку 1971 року в Умані почала з'являтися «самвидавча» література. Це «Собор в риштованні» ~ автор Євген Сверстюк, «Заповідник імені Берії» - автор Валентин Мороз, «Справа Погружальського» - автор невідомий, «Інтернаціоналізм чи русифікація?» - автор Іван Дзюба «Приєднання чи возз'єднання?» - автор Михайло Брайчевський, з періодики росіян - «Хроніка тєкущіх событій». [2]

Оскільки національне відродження приходилось розпочинати заново, то для початку треба було потайки читати свою історію та якось поширювати правду про КПРС і її "единоверное учение – марксизм-ленинизм". Це робилося з допомогою "самвидаву" - сам потайки дістав чи сам написав матеріал і сам його видав, надрукувавши машинкою на цигарковому папері.

Це було небезпечно і для самого видавця, і для читача. Далеко не всі наважувалися просто читати подібні матеріали на вулиці.

Діденко Ольга Петрівна з ентузіазмом взяла участь у процесах відродження суверенної державності України. У 70-х роках ХХ ст. брала активну участь у дисидентському русі: підпільний пункт виготовлення самвидавчої літератури та необхідна для цього апаратура знаходилася саме в її помешканні. Однак однодумці на допитах не давали покази щодо неї.

Активна діяльність Чорномаза та Матвіюка щодо друку та поширення «самвидавчої» літератури привернула увагу КДБ, а на початку 1972 року відбулися їх арешти за антирадянську пропаганду, агітацію та український буржуазний націоналізм та відправлення до таборів для політв’язнів.

Матвіюк Кузьма Іванович відбував 4 роки ув'язнення у таборі для політв'язнів в Мордовії, де приймав участь у багатьох акціях протесту. Після звільнення вперто і послідовно добивався роботи за фахом викладачем. Надсилав скарги у різні інстанції радянської влади та навіть у міжнародні. В кінці 80-х років приймав активну діяльність в національно-демократичних процесах країни та керував культурологічним товариством "Спадщина", був делегатом Установчого з’їзду Руху.

Чорномаз Богдан Данилович відбував 3 роки ув'язнення в Кучинській 36-й зоні для політв'язнів. В період перебудови активно включився в політичне життя України: участь в організації Гельсінської спілки, член оргкомітету Першого з'їзду Руху, перший голова спочатку Уманського краєвого Руху, а з годом - Черкаської обласної організації Руху, довірена особа В'ячеслава Чорновола, як кандидата на пост І Президента України; у 1990 р. за організацію несанкціонованих демонстрацій та мітингів був покараний штрафами і перебуванням в камері попереднього ув'язнення). [3]

Після повернення з таборів політв'язні залишилися активними та небайдужими до майбутнього своєї країни незважаючи на всі перепони з боку влади. Однак, на початку 1980-х рр. в Україні дисидентський рух було практично знищено. Незважаючи на всю натхненність і відвагу дисидентів цей рух не став масовим в Україні. Причиною цього стала відсутність у дисидентів чіткої політичної програми. Так, вони засуджували режим і вимагали дотримуватися законів, але питання, які піднімали дисиденти, не хвилювали більшість населення, бо не були проблемами щоденного життя.

Зміни у внутрішній політиці СРСР пригноблене населення республік трактувало, як можливість зробити спробу вирватися з російсько-більшовицького поневолення. Природне прагнення народів до побудови власних незалежних держав виявилось надзвичайно потужним аж до самопожертви. Напередодні дня Злуки 21 січня 1978 року в Каневі, на могилі Т.Шевченка, на знак протесту проти русифікації України Олекса Гірник вчинив акт самоспалення. Цей випадок мав великий емоційно-агітаційний заряд.

Намагання Кремлівської влади тримати під контролем ситуацію та не допустити поширення «сепаратистських» тенденцій в СРСР ні до чого не привели. У 1985-1989 рр. в українському суспільстві створюються передумови появи громадських та політичних організацій та активно відроджується соціальна база незалежницьких ідей.

П. СКОРОПАДСЬКИЙ, Є.КОНОВАЛЕЦЬ ТА В. ЧОРНОВІЛ – БОРЦІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Федоренко Андрій, 10-В клас, Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області
Керівник: **Обертас Ірина Володимирівна**, вчитель історії

БОРІМОСЯ, ПОБОРЕМО

В історії України було багато складнощів, проблем, але знаходилися ті, хто відстоював інтереси нашої держави. Бо нація, яка не хоче воювати, не хоче боротися за свою незалежність, не має жодної перспективи для свого розвитку,та існування. Нація не може існувати без її головного компоненту-людей,які і складають цю націю. Однак просто існувати замало треба вміти відстояти свої права. Та завжди є ті, хто поведе за собою інших, бо люди потребують "лідера", який їх поведе(не всі здатні повести за собою маси, але майже всі готові йти за людиною, котра здатна вести за собою для досягнення загалльної мети). Як сказав Степан Бандера: „Кожна тотальна боротьба, а зокрема революційно-визвольна, вимагає єдиного керівництва."В історії України були і лідери,і народ,який,за ними йшов,та проблема була в тому,що політики,які зміняли одне одного не мали єдиного уявлення та бачення про свою ціль,через це в Україні не було спокою,а спокій-батько всіх великих думок. До влади приходили як праві,так і ліві сторони, вони хотіли добра для країни, але не всі йшли до цього вірним шляхом.ХХ століття було переповнине такими подіями, але й зараз в нашій країні проблем менше не стало. Багато хто хоче поневолети Україну і зараз, але сучасні люди мають боротися далі, як колись боролися наші пращури, щоб нарешті здобути ту сильну, націоналістичну, незалежну країну, яку завжди прагнули.

ВИЗНАЧНИЙ ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ – ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ

Значний вклад у розвиток Української держави вніс Скоропа́дський Павло́ Петро́вич. Український державний, політичний і громадський діяч, військовик. 29 квітня 1918 року внаслідок державного перевороту Павло Скоропадський взяв владу в Україні. Більшість партій та верств населення відмовили Центральній Раді через їх

недієздатність та параліч. Після приходу до влади він опублікував «Грамоту до всього українського народу»,де заявляв, що взяв на себе всю повноту влади. Відповідно до цього документу, Центральна Рада й усі земельні комітети розпускалися, міністрів звільняли з посад, а рядовим державним службовцям належало продовжувати роботу, в Україні мали діяти «Закони про тимчасовий державний устрій України» поки не скличуть Український сейм. У цих статтях зазначалося які обовьязки й права матиме голова, та які покращення чекають на народу. Було оголошено про встановлення Української Держави замість Української Народної Республіки. Українська Держава стала монархією, і була більш дієва ніж УНР при УЦР. Вона існувала лише з квітня по грудень 1918 року, доки не відбулося повстання директорії на чолі з Петлюрою. Насправді потенціал Української Держави був величезний. За її існування Україну визнало близько 30 впливових країн світу,тому-що побачили шанс становлення нової, сильної,незалежної держави, яка не буде такою недієвою як УНР, та буде не республікою чи іншою, напів лівою формою правління, а буде сильною державою, що здатна рішуче діяти навіть в скрутних ситуаціях, наприклад у війні. Був підписаний акт федеративного миру, який мав за мету об'єднати Україну з майбутньою (небільшовицькою) російською державою, що можливо і було помилкою, як багато хто вважає, але без підтримки сильних країн не можливо створити свою, сильну країну. Для виживання треба заручитися підтримкою, дехто може сказати, що це слабкість,але й тепер Україну підтримують США, деякі країни Євросоюзу та Японія. Без їх допомоги Україна не змогла б досягти того, що є зараз:санкції, сильна армія, допомога МВФ та інше. Так само і тоді треба були союзники. Згодом в часи коли Україна залучалася підтримкою Троїстого союзу,це була не слабкість, а потреба у союзнику,який міг рішуче допомогти у плані здобуття незалежності шляхом повстанньта війн, а не шляхом мирних компромісів якби вчинила Антанта,які б ні до чого не презвели. Чимало труднощів виникло при спробі створити збройні сили Української Держави замість військових підрозділів Центральної Ради. Для Скоропадського понад усе була незалежна Україна, тому до збройних сил намагалися залучати лише тих громадян, які продемонстрували «безумовну відданість ідеї незалежної України». Але гетьман припустився помилки підписавши Грамоту-маніфест до українського народу, який фактично зліквідовував ідею побудови незалежної

України на противагу розбудові Всеросійської федерації, цим Гетьман відвернув від себе українців. Та Скоропадський приділяв увагу не лише військовим проблемам,а й культурному розвитку. Якщо відняти у народу право мати власну державу,то він втратить право мати націю. Національну ідею можно захищати лище коли ти впевнений в своїй державності. Під час правління Скоропадського були створені; Українська Академія Наук. Це була… Були засновані університети у Києві та Кам'янці-Подільському. Було відкрито 150 українських гімназій. Засновано Національний архів, Національну галерею мистецтв, Національний історичний музей, Національну бібліотеку. Також було засноване Міністерство народного здоров'я.

ЇХ СПІВПРАЦЯ БУЛА СПРЯМОВАНА ПРОТИ ВОРОГІВ УКРАЇНИ

Паралельно з тим, як відбувалося становлення Української Держави Наддніпрянської України, на Західно-Українських землях, які перебували під владою іноземних держав, з'явилися лідери для яких поняття незалежності України та "інтегральний націоналізм" були дуже важливими. 1913-го, Коновалец, як один з лідерів українського студентського руху, був обраний до складу головної управи Українського Студентського Союзу, де належав до національно-демократичної секції. Незабаром став членом Української Національно-Демократичної Партії. У 1913 р.

входив до УНДП. У жовтні-листопаді 1917 рр. Коновалець спільно з Романом Дашкевичем та іншими членами ГБК сформували Галицько-буковинський курінь січових стрільців, який незабаром перетворився в одну з найбоєздатніших частин Армі. З приходом до влади гетьмана Скоропадського полк Січових Стрільців 1 травня 1918 р. на вимогу німецького командування роззброїли та розформували. В кінці серпня 1918 р. Коновалець отримав від Скоропадського дозвіл на формування Окремого Загону Січових Стрільців, але після підписання Скоропадським договору про федерацію Січові Стрільці підтримали Директорію УНР Не менш відомою постаттю в історії початку ХХ століття був Коновалець Євген Михайлович. У у повстанні проти влади гетьманського режиму.Знову ж таки частина вважала,що співпраця не допустима а частина вважала що це необхідно. У 1920 році утворено Українську Військову Організацію (УВО), яку в липні 1921 року очолив полковник Євген Коновалець. Згодом постала необхідність будувати політичну організацію. Нею стала створена на початку 1929 року з ініціативи Коновальця та його однодумців, Організація Українських Націоналістів (ОУН). На початку ХХ століття загострилася ситуайія між польською владою та українським населенням Галичини. Особливо під час виборчих кампаній до Галицького сейму. Наростала хвиля незадоволених студентів. У відповідь на велику кількість протестів пішли репресії зі сторони польської влади. Було заарештовано 101-го студента,серед них був і Євген. Зрештою по при всі намагання його не вдалось засудити. 1913-го, Коновалец, як один з лідерів українського студентського руху, був обраний до складу головної управи Українського Студентського Союзу, де належав до національно-демократичної секції. Незабаром став членом Української Національно-Демократичної Партії. У 1913 р. входив до УНДП. Вістря боротьби ОУН було спрямоване проти головних ворогів української державності – московських большевицьких сатрапів і польської окупаційної шовіністичної влади. Червона Москва після знищення Симона Петлюри бачила Коновальця як свого головного противника. Висланий большевиками терорист Павло Судоплатов підсунув полковникові бомбу в машину, від вибуху якої 23 травня 1938 року в Роттердамі обірвалося життя борця за Україну націю.

ГОРЖУСЬ ТОБОЮ, МІЙ ЗЕМЛЯЧЕ

Попередні герої намагалися Україну виборюючи державність у Польщі та Росії. Їх дії продовжили ті, хто не боявся під час жорстокого тоталітарного режиму Рад'янського Союзу закликати народ боротися за свої права, я захоплююсь видатною людиною-В'ячесла́вом Макси́мовичем Чорнові́лом-український політик, публіцист, діяч руху опору проти зросійщення та національної дискримінації українського народу. Провідник українського національно-демократичного визвольного руху кінця 80-х — 90-х років. Ініціатор проголошення Декларації про державний суверенітет України та Акту проголошення Незалежності України. Наприкінці червня 1988 стає ініціатором та ідейним натхненником створення Української Гельсінської спілки — першої в Україні опозиційної до радянської влади політичної партії. Був одним із тих,хто започаткував шістидесятників. «шістдесятники» являли собою внутрішню моральну опозицію. З початком політики «Перебудови»,«шістдесятниками» стали називати також представників нової комуністичної еліти, чий світогляд сформувався в кінці 1950-х — на початку 1960-х років і що прийшла до влади. Най відомішим із них був Горбачов. Кілька разів ув'язнений за «антирадянську пропаганду». У Верховній Раді на противагу комуністичній «групі 239» утворюється демократична Народна Рада, в якій Чорновіл стає лідером радикального крила. Перебуваючи в меншості, та ще й розбавлена різноманітними угодовцями та перекінчиками, Народна Рада таки добивається в липні 1990-го проголошення Декларації про державний

суверенітет, а в серпні 1991-го після невдалого путчу — Акта Незалежності України й заборони Компартії. Очолював партію «Народний рух України», був народним депутатом, членом української делегації у ПАРЄ. Балотувався на перших виборах президента України 1991-го і посів тоді друге місце, поступившись Леонідові Кравчуку. Про вплив іще радянської пропаганди на вибори 91-го року і незгуртованість націонал-демократів, які висунули багато кандидатів одночасно, говорить і чинний позафракційний депутат **Віктор Кривенко**, який очолив партію «Народний рух України». Врешті, тоді Чорновола підтримали тільки у трьох західних областях, пригадує він.

Підсумовуючи всі факти можна сказати, що в Україні завжди були люди, котрі жертвуючи собою відстоювали та захищали свою державу від тих, хто прагнув відібрати її. Починаючи с давніх часів, закінчуючи сьогоденням. Ця тема не менш актуальна і сьогодні, бо зараз Україна знаходиться у не менш скрутному становищі. Завдяки тим людям, котрі захищали та відстоювали права українців на міжнародній політичній арені, ми маємо можливість продовжувати їх справу та підтримувати їхні ідеї і сьогодні. Чому ж вони боролися? Неможливо створити свою державу без боротьби, уникнути цієї боротьби не може ніхто, якщо хоче домогтися своєї цілі.

РОЛЬ ДІЯЧІВ ОУН-УПА У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Коваленко Анатолій, 10-В клас, Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області
керівник: **Обертас Ірина Володимирівна,** вчитель історії

ВСТУП. ВОНИ БОРОЛИСЯ ЗА УКРАЇНУ

Розпочати свою роботу я хотів би з таких слів:" Хай живе визвольна боротьба українського народу за українську незалежну національну державу! "Хай живе ОУН і УПА - бойовий авангард українського народу в його боротьбі за національне і соціальне визволення! Хай живе Степан Бандера - керівник українського визвольно-революційного руху, щирий друг усіх народів і робітничих мас Радянського Союзу!

Хай живе генерал Тарас Чупринка – головний командир УПА, безстрашний борець за свободу українського народу" До сих пір навколо імені Степана Бандери - лідера Організації українських націоналістів (ОУН) - йдуть запеклі суперечки: одні вважають його посібником гітлерівців і співучасником нацистських злочинів, інші - патріотом України і борцем за її незалежність. Словом, думки вкрай полярні. Слово «бандера» в перекладі з іспанської означає «прапор», «стяг». І під цим стягом в свій час об'єдналися всі не байдужі за долю України. Бандера є символом. Символом безкомпромісної, послідовної, тривалої і організованої революційної боротьби за ідеали власної державності, за волю і владу української нації, за її розвиток, добробут і зміцнення, за соціальну справедливість і національну свободу, за історичну правду, за волю народів і людини. За ці ідеали він пожертвував найдорожчим – власною свободою і власним життям. Одного разу видатний майор УПА Петро Полтава сказав: "Борючись за національне і соціальне визволення українського народу, за державну незалежність Україна, ми продовжуємо справу таких великих борців за свободу України, як Хмельницький, Мазепа, Петлюра, продовжуємо традиції таких визвольних організацій після 1920 року, як Братство українських державників, Союз визволення України, боремося за здійснення ідеалів таких великих українців, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка" .Також не можна забувати про те, що боротьба українців за незалежність і суверенність мала відображення, також, і в

різних видах мистецтва. Свого часу у відповідь на слова царських прислужників, що нібито «гайдамаки не воїн, а розбійники, злодії, пляма в нашій історії», великий Шевченко сказав: «Брешеш, людоморе! За святую правду, волю розбійник не стане! Не розкує закований у ваші кайдани народ темний; не заріже лукавого сина; не розірве живе серце за свою Вкраїну!» («Холодний Яр»). У 1891 році на могилі Т. Г. Шевченка в Каневі кілька українських студентів заснували «Братство Тарасівців». З цього року можна відраховувати історію українського націоналізму. Головним ідеологом новоявленої організації став Микола Міхновський, який відрізнявся радикальними поглядами. Він сформулював основні принципи українського націоналізму, так звані «десять заповідей», серед яких є і «Україна для українців», і «завжди і скрізь говорити українською мовою». Їм же обґрунтовується боротьба між нацією «поневоленої» і нацією «гнобителя»

КЕРІВНИКИ ОУН І ЇХ ВКЛАД У ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ

Організація українських націоналістів (ОУН), створена 1929 р. у Відні, оформила націоналістичний напрям в українському русі. Засновниками ОУН стали Українська військова організація (УВО), що об'єднувала колишніх офіцерів української армії і вела збройну боротьбу проти польської окупації Східної Галичини, студентські організації – "Асоціація української націоналістичної молоді" (Львів), "Українська націоналістична молодь" (Прага), "Легіон українських націоналістів" (Подєбради, ЧСР) та інші націоналістичні групи. На чолі ОУН став керівник УВО, командир УСС у роки визвольних змагань, полковник Є. Коновалець. Ідеологією ОУН став інтегральний націоналізм, розроблений Дмитром Донцовим. Як і його наступники Дмитро Андрієвський та Микола Сціборський, Донцов відкидав демократичні ідеали, стверджуючи, що демократична м'якотілість стала причиною поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. Багато хто думає, що ОУН боролася лише за визволення України з під гніту більшовиків, але це не зовсім відповідає дійсності. Як заявляли самі представники ОУН;" Ми прагнемо до того, щоб створити єдиний революційний антибільшовицький фронт народів України, Білорусії, Прибалтики, Кавказу, Середньої Азії, Сибіру, народів країн Південно-Східної та Центральної Європи, фактично окупованих в останній війні." Цей факт ще раз наголошую на тому,що ОУН і УПА мали за мету об'єднати не лише українців ,а також всі інші поневолені народи з метою руйнування тоталітарного режиму. Також хотів би згадати видатного діяча ОУН Осипа Мащака,який вивів в свій час видатні припсання ,яких мали дотримуватися українські націоналісти,а саме:"44 життєвих правила українського націоналіста",і"12 ознак характеру українського націоналіста".

МІЙ КУМИР – СТЕПАН БЕНДЕРА

Покоління, до якого належав Степан Бандера ,формувало свій політичний світогляд під великим-навіть вирішальним–впливом документів ,що згадувалися раніше. Для того, щоб зрозуміти чому Бандера став людиною,котра з самої юності почала відстоювати, та боротися за незалежну Україну,треба згадати його дитинство. З дитинства Степан мав погане здоров'я – через ревматизм суглобів йому часто відмовляли ноги і він втрачав можливість ходити. Те, що Бандера згодом зможе долати різні невигоди у житті – в'язниці та концентраційні табори – є заслугою великої сили волі, яку прикладав майбутній провідник ОУН. Наприклад історія його вступу в Пласт, який тоді був однією із небагатьох легальних спортивно-патріотичних організацій для молоді. Із вступом в Стрийську гімназію Бандера водночас зголосився до Пласту, проте, через проблеми із здоров'ям йому буде відмовлено в членстві. Пізніше Бандера таки доб'ється свого, але це буде у третьому класі і з третьої спроби. Сила волі стане однією із найяскравіших характеристик його особистості.

В часи Другої Світової в Україні, окрім ОУН, зникли всі політичні партії. Керівники цих партій, які перебували в еміграції не могли вести ніякої політичної діяльності. У Німеччині рух Скоропадського скоро втратив популярність. Тільки ОУН утвердилась скрізь, як вирішальна сила. В 1940 році в ОУН відбувся розкол. Члени центрального керівництва ОУН (Провід Українських Націоналістів, ПУН) довгий час перебували за кордоном і здійснювали управління через зв'язкових.Сам розкол відбувся, а от через що, чи через кого – це вже інше питання. З початком війни, непорозуміння, які перебували в ОУН, пролились назовні. Між ветеранами боротьби 1917-1920 років із закордонного проводу ОУН та молодими галицькими радикалами, котрі вступили до організації у 30-х роках, виникли гострі суперечності. Група радикалів вела на теренах Західної України активну боротьбу проти польського уряду, і її воїни часто опинялись у в'язницях. Ці два табори не мали розбіжностей у принципових питаннях, бо підтримували основні догмати українського інтегрального націоналізму, проте їх розділяли вікова різниця, особисті сутички щодо питань тактики бою. Коли вбили Є.Коновальця у 1938р. його наступником бачили його соратника, людину стриману й культурну – Андрія Мельника. Молоді радикали зі свого боку доводили, що для керівництва ОУН у важкі часи, які наближалися, більше підходить їхній діяльний Степан Бандера, якого нещодавно звільнили з Польської в'язниці. У серпні 1939, коли багато суперників фракції Мельника ще не перебували в ув'язненні, вона скликала у Римі конференцію, на якій офіційно проголосила Андрія Мельника вождем ОУН. Проте 10 лютого 1940 року Степан Бандера зібрав конференцію в Кракові, на якій його фракція відкинула рішення Римської конференції. Не знайшовши компромісу, кожне угруповання оголосило себе єдиним законним проводом ОУН. Ті, що стали на бік Бандери, а це була молодь, стали називатися ОУН-Б, або ОУН-Р (революційна), або просто бандерівцями; прибічників Мельника, що складались з поміркованих інтегральних націоналістів, називали ОУН-М, або мельниківцями.

ПАМ’ЯТАЙ ІСТОРІЮ СВОЄЇ НАЦІЇ

На основі всіх цих фактів можна сказати, що так звана суверенність союзних республік - порожня фраза, призначена для обману робітничих Радянського Союзу і всього світу. Ні «Верховна Рада» УРСР, ні її «уряд» нічого не можуть вирішити самостійно, без згоди московського центру. Український народ, як і інші неросійські народи, фактично позбавлений всіх можливостей вільного волевиявлення, незалежного управління своїми справами. Хіба все це не свідчить про колоніальне становище України в СРСР?. Це брехня, що «за роки радянської влади в Україні побудована високорозвинена промисловість». Більшовики розвивали тільки ті галузі промисловості, які сприяють викачування з України промислової і сільськогосподарської сировини (наприклад, видобувна промисловість, сільськогосподарське машинобудування, заводи з виробництва обладнання для вугледобувної і залізорудної промисловості). Більшовицький режим хотів об'єднати всі слов'янські народи по принципу пансловянизму під своїм керівництвом. Незважаючи на ці жахливі обставини український народ зберіг свою національну особистість ,і передав її нащадкам ,щоб вони в свою чергу продовжували нести це “полум’я”, як символ незалежної української нації ,яка готова в будь-який момент встати ,і почати боротьбу за Україну. Саме завдяки цьому я сьогодні можу вільно розмовляти українською, та пишатися не лише тим ,що сьогодні відбувається на території України, а також і тим ,що було раніше. Як сказав Йозеф Геббельс: ”Відніми у народа історію-і через покоління він перетвориться у натовп ,а ще через покоління ним можна буде керувати, як стадом.” Ось чому варто пам'ятати історію своєї нації. І

саме через це я вважаю, що тема сьогоднішньої конференції є надзвичайно важливою і актуальною для нас усіх.

ВЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ (24.12.1937 - 25.03.1999) НАШ ЗЕМЛЯК, ЛЮДИНА, ЩО ПРИСВЯТИЛА СВОЄ ЖИТТЯ БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНУ УКРАЇНУ

Петрова Анна та **Кочерга Катерина**, учениці 9-А класу, Черкаського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – ліцей спортивного профілю №34» Черкаської міської ради Черкаської області
Верба Катерина Іванівна, вчитель з історії та правознавства Черкаського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – ліцей спортивного профілю №34» Черкаської міської ради Черкаської області

Вячеслав Чорновіл залишається в нашій пам'яті, живе разом з нами і нині спонукає та закликає нас до дій. Бо він – лідер. Великий Лідер великої нації.

Через пелену літ ми раптом починаємо розуміти, що українці були сильнішими, наполегливішими й відважнішими, коли попереду йшов Чорновіл.

Він і тепер попереду. Але жити й діяти мусимо вже самі.

1.Роки дитинства та юність.

Вячеслав Максимович Чорновіл – відомий український політик, державний діяч, публіцист і журналіст – народився 24 грудня 1937 року (за документами 1 січня 1938 р.) у с. Єрки Звенигородського району (нині Катеринопільський) Черкаської області в родині сільських учителів. Мати Килина Харитонівна (1909-1985) – учителька початкових класів, батько Максим Йосипович (1909 – 1987) – викладач української мови й літератури.

У радянські часи сім'я зазнала переслідувань. 1937 року було заарештовано рідного батькового брата Петра, який не повернувся з ув'язнення.

Вячеслав Чорновіл до школи пішов 1946 року відразу до 2-го класу (читав з чотирирічного віку). 1955 року закінчив Вільхівецьку середню школу із золотою медаллю і того ж року вступив до Київського державного університету ім. Тараса Шевченка на філологічний факультет, а з 2-го курсу перевівся на факультет журналістики. Уже в університеті мав неприємності за свої погляди, з чим пов'язана майже річна перерва в навчанні 1958 року.

У студентські роки уже багато писав до газет. Протягом місяця склав усі пропущені сесії і 1960 року закінчив університет з відзнакою. Захистив дипломну роботу на тему «Публіцистика Бориса Грінченка», ще донедавна забороненого письменника.

З липня 1960 до травня 1963 років Вячеслав Чорновіл працював на Львівській студії телебачення спочатку редактором, потім – старшим редактором передач для молоді.

Почав виступати як літературний критик, досліджуючи творчість Т. Шевченка, В. Самійленка, Б. Грінченка.

У травні 1963 року склав кандидатський мінімум, пройшов за конкурсом до аспірантури Київського педінституту, але не був допущеним до навчання через політичні переконання. Це стало перешкодою до захисту вже майже готової дисертації про публіцистичну творчість та громадську діяльність Б. Грінченка.

2. Започаткування В. Чорновілом національно-визвольного руху шістдесятників.

Започаткував в Україні національно-визвольний рух шістдесятників разом з І. Світличним, І. Дзюбою, Є. Сверстюком, А. Горською, М. Плахотнюком, Л. Танюком, В. Стусом, Г. Севрук та ін. Вячеслав Чорновіл був одним з найкращих організаторів

та активістів цього руху, що в 60-ті – 70-ті роки протистояв тоталітарному режимові, виступав за відродження України, її мови, культури, духовності, державного суверенітету. Брав активну участь у діяльності Київського клубу творчої молоді (КТМ).

4 вересня 1965 року виступив разом з Іваном Дзюбою та Василем Стусом у кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму Параджанова «Тіні забутих предків» з протестом проти арештів української інтелігенції. Далі звичайно ж, - безробіття, обшуки й допити.

«Я вмію писати і думати. Якби я не був політиком, я був би вчителем: у період відлиги я б почав писати наукову розвідку про Грінченка… Після виступу в кінотеатрі «Україна» у вересні 1965 року я відразу «вилетів» з аспірантури. Це був той самий приступ принциповості – якщо не я, то хто ж. Абсолютно замикаєш на себе. Так мене дуже давно штовхнули в політику»

Того ж місяця за участь у правозахисному русі звільнений з роботи в газеті «Молода гвардія». Тоді ж улаштувався літпрацівником у газеті «Друг читача».

3. Перші переслідування і репресії.

Репресії лише посилювали в ньому силу опору: звільнення з роботи прискорило працю над документальним дослідженням «Правосуддя чи рецидиви твору?» (травень 1966). Це був, мабуть, один із найсміливіших зразків тогочасної української політичної публіцистики.

За відмову давати свідчення на закритому суді братів Горинів В. Чорновола засудили до трьох місяців примусових робіт.

Наступний вирок у листопаді 1967 року – жорсткіший: 3 роки ув'язнення в таборах суворого режиму. Причиною і цього разу виявилася журналістика: Вячеслав Чорновіл уклав документальну збірку «Лихо з розуму» (Портрети двадцяти «злочинів»), де подав матеріали про арештованих у 19656 році шістдесятників. Після того, як книжку було надруковано за кордоном, міжнародна громадськість піднесла голос на захист ув'язнених, і брежнєвські холуї змушені були на це зважати. Отож дехто з тоді арештованих завдячує Чорновілові життям.

За свої книжки Чорновіл став лауреатом премії імені Ніколаса Томаліна, яка присуджувалась кращим журналістам світу, що боронять права людини; а од Радянського Союзу отримав нове тюремне ув'язнення.

Після звільнення 1969 року з великими труднощами вдалося влаштуватися на роботу. З жовтня 1969 р. по 1970 р. Чорновіл працював спостерігачем та виконуючим обов'язки начальника метеостанції в Закарпатті, землекопом археологічної експедиції в Одеській області, вагарем на станції Скнилів у Львові.

1970 року Чорновіл розпочинає випуск підпільного журналу «Український вісник», в якому друкує матеріали самвидаву, хроніку українського національного спротиву. Він - його організатор, редактор і видавець. Під час відомої страхітної загальноукраїнської «зачистки»1972 року його арештовують знову – попереду суд і вирок: 6 років таборів і три роки заслання. Це знову суд над журналістом, суд над Словом: Мордовія, Якутія, Чаппанда, боротьба за Статус політв'язня, подвійна публіцистика й новий, ще потужніший виток спротиву.

На початку 1978 року був відправлений етапом на заслання в с. Часпанду (Якутія), де працював чорноробом в радгоспі, пізніше в Нюрбі – постачальником. Там написав брошуру про боротьбу за Статус політв'язня таборах під назвою «Тільки один рік». Від рукопису, переданого за кордон, відновлено тільки фрагменти. 1978 року прийнятий до міжнародного Пен-клубу. 22 травня 1979 року Чорновіл став членом Української Гельсінської групи.

У квітні 1980 року знову заарештований на засланні за сфабрикованим звинуваченням (фактично – за опозиційні виступи та за участь у Гельсінській групі). Тримав 12-денну голодівку протесту. В останньому слові на суді Вячеслав Чорновіл звинуватив КДБ і міліцію у фальсифікації та закликав суд не брати участі в змові. Був засуджений на п'ять років позбавлення волі. 1983 року звільнений за протестом прокурора Якутії без права виїзду в Україну. Працював кочегаром на заводі будівельних матеріалів у місті Покровську.

У травні 1985 року Вячеслав Чорновіл повернувся в Україну. Зміг улаштуватися на роботу у Львові кочегаром у Міськрембудтресті та школі-інтернаті. Відновив активну політичну діяльність. Восени 1988 року разом з М. Горинем дав інтерв'ю закордонній журналістці Марті Коломієць, у зв'язку з чим влада розгорнула кампанію за видворення їх з СРСР. Чорновіл і Гринь звернулися до урядів усіх держав, щоб їх не приймала жодна країна. Тоді ж звільнений з роботи з політичних мотивів.

4. Діяльність в Українській Гельсінській спілці (УГС).

11 березня 1988 року з М. Горинем і З. Красівським підписав Звернення до української та світової громадськості про відновлення діяльності УГГ. Цього ж року ініціював створення Української Гельсінської спілки (УГС), яку від початку задумав як політичну партію. Був її співголовою, а також співавтором програмних документів, зокрема «Декларації принципів Української Гельсінської спілки», яку оприлюднив 7 липня 1988 року на 50-тисячному мітингу у Львові.УГС стала першоюв Україні відкритою опозиційною КПРС організацією партійного типу. Вячеслав Чорновіл був одним з трьох робочих секретарів, потім членом виконкому УГС, очолював пресову службу – написав і відредагував понад сто листів прес-служби УГС, які оперативно, у день виходу, передавалися по радіо «Свобода», а також розповсюджувались самвидавом.

Від часу створення (8 – 10 вересня 1989 року) Народного Руху України (НРУ) – член Руху та його Великої Ради, з березня 1992 – співголова, а з грудня 1992 року – голова НРУ.

5. Створення Національного Руху України.

Ось як про цей час згадував Вячеслав Чорновіл:

«Ідея виникнення Руху виникла спонтанно, вона йшла знизу. Прийшов час «розвалу імперії», так званої перебудови. Він закликав низи до дії, а серед інтелігенції, колишніх політв'язнів, політичних діячів виявилися люди, які вирішили очолити цей рух. Я пригадую, як 17 вересня 1989 року ми вивели на вулиці Львова 200 – 250 тис. осіб. Це була природна потреба різко змінити ситуацію, яка на цей момент складалася в країні: ішло розвалення комуністичної системи, дуже активізувалися народні маси, і це треба було оформити. Перша спроба створити у Львові «Демократичний фронт сприяння перебудові» була літом 1988 року, але нас тоді розігнали собаками й ОМОНом. Наприкінці 1988 року, зайнявши національно-патріотичні позиції, нашу ідею підтримала більшість членів Спілки письменників України. Завдяки цьому нам легше було захищатися від свавілля влади. Ми змогли виголосити програмні положення НРУ.

«Щоб не зруйнувати того, що так нелегко будувалося, - наш Рух; щоб урятувати те, що так тяжко здобувалося, - українську державність; щоб зберегти те, що є найціннішим для кожної людини, зокрема й для цілої партії, - гідність і самоповагу, чесність і мужність бути чесним. Перед собою. Перед співвітчизниками. Перед Україною!»

Почалося інтенсивне зростання організацій Народного Руху в областях. У вересні 1989 року відбулися установчі збори. 1993 року НРУ був перереєстрований на

політичну партію, бо, будучи громадянсько-політичною організацією, ми не могли брати участь у виборах».

6. Парламентська діяльність, на благо України. Нагороди.

У березні 1990 року Вячеслав Чорновіл був обраний депутатом Львівської обласної ради та Верховної Ради України. Він був одним із лідерів радикального крила демократичної частини Верховної Ради – Народної Ради.

З квітня 1990 року до квітня 1992 року – голова Львівської облради та облвиконкому. Восени 1991 року Вячеслав Чорновіл був кандидатом у Президенти України (2 місце 7 420 727 голосів або 23,27%).

У жовтні 1991 року на Великій козацькій раді Вячеслава Чорновола обрано гетьманом Українського к5озацтва.

З квітня 1992 року – на постійній роботі в парламенті України. Народний депутат України двох наступних скликань -1994 і 1998 років. Керівник депутатської фракції Народного Руху України. З 1995 року член української делегації в Парламентській Асамблеї Ради Європи.

Шеф-редактор незалежної громадсько-політичної газети «Час/Time» (з січня 1995 до травня 1998) і «Час» (з жовтня 1998 до березня 1999).

Лауреат державної премії України ім.. Т. Шевченка (1996) у галузі журналістики й публіцистики (у тому числі за твори, раніше інкриміновані як антирадянські) за збірку «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму», хронічку «Будні мордовських таборів», публіцистичні іспити в пресі.

Лауреат Міжнародної журналістської премії ім. Ніколаса Томаліна (1975).

Нагороджений орденом Ярослава Мудрого V ступеня (1997).

2000 року присвоєно звання Героя України.

7. Загибель В. М. Чорновола

25 березня 1999 року Вячеслав Чорновіл загинув за нез'ясованих обставин в автокатастрофі на шосе під Борисполем. На місці загибелі встановлено справжній козацький хрест. Поховано видатного українського державного діяча на центральній алеї Байкового кладовища.

8. Вислови В.Чорновола актуальні в сьогоденні:

1.Державницька ідея:

«…Пригадую, як в часи становлення Руху, намагаючись сконсолідувати все населення України навколо державницької ідеї, ми повторювали фразу : «Хочемо такої України, в якій росіянин житиме краще, ніж у Москві, а єврей – як у Єрусалимі» Теза спрацьовувала, міжнаціональних конфліктів ми, слава Богу, уникли. Але чи не засівали ми тоді необачно зерна майбутньої неукраїнської України, якою є поки що наша держава?..»

2. Про нацменшини:

«…Ні, ми не хочемо розбрату між державною українською нацією і національними меншинами – росіянами, угорцями, румунами, поляками. Хай їм живеться добре на нашій землі. Але нехай вони шанують державу, громадянами, якої стали, її державну мову й народ, серед якого їм судилося жити.

Однак шани заслуговує тільки той, хто шанує самого себе…Бо Україна починається з тебе…».

3. Про корупцію:

«…Коли дрібні урядовці беруть потроху, то мають за взірець своїх вищих начальників, що беруть багато та ще й просто з нашого нещасного бюджету. Хіба не дотичні до урядової мафії, скажімо, колишні міністри фінансів і сільського господарства, які – при наших фінансових нещастях – відвалили понад трильйонний

пільговий кредит народному депутатові – голові колгоспу нібито на його «взірцеве2 господарство, а насправді для «прокручування» через комерційні структури і одержання «»навару»?

Якось на зустрічі з виборцями мені надійшло несподіване запитання: «Яка, на Вашу думку, різниця між нашою мафією і західною, італійською, наприклад?». Відповідь очевидна, їхня мафія формується знизу догори – і підкуп поліційного начальника чи, як виняток, міністра – найвище її досягнення.

Наша ж мафія розпочинається згори – від високопоставлений злодіїв з «партії влади», які, користуючись своїм високим становищем, за своїми потребами намагаються формувати законодавство, а за своїм образом і подобою – підлеглих їм керівників, гріхи яких при необхідності покривають…».

4. Чи можуть злодії бути патріотами?:

«…Бо хіба не найвищі керівники нашої держави самі визнають, що більше половини нашої економіки перебуває «в тіні», тобто не охоплене державним оподаткуванням? Але ж цілком очевидно: хто не платить податки, той змушений платити хабарі. Тобто велика й невпинно зростаюча армія чиновництва перейшла на «підніжну годівлю». У нас дають і беруть за все й по-всякому:прямо й через мережу посередників, грошима й натурою, взаємними послугами («ти мені – я тобі») і престижним спонсорством. Беруть правоохоронці, кількість яких катастрофічно збільшується і які теж не цураються «підніжного харчу». Беруть навіть полум'яні борці з організованою злочинністю і корупцією: торгівля «компроматом» стала в нас звичним явищем…».

ВІРНИЙ СИН УКРАЇНИ ОЛЕКСАНДР ПИЛЬКЕВИЧ

Охріменко Марина, учениця 10 класу, член історико-краєзнавчого клубу «Вік» Драбівецького НВК «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Золотоніської районної ради Черкаської області

Баранник Володимир Васильович, учитель історії, керівник історико-краєзнавчого клубу «Вік» Драбівецького НВК «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Золотоніської районної ради Черкаської області

Найбільша трагедія народу – це втрата держави. Бездержавний етнос приречений на загибель. Тому боротьба за національне визволення, відновлення й розбудова самостійної країни – завжди священні. Українцям судилося значно довше від інших народів блукати лабіринтами століть до державної незалежності.

Історія ж нашого національного державотворення свідчить, що кожного разу, коли українці намагалися визволити рідну країну з неволі, гнобителі та недруги таврували патріотів, стирали їх імена з пам'яті нащадків, очорнювали та знищували їх. Безумовно, це стосується й вікопомної події, яку ми сьогодні називаємо Українською революцією 1917 – 1921 рр., що за масштабами та суспільно-політичною значущістю стала помітним явищем визвольних процесів Європи.

Одним з активних діячів цієї, вікопомної для українського народу, події став Олександр Меркурійович Пилькевич – один з основоположників українізації війська, людина, яка своїм розумом та зброєю захищала інтереси України. Та, на превеликий жаль, з плином часу, ім'я вірного сина України призабулося.

О.М.Пилькевич народився 2 травня 1877 (за іншими даними 1880) року в місті Фастів Київської губернії.

У зовсім юному віці, як засвідчував визначний громадський діяч Є.Чикаленко Олександр Пилькевич кілька років учителював у селі Перешори (нині Куяльницької

сільської громади в Подільському районі Одеської області). *«Колись отець Антоній Трехбратський та учитель Пилькевич…повиучували з нот Миколи Лисенка школярів гарних стародавніх народних українських пісень…і стародавня українська пісня переймалася іншими селами й випирала московсько-солдатські пісні, занесені з війська»*

Пізніше, Олександр Меркурійович, ставши свідомим українцем пішов на військову службу.

Склавши іспити за повний курс при Петровському Полтавському кадетському корпусі та закінчивши Київське піхотне юнкерське училище він розпочинає свою військову кар'єру в 122-у піхотному Тамбовському полку, що дислокувався в місті Харків.

У 1901 та 1902 роках Пилькевич додатково вивчає саперну та телеграфну справу, а 25 лютого 1903 року тримає іспит при Миколаївському інженерному училищі для переведення в інженерні війська.

У кінці серпня 1903 року молодий підпоручик Олександр Пилькевич стає учасником неординарної події, відкриття пам'ятника Івану Котляревському в Полтаві, яка відіграла значну роль у розвитку українського національного руху на початку XX століття.

Саме на цьому, справжньому національному святі молодий Пилькевич, імовірно, познайомився з представниками української еліти: Лесею Українкою, Оленою Пчілкою, Михайлом Старицьким, Миколою Аркасом, Миколою Левитським…

Згадкою про ту подію залишилася світлина з її учасниками, в тому числі й О.М.Пилькевичем.

Як свідчать усі відомі сучасні джерела, в тому числі і Ярослав Тинченко у своїй книзі «Офіцерський корпус армії УНР (1917 – 1921 рр.)» *«з травня 1903 р. по грудень 1905 року Олександр Меркурійович проходить службу в 1-у понтонному батальйоні в місті Креслав Вітебської губернії».* Проте, ця інформація є сумнівною, оскільки, Височайший наказ від 28 січня 1904 року говорить, що О.М.Пилькевича було переведено зі 122-го піхотного Тамбовського полку до 5-го понтонного батальйону. Його службу саме в 5-у понтонному батальйоні підтверджують і листопадові революційні події 1905 року в Києві.

Серед основних вимог зачинателів страйку, військовослужбовців 3-ї роти 5-го понтонного батальйону, була вимога *«замінити штабс-капітана Смірнова поручиком Пилькевичем»*. Сам Олександр Меркурійович підтримав законні вимоги учасників страйку. Під час розмови з солдатами він заявив солдатам: *«За що взялися – справа серйозна, та якщо взялися, то вже тримайтеся свого»*. Ці слова підтримки сказані вустами начальника-офіцера, що окриляючим чином подіяли на солдат, і вони твердо вирішили продовжити свій виступ, який, 18 листопада, переріс у збройну сутичку.

Серед керівників цього виступу були підпоручик Б.П.Жаданівський та поручик О.М.Пилькевич, які робили все можливе, щоб уникнути кровопролиття. Та незважаючи на всі їхні намагання, виступ військових за свої законні права був придушений силою зброї.

За наслідками слідства Олександр Пилькевич був відданий Київському військово-окружному суду по звинуваченню *«у злочині «явного повстання» з використанням покарань, передбачених для воєнного часу»*.

Та *«суд виніс резолюцію, якою визнав поручика Пилькевича, підпоручика Черепанова та прапорщика Кочергіна не винуватими у збройному повстанні, а тому постановив уважати їх по суду виправданими через не доказаності обвинувачення.*

Голова. генерал-майор Руденко оголосив усім трьом виправданим офіцерам, що вони вільні від суду та слідства, при чому поручик Пилькевич звільнений від арешту.»

Після завершення слідства Олександр Меркурійович продовжив службу у 7-му саперному батальйоні в м.Київ.

У жовтні 1906 року його було переведено до 10-го саперного батальйону в місто Остроленка, де він виконував обов'язки командира 1-ї роти.

З вересня 1910 р. по жовтень 1911 р. штабс-капітан Олександр Пилькевич навчався в Офіцерській повітроплавній школі, першому військово-навчальному закладі для підготовки льотних кадрів. Найімовірніше, він тут проходив підготовку з управління аеростатами.

Після закінчення школи О.М.Пилькевич служив у 8-й повітроплавній роті в м.Севастополь. З жовтня 1913 р. він проходить службу в 5-й Гродненській фортечній повітроплавній роті, де йому і випало розпочати свою участь в І-й світовій війні.

У роки цієї війни Пилькевич був командиром 15-ї польової повітроплавної роти (≈ з 04.06.1915 по 31.12.1916 р.) та 1-м повітроплавним дивізіоном (1917 р.)

За службу в Російській імператорській армії Олександра Меркурійовича Пилькевича було нагороджено орденами: святої Анни 3-го ступеня (25.12.1910 р.), святого Станіслава 2-го ступеня (28.10.1911 р.), святого Володимира 4-го ступеня (04.06.1915 р.), святої Анни 2-го ступеня з мечами (24.05.1916 р.), святої Анни 4-го ступеня з написом «за хоробрість»(Аннинська зброя) (22.07.1916 р.)

5 грудня 1916 року О.М.Пилькевича *«за відзнаку в справах проти ворога»* було нагороджено Мечами до ордена святого Станіслава 2-го ступеня.

З початком Української революції полковник Олександр Пилькевич займає проукраїнську позицію і бере активну участь в українізації армії.

На 1-у військовому Всеукраїнському з'їзді, що проходив з 18 по 21 травня 1917 року, його було обрано до складу Українського військового генерального комітету – найвищої військової установи України, першого українського Генерального штабу.

Оцінюючи її роль С.В.Петлюра зауважував, що президія – це той *«орган, який має бути найвищим законодавчим, а разом з тим регуляційним органом. Це той орган, який буде зноситися з найвищою російською владою, буде посередником між українським військом і тією владою. Президія санкціонує всі накази Генерального комітету»*

Перші кроки діяльності У.В.Г.К. були надзвичайно складними. О.М.Пилькевич у своїх спогадах згадував, що: *« У перші-ж дні свого існування… не раз доводилось одній частині членів У.В.Г.К. сидіти і працювати на засіданні комітету а другій брати в кишені револьвери і йти чатувати на улицю коло будинку, де відбувалося це засідання…*

Центральна Рада нічого не могла дати членам У.В.Г.К., бо сама була без грошей, хто що зберіг ще з фронту – проїв, іноді через день приходилось обідати… І ми працювали, бо мали дух бадьорий і віру в себе, у свою ідею... Ми всі були тільки українці й патріоти, партійного сектантства ми… не знали, не розуміли й не розуміємо його досі – от чого нам тепер так тяжко дивитись на всяке поділення на «ся», от чого нас, так як нікого, болить коли ми бачимо розбиття єдности нашаго національного фронту. Але ліками від цього преступного божевіля все таки будуть ті єдині, міцні і правдиві основи і льозунги, з якими ми – члени У.В.Г.К. і члени Центральної Ради – вийшли на працю в початку 1917 року на не забутній ніколи зорі нашого відродження – в це ми твердо вірили, це ми ісповідуєм і в цьому переконані і досі. Не було у нас тоді ні злодіїв, ні казнокрадів, не було у нас ні меньшовиків ні більшовиків, не знали ми ні політиканства, ні інтриганства не сварились та не

чубились ми тоді за посади та всякій портфелі. Українець був для нас рідний брат. Були у нас єдине серце, єдиний дух і тому не страшні нам були наші численні вороги!»

У червні 1917 року Олександр Пилькевич, у складі делегації Центральної Ради, взяв участь у візиті до Петрограда з метою унормувати відносини з Тимчасовим урядом та домагатися від нього видання акту зі згодою на право України мати національно-територіальну автономію.

Виступ О.М.Пилькевича в якому він заявив, що *«в разі відмовлення наших історичних домагань…Вам доведеться мати діло з півтора мільйонами озброєного українського народу»* став для петроградської керуючої бюрократії ніби вибухом бомби, що розірвалася над їхніми головами, бо на протязі понад двох з половиною століть з ними ще ніхто так не говорив з України.

Оскільки Центральна Рада могла провадити рішучу політику спротиву Тимчасовому російському урядові лише спираючись на організований військовий рух, усі члени Військового Комітету, в тому числі й О.Пилькевич, постановою Центральної Ради були прийняті до її складу як дійсні члени. Праця членів комітету подвоювалася. Треба було бути не тільки військовими фахівцями й організаторами, але й до певної міри громадсько-політичними діячами, що в той час вимагалось обставинами українського національного руху.

Олександр Пилькевич бере активну участь у засіданнях Малої Ради.

14 липня 1917 року його обирають до комісії для вироблення вказівок Генеральному секретаріатові у військовій справі, а 10 серпня 1917 року він призначається представником при Головному штабі російської армії в Петрограді для полагодження справ українського війська.

Повернувшись в Україну Олександр Меркурійович стає начальником відділу, офіцером для особливих доручень новоствореного вищого органу управління збройними силами УНР – Українського Генерального військового штабу.

У січні 1918 року він зі зброєю в руках захищав завоювання Української революції у вуличних боях з більшовицькими загонами в Києві. Про один з епізодів тих боїв згадував О.Удовиченко: *«Вирішено було атакувати в багнети більшовиків, що засіли в готелі «Прага» і постійно обстрілювали Центральну Раду. Річ була важка, бо незначні рухи українських вояків викликали шалену кулеметну й рушничну стрілянину. Комендант Військового міністерства був поранений, бійці розгублювались, а ворог все більше набирався нахабності…Першими виправляти становище пішли, на ходу розстрілюючи ворога, військовий міністр підполковник О.Жуковський і полковник О.Пилькевич. Готель був зайнятий…»*

Олександр Меркурійович неодноразова захищав надбання Української революції й на дипломатичному фронті.

У лютому 1918 року він, у складі української делегації, брав участь у мирних переговорах у Брест-Литовську, а в період Української держави Павла Скоропадського очолював консульство у Москві.

У часи боротьби за збереження української державності він обіймає посади: Уповноваженого отамана для особливих доручень штабу військ Директорії, Головного інспектора національно-культурно-політичних справ Армії УНР, Командира 12-го Немирівського полку імені І.Сірка.

25 липня 1919 року його було призначено Командиром окремого кордонного корпусу.

Однак, перебуваючи на цій посаді, О.Пилькевичу вдалося лише реорганізувати центральний апарат, зміцнити організаційно-штатну структуру, сформувати кадри

однієї бригади і вислати на кордон перший невеликий підрозділ, який взяв під свою охорону 40-а кілометрову ділянку західного кордону УНР з Польщею по річці Збруч.

Продовжити розпочату роботу завадив катастрофічний розвиток подій на фронті.

27 листопада 1920 року генерал-хорунжий О.Пилькевич, разом зі своїми підлеглими, евакуюється на зайняту Польщею територію і прибуває до табору в Ланцуті. Саме тут було створено штаб групи інтернованих військ УНР, а Олександр Меркурійович – за наказом військового міністра уряду УНР *«обняв команду над українськими військами в Ланцуті»*.

Всупереч надзвичайно складним умовам проживання українських військових у Ланцуті, Пилькевич робив усе належне від нього, щоб покращити стан справ інтернованих. Він неодноразово заявляв: *«Нам потрібні вистави, концерти, імпрези – щоб загальмувати духовний занепад, який погрожував остаточно добити волю до боротьби й до життя у цих пригнічених вояках.»*

Багато чого із запланованого Олександру Пилькевичу вдалося перетворити у дійсність.

Так, наприклад, у Ланцуті було засновано Український народний університет, що став першим вищим навчальним закладом в еміграції. Були організовані курси українознавства, слухачі яких вивчали українську мову, історію, географію України…Тут же у таборі функціонували спільна юнацька школа та підстаршинська школа, цивільна гімназія для дорослих, курси середньої й неповної середньої освіти, фахові курси.

Вагомою складовою культурного життя було видання часописів. З ім'ям Олександра Пилькевича пов'язано заснування військово-літературного часопису «Наша зоря». Співробітник часопису Олександр Семмо писав, що Пилькевич був «*вербальним ініціатором журналу»*, а сам Олександр Меркурійович *«просив «зорян» уважати його за щирого приятеля й оборонця перед нападами нещирих українців»*. Навколо цього часопису згуртувалися публіцисти Євген Маланюк, Микола Вороний, Варфоломій Євтимович, Андрій Лебединський…які заявили: *«коли замовчати мусили наші гармати, хай гримить наше слово!»*

Влітку 1921 року генерал-хорунжий О.М.Пилькевич, після ліквідації табору в Ланцуті, переїхав до табору Стшалков. А після ліквідації й цього табору його життєві шляхи привели до передмістя міста Каліш, де 14(15) жовтня 1922 року й скінчився його земний шлях.

У своєму листі-співчутті вдові генерал-хорунжого О.Пилькевича Головний отаман військ УНР Симон Петлюра високо оцінив Олександра Меркурійовича *«…як глибокого патріота-громадянина і вірного сина України».*

Указом Президента України №233/2018 від 22.08.2018 року *«З метою увічнення пам'яті та героїзації подвигу видатних українських політичних діячів, які зробили значний внесок у розвиток охорони кордону української держави, захист її національних інтересів, а також військово-патріотичного виховання… на героїчних прикладах боротьби за незалежність України та з нагоди 27-ї річниці незалежності України»* 31-у Чернівецькому прикордонному загону присвоєно почесне найменування *«імені генерал-хорунжого Олександр Пилькевича»*.

ГОЛОВНИЙ ТКАЧ НАЦІЇ

Карвацька Аліна, учениця 10 класу Богуславецького навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» імені М.О. Максимовича Золотоніської районної ради Черкаської області

Керівник: **Москаленко Тетяна Миколаївна**, заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель історії Богуславецького навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» імені М.О. Максимовича Золотоніської районної ради Черкаської області

20 червня 2019 року в Музеї шістдесятництва, у приміщенні музею-кабінету В'ячеслава Чорновола було відзначено 90-річчя з дня смерті найбільшого українського благодійника-мецената ХХ ст. Євгена Чикаленка.

Промовляли голова просвітницького Центру національного відродження ім. Є.Чикаленка Юрій Гнаткевич, директор Музею української революції 1917-1921 років історик Олександр Кучерук та інші учасники. Модератором круглого столу був голова Міжнародного громадського об'єднання «Соловецьке братство» Георгій Лук'янчук.

Будителем української нації поряд з Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Лесею Українкою називала Є. Чикаленка (1861-1929) вся національно свідома українська інтелігенція початку ХХ ст. Він тісно співпрацював з Михайлом Грушевським, Володимиром Винниченком, Симоном Петлюрою, Михайлом Коцюбинським, Сергієм Єфремовим, Дмитром Дорошенком та іншими видатними українськими діячами того часу [3, с.13].

Ім'я Чикаленка, можливо, не таке відоме і популярне, як його сучасників, але всі ці люди, та й багато інших, мали безпосередній, і в багатьох випадках визначальний, зв'язок з Євгеном Чикаленком. Саме його дружня підтримка, порада і часто матеріальна допомога давали їм змогу працювати, творити і відчувати свою суспільну необхідність. Біографії людей є цінним джерелом для розуміння та створення цілісної історичної картини тих буремних, переломних років, свідком яких був Євген Харлампійович Чикаленко. Свідком і творцем.

Будителі – так шанобливо називають своїх діячів національного відродження наші сусіди-чехи, доля яких багато в чому схожа на непросту долю українців. Цим високим словом – будитель – назвали Євгена Чикаленка українці-емігранти, гідно оцінивши його роль і значення в історії нашого народу. «Громадянин і політик, національний діяч і меценат, хлібороб і літератор, журналіст і організатор. В усіх площинах нашого національного життя проорав він глибоку борозну, скрізь і на всьому зазначилася сила його многобічної праці. А особливо зазначилася ота сила в людях кількох поколінь і всіх верств громадянства, бо ж мало хто навіть із найстаріших наших діячів уник його впливів. Впливів його вабливої індивідуальності, милого слова, щирого серця, світлого розуму» [5, с.4].

Рід Чикаленків виводив своє козацьке коріння з Полтавщини.

Дід Євгена – Іван Михайлович Годорожій-Чикаленко народився наприкінці XVIII ст. у запорозькому зимівнику на річці Саксагань і згодом став козаком Бузького козачого війська. При переведенні й 1792 р. бузьких козаків на Кубань переселятися не захотів і залишився на Херсонщині. Одружившись з дочкою поміщика з села Перешори Ананьївського повіту, осів тут і сам став дрібним землевласником. Дід Іван був у Перешорах церковним старостою і приходив на богослужіння у козацькому жупані. Двох своїх синів – Петра і Харлампія, давши їм непогану освіту, влаштував чиновниками в Ананьївському повітовому суді.

Другий син у подружжя Харлампія Чикаленка та Олени Краєвської – Євген народився 9 грудня 1861 р. На той час молодий батько, покинувши службу в суді, зумів значно розширити господарство діда Івана у Перешорах, однак, коли Євгену не виповнилося й десяти років, помер [1, с.10]. Мати переїхала до повітового Ананьїва, тож хлопця взяв під свою опіку його дядько Петро Іванович. Євген виростав у селі, серед робочого люду, старосвітського побуту Перешор, де селяни дотримувалися прадавніх звичаїв і співали мандрівні співці-лірники.

Навчався Євген спочатку у місцевого священика, а потім – у престижному пансіонаті англійця Рандаля в Одесі, згодом перейменованому у прогімназію. Серед учителів цього закладу були яскраві особистості – словесник Олексій Андрієвський, учитель географії і композитор Петро Ніщинський, відомий усій Одесі педагог Леонід Смоленський. Саме з іменем Смоленський, чия університетська молодість минула під впливом близького оточення В.Антоновича і М.Драгоманова, Євген Чикаленко пов'язував пробудження своєї національної свідомості. Спочатку Чикаленко зазнав гіркоти глузування іншими учнями, адже, як з'ясувалося, вмів розмовляти лише «мужицькою» - українською мовою. Згодом, почувши, як перекладач «Іліади» та «Одісеї» українською мовою Петро Ніщинський грав на роялі, а Смоленський співав українською пісню про козака, який двісті літ у неволі ходить понад Дунаєм, викликаючи волі, стихійне українство в душі Євгена змогло вирватися на волю та одержати поживу для подальшого розвитку. Читання «Тараса Бульби», творів Шевченка, Марка Вовчка, журналу «Основа» остаточно сформувало його національне «Я» [2, с.63].

У вересні 1875 р. дядько Євгена віддав його продовжувати навчання до вищого реального земського училища в Єлисаветграді. Разом з ним тут навчався Панас Тобілевич (майбутній артист Панас Саксаганський). З його родиною у малого Чикаленка зав'язалися приятельські стосунки на все життя, зокрема зі старшими братами хлопця – І.Карпенком-Карим (Іван Тобілевич) і М.Садовським. Скромний будинок на вулиці Знам'янській Івана Тобілевича був осередком культурного життя Єлисаветграда. Тут гуртувалися: подвижники української сцени Марія Заньковецька, Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Микола Садовський, подружжя Русових, Олександр Тарковський, письменник Дмитро Маркович, артільний «батько» Микола Левицький [6, с.6]. Таке оточення вплинуло на ігнорування Чикаленком загальноросійської революційної радикальної течії, що була представлена «Народною волею» та «Чорним переділом». «Моя душа, - пригадував з часом у своїх «Спогадах» Є.Чикаленко, - не лежала ні до тої, ні до другої, бо обидві вони не мали нічого спільного з українством» [1, с.10].

Вищу освіту здобув на природничому факультеті Харківського університету. Студіював сільське господарство, написав брошуру для селян про культуру кукурудзи, це була перша проба пера Чикаленка – популяризатора агрономічних знань. У Харкові Є.Чикаленко став діяльним членом української студентської громади й драгоманівського радикального гуртка, яким керував В.Мальований, за участь у якому в 1884 році Чикаленко був заарештований і 5 років перебував під наглядом поліції в с.Перешорах.

У Перешорах, куди перебрався із сім'єю у травні 1885 року, почався для Чикаленка новий період його життя. Він не міг вільно листуватися, виїздити будь-куди без дозволу влади, тому повністю поринув у господарські справи. У цей час Євген записує народні пісні, казки, легенди, а також матеріали до словника української мови, який він узявся укладати.

За період життя у Перешорах Чикаленко став досвідченим господарем, до справи ставився з ґрунтовністю науковця, запроваджуючи на своїх землях передові, раціональні методи ведення сільського господарства, про які дізнавався зі спеціальної фахової літератури. Так, найвідомішим його успіхом став застосований на практиці метод боротьби із засухою, - частим лихом в українському степу – відомий як «чорний пар». Суть цього способу полягає у постійному розпушуванню ріллі, що не дає їй втрачати вологу. Завдяки «чорному пару» господарство Чикаленка чудово пережило велику посуху влітку 1892 р., і це набуло великого розголосу серед громади. У 1897 р. в Одесі українською мовою була видана його перша книжка «Розмова про сельське хазяйство. Чорний пар, плодозмін і сіяна трава». Написана у формі звичайної розмови, оздоблена малюнками, вона мала величезний успіх як у селянства, так і у критиків. Відтак кілька разів перевидавалась та була нагороджена медалями сільськогосподарських товариств та виставок. Успіх заохотив автора, і згодом вийшло ще п'ять книжечок «Розмов», які були поширені серед українського селянства нарівні з Шевченковим «Кобзарем». Книжка мала півмільйонний наклад і являла собою своєрідну сільськогосподарську енциклопедію. Самі назви розділів «Чорний пар», «Худоба», «Сіяні трави», «Виноград», «Сад» свідчили про її прикладний характер. Не відразу брошура царизмом була допущена до друку, бо була написана «крамольною» мовою – українською.

Самовідданість, з якою Євген Харлампійович пропагував українське слово, українську історію і культуру, намагаючись пробудити у своїх земляків приспану віковою кривдою національну свідомість, не може не вражати [7, с.3].

Гідним поваги було й ставлення Євгена Чикаленка до перешорських селян. Пан, який сам розмовляв і родина його спілкувалася народною мовою, подарував сільській громаді будинок для школи, домігся, аби священик влаштовував у ній читання українських книжок, а згодом привіз і вчителя-українця. Він заснував кредитове товариство та з його допомогою відступав малоземельним господарям землю, заслужив у селян величезну повагу та незаперечний авторитет [1, с.11].

Восени 1894 р. Євген Чикаленко перебрався з родиною до Одеси на проживання. Увійшовши до місцевої української громади, він став її активним діячем, а розвиток українського руху відтоді стає головною справою його життя. Чи не найбільше на той час українська справа потребувала коштів. Увесь тягар матеріального виживання українського руху лежав на інтелігенції, що здебільшого складалася з малозаможних службовців. Усвідомлюючи всю глибину необхідності фінансової підтримки українства, Є.Чикаленко почав допомагати власними коштами, згодом навіть продаючи для цього землю. «Живучи сам з родиною дуже скромно й стараючись витрачати на себе якомога менше, - писав про Євгена Харлампійовича Д.Дорошенко, - він знаходив найвище задоволення, коли міг піддержати ту або іншу важливу для національних інтересів справу» [1, с.11].

У 1899 р. Чикаленко придбав землю й садибу в селі Кононівці, що неподалік від Яготина (нині село Драбівського району Черкаської області). Кононівські поля описав М.Коцюбинський у новелі «Intermezzo» після гостин у Чикаленка. Чикаленко – кононівський «пан» був не лише добрим господарем, а й українським просвітником, вихователем селян. Чимало сторінок «Спогадів» Євген Харлампійович присвятив саме тій своїй педагогіці, залишив колоритні портрети односельців, у яких він терпляче пробуджував громадянську й національну свідомість. Свій талант аграрія Чикаленко вирішив підпорядкувати великій меті – тій самій, яку Є.Маланюк назвав тканням матеріальної тканини української історії [5, с.5].

Восени 1900 р. Є.Чикаленко купив у Києві будинок № 91 по вулиці Маріїнсько-Благовіщенській (нині вул. Саксаганського), неподалік від «пенатів» М.Лисенка, М.Старицького, П.Косача, О.Кониського, і поринув в українську громадську діяльність. Вступив до Київської Громади і таким чином потрапив у коло, атмосферу якого визначали В.Науменко, В.Антонович, К.Михальчук, М.Старицький, О.Пчілка, Я.Шульгин, М.Лисенко, П.Житецький, М.Василенко, І.Стешенко… «Це був цвіт тодішньої київської старшої української інтелігенції», - писав згодом Є.Чикаленко [5, с.5].

З 1890 р. Чикаленко був активним членом Старої Громади, Загальної Безпартійної Демократичної Організації, Української Демократичної Партії (з 1904 р.), Української Демократично-Радикальної Партії (з 1905 р.); 1908 року став ініціатором заснування Товариства Українських Поступовців і його фактичним неофіційним головою. Брав активну участь у його діяльності, допомагав видавати часопис «По морю и по суше», що виходив у 1894-1896 рр. російською мовою, фінансував видання «Словаря російсько-українського в 4-х томах» (Львів, 1893). Власним коштом видав збірку «300 найкращих українських пісень». Був меценатом різних культурних починів: на його гроші видано «Русско-украинский словарь» Уманця-Комарова (Львів, 1893-1898), він допомагав журналу «Киевская Старина», фундуючи нагороду (1000 крб.) за найкраще написану історію України та сплачуючи гонорари за українські твори красного письменства, друковані в часопису; організував при НТ у Львові фонд ім. Мордовця для допомоги українським письменникам, фінансував тижневик РУП «Селянин» у Львові, став головним фундатором «Академічного Дому» (студентський гуртожиток) у Львові (виділив 25000 крб., 1902-1904 рр.). Вдячне українське студентство урочисто, в присутності митрополита А.Шептицького та численних гостей встановило 7 грудня 1930 р. на стіні Академічного Дому пам’ятну дошку з написом: «На вічну пам'ять великого громадянина Євгена Чикаленка, засновника цього Дому» [4].

Євген Чикаленко матеріально підтримував українських письменників Коцюбинського, Франка та Винниченка, фінансував унікальний словник української мови, який увійшов в історію під назвою «словника Грінченка». Чималу частку слів, які до нього увійшли, зібрано самим Чикаленком. Переймаючись українським національним рухом, Чикаленко захопився, як він сам висловився в одному з листів до М.Грушевського, «не тільки до глибини душі, а й до глибини кишені» [5, с.6]. Найбільше розвою національної свідомості він прислужився виданням (за підтримки В.Симиренка і Л.Жебуньова) єдиних українських щоденників на Наддніпрянщині – «Громадська Думка» (1906) і «Рада» (1906-1914 рр.)

Під час Першої світової війни Євгену Чикаленку довелося переховуватися від переслідування російської поліції у Фінляндії, Петрограді, Москві, Криму. У 1916 р. зумів відновити видання газети «Рада», яка стала називатися «Нова Рада» (виходила до більшовицької окупації у 1919 р.). З початком революції 1917 року повернувся до Києва, але через свої консервативні погляди участі в політичній діяльності не брав. За часів УНР, у 1918 р., Євген Харлампійович був одним із тих, кому пропонували гетьманство. Але він відмовився, бо вважав, що гетьманом має стати людина військова. Тоді й з’явилася кандидатура Павла Скоропадського. Чикаленко різко засуджував ініційоване Винниченком та його прибічниками антигетьманське повстання восени 1918 р.

У цей час Чикаленко жив у Перемишлі: як і тисячам українських інтелігентів, йому довелося тікати від більшовицького режиму, стати емігрантом. Через деякий час Євген Харлампійович опинився в Чехословаччині, потім в Австрії. У еміграції родина

Чикаленка бідувала, життя благодійника було в небезпеці. «Добрі люди» зібрали кошти і Євгену Чикаленку зробили дві складні операції на шлунку. 1925 року родина переїхала до Чехословаччини. У червні 1929-го Чикаленка не стало.

В одному з листів до Євгена Харлампійовича В.Винниченко написав: «Вірю, що доведеться вибирати вулицю для пам'ятника Вам…». З того часу минуло сто років. Пам'ятника Євгенові Чикаленку в Україні досі немає.

Історик Д.Дорошенко звертався до Чикаленка: «Ви стільки зробили добра для української справи, що, на мою думку, кожен чесний українець – Ваш неоплатний довжник і, роблячи Вам якусь послугу – тільки виконує свій обов'язок» [5, с.7].

Давайте ставати чесними! Чесними та вдячними перед історичною пам'яттю яскравої постаті, яка у підмурівок української справи заклала найміцніші цеглини – власні кошти та матеріальні засоби для її існування.

КАЛЬНИБОЛОТСЬКИЙ ВАТАЖОК ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

Небесна Лана, учениця 9 класу Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

Небесна Валентина Іванівна, вчитель історії Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

Бог Вам на поміч у доброму ділі.
За неньку Україну, за її долю, за волю,
за народ – вперед.

Семен Гризло

Актуальність теми. Скільки їх, народних героїв, відомих і невідомих, віддавали своє життя за Україну, віками боролися за її волю та незалежність і гинули з думкою про неї. І в моїй уяві постає образ незвичайної людини. Бачу постать вольового непокірного чоловіка. Замислююся над його долею.

Герой - педагог Семен Григорович Гризло з Катеринополя, став видатною постаттю в історії Черкаського краю - першим кошовим відродженого українського козацтва. Вчив людей свідомо і нерозділно віддаватись національній справі. Шукав надійних людей для поповнення козацьких полків. Своїми палкими переконаннями вселяв віру в кінцеву мету української визвольної боротьби. На прикладі Семена Гризла варто учитись боротися за українську державність рішуче і невідступно.

Мета роботи: Дослідити життя провідника вільнокозацького руху Семена Гризла та його роль у формуванні Вільного козацтва.

Об'єктом дослідження в даній роботі є постать С. Гризла, його вплив на козацькі формування як процесу творення держави.

Предмет дослідження: внесок Семена Гризла як очільника Вільного козацтва у формування організації, який ніколи не відчував великого страху за своє життя і завжди відчував у собі силу для завершення добрих справ заради України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що нами досліджено маловідомі факти життя Семена Гризла. Хіба могло щось знищити його волелюбний дух та непокору, яка таїлася в кожному погляді, жесті і словах до гнобителів рідної землі. Зокрема, здійснено аналіз діяльності українського військового та його роль у пробудженні національної свідомості українського народу. Досліджено Вільне козацтво - з метою захисту Української революції, яке піднялося на героїчну боротьбу з одвічним ворогом – московським поневолювачем.

Рік 1917-й був надзвичайно складним для України. Революція, затяжна війна та розруха аж ніяк не сприяли становленню державності та національному відродженню. І тут маємо унікальний приклад того, як найсвідоміші українці бралися за творення основ державного устрою без будь-яких вказівок "згори" без наказів і розпоряджень. Так виникло Вільне козацтво — національні добровільні військово-міліційні формування часів національно-визвольних змагань 1917 — 1921 років, що діяли в Україні та на Кубані. Виникли у процесі розвалу царської армії з лютого по травень 1917 року з метою захисту сіл, а згодом і Української держави, в умовах зростання громадського безладу й бандитизму.

Кальниболотський ватажок Вільного Козацтва Семен Гризло народився (орієнтовно) 1887 року у містечку Кальниболото Звенигородського повіту Київської губернії (нині селище Катеринопіль Черкаської обл.). Працював писарем, учителем сільської школи. Служив на Чорноморському флоті. На шлях війни проти Російської імперії педагог за фахом Семен Гризло став 1905 року як учасник повстання на броненосці "Потьомкін", що, як відомо, закінчилося поразкою. За це кальниболотському козакові дали 5 років заслання до Сибіру. У 1917 році в результаті революційних подій він зумів вирватися додому. На батьківщині почав займатися просвітницькою діяльністю. Учасник революційних подій на Звенигородщині Іван Тримайло давав таку оцінку: "Гризло був здорової будови, красень-козак, чуприну носив підстрижену "під макітру", тобто по вуха. Він був сміливий і хоробрий – правдивий козарлюга… Гризло був щирої, доброї натури – бився за Україну, ніколи не числячись зі своїм життям. Коли дістане вістку, що вороги грабують селян, то не питає, багато ворожої сили чи ні, а зараз же кличе: "Брати, готуйтеся до бою бити нашого ворога!"

На початку 1917р. входить до лав Української партії соціалістів-революціонерів. Активно займається культурним розвитком с.Гусакове Звенигородського повіту. Один із перших засновників Вільного козацтва. У березні 1917 року вибраний отаманом Кальниболотського куреня Вільного козацтва. На першому з'їзді Вільного Козацтва Звенигородського повіту у квітні 1917р. стає Кошовим Звенигородського коша, а також одночасно продовжував очолювати й Кальниболотський козацький курінь. Перший всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва, який розпочався в Чигирині 3 жовтня 1917 року обрав Семена Гризла Генеральним осавулом Вільного козацтва.

У 1917 – 1918 роках особовий склад Звенигородського коша Вільного козацтва сягнув 20000 козаків це говорить про рідкісний організаторський хист і великий авторитет полковника Гризла. За активну підтримку гетьмана Скоропадського був заарештований. Вільне Козацтво Звенигородщини тимчасово обрало командиром Звенигородського коша Вільного Козацтва Юрка Тютюнника. Юрко Тютюнник, який заздрив отаману Гризлу описував його так: "Невисокого зросту, русявий, дуже рухливий; років коло 30; до того часу був писарчуком при волості й, здається, деякий час учителем "школи грамоти". Він мав неабиякий організаторський хист, але малоосвічений, кар'єрист і недалекозорий. Служив при війську в обозі писарем та каптернамусом".

В лютому 1918 р Семен Гризло разом з козаками розгромив гарматні частини 2-го корпусу російської гвардії. "Особливо видатна операція Вільного козацтва проведена проти 8-ї російської армії в районі станції Бобринська, – згадував Юрко Тютюнник. – Тут були скупчені ліпші курені Звенигородщини, Черкащини та Єлисаветщини.

Згодом в інтерв'ю газеті "Известия В.Ц.К." Муравйов сказав:"Революційна російська армія пройшла Україну, змітаючи на своєму шляху все, що носило на собі

ознаки буржуазно-шовіністичного сепаратизму. На Україні довелося натрапити на оригінальну організацію буржуазної самооборони. Особливо дався взнаки Звенигородський повіт, де український шовіністичний націоналізм збудував собі фортецю у формі так званого Вільного козацтва. Ця організація не тільки не допустила нашої влади в повіт, а навпаки, сама перейшла до наступу, чим зробила чималу шкоду нашим військам. Я дуже шкодую, що мені не довелося зруйнувати це гніздо, втопити в крові тих, що посміли підняти руку на червону армію...” Це свідчення доказує про гарну військову підготовку та організаторські здібності отамана Гризла.

Амбіційний і авторитарний Юрко Тютюнник негативно ставився до слави Семена Гризла. Про це говорить сам Тютюнник у своїй автобіографії назвавши Гризла –“людиною з кримінальними нахилами”. Саме Юрко Тютюнник стає організатором та скликає повітовий селянський з’їзд і з’їзд вільного козацтва на якому розглядається рішення про арешт Гризла. Вільне козацтво залишилося без кошового і почало швидко розпадатися. В цей час на Звенигородщині з’являється більшовицька влада під керівництвом Каца, який почав організовувати більшовицькі революційні комітети. Вільні козаки не могли змиритися з такою ситуацією і почали діяти без отамана. Під виглядом ярмаркового дня козаки в’їхали до Звенигородки, на базарі організувались у відділ, який несподівано атакував ворога, роззброївши загін червоного верховіття та арештувавши “товариша предревкома Каца” Визволили вільні козаки з в’язниці і свого кошового – Семена Гризла”.

В 1919 р. Семен Гризло воював на Волині у складі Північного фронту Армії УНР під командуванням отамана Оскілка, але взявши участь у перевороті проти С. Петлюри, який відбувся в ніч на 29 квітня 1919 року він змушений був тікати з армії. Гризло повертається на Звенигородщину та організовує партизанський загін, який розташувався неподалік Мокрої Калигірки.

У 1919 р. на територію Звенигородщини прийшла червона дивізія. Почалися екзекуції “неблагонадійних”, зокрема у містечку Мокра Калигірка окупанти розстріляли 17 українців і 5 євреїв, які шили повстанцям чоботи та одяг. Семен Гризло та його однодумець Лютий-Лютенко вирішили відплатити за злочини більшовикам раптовим і жорстоким ударом. Семен Гризло зібравши у Сухій Калигірці 300 озброєних і добре муштрованих повстанців завдав удару більшовикам. Після перемоги Гризло передав командування Івану Лютому-Лютенку, а сам зайнявся суспільно-політичною роботою та вербуванням свідомих українців до повстанських загонів.. В жовтні 1920 р. через територію Звенигородщини мали пройти частини Кінної армії Будьонного, що ішли на боротьбу проти Врангеля. На нараді більшість отаманів висловилася за те, “щоб зійти з дороги” в тому числі і Семен Гризло, але отаман Ґонта із загоном у 800 козаків атакував червоних сподіваючись на допомогу своїх побратимів, якої не було. Після бою він розшукав Гризла та “полаявся з ним на смерть”. Так розійшлися стежки отаманів – далі вони діяли окремо. Організувавши новий загін, який нараховував 3000 козаків і старшин Гризло продовжив збройну боротьбу у Холодному Яру, Уманщині, на Звенигородщині. Загинув Семен Гризло в бою 3 березня 1921 р. під селом Новоселицею Звенигородського повіту. Свідчення про його останні дні дав козак Іван Тримайло. Коли більшовики вступили на територію Звенигородщини, Семен зі своїм загоном перейшов на Уманщину, в село Іванківці. Там була цукроварня й винокурня. “Гризло їх зайняв, наче свою певність”. Більшовики наступали, але козаки трималися стійко. Тоді підійшли нові частини, оточили село і нікого з нього не випускали. Гризло вирішив прорватися крізь оточення. В результаті тяжкого бою партизани все ж

вирвались із кільця. Але втрати були дуже тяжкі - під Іванківцями загинула майже половина козаків, що були з Гризлом. Сам отаман вискочив на чолі невеликого гурту, решта тих, що прорвалися, розсіялись.

"...У ту ніч, коли Гризло відступав зі своїм гуртком, мело снігом так, що й світу Божого не було видко. - Він не оглядався назад, бо надіявся, що в таку завірюху ворог не буде переслідувати. До нашого містечка Мокра Калигірка не завернув, бо не знати, чи, бува, не було в ньому більшовицького війська, а зупинився зі своїми козаками на одному хуторі. Удосвіта, коли завірюха притихла, козаки посідлали коней. Але щойно виїхали з хутора, як більшовицький кінний відділ, що, швидко, слідкував за ними, обстріляв їх. Козаки, відстрілюючись, почали відступати. В цей момент Семена Гризла було тяжко поранено в коліно правої ноги, так, що ногою не міг ворухнути. Було убито під ним і коня. Козаки хотіли отамана посадити на іншого коня, але він рішуче відмовився і сказав: "Ні! Мені не жити, а ви рятуйтеся, я вже тут помру, але живим ворогам не дамся!.." Козаки поїхали. Більшовики ж, здоганяючи їх, зупинились коло Гризла. Він же мав ще стільки сили волі й духу, що навлежки застрелив трьох більшовиків, а сам собі пустив кулю в голову під бороду і так загинув геройською смертю". Його тіло таємно поховали в Звенигородці на старому цвинтарі. Вшанування руху Вільного козацтва вилилося в назвах вулиць сіл на Звенигородщині, зокрема, в селі Княжа, Гусакове. Дуже прикро, що й досі в Катеринополі, Звенигородці, Черкасах немає вулиці Семена Гризла. Адже Семен Гризло – гордість Черкаського краю. І все ж подвиг Семена Гризла не забуто. У 2009 році телеканал "Культура" зняв документальний фільм "Семен Гризло, звенигородський кошовий Вільного козацтва".

Отже, козак з неслухняним русявим волоссям та закрученими догори вусами, став видатною постаттю в історії нашої Батьківщини - першим кошовим відродженого українського козацтва, який не тільки творив оружну силу нашого народу, але і просвіщав козаків створивши посаду бібліотекаря з похідною книгозбірнею – Гризло. Найпопулярнішим твором серед вільних козаків були "Гайдамаки" Тараса Шевченка.

І розвіється туга, а серця наповнить радість: вільні козаки дали і дадуть нам підстави пишатися своїм народом.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – ЦЕ НЕЗАБУТНІ ПОСТАТІ

Нещадим Софія, учениця 10 класу Шевченківської **с** спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради
Науковий керівник: **Сорич Ірина Володимирівна**, вчитель історії

Він спалахнув як висока і чиста зірка на українському політичному небосхилі й навіки залишиться там, у небі наших надій, нашої Правди і нашої Волі.

Той, хто знає людей, - розсудливий,
Той, хто знає себе, - освічений,
Той, хто перемагає людей, - сильний,
Той, хто перемагає самого себе, - могутній.
Хто діє з наполегливістю - вольовий.
Хто не втрачає свою природу - довговічний,
Хто помер, але не забутий, той безсмертний.

Йому судилося стати безсмертним. Його зоря, що запалала на небосхилі в 1937р., не згасла в 1999р. Вона і зараз яскравим світлом горить на жовто -блакитному тлі української історії, вказуючи шлях до істини, закликає бути незламними,

нескореними, вірити і боротися, стати, нарешті, європейською нацією. Він народився на землях пророка і сам став пророком свого покоління. Благодатний Шевченків край ще не втратив дару народжувати для України Велетів Духу. Уже котрий рік поспіль Україна йде босоніж по разючих осколках вітрового скла того авто, в якому він розбився на бориспільському шосе...

Мета даної роботи – висвітлити процес становлення українського патріота, дисидента та державника В. Чорновола, розкрити значення його діяльності в боротьбі з комуністичним режимом та в розбудові незалежної України.

В'ячеслав Чорновіл - непересічна, яскрава особистість в українській історії. Літературний критик, громадський і політичний діяч, публіцист, один з ініціаторів створення Української Гельсінської спілки, він усе своє життя присвятив руху опору проти русифікації і дискримінації українського народу. Кілька разів був ув'язнений за «антирадянську пропаганду», перебував у мордовських таборах суворого режиму і на засланні.

Він був людиною високих моральних чеснот, справжнім патріотом, у якого Слово й Діло завжди підпорядковувались одній ідеї - ідеї здобуття Україною незалежності й розбудові її як демократичної, правової держави.

Майже два десятиліття В'ячеслав Максимович прожив на Черкащині.

Народився він 24 грудня 1937 року в селі Єрки Катеринопільського району (тоді ще Київської області) в сім'ї вчителів. В тридцятих роках родина Чорноволів зазнала переслідувань від комуністичного тоталітарного режиму. 1937 року було заарештовано рідного батькового брата Петра, який з ув'язнення так і не повернувся. Зазнавав переслідувань і батько Максим. Сім'ї доводилося переїжджати з села в село, змінюючи місце роботи. Тож дитячі та юнацькі роки В'ячеслава, його старшого брата Бориса й молодшої сестри Валентини пройшли у Вільхівці Звенигородського району.

До школи В'ячеслав пішов 1946 року, й відразу до 2-го класу, бо читати навчився ще в чотирирічному віці. Вільхівецьку середню школу закінчив 1955 року із золотою медаллю й того ж року вступив до Київського державного університету ім. Тараса Шевченка на філологічний факультет, але з II-го курсу перевівся на факультет журналістики.

Максим Йосипович Чорновіл працював завпедом у школі, але був безпартійним. Ніколи до вступу в партію не прагнув. Був розумною, начитаною людиною. Коли від репресованого брата не залишилося й сліду, намагався застерегти від лихої долі дітей. Аж у 60-ті роки багато розповів їм про долю брата, зокрема й про те, що в 30-ті роки в сінях постійно висіла торбина з сухарями вразі арешту. На посаді тримали тільки тому, що був талановитим педагогом, чесним відданим своїй роботі. Про Максима Йосиповича та Килину Харитонівну Чорноволів і тепер з теплотою і вдячністю згадують їхні колишні учні.

Таким чином, не зважаючи на постійні утиски, батьки не прагнули виховати в сина опозиційних настроїв щодо режиму, оскільки не бажали, щоб він зазнав переслідувань. Водночас батьки-вчителі змогли зміцнити активну позицію сина, виховати в нього честь, гідність і прагнення до справедливості.

Однокашники згадують, що вже під час навчання в університеті В’ячеслав проявився як природжений лідер, який завжди прагнув бути в авангарді. Студент Чорновіл був визнаним комсомольським активістом, який завжди боровся «проти рутини викладачів та обмеженості студентів, писав у газети публіцистичні статті, палко виступав на зборах». Саме тому вже в університеті мав неприємності за свої погляди, з чим пов'язана майже річна перерва в навчанні 1958 року. Узявши річну відпустку, їздив на будівництво домни в Жданові (Маріуполь), де працював спочатку теслярем, потім — у виїзній редакції газети «Київський комсомолець». Повернувшись до Києва протягом місяця склав усі пропущені сесії і 1960 року закінчив університет з

відзнакою. Захистив дипломну роботу на тему «Публіцистика Бориса Грінченка», ще донедавна забороненого письменника. Тема була обрана під впливом хрущовської відлиги, деякої лібералізації режиму.

На формування активної громадянської позиції В'ячеслава Чорновола вплинула також хрущовська відлига – сама радянська влада. Слід зазначити, що В.Чорновіл не був націоналістом у гіршому комуністичному розумінні цього слова. Діяч пройшов свій шлях переоцінки політичних цінностей. Перш за все він хотів справедливості, боровся за правду, спираючись спочатку на комуністичні цінності. Однак поступово зрозумів, що причиною злиднів, у яких живе народ, причиною безправності є не окремі недоліки існуючого ладу, а сама радянсько-комуністична система: «Коли перемогла революція і почалося будівництво держави нового типу, В. Ленін постійно вимагав, щоб якомога більше громадян брали участь у керівництві державою і суспільством; у цьому він бачив єдину гарантію успішного розвитку соціалізму… Я спробував діяти згідно з цими ленінськими настановами – і про результат такої спроби ви мене зараз повідомите.» – Говорив В. Чорновіл суду перед винесенням вироку за активну громадянську позицію.

Визначальну роль у формуванні опозиційних поглядів В. Чорновола, як і багатьох інших шістдесятників, відіграв XX з'їзд КПРС, на якому було засуджено сталінізм. «Сувора правда партійного з'їзду, – говорив він на слідстві в 1972 р., – багато в чому навчила, насамперед, нічого не брати на віру, до всього доходити своїм розумом, бути громадянином, а не обивателем, відчувати власну відповідальність за загальні справи».

Отже, під впливом родинного виховання та суспільно-політичної ситуації у Радянському Союзі з самого дитинства В'ячеслав Чорновіл сформувався як активна, думаюча особистість з яскраво вираженими лідерськими якостями та любов'ю до батьківщини.

3 липня 1960 до травня 1963 року В'ячеслав Чорновіл працював на Львівській студії телебачення спочатку редактором, потім - старшим редактором передач для молоді. Почав виступати як літературний критик, досліджуючи творчість Т. Шевченка, В. Самійленка, Б. Грінченка.

У травні 1963 року переїхав до Києва, щоб продовжити наукову роботу з історії української літератури. Склав кандидатський мінімум, пройшов за конкурсом до аспірантури Київського педінституту, але не був допущений до навчання через політичні переконання.

В'ячеслав Чорновіл був одним із найяскравіших організаторів та активістів національно-визвольного руху шістдесятників, який протистояв тоталітарному режимові, виступав за відродження України, її мови, культури, духовності, державного суверенітету.

4 вересня 1965 року разом з Іваном Дзюбою та Василем Стусом виступив у кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму Параджанова «Тіні забутих предків» з протестом проти арештів **української** інтелігенції. Цю демонстрацію розглядають як першу акцію відкритого протистояння тоталітарній владі. Як наслідок - безробіття, обшуки й допити.

За відмову давати свідчення на закритому суді проти братів Горинів В'ячеслава Чорновола засудили до трьох місяців примусових робіт. Репресії лише посилювали в ньому силу опору, звільнення з роботи прискорило працю над документальним дослідженням «Правосуддя чи рецидиви терору?» (травень 1966 року). Це був, мабуть, один із найсміливіших зразків тогочасної української політичної публіцистики. Наступний вирок 15 листопада 1967 року Львівського обласного суду був жорстокіший: 3 роки ув'язнення в таборах суворого режиму.

1970 року Чорновіл у Львові починає випуск підпільного журналу «Український вісник», в якому друкує матеріали самвидаву, хроніку українського національного спротиву. Він його

організатор, редактор і видавець. Журнал стає справжнім рупором демократії та національної свідомості в радянській Україні.

Під час злощасної загальноукраїнської «зачистки» 1972 року його арештовують знову. Вирок - 6 років таборів і 3 роки заслання. Відбував термін у мордовських таборах для політв'язнів. Був організатором і учасником численних акцій протесту, голодувань, виснажливої боротьби за статус політв'язня.

У квітні 1980 року знову заарештований за сфабрикованим звинуваченням, фактично за опозиційні виступи та за участь у Гельсінській спілці. Був засуджений на п'ять років позбавлення волі.

У травні 1985 року В'ячеслав Чорновіл таки повернувся в Україну. Зміг улаштуватися на роботу у Львові тільки кочегаром у міськрембудтресті та школі-інтернаті. Відновив активну політичну діяльність і видання «Українського вісника».

Наприкінці червня 1988 р. Чорновіл стає ініціатором та ідейним натхненником створення Української Гельсінської спілки - першої в Україні опозиційної до радянської влади політичної партії. 7 липня 1988 року на 50-тисячному мітингу в Львові він оприлюднив Декларацію принципів Української Гельсінської спілки, співголовою якої став. УГС стала першою в Україні відкритою опозиційною КПРС організацією партійного типу.

Від часу створення (вересень 1989 р.) Народного руху України - член Руху та його Великої Ради, з березня 1992 - співголова, а з грудня 1992року - голова НРУ. Ось як про цей час згадував сам В'ячеслав Чорновіл: «Ідея створення Руху виниш спонтанно, вона йшла знизу. Прийшов час «розвалу імперії», так звана перебудови. Він закликав низи до дії, це була природна потреба різко змінити ситуацію, яка на цей момент склалася в країні: йшов розпад комуністичної системи, дуже активізувалися народні маси, і це треба було оформити».

Весна 1990 року для В'ячеслава Чорновола стала часом тріумфу. Абсолютна перемога на виборах до Верховної Ради й Львівської облради. Опісля - обрання головою обласної ради. Це був справді період великих реформ. Відроджувалися національні святині, традиції й символи.

1991 року В'ячеслав Чорновіл був кандидатом у Президенти України. Посів друге місце, поступившись незначною кількістю голосів Леонідові Кравчуку. Як говорили аналітики, причиною поразки став відвертий тиск на виборців і фальсифікації, загальна інертність суспільства й тяга людей до старого способу життя. Чимало дослідників вважає, що саме такий вибір народу розвернув Україну не в той бік національного становлення.

З квітня 1992 року В'ячеслав Чорновіл - на постійній роботі в парламенті України. На парламентських виборах 1998 року очолюваний ним Народний рух України займає друге місце, набравши лише 9,4% голосів, поступившись комуністам. Тоді Чорновіл привів до парламенту команду із 48 однодумців. І щиро вірив, що зможе покластися на них за будь-яких обставин. Але вже за кілька місяців 30 найближчих соратників зреклися його.

«Ви - дідусь-ідеаліст, ваш час давно минув, а нам треба заробляти!» - зверхньо кричали у вічі 60-річному Чорноволу «молоді й енергійні» побратими. «Самою політикою нині не прогодуєшся, треба домовлятися з владою», - додавали старші.

То були найчорніші дні в житті В'ячеслава Максимовича, бо удару в спину завдали не вороги, а найближчі друзі. Ось як про це згадує Ярослав Кендзьор - тодішній депутат-рухівець, давній друг Чорновола і його постійний соратник:

- На початку нашого знайомства він мені якось сказав: «Я не жалію, що 15 років життя провів за ґратами. Але шкода мені, що надто розкривався перед людьми, котрі потім моєю відвертістю і довірою користувались. Я так і не навчився розрізняти, з ким можна бути щирим до кінця, а перед ким треба схитрувати. Та й хитрувати не вмію... І вже, напевне, ніколи не навчусь».

- Не сумніваюся, що цим публічним катуванням мого батька свідомо намагалися довести до інфаркту, знаючи, що він уже пережив два раніше, - зізнавався згодом журналістам син В'ячеслава Чорновола, Тарас. - Із ним і справді стався серцевий напад, довелося лягти в лікарню. На щастя,

все обійшлося. Скоро він повернувся сповненим сили й рішучості. Щоправда, цілком сивим - за одну ніч волосся срібним зробилося... Але не втрачав оптимізму, бо зберіг команду з 18-ти чоловік. Почав їздити в регіони з виступами, адже збирався формувати іншу власну політичну силу. І вже тоді його довелося знищити фізично.

25 березня 1999 року В'ячеслав Чорновіл загинув за нез'ясованих і досі обставин в автокатастрофі на шосе під Борисполем.

Постать В'ячеслава Чорновола є однією із найпотужніших на сучасному історичному олімпі. Життєвий шлях діяча є зразком активної громадянської позиції справжнього патріота України. Зразком, гідним наслідування.

На формування активної громадянської позиції В'ячеслава головним чином вплинули батьки, які, хоч і приховували від сина вплив сталінських репресій на родину, змогли прищепити йому лідерські якості, а також виховати гідність, принциповість, любов до Батьківщини, українського слова. Навчили об'єктивно сприймати дійсність.

Як думаюча, високоосвічена людина, В.Чорновіл глибоко сприйняв суспільно-політичні зміни періоду хрущовської відлиги в Україні і опинився в жорсткій опозиції спробам радянсько-комуністичної системи придушити шістдесятництво – паросток демократизму та волі творчої діяльності. Саме цей конфлікт влади і молодих шістдесятників, серед яких був і В. Чорновіл, привів його в ряди дисидентів-правозахисників, які мріяли побудувати демократичну правову державу в Україні.

Найбільш значущими виявами активної громадянської позиції у дисидентський період життя були викривальні відкриті листи-звернення до вищих посадовців УРСР, публіцистичні праці про злочини радянської репресивної системи «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму», видання часопису «Український вісник», участь у роботі Української Гельсінської Групи, викривальні виступи проти системи на судових процесах проти дисидентів, боротьба в таборах за покращення умов утримання в'язнів. У всіх цих акціях В.Чорновіл позиціонував себе учасником правозахисного руху.

В умовах наростання національно-визвольного руху В. Чорновіл став одним із найактивніших та найпослідовніших борців за незалежну, демократичну Україну.

Увесь цей час політик послідовно відстоював принципи демократизму, відокремлення влади і бізнесу, чесних правил у політиці, хоча часто йшов на компроміс із політичними опонентами задля досягнення важливішої мети – справжньої незалежності України.

З різних причин В.Чорновіл так і не зміг очолити Україну і втілити в життя до кінця свою політичну програму, яка можливо, була б альтернативою довгим хитанням сучасної політичної еліти у цивілізаційному виборі України. Загибель В'ячеслава Чорновола була однозначно непоправною передчасною втратою для молодої України.

Батьківщина високо оцінила внесок В'ячеслава Чорновола в літературу й суспільно-політичне життя країни. 1996 року В'ячеслав Максимович став лауреатом Державної премії України ім. Тараса Шевченка, а 2000 р. був удостоєний звання Героя України. Посмертно...

На Черкащині шанують пам'ять про видатного земляка. Перший в Україні пам'ятник йому був споруджений 1999 р. в Каневі. У Єрках 2003 р. відкрито стелу-пам'ятник, а в Вільхівці Звенигородського району 2006 р. - музей-садибу з погруддям на подвір'ї. Садиба-музей розміщена в будинку, де проживали його батьки. Цей будинок було подаровано Черкаському обласному краєзнавчому музею сестрою В'ячеслава Максимовича, Валентиною.

Для майбутніх поколінь українців В'ячеслав Чорновіл є уособленням і зразком для наслідування кращих громадянських якостей патріота України.

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ – БОРЕЦЬ НЕЗРИМОГО ФРОНТУ ПОНЕВОЛЕНОЇ НАЦІЇ

Пигина Дарина, вихованка гуртка історичного краєзнавства КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР, ліцеїстка 10-І класу КЗ «Житомирськийобласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей» Житомирської обласної ради.

Керівник: Преснякова Наталія Петрівна, керівник гуртка КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР, вчитель історії та правознавства ліцею-інтернату

Державу не твориться в будучині,
Державу будується нині,
То люди, на сталь перекуті в огні,
То люди як брили камінні, –

ці полум'яні рядки як ніколи актуальні сьогодні, коли в жорстокій боротьбі із одвічно імперськи налаштованою сусідньою державою сучасні покоління юних і далеко не юних українців пліч-о-пліч вкотре продовжують виборювати право нашого волелюбного народу на віками омріяну державність.

Автором вірша є безстрашний лицар українських визвольних змагань, один із «борців незримого фронту поневоленої нації», поет, науковець, політичний і громадський діяч – наш земляк Олег Ольжич, справжнє прізвище якого – Кандиба. Він, як і Микола Сціборський, що теж народився в Житомирі, став символом цілого покоління молодих українців 20-30-х років ХХ століття, яке жертовно присвятило себе служінню українській ідеї та боротьбі за відновлення незалежної держави.

Своє знайомство із Олегом Ольжичем ми, вихованці гуртка історичного краєзнавства КЗ ПО «Житомирський обласний центр туризму та краєзнаства учнівської молоді» Житомирської обласної ради, ліцеїсти 10-історичного класу КЗ «Житомирський обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей» Житомирської обласної ради, розпочали, здійснюючи мандрівки вулицями рідного міста разом із керівником нашого гуртка, вчителем історії та правознавства Пресняковою Н. П., під час яких знайомились із пам`ятними місцями, пов`язаними із перебуванням і діяльністю в Житомирі видатних історичних осіб.

Розпочинаючи свою подорож вулицею Перемоги, яка веде із центру міста до одного із двох його районів, а саме – до Богунського, серед багатьох пам'яток, що знаходяться на цій вулиці, пов'язаних з іменами відомих земляків, ми майже одразу зустріли могилу борців за українську державність, членів проводу ОУН(м), підступно знищених у нашому місті в кінці серпня 1941 року: Миколи Сціборського та Омеляна Сеника. Вони поховані поблизу Преображенського собору і лише в роки незалежності України на їх могилі було встановлено пам'ятник із віршованим надписом, який згадується на початку нашої роботи.

Нас зацікавила історія полеглих героїв та їх зв'язок із ім'ям Олега Ольжича і ми вирішили дізнатись більше про їх життя та спільну боротьбу, тому пішли вулицею Перемоги далі і невдовзі вже стояли біля пам'ятника поету-борцю, відкритому у липні 2017 року до 110-річчя від дня його народження у скверику на розі вулиць Перемоги та Олега Ольжича.

Захоплені розповіддю про його літературні та наукові здобутки, ми з однокласниками зрозуміли, що слід глибше проникнути у мотиви, які рухали цим молодим успішним чоловіком, що вже від самого дитинства проявив неординарні здібності і під час навчання в школі та у вищих навчальних закладах заявив про себе як про талановитого науковця й публіциста. Він міг би зробити блискучу кар'єру, але усього себе віддав боротьбі за майбутнє рідного народу та за здобуття Української державності.

За порадою вчителя від пам'ятника ми попрямували вулицею, що носить ім'я Олега Ольжича, на перетині якої з вулицею Охрімова гора стояв колись будиночок, де народився Олег Кандиба, а, за щасливим збігом обставин неподалік від цього місця нині розмістився Державний архів Житомирської області. Саме тут відомі краєзнавці М. Ю. Кострица та Р. Ю. Кондратюк віднайшли документи про народження, охрещення і перші роки життя Ольжича та відомості про його батьків.

Зацікавлено ми слухали розповідь провідного спеціаліста ДАЖО Р. Ю. Кондратюка про початок життєвого шляху нашого земляка, а далі, за його порадою, пішли на житомирський Поділ, до Успенської церкви, де хрестили малого Олега. Прямуючи вулицею Перемоги, через Соборний майдан та Велику Бердичівську, ми потрапили до Житомирської обласної наукової бібліотеки імені Олега Ольжича, де знаходиться експозиція, присвячена поету-борцю. Тут ми й отримали відповіді на ті питання, що нас хвилювали, і хочемо поділитися нашими враженнями про цю знакову для сучасної епохи утвердження незалежності України постать велета духу, творця героїчного світогляду і чину українця.

Матеріали стендів наукової бібліотеки знайомлять нас із документів ДАЖО, де йдеться про дату народження Олега Ольжича (8 липня 1907 року), містяться короткі відомості про його батьків: *«студент Харьковского Ветеринарного Института мещанин Александр Иванов Кандыба и законная жена его Вера Антонова, оба православные»* [1].

Батько Олега – український поет Олександр Олесь, родом із Кандиб, яких пов'язують із полковником Корсунським, а пізніше – конотопським сотником Федором Кандибою, був не просто палким українофілом, а й спадковим дворянином: мав герб роду Кандиб. Мати Олега – Віра Антонівна Свадковська, вчителька за освітою, викладачка іноземних мов, окрім української, мала у своїх жилах ще й білоруську та грецьку кров [4, с. 10].

1909 року сім'я переїздить до Києва, а пізніше – до його передмістя, Пущі-Водиці. Тут батько Олега, відомий український поет Олександр Олесь написав синові декілька віршів, які попри заборони й переслідування поета радянською владою, були відомі в Україні. У 3-річному віці Олег знав абетку і вільно читав, у 5-річному – написав п'єсу про події козацьких часів, сам її ілюстрував, грав на фортепіано і скрипці. Йому вже змалку пророкували велике майбутнє [7, с. 353].

Перша світова, революція та громадянська війна перекреслили мрії та сподівання родини Кандиб, як і багатьох мільйонів людей.

Оволодівши Києвом у лютому 1918-го, більшовики заарештували Олександра Олеся і він дивом не потрапив під розстріл, як це сталося із братом його дружини, страченого більшовиками 1919 року.

Як представник уряду УНР батько Олега на початку весни 1918 року, після повернення Центральної Ради до Києва, виїхав до Будапешта, де, отримавши посаду культурного аташе в українському представництві, проводив дипломатичну роботу, спрямовану на зміцнення авторитету молодої держави на міжнародній арені [4, с. 13].

Залишившись із матір'ю у Києві, Олег з юного віку зазнав на собі лихоліть війни й терору, страхіття голоду й холоду. Всупереч усім труднощам Олег намагався не пропускати занять у школі, багато читав і розмірковував. Під час навчання у трудовій школі підліток виявив хист до малювання й ліплення, що знадобилося йому в археологічній діяльності.

Дворянське походження, участь батька в українських державотворчих процесах, його вимушена еміграція не сприяли доброзичливому ставленню більшовицької влади до матері й сина Кандиб, тому кращим варіантом для молодої

родини став би переїзд до Олександра Олеся, який 1923 року через Міжнародний Червоний Хрест домігся-таки виїзду п'ятнадцятилітнього Олега з матір'ю до Берліна, а згодом – до Чехословаччини [2, с. 282].

Сім'я спочатку проживала у Горніх Черношіцях, за 50 км від Праги, а згодом переїхала до Ржевиць, де Олег вивчав мови й готувався до складних іспитів на атестат зрілості. На вибір його життєвого шляху значний вплив здійснював клуб українських письменників та журналістів, організований батьком [5, с. 12,].

За час навчання молодий Кандиба подорослішав і став високим, що трохи сутулився, чемним, але різкуватим юнаком, про що свідчать світлини та спогади близького оточення.

11 грудня 1924 р. Олег Кандиба з відзнакою складає іспити на атестат зрілості (гімназіяльну матуру) на курсах Українського Громадського комітету в Празі і присвячує себе філософії, літературі, а найбільше – вивченню прадавньої історії, склавши іспит із латині у Карловому університеті, де й спеціалізувався з археології та історії мистецтв.

Уже в студентські роки він проводив археологічні розкопки на Галицькому Поділлі, опрацьовував наукову інформацію в музеях Львова, Кракова, Праги. На велосипеді об'їздив пів-Європи: Берлін, Потсдам, Росток, Вісмар, Любек, Гамбург, відвідав церкви, музеї, університети, Здійснивши шість наукових експедицій, Галичиною й Буковиною, захистивши докторську дисертацію «Неолітична мальована кераміка Галичини», Ольжич уже тоді виказував феноменальні знання свого предмету. В той же час він написав монографії: «Шипинці», «Знаряддя й мистецтво неолітичного селища» [3, с. 145].

18 жовтня 1930 року філософський факультет присвоїв Олегу докторський ступінь, після чого він здійснив наукові експедиції Німеччиною, США та Балканськими країнами, виступаючи з доповідями та публікуючи велику кількість наукових праць у різних виданнях, зокрема – фахових журналах США, Англії, Австрії, Німеччини, Югославії тощо [Там само].

Від 1928 року Олег Ольжич утверджується як письменник і поет. Його перше друковане дитяче оповідання «Рудько» вийшло у Празі саме 1928 року, а роком пізніше – у «Літературно-науковому»- та «Студентському» вісниках були опубліковані й вірші, що згодом увійшли до поетичної спадщини Празької школи української поезії. Збірками «Рінь» (1935), «Вежі» (1940) та посмертно виданою «Підзамче» (1946) Ольжич увійшов у літературу як поет раціональної лірики, який утверджував віру в майбутнє українського народу, заявивши про себе не лише як про справжнього майстра українського слова, але й як про поета-трибуна, глибоко патріотичного борця.

Про поетичну сторінку його діяльності ми можемо довідатись також із експозиції Житомирського Літературного музею та із розповідей його працівників, зокрема Анастасії Петрівни Григор'євої, яка разом із колективом музейних працівників під час відзначення 100-літнього ювілею Олега Ольжича мала нагоду зустрітись із його сином Олегом, що подарував музею шаль своєї бабусі – матері Олега Ольжича.

Підтвердженням політичного вибору Олега Ольжича став його вступ до Організації Українських Націоналістів саме 1929 року, у час її заснування, під псевдонімом «Ідеаліст» [6, с. 63]. Саме із ОУН він пов'язував великі сподівання на відновлення Української державності, нарікши її «військом незримим поневоленої нації», покликаною втілити віковічні прагнення українства на соборність та довгоочікувану волю.

Ольжич активно працював в ОУН і незабаром став одним із провідних діячів організації, якому довіряли високі посади та відповідальні завдання. 1936 року він зустрівся у Римі із Є. Коновальцем – Головою Проводу Українських Націоналістів, який дуже високо оцінив здібності, ентузіазм, духовний масштаб О. Кандиби. 1937 року поет-борець очолив культурно-освітню референтуру Проводу Українських Націоналістів [2, с. 282].

Влітку 1938 р. Олег Кандиба у складі делегації ПУН їде до Нью-Йорка для налагодження контактів із українською еміграцією та розширення діяльності. Він згуртував навколо Культурної Референтури низку обдарованих митців, журналістів, науковців.

Наступний період у житті О. Кандиби розпочинається після жовтневих подій 1938 року в Чехословаччині із виникненням Карпатської України. Із перших днів Кандиба як повноважний заступник голови проводу ОУН А. Мельника в Хусті разом із Р. Шухевичем, М. Колодзінським, З. Коссаком та іншими очолює боротьбу за незалежність краю [Там само]. Згодом Ольжич напише: *«П'ять місяців державного життя Карпатської України пробігли в нерівних та неспокійних умовах»* – це означало заснування Карпатської Січі, добування зброї, організація самооборони, тренування новостворених бойових загонів, запобігання диверсіям, організацію опору всім, хто зазіхав на Карпатську Україну.

Із документів відомо, що О. Кандиба виконував обов'язки координатора ідеологічної й політичної роботи в Карпатській Україні. Після розгрому військ Карпатської України угорськими регулярними частинами із застосуванням танків і артилерії, на заклик Олега Ольжича, розпочинається партизанська боротьба в Карпатах. Проте взяти в ній участь йому не довелося, оскільки разом із товаришами він потрапив до полону й опинився у концентраційному таборі. Друзям поталанило визволити Олега з угорської неволі [6, с. 123].

Із нападом гітлерівських військ на СРСР Олег Ольжич як організаційний керівник на східноукраїнських землях від проводу ОУН(м) у двадцятих числах липня 1941 року із Кракова через Львів і Рівне дістався Житомира, де розпочав видання газети «Українське слово» (загалом у Житомирі вийшло 19 номерів цієї газети) [5 , с. 64].

У вересні, після взяття гітлерівцями Києва, Ольжич переїздить до столиці України, де під псевдонімом «Доктор» на Хрещатику, 25, розміщує штаб, організовує громадське, господарське, політичне, мистецьке життя: діють «Спілка письменників, музикантів, лікарів, музейних працівників, інженерів», політичний клуб імені Полуботка, виходять часописи «Розбудова нації», «Український вісник», відновлюються школи, «Просвіти» тощо.

Ольжич став співорганізатором Української Національної Ради, яку очолив професор М. Величківський, з метою повернення Української Самостійної Соборної держави. І хоча діяльність Ради в умовах окупації обмежувалась лише виданням прокламацій, закликів до населення, зверненнями до закордонних посольств, але й це дратувало окупаційну владу, яка аж ніяк не мала наміру надавати українцям державність. У кінці листопада після надісланого до Берліна Українською Національною Радою меморандуму вона була заборонена, а в грудні всі її установи розігнані, 27 працівників міської управи заарештовані.

9 лютого 1942 року заарештовано і членів та симпатиків ОУН, зокрема й Олену та Михайла Теліг, яких невдовзі розстріляли разом із багатьма іншими українськими патріотами у Бабиному Яру.

25 травня 1944 року після довгого полювання на Олега Ольжича гітлерівці заарештували і його у Львові, на вулиці Личаківській, 32, у помешканні літературознавця Р. Малащука та відправили до табору Заксенхаузен [2, с. 282], де у блоку для особливо небезпечних злочинців перебував і провід ОУН: А. Мельник, С. Бандера, Я. Стецько та ін.

5 червня 1944 року Олега Ольжича-Кандибу бачили конвойованим до камери № 14, де перебували в'язні-смертники. Щоденно його водили на допити, страшенно били й знущалися. Після 9 червня 1944 року його вже ніхто із в'язнів не бачив.

За таких обставин загинув вірний син українського народу, поет, науковець, політичний діяч, надзвичайно талановита молода людина, Олег Кандиба-Ольжич.

Молодь Житомирщини пишається тим, що саме иаша поліська земля дала українцям таку знакову історичну особистість, як Олег Ольжич, що так багато зробив для збереження української ідентичності, мови, культури, політичного розвитку рідного народу та розбудови у буремні роки Другої світової війни української державності.

МИКОЛА СЦІБОРСЬКИЙ – ТЕОРЕТИК І ПРАКТИК УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Ротар Михайло, вихованець гуртка історичного краєзнавства КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР, ліцеїст 10-І класу КЗ «Житомирський обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей» Житомирської обласної ради.

Керівник: **Преснякова Наталія Петрівна**, керівник гуртка історичного краєзнавства КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР, вчитель історії та правознавства ліцею-інтернату

До початку 90-х рр. XX століття ім'я Миколи Орестовича Сціборського, українського державного та військового діяча, учасника Першої світової війни, діяча УНР, УВО, одного із фундаторів ОУН, підполковника Війська УНР, теоретика українського націоналізму, зокрема так званого солідаризму і корпоративного державного устрою, в Україні тривалий час знаходилось під забороною, тому було невідоме широкому загалу українців.

Після відновлення незалежності нашої держави дослідники прихованих сторінок вітчизняної історії змогли не лише звернутись до теоретичної спадщини цієї непересічної особистості, але й отримали можливість з'ясувати практичний внесок Сціборського у розбудову Української державності у 20-30-і рр. минулого століття.

Актуальність цієї роботи полягає ще й у тому, що він жив і боровся за втілення ідеї Української державності в епоху, подібну нинішній, коли зовнішні вороги, використовуючи недосвідченість у державотворчих процесах української еліти, відсутність внутрішньої єдності та достатньої зовнішньої підтримки, роздирали наші землі на частини із метою вирвати в українців історичний шанс на вихід із-під кабальної опіки з боку сусідів-імперіалістів. У цій боротьбі із підступним і жорстоким ворогом Микола Сціборський поліг і похований у рідній житомирській землі разом зі своїм побратимом Омеляном Сеником-Грибівським, в умовах гітлерівської окупації виконуючи завдання по здійсненню заповітної мрії багатьох поколінь українців – відновленню Української держави.

Тривалий час звинувачення у сумнозвісному житомирському вбивстві двох діячів групи «Північ» ОУН(м), що відбулось у кінці серпня 1941 р., покладались на ОУН(б), що розпалювало внутрішні суперечності всередині націоналістичного руху. Лише зі здобуттям незалежності України та відкриттям частини радянських архівів

вдалось відкрити завісу невідомості і довести причетність сталінського НКВС до цієї справи.

При цьому слід зазначити, що вивченню життя і діяльності Миколи Сціборського, особливо його теоретичних розробок побудови майбутнього України, до недавнього часу було присвячено не так багато праць. серед них переважали поодинокі статті, переважно довідникового або загального характеру [6], що, безсумнівно, вимагає від сучасників нових і більш ґрунтовних історичних та краєзнавчих досліджень.

Одними із перших, хто в незалежній Україні звернувся до визначення місця постаті М. Сціборського у вітчизняній історії, стали відомі житомирські краєзнавці Р. Ю. Кондратюк та М. Ю. Кострица, які у спільному дослідженні «Велет духу. О. Ольжич і Житомирщина: історико-краєзнавчий нарис» на основі архівних джерел вперше представили на загал чимало нових біографічних фактів зі спільної діяльності двох видатних теоретиків і практиків державного будівництва, що тривала в лавах ОУН близько півтора десятиліття [5].

Значну частину праці І. Ковальчука та С. Стельниковича «Нарис історії діяльності ОУН під проводом А. Мельника на Житомирщині у другій половині 1941 року» присвячено обставинам діяльності групи «Північ»(м) на чолі із Олегом Ольжичем та розкриттю таємниці вбивства Миколи Сціборського і Омеляна Сеника [3].

Вагоме місце фундаментальному твору Миколи Сціборського – «Націократії», відведено у праці «Український націоналізм. Дослідження, інтерпретації, портрети» Богдана Червака, який проаналізував становлення й розвиток українського націоналістичного руху з його інтерпретацією історичного шляху української нації та її геополітичних завдань, ідейним та світоглядним обґрунтуванням процесів державотворення [4].

Побувавши під час екскурсії вулицями рідного міста біля пам'ятника на могилі Миколи Сціборського та Омеляна Сеника, наша група 10-го історичного класу, що входить до гуртка історичного краєзнавства Житомирського обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, вирішила більше дізнатись про основні віхи життя й діяльності нашого земляка, видатного теоретика та практика українського державотворення.

Під час занять гуртка у Державному архіві Житомирської області з допомогою провідного спеціаліста архіву, відомого краєзнавця Р. Ю. Кондратюка нам вдалося ознайомитися зі змістом деяких документів, що стосуються обставин народження та окремих епізодів життя М. Сціборського, пов'язаних із нашим містом.

Із запису у метричній книзі Свято-Успенської церкви Житомира від 30 серпня 1898 р., що зберігається в ДАЖО, ми дізнались, що народився Микола Орестович Сціборський 28 березня 1898 р., а його батьки – *«наследственній дворянин, губернский секретарь Орест Михайлович Сциборский и законная жена егоЕвдокия Евдокимовна (в девичестве Глинка), оба православные*[1]. Хрещеними батьками записані колезький асесор Теофіл Лукич Брановський та дружина почесного громадянина Житомира Івана Семеновича Краєвського Надія.

Середню освіту хлопець здобував у Житомирській Першій чоловічій гімназії (зберігся журнал успішності з предмету «Закон Божий» за 1914 – 1915 навчальний рік із оцінками Сціборського) [3, с.153 - 154].

17-річний юнак, у важкі для російських військ часи відступу внаслідок успішного для австро-німецьких військових формувань Горлицького прориву, був

змушений залишити гімназію через призов до царської армії однорічником І-го розряду [2].

1 січня 1916 р. новобранець закінчив школу прапорщиків і був направлений на проходження служби у Перший лейб-гренадерський Катеринославський імператора Олександра ІІ. В боях був двічі поранений, нагороджений орденами Святої Анни 3-го і 4-го ступенів та Святого Станіслава 3-го ступеня, а також Георгіївським хрестом 4-го ступеня [2].

У ході Української революції у Першому лейб-гренадерському полку, незважаючи на переважання росіян, у жовтні 1917-го стала формуватись українська національна військова частина і найстарший за рангом офіцер – поручник Сціборський – очолив новостворений Окремий український курінь. Однак наступного ж місяця отруєний газами в бою з німцями, молодий командир змушений був покинути частину для лікування в шпиталі, після чого його було визнано інвалідом із втратою 50 % працездатності. [Там само].

Це не зупинило загартованого у горнилі військових дій фронтовика і Сціборський їде до Києва, щоб вступити на службу до лав армії УНР. Він не лише дослужився до підполковника кавалерії [3, с. 153 – 154], але й здобув неоціненний ідейний досвід, знайшов власне покликання, якому присвятив усе своє подальше життя.

Андрій Мельник, майбутній провідник ОУН, що перебував у той час поряд із Миколою Сціборським, так характеризував його тодішню діяльність: «*…жив власною роботою; революційний темперамент характеризував його; революція була його стихією»* [7].

Під час відступу Центральної Ради до Житомира та Сарн, Микола отримав посаду при військовому міністрові Жуковському [Там само], що не могло не вплинути на формування у нього державницького світогляду. Його критичне мислення осягало приреченість УНР, але захоплений високими ідеалами українського державотворення, він всі свої зусилля намагався спрямувати на збереження молодої держави. У своїх пореволюційних працях Сціборський проаналізував причини поразки Центральної Ради і розробив основні теоретичні засади розбудови незалежної соборної України.

Перебуваючи у вимушеній еміграції після поразки визвольних змагань українців за власну державність, не раз повертався Сціборський у своїх спогадах до тих героїчних і водночас трагічних часів. Особливо гірко було згадувати зустріч українських старшин, що охороняли уряд, зі штабом Ейхгорна у Житомирі, в будинку губернатора. Він писав, що його просто розлютив і викликав сльози розпачу *«забитий, затурканий, якийсь пригнічений зовнішній вигляд наших міністрів, у недбалих одягах, збитих каблуках.., стало до болю шкода України і її репрезентантів. Ріжниця була така барвиста!.. З одного боку люде — призвичаєні до влади й панування, а з другого – купка якихось міщан»* [Там само].

Спостерігаючи нездатність Центральної Ради навести лад в Україні, Сціборський вітав прихід до влади Павла Скоропадського, за якого отримав посаду помічника повітового коменданта в Козельці на Чернігівщині, а згодом і повітового коменданта.

Однак селянське невдоволення, що піднялось проти Гетьмана у серпні 1918 р., восени охопило і всю Чернігівщину. Незгодний із підписанням Скоропадським грамоти про союз із Росією, М. Сціборський не бачив більше сенсу залишатись на боці і цього режиму, тому у грудні йде у війська Директорії, розуміючи, однак, що сприяє поверненню попередньої влади.

У складі Армії УНР Микола посідав різні посади, зокрема 1920 р. і ад'ютанта командира 1-го кінного Лубенського полку імені Максима Залізняка 1-ї бригади Окремої кінної дивізії. Брав участь в осінній кампанії Армії УНР [2].

21 листопада 1920 р. Сціборський, інтернований на території Польщі у складі Української армії, перебував у таборі міста Каліш, де 1924 р. й завершив службу старшим ад'ютантом штабу Окремої Кінної дивізії.

Шукаючи своє місце в суспільстві в умовах мирного життя, Микола Сціборський вступив до Української господарської академії в Подєбрадах, де успішно навчався. 1929 р. її закінчив, обравши темою дипломної роботи «Аграрну політику українського націоналізму» й отримав диплом інженера економіки, щоб працювати на благо української нації [4, с. 14].

Під час навчання і в подальші роки він не припиняв політичної діяльності, а 1925 р. став одним із організаторів створення Легії Українських Націоналістів (ЛУН), яка 1929 р. разом із ін. українськими організаціями, зокрема й УВО, стала основою створення ОУН [Там само].

Завдяки організаторським здібностям та ідейній переконаності у важливості згуртування українських сил задля відродження власної державності М. Сціборський зумів перетворити ЛУН із неоднорідної за своїм складом (в ній об'єднались як прихильники Гетьмана Скоропадського, так і представники уряду УНР, Союзу Визволення України і навіть Союзу Українських фашистів) в ідеологічно однорідну організацію на базі українського націоналізму, формуванню ідеологічних підвалин якого він віддавав всю свою енергію.

Розуміючи вагу друкованого слова, у 30-і роки Сціборський багато сил витрачав на організацію публіцистичної і видавничої справи: став одним із засновників «Українського слова» в Парижі, у Празі заснував друкований орган ПУН «Розбудова нації», співпрацював із такими виданнями як «Державна нація», «Сурма» та ін. періодичними виданнями [3, с.155].

Теоретичні засади українського нціоналізму Сціборський виклав у низці таких праць як: «Робітництво і ОУН»(1932), «ОУН і селянство»(1933), «Націократія» (1935), «Національна політика більшовиків в Україні» (1938), «Сталінізм» (1938), «Земельне питання» (1939), «Україна в цифрах» (1940), «Демократія» (1941). У вересні 1939 р., за дорученням А. Мельника, він розробив проект Конституції України, де для української держави пропонував запровадження «тоталітарного, авторитарного, професійно-станового» устрою [6].

До такого висновку Сціборський прийшов у результаті аналізу існуючих на той час політичних режимів: демократії, соціалізму/комунізму, фашизму, узагальнивши свої напрацювання у стратегічній праці «Націократія» й наголошуючи при цьому, що всі устрої мать право на існування.

Аналізуючи основні підвалини фашизму (на прикладі італійського), він акцентує увагу на тому, що ця ідеологія спрямовує силу нації на присвяту державі максимуму праці, сил і жертв, аж до самозречення, а отже, висуває потужну ідею, яка об'єднує націю і спрямовує на досягнення єдиної величної мети у розбудові власної держави, хоча Сціборський критикує фашистський централізм, що утруднює процес творчої індивідуалізації громадянина [4, с. 14].

Розглядаючи ідейні засади і практику московського комуно-соціалізму, який є спорідненим російському шовінізму і штучно створює собі ворогів, видатний теоретик наголошує на головній відмінності у порівнянні з ним українського націоналізму, що закликає до соціального миру й солідарності, тому має опиратись

на здорові соціально-економічні підстави Націократії як режиму панування нації у власній державі, залучаючи до державотворчих процесів і робітництво, й селянство, й інтелігенцію [Там само, с. 15].

Аналізуючи сильні й слабкі сторони диктатури, Сціборський критикує панування меншості над народною масою й наголошує на тому, що народ у критичні моменти історії завжди виявляє високі духовно-моральні зразки патріотизму та відданості [Там само].

І хоча не з усіма теоретичними твердженнями Миколи Сціборського можна згодитись з огляду на історичні реалії XX - початку XXI ст., однак значна частина його висновків знайшла своє підтвердження як у буремні 30-40-і рр. XX століття під час боротьби з гітлерівською навалою, так і у нинішній час, час оборони українських земель, коли найактивнішими борцями з агресією завжди виступали патріотично налаштовані народні маси.

Визначивши основні риси тогочасних політичних режимів, теоретик приходить до висновку, що українській еліті не слід копіювати чужі зразки, що її завданням має стати побудова і збереження міцної держави у співтворчості із власним народом, яка має стояти понад класові і партійні суперечності[Там само].

Політична й громадська діяльність Миколи Сціборського, його теоретичні та практичні досягнення були високо оцінені Проводом Українських націоналістів, який довірив йому одну із головних посад – заступника Голови ПУН ОУН, що він обіймав до самої смерті.

До 1938 р. видатний теоретик українського націоналізму мешкав у Парижі, мав глибоку довіру Євгена Коновальця, але після кількох провокацій, влаштованих, скоріш за все, агентами НКВС, змушений був переїхати до Відня, а згодом – і до Кракова, де у 1939-1940 рр. знаходився один із керівних центрів ОУН.

Період перебування Сціборського влітку 1941 р. в Житомирі та деякі обставини його загибелі коротко висвітлені нами на початку роботи.

Підсумовуючи те, що нам далося дізнатися про нашого земляка, видатного теоретика й практика українського державотворення, життя і діяльність якого припала на часи Першої світової війни, Української революції та визвольних змагань, ми в підсумку маємо зазначити, щоаналізуючи у своїх працях сучасну йому політичну ситуацію та власний досвід практичної діяльності по розбудові української державності, Микола Сціборський на десятки років вперед передбачив шлях розвитку майбутньої Самостійної Української Держави, визначивши основною запорукою ідеї прогресивного розвитку України панування нації у власній державі. Ця ідея й досі залишається актуальною в умовах, коли українцям доводиться вкотре боротись за територіальну цілісність своєї держави.

ПОЛІТИКА ІВАНА МАЗЕПИ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Коломієць Дмитро, студент 2 курсу, гр. ПЛ-18-1 Донбаської державної машинобудівної академії, вихованець гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького обласного центру туризм та краєзнавства учнівської молоді
Мєшков Андрій, учень 10 кл. Краматорської ЗОШ І-ІІІ ст. № 16, вихованець гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького обласного центру туризм та краєзнавства учнівської молоді
Керівник: **Стешенко Наталія Леонідівна**, канд. іст. наук, доцент кафедри філософії та суспільно-політичних наук ДДМА

Під час Руїни Гетьманщина умовно була поділена по Дніпру на Лівобережну та Правобережну, і ці два володіння під орудою різних гетьманів ворогували між собою.

Сусідні держави, такі як Річ Посполита, Московська держава, Османська імперія втручалися у внутрішні справи України, а українська зовнішня політика характеризувалась намаганням підтримувати приязні відносини з тією чи іншою окупаційною силою. Київську метрополію в 1686 році було підпорядковано Московському патріархату. Але 25 липня 1687 року гетьманську булаву взяв І. С. Мазепа. Після обрання гетьманом, він намагався відновити авторитет інституту гетьманства в Україні. Зробив великий внесок до економічно-культурного розвитку Лівобережжя. Та найголовніше – обрав євроінтеграційний вектор розвитку України. Отже, мета роботи – проаналізувати добу правління Мазепи, його політичний напрямок до Європи.

Іван Степанович Мазепа народився 20 березня 1639 року на хуторі Мазепинці Київського воєводства (неподалік від Білої Церкви). Походив із вельможного українського шляхетського роду Мазеп-Калединських. Його батько – Степан-Адам Мазепа, був людиною високоосвіченою. Брав активну учать у Визвольній війні під керівництвом Б. Хмельницького. Мати Івана, Марина, високоосвічена жінка з українського шляхетського роду Москієвських, пережила чоловіка на 40 років. Присвятила своє життя служінню православній церкві. Брала активну участь у церковному й політичному житті України, неодноразово їздила до Москви у період гетьманства сина, залишаючись його вірним другом і порадником. Мазепа навчався у Києво-Могилянській колегії.

Коли Мазепа з батьком були у Варшаві, майбутній гетьман відразу привернув до себе увагу польського короля Яна Казимира і незабаром став його пажем. Для завершення вищої освіти король відіслав його на Захід, тож майбутній гетьман упродовж трьох років отримував освіту в кращих університетах Німеччини, Італії, Франції та Нідерландів. Після здобуття освіти, Мазепа повертається до Польщі, де неодноразово виконував таємні й делікатні дипломатичні доручення короля в різних країнах Європи. Саме ці поїздки розширювали його світогляд, поглиблювали знання тих граней життя, які були приховані від загалу непосвячених у приватні інтриги політиків. Характер Мазепи був своєрідним – тонкий розрахунок, побудований на розумінні егоїстичних інтересів і чудовому знанні психології гравців, уміло сплетена інтрига стають невід'ємними рисами його подальшого поводження, у цьому Мазепа не мав собі рівних не тільки серед українських гетьманів, а й навіть серед більшості європейських політиків. Завдяки хитрості та розуму, Мазепа, після падіння гетьмана Війська Запорозького І. Самойловича (до чого, за деякими непідтвердженими чутками, Мазепа мав безпосереднє відношення), здобув неабияку підтримку Москви та вплив на козацьку старшину. Тому був обраний гетьманом на козацькій раді 25 липня 1687 року. Того ж дня він уклав із московськими послами, так звані «Коломацькі статті», за умовами яких, Лівобережна Україна потрапляла у ще більшу залежність від Московського царства, аніж за правління його попередників. Та це не завадило І. Мазепі виношувати далекосяжні плани об'єднання під своєю булавою всього українського ядра козацьких земель у межах держави Богдана Хмельницького. Після утвердження при владі в Москві Петра І, Мазепа нічого не втратив. Завдяки дипломатичному хисту, зумів налагодити стосунки з царем, що врятувало Україну від можливих руйнацій після державного перевороту 1689 року у Московській державі. Незважаючи на заборону міжнародних дипломатичних зносин, зафіксовану у «Коломацьких статтях», він мав численні зв'язки з монархічними дворами Європи, зокрема, Веттінів у Польщі, Гіраїв в Криму та ін.

Бездоганно виконуючи доручення Петра І, Мазепа остаточно завоював довіру молодого царя, розв'язавши собі руки для боротьби за розширення своєї влади на

Правобережжі. Ці землі лежали в руїнах, водночас король Ян III Собеський ужив заходів для відновлення на повернутих під владу польської корони землях козацьких полкових структур, здатних протистояти татарським набігам. Тут слід виділити Семена Палія, який плекав надію звільнитися від польської влади і з цією метою звернувся до Москви. Московський уряд, перебуваючи в союзі з Річчю Посполитою проти Османської імперії, не хотів псувати відносини із Варшавою. Поляки, довідавшись про наміри Палія, схопили його, але він утік та підняв повстання проти Речі Посполитої. Певний час вів досить успішну боротьбу, чому сприяв той факт, що в розпочатій 1700 року Північній війні, у якій проти пануючої на Балтійському морі Швеції виступили Росія, Річ Посполита, Саксонія і Данія, польські війська, зосереджені на півночі, зазнавали поразок.

Палій неодноразово звертався до Московського уряду з проханням перейти під російське підданство, однак цар відмовив і переконував його підкоритися полякам. Мазепа, за наказом Петра I, навесні 1704 року виступив на Правобережжя. Палій був затриманий і звинувачений у зносинах із ворогами російського царя й польського короля – польським прихильниками шведів на чолі з гетьманом Любомирським. Після чого був виданий російській стороні та відправлений на довічне заслання до Сибіру. При цьому, Мазепа не тільки позбувся популярного в народі суперника, а й фактично заволодів усією Правобережною Україною. Таким чином, об'єднавши під своєю владою Лівобережну та Правобережну Україну, васалом Москви він був лише як гетьман першої з них, тоді як у ролі правителя другої був цілком самостійним.

Вихований на принципах меркантилізму, Мазепа в різні способи сприяв розвиткові економіки держави, насамперед промисловому виробництву та торгівлі. Усвідомлюючи значення освіти для розбудови держави, Мазепа постійно опікувався навчальними закладами. Зокрема, його коштом будувалися корпуси Києво-Могилянської академії та Чернігівського колегіуму, які пізніше також були збагачені сучасними на той час бібліотеками й рідкісними рукописами. Для розвитку культури того часу велике значення мали заходи гетьмана щодо видання творів української літератури, зокрема, Афанасія Зарудного, Дмитра Туптала, Григорія Двоєслова та багатьох інших. Цілеспрямована освітня політика І. Мазепи призвела до загального відродження України, яке позначилося не лише на розвиткові усіх галузей мистецтва, але й у сфері філософії, теології, суспільних та природничих наук. Приділяв значну увагу розвитку Києва, за його правління місто розквітло, розгорнулося монументальне будівництво.

Гетьман незмінно користувався повною довірою царя і, швидше за все, до 1708 року не мав намірів відійти від Петра І. Однак, в Україні проти Мазепи всі роки його правління існувала опозиція. Гетьман, засвоївши звички польської аристократії, зневажливо ставився до простолюду, він ніколи не користувався особливою любов'ю селян і рядових козаків. Виконував усі, пов'язані з Північною війною вимоги Петра I, посилаючи козаків не тільки для ведення бойових дій у Прибалтиці, а й на всілякі господарські роботи, зокрема, на будівництво Петербурга, де російські прикажчики й урядники ставилися до них як до безправних селян. Такі примусові акції, порушуючи стародавні вольності й права, обурювали український народ, почалися повстання проти царя. Багато хто вірив у те, що Мазепа приєднається до цих повстань, але він вкотре доводив свою відданість Петру I, у 1705 році переславши листа царю від шведського ставленика на польському престолі С. Лещинського, в якому той переконував перейти на його бік, обіцяючи щедру винагороду, після чого цар уже не вірив ніяким доносам на Мазепу.

Та попри дружбу з Москвою, метою Мазепи залишалося, як і раніше, об'єднання українських земель, а згодом – **отримати автономію** та незалежність України. Петро І за **Переяславською угодою** зобов'язаний був надавати військо для захисту України. Коли війська Швеції були вже поблизу кордонів володіння Мазепи та почали погрожували його землям, гетьман звернувся за допомогою до Петра І. Цар тоді відповів: **«Я не можу дати навіть десяти чоловік; боронися, як знаєш».** Іван Мазепа вирішив **змінити противника і домовився про дружбу зі Швецією**, адже **Петро І зрадив його**.

Мазепа більше не вважав за потрібне зберігати вірність цареві. Він звернувся до свого війська з яскравою промовою: «Братія, прийшла наша пора; скористаємося цим випадком: помстимося москалям за їх тривале насилля над нами, за всі скоєні ними жорстокості й несправедливості, збережемо на майбутні часи нашу свободу і права козацькі од їх посягань! Ось коли надійшов час скинути з себе їх остогидле ярмо й зробити нашу Україну країною вільною й ні від кого не залежною.»

Гетьман домовився зі Швецією, що він стане князем, а **українські землі стануть незалежними**. Частина північних країв піде до Швеції, втім захист короля надавався обов'язково. Україна мала стати вільною, за умови бути вірною королю. Гетьман тоді розумів – це єдиний вихід: **або знищення, або незалежність під Швецією.** Та, на жаль, нічого з того не вийшло – Російська імперія виграла Північну війну. Іван Мазепа втік від московської кінноти і переховувався до смерті в Молдові, яка тоді належала Османській імперії.

Союз зі Швецією та поразка у війні з Росією відіграли фатальну роль в історії України. Головними причинами провалу політики Мазепи можна вважати вузьку соціальну базу, на яку він спирався. Адже гетьман не мав широкого впливу на рядових козаків і простих селян у яких запросив підтримки у війні. Крім того, мала місце переоцінка Мазепою сил Швеції. Це й зумовило неможливість збереження автономії України. Якби плани Мазепи вдалися, Наддніпрянська Україна здобула б державну незалежність уже 1709 року й можливо, зберегла б її, тоді як Росія у XVIII столітті могла б і не увійти до числа найсильніших держав світу. Однак історія не має умовного способу. Сам Іван Мазепа, якщо піднятися над політичними пристрастями в його оцінці, демонструє непересічні риси витонченої, освіченої, розумної, естетично розвиненої людини епохи бароко, котра досконало знає вразливі точки противників і покладається на хитрість, розрахунок та інтригу куди більше, ніж на героїзм, поривання та ентузіазм. Отже, Мазепа став знаковою фігурою української історії. Він створив прецедент виступу панівних кіл українського суспільства проти диктату російського центру, розвивав економіку, архітектуру, міста та фортеці, його правління вважається найуспішнішим в історії України. Не випадково до його прикладу у здобутті Україною незалежності зверталися політичні діячі 1917-1918 і 1991 років.

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ – ІДЕОЛОГ І БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Кушнір Юлія, Чепчук Христина, вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» Волинського обласного центру національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради

Керівник: **Грабинська Любов Дмитрівна**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Я хочу, щоб була Україна, щоб був український державний лад на моїй рідній землі...

В'ячеслав Липинський

Українська революція 1917-1921 років – одна з найважливіших сторінок історії новітньої доби. Хоча й не було досягнуто її головної мети – здобуття незалежності України, та саме вона спричинила всенародне національно-культурне відродження.

Серед ідеологів і будівничих Української держави особливе місце посідає історик, політичний діяч, політолог, публіцист, дипломат В'ячеслав Липинський. Його постать – одна з найвеличніших серед видатних людей, яких подарувала Україні і світу Волинь. Проте цей велет думки залишається досі мало відомим серед широкого загалу в нашій незалежній державі. Багато ідей і оригінальних теоретичних положень, проголошених ним ще у 20-х роках минулого століття, виявились надзвичайно співзвучними духові нашого часу. Його думки про Українську державу й залежність її здобуття від бажання самих українців стати нацією мають бути для нас дороговказом.

В'ячеслав Липинський (1882–1931) — український геній польського походження. Більшість його тез не втратили своєї актуальності. Хіба не по-сучасному звучать слова Липинського, сказані понад 90 років тому: «Патріотизм, на якому будуються держави і нації, — це віра, це спокій душі, а не бізнес з надією на «добрі проценти» і не акторство з надією на оплески і дарунки юрби»?

Важко навіть охопити духовним зором усе, що звершила у сфері думки ця дивовижна людина за сорок дев'ять років, відведених їй долею для перебування на землі.

Метою нашої роботи стало дослідження сторінок життя та діяльності відомого історика, політолога, дипломата В'ячеслава Липинського, його внеску у розбудову Української держави, повернення нащадкам доброго шляхетного імені Великого Українця, доля якого пов'язана з волинським краєм.

У ході пошукової роботи ми, юні краєзнавці:

- опрацювали літературні, архівні джерела про життя та діяльність В. Липинського;
- провели зустрічі з авторитетними краєзнавцями, носіями інформації про В'ячеслава Липинського;
- відвідали історичні місця, пов'язані з життям і діяльністю Великого Українця на Волині,
- дослідили внесок В. Липинського у розбудову Української держави,
- ознайомились з науковим доробком В'ячеслава Липинського у Волинській обласній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки,
- здійснили експедицію до малої Батьківщини В. Липинського – село Затурці Локачинського району, поповнили знання про відомого земляка у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського,
- здійснили перегляд фільму «Мала Батьківщина Липинського», створений Волинською обласною творчою дитячою студією «Боривітер» (керівник Марія Лукашевич),
- популяризували зібрані матеріали на виховних заходах, навчальних заняттях, веб-сайтах закладу освіти, місцевої громади.

Актуальність нашого дослідження полягає у прагненні вивчати, осмислювати, популяризувати творчу спадщину В'ячеслава Липинського, таку необхідну для зміцнення нашої держави, донести до усіх небайдужих до долі України людей важливість об'єднання українців задля життя і процвітання держави.

Матеріали про В'ячеслава Липинського знаходимо у працях видатних українських істориків Тетяни Осташко, Надії Демиденко, публіциста і громадського діяча Михайла Слабошпицького. Не оминули увагою цієї неординарної постаті і

відомі волинські дослідники Олександр Дем'янюк, Валентин Малиновський, Іван Корсак, Віталій Кушнір, Наталія Гатальська.

З літературних, архівних джерел та від волинських науковців нам стало відомо, що малою Батьківщиною В. Липинського є волинське село Затурці.

Тут у шляхетній польській родині Казимира Липинського і Клари Рокицької 17 квітня 1882 року народився син В'ячеслав (у хрещенні: Вацлав-Вікентій).

До 12-річного віку виховувався дома. Приватні учителі підготували його до навчання в гімназії. Спочатку В. Липинський навчався у Луцькій гімназії, потім – в Житомирі, а завершив гімназійну освіту в Києві.

Перебування у Києві, де він був учнем 1-ї Київської гімназії, мало вплив на подальший розвиток його поглядів. Тут він потрапив в українське середовище, спілкувався з людьми різного віку, різних політичних переконань, але об'єднаних почуттям любові до України.

У 1902 році В. Липинський відбув на військову службу у драгунському Ризькому полку в Кременці. Після завершення служби продовжив навчання, здобув блискучу освіту: студіював агрономію та історію у Ягелонському університеті у Кракові, а також соціологію у Женевському університеті.

Перша світова війна застала В'ячеслава Липинського у родовому маєтку на хуторі Русалівські Чагари на Уманщині, звідки його, як офіцера запасу, призвали в діючу російську армію.

Після жовтневого перевороту він формує з резервної кавалерійської частини на Полтавщині українську бойову одиницю.

У праці «Листи до братів-хліборобів» В. Липинський згадує: «На початку революції я, як офіцер колишньої російської кінноти, мав під своєю командою більше сотні щиро мені відданих людей та мав у своєму розпорядженні пару сот прекрасних коней. Національний рух захопив, розуміється, і мій відділ, що складався майже виключно з самих українців. Вишито нам чудовий синьо-жовтий штандарт, на якому було написано: «В своїй хаті своя сила, і правда, і воля».

З цієї праці дізнаємось, що він був делегатом І Всеукраїнського військового з'їзду, який відбувся 6–8 травня 1917 р. у Києві. На власному досвіді В. Липинський переконався у згубності класової позиції Центральної ради, Генеральний Секретаріат якої відмовився надати офіційний статус українізованій ним військовій частині.

В.Липинський був прибічником ідеї створення регулярної української армії. Проте значна частина українських соціалістів у складі Центральної ради була переконана, що вистачить міліції. В результаті було загублено прагнення вояків-українців до творення власного національного війська, змарновано величезний енергетичний потенціал народу, і в час московсько-більшовицької навали, окрім кількох тисяч вірних Центральній раді вояків, не було кому захищати проголошену нею Українську Народну Республіку.

В уряді Павла Скоропадського саме В'ячеславу Казимировичу Липинському, ідеологові відродження української державної самостійності, була запропонована посада послаУкраїнської держави у Відні.

Офіційне призначення В.Липинського українським дипломатом відбулося 21 червня 1918 року Постановою Ради Міністрів про тимчасові дипломатичні представництва.

Головним завданням, яке стояло перед дипломатичною місією Української Держави у Відні, було приведення в життя умов Мирового договору, заключеного між Туреччиною, Німеччиною, Австро-Угорською Монархією і Болгарією, з одного боку, і Українською Народною Республікою, з другого, 9 лютого 1918 р. у спеціальному

документі, виданому за підписом Гетьмана всієї України П. Скоропадського, Голови Ради Міністрів Лизогуба та керуючого Міністерством Закордонних Справ Дорошенка, зазначено, що виконавцем цього завдання призначено «надзвичайного посланника і уповноваженого Міністра п. В'ячеслава Липинського».

Про це свідчить Уповноважуюча Грамота Уряду Української держави від 28 червня 1918 року надзвичайному послу і повноважному міністру В'ячеславу Липинському. Документ, переданий родиною Великого Українця, зберігається у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського.

У цьому музеї ми з великою цікавістю ознайомились з не менш важливим документом – дипломатичним паспортом Української держави, власником якого був В'ячеслав Липинський.

Прибувши до Відня, В. Липинський одразу активно включився у роботу. Успіх у діяльності посольства забезпечив склад команди, ретельно ним підібраний.

Вже 15 липня 1918 р. у Відні відбувся обмін ратифікаційними грамотами між Україною та Болгарією, а 24 липня – між Україною та Німеччиною. Це здійснено за безпосередньою участю В. Липинського.

Яскравою сторінкою в діяльності В. Липинського на посаді посла є його нота протесту від імені гетьманського уряду у відповідь на знищення в Берліні таємного протоколу як додатку до Берестейському миру стосовно включення Холмщини й Підляшшя до складу України.

Після повстання Директорії, яке Липинський вважав трагічною помилкою в українській історії, та повалення гетьманського уряду В'ячеслав Липинський ще сім місяців залишався на чолі дипломатичної місії у Відні, усвідомлюючи свій обов'язок перед Україною. Але політика Директорії щораз глибше утверджує його на думці, що він не може нести відповідальності за чужі помилки та прорахунки.

Вкрай негативно В.Липинський сприйняв звістку про страту полковника Болбочана.

У своєму листі від 16 жовтня 1919 р. міністру закордонних справ УНР А. Лівицькому В.Липинський писав: «Розстріл Отамана Болбочана се не "дрібний епізод", як доводиться від декого чути. Не дрібний тому, що при нашім страшнім убожестві на людей, кожна свідома, честна одиниця на вагу золота важиться в нашім національнім бюджеті. Не дрібніш тому, що Болбочан був одним з найвидатніщих представників тих Українців, котрі хоч пристали до національної роботи допіру в часах революції, але пристали щиро і всею душею. Він був одним з тих честних, свого імени достойних офіцерів, котрі, вступивши до української армії і прилучившись до свідомого українства, творили оружну міць і підставу нашої Держави. І цього лицаря, що б'ючись з ворогом пройшов всю Україну і що з неї не втік до самої послідньої хвилини (хоч міг се зробити, як се зробило, ще й гроші позабиравши, сотні инших "народолюбних" отаманів), благаючи цілими місяцями від Уряду тільки одного — суду над собою, який би дав йому змогу доказати свою невинність і вернутись на фронт до своїх улюблених полків — цього, одного з так рідких дійсних українських патріотів, розстріляли…».

Реакцією на розстріл одного з найдостойніших військових командирів полковника Болбочана був рапорт В. Липинського на ім'я Міністра Закордонних Справ про свою відставку.

В. Липинський не мав фахової дипломатичної освіти, а лише теоретично був підготовлений до праці в урядових інституціях, він здобув дипломатичний хист і правовий вишкіл у процесі розбудови самостійної держави. На жаль, через політичну боротьбу в середовищі української еліти у 1919 р. йому не вдалося реалізувати свій

фаховий потенціал, а його ідеї в цей період не здобули підтримки та не були належним чином оцінені сучасниками.

Після втрати Української державності В.Липинський не припиняє пошуків шляхів її відновлення, розробляє теоретичні підвалини українського державотворення, створює концепцію класократичної трудової монархії.

Аналізуючи причини поразки Українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., В. Липинський однією з її головних причин вважав відсутність чіткої концепції побудови держави: «ідея держави була неясна і туманна», а також «брак єдності між нашими провідниками». Останнє, на його думку, могло знову стати на перешкоді відродженню української державності в нових, більш сприятливих для України політичних умовах.

У «Листах до братів-хліборобів» читаємо: «Побили себе ми самі. Ідеї, віри, легенди про одну єдину всіх Українців об'єднуючу , вільну й незалежну Україну провідники нації не сотворили, за таку ідею не боролись, і тому розуміється така Україна здійснитись, прибрати реальні живі форми не могла».

Після складання повноважень дипломата В.Липинський залишається в еміграції.

Він оселився у Райхенау— гірському містечку в Австрії. Тут проживав майже безвиїзно. На роки еміграції припала його найінтенсивніша наукова і громадська діяльність: була опрацьована монографія «Україна на переломі. 1656-1659», звідси керував діяльністю створеного у 1920 році Українського союзу хліборобів-державників. Також видавав збірники «Хліборобська Україна» (1920-1925 роки), де друкувався його історіософський трактат «Листи до братів-хліборобів». (окремо виданий 1926 року).

В останні роки життя загострилася легенева хвороба. 14 червня 1931 року у санаторії Віннервальд (Австрія), що неподалік від Відня, перестало битися серце Великого Українця. Згідно із заповітом похований у волинському селі Затурці.

На основі зібраних матеріалів ми прийшли до висновків, що В'ячеслав Липинський, нащадок шляхетського польського роду, став будівничим Української держави, активно долучався до створення українського війська, був послом Української держави в Австро-Угорщині.

Ми гордимося, що інтелектуально-духовний світ цієї видатної особистості формувався на Волині.

Він був близьким помічником гетьмана Павла Скоропадського у будівництві Української держави, став на бік Української революції , взяв у ній активну участь і цим заслужив повагу нащадків. До того ж він один з небагатьох політиків, який проаналізував прорахунки учасників Української революції, причини їх поразки. Його концепції національної еліти, територіального патріотизму, релігійної толерантності не втратили свого практичного значення для розбудови української державності й у наші дні.

Якби досвід державного будівництва доби Української революції було задіяно з початку 90-х років XX ст., багатьох помилок вдалося б уникнути. На наше переконання, спостерігався б суттєвий поступ у внутрішній та зовнішній політиці сучасної України, а не затяжне топтання на місці.

Події доби В'ячеслава Липинського перегукуються з сучасними подіями в Україні, коли відсутність єдності народу, агресія сусідньої держави привели до воєнних дій. Боронячи незалежність України, гинуть кращі її сини.

Ми вважаємо, що В'ячеслав Липинський – великий українець, ім'я якого назавше вписано в історію України. Актуальними і через 100 років залишаються висловлені ним у «Листах до братів-хліборобів» пророчі слова: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути...»

ІВАН ВИГОВСЬКИЙ І ЛЮБОМЛЬСЬКИЙ КРАЙ

Мікша Анна, учениця 9 класу Гущанського ліцею Рівненської сільської ради Любомльського району Волинської області
Керівник: **Середа Ніна Юріївна**, вчитель математики, керівник військово-історичного музею

Волинська земля виростила чимало відомих борців за волю України. Процес національного відродження, що охопив нашу країну з кінця ХХ ст., повернення із забуття багатьох імен державних, військових і політичних діячів – усе це дає можливість наново переосмислити минуле України, без глибокого пізнання якого неможливо виробити вірні орієнтири на майбутнє. Часто на хвилі визначних подій тієї чи іншої епохи виринали талановиті постаті, які справляли відчутний вплив на хід історичного розвитку. Такою особистістю був високоосвічений державний, політичний, військовий діяч, дипломат, гетьман Української козацької держави 1657-1659 років Іван Виговський.

Метою нашої роботи є дослідження життєвого шляху Іван Виговського від писаря до гетьмана та діяльності цієї визначної постаті на суспільно-політичній арені Волині, а саме Любомльщини. Адже доля Івана Остафійовича Виговського тривалий час була пов'язана з волинським краєм, з містами Луцьк і Любомль. Історик Наталія Яковенко твердить, що «майбутній гетьман розпочинав свою писарську кар'єру в Луцьку, де між 1626 і 1640 роками служив у місцевій канцелярії як підписок і намісник підстарости, одночасно ведучи широку адвокатську практику..."

Що ж пов'язувало І.Виговського з Любомльським краєм? Саме таке запитання ми поставили перед собою і, опрацювавши певну літературу, архівні документи, статистичну інформацію, здійснивши походи козацькими шляхами Любомльського району та Волині, в своїй роботі даємо відповідь на нього.

Згідно твердження польського науковця О.Яблоновського, родина Виговських була походження руського, від князів Глинських. Родинним гніздом роду був Овруцький повіт на Волині. Діти овруцького боярина Луки у 1541 році отримали від польського короля Сигізмунда Старого земельні наділи на Київщині, коло Вигова. У 1546 році вони дістали королівське підтвердження цього надання «на вічні часи», після чого стали звати себе Виговськими.

Всі ці родинні акти, разом з листом короля Сигізмунда Старого (1541 р.) до Київського воєводи Андрія Коширського з наказом увести братів Лучичів у володіння наданими їм землями, майбутній гетьман Іван Виговський дав вписати 7.05.1631 року до судових городських книг Луцьких та таким чином зберіг їх для потомства й історії.

Виговський здобув добру освіту, чудово володів, крім рідної української мови, ще й церковнослов'янською, польською, латинською, непогано знав російську мову, був вмілим каліграфом. Згідно із Самійлом Величком, Виговський був «вивчений вільним наукам, славився за дотепного і вправного у писарських справах».

Іван Виговський розпочав писарську кар'єру в Луцькій замковій канцелярії, де працював впродовж 1626-1640 років. Служив юристом у міському суді в Луцьку, згодом – намісником Луцького старости. Брав участь у діяльності Луцького Хрестовоздвиженського братства.

Військова кар'єра майбутнього гетьмана розпочалася у кварцяному війську Речі Посполитої, з якого складався кістяк польської армії. У 1640-х роках службова кар'єра приводить українського шляхтича до Києва, де він стає писарем у польського військового комісара Шемберга, комісара Речі Посполитої над Військом Запорозьким у 1638-1648 роках. Очевидно, тоді ж Виговський познайомився та увійшов у тісніші контакти з Богданом Хмельницьким — тодішнім генеральним писарем Війська Запорозького.

На початку Національно-визвольної війни ротмістр Виговський, перебуваючи у війську гетьмана коронного Миколи Потоцького, брав участь у битві під Жовтими Водами. У вирішальний момент бою (16 травня 1648 року) він був поранений, знепритомнів і потрапив у полон. Тричі він тікав, але невдало, й тоді його прикували до гармати. Бранця врятував Богдан Хмельницький, котрий викупив його в хана Іслама III Ґірея за коня. Тоді Виговський дав гетьману присягу вірно йому служити і додержав її. Перейшовши на бік українського війська, Виговський служив особистим писарем гетьмана та супроводжував Богдана Хмельницького у переможному поході 1648 року, став одним з найближчих дорадників Б.Хмельницького в переговорах з Московщиною, Швецією, Кримом, Польщею.

Під час облоги Львова Хмельницький посилає Виговського до трансільванського князя Юрія II Ракоці. Завдання цієї місії полягало в укладенні союзу. Це було перше українське посольство до Трансільванії, і справа таки дійде до союзу з нею (1656).

Будучи особистим писарем гетьмана, Виговський став головним, поряд з гетьманом, упорядником «Реєстру Війська Запорозького 1649 — поч. 1650 р.р.». На останній сторінці «Реєстру» стоять власноручні підписи видатних державних діячів України – гетьмана Богдана Хмельницького та генерального писаря Івана Виговського.

Дослідник Я.І. Дзира робить висновок, що в реєстрі «літерами української абетки позначені всі живі звуки національної мови. Отже, за 200 років до запровадження Пантелеймоном Кулішем нашого фонетичного письма, воно було введене в середині XVII ст. Іваном Виговським, який зробив спробу відтворити й узаконити національну абетку. Адже до цього його зобов'язувала й посада генерального писаря уряду Богдана Хмельницького. Іван Виговський виявився блискучим майстром українського ранньомодерного письма: пишного, мальовничого, орнаментального, пов'язаного з народним мистецтвом, яке є ключем для розуміння і пояснення важливих законів книжної української мови стосовно правильного вичитування голосних літер, окремих приголосних. Свою абетку Виговський та писарі творили на основі церковнослов'янського, грецького, латинського зображення літер, одначе багато з них є витвором власної уяви і мистецького таланту писарів, зокрема Виговського. У такий спосіб він майстерно малював національний орнамент (рослинний і геометричний) імен і прізвищ свого народу, його неповторність, що нагадує декоративне мистецтво.

Козацький Реєстр 1649 року – унікальний документ, виняткове і єдине в своєму роді джерело, яке відобразило мову української нації на великих просторах Української козацької держави.

В 1651році Виговський, як генеральний писар, бере участь у Берестечківському поході. Після зрадницького відступу союзників-ординців і захоплення ханом гетьмана Хмельницького, Виговський проявив себе енергійним і досвідченим полководцем і дипломатом. Внаслідок активних дій Виговського було звільнено з татарського полону Б. Хмельницького. Гетьман разом із генеральним писарем, Іваном Богуном та

іншими сформував нове військо для відсічі полякам, які після перемоги під Берестечком просувалися у Наддніпрянську Україну. Відбуваються жорстокі бої під Білою Церквою, у ході яких козацькому війську вдалося зупинити ворожу навалу. Завдяки дипломатичній активності Хмельницького та Виговського, 28 вересня 1651 р. був підписаний Білоцерківський договір. 1652-й рік приніс Україні реванш за поразку під Берестечком – перемогу під Батогом (2 червня 1652 р.). Виговський, який проводив енергійну дипломатичну діяльність, особливо, коли Б.Хмельницький був тяжко хворий в останні два роки свого життя, якнайбільше прислужився до створення могутньої коаліції проти Речі Посполитої.

Однак фортуна відвернулася від керманичів Української держави. Погіршилася міжнародна ситуація, загострилися соціальні суперечності у середині українського суспільства. Москва дедалі менше прагнула перемоги над Річчю Посполитою, намагаючись знищити незалежну Україну та перетворити її в свою колонію.

Після смерті Б. Хмельницького на раді у Чигирині у вересні 1657 року І. Виговського обрано гетьманом на невизначений час («поки змужніє Юрій Хмельницький»), а на старшинській раді в Корсуні 25.10.1657 року проголошено повноправним гетьманом. Новий гетьман продовжував політику Б.Хмельницького, спрямовану на досягнення повної державної незалежності України. Щоправда, перехід булави до Виговського припав на складний час, коли погіршилося міжнародне та внутрішнє становище України.

Новообраний гетьман Іван Виговський прагнув здійснити задуми Великого Богдана. Закінчив початі ним переговори з Швецією, вже в жовтні того ж 1657 року уклав вигідний українсько-шведський договір. Відновив союз з Кримським ханством. Підбурювана царизмом опозиція на чолі з М.Пушкарем повстала збройно. Влітку 1658 року Виговський розгромив запорізького кошового Я. Барабаша й полтавського полковника М. Пушкаря, що стали на чолі повстання проти нового гетьмана, спираючись на Москву.

Відверто ворожі дії Москви змушують Виговського шукати захисту здобутків української революції. Крім відновлення вимушеного союзу з ханом, підготовлено і укладено Гадяцький договір 16 вересня 1658 року. За ним будувався рівноправний союз Корони Польської, Великого князівства Литовського і України під назвою Великого князівства Руського. Три народи утворювали федеративну державу - Річ Посполиту. В ній Україна мала свого гетьмана, армію, свої фінанси, суд. Православна церква рівноправна з католицькою. Переговори Виговського з Швецією і Польщею мали головну мету – порвати зв'язки з Московщиною, добитись, спираючись на Швецію і Польщу, цілковитої незалежності України від Москви.

Усередині Великого Князівства Руського все мало носити вигляд самобутньої держави. Верховна законодавча влада повинна випливати з національних зборів депутатів; виконавча – повинна знаходитися в руках гетьмана, обраного довічно вільними голосами станів і затвердженого королем. Але союз із Польщею, незважаючи на його блискучі умови, підняв проти себе Лівобережну Україну, підняв і Запоріжжя з його відомим кошовим Сірком. Відтоді Правобережна і Лівобережна Україна остаточно відкололися одна від одної політично, а об'єднувалися тільки в окремі моменти. Лівобережжя дедалі більше підпадало під вплив Москви.

Після цієї угоди Виговський остаточно вирішив порвати з Москвою і, зібравши козацькі полки, наймані війська, орди кримського хана та армію польських союзників, рушив на московське військо, яке тримало в облозі місто Конотоп. Маючи під рукою вдесятеро менше, ніж у противника, військо, гетьман Виговський здобув блискучу перемогу. Скористатися перемогою гетьману завадила внутрішня старшинська

опозиція. Підтримані запорізьким кошовим І. Сірком, сильні антипольські настрої в широких верствах суспільства зумовили неприйняття Гадяцького договору більшістю козацтва. За таких умов І. Виговський у вересні 1659 року скликав козацьку раду в Германівці і склав булаву.

Після зречення гетьманства І. Виговський прибув на Волинь. 20.05.1659 року, на прохання короля Яна Казиміра, королева Людовика Марія видала привілей І.Виговському на Любомльське староство. А вже 4.06.1659 року сам король Ян Казимір видав Виговському грамоту на Любомль і нові герби. В грамоті сказано, що король дарує в дідицтво на вічні часи староство Любомльське і м. Любомль, що належали королеві Людовиці Марії, з усіма до того староства належними містами, містечками і селами, фільварками, а також з усіма пожитками, доходами, а також нащадкам І. Виговського на вічні часи. .Також йому було надано ще й Барське староство. Одночасно він став старостою Чигиринським, а в 1660 році – польським сенатором. Через два роки Виговський став Київським воєводою. У 1660 році одержав Виговський від Папського Престолу графське звання. З 1662 року він член Львівського православного братства і стає опікуном всього православ'я на правобережній Україні. Особливо проявив себе як заступник інтересів православного населення.

Ставши Любомльським старостою, Іван Виговський, єдиний в речі Посполитій, реалізував постанову Гадяцької угоди в його релігійній частині. Будучи опікуном місцевих церков, він на території староства вивів всі уніатські церкви з-під юрисдикції уніатського єпископа Якова Суші і перевів їх у православ'я. Всі 13 парафій староства стали обслуговуватись православними священиками.

Будучи великим захисником православ'я, Іван Виговський надавав церквам Любомльського староства земельні наділи і фінансову підтримку, обдарував землями церкви: с. Хворостів, с. Полапи, с. Головно. Одним з таких прикладів був привілей від 10 лютого 1661 року, де І. Виговський повідомляв, що він вирішив збудувати церкву в селі Нудиже та подарувати їй і тутешньому священику відповідний наділ землі. Він мотивував свій вчинок так: «…щоб хвала Божа в святому православ'ї поширювалася, я дозволяю своїм підданим Нудизьким закласти будівництво церкви Воздвиження Чесного Хреста…». Священик отримав від гетьмана на церкву лан та ділянку під будинок на свої потреби, поле і город. Ймовірно, в ці часи в храм, за участі фундатора церкви, Любомльського старости, українського гетьмана Івана Виговського, була передана ікона «Воздвиження Чесного Хреста». У 1910 році ікона вивезена експедицією видатного етнографа Данила Щербаківського і зберігається у фондах Національного художнього музею України.

У березні 1664 року Іван Виговський, на той час воєвода київський, став жертвою інтриг з боку Павла Тетері та канцлера Миколи Пражмовського, які хотіли його позбутися з огляду на тодішній неспокійний стан на Україні, а, крім того, Тетеря мав з ним особисті рахунки. За наказом Тетері, що був тоді з польською допомогою поставлений гетьманом Правобережної України, польський комендант, полковник Себастьян Маховський арештував Виговського, якого без суду і слідства було розстріляно 19 березня 1664 року. В провину ставили те, що він знову хотів вернути собі гетьманство, що він у зносинах із запорізьким кошовим Іваном Сірком, який керував повстанцями. Як розумний і досвідчений політик, він не міг на це піти, розуміючи безперспективність цієї справи.

Як сенатор, Виговський мав право апелювати до сенаторського трибуналу, але йому в цьому було відмовлено. Дозволено було тільки написати духовний заповіт, що він і зробив в останню ніч. У заповіті він відкинув всі звинувачення і заповів дружині,

сину Остапу і дочці, як розпорядитися його майном і землями. Зокрема, Любомль він записав своїй дружині на пожиттєве помешкання, а доходи з Любомльських, Барських і Рудських маєтностей на навчання сина Євстафія.

Іван Виговський став першим гетьманом української козацької держави, що був страчений за участь у боротьбі за її незалежність. Йому судилося стати гетьманом України у час, який в українській історіографії заведено називати добою Руїни. Міжнародна політика, яку проводив Виговський, мала на меті утворити в Україні справжню європейську державу, як підкреслював сам гетьман, – республіку на зразок Нідерландів чи Швейцарії. Виговський уклав союзний договір зі Швецією, перемир'я з Польщею, поновив союз із Кримським ханством та Туреччиною. Найбільшим його досягненням стала Гадяцька угода, яка гарантувала Україні самостійність у складі федеративного союзу трьох держав: Польщі, Великого Князівства Литовського та Великого Князівства Руського. Релігійна частина цієї угоди з успіхом, при підтримці І.Виговського, впроваджувалася на теренах Любомльського краю.

Волинь – козацький край. Уся вона була покозачена кілька разів і стала постійним носієм ідеї української державності, незалежності, волі. У козацькому реєстрі 1581року тільки одного полку є 74 волинян. Величезну кількість прізвищ волинян зустрічаємо в «Реєстрі Війська Запорозького 1649 року», де є прізвища, характерні і для нашого села: Бабій, Барабаш, Бондар, Вознюк, Дудич, Котляр, Кухта, Литвин, Шульгач, Ковальчук, Козак, Мельничук, Горбенко, Шпак і т.д. Це дає нам можливість відчути своє козацьке походження і бути гідними нащадками козаків.

Чи не найбільшою святинею землі волинської є поле Берестецької битви 1651року, в якій брав участь, як генеральний писар, Іван Виговський. Тут музей-заповідник «Козацькі могили», розташований на острові Журавлиха біля села Пляшева, тисячами експонатів оповідає про козацьку мужність у боротьбі проти польсько-шляхетського гноблення. Ми, як славні козацькі потомки, побували тут і пройшлись козацькими стежками, уявляючи, що тут ходили гетьман Богдан Хмельницький, Іван Виговський. З хвилюванням розглядали писарські інструменти генерального писаря Івана Виговського, речі козаків того часу, козацьку зброю.

Організовані екскурсії в Любомльський краєзнавчий музей та в музей-заповідник «Козацькі могили» поповнили наші знання про козацтво, про гетьмана Івана Виговського та його зв'язок з Любомльщиною.

Ми гордимося, що у нашому Любомльському краї на Волині проживав Іван Виговський, який увійшов у історію України як генеральний писар Війська Запорозького, гетьман України 1657-1659 років.

ФЕДІР ШТЕЙНГЕЛЬ – ВОЛИНСЬКИЙ МЕЦЕНАТ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИК

Мінаков Іван, 9 клас, член гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Рівненська обласна станція юних туристів» РОР

Мінакова Наталія Георгіївна, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Рівненська обласна станція юних туристів» РОР

Історія творення будь-якої держави має своїх героїв. Не має значення, який слід вони залишили – великий чи малий – вони своїми справами, вчинками, служінням Вітчизні розвивали та зміцнювали державу, якій служили.

В українській історії завжди були діячі, котрі, вочевидь, не будучи етнічними українцями, вважали Україну своєю країною, Батьківщиною, а українську справу – справою свого життя.

«Найчесніший та найшляхетніший українець, що носив лише німецьке прізвище», як казав про цю людину гетьман П. Скоропадський, Федір Штейнгель (нім. Theodor von Steinheil) народився 27 листопада (9 грудня) 1870 року в сім'ї балтійського німця, вихідця з Остзейського краю Німеччини, інженера, статського радника, барона Рудольфа Штейнгеля і українки з походження Марії Камінської.

На жаль, українці мало знають про Федора, він же Теодор, Рудольфовича Штейнгеля, аристократа за походженням, аристократа духу, громадського і політичного діяча, благодійника, мецената, вченого, без якого картина українського відродження початку XX століття була б зовсім іншою.

Балтійські німці, брати барони Магнус та Рудольф Штейнгелі оселилися у Києві у 70-х роках XIX століття.

Молодший брат Магнуса Рудольф під час будівництва залізниці на північному Кавказі здобув славу «маленького залізничного короля», але вкладав зароблений концесією капітал не лише у транспортну галузь. Ще однією його мрією була організація зразкових сільських господарств, тож на Кубані він заснував маєток Хуторок. Династію підприємців Штейнгелів і нині вважають людьми, що заклали підвалини економіки Кубані, і сьогодні ТзОВ «Хуторок» навіть виготовляє фірмове бренді «Барон Штейнгель».

А у 1878 році в нащадків угорського графа Естерхазі спеціаліст із будівництва залізничних шляхів, німець за походженням барон Рудольф фон Штейнгель купив Городок, розташований на північ від Рівного.

Саме сюди, у віці 8 років, переїжджає найбільш відомий із чотирьох синів Рудольфа та Марії Штейнгелів Теодор або, як його частіше називали, Федір.

Коли про баронів згадують у Городку, то передусім — про молодого Федора Штейнгеля, який провів у батьковому маєтку своє дитинство та юність, а загалом із невеликими перервами прожив у селі понад 60 років. Найімовірніше, початкову освіту він здобув в одній з київських гімназій. Навчався спочатку в Київському університеті, а згодом на природничому відділенні фізико-математичного факультету Варшавського університету, закінчити який завадив стан здоров'я (страждав нападами епілепсії, а тому й мусив часто відбувати спеціальні курси лікування в Швейцарії) [4]. Під час побуту у Варшаві зібрав колекцію букіністичної літератури про Волинь і там познайомився з М. Біляшівським, який у майбутньому розробив структурний план Городоцького музею. Після смерті батька у 1892 році успадкував городоцьку маєтність — понад 700 десятин землі. Від 1900 року - власник фабрики кахлю в місті Холм Люблінської губернії.

Ф. Штейнгель вів інтенсивне меценатське життя. На власні кошти побудував у Городку цегляну лікарню святого Бориса, де безплатно лікувалися всі хворі (22 тис. руб.) і щорічне її утримання; двокласне сільське училище - 22 тис. руб. (останнє утримувалось також на кошти барона, на його потреби він щороку витрачав приблизно 3 тис. 500 руб.), двоповерховий водяний млин (у занедбаному стані зберігся й донині), лазню для селян, будівництво якої коштувало 400 руб, бібліотеку, зробив дорогу до села. Існував також пожежний загін, що коштував понад 1 тис. рублів [9].

Крім того, під час епідемії холери у 1893–1895 рр. бароном Штейнгелем були облаштовані безкоштовні чайні («с чтением и картинами») в Городку, Ставках і Великому Олексині. У 1896 році був запрошений у с. Городок «очний» загін, утримання якого, як і кількох тисяч хворих на очі, відбувалося за рахунок барона, причому були збудовані для лікування просторі бараки.

Й нині збереглися спогади про те, як барон постійно допомагав селянам лісом, худобою, хлібом, грошима. На конференції під час святкування 125-річчя з дня народження барона у 1995 році Домна Гначучина, якій було вже 90 і яка свого часу працювала на кухні в маєтку, згадувала: коли в неї пропала корова − годувальниця сім'ї, барон дозволив їй вибрати з власного корівника будь-яку скотину.

Нижче наводимо спогади Ірини Лукашевич, яка малим дівчам зустрічалася з Федором Штейнгелем і зберігає найтепліші спомини про цю людину. Багато чого про барона пані Ірина почула від діда Івана Куліша, а ще вона є хранителькою фотоархіву родини Штейнгелів, який охоплює період з 1902 до 1920 років.

− У 1897 році барон на власні кошти збудував у селі двоповерхову школу з надбудовою − обсерваторією, − розповідає Ірина Лукашевич. − Але барон хотів навчити селян не тільки грамоті, а й основам агрономічної науки, вплинути на їхній культурний розвиток. Отож потрібен був досвід організації цієї діяльності, і Штейнгель звернувся по допомогу із кадрами до князя Неплюєва, який у Чернігівській губернії відкрив агрономічні школи ще у 80-х роках XIX століття.

Один з вихованців агрономічної школи Неплюєва, мій дід Іван Куліш, виявив бажання працювати в Городоцькій школі, був її директором й трудився поруч із бароном 20 років. У навчальному закладі зібрався колектив однодумців. При підборі вчителів Штейнгель оцінював не лише фахові здібності кандидатів − для нього було головне, щоб викладачі сповідували його педагогічні ідеї, не просто відбували години, а були зацікавлені у розвитку дитини, цікавилися її навчанням. А тому укладалися певні двосторонні угоди, в яких і зазначалися обов'язки педагогів й роботодавця. Усі вчителі брали участь у наукових екскурсіях. До археологічних долучалися лише чоловіки, до етнографічних − і жінки. Дідусь завжди згадував про ці походи із захопленням. У двокласній школі навчалися діти різного віку, часто майже дорослі юнаки й дівчата. Окрім занять, вечорами тут проводилися повчальні бесіди, вивчали нотну грамоту, створили хор. Селяни просто приходили порадитися з освіченими людьми. Сам барон Штейнгель безпосередньо брав участь в житті колективу школи, в шкільних екскурсіях «на природу», слухав шкільні концерти.

Незважаючи на своє багатство, родина Штейнгелів жила дуже скромно, їхній побут був надзвичайно простим. Дід розповідав, що кожної неділі, після богослужіння, барон запрошував до себе всіх викладачів, медиків, священика, управляючого маєтком на обід, на якому подавали борщ, гречану кашу, холодне молоко і ніколи − алкогольні напої. Після обіду збиралися в парку, за столом, біля самовару, обговорювали плани на майбутнє, радилися, обмінювалися інформацією».

«Співчуваючи завжди ідеї створення щонайбільшої кількості так званих обласних музеїв, я завжди вважав, що їх у нас в Росії недостатньо. Між тим вони можуть допомогти всебічному вивченню окремих частин нашої великої вітчизни. […] Проживаючи постійно на Волині та цікавлячись найбільш усього цим краєм, я дійшов висновку, що хоча багато зібрано, багато вже зроблено різними особами для вивчення нашого краю, та весь цей матеріал так розкиданий, що користуватися ним майже неможливо. Об'єднати усе це, зібрати окремі предмети, котрі відносяться до історії Волині, значно доповнити усе, чого ще мало, або й взагалі не розроблене, міг би лише обласний музей Волинської губернії. Такого у нас на Волині ще до цих пір немає, і тому я вирішив покласти початок», — зазначав Ф. Штейнгель [5]. Так почалося створення музею в с.Городок.

Для улаштування справи було запрошено М. Біляшівського, який розробив структурний план музею. Цей заклад діяв за широкою програмою і мав наступні відділи: природничий, географічний, антропологічний, археологічний, етнографічний

та бібліотеку. Вже за перший рік діяльності у природничому відділі музею було багато матеріалів з етнології (збирали: барон Ф. Штейнгель, граф Б. Толстой — у Рівненському повіті, Д. Мошков — у Заславському повіті); покладено початок колекціям плазунів та земноводних (Рівненського повіту), гербарію (зібраного Ю. Мошковим у Заславському повіті); також засновано колекції з мінералогії та палеонтології. У географічному відділі знаходилося 354 екземпляри, серед яких негативів та фотографій — 283 [6]. У липні–серпні 1897 року П. Біляшівським та бароном Ф. Штейнгелем були здійснені розкопки курганів чотирьох могильників Рівненського повіту. Результатом праці стало 16 знайдених предметів, датованих VII–IX ст., ці експонати були віддані до антропологічного відділу. В археологічному відділі налічувалося 103 предмети: доісторичні — 12, язичницького слов'янського віку — 28, історичного часу — 13, архітектурних пам'яток — 28, монети — 28, медаль — 1. До етнографічного відділу, окрім предметів народного побуту, входили також твори народної словесності — всього 252. Бібліотека ж за перший рік існування поповнилася на 179 екземплярів [7]. Усі витрати на влаштування, утримання, діяльність та поповнення колекцій музею взяв на себе барон Ф. Штейнгель (щорічне утримання «с первоначальним обзаведением» обходилося в 1 тис. руб. [11]).

Ф. Штейнгель був координатором діяльності городоцької бібліотеки, розсилав в університети Одеси, Києва, Москви, Харкова, Петербурга «Отчеты Городецкого музея Волынской губернии барона Ф.Р. Штейнгеля» (загалом було видано три випуски звітів, які хронологічно охоплювали період від 1896 до 1904 р.), а Федір Штейнгель, як керівник музею, виступав із доповідями і рефератами на різноманітних конференціях та з'їздах. З часом музейні експедиції проводилися рідше, але експозицію поповнювали приватні дарунки.

Городоцький музей проіснував до 1914 року. На початку І Світової війни, відчуваючи, що йому загрожує небезпека, барон вирішив вивезти експонати в безпечне місце. Частина його колекцій була частково евакуйована до Києва, інша — в маєток брата на Кавказ, де їхні сліди й загубилися. Зникла й бібліотека. У 1920 році на засіданні Тимчасового комітету Всенародної бібліотеки України академік Агатангел Кримський доповідав, що бібліотека Штейнгеля зберігається в готелі «Паласт». Куди вона поділася звідти, ніхто не знає й досі. Нині на стіні будинку в Городку, де був музей, є лише табличка, що засвідчує його минуле існування.

Як вияв вдячності за його подвижницьку й меценатську діяльність 30 жовтня 1900 року волинський губернатор «вошел с представленим об испрошении землевладельцу с. Городка Ровенского уезда, барону Штейнгелю, во внимание к его обширной благотворительной деятельности, награды званием Камер-Юнкера Двора Его Императорского Величества» [10].

Попри все вищенаведене, він був досить скромною, навіть сором'язливою людиною, яка критично ставилася до самої себе.

У 1909 року городоцький маєток баронів Штейнгелів відвідали учасники волинської експедиції на чолі з відомим українським етнографом Ф. Вовком. Л. Чикаленко прибув до Городка раніше від інших, тож мав досить часу ближче зазнайомитися з його власниками. «Цікава то була родина, з великими зв'язками серед російського суспільства, але з виразними симпатіями до всього українського» - писав Л.Чикаленко. [11].

Навесні 1906 року Ф. Штейнгеля було обрано депутатом Державної думи (у м. Києві від партії кадетів), яка розпочала свою роботу від 17 квітня. Першим же депутатським кроком новообраного парламентарія була підготовка звернення виборців від м. Києва до ради міністрів Російської імперії з вимогою скасування

смертної кари та повної амністії «за усіма злочинами політичними, аграрними, страйковими і друку, а також — скасування необмежених законів» [12]. Звернення, окрім Ф. Штейнгеля, підписало ще 70 виборців-киян. У Думі він був членом розпорядчої комісії, а також так званої комісії 33-х, що працювала над підготовкою аграрного законодавства, та одним з ініціаторів закону про громадянську рівність [13]. За 72 дні роботи цієї Державної думи депутат Ф. Штейнгель підписав такі законопроекти: «42-х» з аграрного питання, «Про громадянську рівність», «Про збори», «Про зміни статей 55–57 Утворення Державної Думи», а також виступив доповідачем від 4-го відділу з питання перевірки прав членів Державної думи та підтримав численні протести проти адміністративного свавілля, брав участь у дебатах стосовно Білостоцького погрому [14]. Після дострокового закриття Думи Ф. Штейнгель повернувся на батьківщину до Городка, де особисто виступив перед земляками й пояснив про причини розпуску першого російського імперського парламенту [15].

Під час виборів до другої Державної думи (січень 1907 року) не мав права бути обраним. Своєю чергою Ф. Штейнгель закликав людей твердо стати на шлях саботажу наданню пожертв на утримання солдатів і російської армії, через що Волинське губерніальне жандармське управління навіть завело на нього кримінальну справу. Утім оскільки селяни, які чули цю промову, відмовилися свідчити протии барона, справу було закрито через відсутність складу злочину [17].

Тим часом революційні події в імперії пішли на спад і до кінця 1907 року фактично вихолодилися під тиском посилення реакції царського режиму. Проте відроджена політична активність вже набула нової динаміки. В Україні 1908 року різнопланові громадсько-політичні сили об'єдналися у своєрідну нелегальну коаліцію — Товариство українських поступовців (ТУП). Членами ТУПу стали провідні тогочасні вітчизняні освітні, культурні, громадські та політичні діячі.

Увійшов до однієї з київських громад ТУПу й Ф. Штейнгель. Що ж до національно-політичної орієнтації, то на той час він залишався, як і переважна більшість його колег, автономістом і був прихильником «вільної України» у складі федеративної Росії [18]. Є. Чикаленко, згадуючи про громадську діяльність Ф. Штейнгеля, зазначав, що він «раз у раз стояв за вживання української мови серед українців» [18].

Лідери партії кадетів (надто її правого крила) все ж категорично заперечували право українців на власну мову та культурно-політичну автономію. Ці вимоги, натомість підтримували члени партії з України. Тож, аби узгодити позиції перед черговими виборами до Державної думи, лідер кадетів П. Мілюков вирішив зустрітися з кадетами-українцями. Зустріч, на яку було запрошено представників київського комітету, зокрема І. Полторацького, Е. Шольпа, В. Косинського, М. Василенка, М. Могилянського та Ф. Штейнгеля, відбулася 7 жовтня 1913 року. Українські члени партії висловили власну платформу з цього питання, а також розкритикували представників правого крила кадетів. Так, Ф. Штейнгель, заперечуючи звинувачення у сепаратизмі, заявив, що вони прагнуть лише того, «щоб на Україну дивилися як на область, що має таке ж право на автономію, як і Польща» [19].

«Ми намагаємось через автономію перейти до національного буття, — наголошував він. — Домінантна роль в автономній українській області повинна належати українцям, але й інші національності не повинні пригнічуватися. Для нас, крім загальнодержавних свобод, необхідна свобода мови. Без цього неможлива пропаганда в селянських масах» [20]. Додам, що керівництво конституційно-

демократичної партії так і не сприйняло аргументації своїх українських колег і частково пом'якшило свою позиції лише щодо окремих моментів легалізації української мови.

Окрім політичних справ, Ф. Штейнгель продовжував займатися активною господарчою та громадською діяльністю. Він був почесним мировим суддею Рівненського повіту, членом облікового, позичкового комітету Рівненського відділення Державного банку, почесним наглядачем Рівненського 2-класного міського училища, членом опікунської ради Київського комерційного інституту. Очолював Київське товариство взаємного кредиту з річним обігом капіталу майже в півмільярда рублів [1].

Від осені 1915 до весни 1917 року Ф. Штейнгель — голова Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст. Комітет за головування Ф. Штейнгеля досить швидко розростався. Наприкінці 1915-го він мав у своєму складі десятки великих лазаретів на фронті, десятки санітарних поїздів, розширену мережу медичних, харчових, санітарних, дорожніх пунктів, усілякі склади, майстерні, дорожньо-технічні відділи в різних частинах України. З розростанням мережі Комітету в ньому отримали право на роботу українська інтелігенція і шкільна молодь [2]. Ф. Штейнгель повністю українізував діяльність Комітету. За словами Д. Дорошенка, «для нього справді не існував "ні еллін, ні іудей", але він думав, що в ділі організації широкої громадської роботи українцям на їх рідній землі повинно належати перше місце. Отже, в члени Комітету, на посади уповноважених Союзу міст, Ф. Штейнгель запросив українців і провів їх затвердження через Москву» [3]. Незабаром, за протекцією Ф. Штейнгеля, Комітет став майже виключно українським, до його складу ввійшли: А. В'язлов, М. Біляшівський, Д. Дорошенко, А. Ніковський, В. Уляницький, Ф. Матушевський, В. Леонтович, І. Красковський.

Окрім виконання безпосередньо покладених на Комітет функцій допомоги пораненим воякам, біженцям і відновлення інфраструктури прифронтової смуги, під головуванням Ф. Штейнгеля зроблено значний внесок у розвиток українського шкільництва. За надані Комітетом кошти «Товариство Півдня Росії», під маркою «Всеросійського союзу міст», відкрило в Галичині сотні дитячих захоронок, народних шкіл з українською мовою навчання. Десятки подібних шкіл відкрито довкола Києва. Матеріальну допомогу від Комітету отримували українські гімназії в Тернополі, Чорткові й Чернівцях. Для шкіл Галичини закуплено й передано тисячі українських підручників [21].

Після Лютневої революції в Росії Ф. Штейнгель разом із провідними діячами Товариства українських поступовців був одним з ініціаторів створення Української Центральної Ради. Він підписав відозву [22] ради ТУПу від 8 березня 1917 року із закликом до народу підтримати новий державний устрій, робити внески на національний фонд, засновувати українські школи, відновлювати й засновувати нові «Просвіти», підтримувати українську пресу й готуватися до Установчої ради, яка мала розглянути питання проголошення автономії України в перебудованій на федеративній основі Росії [23].

29 квітня 1918 року Центральну Раду було розпущено й ліквідовано Українську Народну Республіку внаслідок державного перевороту. Того дня було проголошено постання нового державного утворення — Української Держави у формі гетьманату генерала П. Скоропадського. Гетьман здобув диктаторські повноваження, проте фактично його влада суттєво залежала від впливів Німеччини та Австро-Угорщини, 450-тисячні союзно-окупаційні війська яких перебували на території України. За таких умов надзвичайної ваги для гетьманського режиму та всієї Української Держави

набували взаємини з Німецькою імперією, а відтак і посада українського посла у Берліні.

Д. Дорошенко, призначений міністром закордонних справ, наполіг, щоб послом Української Держави в Німеччині став барон Ф. Штейнгель.

Ф. Штейнгель, власне, не був націоналістом-самостійним, дотримувався федералістських поглядів, проте був свідомий своєї відповідальності в державних справах. Відтак, розглядаючи пропозицію очолити українське посольство в Берліні, він попередньо зауважив Д. Дорошенкові, що за умови своєї згоди має намір набрати до посольського штату, перш за все, людей кваліфікованих, без огляду на їхню національну приналежність. «Він зазначив, що розуміє приналежність людей до українства в державному розумінні, а не вузько національному, — згадував Д. Дорошенко, — і через те бажав би запросити на службу людей, котрі хоч досі в українських колах були незвісні й до національного українського напрямку не належали, але територіально походячи з України й визнаючи себе громадянами Української Держави, вони будуть добрими й корисними службовцями» [24].

2 червня 1918 року Німеччина де-юре визнала Українську Державу, а вже 10 червня цього року керуючий Міністерством закордонних справ Д. Дорошенко на засіданні Ради Міністрів подав представлення «про призначення на посади посланця при Берлінському уряді й особно — Германського Імператора барона Штейнгеля», яке члени гетьманського уряду схвалили [26]. Офіційне призначення українського посла в Берліні відбулося 21 червня 1918 року відповідно до постанови Ради Міністрів про тимчасові дипломатичні представництва. Гетьман П. Скоропадський затвердив пропозицію Ради Міністрів призначити послом до Німеччини Ф. Штейнгеля, а дещо пізніше у спогадах написав з цього приводу: «В Берлін поїхав барон Штейнгайль, найчесніший і найблагородніший українець, що носив лише німецьке прізвище, але навіть не говорив німецькою мовою, що, звичайно, було для його діяльності великою проблемою» [27]. Пишучи відручного листа до імператора Німеччини Вільгельма II, гетьман України П. Скоропадський також не скупився на гарні слова у характеристиці свого посланця, наголошуючи, що «видатні здібності барона Штейнгеля і його непохитна відданість інтересам Держави Української — суть для мене запорука того, що він успішно виконає надане йому одповідальне доручення в справі скріплення приязних взаємин України з Німецькою Державою і що він виявить себе гідним довіри Вашої Величності» [28].

Посол Української Держави в Німеччині Ф. Штейнгель прибув до Берліна 1 липня 1918 року й того ж дня дав інтерв'ю німецькій газеті «Lokal Anzeiger».

Попри окремі недоліки в діяльності посольства, позитивів у його роботі протягом літа-осені 1918 року все ж було значно більше, а поважність особи Ф. Штейнгеля сприяла підвищенню авторитету Української Держави в Німеччині. З цього приводу міністр закордонних справ Д. Дорошенко зазначав: «Українське посольство [...] зробилося одним з осередків тогочасного дипломатичного світу у Берліні, що було важно з огляду на наші бажання увійти в ближчі зносини з нейтральними державами» [29]. Голова інформаційного відділу берлінського посольства В. Левицький повідомляв, що українська політика в Німеччині мала «гурт своїх ідейних прихильників, але для широких верств німецької суспільности вона лишалася і далі загадкою» [30]. Представники Києва кропітко працювали над розвіюванням упередження серед пересічних бюргерів щодо України як однієї з причин того, що революційна Німеччина зазнала від «тих нещасних експериментів старого німецького уряду, що довели Німеччину до розвалу» [31].

З падінням гетьманської Української Держави закінчилася й дипломатична кар'єра Ф. Штейнгеля. З 11 лютого 1919 року послом відновленої Української Народної Республіки в Берліні став М. Порш.

Після зайняття України більшовиками Ф. Штейнгель залишився в Німеччині. Там він згодом дізнався, що в жовтні 1919 року в Одесі більшовики вбили його сина, Бориса Штейнгеля, й що радянська влада конфіскувала усі підприємства, будинки й маєтки Ф. Штейнгеля та його братів в Україні та на Кавказі [32]. Родинну усипальницю на Аскольдовій могилі в Києві, збудовану архітектором В. Городецьким, де була похована друга дружина Ф. Штейнгеля Віра Миколаївна, 1936 року комуністами було висаджено в повітря. Звістка про цю подію вразила Ф. Штейнгеля. Також комуністи знищили фундовану його матір'ю, баронесою Марією Штейнгель, Стрітенську церкву в Києві [33], а в садибі Магнуса Штейнгеля на початку вулиці Ярославів Вал у Києві розміщено консульство нацистської Німеччини. 1924 року Ф. Штейнгель повернувся в Україну і мешкав у своєму маєтку в с. Городок на Рівненщині, яка на той час входила до складу Речі Посполитої. Він продовжував активно займатися доброчинністю, а також цікавився політикою, зокрема набув членства в Російсько-селянській партії («Селянська Росія — Робітнича Селянська Партія» С. Маслова), яка захищала інтереси українського селянства. Як член цієї партії 25 грудня 1935 року Ф. Штейнгель представляв Волинь на І з'їзді російських організацій у Польщі [34]. Син Ф. Штейнгеля Володимир очолював організацію російської національної меншини в ІІ Речі Посполитій — Російський народний союз (пол. Rosyjska Unia Ludowa).

Як згадувала О. Головата, після приходу у вересні 1939 року на Рівненщину Червоної армії барон Штейнгель роздав знайомим та друзям усе своє майно, включно з меблями й книгами. 1 грудня 1939 року тимчасове правління міста Рівного прийняло постанову про передачу приміщення барона Штейнгеля в с. Городок відділу народної освіти для середньої школи. Родина Штейнгелів змушена була оселитися в домі своєї колишньої кухарки. Коли ж через певний час стало зрозумілим, що радянська влада не обмежиться конфіскатами, й життю Штейнгелів загрожує небезпека, вони, на пропозицію І. Куліша, вирішили тікати до окупованої німцями Польщі. «Осіннім хмурим вечором 1939 р. до нашого будинку по вулиці Скорупки, 3 (пізніше Чапаєва) під'їхала підвода, — згадувала І. Куліш-Лукашевич, — з неї зійшли люди в селянському одязі — жупанах, чоботах, хустках. Напевно і запам'ятався цей епізод мені тому, що видався маскарадом: в такому незвичному вигляді з'явились Штейнгелі… Наступного ранку їх уже в домі не було. Як пізніше розповідав мені дід, о 4-й годині ранку за ними прийшов «провідник»… і вони зникли. У Городку і Рівному почали поширюватись чутки (вони і досі ходять в Городку), що Штейнгелів вивезли, розстріляли, посадили в Дубенську в'язницю. Двоє учасників цих подій — дід і їздовий, що привіз баронську родину, — мовчали до кінця свого життя. Так закінчився життєвий шлях Штейнгелів на Рівненщині» [35]. За кілька днів до Городка в пошуках Штейнгелів прибули співробітники НКВС [36]. У січні 1940 року через Польщу Ф. Штейнгель разом зі своєю третьою дружиною Олександрою Вільгельмівною (німкеня за походженням, вона була його колишньою гувернанткою) були депортовані з Польщі й оселилися в Німеччині, у Раденбурзі, що під Дрезденом [37], щасливо пережив Другу Світову війну та бомбардування міста літаками союзницької авіації. В еміграції у них народився третій син — Федір. Наприкінці життя колишній посол писав мемуари. Помер Федір Штейнгель у віці 76 років. Сталося це 11 лютого 1946 року. Похований на цвинтарі Раденбургу.

Бібліотека та архів барона Ф. Штейнгеля нині не є цілісним зібранням. Бібліотека розпорошилася під час Першої світової війни, коли окремі її складові потрапили до Києва, частково — на Кавказ, про що свідчить лист самого Ф. Штейнгеля до М. Біляшівського від 26 лютого 1922 року [38]. Рукописи та листування свого часу були передані до Всенародної бібліотеки й нині зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Архівна частина, зокрема рукописні збірки та архівні доку менти, потрапили до Архіву давніх актів (ф. 284), звідки вони були переміщені в 1941 р. до Центрального державного історичного архіву в Москві (ф. 1118), у 1950 р. їх було передано до Державного архіву Житомирської області (ф. 435), потім — з Житомира до Рівного, де рештки архіву зберігаються й зараз у складі Державного архіву Рівненської області (ДАРО) [38]. Однак основна частина архіву барона Ф.Р. Штейнгеля зберігається в Інституті рукопису НБУ (ф. 109) й складається з біографічних матеріалів, матеріалів службової діяльності, листування тощо.

Нині в колишній садибі Рудольфа Штейнгеля на теперішній вулиці Воровського міститься Київський інститут ортопедії. У візерунках чавунної огорожі лоджії колишньої прибудови до будинку Штейнгелів і сьогодні можна побачити ініціали батьків Федора Штейнгеля — Марії та Рудольфа. Іменем барона Штейнгеля 25 грудня 1991 року була названа одна з вулиць села Городок Рівненського району, а біля загальноосвітньої школи встановлено меморіальну таблицю. Ім'я Ф. Штейнгеля від 25 травня 1993 року носить також одна з вулиць міста Рівне.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСТАТЕЙ ЮРІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА ПАСХАЛІНА ТА ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА ТИМОШЕНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Сулима Анастасія, 7клас, Носачівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради Черкаської області

Гуртова Євгенія Володимирівна, вчитель історії Носачівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради Черкаської області

Національно-визвольна боротьба українського народу в ХХІ столітті – це явище, коли наш противник-агресор піддав важким випробуванням не лише фізичну могутність українського народу, але й такі їх переконання як патріотизм і дружбу, відданість своїм традиціям, могутність людського духу. Якраз у ці важкі дні й місяці з особливою силою відобразилася незламність духу українців, які проявили чудеса героїзму на Майдані і на Сході, а також і у повсякденному житті, на неокупованих територіях.

Дослідження життєвого шляху всіх тих, хто боровся і бореться за долю нашої держави, дають можливість глибше зрозуміти причини незламності української нації, зробити необхідні історичні висновки, які мають виключно важливе значення в наші дні, коли намагаються зруйнувати територіальну цілісність нашої країни.

Юрій Олександрович Пасхалін та Олександр Іванович Тимошенко – це люди, на долі яких значний відбиток наклали події 2014-2017 рр. в Центрі та на Сході України. Але, незважаючи ні на що (суворі будні в зоні антитерористичної операції, складні матеріально-побутові умови, втрата бойових побратимів, численні перевірки на блок-постах, утиски та переслідування на Майдані), вони зуміли вистояти до кінця.

Національно-визвольна боротьба українського народу – це випробування, яке змогли подолати лише сильні духом люди, до яких можна віднести і згадуваних нами героїв. Ці люди зробили великий вклад не лише для формування суверенної,

незалежної української держави, а й у свідомість великої кількості українців, адже події 2014-2017 рр. довели, що український народ – нескорений, він готовий боротися за долю власної держави та допомагати тим, хто опинився у складній життєвій ситуації.

Юрій Олександрович Пасхалін – Герой України, Герой Небесної Сотні. Юрій Пасхалін – це людина, яка відважно захищала незалежність української держави на Майдані. Це борець, який, незважаючи ні на що, від початку і до кінця захищав і відстоював незалежність України.

Юрій Пасхалін народився 18 січня 1984 року в селі Носачів Смілянського району Черкаської області.

Навчався Юрій в школі № 11 міста Сміли до 6 класу, а потім його перевели в Харківське вище обласне гуманітарне училище (Школа олімпійського резерву). В дитинстві хлопець дуже любив бувати в селі: допомагати бабусі на грядках, а також бешкетувати. Залазячи на дерево чи на дах, він казав: «Я хочу неба дістати». Любов Юрія до висоти можна пов'язати з тим, що його предки походили з гір.

У Школі олімпійського резерву Юрій займався разом із старшим братом В'ячеславом. Але, займаючись важкою атлетикою, Юрій отримував сильні фізичні навантаження, внаслідок чого в нього почала розвиватись плоскостопість – і через це мати забрала його в Смілу. Згодом він закінчив загальноосвітню школу № 11 у місті Сміла.

З 16 років почав працювати на будівництві у місті Києві з старшим на рік рідним братом. Згодом він познайомився зі своєю майбутньою дружиною Світланою. Незабаром народився маленький синочок Юрчик, і тато з мамою намагалися створити для нього всі умови, щоб дитина росла здоровою і щасливою.

В останні роки життя Юрій мешкав у Києві, працював на приватному підприємстві.

Юрій разом з колегами по роботі ходив на Майдан. 18 лютого 2014 р. вдень він був на Майдані, а потім повернувся додому. Почувши по телевізору, що Майдан намагаються розігнати силою, а проти людей масово застосовують вогнепальну зброю − знову вирушив на барикади.

Разом з протестувальниками Юрій взяв участь у мирній ході до Верховної Ради, щоб ще раз нагадати про свої вимоги. Внутрішні війська перешкоджали ході учасників Майдану. Люди зуміли прорвати кордон силовиків. У відповідь було застосовано зброю, що призвело до чиленних поранень і смертей.

На превеликий жаль, біда не оминула Юрія Пасхаліна та його родину: 19 лютого… Постріл, другий… тиша – і нестерпний біль… Кров, вогонь, стрілянина на ураження… Невідомий вбивця автоматною чергою в спину розстріляв Юрія. Чоловік, зломлений автоматною чергою, отримав три вогнепальні і пневматичне поранення.

Лікарі констатували три вогнепальні поранення в спину, а коли тіло перевозили на Черкащину, до рідного Носачева, подушка в труні під головою Юрія стала червоною від крові – тому рідні вважають, що було ще й четверте поранення - в потилицю або шию.

Юрій Олександрович похований у рідному селі Носачів біля могили бабусі Насті

Юрій Пасхалін – це людина, яка репрезентує найкращі риси кожного українця: мужність, героїзм, любов до рідної неньки-України. Дослідження його постаті є важливим тому, що він – гідний приклад для школярів і молоді. Адже діти, дізнавшись про такого героя, неодмінно ще з більшим бажанням захочуть в дорослому житті стати такими, як він. А ще, прочитавши про нього або переглянувши

відео про героїв Небесної Сотні, вони ще з більшою вдячністю будуть відноситись до всіх захисників, розуміючи, що завдяки їм мають можливість жити у незалежній вільній Україні та споглядати на чисте, безхмарне небо над головою.

Олександр Іванович Тимошенко народився 25 жовтня 1974 року в селі Носачів на Смілянщині в сім'ї колгоспників. Батько був хліборобом (його немає в живих вже більше 20 років), мати також працювала в колгоспі. З 1982 по 1992 рік юнак навчався у Носачівській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів. З 1992 по 1994 рік служив у 4 полку Національної гвардії України міста Харкова. З 1998 по 2003 рік навчався в Східноєвропейській академії менеджменту, по закінченні якої отримав вищу освіту за спеціальністю «правознавство». Олександр Тимошенко – хороший сім'янин: у нього є дружина Галина та двоє доньок: Катерина та Марія. У Олександра є брат Володимир. Йому 45 років, він працює на залізничній станції імені Тараса Григоровича Шевченка.

Олександр Іванович – патріот, якому небайдужа доля України. В зону АТО потрапив добровільно під час другої хвилі мобілізації 22 серпня 2014 року разом із 28 побратимами із Черкас. Пізніше вони стали називатися військовослужбовцями 90-го окремого штурмового батальйону у складі 95 аеромобільної бригади. Олександр Іванович був призваний Черкаським ОМВК (командир – Кузьмін Олег Володимирович).

Олександр Тимошенко перед відрядженням в АТО проходив навчання на Житомирському полігоні, яке тривало 3 місяці. Хлопців, які потрапили на воєнну базу, вчили усьому, що так необхідно бійцеві. Для цього вони ділилися на дві групи і «воювали» один проти одного. Під час одного із випробувань Олександр Тимошенко і отримав свій позивний – Павук. Коли група «ворогів» зайшла у напівзруйнований будинок, то знайшли своїх противників і вивели їх. Усіх, окрім нашого героя. Він сховався на стелі у кутку, що і допомогло йому врятуватись. Пройшло трохи часу − і він зліз, вийшов слідом і врятував «своїх». Протилежна група, м'яко кажучи, була здивована, тому що вони нишпорили в усіх кутках, намагаючись знайти останнього учасника групи. З тих часів і повелося, що Олександр Іванович – «Павук».

Після навчання мобілізовані з Черкас переїхали у Костянтинівку – одне з перших міст, що було звільнене від терористів.

Олександр Іванович зазначає, що у зоні АТО він займався оборонною, наступальною та розвідувальною діяльністю. Про події на Сході АТО солдат-доброволець дізнавався завдяки планшету, який взяв із собою у зону антитерористичної операції. «Павук» зазначає, що у зоні АТО був забезпечений їжею та предметами першої необхідності. А його дружина зазначає, що чоловік воював у складних побутових умовах: «У найтеплішому місці, де «кіборги» могли відпочити хвилинку, температура була -7 градусів. У чоловіків не було можливості навіть розтопити воду для пиття, оскільки тепло одразу фіксувало вороже озброєння і по цих місцях відкривали вогонь… А про те, щоб вмитися, змінити одяг на сухий, поголитися або ж просто поспати кілька годин і мови не було!».

За особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі Олександр Іванович відзначений орденом «За мужність» ІІІ ступеня.

Свідчення Олександра Тимошенка є цінними для нас. Ми повинні використати кожну мить спілкування з ним сьогодні, щоб зберегти в пам'яті багатьох поколінь буремні історичні події. Це людина, подвиг якої вартий уваги: перебуваючи в складних соціально-побутових умовах, в небезпеці далеко від рідного дому, він готовий стояти до кінця, щоб поборотися за територіальну цілісність і суверенітет української держави.

РОЛЬ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ХОДІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Костюк Софія, вихованка гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Керівник: **Коханчук Віталій Петрович**, керівник гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Постать Сергія Єфремова посідає визначне місце серед діячів українського національного руху другої половини XIX – початку XX ст.

Сергій Єфремов (по материнській лінії – Крамаренко, по батьківській – Охріменко) народився 6 (18) жовтня 1876 року, у с. Пальчик, тепер Катеринопільський район Черкаська область, в родині священика. Навчався в Уманській духовній школі та в Київській духовній Семінарії. У 1901 році закінчив навчання на юридичному факультеті Київського університету.

Під час навчання в семінарії юнак бере активну участь у діяльності української громади. То був так званий гурток «Ельдорадо», зібрання якого відбувались у помешканні молодого дяка Луки Скочковського «на Кириловській вулиці біля Йорданської церкви». 1896 року Єфремов залишив семінарію і вступив на юридичний факультет Київського університету Святого Володимира. Відтоді починається його політична біографія – активна участь в українському русі, арешти, партійна робота і, зрештою, Центральна Рада та Генеральний Секретаріат…

Великий вплив на світогляд Єфремова справили народники 1870-х – 1880-х років, а про Ніколая Міхайловского він узагалі відгукувався з пієтетом, як про «найлюбішого письменника». Проте була й принципова відмінність між поколінням Сергія Єфремова та «фундаментально відірваними від українства» народниками на кшталт Володимира Дебагорія-Мокрієвича. «Общероси» не ставили перед собою якихось спеціальних національних завдань, зосереджуючись на політичній боротьбі. Це про них писав Франко 1897 року: вони «признавали себе в першій лінії соціалістами, і тільки в другій – українцями». На відміну від народників 1870-х, покоління Сергія Єфремова тісно пов'язувало ідеали демократії та соціальної справедливості з боротьбою за національну волю.

Політичну діяльність розпочав у студентські роки, ставши членом Загальної Української Безпартійної Демократичної Організації. Наприкінці 1904 разом із Б. Грінченком, М. Левицьким, Ф. Матушевським та іншими створив Українську Радикальну Партію, яка в 1905 році за його ініціативою об'єдналась із Українською Демократичною Партією, отримавши назву Українська Демократично-Радикальна Партія. У 1905 очолив Селянський Союз. У 1908 став одним із засновників і активним діячем Товариства Українських Поступовців. Співпрацював із багатьма українськими періодичними виданнями: «Зоря», «Правда», «Записки НТШ», «Киевская Старина», «Літературно-науковий вістник», «Рада», «Нова Рада», «Україна», «Украинская Жизнь» та іншими. Друкував у них статті публіцистичного й історико-літературного характеру.

У 1895-1918 – один із керівників видавництва «Вік». За гострі публіцистичні виступи на захист української національної культури й політичних свобод у дореволюційний період неодноразово заарештовувався російською владою. У березні 1917 увійшов до складу Української Центральної Ради, а в квітні 1917 на Українському Національному Конгресі обраний заступником голови УЦР і членом

Малої Ради. Після створення першого українського уряду – Генерального Секретаріату УЦР-УНР займав у ньому посаду генерального секретаря міжнаціональних справ. З вересня 1917 очолював Українську Партію Соціалістів-Федералістів. З квітня 1918 до травня 1920 офіційних посад не займав.

Єфремов брав участь у розробці концепції української державності, української національної культури й освіти. Він також був одним із найвидатніших представників неонародництва в українській літературі. Він вважав, що однією з провідних ідей в історії української літератури завжди була "визвольно-національна ідея".

Надрукував загалом близько десяти тисяч публіцистичних і наукових статей. Видав низку монографічних нарисів, присвячених творчості Марка Вовчка, Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Івана Нечуя-Левицького, Івана Карпенка-Карого, Панаса Мирного та інше.

Зі встановленням радянської влади в Україні змушений перейти на нелегальне становище й переховуватися. Восени 1919 на прохання Української Академії Наук Єфремова було амністовано. Його позбавили можливості займатися активною політичною діяльністю. Єфремов проводив велику наукову й науково-організаційну роботу. Будучи віце-президентом (1922-28) і головою (1924-28) УАН, очолював низку наукових товариств і комісій, наприклад, Комісію для видання пам'яток новітнього письменства України, Комісію для складання біографічного словника діячів України, Історико-літературне товариство при УАН та інші.

Упродовж 1923-1929 років, працюючи в Академії наук, Сергій Єфремов вів щоденник. У його записах багато сарказму: у певному сенсі це літопис більшовицького абсурду. Автор фіксував хроніку подій, супроводжуючи її в'їдливими коментарями.

Наприкінці 1920-х стало очевидним, що більшовики прибирають ВУАН до своїх рук. Ситуація особливо загострилася після того, як наркомом освіти став Микола Скрипник (1927 рік). Було запущено механізми фактичного підпорядкування Академії наркомові, замінено її керівництво. До академічних лав масово «пішли» урядовці, зокрема й сам Скрипник. А Єфремов потрапив у немилість: для комуністів він, відвертий противник більшовизму, давно вже став подразником номер один.

За відмашкою ЦК восени 1928 року почалася широка кампанія проти «єфремовщини». До шельмування академіка – ідеолога куркульства й петлюрівця! – підключилися навіть радгоспи, школи й оперні театри… А невдовзі почалась активна підготовка влади та її жандармів до процесу над СВУ – Спілкою визволення України.

Справа СВУ була інспірована більшовиками для винищення національної інтелігенції. «Нам треба українську інтелігенцію поставити на коліна. Кого не поставимо – розстріляємо», – не приховував намірів слідчий Соломон Брук. 45 обвинувачених – це вчені (лишень співробітників ВУАН – 26!), письменники, священики… Насправді ж, як стверджують дослідники, кількість засуджених у «справі СВУ» сягнула 30 тис. осіб! Усе відбувалося за логікою геноциду: для знищення нації спочатку потрібно відібрати в неї мозок. Далі відрубують «руки» (колективізація і Голодомор невдовзі відберуть життя в мільйонів українських селян). Для останнього етапу залишаються всі інші…

Сергієві Єфремову влада відвела роль лідера СВУ. Слідчому Соломонові Бруку вдалося зламати й самого Єфремова, який, зрештою, визнав існування «контрреволюційної організації» та свою причетність до неї. Чекіст зумів переконати академіка, що його «чесні зізнання» порятують інших. Зрештою, якби Єфремов не підписав протоколи допитів, заарештували б Онисю Дурдуківську, яка фактично була його дружиною…

Сергія Єфремова засудили до смертної кари із заміною її на 10-річне ув'язнення.

Його відправили до Ярославля в ізолятор. У листах із тюрми академік писав, що працює над порівняльним словником Шевченка й Шекспіра, перекладає. Наталя Павлушкова згадувала, що єфремовський переклад «12 стільців» Ільфа й Пєтрова вона сама занесла до Держвидаву, – та якщо він і став книжкою, імені справжнього перекладача в ній шукати не варто…

А завершилося життя Сергія Єфремова 10 березня 1939 року в сумнозвісному Владімірському централі. В'язень майже осліп. Тягар хвороб не залишав йому жодних шансів.

С. Єфремов як учасник українського національного відродження, проявляв свої знання та вміння у багатьох сферах суспільного життя, поєднуючи теоретичні напрацювання з практичною роботою: активно співпрацював з Українськими та російськими виданнями з метою висвітлення українських проблем на теренах усієї імперії, стояв біля витоків становлення українського книговидавництва та періодичної преси початку XX ст., виступав на захист рідної мови, працював над створенням літератури для українських шкіл, був задіяній в діяльності культурницьких організацій, у формуванні Першого українського Уряду, став активним учасником партійного будівництва в Україні, в утворенні та функціонуванні українських партій, які формувалися на патріотичних засадах.

Крім того, у своїх працях вчений обґрунтував неповторність и самодостатність української культури та мови і довів,що наш народ має власний потенціал для розвитку.

ЧИ ПОТРІБНА ЦЕРКВА В СЕЛІ?

Залата Анастасія, учениця 11-А класу Більмацької спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів «Інтелект», вихованка історико - краєзнавчого гуртка Запорізького
обласного центру туризму і краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді Запорізької обласної ради
Керівник: **Мальована О. В.**, вчитель історії, керівник гуртка історичного краєзнавства

З проголошенням незалежності України почався активний процес державотворення, який тісно пов'язаний з існуванням та поширенням духовних цінностей. Неможливо уявити народ без церкви, яка є осередком народної моралі, історичної пам'яті, духовної культури. Наша українська земля протягом багатьох століть була прикрашена чудовими витворами мистецтва – храмами, які були і окрасою місцевості, і місцем захисту в лихі часи, але саме найважливіше – вони символ єднання багатьох поколінь, які зберегли свою віру, мову, традиції, духовну культуру. Відроджується наша нація, відроджуються наші святині – храми, які засвідчують силу духу та неперервність долі українського народу. Віра базується не тільки на любові до церкви, Бога, ближнього, але й на відданості до рідного краю, Батьківщини.

Якими мають бути стосунки церкви з державою? Що дав нам Томос? Якою повинна бути церква? Чи потрібна вона селу? Коли Вселенський патріарх Варфоломій надав новоствореній ПЦУ томос про автокефалію, десятки релігійних громад українських міст і сіл заявили про свій перехід з підконтрольної Москві УПЦ (МП) до нової, визнаної Константинополем, української церкви. Українська релігійна громада – сама вільно вирішує, до якого духовного центру вона належить. І має повне право змінити своє підпорядкування – це право захищене у статті 8 закону «Про свободу совісті та релігійні організації».

Церква має великий авторитет у сільського населення, адже віддаленість від міста, відсутність інфраструктури має негативний відбиток, а тому, саме релігійна громада повинна сприяти об'єднанню,згуртуванню, бути тим місцем, де шанують особистість, де толерантно ставляться один до одного, де вислухають, де підтримують.

В селі Благовіщенка Більмацького району, Запорізької області є Свято – Преображенський храм,[1] який має півтора вікову історію та бере початок із 1840 року. Побудований за російсько –візантійським стилем, але з характерними ознаками українського бароко. Будівля у вигляді хреста, побудована з цегли, поштукатурена, до західної гілки прив'язана дзвіниця, а до східної – вівтар. Південна та північна гілки поєднували барабан та купол. Товщина стін 1 метр 10 см. Будівництво тривало довгих 20 років, велична споруда була розкішною, жителі здійснили нездійсненне! В 1861 році з'явилася однокупольна хрещата будівля побудована на кошти парафіян. З кінця ХІХ-го століття при церкві діяла школа грамоти. На початку 30-х років ХХ-го століття церкву закрили, частину було розібрано на будівельні матеріали, з яких побудували школу.

Зайшовши в церкву, переймаєшся духом спокою та умиротворення. Стіни, розписані бердянським майстром, заворожують. Особливо справляє враження Ісус на височезному куполі[2]. Оздоблений іконами XVIII століття храм переконує: він житиме в віках, і ніяка сила не зможе її знищити.

До 80-х років храм був занедбаний. Ініціатором відродження стала літня жінка Аполлінарія Хохлова, за її словами, їй в молодості було видіння, начебто вона має відбудувати церкву. Вона мешкала в далекому Сибіру, але пам'ятала про своє покликання згори. Тож, коли вона оселилася в селі, не мала спокою, а весь час намагалася згуртувати громаду. Однодумці зібрали більше тисячі підписів парафіян зі згодою щодо відродження храму. Відбудували і купол, і дзвіницю, за зразками збережених вікон та решіток створили нові.

12 листопада 1991 року релігійна громада Свято – Преображенської Української Православної Церкви Московського патріархату була зареєстрована Запорізькою обласною державною адміністрацією. До цього часу ситуація не змінилася, громаду села влаштовує ієрей Петро Місюра, який править служби тільки у вихідні з 2013 року. На жаль, активної ініціативи членів релігійної громади змінити своє підпорядкування немає.

На сьогоднішній день відродження храмів є актуальним не тільки для мешканців одного села чи громади, а й для всієї нашої країни. У збереженні окремих пам'яток народного будівництва визначальну роль відіграє повага до минувшини, історії, краси рідного краю. Так люди сьогодні дбайливо зберігають і поновлюють давні сільські церкви. Віра сприяє єдності народу, прищеплює нові ціннісні орієнтири, виховує гуманність, робить людину носієм моралі, заснованої на культурі совісті.

У сучасному світі панує принцип відокремлення церкви від держави, відбуваються процеси звільнення суспільного простору від доктринальної присутності церкви. Вона повинна творити людину, яка має почуття власної гідності, яка здатна будувати державу, спроможну бути вільною.

Якщо молодь не виховувати в цінностях православної культури, то, перебуваючи під впливом загальнодоступної інформації, вона легко втратить зв'язок і з рідною культурою, і з Батьківщиною. Культура творилася не однією людиною, вона є надбанням багатьох духовно поєднаних між собою. Тісний зв'язок існує в кожній сім'ї, в кожному суспільстві й у кожного народу.

Слідувати своїй природі означає слідувати Богу – так вважає Г. Сковорода. Це є «найсолодше джерело миру, щастя та мудрості». «Якщо не будеш коритися Господові, –попереджає мислитель, – то сум загризе душу твою серед позолочених палат і заплачеш, згадуючи поля зелені. Рано скажеш: «Коли той день пройде?..» А увечері скажеш: «Коли світанок наступить?»

ВЕЛИКОМУЧЕНИКИ МАЛОЇ ЛЕПЕТИХИ

Гута Надія, учениця 9 класу Малолепетиської ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Т.Г.Шевченка Великолепетиського району Херсонської області

Керівник: **Мороз Л.М.,**учитель історії Малолепетиської ЗОШ І –ІІІ ступенів імені Т.Г.Шевченка Великолепетиського району Херсонської області

Вступ

У жовтні цього року я була свідком події, яка відбувалася у нашому районі та у нашому селі зокрема. Це був хресний хід вірян до пам'ятного знаку, який був нещодавно встановлений у нашому селі. Цей пам'ятний знак був встановлений в честь новомучеників Шишина Олександра Трохимовича та Зябрева Філософа

Павловича. Мене зацікавив цей факт, і я вирішила дослідити життя і діяльність цих людей, священників, які служили у нашому селі.

Історія Церкви у СРСР та УСРР–УРСР в останні два десятиліття незалежної України стала однією із центральних дослідницьких проблем не лише істориків державноцерковних відносин, а й соціологів, політологів, психологів. Це пояснюється активною громадською позицією сучасних церковних громад у повсякденному житті українського суспільства. Лідер РСДРП(б)–РКП(б) В. Ленін ще у 1909 р. сформулював ставлення більшовиків до релігії та церковних інституцій зокрема: «Всі сучасні релігії і церкви, всі і всілякі релігійні організації марксизм розглядає завжди як органи буржуазної реакції,які служать захисту експлуатації і одурманенню робітничого класу» [1]

Актуальність теми полягає у дослідженні мотивів діяльності новомучеників, сенсу їхнього сподвижництва. Автор хоче показати наскільки важливою є для мирян віра і наскільки держава знехтувала інтересами своїх громадян. Після стількох років гонитв на церкву люди, нарешті мають право на вільне віросповідання.(Конституція).[10] Багато людей повернулися до церкви і їм не байдужа доля тих, хто віддав життя служінню Богу. Саме тому, мабуть, жителі мого села поставили пам'ятний знак постраждалим священникам.

Предметом дослідження є біографічні дані новомучеників, їхня діяльність.

Об'єктом дослідження є їхня віра у правду Господа, їх безкорисливість у справі служіння.

Хронологічні рамки роботи – кінець 20 –х – початок 30 –х років

Територіальні межі дослідження охоплюють територію с. Мала Лепетиха

Метою своєї роботи я поставила вивчити діяння новомучеників – земляків, їхнє чесне та тверде стремління служити Богу та людям. Також я хочу показати, як це важливо зараз для віруючих людей, як це їх підтримує та надихає.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в роботі використано ряд неопублікованих джерел. Саме про діяльність Шишина Олександра і Зябрева Філософа, місцевих священників, наукові роботи відсутні.Першим про діяння православних священників на території Малої Лепетихи написав Настоятель храму на честь Різдва Пресвятої Богородиці с. Новобогданівка Мелітопольського районного благочиння Запорізької єпархії УПЦ протоієрей Олег Ковальов. Священний Синод Української Православної Церкви рішенням від 25 серпня 2012 (журнали 71-74) благословив місцеве прославлення та шанування священників Олександра Шишина та Філософа Зябрева [3]

Політика більшовиків щодо релігії у 20 – 30 –х роках XIXст.

Атеїзація суспільства – як складова антирелігійної стратегії більшовиків – тривала впродовж усіх десятиліть радянської влади, набуваючи різних форм та інтенсивності.[2] У 1914 р. у Російській імперії загалом налічувалося 66 тис. храмів, 1100 монастирів, 70% населення сповідували православ'я. На території українських земель, що перебували у складі Російської держави, функціонувало 9 071 церков, найбільше у Подільській (1188) і Полтавській (1287) губерніях. Їх обслуговували 10565 священників, 1 832 диякони, 10 793 псаломщики [1]. Однак уже через два десятиліття на теренах колишньої Російської імперії панувала держава, політика якої ґрунтувалася на засадах атеїзму, а потреби, інтереси і права вірян ігнорували і нехтували.[3] Протистояння між керівництвом більшовицької держави та релігією виникло відразу після жовтневого перевороту 1917 р. Якщо на початку 1920-хрр. арешти не мали планомірного характеру, то з другої половини 1920-хрр. ситуація змінюється. Це відзначають і сучасні дослідники, зокрема Арсен Зінченко у

монографії, присвяченій життю та діяльності митрополита УАПЦ Василя Липківського: «Восени 1925 р. репресії проти УАПЦ посилилися. Це було одним із виявів посилення тоталітарних тенденцій у політиці більшовиків. В Україні вони, до того ж, пов'язувалися з намаганням влади тримати під жорстким контролем національно-опозиційні кола» [4] [5] Повна ліквідація УПЦ почалася у травні 1936р., коли було заарештовано митрополита Івана Павловського й тих єпископів і священників, які ще залишалися на окремих парафіях — Юрія Міховського, Володимира Самборського, Олександра Червінського, Володимира Бржосньовського, Конона Бея та інших [6]]. Слідом пішла хвиля арештів тих, хто зрікся священства і працював у державних закладах та установах. Їх «викривали» як «колишніх», і так само гнали у Сибір, на Соловки, Біломорканал, Казахстан або гноїли в політізоляторах. До кінця 1930-хрр. в Україні було закрито близько 8тис. церков (75–80% всіх храмів). Із 1710 культових споруд Київської області за призначенням використовували лише 2, із 28 монастирів не діяв жоден, із 1435 священників служило всього 3.[6] Хвиля репресій торкнулася мільйонів віруючих людей, від дітей до літніх людей, яких звільняли з роботи, позбавляли громадянських прав, засилали, садили в тюрми і концтабори, піддавали тортурам і стратам [7] Якщо загальні тенденції державноцерковних відносин радянської доби загалом вже досліджені вченими [9], то окремі сюжети діяльності церковних громад у регіонах України ще залишаються поза увагою дослідників.

У документі, наданому мені отцем Валерієм, що нині служить в с. Мала Лепетиха, даються свідчення про село Мала Лепетиха, яке простягнулося вздовж Дніпра на 3 версти. Церква була збудована кам'яна в 1829 році в ім'я Святого Архістратига Михаїла.. Тут служили 2 священника та 2 псаломщика. На утримання їх виділялося від казни 193рублі та від прихожан 1600рублів. Також було 127 десятин землі. У приході одне поселення, де жили великороси, малороси і литвини. Прихожан було більше 4 тисяч. Були розкольники та 6 сімей євреїв.[11]

Якраз тут і служили Олександр Шишин та Філософ Зябрев.

Шишин Олександр Трохимович

Шишин Олександр Трохимович народився в 1881 р в Крутицький Волості Спаського повіту Рязанської губернії, в сім'ї священника. Олег Ковальов подає нам факт народження Олександра у сім'ї селянина. [7] Діти селян не часто ставали священнослужителями, вони з дитинства були помічниками батькам в нелегкій праці. Два-три класи церковно-приходської або земської школи вважалося цілком пристойним освітою. Воно була безкоштовним, відбувалося в своєму (або сусідньому) селі, і не відривало майбутнього хлібороба від сім'ї і праці на рідній землі. Подальше ж освіту було пов'язане з грошовими витратами. Крім того, сім'я втрачала пару робочих рук. Тому, щоб відправити сина вчитися в духовне училище, а потім - і в семінарію, потрібно було гаряче бажання батьків, щоб той став священником, і непохитна віра в те, що Бог їх не залишить. І те й інше у батьків Олександра було. У 1904 році він був висвячений в диякони, а в лютому того ж року - на священика до Архангело-Михайлівської церкви села Мала Лепетиха Мало-Знам'янського благочиння Таврійської єпархії. Отця Олександра 4 грудня 1921 р заарештовують і порушують проти нього кримінальну справу за номером 261, яке було відкрито 4. 12. 1921 року, а закінчено 6.12. 1921. Розслідування тривало всього 2 дні. У справі - 9 листів. З них 2 листа займає протокол допиту обвинуваченого. Відсутні свідчення свідків.[7;6] Священника звинувачують в антирадянській контрреволюційній агітації «серед населення і несвідомої темної маси», спотворенні змісту Декрету про відокремлення Церкви від держави і в тому, що він «запевняє всіх, що скоро прийде

стара влада». Уповноважений надзвичайної трійки пропонує Шишина Олександра «піддати вищій міри покарання - розстріляти, майно його конфіскувати, справу припинити і здати в архів, населенню оголосити, що розстріляний як заручник». Запорізька чрезвтройка (так в той час називався судовий орган) погоджується з уповноваженим і виносить вирок: вища міра покарання - розстріл за антирадянську агітацію і «як непримиренного ворога Робітничо-селянської влади». З додаванням: «... з метою морального впливу на населення оголосити, що розстріляний як заручник».[7;7] Причому, немає ніяких посилань на будь-які закони або декрети Радянської влади. Могила Шишина Олександра знаходиться у Малій Лепетисі Висновком прокуратури Запорізької обл. від 30.08.96 відповідно до ст. 1 Закону України від 17.04.91 «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» справу стосовно св. Шишина Олександра припинено, а він сам - реабілітований.[7 **і]**

Філософ Павлович Зябрев

Філософ Павлович Зябрев народився в 1875 року в селі Преславль Бердянського повіту Таврфйської губернії в родині священника. Закінчив Сімферопольське духовне училище в 1893 році. У 1904-му році в Малу Лепетиху прибув молодий диякон Ф.Зябрев з жінкою і сином-первістком, якому було всього декілька місяців (народився 23-го березня 1903-го року). [7;7]

У 1919 році його перший раз піддали гонінню: частково розпродають його майно та виселяють з квартири. У 1926 році і без того мізерне майно сім'ї знову частково розпродують за несплату так званого одноразового збору. Потім за несплату державних боргів їх майно розпродується ще чотири разиОтець Філософ сім разів піддавався репресіям. У 1937 р оштрафований РВК на 300 руб. за нелегальне проведення релігійних обрядів. Майно його за несплату податків кілька разів розпродавалося, і остаточно було розпродано в 1936 р. 14 серпня священник арештовується в черговий раз Великобілозерським районним відділом НКВС. Дружини в цей час вже не було в живих. Серце не витримало постійних переживань. Діти на момент арешту - дорослі; в кримінальній справі сказано, що вони всі перебувають у шлюбі і «від нього відмовилися».[15] Та ні скорбота, ні багаторазові репресії, не могли зупинити отця Філософа у його ревному служінню Господу. Божа благодать за його непохитну віру укріплює його у шістдесят років, незважаючи на подагру. Щодня хворі ноги долали по 40 км. , щоб він міг охрестити дітей, освятити житло, відправити молебні, панахиди.[16] Проти о. Філософа порушують кримінальну справу № 5/293. Його звинувачують в тому, що він продовжує здійснювати богослужіння після закриття церкви, «контрреволюційної терористичної діяльності» (ст. 54-10 КК УРСР).[12] За свідченнями свідків під час перепису населення агітував колгоспників записуватися віруючими: «якщо більшість населення запишеться віруючими, то згідно з новою конституцією можна буде закрити колгоспні клуби і відкрити молитовні будинки». Після його проповідей у людей відкривалися очі, пропадав страх перед владою. Голова сільгоспартілі «Червоний хлібороб» на допиті показував: «У 1937 році в релігійний день Пасхи в кінці нашого колгоспу піп Зябрев організував посвяту паски, куди було залучено колгоспників нашого колгоспу до 40% і чоловік 40-50 інших колгоспів… Під час всесоюзного перепису поп Зябрев ходив дворами територією нашого колгоспу з агітацією про запис колгоспників віруючими, і що ж після перепису у нашому колгоспі виявилось віруючих до 60%... У 1937 р. підібрав собі будинок, де проводив хрещення дітей у масовому порядку.» [7;10] Голова іншої артілі,»Заповіт Ілліча», у свої показах про «злочини» арештованого священника говорить, що під час засухи «… багато було вимог зі сторони колгоспної маси у тому, щоб з попом Зябревим вийти в степ служити молебень для того, щоб

пішов дощ.» І далі з подивом і обуренням додає: «він так загітував колгоспників, що коли він залишився без квартири, то до мене, як до голови колгоспу приходило чоловіка три колгоспників, які вимагали від мене представлення попу Зябреву квартиру, заявляючи, «що відповідно до нової Конституції я повинен надати квартиру». На питання слідчого про ставлення до політики партії священник прямо відповідає: «Я вважав і вважаю, що Радянська Влада неправильно вела і веде політику, не дозволяючи проводити релігійні обряди, а так само - неправильно закрили церкви, так як це йде в розріз з інтересами віруючих, а звідси - моє невдоволення політикою Комуністичної партії і її вождів, направлених проти релігії »; ці вожді, і особливо - Сталін, «та й кожен комуніст неправильно робили і роблять, переслідуючи не лише нас - священнослужителів, а й трудящих-віруючих. Це своє невдоволення я висловлював навіть і ряду районних і сільських працівників, скажу і зараз».[11][7;10] Після закінчення слідства о.Філософ утримувався під вартою в Мелітопольській в'язниці. Засуджений 21 вересня 1937 р Трійкою УНКВС по Дніпропетровській області до 8 років тюремного ув'язнення. У кримінальній справі відомостей про подальшу долю о. Філософа немає. З огляду на, що на момент винесення вироку священнику було 63 роки, і те, що умови утримання політв'язнів були вкрай важкими, можна з достатнім ступенем вірогідності стверджувати, що з ув'язнення він не повернувся. Постановою замісника прокурора Запорізької області від 6 травня 1989 року Філософ Зябрев був реабілітований як жертва політичних репресій**[11 і]** Священний Синод Української православної Церкви на своєму засіданні 25 серпня 2012 року постановив: «Благословити місцеве прославлення і почитання у рамках Запорізької єпархії священника Філософа Зябрева…Дякувати Всемилостивому Богу за що явив нам нового молитовника за Святу Церкву і наш народ.» [7;11]

Висновки

Таким чином, період 1920-1930-их рр. містив важливі за своїми трансформаційними впливами етапи формування силової моделі державно-церковних відносин, котрі еволюціонували від спрощеного уявлення про швидку побудову безрелігійного суспільства до атеїстичного. У грудні 1929 р. у передовій статті газети «Правда» йшлося про завершення так званого мирного співіснування з релігією і Православною церквою, відтак спостерігається ескалація репресій. У другій половині 1930-их рр. в період «великого терору» 1937–1938 рр. вони посилилися, але повної перемоги над релігійним світоглядом так і не вдалося досягти. [3]

Більшовики свідомо погіршували ситуацію у державі через ескалацію насильства та протиріч в українському суспільстві. [15]

Історія свідчить, що релігія є універсальним духовним явищем у житті суспільства. Релігійне вірування об'єднує за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей певні верстви населення у ієрархічно побудовані церковні організації,. У пострадянських суспільствах релігійні організації сприяють національній ідеї. Так, в Україні відродження національних церков йде поруч з процесами національного відродження. Таким чином, релігія – явище багатопланове і багатозначне. Вона виникла як результат специфічних закономірностей розвитку суспільства, і саме суспільні процеси визначать в кінцевому підсумку її долю. [14 і]

Таким чином, вивчаючи документи, проводячи пошукову роботу, учениця відкрила для односельців нові факти життя сільських священників, їхню діяльність та вірність служінню Богу. Через довгий час гонінь на релігію ці питання мало вивчалися і тільки тепер з’явилася можливість відкрити людям правдиву історію життя великомучеників Малої Лепетихи.

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ ТА ТРАДИЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНЩИНИ

Голубєва Сніжана, учениця 8 класу Дмитрівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Каховської районної ради Херсонської області

Керівник роботи: **Падалка Алла Анатоліївна**, учитель історії Дмитрівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Каховської районної ради Херсонської області

Головною проблемою незалежної України є відродження національної самосвідомості через поглиблене вивчення історії країни, її етнографії, фольклору, народної творчості. У цій площині важливе місце належить духовним традиціям. Провідною формою їх функціонування є весільна обрядовість. Це один із найстійкіших і найскладніших компонентів традиційно-побутової та духовної культури, яскравий показник етнічної ідентичності. У ній простежуються пережитки архаїчних уявлень, соціальних та сімейно-шлюбних відносин, що формувалися в різні історичні епохи. Утворенню сім'ї українці завжди надавали великого значення. Відповідно до цього формувалася весільна обрядовість, у якій відбилися народна мораль, звичаєве право, етичні норми та світоглядні уявлення, що формувалися протягом багатьох століть. Весілля – унікальне театрально-обрядове дійство (пісенне, музичне, ігрове, танцювальне), народна драма, яка відображає потужний художній потенціал, морально-етичні та естетичні ідеали українського народу.

Актуальність дослідження викликана зростанням інтересу людства до своїх духовних джерел і традиційної спадщини. Саме тому світове співтовариство усе більше уваги звертає на вивчення, збереження та розвиток традиційних свят, обрядів, фольклору, зокрема й весільної обрядовості. Весільні звичаї та обряди українського народу є цінною культурною спадщиною, важливим джерелом для вивчення життя і побуту трудящих мас. Вони дають широке уявлення про різноманітні аспекти його життєдіяльності.

Аналіз сутності весілля свідчить про зацікавленість до нього в різні часи як пересічних громадян так і науковців. Це і викликало інтерес до обраної теми.

Головна мета роботи полягає в тому, щоб дослідити і донести до сучасників особливості та духовну основу українського весілля, специфіку цього дійства на Півдні України, зокрема на Херсонщині, показати єдність традиційної весільної культури українського народу в минулому та у наш час.

Розвиток та активне заселення земель Південної України починається з другої половини XVIII ст. Неоднорідні за своєю національною приналежністю переселенці: українці, росіяни, болгари, греки, німці, вірмени та ін. приносили із собою різноманітні культурні традиції. Вони і створили шляхом асиміляції той народ, який стоїть біля витоків нашого сучасного населення. Долаючи труднощі повсякденного життя, люди плекали свій матеріальний побут, поєднуючи його з духовною культурою. Тут активно взаємодіяли різні звичаї і традиції. Та весільні традиції: шанування батьків, рідні, хліба, праці завжди мали неабияку значимість у житті українського народу. Вони уособлюють духовну та змістову основу і виступають механізмами передачі суспільного та культурного досвіду, відображають інтеграцію поколінь: використання символів – рушників, зерна, вогню, гільця, вінків, квітів, води; весільних чинів – свати, дружби, старости, дружки, свахи; художніх традицій та фольклору – пісень, усної народної творчості, танців, музики; духовно-релігійних традицій – вінчання, використання ікон, свічок тощо. Всі вони підкреслюють, що весільна творчість виступає продуктом духовного перетворення дійсності людьми, досягнутого рівня в оволодінні силами зовнішньої і власної природи.

Традиційне українське весілля має порівняно з іншими видами духовної культури чи не найбільше варіантів, причому відмінності в обрядових діях існують не лише в різних районах, а й у межах однієї місцевості. Весілля завжди було однією з найважливіших подій у житті, а традиційний «весільний» ритуал – чудовим явищем народної культури, який складався з складного комплексу різноманітних елементів, необхідних для надання шлюбу юридичної сили.

Про українську весільну обрядовість написано чимало різних праць. Однак весільна обрядовість Херсонщини заслуговує особливої уваги. Саме в нашому краї вона найбільш строката, насичена традиціями, звичаями і ритуалами різних культур. Крім того, серед обрядів родинно – побутової тематики найбільш повно зберігся саме весільний обряд. Весілля завжди було унікальним явищем, а весільна обрядовість - різноманітною за змістом та специфікою складовою частиною культури українського етносу. Вона не тільки широко розкриває побут, історію, народні звичаї людей, що проживали на Півдні України, а ще й насичена традиціями різних народів, котрі жили на цій землі. Саме протягом цього дійства йшло становлення сімейних стосунків, формувалася психологія родинних взаємин та ментальності українського народу. Взяти хоча б декілька прикладів: наречених, як правило, вибирали із свого села і рідше - із сусідніх; репутація сім'ї мала дуже велике значення при їх виборі; обранця найчастіше шукали рівного за походженням і багатством, щоб у майбутній сім'ї чоловік та жінка були рівноправними і ніхто не мав права для докору.

Об'єктом дослідження виступає весілля як обрядове дійство та компонент духовної культури сільського населення нашого краю. У житті кожної людини недавнього минулого весільний обряд залишався в пам'яті на все життя. Бо весілля, особливо на селі, - то свято, на якому гуляли всі – «від мала до велика». Крім того, весілля виконувало функцію розмежування життя людини дошлюбного періоду від сімейного. На Україні людину вважали самостійною лише після одруження. Вона завжди користувалася більшим авторитетом у громаді, ніж старий парубок чи дівчина, оскільки до людей, які вчасно не створили сім'ю, ставилися несхвально. Важливу роль у виборі наречених відігравали батьки. У народі говорили, що без батьківського благословення неможливо створити щасливу сім'ю. Щоправда, останнє слово - згода під час сватання та вінчання в церкві завжди було за нареченими.

Під час зустрічі із людьми старшого покоління стало зрозумілим, що народ у нашому краї завжди з великою пошаною ставився до весільної обрядовості. Переселенці з різних областей, хоч і пам'ятали обряди своєї місцевості та все ж дотримувалися місцевих традицій. Ще років п'ятдесят назад, у кожному селі були гарні знавці не тільки весільної обрядовості, а й пісенного весільного фольклору. Незважаючи на всі перепони тодішньої влади, сільське населення намагалося наслідувати давні традиції.

До таких традицій належить викуп нареченої. На сучасному весіллі – це тільки гра, проте спочатку це дійство мало в основі досить серйозний підтекст. Сьогодні, звичайно, шлях нареченого до нареченої вже не настільки тернистий, як було у давні часи. Однак, саме з цього звичаю починається сучасне весілля.

До наших днів дійшла традиція ставати молодятам на рушник. Цей обряд існує під час офіційної реєстрації шлюбу у палацах одруження. Традиційний весільний рушник – це один із атрибутів весільного обряду. На початку рушник дарувався нареченому в знак згоди батьків нареченої на шлюб. Перед самим вінчанням батьки благословляли наречених іконами, що були прикрашені рушниками. Рушники із стародавніх часів були обов'язковою частиною приданого нареченої. На вінчанні молоді стають на «вінчальний» рушник, обов'язково білого кольору, так як він

сиволізує хмаринку, на якій вони піднімаються на небеса, де і благословляється їх шлюб. Так само, під час вінчання священник перев'язує руки наречених рушником. Це, у свою чергу, символізує взаємну духовну прив'язаність майбутнього подружжя. Кульмінацією весільної церемонії являється момент, коли наречені стають на рушник в РАГСІ. У народі існує повір'я: «Хто першим стане на рушник - той і буде головним у сім'ї». Після вінчання батьки зустрічають молодих із караваєм на рушнику. Це свого роду побажання достатку молодій сім'ї.

Весільний рушник - це свого роду символ щасливого, багатодітного, довгого шлюбу. І бажано, щоб він передавався із покоління в покоління.

Носіння обручок - один із найдавніших і, мабуть, найбільш поширених звичаїв, які зустрічаються серед людей. Існують певні повір'я, що кільце - це символ завершеності, повноти, а зв'язок з одруженням, очевидно, полягає в циклічності людського життя. Чоловік без дружини або жінка без чоловіка розглядаються в суспільстві людьми «неповними». Щойно одружившись, вони стають єдиним цілим.

Таким чином, історично сформовані звичаї та обряди українського народу є цінною культурною спадщиною, важливим джерелом для вивчення життя і побуту наших земляків. Сучасні весільні традиції базуються на стародавніх віруваннях та ритуалах, вони відображають світогляд, мораль, поетичні уявлення, артистичні здібності й багатство фантазії, які залишилися для сучасників від наших пращурів. Весільні традиції є тим містком, що поєднує минуле з сучасним та сучасне з майбутнім.

Для здійснення пошуково-дослідницької роботи були застосовані наступні методи: аналіз і синтез літературних джерел, що допомагають краще зрозуміти теоретичний зміст даної теми; метод усної історії, який «оживляє» і «олюднює» національну історію, робить її зрозумілішою; метод порівняння весільних традицій у минулому та в наш час.

Кожний розділ розкриває зміст роботи. Зокрема – теорію весільної обрядовості, де головна увага зосереджена на загальній характеристиці весільних обрядів українського народу, які нагромаджувалися в етнографічній науці: йдеться про передвесільні обряди та весільне дійство на Херсонщині як фактор формування нової сім'ї. У роботі розповідається про найяскравіші весільні традиції українського народу, що продовжують зберігатися під час весільних церемоній і в наш час. Бо весілля завжди було одним із найбільш яскравих родинних свят. Воно поєднувало покоління і родини. У середовищі українців це була справжня урочиста дія, що супроводжувалася музикою, співами, танцями, іграми, набуваючи характеру народного свята.

Цікавими джерелами виступають спогади старожилів, світлини шлюбних церемоній, побутові речі, що супроводжували весільне дійство протягом ХХ ст. Вони мають незаперечно важливе значення, оскільки дають можливість, краще зрозуміти головний зміст теми, пізнати історичну спадщину нашого краю.

Спливали роки, змінювався підхід до різних цінностей, а весільна обрядовість і звичаєвість зі своїми традиційними елементами, усупереч різним чинникам, продовжували зберігатися. До такого висновку приходили у своїх узагальненнях різні дослідники культури українського народу, як минулого так і сучасного. Оскільки, весільна обрядовість як і власне весілля – це та своєрідна частина духовної культури українського народу, яка була покликана сприяти формуванню міцної родини, від якої великою мірою залежав добробут суспільства.

Зібраний матеріал та створена дослідницька робота має науково – прикладний характер і може бути використана в курсі краєзнавства під час вивчення історії України ХХ століття із теми «Наш край», на факультативах і в гуртковій роботі. Бо

історично сформовані звичаї та обряди українського народу є цінною культурною спадщиною, важливим джерелом для вивчення життя і побуту наших земляків. Сучасні весільні традиції базуються на стародавніх віруваннях та ритуалах, вони відображають світогляд, мораль, поетичні уявлення, артистичні здібності й багатство фантазії, які залишилися для сучасників від наших пращурів. Весільні традиції є тим містком, що поєднує минуле з сучасним та сучасне з майбутнім. Серед відносин, що складаються поміж людьми в процесі їхньої спільної діяльності й спілкування, особливе місце для людини мають міжособистісні стосунки. У них ми можемо повною мірою відчути магічну силу й тепло людських взаємовідносин, які особливо яскраво виявляються у таких здобутках людської діяльності як товаришування, дружба, любов. Ось чому весільний обряд і на сучасному етані розвитку суспільства виконує важливі соціально-виховні функції.

Підсумовуючи, варто звернути увагу на те, що весільна обрядовість – це не тільки цікава сторінка в етнографії українського народу, а й один із настійкіших і найскладніших компонентів традиційно-побутової та духовної культури, який продовжує своє життя у наш час. Це та своєрідна частина духовної культури українського народу, головним завданням якої є формування міцної родини, покликаної стати фундаментом добробуту і стабільності громади. А тому відродити традиції весільної обрядовості – це зробити важливий крок до повернення скарбниці української духовної культури, що має величезне виховне значення у розбудові нації. Це потрібно для того, щоб живити духовні корені, які єднають нас та наших дітей з ідеалами та поглядами наших пращурів, що базувалися на добробуті, любові до рідної землі, рідної природи, рідного краю, нашої держави.

СЛАВЕТНА ІСТОРІЯ ПРИВАТНОГО МУЗЕЮ ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ ТА СУМНА РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

Іщенко Данило, учень 9 класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія, вихованець гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «ЦТКТУМ» Херсонської обласної ради
Керівник: **Ташкевич Л. Л.,** керівник гуртка, позаштатний екскурсовод БЗ «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна

У статті висвітлено історію створення приватного музею Ф.Е. Фальц-Фейна на Херсонщині наприкінці XIX століття. Розкрито основні етапи розвитку музею у ретроспективі, констатовано закриття музею та його консервацію протягом 30 років на невизначений термін. Омріяні перспективи та пошуки шляхів відродження музею. Подано бачення втрачених можливостей музею у культурно-просвітницькому і науково-освітньому аспекті.

Ключові слова: приватний музей, засновник заповідника «Асканія-Нова» Фрідріх Фальц-Фейн, раритетні експонати, науково-просвітницька діяльність, перспективи відродження, нереалізований потенціал, культурно-історична спадщина.

Актуальність полягає в тому, що музей в селищі Асканія-Нова є унікальним музеєм, який був заснований фундатором заповідника, був спочатку не державною установою, а приватною колекцією власника маєтку. Заснований на зламі XX-го століття, музей пережив всі складні періоди, що пережила країна: революцію, громадянську війну, репресії 30-х років, воєнне лихоліття, післявоєнну відбудову, радянські часи. Зараз музей не працює, але експонати чекають на зустріч з відвідувачами. Доля музею – це частка долі країни, частка історії заповідника та селища. Джерельну базу дослідження складають спогади місцевих жителів, які у різні часи були співробітниками музею, неопубліковані рукописи за 1949 рік, «Путівник по музею», матеріали обласного архіву.

До речі, що означає слово «музей»? У перекладі з грецької – це місце, присвячене музам, дочкам богині пам'яті Мнемозіни. Її вважали покровителькою наук і мистецтв, будували на їх честь храми, які називали музейонами. Музей в Асканії-Нова – це теж храм науки, храм пам'яті. Безцінний скарб для науковців, дослідників, краєзнавців. Науковий музей був заснований у 1898 році Фрідріхом Едуардовичем Фальц-Фейном (1863-1920), який є фундатором всесвітньо відомого заповідника «Асканія-Нова». Основу колекції склали чучела тварин як аборигенних, так і акліматизованих в зоопарку. Найперші експонати датовані 1897 роком. Крім того, в музеї зберігалися деякі археологічні знахідки з розкопаних Фальц-Фейном курганів, демонструвалися зразки ґрунтів. У ті ж роки було покладено початок колекції остеологічного матеріалу - роги і шкури диких тварин. При музеї була створена бібліотека з великим фондом. Брат засновника заповідника стверджує, що Фрідріх Фальц-Фейн заснував невеликий музей, в якому збирав усе, що являло бодай яку-небудь цінність для «історії Малоросії, особливо для Таврійської губернії».

Перші експонати цього приватного музею були унікальними, раритетними. В якості почесного експонату демонстрували кільце журавля, який колись потрапив до Златина Паші, суданського дослідника. Велике місце в колекції займали зразки ґрунтів. Цікавий опис музею та його експонатів після революційних подій та громадянської війни знаходимо у спогадах Олени Козлової. Перебуваючи двічі в Асканії-Нова, вона мала можливість спостерігати та порівнювати. За її твердженням, музей займав просторе приміщення, безпосередньо з'єднувався з будинком Фальц-Фейнів. Чучела були зобов'язані своєю бездоганністю талановитому препаратору музею Г.І.Рібергеру, який був одночасно хранителем, фотографом, таксидермістом. У вітринах експонувалися археологічні знахідки, добуті під час різноманітних земляних робіт. Була колекція яєць, ящик з гербарієм зі зразками степової флори. Маленький музей, але цікавий. Провінційний приватний музей Фальц-Фейна відвідували численні туристи.

У роки громадянської війни музей зазнав руйнування і втрати. Найбільше постраждала колекція яєць, гербарій, старовинна зброя. У 1920 році доцент Таврійського університету Михайло Завадовський зробив доповідь про стан заповідника, згадав музей. Було оглянуто колекцію шкур ссавців у кількості 139 штук та 175 шкурок птахів. Цінними виявилися шкури зубробізонів, тарпанів, зебр, зеброїдів. У тяжкі роки громадянської війни, інтервенції, розрухи було проведено реєстрацію пам'яток музейної колекцій. Все, що знаходилося в музеях підлягало державній охороні, а відтак, повинно було обліковуватися і зберігатися за певною системою. Розуміючи важливість наукової установи, планувалося подальше збереження та розвиток музею разом з бібліотекою і архівом. У 1925 році створені нові відділи – остеологічний та сільськогосподарський. Так, з доповіді професора В. Редикорцева відомо, що музей у 1928 році був поділений на 2 відділи: місцевої фауни та екзотичної. Було відзначено й величезну роботу Генріха Івановича Рібергера. Перший директор музею – цікава особистість, великий трудівник, закоханий у світ природи. Він присвятив себе діяльності музею, не залишаючи інші численні обов'язки. У вихорі масових репресій, що прокотилися країною у 1933 році, загинув, ставши об'єктом несправедливих звинувачень.

Друга світова війна була важким періодом для країни. Безумовно, постраждав і музей. Нацисти розгромили музей та бібліотеку, цінні речі були вивезені. Багато чучел тварин було знищено, а також гербарій, зібраний за декілька років. Окупація тривала 25 місяців: з 14 вересня 1941 року по 31 жовтня 1943 року. Заповідником «керував» тоді Фрідріх Баумгартнер. Перед відступом фашисти знищували все, що

могли. З повідомлення Радянського Інформбюро від 23 листопада 1943 року: «Гітлерівці розграбували музей в Асканії-Нова, вивезли в Німеччину колекції чучел тварин і птахів. Все, що не змогли вивести, порізали штиками і ножами».

Слід згадати унікальні рукописи, що дивом збереглися в архівах заповідника. Це «Путеводитель по музею Аскания-Нова». На 22-х сторінках опис музею, експонатів. Зроблено записи у 1949 році. Головним і першим об'єктом показу у музеї була діорама «Степ». Привертали увагу картина художника Л. Глазового «Сага в Буркутах», гербарні зразки під спільною назвою «Рослини плакорного степу», у вітрині орел, що роздирає зайця, вовчиця з новонародженими малюками. Знаходилася колекція птахів, які займали три полиці. Птахів було стільки, що вони не вміщалися і стояли навіть на підлозі. Отже, музей за років радянської влади зазнав і злети, і падіння внаслідок війн, післявоєнної розрухи, відбудови. Був неодноразово пограбований, поповнювався експонатами, направляв експонати до інших музеїв. Музей вижив, хоча значна частина експонатів була назавжди втрачена. Музейний фонд відновлювався активно у мирні часи, співробітники вболівали за долю експонатів, берегли музей як наукову частину. Тому можна говорити, що другий розквіт наукової установи стався в роки радянської влади. Згідно певних наказів, постанов та розпоряджень музей виконував свою функцію з честю. Робота велася різнопланова, цілеспрямована. Серед відвідувачів були представники різних верств населення, велася наукова, освітня, просвітницька, краєзнавча робота. Приватний музей працював на повну потужність: відновлював експонати, беріг цінні раритетні матеріали, проводив регулярні профілактичні заходи по збереженню специфічних експонатів, збирав нові колекції, приймав подарунки від представника династії Фальц-Фейнів – барона Е.О.Фальц-Фейна, громадянина князівства Ліхтенштейн. Найгірший період в історії існування музею, на жаль, настав у 90-х роках.

У 1990 році через незадовільний стан будівлі науковий музей був тимчасово закритий для відвідування. У зв'язку з наміченою реконструкцією експонати кілька разів перевозилися в інші приміщення, де через відсутність належних умов зберігання деякі об'єкти зберігання почали псуватися, а під час переїздів була втрачена частина етикеток. У 1995 році, після юридичного відокремлення Біосферного заповідника «Асканія-Нова» від інституту тваринництва музейні фонди були розділені. Певна частина експонатів сільськогосподарських тварин залишилася в інституті, решта були передані у власність заповідника. У 2005 році продовжено масштабні роботи по відновленню садиби засновника заповідника «Асканія-Нова». Згідно генерального плану реконструкції, в просторих приміщеннях правого крила будівлі буде розміщено науковий музей. В зв'язку з цим виникла необхідність провести поглиблену інвентаризацію колекції, що полягала не тільки в простому перерахунку об'єктів зберігання, але в детальній верифікації та ідентифікації приналежності експонатів. Саме з цією метою видано каталог колекції музею. Каталог є результатом інвентаризації об'єктів зберігання: черепів, скелетів і шкур тварин, які утримувалися в зоопарку в період з 1899 по 2007 роки. Ця кропітка робота проводилася під керівництвом наукових співробітників заповідника Жарких Тетяни та Ясинецької Наталії.

Автору дослідження вдалось оглянути музей. Враження гнітюче. Дах музею протікає, експонати знаходяться у вологому приміщенні, що є недопустимим для їх зберігання. Багато експонатів, вочевидь, зникли назавжди у невідомому напрямку. Слід відзначити, що саме приміщення музею є унікальним, бо це стара споруда, яка безумовно потребує термінового ремонту, але, як завжди це трапляється, відсутні кошти, а керівництво заповідника не має змоги самотужки відремонтувати. Цікаво

було бачити у музеї ліпну стелю, та, на жаль, вона у будь-яку хвилину може обвалитися. Розумієш всю унікальність старовинної стелі, милуєшся рукотворним дивом майстрів та вдіяти нічого не можеш. Зберігся комин часів Фальц-Фейна, експонати, виготовлені руками першого препаратора Генріха Рібергера – чучела птахів: пелікана, гуски тулузької. Вражають дерев'яні перекриття. Як відомо, вони зроблені з паль, що їх купував власник маєтку зі старих пароплавів та використовував для будівництва. Простояти вони зможуть ще не одне століття, настільки вони міцні та непохитні. Сумно те, що музей не приймає відвідувачів, що дорогоцінні експонати вкриваються пилом, що майже 30 років вони у темряві та забутті.

Маємо зробити висновки про те, що музей зазнав проблем по збереженню колекції внаслідок загальнодержавної економічної кризи початку 90-х років. Відокремлення заповідника від інституту тваринництва сприяло закриттю музею і, як виявилося, на довгий час. Музей потребує дієвої та невідкладної допомоги. За 122 років свого існування працював 92 роки, 30 років закритий для відвідувачів. Назвемо цей період найсумнішим періодом в історії музею, та сподіваємося на те, що це лише період, якому бажано б вже закінчитися. Як прикро, що держава не може (не хоче) втрутитися у вирішення цієї нагальної проблеми. Заповідник – бюджетна установа, яка опікується природоохоронними питаннями, проводить значну науково-дослідницьку роботу, тож відбудова музею – болюче питання.

Надзвичайно цікавий факт. Виявляється у 1920 році при огляді колекції було знайдено у музеї черепи та повні скелети тварин, запаковані у ящики для відправки у Російську Академію Наук. Отже, експонати музею високо цінувалися у солідних наукових закладах. Один з відвідувачів музею, поет з Шепетівки, так був вражений музеєм та його колекцією, що написав поетичну присвяту одному з експонатів – степовому орлу, який звисав над діорамою степу. Це було за рік до закриття музею. У свій час А.В. Луначарський назвав музеї величною пам'ятковою книгою людства. Велична книга Пам'яті не прочитана, безцінна скарбниця замкнута. Сьогодні музей потребує допомоги і втручання з боку держави. Співробітники заповідника намагаються прискорити відкриття музею, але без дієвого втручання держави, меценатів, спонсорів, зробити це дуже важко.

Зробимо висновки. Кажуть, що архітектура – то обличчя міста, бібліотеки – то душа міста, архіви – то пам'ять міста, а музеї – то біографія міста. Тож, біографія селища і заповідника має продовжуватися у відбудові та відкритті музею в Асканії-Нова. Як вже було відзначено, природничий музей зазнав втрат у роки Першої світової війни, Другої світової війни. Та, на превеликий жаль, значних втрат зазнав у роки перебудови, коли його було закрито, експонати перестали належним чином оброблятися. І як це не соромно, але слід сказати і про людський фактор. Колишні співробітники натякали на недоброчесні дії керівництва музею, скористалися об'єктивними труднощами у період так званого безконтрольного керування.

Сьогодні постала актуальна проблема дієвої допомоги заповіднику по фінансуванню, збору експонатів для відкриття музею Таврії з метою відродження колишньої слави унікального закладу. Музей – це біографія у певному сенсі цього слова, отже вона має продовжуватися. Музей – скарбниця історії, його потрібно негайно рятувати. Та на кого сподіватися? Хіба що на богиню пам'яті Мнемозіну. Донині будівля славетного музею – сумна пам'ять про нереалізовані можливості для освіти, науки, культури, історії. Занедбано культурний феномен, науковий і освітній заклад. Трансформуються люди, трансформуються заклади, методи і підходи, широко рекламуються різноманітні сучасні інновації. «Ніч у музеї» – цікава «перлинка» у житті багатьох музейних закладах. В нашому випадку – «суцільна музейна темрява».

Ось такі невтішні реалії початку XXI століття. Сподіваємось, що перспективи культурного вектору розвитку України надалі будуть більш оптимістичними. Можливо треба швидше переходити від процесу оспівування національної культури до самої культури? Процитуємо вдалий вислів Олега Покальчука, багаторічного консультанта топових українських політиків, психолога за фахом: «Безумовно, наше суспільство має високий індекс соціального оптимізму, оскільки думи про краще майбутнє на тлі терплячого перечікування теперішнього – найважливіша історична риса української культури».

ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ І МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Карпуша Анастасія, учениця 11-го класу Комунального закладу «Рубанівський опорний заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Великолепетиської районної ради, Херсонської області
Науковий керівник: **Когут Марія Андріївна,** учитель І-категорії історії та правознавства Комунального закладу «Рубанівський опорний заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Великолепетиської районної ради

Наукова робота присвячена дослідженню духовного життя в селі Рубанівка, як важливої складової української державності. Інтерес до цієї теми цілком обґрунтований – у суспільстві сформувалось прагнення до розуміння православної віри та її спадщини, яка покликана сприяти відродженню духовності, моральних цінностей народу.

Розбудова української державності, проведення реформ, побудова громадянського суспільства неможливі без розвитку української духовності. Протягом років незалежності нашої країни основним завданням державного управління був розвиток економіки, тому вирішення проблем у духовній сфері суспільства відбувалося за залишковим принципом. Відсутність чіткої програми духовного відродження українського суспільства гальмувало втілення будь-яких реформ у всіх сферах суспільного життя. Пріоритетною сферою у духовності і культурному розвитку суспільства була і залишається освіта. Тому головне завдання сучасної освіти – це розвиток духовної культури особистості, що в підсумку стає основою формування і становлення особистості.

Духовно – моральне виховання молоді – це водночас велика відповідальність і джерело зміцнення нації. Духовно – моральний потенціал складають загальнолюдські та християнські цінності, моральні норми, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві. Звичайно, людина не може жити тільки за рахунок духовних цінностей. Але сучасна молодь взагалі не бачить сенсу в духовності. Це певною мірою пов'язано із вихованням, а також середовищем, в якому людина реалізовується, суспільством, в якому вона живе. У теперішній час, коли є можливості для духовного зростання, сучасні молоді люди не потребують цього.

Потреба у спілкуванні, активному відпочинку зникає, адже на зміну приходять віртуальні Інтернет-мережі, які пропонують молоді спілкування не виходячи із дому. Тому сьогодні необхідні більш дієві засоби залучення молоді до джерел духовного, вічного, нетривіального, а також для пробудження і подальшого духовного розвитку індивіда потрібно створити відповідні умови.

І питання це надзвичайно важливе, оскільки духовність – це творча спрямованість, наснага, енергія людини, її здатність до самоусвідомлення себе як особистості. У практиці виховання пропонуються нині різні технології формування духовності молоді. Це і духовна реабілітація особистості через засоби масової

інформації, через проникнення у світ мистецтва, через живе спілкування, позанавчальна виховна робота.

Формування духовності молоді у нашому навчальному закладі конкретизується через систему певних завдань і принципів:

- пробудження у здобувачів освіти бажання бути моральними;
- формування культури, толерантного ставлення до традицій і звичаїв; збереження їх та передача від покоління до покоління;
- розвиток чеснот і позитивних моральних якостей, спонукання їх до самовдосконалення;
- гармонія високих, благородних інтересів, потреб і бажання;
- ставлення до християнських традицій;
- розвиток значущих рис і якостей особистості;
- формування розуміння сутнісних питань про сенс і мету життя людини та особистісного ставлення до них;
- емоційне багатство колективного життя;
- формування рис особистості – майбутнього фахівця.

Структурними компонентами формування духовності є індивідуальна вираженість людини, її духовні, пізнавальні, соціальні потреби, самоактуалізація, різні види діяльності.

Об'єктом дослідження є духовність жителів села Рубанівка.

Предметом дослідження – Історико - культурологічні та релігійні процеси, які відбувалися на території села Рубанівка від заснування до сьогодення та вивчення особливостей їх розвитку.

Мета роботи: на основі досліджених історіографічних джерел вивчити духовну спадщину села, зібрати та зберегти якомога більше відомостей про духовні пам'ятки нашої малої Батьківщини, проаналізувати і усвідомити значення релігійної історії для сьогодення.

Для розкриття мети поставлено такі завдання: охарактеризувати наявні джерела з теми дослідження; відновити історію національних святинь рідної місцевості; провести пошукові заходи для вивчення біографії релігійних діячів села; сформувати почуття патріотизму та відповідальності за збереження духовних святинь рідного краю.

Методи дослідження: на різних етапах пошуку використано такі методи дослідження: порівняльно-історичний (розкриття особливостей функціонування релігійних установ у селі Рубанівка); хронологічний (виявлення основних змін у розвитку духовного життя на півдні України в динаміці й часовій послідовності); методи класифікації та періодизації.

У результаті дослідження було з'ясовано, що історія православної церкви та духовності в селі Рубанівка пройшла кілька етапів і в значній мірі залежала від місцевих священників, їх освітнього рівня, організаторських здібностей та здобутого авторитету у вірян.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані на уроках історії в школі, заняттях гуртків та факультативів.

Структура роботи: робота складається з трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, у яких подаються фотографії будівлі храмів та духовних святинь села у різні періоди.

ПОБУТ, ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ЧАБАНСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII - ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Кулначов Олексій, учень 9 класу НВК Асканія-Нова-гімназія, вихованець гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «ЦТКТУМ» Херсонської обласної ради
Керівник: **Ташкевич Л.Л**., керівник гуртка КЗ «ЦТКТУМ» ХОР

Український народ володіє величезним духовним і моральним потенціалом, який зосереджено в українській традиційній культурі. Традиційна обрядовість виникла як зв'язок духовного і матеріального у процесі буття. Знищуючи звичаї, можна знищити і народ. Тому треба знати традиції і звичаї своїх предків. В цьому актуальність роботи. Мета дослідження –дослідити традиції чабанства. Кожна місцевість має свої національно-культурні і духовні традиції, які є складовою української спадщини. Тваринництво належить до важливих господарських занять, які існували в Україні з давніх-давен. Вівчарство, як складова тваринництва, належить до української традиційної культури.

Чабан - головна фігура у вівчарстві. Якою ж була його праця, які засоби знарядь праці він використовував? Як не згадати слова Олеся Гончара про те, що праця чабанська зовсім не така, як дехто її уявляє. Бути чабаном – це не просто прогулюватись з гирлигою по степу та їсти кашу чабанську. «Чабан – це той, хто все життя на ногах, кого спека продублює і осінні мряки пронизують до кісток, і, коли інші ще сплять, він виходить з отарами з кошар у мокрі поля, на свої цілодобові вахти». Досить колоритною була фігура чабана, одягнутого у хутряний овечий одяг, підперезаного шкіряним поясом з мідними бляхами, на якому висіли гаман, чабанський ніж, ріжок з дьогтем та джермела (пінцет) для лікування тварин, батіг, бурдюк через плече. Як же виглядав типовий чабан на той час? В чому ж полягала його колоритність?

Чабани одягалися в ірхові (з овчини) штани, таку ж куртку, або полушубок. Вони возили з собою все необхідне: хліб, пшоно, кукурудзяне борошно, сіль, кізяки, казан для приготування їжі, ложки тощо. Самі готували їжу та були задоволені своїм життям, бо чабанували протягом кількох років. Типового чабана змальовує етнограф Хведір Вовк: « вдягнутий у овечі шкури, підперезаний поясом, на якому висять: гаман, спеціальний чабанський, з різними причандалами, ніж, ланцет пускати кров, ріжок з добрим дьогтем і квачем мастити рани, лещатка для витягання з ран червів тощо».

Найзручнішим взуттям чабана вважалися постоли, були легкі й зручні. Їх так і називали: постоли чабанські. Постоли (морщенці чи ходаки) робили із товстої, але якнайм'якшої сиром'ятної шкури. Вони являли собою 4-ри кутний шматок шкури з передніми кутами закругленими, або цільними. Виходило щось на кшталт сандалій, що охоплює тільки підошву та край ступні. Постоли – це дійсно народне взуття. Постоли – шкіряне взуття, що складалося лише з підошви, краї якої загнуті догори і стягнене мотузкою, ремінцем. Це було повсякденне взуття переважної частини сільського населення. Склалося таке прислів'я: «Правда в постолах, а кривда в чоботях». Носили, звісно, у дощову погоду й чоботи. В Україні були поширені хромові та юхтові чоботи. Перші носили, як правило, пани і заможні селяни, другі – біднота. Звісно ж, чабани до них не відносилися. Юхтові чоботи виготовляли із кінської шкіри, на підошви йшла воляча шкіра. Шили не лише прості, а рантові (пасові) чоботи. Вони виготовлялися із кращої шкіри, мали дві підошви, тупі носки та високі зап'ятки. Саме такі чоботи були у чабанів, але в них було важко ходити, бо долати треба було значні відстані.

Основним знаряддям праці була гирлига – довга палиця із залізним гаком на кінці, якою ловили овець. Кожна гирлига різнилася, бо кожен чабан додавав щось своє: то вона була «розцяцькована міддю», то «блискуча, обшмульгована травами, відполірована, як слонова кістка». У післявоєнні роки чабани використовували гільзи патронів для удосконалення своїх гирлиг, а саме для того , щоб вони гучніше лякали овець. Гільзи слугували і як лампадки для освітлення котиги. Як згадують, асканійці цього добра у степах після війни було достатньо. Ґирлига – дуже довга палиця з гачком на кінці, що ним при потребі можна зловити вівцю.

Як же працювали чабани? За отарою, або попереду, рухалася запряженавитривалими волами, гарба з будкою – котига, що правила за житло для чабанів, в якій зберігалися продукти харчування, посуд, різноманітне зілля та інші необхідні речі. Іноді цю гарбу заміняла велика бричка з плетеним з очерету дашком. Котига могла виглядати по різному, в залежності від матеріалу з якого була зроблена. Часто це плетена або дерев'яна будка. Звичайно ж, вигляд котиги змінювався та удосконалювався. Котига везла цебри – великі посудини, що мали вигляд зрізаної діжки, які використовували для годівлі худоби. Чабани для зручності об'єднувалися в артілі, обираючи отамана й кашовара. Стадо у 2000 голів стерегли 5 чабанів, з яких один був отаман, а другий був кашоваром, тобто кухарем. Це був робітник, який двічі на тиждень з'являвся в економію для отримання харчів. Найвідомою стравою чабанів, звісно, була чабанська каша. Рецепти якої збереглися до сьогодні. Власноручно варити кашу вожак чабанський береться лише в особливих випадках, але коли він почне, то чаклуватиме біля неї, нікого не підпустить, ще й в кожух її заверне. Чабани казали: «Каша в кожусі варена». Крім того, головний чабан міг готувати собі бринзу – овечий сир. Для цього отаман відбирав зі стада на початку серпня місяця від 200 до 300 овець, випасав їх окремо два тижні для доїння і готував бринзу на цілий рік, віддаючи хазяїну частину.

Чабани або пастухи овець, наймалися до поміщиків та купців. За свою працю отримували на рік від 50 до 70 карбованців грошима, інколи натурою по 2 вівці з кожних 30. За одне літо чабан отримував платню у 30 крб. Наведемо цікавий приклад для порівняння. Багато робітників приходило на заробітки з інших регіонів. Наприкінці XIX століття за свою працю вони отримували, працюючи з травня до листопаду лише 15-20 карбованців. Отже, чабани отримували вдвічі більше.

Чабану платили двічі на рік: весна, осінь. Крім платні на сіль та одяг, давали по 2 копійки зі штуки, з кожного десятка овець по одній мірці житнього борошна або кукурудзяного.За стрижку платили особливо: по 1 коп. від руна, на ножиці для стрижки – по 50 коп. на 100 овець.

У кожній отарі знаходилося кілька собак. Собаки – особливі, тому що привчені підганяти овець до отари, захищати їх від нападу вовків і не підпускати незнайомців. До речі напад вовків на Херсонщині відбувався не часто. Вони з'являлися з сусідніх губерній лише тоді, коли там випадав великий сніг. Чабани утримували велику кількість собак для охорони чисельних отар. Постійно піклувалися про збереження «чистоти» породи. Тож чабан опікувався й собаками, бо без них не вбережеш стадо. Позаду овечого стада йшов кашовар з котигою і з собаками. Коли стадо зупинялося опівдні, або опівночі, обов'язково котига розміщалася у центрі стада, а навкруги – чабани з собаками (кудлатими вівчарками).

При степовому чабанстві гарний чабан цінувався дуже високо. Він повинен був бути сміливим та рішучим, швидко приймати рішення, адже у степу очікувати можна було і бурю, і пожежу. Чабан спостерігав уважно за природними явищами, рослинами, поведінкою тварин. Добре знав народні прикмети: «Квіти сильніше

пахнуть перед дощем», «Дим стовпом - на мороз», «Сильна роса - до ясної погоди», «Дощу не буває, коли вітер вночі стихає». Крім того, повинен постійно піклуватися про овець, дбати про збереження не тільки кількості, але й про їх здоров'я, лікувати, доглядати, особливо ягнят та вівцематок. У лікувальних цілях використовувався дьоготь та креолін. Отже, чабан був ще й гарним ветеринаром та санітаром. Дьоготь гнали з березової деревини. Він застосовувався для змащення коліс, для виробництва шкір, в лікувальних цілях.

Чабани широко використовували народну математику. Були більшою частиною неписьменними, користувалися оригінальними прийомами, а рахувати приходилося постійно. Тож рахували овець по 50 голів, на дерев'яних палицях робили позначки, ставили хрестики після кожних 50.

Розрахунок з чабанами проводили двічі: 23 квітня і 26 жовтня, тобто на Юрія святого і на Димитрієв день. Юрія Святого – народне свято на честь покровителя хліборобства і скотарства. На Україні святого Юрія відзначали 23 квітня за старим стилем. Українці, споконвічні хлібороби і скотарі, глибоко шанували святого Юрія. За народними уявленнями, він сходив на землю, відмикаючи небо, приносячи весну, тепло. Святий Юрій – один з найшанованіших в Україні святих. Його поважали як покровителя худоби, а також як пастуха вовків. Весна сходить на землю, бо «Юрій на поріг весну приволік». Головні обрядові дії пов'язувалися з першим вигоном худоби на пасовиська. Для убезпечення тварин від чародійства у воротах клали щітку, ключ, червону крайку або розкладали багаття, щоб худоба переступала. Здавна побутувало вірування про те, що святий Юрій дає воду. Отож цієї днини він відмикає небо та випускає росу. До схід сонця юрієву росу збирали та вмивали нею очі. На росу виганяли худобу, щоб очистити її від усього лихого. Отже, в день святого Юрія всі обряди мали наявний скотарсько-хліборобський характер. Вважалося, що худоба, наївшись трави з Юрієвою росою, стає міцна та тучна. Але в деяких місцевостях цього дня худобу у поле зовсім не виганяли, бо боялися вовків, що їх протектором є святий Юрій: «Вовк – Юркові собака». Своєрідно випасали овець у порівнянні з іншою худобою. Їх виганяли пізно, коли висихала роса, щоб хворобам запобігти. Осіння роса вважалася нешкідливою і тому, починаючи з серпня, овець на пасовисько виганяли вранці.

Вовну з овець стригли весною у теплі дні. Це відбиває народна приказка, яка застерігає від раптових приморозків: «До Миколи (9 травня) не сій гречки й не стрижи овечки». Перед стрижкою овець мили, потім стригли металевими вівчарськими ножицями. Але це не входило до обов'язків чабанів, за цю роботу бралися стригалі, спеціально наймані працівники. Окремо слід сказати про купання овець. Овеча ванна для купання мала вигляд довгого зацементованого рову, який заливали підігрітою водою з відповідним розчином. Загнавши в загорожу частину отари, чабани ловили вівцю гирлигою і кидали у рів. Вівці злякано пливли, а їх рогачиками занурювали у розчин.

Овеча вовна завжди була у пошані. Її використовували у обрядах. Ставилися з повагою, наділяли магічними властивостями. Після того, як визначено місце для будівлі дому, господиня пекла хліб і робила позначку. Якщо потім позначений хліб виявиться гладеньким, то господарю буде добре у новій хаті. Увечері, коли вчиняли хліб, брали жмут овечої вовни, розстеляли її на місці, визначеному для побудови хати, а на розстелену вовну ставили порожній глечик. Наступного дня, вранці, викручували вовну: якщо в ній була хоч крапля вологи, це – це добра ознака, і навпаки. Як бачимо, ставлення до вовни не відрізнялося від ставлення до хліба, що підкреслює повагу до чабанської праці, як до праці хлібороба.

Кожний чабан був гарним стратегом. Так, наприклад, помітивши вогонь в степу, та відчуваючи небезпеку, не гаючи ні хвилини, чабан запалював іншу ділянку степу неподалік від стада за вітром. Тож одночасно стадо знаходилося між двома полум'ями. Потім, він перегонив його на ділянку, що вигоріла та вичікував деякий час до тих пір, коли можна було б віддалитися. Саме таким чином досвідчений чабан спасав отару. Вогонь доходив до риски сховища, зробленого чабаном, знищував усе навкруги, але до стада дістатися не міг.

У зимовий час, коли панувала хурделиця, передбачаючи її, чабан намагався якомога швидше дістатися загонів. І вже тут протягом непогоди, він ганяв овець по загону. Цією постійною біготнею, вівці спасалися від снігу, що падав на них, утрамбовуючи його під ногами. На півдні України, де зустрічалися великі отари, випас мав деякі східні елементи. Чабани відганяли овець далеко у степ і потім поступово наближалися до місця зимового утримання, навколо якого зберігалося незаймане пасовисько. На це вказує видатний український етнограф Хведір Вовк, підкреслюючи особливості чабанства на Херсонщині, де воно мало вже помітне східне забарвлення.

Окремо слід проаналізувати стан збереження у фольклорній пам'яті українського народу легенд, переказів про чабанів. Адже це невичерпне джерело інформації для вивчення культурної спадщини. На наш погляд, одна з найяскравіших легенд про чабана, ноги якого були понівечені полозом. Сидів якось він у курені біля хворої вівці. Зненацька на нього напав полоз, обвив його й неодмінно задушив би, якби чабану не вдалося вбити полоза ґирлигою. Перед нами постає постать рішучого сміливця, що миттєво приймає рішення, досконало володіє ґирлигою як знаряддям праці і зброєю.

З чабанством пов'язана одна з цікавих рослин – Петрів батіг, відомий у ботаніці під назвою дикого цикорію. За легендою, одного разу святий Петро гнав на пашу овець, у нього в руках не виявилося ні батога, ні ґирлиги. Угледів він дорогою бур'ян з довгим пруттям, зламав собі прутика і погнав ним овець. Звідтоді ця рослина й зветься Петрів батіг. Так назавжди закарбувалася у народному фольклорі чабанська розповідь. На Петра і Павла – свято, яке в народі вважалося пастушим, селяни пекли із сиру, яєць і борошна «мандрики». Їх давали дітям-пастухам, що багато мандрували з отарами овець, допомагаючи своїм батькам. Свято Петра і Павла припадало на 12 липня, саме в розпал літа. Чабани були добре обізнані у травах. Чабан розумів мову рослин, знав, чим можна годувати, а яка рослина зашкодить вівцям: «трава лебеда или по здешнему лобода особенно способна к откармливанию, но овец надо приучать к ней постепенно».

Як стверджує легенда, записана у Запорізькій області, чабани мають відношення до появи грому. Це підкреслює сміливість чабанів в умовах ризикованого степового життя. Билися вони з розбійниками, що відбирали овець: «Люди чули ночами, як гримить щось у степу, і казали, що то розбійники б'ються з чабанами». Запорожці мали своїх чабанів. «Вівці водилися –так на диво, та все по волі паслося, хіба тільки коло отар і були чабанці». Яворницький записав у 1883 році: «Були такі, що табуни стерегли, за товаром гляділи, коло отар стояли. Ці вже й звання мали: чабани». Сила та міць запорожців карбувалася не тільки у тренуваннях, але була наслідком вживання простої та корисної їжі. «Запорожці їли рибу, м'ясне, овочі. А то було й таке, як начебто чай: то вже настій із трави та овечого молока. До нього давався ще й хліб, намазаний маслом».

Чабанські пісні –це окремий специфічний пласт фольклорної пісні. Вони мають свою, тільки їм притаманну чарівність. Сповнені настрою, побудовані на п'яти-шести

тонах, виконувались на просторах степової тиші. Чабан співав для себе, бо душа українська співуча. Краса чабанської пісні будувалася на запашних ароматах чабрецю та полину. Відомий фольклорист Іван Манжура у своїй збірці записав декілька вівчарських пісень. Вони нам дають уяву про нелегку вівчарську працю.

Життя чабана важке, завжди у степу, під палючим сонцем, взимку на холоді. Втіха– люлька табаку та свиріль. Існує таке прислів'я: «Сопілка– вівчареві втіха», «Без гирлиги чабан, як без коня».

Взагалі фольклор чабанів (прикмети, пісні, легенди) ще мало вивчений. Найбільш цінний матеріал, за даними Інтернету, це словник чабанських слів Кухаренка за 1862 рік. Та, на превеликий жаль, автору роботи не вдалося ознайомитися з цим раритетним виданням. До народної скарбниці занесемо прислів'я місцевого чабана: «Чабанство – панство, а життя собаче: по півроку вдома не бувати».

Деякі традиції чабанства збереглися до сьогодні, бо невмируще те, що надбало людство у процесі історичного розвитку поколінь. Цікаво, що чабанство залишило не тільки специфічну термінологію, яка стала архаїчною, а навіть назву танцю. «Чабани» – український народний танець. Ведучий у танці– ватаг чабанів. Топоніміка Херсонщини зберігає назви, пов'язані з чабанством: Качкарівка- качкар (вівця у перекладі з тюркської мови), Чалбаси (сіра голова). Нині це село Виноградове, де здавна займалися вівчарством. У селищі Асканія-Нова пам'ятають прізвища колишніх відомих чабанів, що свідчить про повагу до них. Не стерлися з часом і імена чабанят – дітей чабанів. У тяжкі повоєнні роки вони допомагали батькам: городили оцарки, переносили читини та сайгаки, пасли та напували овець, ловили їх для лікування, вміло користуючись гирлигою. У власних архівах збереглися фотографії, речові джерела, пов'язані з чабанством. Місцеві жителі використовують деякі чабанські рецепти приготування страв.

Підсумковуючи вище сказане, зробимо висновки. Чабанство як один з найважливіших видів господарської діяльності та мистецької культури українців, залишило у спадок велику кількість слів, термінів, які назавжди увійшли в мовну скарбницю. Фольклор чабанів мало вивчений, тож треба вивчити та записувати спогади представників цієї рідкісної професії. Тим паче, що сьогодні майже повністю змінилися умови роботи вівчарів, багато що втрачено з плином часу. Чабанство як соціокультурне явище, безумовно, вплинуло на ментальність українського народу.

Отже, організація співжиття людського колективу, що виникла у результаті трудової діяльності, тісно пов'язана з аспектом духовної культури. Сьогодні, як ніколи, молодим громадянам України необхідно пізнати і зрозуміти велич народної традиційної культури, її одвічний гуманізм, добробут, доброзичливість, щиру гостинність, працелюбність, наполегливість. У цьому сила й міць українського народу.

ТОЙ, ХТО ЖИВЕ ЗАРАДИ ІНШИХ, Є СПРАВЖНІМ БУДІВНИЧИМ СВОЄЇ ДЕРЖАВИ (ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОРНІЙОВИЧА ЧАЛОГО)

Бабак Марія, учениця 9-В класу Немирівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №2 – ліцей» Немирівської міської ради Вінницької області, член гуртка «Історично-мистецьке краєзнавство Вінниччини» Вінницького обласного центру туризму, спорту,краєзнавства та екскурсій

Керівник: **Братусь Вікторія Володимирівна,** учитель-методист Немирівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №2 – ліцей»

Немирівської міської ради Вінницької області, керівник гуртка «Історично-мистецьке краєзнавство Вінниччини» Вінницького обласного туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій

Державотворення ще й сьогодні є для нас незвіданим процесом. Важко збагнути, які саме найменші цеглинки закладалися в міцний фундамент могутньої державності нашої країни, нашої національної свідомості, патріотизму, поваги та любові до Батьківщини. Історія неодноразово доводить, що дуже часто навіть непоказні люди, не претендуючи на славу та визнання, зуміли зробити неоціненний внесок у справу боротьби за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань. Завжди були, є і будуть такі особистості, які власним прикладом та ціною свого життя сприяють шляхам пошуку самоідентифікації українського народу, становлення та розвитку державності на нашій рідній землі.

Мова йтиме про Михайла Корнійовича Чалого, ім'я якого, на превеликий жаль, сьогодні майже забуто. Згадується інколи тоді, коли йдеться про Тараса Шевченка та Івана Сошенка, адже саме Михайло Чалий став першим їхнім біографом. Ще у юні літа доля подарувала цим трьом чоловікам міцну дружбу на все життя. Попри неймовірно велику кількість літературного доробку про життя і творчість великого Кобзаря, перша з його біографій, написана Чалим у 1882 році, залишається і в XXI столітті найвагомішим свідченням про діяльність і переконання Тараса Шевченка. Правдиве і живе слово сучасників, які жили поруч з українським генієм, дихали одним повітрям, горіли об'єднуючими ідеями, справді дорогоцінне.

Михайло Корнійович Чалий народився 24 вересня 1816 року на Чернігівщині у давній козацькій родині. Виховували хлопчика добрі й скромні батьки та столітній дід, який добре пам'ятав минуле свого народу і пишався тим, що він українець і козацького роду. Розповіді діда будили в душі Михайла любов до української старовини, пробуджували національну гідність. Навіть краєвиди рідного містечка мали виховний потенціал: «Природа виховала мене, зберігши в душі моїй невинність, простоту і вразливість від зла і грубості, що кругом оточувала», - згадував Чалий.

Тернистим був шлях навчання. Аби здобути повноцінну освіту, довелося багато працювати над собою і переступити поріг не одного закладу: спочатку це була приватна школа, де дітей спонукали зазубрювати Псалтир та Часослов; потім це була гімназія, яку він закінчив аж у 24 роки; і тільки після довгих клопотів хлопцеві вдалося вступити до Київського університету на словесне відділення. Першокурсник мав щастя купити «Кобзар» Шевченка і захопився творчістю вже відомого на той час в Україні поета.

З 1844 року починається тридцятирічна педагогічна діяльність Михайла Чалого. Цей плідний і наполегливий період життя на педагогічній ниві також був суворим і не завжди освітлювався сонячним промінням.

Для нас, немирівчан, є великою гордістю той факт, що Михайло Корнійович Чалий упродовж восьми років викладав словесність у Немирівській чоловічій гімназії, де і потоваришував із викладачем малювання Іваном Сошенком, який познайомив його з великим Кобзарем. Саме ще в Немирівський період Чалий почав дослідження їхнього листування. Кожного літа Чалий відвідував місця, пов'язані з іменем Шевченка, а протягом життя зумів обійти усі місця, де бував Тарас Григорович, навіть відвідав Хортицю. Ось так інколи цікаво переплітаються людські долі. Сьогодні важко погодитися із загальновідомим твердженням: «Без Сошенка не було б Шевченка». І все ж виникає переконання, що в житті нічого не трапляється абияк, адже саме Сошенко допоміг викупити Шевченка з кріпацтва, а Чалий

увіковічнив його щирим словом. Ось так, на наш погляд, і будується оте вічне, що в майбутньому формує державність і окрилює нашу національну свідомість.

24 березня 1845 року Чалий був переведений до Немирівської гімназії на посаду вчителя словесності. Тут він, як і в інших закладах, висловлював власну думку, захищав бідних гімназистів, особливо селянських дітей, знав і любив мистецтво, був переконаний у необхідності естетичного виховання дітей, про це він писав у педагогічних працях. На думку Чалого, головне для людської цілеспрямованості – всебічний духовний розвиток; педагог визначив три головні чинники духовного життя людини: істина, добро і краса.

Михайло Чалий цікавився всіма тогочасними суспільно-політичними подіями в Україні, зокрема, знав про виникнення в 1846 році Кирило-Мефодіївського товариства, до створення та діяльності якого поставився позитивно, особливо ж схвальні відгуки викликали ідеї просвітництва, єднання слов'ян та вивчення старовини. Він написав кілька невеликих книжок про минувшину.

У 1852 році Михайло Чалий був переведений до 2-ї Київської гімназії на посаду вчителя словесності. Пізніше призначений інспектором цього ж закладу. А з 1860 по 1861 рік виконував обов'язки директора училищ Київської губернії та директора 2-ї Київської гімназії.

Михайло Чалий жив і працював у часи бездержавності України, коли навіть згадка про неї та її діячів каралася. Він відверто виявляв свою прихильність до українства і з багатьма українськими діячами підтримував зв'язки, зокрема приятелював з Іваном Сошенком і Тарасом Шевченком.

Михайло Чалий разом з Іваном Сошенком та іншими українськими інтелігентами був на перепохованні великого Кобзаря. Біля труни поета Чалий прочитав промову. Після цієї події його кар'єра в Києві закінчилася. 19 грудня 1861 року наказом міністра народної освіти Михайло Чалий був призначений директором Білоцерківської гімназії. Для нього таке «підвищення» було, по суті, засланням – Михайла Чалого змусили покинути Київ.

Зустріли нового директора не дуже привітно, особливо власник Білої Церкви Владислав Браницький. Граф назвав його «хлопоманом, який усіх селян збунтує». Браницький був проти того, щоб Чалий займав посаду директора гімназії, але призначення вже відбулося.

Директорування Михайла Чалого в Білоцерківській гімназії припало на час змін у загальнодержавному устрої, коли виникла нагальна потреба вирішення соціальних, національних та культурно-освітніх питань. Білоцерківська гімназія ж на той час була вельми заплутаним вузлом різноманітних проблем. Вона мала не дуже хорошу репутацію через слабкість матеріальної бази, низькі результати навчально-виховного процесу. Пояснювалося це передусім невдалим викладацьким складом та недбалим керівництвом закладу. Деякі вчителі утворили своєрідну «олігархію», яка чинила опір змінам, розпочатим новим директором. Микола Пирогов, відомий лікар та педагог, який довгий час був попечителем Київського навчального округу, відвідавши гімназію в Білій Церкві, мав намір перетворити її на штрафний заклад, куди б звозили малолітніх злочинців . Втім, творча і наполеглива діяльність нового директора докорінно змінила ставлення освітянського начальства до цього закладу. Незважаючи на різні перешкоди, Михайлові Чалому вдалося значно оновити педагогічний склад. У гімназію прийшли молоді здібні педагоги.

За новопризначеного директора ситуація в Білоцерківській гімназії значно покращилася: припинилися інтриги, були започатковані вечірки, на які вчителі збиралися не для того, аби повечеряти та пограти в карти, а щоб провести різні

дискусії, колективно почитати журнали та обговорити педагогічні новини. За короткий час директорування Михайла Чалого поліпшився й стан навчальних аудиторій: у гімназії з'явилися добре оснащені фізичний та природничий кабінети, збагатилися учнівська та учительська бібліотеки. Заклад став одним із найкращих у Київському навчальному окрузі.

Правобережна Київщина після другого поділу Речі Посполитої стала ареною боротьби між царським урядом та місцевими поміщиками, поляками за походженням. З часів Катерини II росіяни будь-якими засобами намагалися витіснити звідси поляків та полонізованих кількома століттями раніше українців.

Білоцерківська гімназія належала до тих навчальних закладів південно-західного регіону, де вихованців римо-католицького віросповідання було набагато більше, ніж православних. Щоб зменшити польський вплив у гімназії та поліпшити православне виховання учнів, Михайло Чалий домігся відкриття гімназійної церкви Архипа та Філімона, яка була освячена 25 лютого 1868 року. Заняття з усіх навчальних дисциплін велися, на чому наполягав Михайло Корнійович, виключно українською мовою.

Ще одним дієвим кроком стало залучення до рядів гімназистів місцевого - не польського походження -населення. Це були хлопці переважно з українських селянських та міщанських родин. Оскільки їхні знання не відповідали вимогам вступу до гімназії, Михайло Чалий домігся функціонування при гімназії однокласного парафіяльного училища, яке відкрилося в 1863 році й було своєрідним підготовчим класом. Також за його клопотанням у гімназії в 1864 році була заведена так звана «синя книга», куди заносилися пожертви на стипендії для селянських дітей - майбутніх гімназистів. Якщо в 1863 році гімназистів-селян у закладі було 6, то на 1869 рік їх уже стало 41 .

15 листопада 1869 року Михайло Чалий був переведений на посаду директора Ніжинського ліцею. У 1875 р. він звільнився зі служби й вийшов на пенсію . За заслуги по службі М. Чалий був у різні роки нагороджений орденом святого Станіслава II ступеня, орденом святої Анни II ступеня, орденом святої Анни II ступеня з імператорською короною, орденом святого Володимира III ступеня, і це при тому, що, як уже зазначалося, він був у Білій Церкві на засланні.

По закінченні педагогічної служби Михайло Чалий оселяється в Києві й починає літературно-публіцистичну діяльність, впорядковує свої спогади. Тоді ж з'явилася його головна праця –біографія Тараса Шевченка. Із коментарів до цього життєпису можна відстежити й погляди самого Чалого, а також і ті процеси, які відбувалися в тогочасному суспільстві.

Ідеали талановитого педагога й публіциста Михайла Чалого формувалися в 50-ті роки XIX століття –у часи народництва, козакофільства та боротьби за звільнення народу від кріпацтва. Довготривале виконання обов'язків державного службовця в тогочасних суспільно-політичних умовах вплинуло на формування його життєвих позицій і переконань. Так, Михайло Чалий був упевнений, що нечисленна інтелігенція не може зробити кардинальних змін. Крім того, у різні періоди життя простежуються суперечливі погляди і на українство, до якого, попри несприятливі умови, він був прихильним. Особливо це простежується в його ставленні до Тараса Шевченка.

У відділі рукописів Інституту літератури зберігся особистий архів Михайла Чалого, в якому є й спогади його двоюрідної онуки Маргарити Волковської. Вона згадує, що Чалий, на перший погляд, здавався людиною суворою, але насправді він був добрим і вимогливим педагогом. А в пам'яті інших (як, приміром, згадував Дмитро Дорошенко – відомий історик, педагог, політичний діяч) він залишився

«стародавнім козацьким полковником або й гетьманом… Таким же твердим, кремезним козаком був Михайло Корнійович у своєму довгому житті».

Помер Михайло Корнійович Чалий 6 лютого 1907 року, похований у Києві.

Немирівчани свято шанують пам'ять про талановитого педагога, словесника, літератора-публіциста, чиє життя стало символом гідності і честі для майбутніх поколінь українців. Про це свідчить вулиця, названа іменем Чалого у нашому місті, а також, враховуючи вищезгадані факти, члени гуртка «Історично-мистецького краєзнавства Вінниччини» виявили ініціативу щодо створення меморіальної кімнати, присвяченої видатним постатям, які перебували за різних обставин у нашому закладі освіти. Нині у приміщенні школи вже функціонує два музеї: музей Марка Вовчка і музей Миколи Трублаїні, які створили наші попередники. Так і ми, сучасні школярі, започаткували гарну справу, яка нагадуватиме майбутнім поколінням про надзвичайних людей, які жили і творили у нашому місті.

Дане дослідження має особливо цінне значення тим, що знайдено нову інформацію та нові світлини із зображенням Михайла Чалого у різні роки його життя та у Немирівський період, які вже сьогодні започаткували експозиційний фонд у новій меморіальній кімнаті «Не забувайте незабутнє», а багатьом відвідувачам цікаво буде дізнатися про раніше невідомі віхи життя, літературної творчості та педагогічної діяльності Михайла Корнійовича Чалого, адже саме такі люди робили усе для розбудови своєї держави, виховували у підростаючого покоління гордість і повагу до історичного минулого і плекали в юних серцях надію на кращу долю українського народу.

ФОЛЬКЛОРНІ ТРАДИЦІЇ ВІННИЧЧИНИ – ОСНОВА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ДЕРЖАВНОСТІ

Стужук Аліна, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій, учениця 4(8)Б класу навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-гімназія №2» міста Гнівані Тиврівського району Вінницької області

Керівник: **Коваль Олександр Іванович**, учитель історії, керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» вивчають історію рідного краю, України та світу в усіх її проявах, оскільки історія є універсальною наукою та охоплює всі сфери людського життя, в тому числі чи не найбільшш її складову - етнографію.

В традиціях українського народу здавна існували високі вимоги до морального ставлення особи до себе, до своєї родини, до старших людей, до праці(5:89). Мудрість і досвід народу є невичерпними джерелами патріотизму та звитяги, що актуально сьогодні в умовах війни. Українці дали світові понад один мільйон народних пісень, які не повторюються, що є рекордом за всю світову історію. Ці пісні супроводжувались та супроводжуються грою на різних народних інструментах, які такі ж давні, як і українські пісні.

Важливу роль у житті народу і держави відіграє обрядовість наших предків, яка сьогодні затьмарена масовою низькопробною субкультурою. Ми вивчаємо, досліджуємо та відроджуємо народні традиції та обряди задля збереження нашої самобутньої культури та її популяризації. Звичаєво-обрядові свята супроводжуються грою на сопілках у виконанні узуалістів(грають на слух) та виконавців по нотах.

Сопілкова культура є цілісним історико-культурним явищем. Жоден обряд не обходився без сопілки.

Сопілка – народний духовий інструмент типу подовжньої флейти, виготовлений з деревини. На стволі довжиною 360-400мм розташовано 5-6 ігрових отворів. Застосовують в оркестрах народних інструментів. Поширений в Україні(4:250).

Денцівка – український народний інструмент, подібний до сопілки. Має призматичну форму, косий зріз губника та кілька ігрових отворів. Денцівка поширена в західних регіонах України(4:63).

В добу пізнього палеоліту розвивались образотворче мистецтво та музика, обрядовий танок. Про це свідчать знахідки кістяних флейт(Молодове), статуетки жінок, ударні музичні інструменти(6:36).

За дослідженням вченого К. Закса сопілка була вже 80 тисяч років тому. Її виготовляли з пташиних кісток, рогу оленя, бивня мамонта, очерету, деревини, рослин, зубів тварин. Археолог О. Черниш знайшов у 1953 році сопілку доби верхнього палеоліту у архітектурному шарі Молодове-5 Кельменецького району Чернівецької області. Сопілка(флейта) виготовлена з відростку рогу північного оленя(1:91). Сім сопілок з пташиних кісток знайдено у Маріупольському могильнику. Археологи відшукали сопілки також на Мізинській стоянці. Тут також знайдено резонаторні та безрезонаторні ударні інструменти(1:91) Ці знахідки свідчать про розвинуте сформоване музичне мистецтво, що свідчить про своєрідну революцію,як неперервне явище в еволюції людини через музичне мистецтво, складовою частиною якого була сопілка.

Сопілка – народний духовий інструмент типу подовжньої флейти, виготовлений з деревини. Поширена в Україні, застосовується в народних оркестрах. Незважаючи на локальні стилі, сопілка в руках українця була в усіх її частинах та в різні часи.

Сьогоднішні обрядові свята не обходяться без сопілки. В умовах російської агресії проти України є такі свята: День державного Славня (Гімну) України; День Матері(друга неділя травня, Україна – Батьківщина матріархату, який зародився 50 тисяч років тому); День Героїв України – українських вояків усіх часів(23 травня), яке ще не стало традицією, проте ми проводимо його у стінах нашої школи-гімназії; Воїнське Свято вшанування Перуна(20 липня); Всенародний день Батька(друга неділя вересня); День Покрови(Матері - Слави), яка укриває наших воїнів на полях ратних покровом свої золотих крил, День посвяти у козаки.

В останні роки ми відзначаємо День Свободи та Гідності як прагнення українців жити у цивілізованій державі. Ці важливі для українців дні присвячені вшануванню унікальної революції світового масштабу – Помаранчевій Революції, яка тривала 17 днів. Люди добровільно вийшли на вулиці та майдани, щоб подолати фальсифікацію виборів Президента України і перемогли. Це була подія світового значення, як мирний протест, на якому неодноразово виконувався Державний Гімн України у супроводі сопілки. Три місяці тривала революція Гідності, яка продемонструвала, що в української нації є велике прагнення до волі та почуття гідності. На Майдані Незалежності загинули наші друзі-Капінос Олександр, Шимко Максим, Брезденюк Віталій. Вони стали Героями Небесної сотні та Героями України.

«Обожнення Природи дало древнім добробут, радість, щастя, гармонійне здоров'я» - говорив Іван Франко. Істинні етнічні знання обрядовості відкривають генетичну етнічну матрицю. Перед початком будь-якої справи, а особливо обрядового дійства, наші предки промовляли: «Боже мій! Ти є Сонце, я Твій промінь. І Ти живеш в мені, як Сонце в промені. І я живу у Тобі, як промінь у Сонці. Ти – досконалість. Я Твоє зерно. І я вдосконалюю своїми ділами в безсмертя душу свою, в царстві Твоїм! Слава Тобі, Боже»(2:14).

Особливе місце у краєзнавчій роботі є відродження та відзначення таких великих обрядових свят, як Родини Сонця – день Зимового Сонцестояння, початку нового світлового року. Сопілкарі виконують пісню в обробці Миколи Леонтовича «Поміж трьома дорогами»(про Дажбога) та давній український гімн про походження світу - «Заграло море». Вихованці гуртка йдуть до молодших школярів із привітаннями. Різдво світла Дажбожого, Коляда, Корочун – це сонячні свята українського народу. Сонячні боги є продовженням первісного Бога Рода. Колядою називали молодого Бога Сонця – Божича, якому колядники співали колядки та приносили дари. Молодь обирала провідника-«березу», скарбника, міхоношу, козу та інших персонажів, які залучали музик, в тому числі сопілкарів. Колядники були та є провісниками Радості, Щастя, Добра. Сніп Дідуха символізував заповіт між Дажбогом та його Внуками(українцями). Господаря називали «Ясен Місяць», господиню «Красне Сонце», діток – «Дрібні Зірки». Кляда повертає Коло Свароже до Весни. В Дідусі жили душі предків. Свято Коляди закінчували словами: «Бо допоки звичай з нами, доки свята хоровод, доти житимем з піснями, - доти й житиме народ»(2:23).

Олекса Воропай, який жив і працював у Вороновиці Вінницького району, у своїй книзі «Звичаї нашого народу» писав: «… і тепер на Україні, в селах разом з Дідухом, який ставиться на покутті(там поміщалася божниця), у Святий Вечір до хати вносять сіно, а на сіно кладуть сокиру, леміш або чепіги плуга, хомут чи ярмо. А в кутку стоїть Дідух, ставлять чашу з приском, на якій куриться чебрець та інші пахощі»(3:39).

Люблять учні Масляну, співаючи: «Ой Масничка, Масничка, яка Ти маленька, було б тебе три неділі, але не їдненька». Це тиждень смачних млинців та веселих забав.

День Весняного рівнодення колись для українців був Новим Роком. Це день пробудження Землі, перемоги сили світла над темрявою. Саме тоді співали «Щедрика», закликаючи Весну-Красну. Нещодавно ми зібрали цінний фольклорний матеріал із села Шершні, в якому пройшло дитинство Миколи Леонтовича та проживала його родина тривалий час. В цьому селі зберігся будинок Леонтовичів, який потрібно відновити та створити мистецький центр. Старовинні пісні ми записали від народного колективу «Берегиня». Серед них переважають місцеві шедеври українського народу. В цьому селі кожен горбочок співає свої пісні. Переказують, що саме в цьому селі Микола Леонтович вперше почув «Щедрика».

Свято Купали припадає на День літнього сонцестояння. Це свято молодості та цілющих трав. Щороку ми є учасниками свята «Живий Вогонь», на якому виконуємо народні пісні у супроводі сопілки. Нещодавно ми започаткували гаївки, які проводяться в День весняного рівнодення. У Вінниці відбувся другий фестиваль звичаєвої культури «Гаївки-фест» у мікрорайоні Тяжилів біля коледжу харчової промисловості. Ми були його організаторами та активними учасниками. Цей захід дає можливість відродити та зберегти українські традиційні свята і обряди.

Підведенням підсумків господарського року є День осіннього рівнодення, після якого в різних селах проводять свято борщу.

У становленні української державності велику роль відіграють похідні пісні українців різних епох – від сивої давнини до сьогодення. Вивчення їх є актуальним сьогодні в умовах російської агресії. Ми вивчаємо козацькі, стрілецькі, повстанські пісні та пісні сучасних захисників України. Всі вони супроводжуються народними інструментами на чолі із чарівною сопілкою.

Із Хортиці ми привезли Марш Війська Запорозького Низового «Б'ють литаври, мов Дніпра пороги», зі Львова – «Від Синього Дону до сивих Карпат»(слова М.

Кобця, музика М.Гайворонського, 1917р.) - похідну пісню січових стрільців, вивчили бандерівську пісню «Гей степами, темними ярами»(слова і музика С. Малюци, 1944р.), гімн Організації українських націоналістів «Зродились ми великої години» (Автор О. Бабій, 1931р.), давню пісню «Гей, плине кача по Тисині».

В стінах нашої школи-гімназії ми проводимо свята: посвята в гімназисти, подяка захисникові, посвята у козаки-джури. Наші краєзнавці акомпонують на сопілках у фестивалях «Проліски надії», «Голос Гнівані», «Зіркова мрія», «Осіння мелодія», «Живий вогонь», «Гаївки-фест», «Пісенний оберіг». На цих заходах обов'язково присутні воїни, які брали та беруть участь у захисті України від російських окупантів.

Ми є також учасниками багатьох заходів міського, обласного, всеукраїнського та міжнародного рівнів. Сопілочка звучить від Говерли до Айдару, від Хортиці до Новгород-Сіверського, від Черкас до Одеси. Вона є справжньою душею українського народу. Віримо, що вона і надалі такою буде.

Результатом нашої роботи є видання збірок: «Козацькі пісні», «Автентичні колядки рідного краю», «Гімназія співає», «Традиційні промисли рідного краю», «Старовинні музичні інструменти», «Історія Тиврівщини», «Гнівань: минуле, сьогодення, майбутнє».

НАШ ЗЕМЛЯК – АКАДЕМІК МИКОЛА ВАСИЛЕНКО

Токарчук Каріна, учениця 9-А класу Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО
Керівник: **Посмітна С. В.,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО, учитель історії Полтавської гімназії №21

Головний штаб інтелектуальної думки України – її Національна академія наук в кінці 2013 року відсвяткувала своє 95-річчя. Полтавці завжди пишались тим, що саме з нашого міста, очолити Академію у 1918 році поїхав генеральний Володимир Вернадський. А от ім'я людини, яка власне і була ініціатором створення цієї важливої для кожної країни установи, яка запросила Володимира Івановича до Києва, на теренах нашого краю практично невідоме. Йдеться про міністра освіти та мистецтв Української держави, заступника Голови Ради Міністрів, Голови Державного Сенату, - академіка Миколу Прокоповича Василенка (1866 – 1935 рр.), який був тісно пов'язаний із Полтавщиною, ось чому ми вважаємо наше дослідження **актуальним.**

Мета нашого дослідження: охарактеризувати життєвий шлях і досягнення М.Василенка та його внесок у розвиток державності на українських землях.

За місцем свого походження відомий історик, вчений, державний та політичний діяч Микола Василенко був полтавцем, адже народився він у колишній Чернігівській губернії (нині селище міського типу Червоне Глухівського району Сумської області), та його життя має і полтавську прописку.

Після закінчення у червні 1883 року прогімназії у Глухові, Микола лише один із класу поїхав здобувати подальшу освіту до такої, як йому тоді здавалося, далекої та незвіданої Полтави.

А сталося це тому, що саме у нашому місті з кінця 1870 року жив його земляк та давній приятель батька – дуже відомий у колах полтавської інтелігенції адвокат, присяжний повірений Петро Григорович Васьков. Дуже добрий та дієвий, він вирішив узяти Миколу під свою опіку. Усім серцем прийняла його і уся родина Васькових, у великому будинку якої на Познанській вулиці (Познанська гребля, нині вул. Володарського) під час навчання у Полтавській першій чоловій гімназії оселився Микола Василенко. У ті часи цей учбовий заклад був дуже знаний та престижний, переповнений учнями із різних міст. Лише стараннями все того ж Васькова, Миколу у

серпні 1883 року зарахували до гімназії. Із тих пір і на усе життя Полтава стала найулюбленішим містом майбутнього академіка. Про це він красномовно писав у 1924 році в своїх спогадах «Моє життя». Вони були видані лише у 2008 році у вибраних творах видатного громадського діяча та науковця. Написані спогади дуже цікаво й аргументовано передаючи багато цікавого з життя тогочасної Полтави.

Із них дізнаємось, що П.Г. Васьков, якого Микола Василенко вважав «людиною живою, цікавою, дотепною…» приклав багато сил та енергії для його виховання, увівши до кола кращих людей Полтави. Все це вплинуло на культурне зростання юнака. Микола добре вчився. З більшості предметів він мав відмінні оцінки, трішки гірше було з класичними мовами – латиною та грецькою. Цікаво й те, що у Полтаві вчився не тільки М. П. Василенко. У нашому місті здобули освіту два його брати та сестра Фросина. Брати Іван і Михайло теж стали відомими особами, чим прославили Першу полтавську чоловічу гімназію.

Навчаючись у ній, Микола повсякчас підробляв, даючи привітні уроки сину відомого полтавського лікаря Е. Мейєра. За допомогою останнього, Микола увійшов до кола знайомих всесвітньо відомого професора медицини, блискучого хірурга Миколи Скліфосовського. Важливо, що саме Микола Скліфосовський дуже вплинув на Василенка, і він вирішив стати лікарем, неодмінно навчатися на медичному факультеті Московського університету.

Закінчивши у 1885 році Першу полтавську чоловічу гімназію, Микола Василенко вступив до Дерптського університету (нині Тартуського). Але усіма своїми думками він був не в холодній Естонії, а у теплій та привітній Полтаві, без якої вже не міг уявити своє життя. Миколу як магніт притягувала до себе родина Васькових. Її глава – Петро Григорович, став для нього наставником на все життя, а їх спілкування перетворилось на міцну та довгу дружбу.

Та не тільки це пов'язувало Миколу з Полтавою. Тут він зустрів своє перше кохання. Він закохався у середню дочку П. Г. Василькова – Лизавету. Вона теж захоплювалась вивченням історії навчаючись на Бестужівських курсах, в Петербурзі. Через неї Микола Василенко постійно затягував своє перебування у Полтаві. Через це він навіть спізнювався на початок нового навчального року до університету. Ось так описував цей період свого життя майбутній академік: «Відвідування Полтави і родини Васькових… було для мене суцільним святом. Час пробігав швидко, цікаво…»

І це не дивно, адже за цей період Микола Прокопович познайомився з багатьма полтавцями. Серед них багато різних знакових постатей. Одна з них – художник Григорій Григорович Мясоєдов, про якого Василенко залишив дуже теплі спогади, у яких він характеризує і його дружину – О. В. Іванову та їх сина Івана. Він, за оцінкою Миколи Прокоповича «поєднав талановитого художника батька з художницею матір'ю…», що «…дало Івану Григоровичу велику спадщину, і свій видатний талант молодий Мясоєдов виявив вже у дитинстві».

Живучи у далекому Дерпті, студент Василенко хотів знати усе про Полтаву. Для цього він вів жваве листування із своїми полтавськими друзями, надто Єлизаветою Васьковою та Тетяною Клименко. Якщо перша з них надсилала йому короткі листи з почуттями закоханої людини, то друга писала ґрунтовні та цікаві листи, які «…заключали у собі низку подробиць, характеризуючи полтавське життя кінця 1880-х років». Микола цінував ці епістолярії, зберігаючи їх у своєму власному архіві, дуже побивався коли вони загинули у вирі Громадянської війни.

Найбільшим побратимом М. П. Василенка безперечно був академік Вернадський. Достеменно не відомо коли і де вони вперше познайомились. Не слід виключати, що це могло статися у Полтаві, в колі родичів Вернадського –

Старицьких. Згодом у Петрограді (1917 рік), коли Микола Прокопович працював замісником міністра народної освіти Росії, він тісно працював з Вернадським. Саме тоді вони і стали однодумцями-реформаторами державної організації наукових досліджень.

Перенесена Миколою Прокоповичем на цей ґрунт ідея національної академії наук спричинила тривалу кулуарну дискусію про створення державою академії наук в Україні, Грузії і Сибіру. За браком коштів, а також зважаючи на прихильність до національних інституцій міністрів С. Ф. Ольденбурга, а годом О. О. Салазкіна, вони не поспішали виносити питання на офіційний рівень. Після падіння Тимчасового уряду ідею довелося облишити, але ненадовго.

За часів гетьманату Василенко очолив Міністерство народної освіти, а відтак 5 травня запропонував програму дій в галузі освіти, науки і культури. В ній практично вперше сформульовано намір держави утворити національну академію наук у Києві.

Навесні 1918 року саме він став ініціатором, а надалі й провідником адміністративного її створення.

Як відомо, для організації Української Академії наук М. П. Василенко запросив Вернадського, який опинився тоді у Полтаві. Навряд чи можна було зробити кращий вибір для створення УАН шляхом, обраним Василенком. Відомий організатор науки, Вернадський був палким прихильником створення державної мережі науково-дослідних інститутів. Таких шлях був не новий. Згадаймо, що Петербурзьку Академію наук створено державним шляхом і також на зламі епох. Поза Академією наука Росії розвивалася також майже виключно у державних інституціях – вузах, наукових комісіях, експедиціях тощо. Пожертви і меценатські фонди були надто малі порівняно з науковими потребами, відтак становили лише допоміжні кошти для державних установ, а то й взагалі надходили через відомства й підпадали під регламентацію держави. Лише багаторічні носії ідеї української академії – НТШ і УНТ не були ланцюгами цієї системи, але вони й не мали наукових інституцій і були лише громадськими асоціаціями вчених. Такою ж вони бачили й майбутню УАН. Недаремно Вернадський у своїх спогадах об'єктивно відзначав, що саме у Василенка «…першого з'явилась думка про створення Української академії наук». З тим пір у науковців «…створився для обох дружній зв'язок», який не припинився ні на рік. Аж до самої смерті Василенка у жовтні 1935 року.

Знаковим та вікопомним є й те, що перший лист на посаді Президента Української академії наук Вернадський адресував у листопаді 1918 року саме Василенку. В ньому йшлося про те, що загальне зібрання Академії одноголосно вирішило «…заслати Вам, Високоповажний Миколо Прокоповичу, своє щире привітання та гарячу подяку, що, бувши міністром народної освіти, Ви всією душею поклопотались про заснування Української академії наук та й записали нестертими буквами своє ім'я в історію Академії».

І сьогодні, ці слова не стратили своєї значущості та високої оцінки ролі яку відіграв у історії нашої держави Василенко, адже на посту Міністра освіти він проводив політику українізації освітніх закладів, був ініціатором створення Національної бібліотеки, його особистими стараннями відкрито 50 нових українських шкіл та два університети!

Тож бачимо, полтавська складова біографії великого Громадянина та науковця України М. П. Василенка змістовна та вагома, пам'ятати про це наш святий обов'язок.

РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІСТЬ ЛЮТЕРАНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ГРОМАДИ «ПРИМИРЕННЯ» М. ПОЛТАВИ

Слобода Артем, учень 8-В класу КЗ «Полтавська гімназія «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради Полтавської області»
Науковий керівник: **Авраменко Жанна Миколаївна**, вчитель історії КЗ «Полтавська гімназія «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради Полтавської області»

Актуальність обраної нами теми можна визначити декількома положеннями: по-перше, тема виникнення і діяльності релігійних конфесій не втрачала своєї актуальності з часу виникнення релігії як явища. По-друге, особливий інтерес науковців і пересічних людей викликали питання Реформації та її наслідків. По-третє, євангелістсько-лютеранська громада «Примирення» у Полтаві після досить тривалої паузи в існуванні німецької лютеранської спільноти в Полтаві, з 1991 року почала відроджувати перервані внаслідок історичних реалій традиції та активно долучатися до суспільного життя шляхом розробки та впровадження соціальних благодійних і просвітницьких проектів різного спрямування.

Сучасна діяльність лютеранської громади у Полтаві в черговий раз доводить і наочно показує, що успіх європейських країн та поштовх до їх розвитку відбувався внаслідок активного включення протестантів у життя суспільства.

Мета: досліджуючи релігійне різноманіття сучасної Полтави, з'ясувати роль, форми діяльності та місце лютеранської релігійної громади у житті міста з часу її відродження на поч. 1990-х років.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань: прослідкувати історичну ретроспективу появи німецьких колоністів та лютеранства у Полтаві; охарактеризувати процес відродження лютеранської громади в умовах незалежності; проаналізувати проекти та форми діяльності громади «Примирення» в місті Полтава.

Перші німецькі колонії на території Російської імперії, до складу якої входила Лівобережна Україна, почали з'являтися в 60-х роках XVIII ст., у часи правління імператриці Катерини II [8, с. 11]. А перша велика партія колоністів прибула до Полтави в серпні 1809 року – 130 чоловік (із сім'ями). Їх розмістили в 16 будинках. Пізніше добралося ще декілька сімей. Таким чином , у Полтаві оселилося 54 сім'ї німців-колоністів (249 осіб), у Константиноградi – 41 сім'я (218 осіб), у Кременчуці – 2 сім'ї (10 осіб) [4, с. 188].

13 (25) травня 1820 року М.Г. Рєпін видав особливу інструкцію. За нею для керівництва справами німецьких поселень утворювалися прикази. До їх складу входили староста (шульц) і два засідателі (байзітцери), яких обирала громада строком на 3 роки, та писар. Правила проживання стали дещо суворіші, але колоністів прикази влаштовували. Адміністрація також піклувалася про їх релігійне виховання (у Полтаві в більшості – лютерани, в Константиноградi – католики). До 1832 року вони збиралися на молитви у приватних будинках, де богослужіння здійснювали дивізійні проповідники. Першим євангелістсько-лютеранським дивізійним проповідником (9 (21) жовтня 1768 р.) став прусський підданий Християн Вебер. Він пробув на цій посаді до своєї смерті 9 (21) жовтня 1809 року. Відправляв службу у власному домі. Після Вебера служити на посаді дивізійного проповідника став призначений указом військового міністра від 8 квітня 1810 року Карл-Август Леммер. В той час богослужіння здійснювалося в молитовній залі будинку, де жив пастор. З осені 1811 року лютерани задовольняли свої духовні потреби в кімнаті власного дому

пастора Леммера [5, с. 72]. Після відставки Леммера на посаду пастора був затверджений Франц Август Флітнер на початку 1821 року [5, с. 97].

Навесні 1830 року община почала будівництво, поки що дерев'яної, церкви. Відкритий на території колонії 25 червня (7 липня) 1832 року новий храм освятили полтавський пастор Генріх Діктоф, харківський Амбразіус Розенштраух [6, с. 66]. Проте з часом дерев'яний храм зазнає руйнування і стає не придатним для богослужінь. У 1876 році зібралося на будівництво нової кірхи до 12 тис. руб. Новий євангелістсько-лютеранський храм Святих Петра і Павла в Полтаві – лютеранська кірха – зводилася протягом 1877-1881 років. Першим проповідником в новій кірхі став пастор Адам Штраус, який з 1877 року служив і в старій будівлі. Напередодні революції 1917 р. полтавським пастором лютеранського сповідання був Гуго Юлійович Штам [3, с. 43].

З встановленням більшовицької влади на теренах Полтавщини почалася нещадна боротьба з релігією та гоніння, фактично було зруйновано все, що будувалося століттями і міцно вкорінилось у суспільне життя на священнослужителів і вірян незалежно від конфесій [4, с. 12]. Звичайно ж, лютерани не були винятком. Петропавлівська кірха була закрита в 1932 р., а у 1933 р. – висаджена в повітря і розібрана [2, с. 61].

З моменту проголошення незалежності, Україна стала на шлях розбудови правової, демократичної держави, в якій дотримуються прав людини, національних меншин, в тому числі і свободи віросповідання. Зміст права на свободу світогляду і віросповідання визначається безпосередньо у статті 35 Конституції України, де зазначено, що це право вимагає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноосібно чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», що введений в дію Постановою Верховної Ради № 988-XII від 23.04.1991 року громадянам України гарантуються права на свободу совісті та здійснення цього права, а також забезпечення відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норми міжнародного права визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян, незалежно від їх ставлення. Важливим є те, що у цьому законі йдеться також про подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви.

На початку 1991 року на території України проживало 38 тис. громадян німецької національності, у тому числі на Полтавщині – 698 осіб. Із них у Полтаві мешкала на той час 121 житель. Станом на 2001 рік у Полтавській області налічувалося 712 німців, з яких у Полтаві – 132 [4, с. 127].

Перші збори німців відбулися на початку лютого 1991, тоді зібралося троє ентузіастів: завідувач кафедри іноземних мов Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка Степан Іванович Олексієнко, мати якого походила із німців-колоністів Чернігівщини; пенсіонерка, в минулому економіст Полтавського облстатуправління, Агнеса Василівна Зягун та колишній військовослужбовець, на той час відставник, Володимир (Вольдемар) Петрович Фольмер. Другі збори проходили 10 березня 1991 року на Подолі, по вулиці Пролетарській 22/2 (з 2016 р. – вулиця Анатолія Кукоби), у приміщенні Полтавського товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта», на них зібралося менше 10 чоловік. Про перші збори і наступну конференцію німців Полтавської області, заплановану на 10 березня 1991 року, повідомив у обласній газеті «Зоря Полтавщини» С. І. Олексієнко. Першим головою Полтавського міського товариства німців України «Wiedergeburt»

(«Відродження»), яке на той час ще не мало свого статуту і не було зареєстроване місцевими органами влади, обрали Володимира (Вольдемара) Петровича Фольмера [4, с. 125].

8 лютого 1992 року на чергових зборах (присутніх 29 чоловік) під головуванням Станіслава Івановича Кушніренка обговорили і затвердили статут Полтавського міського товариства німців України «Wiedergeburt» («Відродження»). 18 березня того ж року статут був зареєстрований виконкомом Полтавської міської ради народних депутатів. Товариство придбало свій штамп і печатку німецькою та українською мовами [3, с. 86].

Під час зустрічі німецької делегації з членами полтавського товариства прозвучало запитання: «Хто готовий спільно вивчати Біблію?». Відгукнулося 12 осіб. Їм тоді ж подарували цю священну книгу. Таким чином, наприкінці 1992 року в складі Полтавського міського товариства німців сформувалася лютеранська община. Велику роботу в ній проводив тоді проповідник Іван Іванович Гаак. Він читав проповіді, влаштовував бесіди з віруючими та іншими членами товариства на релігійну і морально-виховну тематику, піклувався про поповнення бібліотеки духовною літературою, організував зустрічі з пасторами з Німеччини, а також із Києва, Одеси та інших міст України. У недільні дні послухати проповіді та бесіди збиралося до 30 і більше чоловік. Релігійні свята німецького народу як на початку 90-х, так і пізніше відзначають усім товариством, із членами сімей [2, с. 61].

Полтавська Євангелічно-Лютеранська громада «Примирення» входить до складу Німецької Євангелічно-Лютеранської Церкви, центр якої з єпископатом знаходиться в м. Одеса.

До 1998 року діяли Полтавське обласне та Полтавське міське товариства німців, які об'єдналися в одне під назвою «Відергебурт» («Відродження»). На початок XXI ст. обласне товариство об'єднує понад 90 людей – німців та членів їх сімей – українців і росіян, із них в лютеранську общину входить більше 50 чоловік. Воно входить до складу має зв'язки з Комсомольським і Кременчуцьким міськими німецькими товариствами, а також – із Києва, Одеси, Сум, Харкова, Черкас, а згодом і з містом-побратимом Фільдерштадт (Німеччина) [3, с. 72].

Визначні для будь-якого німця свята (Різдво, Пасха, свято «Трьох королів», урожаю тощо) члени товариства й общини проводять разом, у релігійні свята в кірсі правиться служба. До 1998 року лютеранську общину очолював пастор (спершу проповідник) Іван Іванович Гаак, людина, котра, незважаючи на свій тяжкий життєвий шлях, пережиті і німецько-фашистський полон (куди потрапив під час київського оточення 1941 р.), і радянський ГУЛАГ, зберегла свою виняткову доброту, вміння сіяти добре, світле, мудре, згуртовувати навколо себе інших. З його від'їздом до Німеччини проповідником став Володимир (Вольдемар) Фольмер, другим проповідником – Василь Петрович Міллер (пізніше обидва теж виїхали на історичну батьківщину). Головою общини до січня 2004 року був Віктор Олександрович Лейс, з того часу і донині – Катерина Василівна Ківа [2, с. 60].

У 2004 році парафіяни урочисто відзначили десятирічний ювілей існування громади. На ювілей приїздили гості з церков-партнерів Німеччини, із Харкова, Лозової, Одеси. До ювілею видана книга спогадів «Дорога длинною в жизнь» (Полтава, 2004). Підготувала її Зінаїда Шмідт. Того ж року рада громади, у складі п'яти осіб, під головуванням К. В. Ківи почала роботу щодо вирішення проблеми дияконії, щоб вийти за рамки громади. Так, Катерина Ківа і практичний психолог Олена Гунченко склали проект надання допомоги дітям, котрі перебувають на лікуванні у Полтавській обласній психіатричній лікарні ім. О. Ф. Мальцева.

Фінансувати його взялася шведська місія. Члени ради відвідали дітей у лікарні, вручили їм солодкі подарунки, засоби особистої гігієни. Також відбулися заняття з вивчення дитячої Біблії [4, с. 153].

Зпочатку 2000-х років працювали над ще одним проектом, який був направлений на підтримку літніх парафіян, незаможних, тих, хто перебував у особливій скруті. Лариса Ріттер та її помічники відвідували хворих членів громади, колишніх остарбайтерів, які мешкали в районах Полтавської області.

Починаючи з 2010-х і станом на 2015 рік євангелістсько-лютеранська громада «Примирення» м. Полтави активно працює над проектами, що можна розподілити на кілька напрямків: благодійний (годування безпритульних на Південному вокзалі м. Полтави), соціальної адаптації (проект «Простір радості» – спеціальна програма для дітей-інвалідів з психічними проблемами; програма «Інший день», розроблена спеціально для відвідування Кременчуцької колонії для неповнолітніх, за якою передбачається спортивна та культурно-розважальна програма, що передбачає також благодійність, спонсорську допомогу, подарунки мешканцям колонії, зокрема одяг, взуття, продукти харчування, засоби особистої гігієни та інше; сюди ж можна віднести і програму «Табір сеньйорів», яку створено для людей похилого віку, з метою відпочинку та організації дозвілля для літніх людей) та культурницький напрям (сюди ми можемо віднести, створений саме за ініціативи общини «Примирення», проект «Різдвяні вечори», що набув значної популярності в Полтаві; також біблійні уроки та семінари, як для членів громади, так і для всіх охочих). На базі приміщення Євангелістсько-Лютеранської общини «Примирення» м. Полтави проводить роботу програма, якою опікуються міські соціальні служби «10 кроків» для лікування та суспільної адаптації людей, які мають алкогольну залежність. Велику кількість проектів община «Примирення» робить спільно з іншими церквами, зокрема, Ківа К. В. зазначає: «Ми робимо спільні проекти… з Церквою Дім Хліба, у нас хороші відносини з Ігорем Убийвовком…» [1]. До того ж члени різних євангелічних церков є частими гостями лютеранської громади, оскільки практикується проведення спільних богослужінь. Голова громади, Ківа К. В., переконана, щоб досягти чогось, робити добро потрібно разом, тому лютеранська спільнота закликає всіх до співпраці. Проект годування безпритульних у Полтаві започаткувала саме лютеранська громада, а вже згодом, як зазначає сама Катерина Василівна, до цієї справи приєдналися інші церкви різних конфесій, визначивши розклад допомоги нужденним, закріпивши за кожною з церков окремий день тижня.

Громада веде діалог з владою щодо відбудови зруйнованої в 1933 р. Петропавлівської кірхи, проте і документально засвідчена позиція влади, і аналіз суспільної думки на основі соціологічного опитування, допускають лише увічнення місця, де знаходилась архітектурна споруда, пам'ятним знаком. Ківа К. В. коментує цю ситуацію так: «Будівлю ми навряд чи зможемо відродити, але хоча б пам'ятним знаком увіковічити це місце» [1]. Нами було проведено відкрите анонімне соціологічне опитуванняна тему «Втрачена архітектура Полтави» у студентському сквері, на розі вулиць Монастирської та Європейської, де знаходилась Петро-Павлівська кірха. В опитуванні взяли участь 20 осіб. Цікавим є факт, що на запитання про доцільність відбудови кірхи більшість опитаних дали негативну відповідь. В той же час ідею встановлення пам'ятного знаку більшість респондентів підтримала [1]. Що стосується відбудови церкви, то на нашу думку, перспектива більше ніж примарна.

Розглянувши форми роботи Євангелістсько-Лютеранської громади «Примирення» міста Полтава, ми прийшли до висновків, що ця нечисельна за своїм

кількісним складом спільнота досить активно займається роботою над різноманітними проектами з моменту відродження до сьогодення. Проаналізувавши системність та напрямки діяльності полтавських лютеран, можна розподілити напрямки діяльності громади на кілька основних, на наш погляд, векторів, а саме: благодійність, соціальна адаптація, культурницько-просвітницький напрямок та вектор співпраці. Наведені відомості переконливо свідчать про інтеграцію лютеранської громади «Примирення» в релігійне різноманіття м. Полтави, активна діяльність її членів здійснюється для реалізації як внутрішніх потреб, так і проектується на досягнення суспільнозначущих цілей.

КАТОЛИЦЬКА КІРХА СВЯТИХ ПЕТРА І ПАВЛА – АРХІТЕКТУРНА ТА ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Дівейкус Анастасія, учениця 9 класу Миколаївської гімназії №41 Миколаївської міської ради, вихованка секції «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва
Керівник: **Осадча Катерина Григорівна**, керівник секції «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва

В Україні багато архітектурних чудес зі своєю рукотворною красою. Особливо величаво виглядає архітектура церков – духовних храмів людини. Віруючі завжди пильнували, охороняли свої церкви, відновлювали зруйновані дзвіниці, ставили на видних місцях поклонні хрести, відбудовували зруйновані кірхи, синагоги, костели, православні храми. Проте й на сьогоднішній день є багато святинь, знищених раніше, які потребують відновлення та реставрації. Бо з кожним днем нашої байдужості таким об'єктам загрожує їх цілковите руйнування.

Дехто вважає, що на півдні України ситуація, щодо релігійних конфесій, виключно пов'язана із православ'ям, передусім, Московським патріархатом. Багатьом невтямки, що на цій території жили і живуть ще й католики і протестанти. І не кожен знає, що, Український Південь, зокрема Миколаївщина, завжди були полірелігійними. Так, минуло уже два століття з того часу, коли перші німецькі колоністи поселилися в південних степах України й вплинули як на економічний, так і на культурний і духовний розвиток заселених ними територій. Крім того, дана тема ще не повністю досліджена та суперечлива.

Метою дослідження є вивчення особливостей релігійного життя німців-колоністів у контексті історії Миколаївщини. З мети витікає ряд поставлених завдань, а саме: проблема звернення уваги громадськості до історичної пам'ятки, що руйнується - католицького храму Святих Петра і Павла; що у селі Степовому Миколаївського району, вивчення історії храму та його впливу на подальший розвиток католицької громади; наслідки німецької колонізації на Миколаївщині.

У дослідженні було використано ряд методів, серед яких – візуальний, анкетування, фотографування, а також – експедиційний.

Наукова новизна пошукової роботи полягає у систематизації зібраних матеріалів на основі архівних документів та експедиційних знахідок з історії католицької кірхи Святих Петра і Павла.

Джерельна база досліджуваної проблематики є скромною, в більшості праць даний об'єкт згадується досить побіжно. Але є кілька робіт, що більш детально досліджують дане питання: «Релігійні організації на Миколаївщині: історія і сучасність» та декілька інтернет-публікацій: «Немецкие колонии на территории Николаевской области. Карлсруе» та «Католический храм Св. Петра и Павла в селе

Степовом: фото, описание». Тож історія даної культової споруди є малодослідженою та маловивченою, що підвищує актуальність пошуково-дослідницької роботи. Отже, велика кількість білих плям сприяла тому, що ми обрали дану тему дослідження. Багато питань із життя релігійної громади та храму знаходиться у проблемному полі, що актуалізує досліджувану тему. Вагомим джерелом дослідницької роботи є архівні документи, які подані у спеціалізованих збірках: «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Влада і костьол в радянській Україні 1919-1937 рр.: Римо-католицька церква під репресивним тиском тоталітаризму. Документи і матеріали», «Книга памяти: Мартиролог Католической Церкви в СССР».

Для більш глибокого пошуку була проведена краєзнавча експедиція до села Степове Миколаївського району (додаток 1), в ході якої були використані свідчення респондентів та зібраний цікавий фактологічний матеріал. Крім того, ми відвідали Миколаївський обласний краєзнавчий музей, де ознайомились із експозицією, присвяченою німецьким колоніям на Миколаївщині.

Питання по відновленню, ремонту і реставрації храму Святих Петра і Павла на сьогоднішній день залишається невирішеним. Планували замінити старий дах на новий, однак уже пройшло 10 років з того часу, а церква й досі без даху. Єдине, що зробили - на місці будинку пастора побудували православний Свято-Дмитрієвський храм.

Дослідниця історії храму А. Фатєєва відмічає наступне: «Із початку 1990-х років долю храму постійно обговорюють. Були пропозиції відреставрувати та перетворити кірху в оригінальний музей історії села, який би знайомив відвідувачів з місцевим культурно-історичним колоритом. Багато було розмов, але реставраційні роботи не проводили. Були чутки про те, що костел є на балансі у Ватикані. У Степовому сьогодні немає католицької громади, певно тому храм передали православній громаді УПЦ (МП), адже жодної іншої в селі немає. Але, незважаючи на це, стан храму досить критичний: відсутній дах, вікна, під впливом кліматичних чинників та людського втручання значна частина стін пошкоджена, фрески знищені.

Сьогодні кірха напівзруйнована, але все ще нагадує про колишню красу, якими були вікна, двері, вівтарі, годинник, внутрішні оздоблення храму, настінні розписи. Існують значні матеріальні труднощі з реставрацією споруди. Проте храм все ще опирається часу, погодним та кліматичним випробуванням, чекає своїх меценатів та реставраторів. Тому, поки ще не пізно, необхідно відновити цю величну перлину XIX ст. – часів німецької колонізації Миколаївщини».

Багато яскравих і цікавих сторінок історії Південної України. Одна із них - Німецькі колонії. Слід німців-колоністів у південних степах України залишився і по сьогоднішній день. Адже збереглися ще німецькі кірхи, будівлі з особливим типом житлобудування, школи німців-колоністів, споруди різного призначення, частина з яких має статус пам'яток історії та культури. І хоча за Радянської влади багато речей із побутової культури німців-колоністів свідомо знищувалося, все ж дещо залишилося. Але нам усім варто замислитися над своїми вчинками, пасивною громадянською позицією, відстоювати збереження матеріальної і духовної культури нашого народу.

Соціальна значимість дослідження полягає у зверненні уваги громадськості до історичних пам'яток, які руйнуються. Також даний матеріал можна використовувати під час екскурсій та на заняттях з історії рідного краю, краєзнавчих гуртків, суспільствознавчих предметів, позашкільних і позакласних масових заходах з краєзнавства тощо.

Презентація даного дослідження відбулась в рамках Всеукраїнської експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» та під час Всеукраїнської краєзнавчої конференції «Мій рідний край, моя земля очима сучасників».

У ході проведеної пошукової та експедиційної роботи ми впевнилися, що дана культова споруда потребує термінової реставрації. У практичному сенсі необхідно підіймати дану проблему перед громадськістю, а також шукати меценатів та спонсорів, небайдужих до історії рідного краю.

Не дозвольмо руйнувати творіння розуму і рук людини! Говорімо скрізь про проблему поступової руйнації занедбаних храмів – архітектурної спадщини німецьких колоністів на Миколаївщині. Говорімо про нагальну потребу і необхідність їхньої реставрації!

«РУШНИК ЄДНОСТІ» – ОБЕРІГ МИКОЛАЄВА

Костік Карина, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва
Керівник: **Луньова Надія Вікторівна**, керівник краєзнавчих гуртків Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

«І рушник вишиваний
на щастя на долю…»
(А. Малишко)

У житті сучасних українців особливого значення набувають народні традиції, які наповнюються новим змістом, трансформуються у нові форми, але зберігають свою душу, головне своє призначення. Ми стаємо не тільки свідками відродження старовинних традицій, але й безпосередніми учасниками цього історичного процесу.

В своїй роботі ми презентуємо унікальний проект Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва – «Рушник єдності», який став своєрідним оберегом Миколаєва. Цей рушник на «щастя й на долю» з молитвою про Україну, про її єдність і свободу, створили, викохали, вишили миколаївські майстрині – як досвідчені, так і зовсім юні. Протягом року – з вересня 2014 по вересень 2015 р. – передавалося 8-ми метрове полотно від однієї групи вишивальниць до іншої, а вони за допомогою кольорових ниток нібито зшивали, з'єднували нашу країну.

Щоби зберегти пам'ять про ці події, які дедалі більше відступають у історію, ми описали історію створення «Рушника єдності», відслідкували процес відродження нашими сучасницями старовинної традиції вишивання «обітнього рушника».

Адже, тема нашого дослідження – відродження традиції вишивання «обітнього рушника». Об'єктом дослідження є «Рушник єдності», як оберіг нашого краю та символ єднання українців, предметом – композиційне рішення, символіка, орнамент, кольорова гама, техніка шитва рушника, сам творчий процес його створення.

Ми поставили за мету довести, що в сучасному житті давні традиції вишивання не тільки зберігаються і відроджуються, а наповнюються новим глибоким сенсом.

Сьогодні, коли наша Батьківщина знову опинилася у полум'ї боротьби за свободу та незалежність, українська вишиванка, вишитий рушник набули особливого значення – для мільйонів українців вони стали символами самоідентифікації, безцінними оберегами. І тому дослідження процесу створення рушника-оберега, відродження традиції створення «обітнього» рушника є дуже актуальною.

В нашому дослідженні ми вирішуємо проблему пошуку методів втілення в сучасне інформаційне суспільство давніх народних традицій та їх впливу на формування особистості.

Для досягнення поставленої мети і вирішення визначеної проблеми ми поставили перед собою наступні завдання:

- дослідити традиції, що пов'язані з вишиванням оберегових рушників
- дослідити символіку «Рушника єдності»
- описати основні етапи створення «Рушника єдності»
- популяризувати цей проект.

Дослідження ми проводили за допомогою таких методів:

- аналіз літератури з даної теми;
- вивчення колекції рушників Миколаївського обласного краєзнавчого музею);
- візуальний метод;
- інтерв'ю;
- співбесіда з науковим працівником обласного краєзнавчого музею;
- фотографування;
- моделювання.

Новизна даної роботи в тому що саме цей рушник, історію його створення не було досліджено і описано.

Ідея створення рушника виникла на тлі трагічних подій весни-літа 14 –го року, коли на Сході нашої країни почалися бойові дії, і над Україною нависла смертельна небезпека. Педагоги-майстрині Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва вирішили відродити давню традицію – вишити «обітній рушник», який вишивали зазвичай тоді, коли потрібно було відвести біду, вимолити Вищого заступництва під час важких випробувань.

Раніше такий рушник, коли виникала якась біда або війна, жінки вишивали за одну ніч, чи за один день, не промовляючи жодного слова, і творячи подумки молитву. Кожна вишивальниця вкладала у роботу частку своєї душі, своєї надії та віри. Поєднання таких молитовних думок робили з рушника могутній оберіг.

Відновити таку традицію, хоча і трохи в іншому форматі, запропонувала відома миколаївська майстриня Рада Вронська, майстер декоративно-прикладного мистецтва з гобелену, килиму, вишивки, член творчого об'єднання «Прибужжя», керівник гуртка БДЮТ Заводського району, викладач Миколаївського коледжу будівництва та архітектури. На основі традицій української вишивки, враховуючи особливості нашого Південного регіону, вона розробила ескіз рушника із сучасними орнаментами та яскравою кольоровою гамою. До творчої групи учасників проекту увійшли керівники гуртків декоративно-ужиткового мистецтва БДЮТ: Тетяна Кіпняк, Оксана Кондратенко, Галина Антонова.

Ми неодноразово зустрічалися з Радою Юріївною, і вона надала нам наукову консультацію та провела майстер-клас з вишивки, за що висловлюємо їй подяку. Опис символіки, колористики, техніки цієї вишивки складають теоретичну частину роботи. Практична частина проекту – це безпосередня участь вихованців та педагогів Будинку творчості Заводського району у створенні унікального «Рушника єдності».

Вишивання розпочалося на День міста 13 вересня 2014 року, коли відзначалася 225-річниця заснування Миколаєва. Полотно розгорнули на усю 8-метрову довжину на вулиці Соборній на фоні синьо-жовтого прапора та портрета Кобзаря і запропонували всім бажаючим взяти участь у вишиванні під керівництвом Ради Вронської.

Майстринями нашого Будинку творчості були зроблені перші стібки: «Україна – єдина країна». Взяти участь у вишиванні могли усі бажаючі. І дорослі, і діти підходили до полотна, щоби зробити свій внесок у спільну справу. Наймолодша

вишивальниця – Віолета Пастух 5,5 рочків – старанно намагалася зробити рівні стібки. А Ольга Жихарева, Яна Кісіляк, Тетяна Семела, Олена Чудна, Віра Жигалова, Олена Черкасова, як справжні майстрині, за допомогою голки та нитки оживляли схему на полотні.

Першими вишивальницями стали вихованки Будинку творчості та учениці загальноосвітніх шкіл Заводського району, які змінювалися щогодини упродовж дня. Це було урочисте, красиве, наповнене високим смислом дійство – групи дівчат у вишиванках разом із своїми керівникам сиділи над шитвом під мирним Миколаївським небом. До них додоювалися жінки та дівчата, які прийшли на свято, і так стежок за стіжком лягали на полотно калина й в'юнок. Але це був тільки початок відповідальної та копіткої роботи. Адже далі полотно повинно було обійти багато шкіл та позашкільних закладів міста, де вишивальниці різного віку вкладали частинку своєї праці й душі для того, щоб на канві поступово народжувалися орнаменти, засяяли яскраві кольори, наповнилися магічним змістом візерунки. Такого захоплення та завзяття у роботі не очікували навіть організатори проекту! Радо зустрічали «Рушник єдності» у кожній школі. Робота над вишиванням стала справжнім святом.

Імена вишивальниць було записано в спеціальну «Книгу про рушник», тож рушник вийшов не безіменний. Під час роботи над рушником юні майстрині знайомилися із традиціями української народної вишивки, співали народні пісні, пригадували приказки про рушник та вишивання, дізнавалися про інші народні традиції.

Вихованці позашкільних навчальних закладів та шкіл Миколаєва під керівництвом та за участю своїх наставників протягом року працювали над втіленням цієї задумки у життя, і через рік «Рушник єдності» під час святкування Дня міста став головною прикрасою вулиці Соборної. З тих пір наш Рушник став головним атрибутом численних патріотичних заходів, що проводяться в нашому місті. Він був презентований також і на Всеукраїнських молодіжних заходах у Києві, Харкові, Львові.

У своїй роботі ми зробили детальний опис композиції рушника, щоби «прочитати» й пояснити його складну символіку.

Композиція «Рушника єдності» складається з декількох ярусів і побудована за принципом «космічного древа» – світобудови, яка демонструє рівні буття людини в загальному макрокосмосі. По периметру рушникового поля проходить калиновий орнамент – символ життя, любові, щастя, багатства, краси та надії. Червоні ягоди калини – символ крові та невмирущого роду. Калина – це жіноче начало. Її традиційно вишивали на весільних рушниках. На «Рушнику єдності» Вронська вирішила вишити калину як ланцюжок з таким змістом: «жінка – народження; Україна – відродження».

Самий край полотнища оздоблено золотистими китицями, які нібито звисають із синіх хвилястих ліній. Наступний ярус створено із червоних жіночих фігурок (берегині) і синіх зображень трипільського капища. Чергування синього та червоного – нерозривне сплетіння води і вогню. Берегині зображені із піднятими вгору руками, що означає молитву, звернену до Неба. Полотно з вишитими на ньому фігурками берегинь завжди вважалося родовим оберегом, тому автор композиції помістила їх на нашому рушнику.

Між другим та третім ярусами тече синій звивистий «меандр», або «безконечник», який має сильні захисні властивості, і саме тому його розмістили на обереговому рушнику. «Меандр» розділяє вишиту на полотні інформацію. Ярусом вище грає золотою гривою кінь – тотем скіфської культури, що втілює в собі

вольницю і простір. Золоті коні – це улюблені персонажі Вронської, символи прадавньої історії Південного степу.

Так ми читаємо на Рушнику нашу історію: землеробська трипільська культура, як основа нашого буття; кіммерійський, скіфський та давньогрецький період історії Півдня, а далі розквітає Дерево Життя, колоситься пшениця на родючих полях Побужжя.

Центральне, головне зображення на Рушнику – Квітка (або Вазон) відділяється від попередніх ярусів жовто-зеленою стрічкою в'юнка, символу гармонії та єдності. Сама ж Квітка має кілька ярусів. У неї яскраво-зелені різних відтінків листя та жовто-гарячі квіти. Допоміжними кольорами виступають синій та червоний.

Квіти символізують людське життя. Вони розквітають на могутньому стовбурі, що проростає з «вазону». Цей горщик символізує культуру, у якій Дерево Роду вкорінювалося й розвивалося. На нашому рушнику цей вазон своєю формою нагадує давньогрецьку амфору, а розписом – трипільську кераміку. Під вазоном сидять різнобарвні птахи, які символізують пращурів, що увійшли у вічність. Слідуючи традиції, Рада Вронська розмістила птахів з обох сторін при корінні дерева, що означає міцність роду. Птахи-предки (синє-жовті та синє-червоні) бережуть Родове Дерево від руйнування ворожими силами. Центральне місце у цьому квітнику займає квітка, схожа на соняшник із «божою корівкою» посередині: життєва сила, джерельна енергія, передана від прадавніх слов'ян. Зазначимо, що для вишивок нашого Південного регіону притаманне зображення різноманітних комах. Над цією квіткою сидять на листочках дві пташки, які у народній традиції символізують янголів. Пташки-янголи оберігають центральну верхню квітку – символ Вогню Життя. Перед пташками розсипані зернятка – то прийдешні покоління, що символізують безсмертя роду і народу.

Вінчають Дерево Життя герби Миколаївської області і Миколаєва, виконані у техніці аплікації, в ореолі квітів і золотого хлібного колосся, адже край наш хліборобський. А у квітці над колоссям – зображення Святого Миколая – покровителя всього сущого в нашім краї, небесного заступника рідної землі.

По центральній частині полотна надпис, вишитий червоними стібками: «Україна – єдина країна».

«Рушник єдності» є великим. Як у духовно-патріотичному сенсі, так і за своїми розмірами - адже його довжина 8 метрів і 1 метр 15 сантиметрів. завширшки Звісно, що на вишивання такого рушника пішло чимало часу.

В своїй пошуковій роботі велику увагу ми приділили самому процесу вишивання, який також став справжнім єднанням миколаївців, українців і маленьких, і дорослих навколо спільної мети – вишивання рушника-оберега.

Так робота над Рушником створила особливий патріотичний настрій, викликала у душах дітей та дорослих почуття любові до рідного краю, повагу до народних традицій. Цю важливу подію було висвітлено у газеті «Творчий експрес», яку видає «Школа журналістики» БДЮТ Заводського району.

Пошуково-дослідницька робота «Рушник єдності» стала підсумком важливого і цікавого проекту, що втілювався у життя протягом двох останніх років. На цьому прикладі ми бачимо, як у сучасному інформаційному суспільстві відроджуються давні народні традиції, як вони об'єднують людей. Зараз рушник зберігається у нашому Будинку творчості, але під час проведення різноманітних урочистих заходів, великих свят його розгортають та вивішують у залі або просто неба. І хтозна – можливо саме таким Рушникам, такій спільній молитві та спільним діям ми зобов'язані тому, що над нашим краєм – мирне небо.

Ми пишаємося нашим Рушником. Він є творінням наших сучасників, символом любові до рідної землі, символом єдності України. Наш Рушник – це пісня, що ллється над Бузькими хвилями і над безмежним степом. Наш Рушник – зв'язок багатьох поколінь. Наш рушник – оберіг рідного краю, вишитий на щастя й на долю…

«ПОВНІСТЮ НА УКРАЇНСЬКИХ СПРАВАХ»
(про видатного етнографа М. Ф. Сумцова)

Маляр Анастасія, учениця 10 класу Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради Харківської області.
Керівник роботи – **Астапова Тетяна Миколаївна**, керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»

Ім'я Миколи Федоровича Сумцова невід'ємне від культурного життя Харківщини кінця XIX – початку XX століть, його вважають засновником вітчизняного музеєзнавства.

Видатний український фольклорист, етнограф, літературознавець і громадський діяч Микола Федорович Сумцов народився 18 квітня 1854 року у Петербурзі, де тоді служив його батько. А походив рід з нащадків козацької старшини Охтирського полку і родовим вважав полкове містечко Боромля (зараз селище Тростянецького району Сумської області). Через декілька років родина переїхала до Харкова. Навчався майбутній академік у другій Харківській гімназії (закінчив зі срібною медаллю у 1871), Харківському університеті (1875) та у Німеччині. У Ґейдельберзькому університеті він за кілька місяців (власним коштом) прослухав підготовчий курс лекцій до професури. Незабутнє враження справили на українця семінари німецького історика філософії, доктора філософії Куно Фішера (Kuno Fischer), археолога та історика мистецтв Карла Бернґарда Штарка (Car Bernhard Stark) та інших відомих учених [3]. 1878 року Сумцов був призначений приват-доцентом Харківського університету, в 1888 – посів посаду професора. З 1905 був завідувачем Етнографічного музею, утвореного при історико-філологічному факультеті університету, з 1920 – директором Музею Слобідської України імені Григорія Савича Сковороди.

Ще наприкінці 1880-х рр. ім'я М. Ф. Сумцова стало добре відоме далеко за межами України. Його вважали класиком світової етнографії. З ним листувалися майже всі видатні етнографи, фольклористи та славісти того часу. Першим його значення зрозуміли на Заході. Його ім'я увійшло до Міжнародного словника фольклористів, виданого в Парижі, а Празька академія наук першою, ще у 1899-му році обрала М. Ф. Сумцова своїм членом-кореспондентом. 1919, у період Другого гетьманату, у числі перших Миколу Сумцова обрали академіком новоствореної Всеукраїнської академії наук [3].

Головними предметами досліджень Сумцова були етнографія та фольклор. Праці «Хліб у звичаях і піснях» (1885), «Наукове вивчення колядок і щедрівок» (1886), «Коломийки» (1886), «Писанки» (1891) відзначаються багатим фактичним матеріалом. Ряд праць Сумцов присвятив кобзарству і кобзарям – «Вивчення кобзарства» (1905), «Бандурист Кучеренко» (1907) та інші. Історії української фольклористики присвячена праця «Діячі українського фольклору» (1910). Чимало уваги Сумцов приділяв вивченню Слобожанщини, що знайшло відображення в таких

роботах, як «Слобідсько-українські історичні пісні» (1914), «Слобожане. Історико-етнографічна розвідка» (1918), «Слобожанщина і Шевченко» (1918).

Українські народні костюми, сорочки, пояси, свитки, сіряки, кожухи, зібрані Сумцовим, і сьогодні становлять основу етнографічної колекції Харківського історичного музею. Також унікальним є зібрання Миколи Федоровича 378 традиційних слобожанських писанок.

Микола Федорович Сумцов відомий як популяризатор української культури. Він брав активну участь у громадському житті. Після революції 1905 року Сумцов перший серед харківських професорів почав читати лекції українською мовою (1906), вести гурток в університеті з вивчення української культури, і, взагалі, «з 1907 року перейти цілком на українські справи» [1, с. 166].

Помітний слід у надбанні краю залишили його ініціативи щодо розбудови громадських, народних і учбових бібліотек. Яскравим прикладом такої діяльності вченого є його внесок у заснування і становлення Харківської громадської бібліотеки (нині – Харківська державна наукова бібліотека імені Володимира Короленка). Офіційне відкриття книгозбірні відбулося 26 вересня 1886, але питання щодо створення у місті загальнодоступної бібліотеки висувалося відомими діячами-просвітниками значно раніше.

Активний і послідовний пропагандист української культури та словесності, Сумцов був причетний до створення у Громадській бібліотеці в 1906 році Українського відділу. Микола Федорович 4 березня 1911 виголосив на засіданні Харківської міської думи промову, в якій зокрема відстоював пропозицію громадськості щодо присвоєння цьому відділу імені Тараса Шевченка, що й було ухвалено [5, с. 19] (2014 року з нагоди 200-річчя Кобзаря це ім'я, втрачене у післяреволюційний час, було відновлене у назві відділу).

Ідею створення Музею Слобідської України Микола Федорович виношував довгі роки. Після революції, незважаючи на відсутність роботи (університет був закритий), проблем зі здоров'ям та інших негараздів, він все-таки втілив задумане в 1920 році. Правда, директором йому судилося бути всього кілька років.

Харківський історичний музей, правонаступник Музею Слобідської України, з 1995 року щовесни проводить наукову конференцію «Сумцовські читання», тематика якої визначається з урахуванням провідних тенденцій історичної науки та музеєзнавства. На засіданнях розглядаються питання сучасного розвитку музейної справи на Харківщині, археологічні та краєзнавчі дослідження, питання пам'яткоохоронної роботи [3]. Учасниками ювілейних «Сумцовських краєзнавчих читань» 1979, 1994 та 2009 років були онук ученого Борис Володимирович Бішеф і правнучка Анна Олександрівна Хіріна.

Про життя знаменитого харків'янина розповіла праправнучка Миколи Федоровича Сумцова – Анна Хіріна. Кандидат історичних наук, доцент катедри філософії та соціології Національного фармацевтичного університету, Анна Олександрівна стала першим біографом і дослідником наукової спадщини Миколи Федоровича Сумцова. Історію його життя вона дізналася безпосередньо з вуст прабабусі Надії Олександрівни і старшого онука Миколи Федоровича – Бориса Володимировича Бішефа. Надія Олександрівна була невісткою вченого і про свого свекра завжди говорила з повагою. Сумцов був привітним господарем, але у нього зовсім не було часу на спілкування, тому повним складом родина збиралася тільки на свята і дні народження. Приходили і сусіди. На деяких фотографіях з сімейної колекції – 50-60 гостей. У його будинку на Малій Гончарівці, 38, практично завжди знаходилися гості, зокрема студенти, які користувалися його домашньою бібліотекою

і частенько залишалися на обід. Сучасники відзначали товариськість і відкритість вченого, при цьому Микола Федорович нікого не пускав у свій внутрішній світ. Його улюбленим філософом був Григорій Сковорода. Своїм складом характеру Сумцов був схожий на нього. Він був дуже скромним у побуті. Відвідував європейські країни, був знавцем західного мистецтва і безмежно любив Україну. 15 вересня 1922 року Микола Федорович прийшов додому, сказав що втомився і хоче піти в спальню почитати книгу, а через кілька годин з книгою в руках помер [6, с. 52].

Могили Сумцова, його матері і дружини були на першому міському кладовищі – Іоанно-Усікновенському, де зараз розташовується Молодіжний парк. Місце поховання було відомо городянам, і навіть під час Другої світової війни, коли надгробок постраждав від обстрілів, невідомий харків'янин поставив новий пам'ятник з блакитного мармуру. Але в 1970-х роках кладовище підготували під знесення. Борису Бішефу зателефонували і сказали, що зараз могилу його дідуся і прабабусі зносять бульдозером. Він негайно відправився туди та зміг зібрати останки з могил і згодом перепоховати їх на 13-му кладовищі. А ось подарований після війни невідомим харків'янином пам'ятник безслідно зник [6, с. 52].

У 2004 році до 150-річчя від дня народження Миколи Федоровича Сумцова на будинку № 13 по вулиці Університетській, де з 1876 до 1922 року працював учений, було відкрито меморіальну дошку.

18 червня 2015 року Харківському історичному музею присвоєно ім'я його засновника та першого директора – Миколи Федоровича Сумцова.

Отже, у Харкові на початку XX століття функціонував один з перших етнографічних музеїв, до колекції якого вперше у світовій практиці були включені зібрання писанок, народної медицини, обрядового хлібного печива. У музеї була зібрана колекція шахтарського вбрання. Музей включав меморіальні колекції філософа Г.С. Сковороди, мистецькі колекції. І всі ці речі сприймалися як вияв національного відродження, як презентація національної культури, бо музей, створений М. Ф. Сумцовим, був академічною інституцією, яка мала за мету виховувати нові покоління дослідників рідного краю [5, с. 42]. Відродження етнографічного музейництва відбувається у наш час, однак, рівень, якого сягнула ця галузь науки і культури на початку XX століття у Харкові, залишається поки що недосяжним.

ДЕРЖПРОМ: ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

Бровар Арсен, учень 9 класу Ульянівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованець Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради Харківської області.

Керівник роботи – **Астапова Тетяна Миколаївна**, керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»

Побачити всі сім чудес Харкова можна просто відвідавши площу Архітекторів, де в мініатюрі представлені знайомі всім городянам: пам'ятник Тарасові Шевченку, Дзеркальний струмінь, Держпром, Будинок зі шпилем, а також три храми – Покровський, Успенський і Благовіщенський.

Держпром не можна не помітити. Будинок державної промисловості широко розкинув всі свої дев'ять під'їздів з повітряними переходами на площі Свободи, у самому центрі міста. Стоячи під бетонною громадою будівлі, відразу розумієш, хто тут господар: висота будівлі з урахуванням телевежі – 108 метрів.

Про Держпром відомо багато. Будь-який харківський школяр вам скаже, що це перший на території Європи хмарочос, побудований з монолітного залізобетону за рекордний термін – з 1925 по 1928 роки. Конкурс проєктів був оголошений 5 травня 1925. Переможцем став проєкт авторства Сергія Серафимова, Самуїла Кравця і Марка Фельгера. Будівництвом керував харків'янин, інженер світового масштабу Павло Роттерт [6, с. 32].

Роботи велися здебільшого вручну, неймовірних розмірів котлован, об'ємом 20 тисяч кубічних метрів, був викопаний лопатами. Працювали цілодобово, у 3 зміни, маючи під рукою лише вози, носилки, лопати і сокири. Тоді не було систем, які б піднімали воду вгору на 63 метри. Проектувальники Держпрому, перші в Європі, вирішили цю проблему. Українські хіміки розробили перші будівельні суміші, де до складу сухої штукатурки, яку розводили водою, входила і слюда. Покриті такою штукатуркою стіни, загальною площею майже 74 тис. кв. м, блищать на сонці. Багато нинішніх будівельних технологій мають прототипи, випробувані при будівництві Держпрому [7, с. 94].

Держпрому вже виповнилося 90 років, але довгожитель, як то кажуть, виглядає молодше. Після недавнього ремонту виблискують на сонці величезні вікна і вітражі. Для виробництва скла для Держпрому, а його тут стільки, що, викладене в один шар, воно б покрило всю площу Свободи (11 га), було відновлено роботу зруйнованого у роки Першої світової війни скляного заводу в Лисичанську. Ваблять високі дубові вхідні двері з мідними ручками. М'яко погойдуючись, неквапливо, але надійно рухаються вгору оброблені деревом просторі ліфти, де є не тільки ліфтер, але і провідний телефон з трубкою. Без заміни, з початку експлуатації в 1928 році, тут працюють 7 з 12 ліфтів. Тут, як і раніше, можна зустріти автентичний інтер'єр – ліплення; антресолі; імітацію мармуру на стінах; старовинні сходи з дерев'яними перилами; мідні дверні ручки [4].

Свого часу в підвалі було встановлено більше десяти опалювальних котлів, для яких на добу підводами доставляли 60 тонн вугілля, і потім розвозили його на вагонетках до котлів рейками вузькоколійки, яка, разом з опалювальними котлами, збережена в підвалі як історичний експонат.

Конструкція Держпрому дозволила йому пережити Другу світову війну: прицільним бомбардуванням цей шедевр намагалися знищити. Будівля вціліла саме завдяки монолітним залізобетонним конструкціям. Відомий факт, що під час окупації Харкова у 1941-1943 роках на першому поверсі була влаштована стайня, на інших поверхах жили мавпи, які втекли з зоопарку. Держпром відновили у 1944-1947 роках.

У третьому під'їзді Держпрому існує його музей, створений в 1986-1987 роках за участю письменника Едуарда Мойсейовича Звоницького і академіка архітектури Олександра Юрійовича Лейбфрейда. У музеї Держпрому більше сотні експонатів: фотографії, мармурова плита з іменами перших будівельників Держпрому, нехитре канцелярське обладнання, включаючи лічильні і друкарські машинки 30-50 років XX століття, дивовижні ручки-шпінгалети для подвійних віконних рам, старовинний механічний годинник, що колись прикрашав коридор будівлі…

7 травня 1951 року о 19.00 в ефірі прозвучали слова: «Увага! Говорить і показує Харків!». Так, з Держпрому вийшла в ефір перша в Україні програма аматорського телецентру. Поки створювався телецентр, харків'яни майстрували саморобні телевізори. На момент першого виходу в ефір їх було у місті кілька десятків. Небачене чудо техніки з екраном розміром з поштову листівку встановлювали в робочих клубах для колективного перегляду. Сьогодні це може здатися неймовірним, але факт залишається фактом: 1953 року телевізорів в Харкові було більше, ніж в

Японії. 1954 року в харківському Держпромі був створений професійний телецентр. Харків став першим європейським містом, де на двох каналах, завдяки різним системам, працювало двопрограмне телебачення [6, с. 117].

Зараз в Держпромі, про який свого часу писали Володимир Маяковський, Олесь Гончар і Анрі Барбюс, розміщені 120 організацій, майже всі – бюджетні: обласне телебачення, господарський суд області, департаменти органів влади – обласної державної адміністрації та обласної ради. Видатний пам'ятник сьогодення і зараз працює на імідж України: у 2019 році за підтримки Держкіно України поляки і українці відзняли на тлі Держпрому політичний трилер з життя британського журналіста Гарета Джонса, який здобув популярність за дослідження про Голодомор в Україні; кілька років тому знімали фільм про життя нобелівського лауреата, фізика Льва Ландау; тут же українські режисери зняли частину епізодів відомого фільму «Поводир» – про бандуристів, розстріляних більшовиками.

Фільму гідний і сам Держпром, причому, не просто як декорація для кіно, а як головний герой. Адже ще в 2000 році Держпром став одним з дванадцяти офіційних символів Харкова. А в 2004 році в Харкові учасники міжнародної науково-практичної конференції «Конструктивізм в Україні» одностайно проголосували за внесення Держпрому в попередній список пам'ятників ЮНЕСКО. Будівлю Держпрому включено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як об'єкт культурної спадщини національного значення. Нині готові і узгоджені з міжнародними організаціями всі документи з історії, техніки, стану будівлі Держпрому і гарантіями держави – в рамках програми з отримання для Держпрому нового статусу: об'єкт Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, і у 2017 році Держпром був внесений у Попередній список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

НУМІЗМАТИЧНІ ЗНАХІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ БОГОРОДИЦЬКОЇ ФОРТЕЦІ»

Стрілець Дмитро, І курс, група №932, ДПТНЗ «Покровський ЦППРК»
Керівник: Дерій З.В., «Старший викладач історії»

Богородицька фортеця збудована у 1688 р. на місці, як вважають історики, давнього козацького міста Самарі за наказом московських царів Івана Олексійовича та Петра Олексійовича і правительки Софії Олексіївни для московського гарнізону. Вона вважається першою фортецею, збудованою московитами на території Війська Запорозького Низового.

Створення фортеці стало одним з перших актів у наступі царату на території Війська Запорозького.

Територія Богородицької фортеці була більшою за фортецю міста Самара й складала 250×300 м. Згодом фортеця була розбудована у другий раз й отримала назву Новобогородицька фортеця.

Протягом 2000 – 2002 рр. в місці передбачуваного розташування Богородицької фортеці і м. Самарі на околиці вище згадуваного селища Шевченко проводилися археологічні дослідження співробітниками науково – дослідної лабораторії археології Подніпров'я Дніпропетровського університету, до якої належать автори. На підставі плідних розвідок В.М.Шалобудова було визначено наявність культурного шару з артефактами XVI – першої половини XVIII ст. Під час проведення археологічної практики доц. З.П.Маріною та В.О.Ромашком було здійснено невеликі за обсягом розкопки з метою встановлення наявності, стану та датування культурних шарів як на площі фортеці, так і на так званому "нижньому місті або посаді.

Отримані матеріали дозволяють впевнено стверджувати про: **а)** належність укріплень Старосамарському ретраншементу;

б) про передування будівництву Богородицької фортеці досить значного за розмірами поселення міського типу, в якому автори вбачають неодноразово згадуване у документах та історичній традиції "містечко старовинне козацьке" Самарь. Підтвердження цьому знаходимо у надзвичайній насиченості культурного шару нумізматичними та сфрагістичними знахідками, які вважаємо пов'язаними із місцезнаходженням Самарі при перевозі через однойменну річку на важливому торгівельному шляху, який сполучав Придніпров'я з південними та східними районами сучасної України.

На сьогодні введено до наукового обігу нумізматичну колекцію з більш ніж 300 монет, яка підтверджує безперервність життя в цьому місці з XIV по кінець XVIII ст.

Ці монети протягом століття лишалися найрозповсюдженішим номіналом в роздрібній торгівлі Польщі й України. Відомі випадки знахідок скарбів разом з Петровським сріблом (тобто знаходилися в обігу до кінця століття).

Всього знайдено 24 монети даного номіналу 1622 – 25 рр. Потертість більшості з них свідчить про тривалий обіг, а знахідка дев'яти мідних екземплярів говорить про значний відсоток підробок. При розгляді підроблених монет помічено високий технічний рівень їх виконання: штемпелі виготовлялися із застосуванням пуансонів, як і на державних монетних дворах, а кваліфікація майстрів була достатньо високою.

Повертаючись до інших польських номіналів, слід відзначити майже повну відсутність значніших грошей: так навіть потрійний гріш – трояк з датами 1622 – 24 рр. зустрічається лише 4 рази. Не знайдено й найдрібніших монет номіналом в тернарій і солід. Соліди першої половини XVII ст. подані в наших матеріалах лише монетами шведського карбування Густава Адольфа 1631 р. і Христини 1640 р. Окремо стоїть монета Бранденбургу в унії з Прусією номіналом в 6 пфенігів з датою 1694 р.

Досить часто зустрічаються польські мідні боратинки 1659 – 66 рр. короля Яна Казимира.

Отримано також по одному примірнику срібних копійок Олексія Михайловича і Федора Олексійовича.

Дуже цікавою є знахідка сєвських чехів, причому крім цілої монети знайдений акуратно вирізаний фрагмент ножицями (рівно чверть), призначений для розміну.

Межа XVII – XVIII ст. представлена срібними дротяними копійками Петра Олексійовича, починаючи з його спільного правління з братом Іваном. Знайдено небагато дрібних грошей Петра I .

Мідні копійки представлені двома примірниками, а великого срібла немає зовсім. Наймасовіші монети середини XVIII ст. – полушка й деньга 1730 – 54 рр. – зафіксовані в кількості більше 100 одиниць.

Мідних грошей Єлизавети і Катерини II відносно небагато, що пов'язане з поступовим згасанням життя фортеці через втрату її військового значення і припиненням існування перевозу.

Найцікавішою особливістю регіону слугує присутність на його території і, відповідно, в фінансовому обігу грошей Кримського ханства. Всі монети, а їх більше 60 екземплярів, – білонові акче першої половини – середини XVIII ст.

Найдавніші монети пов'язані з ім'ям хана Арслан Гірея II (1743 – 56 рр.)

Знайдено дві турецькі монети акче, пробиті по краю, які використовувались в якості прикрас.

Я обрав тему нумізматики тому що для мене вона є цікавою. Я збираю монети приблизно вже 5 років. В мене є такі монети як: гривні, рублі та монети РФ, Білоруські рублі, злоті, куни, дірхами ОАЕ, Турецькі ліри, євро, Німецькі марки, Північноафриканські ренди та монети інших валют. На мою думку найцікавіші монети в обігу в таких країнах як: Єгипет, Турція, ОАЕ, Китай, Канада, Астралія, Росія а також франки КФА, які розповсюджені в більшості країн Африки.

Я постійно читаю літературу про нумізматику, та збереження монет.

Монет існують вже майже 2800 років, і як що приймати в увагу різноманітні у датах, знаків монетних палацах, і штемпелях, то їх буде незліченна кількість. Навіть, якщо колекція світових монет, обмежена головними відмінностями в оформленні, складе не одну тисячу.

Після здобуття Україною незалежності, посилився інтерес до історії та розвитку української нумізматики. Багато забутих імен та фактів повернено до наукового обігу завдяки наполегливій праці українських дослідників Р. Ярушевої - Омелянчик, Б. Гарбуза, З. Зразюк, Т. Ізбаш, Н. Турмис.

У 2017 році українська нумізматика збагатилась новим професійним академічним виданням – світ побачив перший номер журналу «Український Нумізматичний Щорічник[3]», який створено зусиллями провідних нумізматів України, Польщі, Словаччини, Німеччини та Білорусі. Засновниками видання стали: Інститут історії НАН України, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди» та Центральноукраїнський національно - технічний університет.

ЧЕРКАЩИНА В НУМІЗМАТИЦІ

Петрієнко Тетяна (9 клас), вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області

Керівник: **Прима Олег Леонідович**, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

Нумізматика наука про монети, що вивчає історію грошового обігу по його матеріальних залишках. Нумізматику також цікавлять історія техніки монетної справи, розвиток медальєрного мистецтва і інші питання, пов'язана зі специфічним виглядом історичних джерел монетами, медалями, жетонами. До нумізматики також традиційно відносять і вивчення паперових грошей (боністику).

Як допоміжна історична дисципліна нумізматика дає важливий матеріал для розв'язання проблем історії, археології, політичної економії, мистецтвознавства, мовознавства і інших наук. Завдяки широкому обхвату багатьох проблем вона висунулася серед допоміжних історичних дисциплін. У деяких випадках, наприклад в дослідженні товарно-грошового обігу, нумізматика придбала, на думку ряду дослідників, значення самостійної науки.

Нумізматика з'ясовує грошові системи старовини і їх еволюцію в процесі історичного розвитку. У цьому відношенні вона тісно поєднується з іншою допоміжною історичною дисципліною метрологією, оскільки монети є мірою вартості.

Основними задачами нумізматики є вивчення історії монетної справи, грошово-вагових систем і грошового обігу. Багато які важливі проблеми історії економіки і торгівлі неможливо вирішити без спеціального аналізу нумізматичних даних. Процес. нумізматичного дослідження багатогранний, він включає в себе всебічне вивчення

самих монет, зображень, написів, ваги, розміру, складу металу, а також складу і топографії монетних скарбів. Аналіз поширення знахідок окремих монет і скарбів створює можливості для важливих висновків по історії економіки, грошового обігу, торгівлі і торгових шляхів. Вивчення ваги монет (грошова метрологія) може виявити грошові реформи, про які немає абсолютно ніяких відомостей в письмових джерелах.

Ведучу роль у вивченні грошового обігу грають монетні скарби, що є в цей час основним об'єктом нумізматичного дослідження. Монетним скарбом називається будь-який комплекс монет від декількох примірників до десятків тисяч, заритий в землю умисно з метою збереження або випадково, що попав в неї.

Нумізматика, як будь-яка наука, виробила свою термінологію: аверс – лицьова сторона монети (звичайно має зображення герба або портрета правителя держави, що карбував монету); реверс – оборотна сторона монети; гурт – оброблений край (ребро) монети (розрізнюється гурт гладкий, мальований і з написами; гурт ускладнює підробку монети); монетне поле поверхня лицьової або оборотної сторони монети; легенда напису на монеті; номінал – позначена вартість монети; лігатура – домішка недорогоцінного металу в срібних, золотих і платинових монетах, виражена в процентному відношенні до загальної ваги монети; монетний прибуток – різниця між номіналом монети і вартістю її виготовлення (включаючи вартість металу, з якого вона зроблена; монетний прибуток – належить державі, що випускає монету); монетна стопа – співвідношення між вагою металу в монеті і певною вагою того ж металу як товару (залежить від номіналу монети і вартості дорогоцінних металів як товару); псування монети – зменшення кількості металу в монеті (або збільшення лігатури) при збереженні номіналу; монетний тип – сукупність зовнішніх даних монети.

Тут приведені лише деякі з нумізматичних термінів, найбільш загальні по значенню. З іншими поняттями, що відносяться до окремих розділів нумізматики, можна ознайомитися в процесі використання рекомендованої літератури або під час колекціонування монет.

Колекціонування монет – це процес систематизованого збирання монет за якими-небудь ознаками (країна, рік, епоха, малюнок на монеті, матеріал, з якого вона виготовлена, монетний двір та інше) з метою створення колекції. Монети, що збираються колекціонерами, часто включають обігові монети, які були в обігу недовгий час (тобто монети у відмінному стані), викарбувані з помилками, особливо красиві або історично цінні екземпляри. Колекціонування монет слід відрізняти від нумізматики, яка вивчає історію монетної чеканки і грошового обігу по монетам, хоча обидві дисципліни знаходяться в тісній взаємодії.

Люди збирали монети через їх цінність з моменту їх появи. Однак колекціонування монет за їх естетичну/художню цінність з'явилося набагато пізніше. Існують історичні та археологічні свідчення про колекціонування монет як мінімум з часів Стародавнього Риму. Так, наприклад Светоній (69-122 н.е.) у своєму «Житті дванадцяти цезарів» писав, що імператор Август цінував старі і іноземні монети і дарував їх своїм друзям під час свят. Скарб, знайдений в давньоримському поселенні Віді (нині район в місті Лозанна, Швейцарія), містив близько 70 золотих монет, причому всі вони різних типів, що має на увазі те, що їх збирали не просто заради їх цінності як платіжний засіб.

Перші відомості про колекціонування монет в Росії припадають на другу половину XVII ст. Але вже на початку XVIII ст. збирання монет стає модою. У першому російському музеї Кунсткамера, заснованого Петром I в Петербурзі, була велика колекція монет і медалей. Пізніше Кунсткамера неодноразово поповнювалася,

а потім експозиція передана в Ермітаж. У цей час нумізматична колекція Ермітажа одна з найбільших в Європі.

Перші праці по російській нумізматиці нарівні з цінними спостереженнями містили багато наївних тлумачень і фантастичних відомостей про ті або інші монети. Лише в 1834 р. зявилася книга А. Д. Черткова «Опис древніх російських монет». Вона поклала початок наукової класифікації давньоруських монет.

Колекціонерами монет часто стають, спочатку зберігаючи звичайні монети з регулярного обігу. Це можуть бути як монети, що залишилися після поїздки за кордон, так і просто цікава монета, будь-яким чином опинилася в руках людини. Іноді колекції переходять у спадок від колекціонера до майбутнього колекціонера. Згодом, якщо інтерес до збирання монет не пропадає, він перетворюється на хобі. У деяких людей захоплення колекціонуванням монет може перерости в інтерес до вивчення певної країни, її культури й історії. Колекціонування монет часто пов'язують з вкладенням в інвестиційні монети, проте, цілі цих процесів різні, інвестування має на увазі перепродаж після деякого вичікування зростання вартості монет.

Більшість колекціонерів з часом приходять до певної спеціалізації, це можуть бути монети певних країн, історичних періодів, тематик (рослини, техніка, правителі країни та інше), номіналів (1 цент США, 50 копійок, 1 марка), а також монети зі специфічними властивостями (монети з помилками, як відсутній гурт, подвійний аверс або реверс; рідкісні різновиди), пам'ятні та ювілейні монети.

Монети – символ державності та багате джерело інформації про важливі багатовікові події, традиції, культуру, спорт і природу. Національний банк України започаткував власну нумізматичну програму, щоб відзначати ювілейні дати, пам'ятні події давнини і сучасності України та світу. Уся продукція виготовляється на Банкнотно-монетному дворі НБУ.

Тепер зупинимось на монетах України присвячених Черкаській області.

Монети серії «Українська спадщина»:

- 5 гривень 2011року «Останній шлях кобзаря» присвячені 150-річчю від дня смерті Тараса Григоровича Шевченка та перепоховання його в Україні.
- 50 гривень 2014 року «200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка» присвячені видатному сину українського народу, геніальному поету, художнику, мислителю, який зробив неоціненний внесок у духовну скарбницю людства, – Тарасу Григоровичу Шевченку. Талант Великого Кобзаря сягнув вершин української та світової культури, сила його національного феномену випромінюється далеко поза межі літератури і мистецтва.

Монета серії «Герої козацької доби»:

- 10 гривень 1999 року «Дмитро Вишневецький» присвячені князю і козацькому отаману Дмитру Вишневецькому, який з 1551 року був староста Черкаський і Канівський Великого князівства Литовського. У 1556 році спорудив укріплення на Дніпровому острові Мала Хортиця, поклавши початок Запорозькій Січі.

Монети серії «Видатні особистості»:

- 200000 та 1 млн. карбованців 1995 року випуску присвячені 400-річчю з дня народження Богдана Хмельницького – гетьмана України, видатного державного, політичного і військового діяча XVII століття, який вніс значний вклад у становлення української державності в один з найдраматичніших періодів визвольної війни українського народу в 1648-1654 роках.

- 200 гривень 1996 року «Тарас Шевченко» присвячені пам'яті видатного українського поета, художника і мислителя Тараса Григоровича Шевченка (1814-1861).
- 2 гривні 2003 року «В'ячеслав Чорновіл» присвячені уродженцю Катеринопільського району Черкаської області видатному державному та громадському діячу, відомому журналісту, депутату Верховної Ради України першого-третього скликань, Герою України В'ячеславу Максимовичу Чорноволу.
- 2 гривні 2005 року «Олександр Корнійчук» присвячені 100-річчю від дня народження українського письменника-драматурга, кіносценариста, діяча міжнародного руху прихильників миру, члена Всесвітньої ради миру – Олександру Євдокимовичу Корнійчуку, який народився на станції Христинівка Черкаської області. Драматургія Корнійчука справила вплив на розвиток театрального мистецтва.
- 2 гривні 2009 року «Андрій Лівицький» присвячені українському правознавцю, державному і громадському політичному діячеві – Андрію Миколайовичу Лівицькому, який народився на хуторі Красний Кут поблизу с. Ліпляве Золотоніського повіту.
- 2 гривні 2014 року «Василь Липківський» присвячені 150-річчю від дня народження церковного й освітнього діяча, реформатора, першого митрополита Української автокефальної православної церкви, талановитого проповідника, публіциста, письменника, перекладача – Василя Костянтиновича Липківського. Уродженця села Попудні, тепер Монастирищенського району Черкаської області.
- 2 гривні 2018 року «Олексій Коломійченко» присвячені доктору медичних наук, професору, ученому-отоларингологу, який створив наукову школу отоларингології в Україні, – Коломійченку Олексію Сидоровичу. Олексій Сидорович – організатор та перший директор Київського науково-дослідницького інституту отоларингології (уродженець міста Шпола Черкаської області). Зробив значний внесок у розробку тонзилярної проблеми, діагностику й лікування пониженого слуху, запальних процесів середнього вуха, консервативної терапії основних захворювань вуха, горла, носа, професійної патології органів слуху тощо. Започаткував досліди, спрямовані на клінічне застосування ультразвуку і лазерного випромінювання для діагностики й лікування оториноларингологічних захворювань.

Монета серії «Стародавні міста України»:

- 5 гривень 2012 року «500 років м. Чигирину» присвячені старовинному місту, що виникло на початку XVI ст., а вже в 1592 році отримало Магдебурзьке право. Чигирин був столицею Гетьманщини, центром Чигиринського полку, першою гетьманською резиденцією. Багата історія цього міста завжди привертала до себе увагу істориків, письменників, поетів і художників, які залишили описи своїх подорожей, поетичні та художні твори.

Монета серії «Області України»:

- 5 гривень 2014 року «60 років Черкаській області» присвячені мальовничому козацькому краю, що розкинувся на берегах Дніпра, батьківщині Богдана Хмельницького і Тараса

Шевченка. Цю область, яка має потужний економічний потенціал і відома своїми чорноземами, різнобарвними рушниками, називають «серцем України».

Монета серії «Перемога у війні 1941-1945 років»:

- 5 гривень та 20 гривень 2014 року «Корсунь-Шевченківська битва» присвячені наступальній операції Першого Українського та Другого Українського фронтів, здійсненій 24 січня-17 лютого 1944 року, у ході якої було ліквідовано угруповання нацистських військ на Корсунському виступі та створено сприятливі умови для остаточного визволення Правобережної України.

Інші монети:

- 2 гривні 1996 року «Софіївка» присвячені 200-річчю з часу заснування Уманського дендрологічного парку-заповідника «Софіївка» Національної Академії наук України.
- 5 гривень 2019 року «Холодний яр» присвячені історичній місцевості, сповненій славними козацькими традиціями, у центрі якої розташована одна з її окрас – Свято-Троїцький Мотронинський монастир. Холодний Яр – реліктовий лісовий масив (Кам'янський район Черкаської області), де серед пам'яток природи найвідомішою є тисячолітній дуб, названий на честь Максима Залізняка. Ця територія зберегла багато археологічних пам'яток різних епох. Саме з Холодного Яру навесні 1768 року почався соціальний та національно-визвольний рух 1768-1769 років у Правобережній Україні – Коліївщина. У 1840-х роках тут побував Тарас Шевченко, який згадує про Холодний Яр у поетичних творах «Гайдамаки» та «Холодний яр». У 1919-1922 роках під прапором Української Народної Республіки діяли повстанці Холодноярської Республіки.

Колекціонування монет іноді стимулює ще одне хобі – пошук скарбів. Це пов'язано з бажанням колекціонера урізноманітнити свою колекцію, не купуючи монети, а добуваючи їх самостійно. Але буває і так, що захоплення колекціонуванням монет виникає через початкового захоплення пошуками скарбів. Але це вже тема наступного виступу.

РОЛЬ ФЕДІРА ПАВЛОВИЧА МАТУШЕВСЬКОГО, В ВІДРОДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ І ДЕРЖАВНОСТІ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Коломієць Вікторія, учениця класу Костянтинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради Черкаської області, вихованка історико-краєзнавчого гуртка «Берест» Центру дитячої та юнацької творчості Смілянської районної ради Черкаської області

Керівник: **Громовий Андрій Анатолійович**, вчитель історії Костянтинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів, керівник історико-краєзнавчого гуртка «Берест», Центру дитячої та юнацької творчості Смілянської районної ради Черкаської області

Тема нашого дослідження: «Роль Федора Павловича Матушевського, у відродженні національної культури і державності початку XX століття».

Метою нашого дослідженняя є аналіз основних етапів життєвого шляху, громадсько-культурної та політичної діяльності Ф. Матушевського, визначення його ролі в українському національному русі початку ХХ ст.

Народився Ф. Матушевський у м.Сміла в багатодітній родині смілянського псаломщика

Павла В., у родині, де виховувалися, крім Федора Павловича ще троє дітей, його брат та дві сестри, панували українофільські погляди.

Протягом 80-х років XIX століття юнак здобуває середню освіту у Черкаському духовному училищі та Київській духовній семінарії. Саме в Києві він стає учасником української громади семінаристів, заснованої в 1888 р. дияконом Лукою Скочковським за підтримки О. Кониського. Організація була таємною, її члени збиралися на сходини, де читали реферати, присвячені питанням історії, літератури, громадського життя, відзначали ювілеї українських діячів, зокрема Шевченківські роковини.

У 1890 р., після закінчення Київської духовної семінарії, Федір півроку працював учителем церковнопарафіяльної школи села Ковалихи Черкаського повіту (нині Смілянського району Черкаської області). З весни 1891 по весну 1898 р. був учителем підготовчого класу Черкаського духовного училища. Одночасно працює на громадських засадах у недільній школі в Черкасах та околиці. Саме за сприяння Федора Матушевського в Черкасах починає видаватися збірник-альманах українського письменства “За сто літ” до 100-річчя “Енеїди” Івана Котляревського. Згодом він переріс у київське видавництво “Вік”, яке продовжувало друкуватися і в Черкасах.

З 1897 р. Федір Матушевський один серед членів-засновників Загальноукраїнської безпартійної організації в Києві від Черкаського повіту. Крім того, він став секретарем цієї організації. Саме в цей час він знайомиться з визначним українофілом Олександром Кониським. Саме його Федір Павлович називав своїм учителем.

У 29-річному віці Ф. Матушевський вирішує змінити свою “духовну” професію на більш цивільну і вступає на правничий факультет до Юр’ївського університету (тепер у м. Тарту, Естонія). Під час навчання в університеті він разом з Андрієм Яковлевим, уродженцем Черкащини, майбутнім дипломатом УНР в Бельгії та Голандії стає організатором української студентської громади. Під керівництвом Матушевського юр’ївські студенти уклали свій статут (оскільки товариство було нелегальним, то його дрібно написали на тонкому папері й зберігали в маленькій дерев’яній шкатулці з-під чаю, в якій Яковлев зробив подвійне дно). Силами товариства Матушевський організував у лютому 1900 р. шевченківський вечір, на якому свої вірші читала Леся Українка. Під час студентських років часто бував у Петербурзі, де разом з Олександром Лотоцьким займався справами українського книговидання. Саме під час однієї з петербурзьких поїздок Федір Матушевський познайомився зі студенткою Жіночого медичного інституту Вірою Олександрівною Поповою, майбутньою дружиною.

У той період Ф. Матушевський також підтримував тісні зв’язки з видавництвом «Вік» та співпрацював з багатьма періодичними виданнями: «Літературно-науковим вістником», «Записками Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», «Киевской стариной». В «Киевской старине» протягом 1901–1903 рр. було надруковано сім його праць.

Саме 1904 рік стане певною мірою рубіжним у житті Федора Павловича: він закінчить університет, одружиться, і переїде до України, на Харківщину, включиться до бурхливого політичного руху і стане визначатися з ідеологічними поглядами.

В 1904 році Ф. Матушевський увійшов до щойно створеної Української демократичної партії (УДП), однак у грудні спільно з Б. Грінченком, С. Єфремовим, М. Левицьким відокремилися від неї і створили власну – Українську радикальну партію (УРП). Свої зусилля вони зосередили на виданні політичних брошур, що виходили у Львові й Петербурзі. Саме Матушевський виїжджав до Львова, щоб організувати видрук політичної програми УРП. 14-15 листопада 1905 р. Українська демократична партія і Українська радикальна партія зійшлися на тому, щоб об'єднатися в Українську демократично-радикальну партію (УДРП).

Саме восени 1905 р. Федір Павлович із дружиною та маленьким сином Юрою переїхав із Харківщини до Боярки (нині містечко, що межує з Києвом). Саме тут їх застали нові революційні події. У 1905-1906 та 1907-1908 рр. він увійшов до Ради УДРП й, окрім того, спромігся зорганізувати представництва партії в рідній Смілі та в Умані. У жовтні 1905 р. Є. Чикаленко спільно з іншими українськими меценатами В.Симиренком і В.Леонтовичем задумали видавати своїм коштом щоденну українську газету. Головним редактором якої став Ф. Матушевський. Вона почала виходити у грудні 1905 р. у Києві під назвою "Громадська Думка".

Йому, як головному редактору, довелося багато працювати. Дуже часто Ф. Матушевському доводилося докорінно змінювати зміст поданих до друку статей, а більшість навіть писати самому. Саме тому Є. Чикаленко неодноразово відзначав завзяту працю Ф. Матушевського. В одному з уривків своїх спогадів він підсумував: "одним словом, якби не Ф. Матушевський, то ми напевно не змогли б видавати газети: по совісті треба сказати, що він виніс її сам ...".

В серпні 1906 року часопис був ліквідований російськими імперськими органами. Поки царська цензура розбиралася з "Громадською Думкою", Б. Грінченко встиг зареєструвати іншу газету – "Раду", редактором якої знову стає Ф. Матушевський. Певний час газету очолив М. Грушевський.

У 1906 р. Ф. Матушевський був також серед засновників товариства "Просвіта" у Києві. На початку 1910 року російська влада припиняє її роботу.

Українське громадсько-політичне життя Наддніпрянщини захлинулося із поразкою в Російській імперії революції 1905–1907 рр. У 1908 р. група колишніх членів, представників творчої інтелігенції, заснувала Товариство українських поступовців (ТУП), а Ф. Матушевський увійшов до головної управи ТУП. Члени товариства, крім основної ліберально-демократичної мети – досягнення автономії України, прагнули відродження української національної культури і мови. На деякий час він відходить від активної громадсько-політичної, просвітницької роботи. З 1911 року Ф. Матушевський зовсім відійшов від "Ради" і став активно працювати у видавництві "Вік", будучи водночас редактором київського друкованого кооперативного органу "Мурашник-Комашня".

У 1912 р. київський губернатор Гірс дозволив відкрити український клуб під назвою "Родина". Очолив клуб Ф. Матушевський. Але невдовзі погане самопочуття (хвороба легень) змусило Матушевського виїхати до Сухумі на відпочинок. Там він перебував до початку Першої світової війни, де дуже переймався долею українського національного руху і його перспективою.

У 1914 р. родина Матушевських повертається до Києва. З початком Першої світової війни було закрито всі українські видання, а в липні цього ж року припиняє роботу часопис «Рада». У цей час Ф. Матушевський разом з дружиною приєдналися

до Українського комітету для допомоги жертвам російської політики в Галичині, який надавав підтримку полоненим, втікачам із Західної України, громадським, політичним та культурним діячам зі Львова та інших міст України, яких пощастило звільнити з в'язниць.У 1915 р. в Києві було створено Комітет Всеросійського союзу міст при Південно-Західному фронті, основна діяльність якого була спрямована на допомогу біженцям з Галичини, створення українських шкіл, лікарень, організацію санітарних потягів тощо. По суті,

Ф. Матушевський стояв у витоків новітнього українського волонтерського руху, який допомагав армії воювати із зовнішнім ворогом, шукав прихисток для знедолених, забезпечував їх харчами, водою, одягом і речами першої необхідності.

Революція ж 1917-го року була сприйнята Ф. Матушевським як нове дихання в українському русі, У березні 1917 р. розпочалася його досить активна політична діяльність. Був членом-засновником Української Центральної Ради, брав активну участь у відновленні української щоденної газети, яка назву "Рада" змінила на "Нову раду". Майбутній дипломат був одним із лідерів Української партії соціалістів-федералістів, яка була створена в червні 1917 року. Однак проблеми зі здоров'ям не давали Ф. Матушевському змоги повністю реалізувати свої сили на політичному поприщі. Наприкінці травня він залишив Київ і виїхав на Харківщину, де перебував до осені. Восени 1917 р. Федір Павлович з дружиною поїхав на лікування до Кисловодська, де їх застали події жовтневого більшовицького перевороту. Через розгортання громадянської війни подружжя змогло повернутися до Києва лише у травні 1918 року. Приїхавши до української столиці, публіцист одразу включився в громадсько-політичне життя міста. Він активно працював у редакції «Комашні», відвідував засідання Українського наукового товариства, був активним членом київської «Просвіти». В цей час Ф. Матушевського дуже цікавили проблеми шкільництва. Він був обраний головою батьківського комітету першої української гімназії ім. Т. Г. Шевченка, де навчалися його сини, і працював над укладанням букваря для початкової школи, що мав вийти друком у видавництві «Час». У червні 1918 р. гетьман П. Скоропадський запропонував Федору Павловичу посаду міністра релігійної політики, але через стан здоров'я той відмовився. З жовтня 1918 р. Матушевський очолює керівництво "Просвітою" в Києві.

За доби Директорії розпочалася його дипломатична діяльність. В перші дні нового 1919 року Федір Матушевський зустрів Симона Петлюру на одній з київських вулиць і почув від нього пропозицію прийняти посаду посла до Греції. Заскочений зненацька, спочатку він відповів: "Ні, я не поїду, відмовлюся…". Зрештою, після розмов з С. Єфремовим, А. Ніковським,

А. Яковлевим, а також порад дружини, він погодився і почав укомплектовувати місію.

Через скромність, обмежені фінанси Федір Павлович вирішив не брати з собою родину і ту ж саму вимогу ставив перед колегами. Приєднався до нього тільки старший син Юрко. Вже 26 січня 1919 р. місія поспішно вирушила з Києва та по довгих і тяжких поневіряннях дісталась Греції 2 березня.

Протягом наступних восьми місяців Ф. Матушевський працював в Афінах, прагнучи донести до місцевої громадськості об'єктивну і правдиву інформацію про боротьбу за незалежність молодої української держави. Умови праці місії були дуже важкими. Дипломатам довелося долати фінансові труднощі, відсутність прямого зв'язку з урядом УНР, недовірливість місцевих урядовців, настороженість грецької громадськості. Свою політичну діяльність Федір Павлович розпочав з візиту до міністра закордонних справ Греції, яка відбулася 5 березня, а протягом перших трьох

місяців мав зустрічі з православним митрополитом і послами США, Англії, Італії, Франції, Румунії та іншими. Після зустрічі з міністром закордонних справ він почав працювати над складанням меморандуму до королівського уряду Греції «про те, що таке Україна, які її відносини з Росією, чого Україна завжди добивалася, чого добивається зараз, чому бореться з Москвою й Польщею і чому їй треба допомагати». 10 квітня 1919 р. цей документ було видано французькою мовою у кількості 500 примірників. Протягом восьми місяців роботи в Афінах він часто хворів. В останні дні свого життя він працював над нарисом з історії України, який хотів опублікувати у грецьких журналах.

21 жовтня 1919 р. після чергового серцевого нападуФ. Матушевський помер. Його поховали на місцевому цвинтарі в Афінах.

Він був безмежно відданий національній справі та рідному народу, а його щоденна праця є прикладом особистої мужності та самопожертви, адже часто доводилося робити складний вибір між громадськими справами та родиною. Публіциста не зараховували до когорти першорядних представників українського національного руху. Але від того його роль у розбудові української державності, громадського та культурного життя країни не стає менш важливою, а діяльність, беззаперечно, заслуговує на гідну оцінку і належне пошанування.

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ ДОБИ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.

Дем'яненко Катерина, учениця 9-Б класу Золотоніської спеціалізованої школи № 2 інформаційних технологій

Наукові керівники: **Галат Марина Миколаївна**, учитель історії вищої категорії, **Заіка Валентина Миколаївна**, учитель історії вищої категорії, старший учитель Золотоніської спеціалізованої школи № 2 інформаційних технологій

Сучасна Україна розв'язує питання зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної орієнтації і створює систему національних пріоритетів у міжнародній політиці. При цьому Україна має враховувати власний, набутий у ХХ сторіччі досвід, що накопичився у періоди Української Народної Республіки, Української Держави та відновленої УНР. У зовнішніх відносинах зі світом перед українською державою поставали проблеми, багато в чому аналогічні сучасним питанням зовнішньої політики України.

Сміливість, з якою українці прагнули свободи і змін, зворушила міжнародну спільноту та привернула її увагу до України. Тепер від української громади очікують послідовності та рішучості на обраному шляху, реалізації реформ усередині країни, котрі мають доповнюватися відкритістю й активністю у міжнародному діалозі. Одним із виявів такої позиції держави сьогодні виступає політика культурної дипломатії. Адже вона має неабиякий спектр можливостей впливати на питання національної безпеки, формування міжнародного іміджу, стимулювання розвитку культури та економіки, зміцнення національної ідентичності, просування системи демократичних цінностей тощо.

Актуальність дослідження української культурної дипломатії у 1917-1922 рр. зумовлена необхідністю переосмислення досвіду минулого у зв'язку з сучасними проблемами формування і реалізації культурної дипломатії країни та необхідністю всебічного аналізу й наукового узагальнення історичного досвіду українських урядів щодо проблеми позиціонування України на світовій арені. Критичне осмислення уроків минулого, врахування їх сприяє пошукам оптимальної стратегії культурної

дипломатії України на сучасному етапі.

Мета дослідження полягає в узагальнюючому, комплексному аналізі української культурної дипломатії в 1917-1921 рр. на прикладі діяльності Української Республіканської Капели.

Виходячи з поставленої мети, автор ставить такі **завдання**:

- проаналізувати стан вивчення проблеми в сучасній історіографії;
- з'ясувати характер становлення української дипломатії в роки революції;
- дослідити досвід української культурної дипломатії на прикладі виступів Української Республіканської Капели.

Новизна дослідження полягає у спробі наукової реконструкції становлення моделі міжнародної культурно-інформаційної діяльності як одного із найменш досліджених аспектів історії міжнародних зв'язків України. Це дозволяє визначити подальшу динаміку та головні стратегічні завдання України в контексті культурної дипломатії.

Об'єктом дослідження є українська культурна дипломатія 1917-1921 рр. на прикладі Української Республіканської Капели.

Предметом дослідження є закономірності і особливості процесу формування й реалізації української культурної дипломатії у зазначений період, діяльність українських організацій та інституцій у цьому напрямку.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1917 р. до 1921 р.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності та всебічності. Зазначені принципи реалізовано в роботі завдяки застосуванню таких загальнонаукових методів як аналіз і синтез, структурно-системний, історичний і логічний методи та загальноісторичних методів - історико-генезовий, історико-порівняльний, історико-типологічний аналіз.

Практичне значення результатів зумовлено тим, що його положення можуть бути використані у процесі поглибленого вивчення історії України в 10-х класах загальноосвітніх шкіл, у роботі факультативів, а також для подальшого наукового дослідження.

Термін «культурної дипломатії» в українській історіографії є досить новим, хоч і не є він новим за змістом. У класичному визначенні цього поняття авторства американського політолога Мілтона Каммінгса, що найчастіше використовується українськими і зарубіжними авторами, зазначається: «Концепт «культурної дипломатії» пов'язаний з процесом обміну ідеями, інформацією, мистецтвом та іншими аспектами культури поміж націями та народами з метою покращення взаємного порозуміння». Науковець подає ще й інший, альтернативний варіант дефініції: «Культурна дипломатія може бути й відображенням «одностороннього руху», коли нація спрямовує свої зусилля на просування власної політичної концепції і культурних ознак за кордоном, використовуючи практику «storytelling».

За час перебування українців у складі Російської імперії українська мова, література і діяльність культурно-освітніх установ зазнавали систематичних утисків: в Україні поширення і вживання української мови заборонялося російською владою (Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р.). А відтак українська мова і культура не мала жодного шансу на діалог зі світом. У відповідь київська інтелігенція таємно відсилає провідного українського публіциста і громадського діяча Михайла Драгоманова видавати українські книги там, де це не заборонено – за кордон. У 1876 році він засновує у Женеві «вільну українську друкарню», що діє до 1919 року як перша протоінституція українців в галузі культурної дипломатії. Упродовж 43 років український еміграційний центр видає в Європі сотні книжок на українську тематику

(серед них твори Тараса Шевченка, Панаса Мирного, Пантелеймона Куліша), у тому числі французькою мовою. У червні 1878 року Михайло Драгоманов готує доповідь для Першого Міжнародного літературного конгресу письменників Європи у Парижі про нечувані для цивілізованого світу утиски української культури і наслідки Емського указу. «Заборона української літератури завдає згубний удар правам письменників цієї країни, – ідеться у докладі Драгоманова. – Ось чому ми вважали за потрібне повідомити про це Конгрес і подати йому історичний нарис про літературу, проскрибовану імперським указом. Все, що людська енергія могла б створити українською мовою, вже наперед заборонено в одній з європейських держав!».

Існування незалежної державності в Україні відбувалося в надзвичайно скрутних міжнародних умовах. За умов автаркії зі сторони великих держав (що особливо яскраво проявилося при вирішенні Антантою на Версальській конференції «українського питання» на користь Польщі) українська дипломатія об'єктивно не мала можливості брати повноцінну участь у власне політико-міжнародних справах, що перетворювало міжнародно-інформаційну роботу на провідну ділянку роботи представництв УНР за кордоном. Важливою складовою інформаційної діяльності зовнішньополітичного відомства УНР стала, говорячи сучасною термінологією, культурна дипломатія – застосування (просування) культурного продукту та культурно-мистецьких установ з метою забезпечення сприятливих умов для реалізації завдань зовнішньої політики держави, поліпшення її іміджу серед іноземних спільнот.

7 січня 1917 року у Києві на Різдво відбулась подія, що започаткувала політику «м'якої сили» української держави на міжнародній арені – Студентський хор Київського університету Святого Володимира під керівництвом Олександра Кошиця здійснив прем'єру всесвітньовідомого твору «Щедрик». Згодом завдяки політиці культурної дипломатії Української Народної Республіки цей твір увійшов до світової культурної спадщини під брендом «Caroll of the Bells» і став міжнародним різдвяним гімном. Світова прем'єра «Щедрика» відбулася у травні 1919 року у Празі. Про українську композиторську й хорову школу, а разом з цим і про українські визвольні змагання заговорила вся європейська інтелігенція. «Щедрик» помандрував до культурних центрів Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Голландії, Англії, Німеччини, Іспанії й Польщі, згодом перетнув Атлантику і вразив аудиторії США, Канади, Мексики, Бразилії, Аргентини й Перу. Та небагато хто в світі знав, що в ніч на 23 січня 1921 року його автора, видатного українського композитора Миколу Леонтовича, було застрелено агентом ВНК. Часи більшовицької навали в Україні змусили українських політиків поставитись до національної культури як до інформаційної зброї у боротьбі за незалежність.

Всесвітню популярність українській пісні принесла створена з ініціативи Симона Петлюри у січні 1919 року і відряджена за кордон Українська Республіканська Капела. Створена 25 січня 1919 року та задумана як інструмент протидії російській пропаганді й розбудови позитивного іміджу УНР в публічних колах Західної Європи, Капела за кілька років пісенної дипломатії призвела не лише до пізнаваності, а точніше тріумфу української культури у світі, але й забезпечила престиж українській державі, створила армію щирих симпатиків і «фанатиків української самостійності». Свідченням цього стало кількасот задокументованих відгуків закордонної преси, представників культурної інтелігенції і політичних еліт Західної Європи, Північної й Південної Америки за період з 1919 по 1924 роки, що зберігаються у фонді Української Республіканської Капели Центрального державного архіву органів вищої влади і управління України, у книгах-спогадах учасників турне і збірниках документів.

Та, на жаль, великою перепоною для подальшого культурного і політичного тріумфу України була фінансова криза Капели, спричинена військовими і політичними поразками українського уряду у часи Української Революції. Адже, як державний проєкт УНР, хор залежав від внутрішньої ситуації в країні, її фінансових і репутаційних можливостей. Варто зазначити, що прийняття закону про Капелу відбулось за десять днів до окупації більшовиками Києва, а відрядження українських співаків більше нагадувало евакуацію з країни, ніж урочисті проводи за кордон. У таких обставинах стабільність державних дотацій, надійна логістика і скоординована робота дипломатичних місій були неможливими. Симон Петлюра докладав можливих зусиль аби проєкт тривав якомога довше. Керуючи урядом УНР в екзилі він забезпечує Капелу черговим траншем державного фінансування. Як відомо з листа О. Кошиця до Симона Петлюри, згідно наказу Кабінету Міністрів від 14 вересня 1920 року на потреби подальших українських гастролей виділяється мільйон польських злотих, та хор отримує лише 300 тисяч з обіцяних. У жовтні 1920 року Олександр Кошиць зустрічається з Петлюрою у його військовій ставці в Отинії і так згадує їхню розмову: «Отаман був радий мене бачити, розпитував про все і знає напам'ять не тільки всі рецензії, але й найдрібніші справи нашого життя. Про розпуск Капели й говорити не хоче, а посилає її до Польщі й Італії.

Проте 1921 року Українська Республіканська Капела остаточно втрачає державний протекторат і статус державної інституції. Змінює також і власну назву – політичний («республіканський») акцент української місії замінюється на «національний». Відтепер хор називається «Український Національний Хор». Заробляючи самотужки, співаки мандрують ще рік країнами Європи (Іспанія, Франція, Бельгія, Німеччина), а в жовтні 1922 року після домовленості з американським фінансистом Максом Рабіновим переїздять до Америки. Там упродовж 1922–1924 років «Український Національний Хор» дає ще близько 1000 концертів у США, Мексиці, Канаді, Аргентині, Бразилії, Уругваї й Кубі, де здобуває не меншу славу в середовищі провідних мистецьких і медійних кіл, ніж під час свого європейського турне.

Важливо додати, що після того, як українська держава втратила можливості фінансування Капели, українські співаки за кордоном самі стають донорами потреб держави й українського війська. Частина виручених коштів з їхніх концертів відсилаються на вишкіл українських офіцерів особисто Симону Петлюрі. На жаль, невдовзі після того, як у 1924 році Український Національний Хор як спадкоємець Капели розпустився, у Парижі 1926 року стається вбивство й ініціатора тріумфального державного проєкту в галузі української культурної дипломатії – Симона Петлюри. Ім'я Олександра Кошиця у підрадянській Україні замовчується, як і слава «петлюрівської дипломатії».

Отже, аналізуючи українську культурну дипломатію 1917-1921 рр., варто зробити висновок, що в Україні було створено певну систему органів міжнародного інформування у вигляді спеціальних підрозділів зовнішньополітичного відомства, його закордонних установ, відповідних підрозділів відомства преси і пропаганди, окремих спеціалізованих інформустанов за кордоном. Зовнішньополітична пропаганда об'єктивно набула статусу пріоритетного напряму діяльності міжнародного відомства України. Сформувався організаційно-функціональний механізм культурної дипломатії, в основі якого перебували спеціалізовані підрозділи центрального апарату МЗС та дипломатичних представництв. У розпорядчих документах міжнародно-інформаційної діяльності по лінії МЗС та МПП УНР культурологічну роботу було визначено з-поміж пріоритетних напрямів роботи.

Розроблялися проєкти запровадження спеціалізованих культурно-просвітницьких закладів України за кордоном. Формами культурологічної пропаганди виступали підготовка літератури з історії української літератури, мистецтва, фольклорно-етнографічної тематики, щодо діяльності визначних діячів національної культури тощо; публікація профільних статей у періодичних виданнях (і заснування таких видань силами дипустанов); виступи художніх колективів тощо. У якості перспективних каналів поширення культурно-інформаційного продукту слушно розглядалися кінематограф й театральні колективи. Посильну допомогу у розгортанні інформаційно-культурного впливу на закордонну аудиторію надавали громади та організації українців в діаспорі, а також прихильні до української справи іноземні громадяни.

Для сучасної генерації українських дипломатів проілюстрований досвід успішного застосування здобутків української культури за часів УНР як інформаційної зброї у боротьбі з дискридитаційними гаслами тодішньої «неподільної Росії» може бути важливим політичним уроком і добрим зразком для протидії пропаганді сьогоднішнього «русского міра». Українська пісня, як «закордонна армія» Симона Петлюри, здобувала на міжнародній арені перемоги там, де офіційна дипломатія і військові дії не мали успіху. Не випадково про Капелу, як про найуспішнішу дипломатичну місію УНР, видатний український діяч Євген Чикаленко писав, що вона «єдина має позитивне не тільки культурне, але й політичне значення великої ваги». Тож українська культура і культурна дипломатія сьогодні так само як і сто років тому заслуговує на чільне місце в системі безпекової і зовнішньої політики України.

ВИЗНАЧНИЙ ВЧЕНИЙ-МЕДИК І ЦЕРКОВНИЙ ДІЯЧ ЛУКА КРИМСЬКИЙ ТА ЧЕРКАЩИНА

Литвин Аліна, учениця 11 класу Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 32
Керівник: **Тараскіна Лілія Анатоліївна**, вчитель історії

Об’єктом дослідження є життєвий шлях вченого, який став священнослужителем у період занепаду і руйнування православної віри. Людина, котра гармонійно поєднала у собі дві протилежні ролі – геніального науковця у галузі медицини й архієпископа православної церкви, досягнувши в обох сферах гігантських висот – Валентин Феліксович Войно-Ясенецький, або ж Святий Лука Кримський.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю популяризації знань про здобутки, медичну й духовну спадщину Луки Кримського, у тому числі й через увічнення пам'яті святителя-хірурга на Черкащині, в Україні та світі.

У ході дослідження, що базується на архівних документах, спогадах сучасників, здобутках істориків та краєзнавців, було показано життєвий шлях Луки Кримського, його зв’язок із Золоніщиною та його рідних із Черкасами, вшанування пам’яті як на Черкащині, так і у всьому світі.

1. Валентин Феліксович народився 27 квітня 1877 р. в м. Керчі у родині провізора. Родинні стосунки визначала мати – Марія Дмитрівна, саме вона виховувала дітей у православних звичаях. Його батько був скромною людиною і ревним католиком, однак своїх поглядів нікому не нав’язував.

2. У 1889 р. сім’я Войно-Ясенецьких переїхала до Києва. Батько, мати, дві доньки та троє синів жили на Хрещатику. Паралельно з навчанням у Київській другій гімназії Валентин здобував знання у художній школі. Був учасником пересувних виставок, займався реставрацією старовинних храмів. Любив бувати в Києво-

Печерській лаврі й робити замальовки й малюнки з духовного життя ченців, що згодом відіграло значну роль у формуванні світогляду діяча.

3. Завершивши навчання у гімназії, юнак перебував у роздумах щодо майбутнього фаху. Під впливом ідей народництва прийняв рішення робити «не те, що подобається йому, а те, що корисно для простого, стражденного люду». Тому майбутній святитель розпочинає опановувати лікарський фах в університеті Святого Володимира.

4. Блискуче склавши державні іспити в 1903 р., несподівано для всіх заявив про рішення стати земським лікарем. Під час російсько-японської війни перебував у м. Чита (нині – місто в Забайкальському краї, Росія), де очолив хірургічне відділення та здобув перший досвід виконання складних операцій. Саме там Валентин познайомився і одружився із сестрою милосердя Анною Ланською. Після завершення війни подружжя продовжило працювати в Саратовській, Курській та Симбірській губерніях, де Валентин завідував сільськими лікарнями. Ім'я лікаря поширилося на великі відстані, тому пацієнти приходили здалеку, аби отримати зцілення від недуг.

5. У 1908 р. сім'я Войно-Ясенецьких завітала в Україну, де впродовж травня – вересня Валентин Феліксович виконував обов'язки лікаря Деньгівської лікарні. Саме в цей період вона досягла найвищої результативності. За п'ять місяців було проведено близько 229 операцій і вакциновано понад 5 тис. дітей.

6. У Державному архіві Черкаської області було знайдено метричну книгу, запис якої свідчить, що на сучасному місці Пагорба Слави, де раніше стояла Свято-Троїцька церква, була хрещена Олена Войно-Ясенецька – донька Луки. У Черкасах довгий час проживали та поховані батьки Луки – Марія Дмитрівна та Фелікс Станіславович, за ними доглядали брати Луки, які теж працювали і мешкали тут.

7. Наукова діяльність Войно-Ясенецького здійснила прорив у хірургії, оскільки сягала проблемної теми місцевого знеболювання і боротьби з гнійними запаленнями. Книги були написані настільки зрозуміло, що молоді хірурги проводили успішні операції. У наш час роботи Кримського користуються великим попитом, за ними здобувають знання студенти вищих медичних навчальних закладів. Деякі з праць удостоєно нагород. Приміром, рішенням вченої ради Варшавського університету, книга «Регіонарна анестезія» була нагороджена премією ім. А. Хойнацького, а у 1946 р. за наукову працю «Нариси гнійної хірургії» отримав Державну премію ім. Сталіна.

8. Період церковної діяльності Луки припадає на роки, коли радянська влада знищувала усі зв'язки з релігією. Пройшовши три заслання, він став сміливою і сильною духом людиною, зміг витримати пекельні тортури. Восени 1942 році був зведений у сан архієпископа і призначений на Красноярську кафедру. У 1945-1947 роках Святитель Лука пише відому богословську працю «Дух, душа і тіло». У 1946 році згідно з указом Патріарха архієпископ Лука став главою Кримської єпархії.

9. Коли нацистська Німеччина напала на Радянський Союз, Валентин Феліксович відправляє телеграму до М. І. Калініна, в якій просить призупинити його заслання, відправити у госпіталь для надання допомоги потребуючим і по закінченню війни обіцяє повернутися для відбування терміну. Згодом дозвіл було отримано і наприкінці вересня 1941р. його призначають головним консультантом у декількох шпиталях Красноярська. У віці 64 років майже цілодобово оперує поранених. Заслуги хірурга були настільки високими, що найтяжчих і практично безнадійних поранених відправляли до нього. За працю Лука був нагородженим медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

10. Обійнявши посаду глави Кримської єпархії , Валентин Феліксович переїжджає до Сімферополя. Поряд зі служінням Богові професор Войно-Ясенецький продовжував і хірургічну практику, консультував лікарів, виступав із доповідями Також із великим запалом та самовіддачею Лука починає активно займатися відбудовою і реставрацією зруйнованих під час воєнних дій храмів. Архієпископ бере інтенсивну участь у громадському житті. Найбільше його хвилювала боротьба за мир та добро. У 1956 р. хірург повністю осліп. Втрата зору обеззброїла його й повністю присвятила релігії. Але консультації проводив і, незважаючи на повну сліпоту, лікар ставив абсолютно вірні діагнози. Обірвалося життя цієї героїчної постаті 11 червня 1961 р. в Сімферополі.

11. Досягнення Кримського шанують і пам'ятають у цілому світі. На його честь проводять міжнародні конференції, встановлюють пам'ятники і меморіальні дошки, відкривають храми.

12. Пам'ять про діяча активно вшановують на Черкащині. Восени 2012 р. було проведено міжнародну конференцію «Актуальність медичної та духовної спадщини Луки». Захід провели в Черкаському медичному коледжі. Саме тут Черкаська облдержадміністрація взяла під свій патронаж встановлення пам'ятного знаку лікарю. Зараз на території Соборного скверу, на якому знайшли спокій батьки хірурга, установлено композицію у вигляді постаті Луки Кримського та фігур його батька й матері, виконану скульптором Миколою Крижанівським та архітектором Василем Дмитренком. Скульптура архієпископа з усіх боків прикрашена його крилатими висловами.

13. До 135 річниці з дня народження Валентина Феліксовича Войно-Ясенецького у с. Деньги було встановлено меморіальний знак. Роботу виконав відомий скульптор та заслужений художник України Іван Фізер. На мармуровій плиті зображено горельєф вченого з написом, який підтверджує факт роботи Святого в цих місцях.

14. 20 жовтня 2018 року відбулася друга міжнародна конференція. У вступному слові грецький митрополит Нектарій зазначив, що уже втретє відвідав наш край. За його словами, Черкащина – це місце, де Войно-Ясенецький розпочав свою нелегку працю, тут мешкали й поховані його батьки, звідси родом його дружина Ганна, а своїм перебуванням він освятив цю землю. Перед початком наукової частини відбулося відкриття лекційної аудиторії імені Святого Луки, де було встановлено меморіальну дошку професору Войно-Ясенецькому.

15. Пам'ять про Валентина Феліксовича вшанують і в Київському медичному університеті ім. О.О. Богомольця. У ній є два барельєфи та лекційна аудиторія № 3, що носить ім'я видатного хірурга. На конкурсі аудиторій вищих навчальних закладів вона була визнана кращою серед колишніх країн СНД та Східної Європи.

16. Згідно з постановою Верховної Ради України від 6 липня 2011 р. було ухвалено рішення про урочисте вшанування 50-річчя з дня смерті лікаря. Рекомендовано підготувати тематичні передачі, присвячені його життю, а товариству «Укрпошта» видати серію поштових марок. Документ було опубліковано в трьох офіційних виданнях, але заходи, що прописані в постанові, не були виконані.

17. Вшановують пам'ять про Луку Кримського і в Росії. У знак шани самовідданої роботи Валентина Феліксовича з листопада 2007 р. по усіх віддалених куточках країни розпочав свою роботу діагностично-консультаційний центр на колесах під назвою «Доктор Войно-Ясенецкий Святитель Лука». Потяг оснащений новітнім обладнанням із Японії, Австрії, Швеції та Ізраїлю, яке дає змогу проводити відеоконференції та консиліуми. Усього центр складається із 13 вагонів, серед них є й

вагон-храм. У ньому пацієнти можуть звернутися до святих і, власне, до Луки з проханням про допомогу та зцілення.

18. У 2013 р. було знято українсько-білорусько-російський фільм «Излечить страх», або «Лука». В основі фільму лежить життєвий шлях архієпископа Кримського. Акторський склад і режисери майстерно виконали роботу, за що картина отримала поважні відзнаки в Грузії, Білорусії, Росії та Україні.

19. Греки на чолі з митрополитом Нектарієм вважають Святого Луку одним із головних покровителів. Вони здійснюють паломництво до його мощей, організовують конференції, будують храми на його честь. У багатьох із них щотижня відбувається молебень святителю Луці. Дні його пам'яті відзначаються з особливою урочистістю при великій кількості віруючих.

МИХАЙЛО МАКСИМОВИЧ - ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Ярмоленко Анастасія, учениця 9 класу Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди Плешканівської сільської ради Золотоніського району
Науковий керівник: **Різник Людмила Леонідівна**, вчитель історії Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди

Актуальність теми. На сучасному етапі державотворення в Україні теоретичного і практичного вирішення потребує проблема відродження й розвитку вітчизняної культури, утвердження духовності й національної свідомості українців. Важливим є переосмислення ролі особи в історії, її діяльності як складової національного процесу. Аналіз творчої спадщини видатних діячів духовної історії, котрі впродовж століть давали світовій цивілізації найвеличніші приклади сили свого національного духу, розуму, інтелекту, дає можливість відновити перебіг історичних подій, оскільки за певними явищами та ситуаціями стоять конкретні особистості.

Наше дослідження розглядає життєвий шлях та наукову діяльність одного з найбільш геніальних представників плеяди вчених XIX ст., людини енциклопедичних знань та різнобічних інтересів – Михайла Олександровича Максимовича (1804-1873).

Російське інтелектуальне середовище, навчання та професорство М. Максимовича у Московському університеті, не завадили йому стати "хрещеним батьком" українського національного відродження, ідейним натхненником соборності українських земель. В складний період історії України – бездержавності, русифікації національної культури та духовності українства перший ректор Київського університету св. Володимира своїми дослідженнями заклав теоретичні основи української ідеї, висловив своє бачення українського історичного розвитку, розробив власну схему розвитку українського народу.

Метою дослідження є аналіз наукової творчості М. Максимовича, погляди вченого на український історичний процес в контексті їх ролі у духовному та державному відродженні української нації.

Досягнення поставленої мети конкретизується в таких дослідницьких завданнях: показати внесок М. Максимовича як вченого-історика у вітчизняну науку; простежити обумовленість звернення вченого до питань історії українського народу; визначити у контексті національного відродження України 20-х – 60-х років XIX ст. історичні погляди М.Максимовича; розкрити процес формування та еволюції національно-патріотичних поглядів М.Максимовича; дослідити внесок вченого у розробку історичної схеми розвитку українського народу в контексті соборності українських земель та державності України.

Хронологічні рамки дослідження визначаються роками життя та діяльності М.Максимовича (1804-1873).

Об'єктом дослідження є особа М. Максимовича як вченого-енциклопедиста, його інтелектуальна діяльність.

Предметом дослідження є діяльність М. Максимовича в царині історії, його оригінальні погляди на самобутню історію українського народу, історію окремих регіонів України та їх соборність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у створенні наукового дослідження багатогранної діяльності М.Максимовича - історика.

Серед яскравої когорти національної інтелігенції вагоме місце посідає Михайло Максимович (1804-1873), який в період поділу українського народу один з перших розпочав дослідження історії українського народу як самостійної. Він народився 15 вересня 1804 року на хуторі Тимківщина, нині село Богуславець Золотоніського району. М. Максимович — видатний український науковець, енциклопедист, фольклорист, історик, філолог, етнограф, ботанік, поет зі старшинського козацького роду Полтавщини, перший ректор університету Св. Володимира, член Історичного товариства імені Нестора-Літописця. Основною сферою досліджень М. Максимовича є історія України. У низці робіт він виступив зі спростуванням спекулятивної версії М. Погодіна, яка не була підтверджена ніякими науковими аргументами, проте набула широкої популярності серед російської громадськості. На думку М. Погодіна, Середня Наддніпрянщина в роки монголо-татарської навали була настільки спустошена, що тут, мовляв, обірвалася лінія власне руського історичного розвитку. А звідси робився висновок, що українці не мають прямого стосунку до спадщини Київської Русі і прийшли до Наддніпрянщини звідкілясь із заходу, з околиць Польщі. М. Максимович, на відміну від опонента, чудово знав стародруки й давньоруські документи, тому переконливо обгрунтував безперервність розвитку від давньоруських часів до сучасної України, що пізніше, на ширшій джерелознавчій базі, повторив М. Грушевський [1, 126].

Після професорства в Московському університеті М. Максимович переїздить до Києва. Тут відразу приступив до організації нау¬кової роботи. Стає першим ректором університету святого Володимира. 1834 року при університеті під його керівництвом був ство¬рений Тимчасовий комітет для дослідження старожитностей, до роботи в якому були залучені всі київські дослідники старовини, зокрема М. Берлинський (автор першої "Історії Києва"), С. Зенович, Г. Данилович, В. Цих. Результатом роботи цього комітету стало створен¬ня при університеті св. Володимира в 1837 році музею старожитностей, де збирали і зберігали археологічні колекції, інтенсивно поповнювані щороку. Сам М. Максимович неодноразово брав участь і організовував археологічні розкопки в рідному краї. Найважливішу роль у визначенні тематики інтелектуальних розвідок викладачів і студентів Київського університету від початку відіграли дос¬лідження, що проводилися М.Максимовичем як особисто, такі із залучен¬ням колег і творчої молоді [1, 138].

Зокрема, аналіз історичних праць М. Максимовича дає підстави для висновку, що для М. Максимовича історія України складається з кількох взаємозв'язаних епох або періодів, деякі з них він поділяє на "щаблі розвитку або відділи" а саме: "період, що передував утворенню Київської держави: до Р.Х. - 862 р.", власне "епоха Київської держави: 862-1240 рр.", "епоха татарської влади: 1240-1320 рр.", "епоха литовської влади: 1320-1569 рр.", "епоха польської влади: 1569-1654 рр.", "епоха поділу України на східну і західну: 1654-1764 рр.". Вивчаючи стародавні літописи, ретельний систематик в найдавнішій історії Русі виділяє два періоди: 1) доісторичний або східний; 2) історичний [2, с. 144].

М. Максимович виступав проти норманської теорії походження Русі, обґрунтував самостійність і самобутність української мови; досліджував історію козацтва, гайдамаччини, за що Драгоманов обізвав його "цілим історико-філологічним факультетом". Перебуваючи на посаді ректора, він звертався до урядового наставника Київського університету з клопотанням про призначення М. Гоголя професором історії. Пропонувати кандидатуру М. Гоголя ректор М. Максимович мав серйозні підстави. Гоголь на той час захопився українською історією. Про це свідчить його лист до М. Максимовича (листопад 1833 р.), в якому, зокрема, письменник зізнається: "Тепер я взявся за історію нашої України. Ніщо так не заспокоює, як історія. Мої думки починають литися тихіше і струнківше. Мені здається, що я напишу її, що я скажу багато того, чого до мене не говорили" [2, 126].

М. Максимович дотримувався сміливої на той час думки про скасування анафеми щодо Івана Мазепи. Це було беззаперечне свідчення про істотні зміни в його оцінці постаті великого гетьмана. Так, у листі до багатолітнього редактора газети "Киевские епархиальные ведомости" П. Лебединцева вчений відверто пропонує, "що може…вже зняти анафему в Києві з того, якого пам'ятників стільки в Києві – і Лаврська кам'яна огорожа, і Нікольський собор, і Братська Богоявленська церква, хто золотив своїм коштом і верхи колишньої Лаврської великої церкви, котрі від громового удару згоріли; старанням якого відновлена стародавня епархія переяславська і збудований там Вознесенський собор і ін. 157 років вже проклинали його щорічно. І якщо прокляття було накладено на нього і його однодумців, і знято з останніх – за велінням царським, то з нього можна теж, врешті, зняти по милостивій волі царській, церковним проханням Києва"…[1, 145].

У 1843 році, завдяки невтомній науково-організаційній роботі М. Максимовича, який уже залишив ректорство і зосередився на керів¬ництві філософським факультетом, у Києві створюється Тимчасова комісія з розгляду давніх актів, куди ввійшов і молодий М. Костомаров. Тут починалася його професійна робота як історика, котрий пише свої нау¬кові праці, спираючись на документальні матеріали.

У 1845 році Тимчасовий комітет із дослідження старожитностей був приєднаний до комісії. З цього часу діяльним помічником М. Максимо¬вича в науковій праці стає П. Куліш. Серед співробітників названої орга¬нізації, тісно пов'язаних із Михайлом Олександровичем, бачимо і запро¬шеного на посаду художника Т. Шевченка. З моменту знайомства їх об'єднувала тепла дружба. Згодом М. Максимович присвятив великому Кобзареві один зі своїх найкращих віршів українською мовою "Ой, як ду¬же за Тобою тужила Вкраїна". 1846 р. М. Максимович тісно пов'язує свою діяльність із Кирило-Мефодіївським товариством. Особливо дружні стосунки ще раніше склалися з Т. Шевченком. Вирішено було видавати журнал. Михайло Олександрович готує видання літературних пам'яток доби Київської Русі. Однак спільна праця перервана арештами кирило-мефодіївців. М. Максимович добре знав політичні погляди та програмові документи молодших друзів кирило-мефодіївців. Значною мірою він погоджувався з ними, особли¬во в ліберальній частині програмі, яка передбачала скасування кріпосного права, конституціоналізм і федералізм при відновленні автономії Ук-раїни [2, 134].

В історичних працях М. Максимович був прибічником панівного тоді романтизму та ідеї народності. Він обстоював генетичний зв'язок між княжою та козацько-гетьманською добами в історії України, яким він присвятив багато розвідок, статей, критичних заміток про джерела, літературу тощо. У статті "О мнимом запустении Украины" (1857 р.) та "Письмах" до М.Погодіна, Максимович довів безпідставність його гіпотези про "великоруське" населення Київщини за княжої

доби. Численні праці М. Максимовича з історії княжої України, Києва та його пам'яток (зокрема, "Очерк Киева", 1847; "Письма о Киеве к М.Погодину", 1871 та ін.), з історії козаччини, гетьманщини й гайдамаччини (розвідки про гетьмана П.Сагайдачного, "История письма о казаках приднепровских", 1863—1865), "Письма о Б.Хмельницком", 1859, "Бубновская сотня", 1848—1849, про Гайдамаччину й Коліївщину тощо, мали особливе значення для дальшого розвитку української історіографії. В 1840 і 1841 у Києві та в 1850 у Москві видав історичний альманах "Киевлянин"[1, 134].

В останній період життя М. Максимович значної уваги в дослідницькій роботі присвятив історії Києва, зокрема підготував декілька статей, а також окремий "Нарис історії Києва" (1847). Пра¬цював він також і в галузі археології. Виступив автором першої в Ук¬раїні роботи про стріли найдавніших часів, застосувавши новаторський типологічний метод (1868). Його навички з типологізації і систематики, набуті ще в роки ботанічних занять, органічно пов'язані з філософським, еволюціоністським баченням розвитку будь-якої системи, і це помітно не лише в царині порівняльно-історичного мовознавства, а й в археології [1, 129].

М. Максимович продовжує дослідження в історичній, археологічній та краєзнавчій царинах. Готує до збірника "Малороссийских песен" додаток – "Голоса украинских песен" з мелодіями 25 українських пісень, котрий упорядковує з допомогою відомого композитора О. Аляб'єва. Згодом береться до ґрунтовного дослідження "Дни и месяцы украинского селянина", в якому планує дати широку картину життя і побуту селянства. Перша частина – "Весна" – підготовлена у 1956 р. Друга – "Лето" – була готова лише в рукописі, решта – "Осень" та "Зима" – залишилися недопрацьованими.У цій роботі описує вірування, звичаї та обряди у великі християнські свята – Святий вечір ("Кутя"), Різдво ("Роздво"), Богоявлення ("Хрещення"), Трійцю ("Трійця") та інші; аграрні обряди, важливі у житті хліборобів. Отже, можна з повним правом заявити, що М. Максимович був одним з перших вчених, які почали досліджувати особливості української характерології, або менталітету. Це дослідження засвідчило особливість і неповторність рис української спільноти[1, 156].

Проживання у родовому маєтку Максимовичів спонукало до дослідження місцевої історії. Поряд з Михайловою горою розташоване козацьке містечко Бубнів, яке було центром Бубнівської сотні. В своєму дослідженні він дає фізико-географічну характеристику "граду Дубків", аналізує процес заснування містечка Бубнів на фортечних засадах, його роль в козацьку добу. Дослідження М. Максимовича ґрунтуються на документальних джерелах: полковницьких та гетьманських універсалах, Описах Київського намісництва, списках актів Межигірського монастиря, листуванні бубнівських сотників, Книзі Великого Креслення та інших. Саме ці джерела дали змогу М. Максимовичу встановити походження місцевих топонімів, прізвища бубнівських сотників та охарактеризувати їх діяльність, участь у походах, дати аналіз діяльності священників Бубнівської сотні [3, 273].

Останні роки М. Максимович, періодично навідуючись до Києва та Полтави, проводив у своєму родовому хуторі Михайлова Гора неподалік Золотоноші, у рідних місцях, куди його душа тяглася все життя. Тут він і помер 22 листопада 1873 р.

Таким чином, внесок М. Максимовича в українську історичну науку — величезний. Найвагомішим внеском історика у вивчення історії України, є виклад вченим схеми історичного розвитку українського народу від найдавніших часів до кінця XVIII ст. В основу періодизації української історії вчений поклав ідею соборності українських земель та ідею духовної єдності українців. Завдяки Михайлу

Олександровичу, Київ уже до середини XIX ст. перетворився на один із найбільших наукових центрів. Від М. Максимовича веде той ланцюжок науково-творчої наступності, який у 1918 р. зумовив створення в Києві Української академії наук (нині — Національна академія наук України), яку очолив учений світового масштабу В. Вернадський.

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ СИМИРЕНКІВ

Ансімова Каріна, учениця 9 класу Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди Плешканівської сільської ради
Золотоніського району
Науковий керівник: **Різник Людмила Леонідівна**, вчитель історії Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди

Актуальність. Перервана в роки радянської влади традиція благодійності, яка протягом багатьох століть була важливою складовою суспільного життя на українських землях, сьогодні є актуальною, спонукає постійно звертатися до її історичного досвіду. На сучасному етапі формування громадянського суспільства набувають важливості благодійність і меценатство в розвитку системи освіти, просвітництва і морально-духовного виховання. Благодійництво – це інвестиції в інтелектуально- культурний потенціал країни.

Метою роботи є дослідження історичних витоків благодійності, визначення ролі меценатства у розвитку освіти, науки та культури в XIX- поч. XX ст. в Україні на прикладі діяльності родини Симиренків.

Для реалізації мети ми виконали такі **дослідницькі завдання**: опрацювали наявну літературну та джерельну базу; охарактеризувати господарсько-підприємницьку діяльність Симиренків як джерело добробуту родини; з'ясувати внесок родини Симиренків у розвиток освіти, культури, науки, мистецтва; визначити особливості форм благодійності в залежності від конкретних історичних обставин розвитку українського суспільства.

Об'єктом дослідження є розвиток меценатства в Україні в XIX – поч.. XX ст. **Предметом дослідження** є благодійна діяльність родини Симиренків в означений період.

Родина Яхненків-Симиренків – унікальний приклад освічених українських доброчинців-меценатів. Варто відзначити внесок декількох поколінь великої родини підприємців Яхненків-Симиренків у розвиток вітчизняної освіти, науки, охорони здоров'я, культури. Унікальність цієї родини полягає в здатності продукувати культурні цінності української нації. Бажання бачити свою країну модерною, високорозвиненою, конкурентноздатною спонукало підприємців вкладати власні кошти в народний добробут.

Всі представники роду Симиренків – батько Федір, сини Платон, Василь, Лев Платонович – мали конкретний фах, і кожен з них досяг значних успіхів у своїй сфері діяльності. Вони вірою і правдою служили Україні, зробили величезний внесок у економічне процвітання краю та увійшли до української історії як видатні меценати національної культури. Важливим чинником становлення світогляду Яхненків-Симиренків було навколишнє середовище, родинне виховання, освіченість. На суспільні погляди та свідомість Василя Федоровича вплинула зустріч з українськими вченими Ф. Кістяківським та П. Чубинським, особливо близькі відносини склались із В. Антоновичем, який став головним посередником у його громадській справі, спрямованій на розвиток освіти, науки, культури. Так, впродовж другої половини XIX – на початку XX ст. поряд з громадською великого значення набула індивідуальна

благодійність. Водночас вона реформувалась, трансформувалась у нові ефективні прояви [2, 22].

Рід Симиренка бере початок з Степана Симиренка, який козакував та займався чумацтвом. Його син Федір разом із своїм тестем Яхненком орендував, а потім побудував млини над річкою Вільшанкою біля рідного Платонового хутору між Городищем та Мліївом. Він став одним з перших українських цукрозаводчиків. Йому вдалося викупити себе і двох найкмітливіших синів із кріпацтва та відправив їх здобувати освіту до Політехніки в Париж. Сини Федора Платон і Василь були відомими технологами і промисловцями.

У першій половині XIX сторіччя почався розвиток цукроваріння в Україні, що дало поштовх неймовірного успіху династії Симиренків – видатних підприємців Черкащини, одних із фундаторів цукрової промисловості України, меценатів, справжніх патріотів рідного краю.

Федор Симиренко разом з Михайлом Яхненком та його братами Кіндратом і Степаном заснували фірму **"**Брати Яхненки і Симиренко"**,** яка провадила торгівлю зерном, худобою, займалась будівництвом млинів. У 20-их роках XIX століття фірма монополізувала торгівлю великою рогатою худобою та м'ясом. Пунктом відправки товару зробили Одесу. Операції з продажу борошна йшли успішно та приносили великі гроші, і їх торговий дім прославився далеко за межами Київської губернії. Прибутки зростали і одного разу за неврожайного 1830 року Степан, Кіндрат, Терентій Яхненки і Федір Симиренко змогли безкоштовно постачити харчами десять тисяч селян. Яхненкам і Федору Симиренку присвоїли звання купців першої гільдії. Вони приймали активну участь в економічному та суспільному розвитку Одеси, постійно обиралися депутатами Міської Думи [3, 19].

Прибуток був досить великим, і перекрив не тільки всі видатки, але й генерував нові кошти на будівництво нових заводів. Так Платон Симиренко побудував у Млієві перший в Україні машинобудівний завод. Тепер фірма, окрім цукру, постачала і свої моделі цукроварного устаткування та сільськогосподарські машини для всієї імперії. Наявність нових підприємств дозволила селянам мати високоякісну техніку і зробила незалежним українське село від імпорту. Це дало потужний поштовх розвитку вітчизняної промисловості та сільського господарства. На Млієвському машинобудівному заводі були побудовані перші металеві пароплави, які започаткували сучасне пароплавство на Дніпрі. Пароплави курсували по Дніпру між Києвом і Кременчуком, один з них носив горде ім'я "Українець" а другий – "Ярослав Мудрий"[1, 186].

Разом із успіхами у підприємництві зростала й родина Федора Симиренка. У нього й Анастасії Симиренків було 22 дітей, проте вижило восьмеро. Найвідомішими з нащадків стали сини Платон та Василь. Платон Симиренко був старшим сином, саме йому належала ініціатива заснування цукрового заводу. Він закінчив кращий пансіонат Золотова в Одесі, був мудрою і освіченою людиною, тому одразу долучився до справ фірми [2, 24].

У 1839 році Платон Федорович Симиренко поїхав на навчання в Париж, де через чотири роки одержав кваліфікацію інженера-технолога з цукрового виробництва. За цей час майбутній інженер-технолог уклав кілька договорів на поставку для свого заводу новітнього європейського обладнання з переробки буряку. Завод будували за французькою технологією виробництва. Із Франції також було запрошено 30 хороших спеціалістів з цукровиробництва. Уже в 1843 році у селі Ташлик родина Симиренків запустила перший не тільки в Україні, а й у всій Російській імперії паровий пісково-

рафінадний завод. Платон Федорович Симиренко став технічним керівником фірми [1, 193].

Пам'ятаючи свою недавню скруту, новоспечені "цукрові" магнати збудували для своїх працівників ціле містечко, де були лікарня, школа, театр, бібліотека та баня. Вже на той час завод і містечко мали газове освітлення. А коли почалася Кримська війна – надсилали лікарням харчі і хліб, а на військові потреби регулярно виділяли чималі суми.

Діяльність заводу розвивали три покоління Яхненків та Симиренків. Вони активно підтримували багатьох діячів української культури. Якби не родина Симиренків, можливо, світ так ніколи й не дізнався б про талант Тараса Шевченка**.** Його вірші не наважувалось друкувати жодне видавництво, поет був на межі відчаю, та в одну мить усю необхідну суму – а це більше тисячі рублів – йому подарував Платон Федорович. А через рік після того, як Тарас Григорович презентував свої твори родині Платона Симиренка, коштом останнього в 1860-му вийшов "Кобзар" тиражем 6050 примірників [2, 23].

Тетяна Володимирівна Торп-Семиренко (1926-2001рр.) із Канади згадувала, що Платон Симиренко вивів у люди тисячі селянських дітей зі шкіл, заснованих та утримуваних родиною та фірмою при Мліївських підприємствах:

1.Прихідське училище, яке діяло з 1857 року. Це школа, яку відвідав Т. Шевченко. У спогадах про відвідини Т. Шевченком Млієва М. Чалий пише, що в училищі було 150 учнів і 7 учителів та що викладання велось за програмою технічних училищ. П. Клебановський твердить, що школа була п'ятикласною, а в іншому приміщенні містилась окрема школа, де викладали Катерина і Настя Хропалівни та Гоголь-Яновська. А.І. Хропаль в листі від 5 травня 1874 р. до інспектора народних училищ Київської губернії писав, що програми цієї школи значно перевищували програму приходських училищ та що школа була переповнена. Крім штатних учителів, які мали право на державну пенсію, Яхненки-Симиренки наймали низку нештатних з передової інтелігенції [2, 27].

Майже всі вчителі мали університетську освіту і декілька з них згодом перейшли викладати до університетів. З 1874 р. це училище стало 2-класним і було першим та єдиним училищем цього рівня в Черкаському повіті. Олексій Іванович Хропаль вказує, що однією з причин перетворення училища на 2-класне було звільнення випускників від тілесної кари та від рекрутської повинності, яка була тоді 15 років [2, 28].

2. Недільна школа для дорослих.

3. Технічне училище. Розпочавши програму навчання у робочій практиці на Мліївських підприємствах майстрів та механіків-практиків, Платон Федорович обмірковує підготовку вітчизняних технічних кадрів середнього та вищого рівня. Під час відвідин Мліївських підприємств професором Іваном Рахманіновим у 1858 р. Платон Федорович поділився з професором своїми планами. Рахманінов записав: "Особливого співчуття і поваги заслуговують міри, які приймає Платон Симиренко для навчання дітей, які живуть в містечку. Відкривши училище для хлопчиків, він хоче його розширити таким чином, щоб і дівчатка могли в ньому навчатися. Хлопчикам, які виявляють здібності, він хоче, крім початкової грамоти, давати виховання реальне, головним предметом навчання, наскільки я зрозумів, початкові основи практичної механіки. З'єднати з таким механічним закладом, яке знаходиться в Городищенському заводі, училище, в якому б викладались основи практичної механіки. Я не знаходжу слів висловити моє співчуття подібному доброму наміру" [2, 28].

В 1861 р. Платон Симиренко звертається по дозвіл на відкриття у Млііві технічного училища і висуває низку вимог. Прохання поставити це училище на рівень, який би давав можливість безпосередньо вступати до Київського політехнічного інституту, дозвіл на відкриття якого вже було одержано. Тому власники фірми просять підпорядкувати їх заклад Міністерству фінансів, а не освіти, та щоб випускники Млііївського технічного училища одержували атестати, які б давали ті самі права, як атестати повітових училищ. Окрім того власники фірми вимагали, щоб у додаток до звільнення від тілесної кари та рекрутської повинності випускників Млііївського технічного училища звільнили від подушного і податного стану, щоб надати їм право на безстроковий паспорт, а тим, хто закінчать курс навчання успішно, ще й особисте почесне громадянство, тобто першу щабель дворянства [3, 12].

Український промисловець, інженер-конструктор та технолог у справі цукроваріння Василь Симиренко займався благодійництвом на користь української культури. Серед українського громадянсттва відомий як "Великий Хорс". Відомий вислів Василя Симиренка: "Кожен мусить робити те, на що здатний. Я тямлю заробляти гроші, то мушу їх заробляти для України" [2, 26]. І впродовж сорока років залишався вірний своїм переконанням. Він систематично передавав одну десяту своїх прибутків на українські культурні цілі: покривав дефіцити журналів "Киевская старина", згодом "Літературно-громадський вісник України", україномовної газети "Рада", "Громадські думки", видавництва "Вік" та інші. Завжди підтримував дружні стосунки і надавав фінансову допомогу українським діячам і письменникам – М. Драгоманову, М Коцюбинському, Б. Грінченку. Після заслання взяв до себе на роботу П. Чубинського. Прикладів меценатства можна наводити ще багато, адже це була щоденна цілеспрямована робота, пошук тієї сфери, яка потребувала коштів. Так Василь Симиренко пожертвував 100000 карбованців для наукового товариства в 1912 р. для придбання будинку, бібліотеки та друкарні. У Сидорівці було засновано один з кращих народних театрів. Керував ним відомий громадівець Йоїль Руденко. До трупи, крім місцевої молоді та робітництва, входили також: Михайло Старицький, Марія Заньковецька, Ганна Затиркевич, Ганна Борисоглібська. На власні кошти в Сидорівці побудував школу, лікарню. Весь свій маєток, який оцінювали в суму близько 10 млн. крб., переписав на українські культурні цілі. Цією фундацією мало опікуватися Товариство допомоги українській літературі, мистецтву і науці [2, 26].

Дружина Василя Симиренка (1839-1924 рр.) Софія Альбрант завжди переймалася ідеями чоловіка, схвально ставилася до його меценатської діяльності. Після смерті чоловіка продовжила справу його життя. Софія Іванівна, виконуючи волю чоловіка, дуже щедро видавала кошти на національні справи. Тоді, за домовленістю з удовою, для своїх потреб товариство купило друкарню Барського на Хрещатику. Тут планувалось друкувати нову щоденну українську газету. Колишній редактор "Ради" В. Ніковський взявся наново організувати і редагувати газету, якій дали назву "Нова рада". Маєток у селі Сидорівні дружина заповіла на заснування сільськогосподарської садівничої школи імені Василя Симиренка. Решту коштів – на народний університет імені В. Симиренка у Києві з викладанням українською мовою, а свій особняк – Українському науковому товариству [2, 31].

Левко Симиренко був найвідомішим із родини Симиренків. Але він же став однією із формальних причин краху економічної імперії родини, адже у 1879 році був заарештований за участь у русі народовців і засланий до Сибіру. У 1887 році Левко Платонович повернувся з Сибіру до рідного Млієва і зайнявся справою, про яку мріяв з дитинства – садівництвом. І став основоположником промислового плодівництва.

Сад, закладений ним у родинному маєтку, став найбільшою у Європі колекцією плодово-ягідних та горіхоплідних культур та першою науковою сортостанцією імперії.

Незважаючи на значні витрати, Левко Симиренко на власний кошт утримував дві школи: загальноосвітню – для дітей робітників розсадника і спеціальну, плодівничу, в якій навчались підлітки 13-14 років із різних куточків Росії. Школа садівництва, створена в 1913 р., крім фахових дисциплін, давала глибокі знання з іноземних мов [2, 29].

Сьогодні у Млієві, на території маєтку Симиренків розміщено величезну сортостанцію та Інститут помології АН України. Тут, зберігся будинок Симиреків, збудований у 1855 році, парк. В будинку нині меморіальний музей. На території парку збереглося ще декілька споруд другої половини XIX століття: лабораторії, насіннєсховища, оранжереї. Вражає фасад Палацу Науки збудований у 1926 році. Нині в ньому головний корпус Інституту Помології. Перед ним стоїть пам'ятник Левку Симиренку. Поряд із парком знаходиться Троїцька церква, яка була збудована у 1858 році і служила родовою усипальнею Симиренків.

Таким чином, напружена праця всіх членів родин Симиренків і Яхненків, помножена на підприємницький талант, стали складовими частинами величезного успіху родини. А їх благодійна діяльність відіграла значну роль у розвитку освіти, науки, духовності. Цілеспрямована організація освіти і підтримка української культури є взірцем прояву патріотизму. Високі моральні принципи окремих благодійників минулого можуть стати прикладом для засновників сучасних доброчинних фондів та об'єднань.

МУЗЕЙ «ПАМ'ЯТЬ» - ДУХОВНА СКАРБНИЦЯ НАШОГО КРАЮ

Старокожка Оксана, учениця 10 класу Благодатнівської ЗОШ І-ІІІ ст. ім. Г. П. Берези Золотоніської районної ради Черкаської області, Клуб «Пошук»
Керівник: **Дорош Раїса Михайлівна**, вчитель-методист історії Благодатнівської ЗОШ І-ІІІ ст. ім. Г. П. Берези Золотоніської районної ради Черкаської області

Історія рідного краю – це складова історії України та світової історії. Любов до рідної землі, до малої Батьківщини – одне з найсвятіших почуттів, які кожна людина проносить через життя, усвідомлюючи свою причетність до долі народу і держави. Вищим проявом краєзнавчої роботи є створення музею на громадських засадах. Нинішні музеї є справжніми храмами духовності, завдяки їм залишається нерозривним ланцюжок історичної пам'яті поколінь. Такою духовною скарбницею села Чапаєвки став Народний музей «Пам'ять», що вже майже три десятиліття є справжнім осередком духовності та єдності поколінь. Це дослідження присвячено історії створення, опису експозиції, діяльності Народного музею «Пам'ять». Дослідження даної теми є ***актуальним*** у зв`язку з великим значенням краєзнавства, музейної справи в житті суспільства і села, необхідністю виховання підростаючого покоління на основі загальнолюдських цінностей та патріотичних почуттів.

Історія музею була започаткована у 1991 р., тоді було відкрито його перший зал. Музей «Пам`ять» був створений колективом учнів, учителів і батьків тоді Чапаєвської, а нині Благодатнівської школи − це матеріальне втілення багаторічної дослідницької роботи. Витоки Народного музею слід пов`язувати насамперед із діяльністю шкільного клубу «Пошук», який діє у школі вже майже 30 років. Робота по створенню шкільного музею «Пам'ять» тривала понад 20 років, до неї поряд з колективом школи були залучені громадськість села та батьківський актив. Оформлення експозиції музею здійснювалося на громадських засадах, методом

народної будови, за майже повної відсутності цільового фінансування. Нині музей складається з чотирьох залів, загальна площа яких разом із приміщенням збереження складає понад 200 м. кв.

Перший зал музею – це відділ краєзнавства, в якому відображена історія села Благодатного (Чапаєвки) та Золотоніщини з найдавніших часів до наших днів. У цьому залі 36 фотостендів, сотні оригінальних експонатів, документів. Серед експонатів цього відділу - зуб мамонта, неолітичні кам`яні сокири, крем`яні ножі епохи енеоліту, наконечники стріл і списів слов`янського періоду та часів Київської Русі. Неподалік Благодатного було виявлене поселення Черняхівської культури, тому у експозиції музею виставлені її окремі речові пам`ятки: фрагменти посуду, прясла, фібула. Стендовий матеріал та експонати відтворюють і козацьку добу, в якій була започаткована історія Богушкової Слобідки (нині – Благодатного). Перша документальна згадка про село датується1619 роком. В експоциції музею – реєстр Богушковослобідчанської сотні, козацький пістоль, кайдани каторжника, ядра козацьких гармат.

Стендові матеріали розповідають про село 1920-х – 30-х років, жахи голодомору та розкуркулення та про успіхи колгоспної Чапаєвки, яка стала своєрідною моделлю радянської модернізації українського села. У цьому відділі вміщені фотознімки, які відображають різні сюжети історії Чапаєвки 1930-х років: долі розкуркулених та репресованих, відкриття у Чапаєвці 7 червня 1936 року першого в Україні сільського стадіону. Про справді резонансну славу Чапаєвки у 1930-х роках засвідчують матеріали газети «Правда» за травень1935 року та журнал «Огонек» (1937 р.)

Досить багатим на фотоматеріали та експонати є відділ історії Другої Світової війни. У експозиції – зброя та спорядження, бойові нагороди, особисті речі, земля міст-героїв, щоденник колишнього в`язня нацистського концтабору Г.М.Глиба. Крім того у відділі експонуються матеріали про героїв-олносельців: О.Т. Романенка (повторив подвиг Гастело) та Г,П,Берези

(нагороджений 3-ма орденами Слави). Чимало матеріалів присвячені післявоєнній історії села. З-поміж них виділяється журнал, виданий у Канаді, у якому розповідається про спортивне життя Чапаєвки 1950-х років. Окрема експозиція присвячена воїнам-афганцям – жителям села..

Другий зал музею - це відділ історії школи. Тут розповідається про основні етапи розвитку школи. Його матеріали вміщені на 18-ти стендах та 12-ти вітринах. Серед оригінальних експонатів цього відділу Часослов, газети початку ХХ ст., шкільні приладдя, підручники різних часів, шкільна форма.

У експозиції музею можна побачити фотоматеріали, які відображають багатогранне життя школи. Випускників школи приваблюють стенди «Віддавали серце дітям» та «Школа славна учнями своїми» На першому розміщені фото всіх вчителів-ветеранів, на другому – фото всіх випускників.

Окремий відділ присвячений внеску Чапаєвської школи у розвиток української науки, літератури, мистецтва, фізкультури і спорту. Більше 20-ти випускників школи здобули учені ступені. Серед випускників школи відомі українські письменники С. Носань і Г.Карпенко, заслужена артистка Росії В. Гавриленко та інші.

Третій зал музею – відділ етнографії. Тут відтворено інтер`єр української хати ХІХ ст. з усім її начинням. Тут відтворено піч, жердку, піл, обідній столик, колиску на вервечках, божницю з лампадкою.. З маленьких віконечок відвідувачі бачать сільські краєвиди, виконані художником Сапієнком за методом діарамного ефекту.

У етнографічному залі можна побачити характерні для сілької хати ХІХ ст речі: рогачі й кочерги, дерев`яна лопата для випікання хліба, рубель і качалка, дерев`яні

ночви і коряки. Тут же розташовані знаряддя праці; прядка, гребінь і днище, гребінка, мотовило, елементи ткацького верстату, ціп, гребка, всілякі теслярські інструменти. Досить багато посуду: полив`яні миски, різноманітні глечики, дерев`яні ложки. Є в музеї традиційна скриня для святкового одягу. На жердці висить національний одяг буденного призначення. Зал щедро прикрашений рушниками.

В 2011 році на честь 150 річниці школи було відкрито четвертий зал музею, що присвячений історії українського рушника. У залі експонуються 120 рушників, зібраних на території села Благодатного а також Драбівського, Шполянського районів і Полтавської області. Рушники систематизовано за хронологією, за особливостями орнаменту, за призначенням. Зокрема: найдавніші рушники, рушники 1950-х – 60-х рр., сучасні, рушники з рослинним, геометричним орнаментом із зображенням літер, птахів, різноманітних написів на зразок «Шила Ніна», «Білі ручки вишивали карі очі недосипали» та ін. Розрізнялися рушники за призначенням: для оздоблення оселі, для ікон, для церкви, для весілля, для подарунку та ін.

Загальна кількість експонатів, що експонуються в залах – 1466. Крім того у фондах збереження більше тисячі експонатів (головним чином фотографій)

У Музеї є книга обліку, всі експонати мають шифри. Систематично проводяться тематичні та оглядові екскурсії для учнів школи, жителів села та гостей. Для цього із числа учнів підготовлено 20 екскурсоводів. Є книга відгуків, яка ведеться з часу заснування музею. Щорічно проводиться 70-90 екскурсій. Матеріали музею часто використовуються учнями та випускниками школи для написання рефератів, курсових та дипломних робіт на краєзнавчу тематику.

У книзі відгуків − автографи відвідувачів музею із європейського та заокеанського зарубіжжя: Великої Британії, Німеччини, Польщі, Канади, США та ін. З експозицією Чапаєвського музею ознайомились і залишили свої відгуки відомі люди України і Черкаського краю: письменники Іван Драч, Микола Томенко, Костянтин Світличний, Микола Негода, Іван Дробний, Людмила Тараненко, Микола Шапошника та інші.

Отже, діяльність музею «Пам`ять» є різноманітною і багатогранною. Музей за час свого існування став своєрідним духовним центром Благодатнівської школи та громади села.

СВЯТО-ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ КАФЕДРАЛЬНИЙ СОБОР. РОЛЬ ВІДРОДЖЕНОГО ХРАМУ В АРХІТЕКТУРНОМУ КОМПЛЕКСІ ЗАМКОВОЇ ГОРИ ТА ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ЖИТОМИРЩИНИ

Іванова Каріна, учениця 10 класу Комунального опорного закладу освіти «Глибочицький ліцей» Глибочицької сільської ради Житомирського району Житомирської області

Керівник: **Ломоносова Наталія Ростиславівна,** учитель історії, вчитель І категорії, «старший вчитель» Комунального опорного закладу освіти «Глибочицький ліцей» Глибочицької сільської ради Житомирського району Житомирської області

Майже дев’ять десятиліть стояв храм на честь Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього безголосим – тут не линула молитва, не дзвонили дзвони.

Велике торжество повернулось на Замкову гору через 111 років. Відчути столітній дух свята житомиряни змогли 27 вересня 2011 року, коли церква знову увінчався святим Хрестом.

Замкова Гора – історичний центр міста Житомира є комплексною історико – археологічною пам'яткою, хоча більшість із стародавніх будівель на ній не вціліли, оскільки були споруджені з дерева і неодноразово потерпали від пожеж. Найстарішою будівлею в комплексі поруч з головними воротами до замку була дерев'яна церква. Приблизно на її місці в 1900 році була зведена Хрестовоздвиженська церква, яка відродилася вже в незалежній Україні.

На сучасному етапі розвитку Української Держави важлива роль та діяльність Українського Православ'я набуває особливої актуалізації, викликаної впливом духовних цінностей християнства на усі сфери суспільного життя, особливо після отримання Томосу про автокефалію, яке відбулося 6 січня 2019 року.

Метою роботи передбачено дослідження архівних і офіційних документів, в яких згадується Хрестовоздвиженський храм; вивчення чинників, що вплинули на рішення зведення нової кам'яної церкви; дослідження умов, за яких вона закривалась і відроджувалась у різні періоди, починаючи з 1900 року і до сьогодення.

Для написання роботи використані архівні матеріали, публікації в пресі, матеріали з краєзнавчого відділу Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки, церковної бібліотеки при Спасо – Преображенському соборі.

Висвітлити окремі епізоди з історії церкви допомогли праці археологів С.Гамченка, І.Ярмошика; краєзнавців – Г. Мокрицького, М. Кострици, церковних діячів – М. Теодоровича, В. Шапрана.

В праці використані дослідження історії державно-релігійних відносин і конфесійного життя в 20 – 30-х рр. XX ст. у радянській Україні, які стали актуальною проблематикою низки праць сучасних вітчизняних істориків таких як С. Жилюк, О. Тригуб, Л. Тіміряєв, І. Александров, диякон І. Кучерук.

Крім того, для написання роботи використовувались офіційні документи; світлини з особистого архіву Б. Дубмана, А. Магаза; спеціальна релігійна література.

Новизна роботи полягає у тому, що: в ній вперше хронологічно систематизовано археологічні, архівні, клірові, документальні матеріали з передісторії місцевості на території якої було зведено церкву, та самої історії Хрестовозвиженського храму, упродовж довготривалого періоду від XVII ст. до наших днів; конкретизовано дані про архітектора архітектурної пам'ятки місцевого значення.

Коли і ким була побудована на західній околиці Житомира дерев'яна церква невідомо. Імовірно час її зведення відноситься ще до XVII ст., хоча документальних відомостей із цього приводу не збереглося, археологічні дані доводять про існування на її місці некрополя доби Пізнього середньовіччя.

На думку житомирського дослідника І.І.Ярмошика на території цього некрополя були поховані козаки. Ймовірніше із загону Максима Кривоноса, які загинули під час штурму Житомирського замку.

Якщо звернутись за допомогою до картографічних матеріалів, то на плані Житомира 1781 року на цьому місці латинською літерою « H» позначено церкву, але без назви.

В першому томі книги «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии» М.Теодоровича 1888 р. зазначено, що невідомо коли та ким побудовано дерев'яну церкву, що знаходиться поблизу площі великого ринку, але її стан близький до занепаду. При ній тепла церква Св. чудотворця Миколая, облаштована в нижньому поверсі дзвіниці побудована в 1861 році.

У газеті «Волынь» за 3 грудня 1900 р. у рубриці місцевої хроніки написано, що було створено спеціальну комісію по зведенню будівництва; новий храм побудовано

«за планом и под наблюдением епархиального архитектора». Місцевий краєзнавець (провідний спеціаліст Житомирського обласного архіву) Руслан Кондратюк допоміг з'ясувати короткі дані про єпархіального архітектора в 1897 році. Цю посаду у Волинській духовній консисторії займав Афанасьев Федір Ілліч. Отже, у 1897 році розпочалось будівництво Хрестовоздвиженської церкви .

Газета «Волынь» за 10 грудня 1900 р. в статті під назвою «Освящение церкви» досить докладно інформує читачів про пам'ятний день в житті городян на Замковій горі. 10 грудня, у неділю, відбулось урочисте освячення новозбудованої кам'яної Воздвиженської церкви.

Стару дерев'яну церкву хотіли викупити прихожани передмістя Мальованка, але їм не вистачило коштів. Цікаво, що за тисячу рублів її було куплено жителями нашого села, яке на той час називалось Вацьків та відносилось до Житомирського повіту. «Вікові стіни» були перевезені до нашого села і з них було споруджено гарну, високу, простору церкву із дзвіницею, яка продовжила виконання своєї духовної місії до 1943 року (була спалена).

1 вересня 1902 року при храмі відкрито церковно–приходську школу для хлопчиків і дівчаток.

Отже, як писав автор статті «Освящение церкви», хіба тільки Кафедральний собор перевершував нову церкву по красі та величності. Жителі міста та навколишніх сіл отримали змогу відвідувати теплий храм, а діти ще й можливість ходити до церковно – приходської школи. Окрім того, в Хрестовоздвиженському приході були приписні церкви(Св. В'ячеслава і Людмили в селі Крошня, Свято – Миколаївська в селі Псище), які теж відігравали важливу духовну та просвітницьку роль на місцях.

З фотографії Хрестовоздвиженської церкви 1926 року добре видно, що на будівлі вже відсутні церковні атрибути. Церква зазнала тієї ж гіркої участі, що і багато інших культових споруд у роки безоглядної і безглуздої боротьби з релігією – на десятиріччя перетворилася у господарський склад.

У 1942 році у Хрестовоздвиженському храмі поновилися богослужіння. В липні 1943 року німецька окупаційна влада передала його Українській автокефальній православній церкві (УАПЦ). Зі знайдених світлин того часу із зображенням храму зрозуміло, що його архітектура цікавила і німецьких солдат.

17 червня 1944 р. був підписаний акт про передачу приміщення міськвиконкому з метою використання для державних потреб. Міська рада вирішує розмістити в ньому галантерейну базу, пізніше по непотрібності вирішили знести, і вже навіть була дана команда місцевому гарнізону підірвати її, але потім все ж таки вирішили використовувати будівлю під музей природи.

У 1970 р. Хрестовоздвиженська церква була передана краєзнавчому музею Житомира. У 1985 року році почали реконструкцію церкви під Музей природи .

З 1987 року в будівлі храму розмістили відділ природи обласного краєзнавчого музею — «Музей природи». На місці нижнього храму встановили скелет мамонта, помістили колекцію мінералів і корисних копалин Житомирської області.

Отже, за радянських часів давня церковна святиня існувала під личиною хранителя давнини; у колишньому вівтарі відтворили кут Поліської природи і поставили опудала різних птахів і тварин .

Надія на відновлення діяльності церкви з'явилася у житомирської церковної громади після президентського указу від 21 березня 2002 № 279 «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій».

Ситуація з передачею культової споруди провокувала численні звернення керівництва єпархій УПЦ і УПЦ-КП до органів виконавчої влади з вимогою передати храм віруючим аж до організації хресного ходу УПЦ до приміщення облдержадміністрації.

11 листопада 2008 року було проведено Хресну ходу у Житомирі. Продовжилась боротьба місячною «блокадою» обласної ради за допомогою пересувної церкви-намету на площі Корольова.

До передачі споруди, у наметовому храмі біля стін Хрестовоздвиженської церкви щонеділі звершувалася Божественна літургія, за якою молилася громада храму.

8 вересня 2011 року відбулась шоста сесія Житомирської обласної ради VI скликання, на якій було прийнято рішення: «Передати безоплатно зі спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст області у власність Житомирській єпархії Української Православної Церкви приміщення відділу природи обласного краєзнавчого музею Житомирської обласної ради (колишньої Хресто-Воздвиженської церкви).

Кам'яний хрест, що стояв у дворі передали у жіночий монастир с. Червоне Андрушівського району, але за наполяганням відомого житомирського краєзнавця Георгія Мокрицького повернуто під охорону одному з об'єктів управління будинками облради. Цей кам'яний хрест, датований 1612 роком. На ньому збереглися вибиті рунічні написи, які були розшифровані. Написано, що тут поховано Івана, прізвище не читається, 1612 рік. Поки що це найстаріший артефакт Замкової гори в місті Житомир: документовано й доведено .

Свято-Хрестовоздвиженський кафедральний собор міста Житомира – унікальна за своєю історією та художніми особливостями пам'ятка архітектури XIX століття .

Собор має найвищу дзвіницю в місті. У храмі є древні ікони та єдине настінне зображення священномученика Павла Гордовського.

Співає чоловічий хор, що створює особливу атмосферу, подібну до тієї, яка панує в чоловічих монастирях. Шість років тому тут створено першу в Житомирі православну церковну громаду глухонімих. Для них служби ведуться мовою жестів. При храмі проходять реабілітацію люди з алкогольною залежністю. Прихожани храму спільно з благодійним фондом Юлії Толмачової «Всесвіт за майбутнє» постійно надають допомогу воїнам ООС. У храмі відправляється служба за мир в Україні. При храмі діє недільна школа для дітей і дорослих.

Дана робота є першим промінчиком у дослідженні маловідомих сторінок пов'язаних з історією церкви і закликає до більш фундаментального вивчення цієї теми та видання окремої праці про Свято – Хрестовоздвиженський кафедральний собор.

КЛЯШТОР БОСИХ КАРМЕЛІТІВ: ШЛЯХ ДО ТОЛЕРАНТНОСТІ

Геба Людмила, ліцеїстка 10-І класу КЗ Житомирський обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей» Житомирської обласної ради, вихованка гуртка історичного краєзнавства КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР

Керівник: **Преснякова Наталія Петрівна**, вчитель історії та правознавства ліцею, керівник гуртка КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР

Українська держава, як і наш рідний край, є багатонаціональним утворенням, де уживаються одна з одною культури різних народів з їх традиціями, звичаями, релігійними й моральними цінностями. У нинішньому багатокультурному просторі, в складний час, коли щодо нашої держави здійснює загарбницькі дії російський агресор

і заявляють про свої наміри шовіністичні сили окремих сусідніх країн, надзвичайно актуальним є збереження рівноваги у нашому суспільстві, поваги до інтересів, почуттів, звичаїв, світосприйняття людей, що відрізняються за національними, релігійними та іншими ознаками.

Вся історія нашого багатовікового співіснування з іншими народами на теренах України переконує все нові й нові покоління українців, що в умовах багатокультурності лише застосування принципів толерантного ставлення до оточуючих можливе недопущення проявів нетерпимості, жорстокості, расизму, дискримінації, соціальної ізоляції.

У системі загальнолюдських цінностей саме толерантність зумовлює гуманізацію у відносинах, виховує готовність до діалогу та співробітництва, вчить визнавати права й свободи інших людей [1].

На прикладах вивчення історії рідного краю кожне нове покоління здобуває власний досвід продовження кращих традицій своїх предків щодо співжиття у полікультурному середовищі, вчиться запобігати негативним стереотипам та упередженням, що порушують гармонію стосунків та співпраці між нашими співвітчизниками.

Однак, як показує та ж історія, – шлях до утвердження толерантних стосунків між різними національними й релігійними спільнотами в нашому краї, як і в Україні та й у світі взагалі, був далеко не простим, часто сповненим драматичних подій. Не є в цьому випадку виключенням і доля Бердичівського Кляштору (монастиря) Босих Кармелітів, оскільки ті, хто його створював, переслідували мету задоволення власних інтересів без урахування прагнень і потреб підкореного народу.

Заснування Бердичівського кляштору Босих Кармелітів, як відомо тим, хто хоч трохи знайомий із цією величною пам'яткою історії, розпочинається із легенди про обітницю Януша Тишкевича(1590 – 1649) надати ордену босих кармелітів землі й кошти для будівництва храму, якщо йому вдасться визволитись із турецького полону, куди він повторно потрапив 1627 року.

Після свого повернення додому, узгодивши всі умови, Януш отримав необхідні дозволи і 16 липня 1630 року зробив запис у Люблінському трибуналі, згідно з яким свій замок та земельну ділянку у Бердичеві віддавав під костел та монастир ордену босих кармелітів. На утримання монастиря та його ченців він одписав село Скраглівку й прибуток від своїх маєтків.

Ставши ревним католиком після звільнення, Тишкевич надав матеріальну підтримку багатьом католицьким чернечим орденам, заснував єзуїтську колегію в Києві, забезпечив їй багате утримання[5]. .

Щоб краще розібратися в особливостях відносин між родом Тишкевичів, місцевим населенням та представниками влади, яка на ті часи переходила від нащадків Гедиміновичів до польської верхівки, слід пригадати, що з часів Кревської унії розпочалося узаконення утисків не лише суверенних прав Великого Князівства Литовського, але й усунення від участі у державному управлінні на своїх землях української православної еліти, особливо – внаслідок умов Городельської унії 1413 року.

Які зміни відбулися і якими наслідками для долі всіх трьох народів та їх еліт це обернулось, яскраво демонструє не лише історія Кляштору Босих Кармелітів, але й історія родоводу Тишкевичів.

Дослідники виводять початок роду від Тишка (Тимофія)(1452? -..?), третього сина того звенигородського та путивльського намісника Каленика Мишковича (1400? - ..?), якому згідно запису під 1430-м роком великий князь литовський Вітовт передав

місцевість, де пізніше було засновано Бердичів [2, с. 164-165]. За іншими даними – землі Каленику надавав Лев Болеслав Свидригайло у жовтні 1437 року. Вважається, що підданий Каленика Бердич і заснував тут хутір, пізніше названий Бердичевом.

Як повідомляють достатньо ґрунтовні матеріали інтернет-ресурсів, Тишкевичі відносяться до одного із найбільших і найвпливовіших графських родів руського-литовського походження гербу Леліва. Згідно із цими даними, його засновник Тишко Каленикович мав чотирьох синів – Лева(… – до 1515), Василя (1492 – 1571), Гаврила (…?) та Михайла (…?), які й дали початок чотирьом лініям розгалуженого роду [5].

До Люблінської унії Тишкевичі були православним, але через посилення польських впливів у Великому Князівстві Литовському представники роду, особливо після укладення Берестейської унії, розуміючи, що для збереження свого привілейованого становища в нових умовах, необхідно рахуватись із зазначеними обставинами, спочатку прийняли уніатську віру, а згодом – і католицьку. [5].

Слід вказати, що Тишкевичі мали численні земельні володіння на території сучасної України, Литви, Білорусі, де й до сьогодні збереглись їх резиденції, витримані переважно в стилі класицизму (у Варшаві, Кракові, Вільнюсі тощо).

Лише старша лінія роду найдовше трималася батьківської віри: Лев Тишкович (… – до 1515), його син Іван (… - 1566), син Івана Дмитро (… – 1609), син останнього - Юрій (1596? – 86?) до кінця життя лишались православними. [4].

Дід Януша Тишкевича, другий син Тимофія Калениковича, Василь (… - 1571) поділяв погляди тієї литовської аристократії, яка, намагаючись зберегти незалежність Литви, покинула Люблінський сейм, за що Сигізмунд Август позбавив непокірного підданого воєводства. Син його старшого сина Юрія (1515? – 1576) [4], воєводи брестського, Федір Тишкевич (1549 – 1621), який 1601 року поставив свій підпис під зобов'язанням волинської шляхти захищати православне братство, двома роками пізніше не без сумнівів згодився на впровадження унії, і згодом здобув собі й нове ім'я – Теодор Фридерік. Саме йому належить початок будівництва фортеці, відомої нині як Кляштор Босих Кармелітів, що невдовзі став виконувати роль оборонного форпосту Речі Посполитої від татарських набігів, оскільки замок, побудований Тишкевичами наприкінці XVI століття, був знищений [2, с. 165].

Син Федора – Януш, воєвода київський та генеральний староста житомирський, який володів Бердичевом у першій половині XVII століття, успадкувавши після смерті батька не лише титул графа, але й містечко Бердичів з навколишніми землями, став одним із найвпливовіших землевласників в Україні, сьомим – за кількістю дворів серед 27 магнатів Київського воєводства і одним із найбільших постачальників зерна до Європи. Намагаючись здобути прихильність влади, він, за твердженнями істориків, діє як ревний католик, непримиренний ворог запорозьких козаків і взагалі усіх холопів.

22 липня 1642 року, у день відкриття монастиря Босих Кармелітів та освячення нижнього храму Януш Тишкевич приніс йому в дар свою сімейну реліквію – старовинну ікону Божої Матері, яка віддавна вважалася чудотворною. Вона відома нині як ікона Матері Божої Бердичівської, до якої й досі йдуть паломники прочан з усього світу в день її першої коронації.

У досліджуваних нами XVI-XVII століттях у багатьох країнах Європи відбувається становлення толерантності як принципу, що регулює життя суспільства саме внаслідок необхідності врегулювання міжконфесійних розбіжностей під час взаємодії різних культурних цінностей, що сприяло пізнанню інших культур та створювало умови для їх розуміння і прийняття. Толерантність у цей період утверджується, як принцип суспільного устрою, спочатку саме як віротерпимість.

Отже, значна заслуга у її формуванні і у становленні суспільно-політичної терпимості належить релігійним вченням, зокрема й християнству, яке розглядає терпимість поряд із такими моральними категоріями, як співчуття, жалість, самопожертва, милість до переможених тощо, хоча політична влада часто використовувала терпимість як заклик служити її інтересам. Відомо, що саме тому в історії християнства були як періоди терпимості й милосердя, так і періоди нетерпимості й непримиренності [34, с. 470].

Саме нетерпимістю й непримиренністю відзначалась боротьба кармелітів із православ'ям, насильницьке запровадження унії, соціально-економічний та національний гніт, здійснюваний владою при підтримці сполонізованої та окатоличеної верхівки української шляхти. Все це викликали гнів і обурення українського населення і в часи Національної революції 1648 – 1654 років, що настали невдовзі після заснування кляштору. Повстанці не тільки захоплювали маєтки шляхтичів, але й спустошували володіння визискувачів-віровідступників, руйнували католицькі храми[2, с. 165].

У червні 1648 року загони Максима Кривоноса взяли в облогу містечко Махнівку поблизу Бердичева, де зачинилось 500 шляхтичів із родинами і три корогви польських військ. Після тривалих боїв повстанці отримали перемогу над ворогом, незважаючи на підмогу польського 6-тисячного карального війська на чолі з Яремою Вишневецьким. На той час у Богданівському лісі, за 18 км від Бердичева, знаходилась і ставка Богдана Хмельницького.

18 липня козацькі війська взяли штурмом і Бердичівський кляштор, майже повністю його зруйнувавши, тому ченці, побоюючись розправи з боку повстанців, покинули Бердичів і забрали із собою ікону чудотворну Божої Матері, яка до 1721 року залишалась у монастирі сестер кармеліток у Львові[2, с. 165].

Пилявецька битва у вересні 1648 року, де у складі багатотисячного польського війська брав участь і Януш Тишкевич із 1200 кінноти, закінчилась повною поразкою військ Речі Посполитої і він змушений був тікати до Польщі, де менш ніж за півроку помер.

Бої між козаками і польсько-шляхетським військом тривали до кінця 50-х років XVII століття, топу повернутись до кляштору ченці змогли лише 1663 року і одразу почали відбудовувати монастир. Однак нащадки Тишкевичів, а згодом і Завіші, як їх спадкоємці, неодноразово здійснювали спроби повернути маєтності собі. Із цією метою вони намагалися використати народне невдоволення наростаючим впливом католицизму, залучаючи на свій бік не лише козаків, а й навіть урядовців. Як повідомляють монастирські хроніки, озброєні комісаром Пухачевським злидарі виламали браму, калічили ченців, зруйнували костел і кляштор та вивезли награбоване майно[5].

1687 року Тишкевичі відібрали-таки кляштор із прилеглими землями у кармелітів і лише через тридцять років судової тяганини 1717 року Люблінський трибунал видав декрет про повернення ченцям відібраної власності та відшкодування нащадками Тишкевичів завданих ченцям збитків.

Але із закінченням судової справи про повернення ордену кармелітам кляштору не закінчилась історія боротьби українського народу за свої права, які постійно порушувались як католицькою верхівкою, так і представниками світської влади Речі Посполитої.

Не бажаючи миритись із посиленням гніту, селяни та козацькі загони знову й знову піднімались на боротьбу і на кінець XVII – початок XVIII століть

Бердичівщину, як і все Правобережжя, охопив рух під проводом фастівського полковника Семена Палія. 1703 року під його проводом козацько-селянське військо вщент розбили Якова Потоцького під Бердичевом. Однак, як відомо, при підтримці Петра І, який спрямував проти повстанців війська Мазепи, Палія було схоплено, а повсталих покарано.

Повернувши кляштор під своє володіння, із 1739 по 1754 роки кармеліти побудували новий надземний костел, залучивши архітекторів із Німеччини та Польщі Яна де Вітте та Григорія Тарнавського. Костел звели у стилі бароко з багато прикрашеним позолотою, різьбою та ліпниною інтер'єром. Особлива увага приділялась відбудові фортеці, старі мури якої відремонтували і значно розширили, з допомогою королівських пожертв озброївши достатньо потужною артилерією. Та вже 1932 року Бердичівська фортеця знову стала місцем переховування шляхти від гніву гайдамацьких загонів[2, с. 165].

Демонструючи силу влади Речі Посполитої над українськими землями, 1755 року на коронацію Ікони Божої Матері Бердичівської прибули магнати Вороничі, Любомирські, Радзивіли, Сангушки, Хоєцькі та сотні інших воєвод, старост, каштелянів, маршалків зі своїм коронним і надвірним військом, представники 72 релігійних і чернечих орденів. 1758 року до кляштору було привезено друкарню, яка випускаючи релігійні, політичні та інші видання, поширювала й утверджувала беззастережне право Речі Посполитої на домінування в українських землях. Бердичів знову став одним із осередків покатоличення і ополячення[5].

Особливо зросла могутність кляштору, коли Станіславом Августом 1765 року Бердичеву було надано право влаштовувати десять великих ярмарків на рік. До кляштору у пошуках підробітку йшли тисячі ремісників, майстрів та прочан.

Однак1768 року гайдамацькі загони після здобуття Фастова й Махнівки знову стали загрожувати фортеці, куди, зазнавши поразки від російських військ Кречетнікова, відступили рештки польської армії. Однак вже вкотре класові інтереси Російської імперії виявились більш важливішими, ніж «єдиновірне православне братство двох східнослов'янських народів». Генерал Кречетніков, за наказом Катерини ІІ випустивши з фортеці польські війська Пуласького, всю силу своєї зброї спрямував на жорстоке придушення гайдамацького повстання. У боротьбі з гайдамаками він використав гармати та інше озброєння, забране ним із фортеці. За чотири тижні після зняття облоги кармеліти привели фортецю до ладу і знову поновили діяльність гарнізону, встановивши озброєння та гармати[2, с. 165].

Новий період для Кляштору Босих Кармелітів почався після поділів Речі Посполитої, за якими, як відомо, Правобережжя відійшло до Російської імперії. Кляштор був позбавлений усіх привілеїв. Росія повністю зруйнувала і могутність фортеці і вплив католицького храму, у наступному столітті жорстоко придушуючи прагнення польських борців відродити свою державність під час повстань 30-х та 60-х років. Після розправи над повстанцями було закрито кармелітські школи, друкарню, а 1866 року заборонено діяльність і самого кляштору.

Під владою Російської імперії кляштор втратив свій вплив і могутність, а в роки радянської влади і зовсім занепав, оскільки остання переслідувала будь-яку релігію та церкву.

Лише після здобуття Україною незалежності 1992 року будівлі костелу були передані в оренду католицькій громаді, яка власним коштом розпочала відбудову кляштору. На 1997 рік були відреставровані й стали використовуватись корпус келій, вежа та нижній храм костелу. Реставровані також палати настоятеля і фасади верхнього костелу.

1998 року в костелі створено Санктуарій Божої Матері Бердичівської, освяченої й коронованої папою римським Іоанном Павлом ІІ. 2015 року поруч із кляштором встановлено й освячено пам'ятник папі римському Іоанну Павлу ІІ.

Крім того, на території Кляштору розміщені Бердичівський краєзнавчий музей, в якому представлена історія Бердичівської землі та багатокультурних взаємовідносин національних спільнот. В приміщеннях Кляштору розмістився й музей Джозефа Конрада, особистість якого є одним із взірців толерантних відносин між представниками різноманітних етносів і конфесій.

Звертаючись знову до перипетій в історичній долі Бердичівського Кляштору Босих Кармелітів, ми приходимо до висновку, що історія цієї величної пам'ятки є яскравим підтвердженням твердженню, що нехтування правами й свободами корінного народу неминуче приводить до знищення прав і свобод самих гнобителів і, навпаки, світоглядна толерантність, яку виробляють в собі сусідні народи, веде до визнання прав і свобод, а згодом – і до взаємопорозуміння і взаємоповаги[1], з яким і пов'язується явище толерантності. Недарма найпершими осередками толерантності в Європі стали країни, які раніш за інших здійснили буржуазні революції – Англія й Голландія.

ПОШАНУВАННЯ УЧАСНИЦІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ – ВИЯВ ПАМ'ЯТІ І ВДЯЧНОСТІ НАЩАДКІВ-ГАДЯЧАН

Мишаченко Лілія, 11 клас Великобудищанської спеціалізованої школи І – ІІІ ступенів Гадяцький район Полтавська область

Керівник: **Козороз Наталія Іванівна**, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель-методист

Наш гадяцький край славний своє історією, на якій тримається сьогодення та вибудовуються зримі духовно-культурні перспективи. Нам зорять і далекі часи славної звитяги, і ближчі досягнення земляків. Ми пишаємося об'єктами культурної спадщини та згадуємо славні імена уродженців землі батьківської: Г.Грабянку, А. Метлинського, О.Засядька, М.Жовтобрюха, П. Одарченка тощо. Особливу щемність викликає спомин про родину Драгоманових, зосібна про невтомну трудівницю на ниві українського культурного й громадського розвою Ольгу Петрівну Косач, 170-річчя якої відсвяткували у 2019 році.

Звернення до постаті та діяльності Олени Пчілки у зв'язку з її б*а*тьківщиною **актуальне** з огляду на 1) вагомий внесок землячки у вітчизняну літературу, в українську національну справу, у державотворення; 2) потребу крайового вивчення відомих діячів громадського руху й культури; 3) важливість пошанування видатних земляків минулого, адже це – підґрунтя нашої нації, загалом держави. **Мета** - висвітлити різні форми вшанування земляками-гадячанами життя і творчості Олени Пчілки як активної учасниці державотворчих процесів.

Не будемо переповідувати, гадаємо всі добре знають, основні віхи життя і творчості Ольги Петрівни Драгоманової, у заміжжі – Косач, у письменстві – Олена Пчілка, аналізувати численні праці про неї. Зупинимося лише на вияві пошанування невтомної трудівниці, пам'яті про неї та вдячності їй.

Гадячани щиро шанують свою славну землячку, і в матеріальному вираженні, і на духовному рівні. У місцевому краєзнавчому *музеї* є *експонати*, присвячені Олені Пчілці.

Ще одна форма вшанування пам'яті славетних земляків – створення музейних кімнат у культурних центрах або навчальних закладах Так, у травні 2009 року з ініціативи та за активного сприяння випускника школи 1972 року Володимира

Костюка в місцевій гімназії відкрито *кімнату-музей Олени Пчілки*, яка постійно поповнюється. Тут розміщено унікальні світлини, тут відбулася Всеукраїнська конференція «Олена Пчілка і Гадяч», на якій виступили наукові співробітники Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Музею Лесі Українки, Національного музею літератури України та представники редакції державного видавництва «Веселка».

У ХХ столітті з'явилася традиція *давати імена* видатних людей населеним пунктам, вулицям, освітнім та мистецьким закладам. Тож розпорядженням Кабінету міністрів України від 11 листопада 2009 року *ім'я Олени Пчілки присвоєно* Гадяцькій гімназії.

Вважаємо, найвагомішим актом вшанування Олени Пчілки є *премія* її імені, заснована видавництвом «Веселка» 1991 року.

Із 2008 року у зв'язку з кризою нагороду не присуджували. У 2012 році *премію відродили* київські видавці та літератори за допомогою *Гадяцької держадміністрації, районної ради та міського керівництва Гадяча*. Тоді «відроджену» премію отримали наукові співробітники Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України Лариса Мірошниченко й Алла Ріпенко як упорядниці видання «Пчілка, Олена "Золоті дні золотого дитячого віку..." : автобіографічний нарис / Олена Пчілка. – К. : Веселка, 2011. – 80 с.». Вони вперше відтворили авторський варіант останнього твору письменниці. «Це не тільки спогад про дитинство видатної особи, це надзвичайно цікавий документ епохи, емоційно забарвлена розповідь про Гадяч і родовід Драгоманових, а ще – своєрідний приклад сучасним батькам, як треба любити і виховувати своїх дітей, як прищеплювати їм любов до рідного народу і рідного слова. Видання щедро ілюстровано світлинами» [4]. Серед наших краян-лауреатів названої премії – Микола Степаненко, ректор ПНПУ.

Від 2012 р. засідання журі літературно-мистецької премії імені Олени Пчілки відбувається в нашому районному центрі (координатор літературно-мистецької премії в Гадячі Олександр Зозуля).

Цьогоріч лауреатами премії стали: народна артистка України, Герой України Ніна Матвієнко, заслужений діяч мистецтв України, поет, прозаїк, журналіст Олексій Кононенко та журналістка, поетка, авторка пісенних текстів Любов Загоровська (інтернет-видання «Полтавщина»).

Невіддільний від історії Драгоманових-Косачів і хутір Зелений Гай – місцина, що перебувала тоді за межами міста. Нині він відомий як Лесин Гай, який щорічно відвідують учні нашої школи Тут, на місці, де стояв будинок Косачів і де неодноразово бувала Леся, на честь 100-річчя з дня народження (1971 р.) встановлено пам'ятний знак.

У Зеленому Гаю облаштовано «Співоче поле», відкрито відпочинкову зону «Урочище Зелений гай». У цьому історичному місці ось уже три десятиліття відбувається обласне свято «Дивоцвіт Лесиного Гаю», яке щорічно відвідують учні нашого закладу. Нинішнього травня у рамках проведення обласного літературно-мистецького свята відкрито пам'ятний знак матері легендарної поетеси – Олені Пчілці.

«Найсвіжішими» актами вшанування землячки вважаємо 1) відкриття в Гадячі пам'ятної дошки Олені Пчілці (Ользі Драгомановій-Косач). Як повідомила В. Шемчук, встановлено її за рішенням Гадяцької районної ради та з ініціативи Полтавського обласного відділення Міжнародної організації «Жіноча громада» [Ш]. Меморіальна дошка знайшла місце на фасаді будівлі 1914 року, нинішньої редакції газети «Гадяцький вісник» – колишнього приміщення «Газети Гадяцького земства»;

2) презентація фільму про славну землячку. Мешканці Гадяча 12 вересня 2019 року переглянули фільм «Берегиня Драгоманівського роду», який замовив відділ культури і туризму Гадяцької міської ради до 170-ї річниці від дня народження Олени Пчілки. Режисер стрічки – Інна Дідик, прекрасна поетка, журналістка, режисерка, колишня «лтавівка».

Отже, Олена Пчілка – українська письменниця, меценатка, перекладачка, етнографиня, фольклористка, публіцистка, громадська діячка, членкиня-кореспондентка Всеукраїнської академії наук (1925); мати поетеси Лесі Українки, письменника Михайла Косача (Обачного), Ольги Косач-Кривинюк, Оксани Косач, Миколи Косача та Ізидори Косач-Борисової, сестра професора Михайла Драгоманова, дружина Петра Косача, на нашу думку, належно пошанована сучасниками, її земляками, котрі мешкають у гадяцькому краї і свято бережуть пам'ять про славну берегиню України.

ФІЛЬМ «ЛЮДИНА З КІНОАПАРАТОМ» ДЗИҐИ ВЕРТОВА ЯК ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УКРАЇНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Коваленко Владислава, учениця 10-б кл. Краматорської української гімназії, вихованка гуртка «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Бородай Олег Васильович**, учитель громадянської освіти Краматорської української гімназії Краматорської міської ради Донецької області, керівник гуртка «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

На уроці громадянської освіти в Краматорській українській гімназії учням було запропоновано визначити основні, на їхню думку, проблеми молоді в місті Краматорську. Одна із старшокласниць слушно зауважила: «Коли я ходжу вулицями нашого міста, буваю в громадських місцях, то не відчуваю, що живу в українському місті. Це не сприяє формуванню української ідентичності в місцевої молоді і є великою проблемою». Лише один цей приклад свідчить про те, що як і сто років тому проблема українізації середовища й публічного простору, у якому проходить значна частина нашого життя, продовжує залишатися надзвичайно актуальною. Тому варто звернутися до досвіду минулого, який закарбований у багатьох джерелах історичних знань, зокрема й у візуальних, одним із яких є геніальний фільм Дзиги Вертова «Людина з кіноапаратом».

Сьогодні фільм «Людина з кіноапаратом» називають по-різному, наприклад: «Посібник з кінодокументалістики», «Стовідсоткове кіно», «Маніфест світового авангарду» тощо. Сам режисер так визначає свій фільм (про це ми можемо дізнатися з перших кадрів його стрічки): «Цей фільм є спробою кінопередачі видимих явищ. Без допомоги надписів. Без допомоги театру. Фільм без декорацій, акторів і т. ін. Ця експериментальна робота спрямована до створення справжньої міжнародної абсолютної мови кіно на основі її повного відокремлення від мови театру і літератури». Тобто Дзиґа Вертов не відтворює реальність за допомогою різних художніх засобів, а робить головним художнім засобом саму реальність. Як і його сучасник – авангардист у скульптурі Олександр Архипенко, авангардист у кіно Дзиґа Вертов не імітує реальність, а виділяє в ній головне, найсуттєвіше й за допомогою самої реальності, зафіксованої на плівці, надає їй образності та символічності. Комбінуючи кадри, граючи з ними, тим самим піднімаючи на найвищий рівень мистецтво монтажу, Вертов створює нову художню реальність.

Але метою нашої роботи не є аналіз авангардних новацій Вертова, кінематографічних відкриттів, знахідок, нових ідей, якими переповнена його стрічка. Нас цікавить відображення у фільмі одного з ключових явищ, яке мало місце в Україні в 20-х роках ХХ століття, –процес українізації, яка відбувалась у культурній сфері, освіті, діловодстві, побуті. І уважне, спостережливе «кіноок» (вираз самого Вертова) режисера не пройшло повз цей процес. Він влучно підмітив прояви створення українського середовища в найбільших містах України, а саме: Києві, Харкові, Одесі, де й знімався фільм «Людина з кіноапаратом». Хоча Вертов почав роботу над стрічкою в Москві й ми бачимо чимало кадрів, відзнятих саме там, але в другій половині 20-х років ХХ століття все більше набувають обертів тенденції щодо формування комуністичного (більшовицького) тоталітарного режиму та одноосібної диктатури Й. Сталіна. Усе більш нетерпимою стає московська влада до проявів свободи творчості та новітніх художніх стилів, зокрема й авангардизму. Унаслідок цього Вертов був виключений із «Радкіно», де він працював на той час. Оскільки тодішнє українське керівництво ставилася більш ліберально до подібних експериментів у мистецтві, режисер був запрошений до України, де він продовжив свою новаторську діяльність у Всеукраїнському фотокіноуправлінні (ВУФКУ). Це й дало йому можливість у співпраці з талановитим оператором Михайлом Кауфманом (рідний брат режисера) закінчити на Одеській кінофабриці роботу над головним фільмом свого життя.

Ознаки політики українізації ми спостерігаємо протягом усього фільму, а саме: україномовні надписи, назви, абревіатури, рекламні плакати, гасла тощо. Уже на початку фільму перший надпис українською мовою закликає: «Громадяни, додержуйтесь чистоти». Зустрічаємо також такі надписи: «Протипожежне приладдя», на стіні великими літерами – «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!», «Поштова скринька», «Пошта» (на велосипеді поштаря-велосипедиста). Служба швидкої допомоги в Києві називалася в той час «Негайна медична допомога», саме такий надпис бачимо на її машині, яка тричі з'являється на екрані. На машині зазначена й адреса служби: «Рейтарська 22», а також абревіатура «К. І. О. З.». Біля воріт, з яких виїжджає машина «Негайної медичної допомоги», бачимо такий надпис: «Вхід до гаража…..(далі нерозбірливо) заборонено», а на будівлі, з якої виїжджають пожежні машини, читаємо надпис – «Пожежна команда».

Українською мовою називалися й культурні заклади, про що свідчать підкреслено великі плани цих назв: «КІНО «Пролетарій» ТЕАТР. І. Ф. Чечельницький», «Клуб ім. Леніна». Останній, напевно, знаходився в Одесі, бо на табличці з назвою клубу намальований логотип – п'ятикутна зірка, у центрі якої зображені перехрещені морський якір і сокира. Частина фільму присвячена відпочинку городян у парку. Одна з дівчат, які розважаються на каруселі, вдягнена в українську вишиванку. Інша дівчина стріляє в тирі з гвинтівки, а її ціллю є намальоване погруддя чоловіка зі свастикою на лобі. Коли дівчина влучила у ціль, з неї випала табличка з надписом «Батько фашізму» (саме з літерою «і»).

Привертає увагу епізод, у якому чоловік оформлює великого розміру стіннівку (стінгазету) під назвою «Фільмар». Цікавим є не лише те, що назва написана українською, а й історія самого слова «фільмар». У період українізації цим словом називали людей, які працювали в кіноіндустрії. Колишнє слово «фільмар» відповідає сучасному «кінематографіст». Також ми бачимо, як чоловік опускає аркуш до скрині, яка розташована на стіні, на ній надпис: «Скринька для кореспонденції до стінгазети».

Впадає в око велика кількість україномовної реклами (ще тривав неп). В одному з епізодів фільму бачимо заклад, вхід до якого «прикрашений» великою кількістю

рекламних плакатів, які красномовно говорять про його профіль, а саме: «Пиво держброварні Київського харчотресту», «ЇДАЛЬНЯ. А. І. Бабіч», «РАСПИВОЧНО ГОРІЛКА ВИНО та ПИВО».

Під час українізації в державних установах запроваджувалась українська мова. Ілюстрацією цього є кадри щодо укладання шлюбу. Оператор знімає великим планом документ, який засвідчує цю подію і в якому ставлять свої підписи чоловік і жінка. У документі, який називається «Запис про шлюб», ми можемо прочитати лише такі слова: «…вересня 1928 р.», «Про молодого: …врасін Григорій». Контрастує з цим епізодом наступний: у цій же установі реєструється розлучення чоловіка та жінки. Знову ж таки ми бачимо на екрані великим планом назву документа «Запис про розлуку», з якого отримуємо таку інформацію: «Лен. району Запис про розлуку № …. «6» дня вересня…..(сам чоловік, сама жінка або обоє …. віднині розривається «6» дня….. район, село або місто)? Київо-Лен. Загс». Бланки документів надруковані українською, і записи від руки зроблені теж українською мовою.

Слід зауважити, що обидві події відбуваються однаково буденно й прозаїчно. Процедури здійснює той самий службовець в одному приміщенні з однаковим байдужим виглядом. Хіба що чоловік і жінка, які одружуються, інколи посміхаються, на відміну від тих, які розлучаються.

Про запровадження української мови в діловодстві у всіх сферах життя суспільства свідчить ще один факт, зафіксований на стрічці. Двічі на екрані з'являється (знову ж таки великим планом) друкарська машинка, на якій уважний глядач може побачити клавіші з українськими літерами «і», «ї», «є». Зрозуміло, що виробництво такого складного механізму, як друкарська машинка, могло мати лише масовий характер, а це означає, що на них був і масовий попит з боку підприємств, установ, навчальних закладів тощо.

У фільмі показана робота тютюнової фабрики. Одна з працівниць упаковує цигарки. На упаковках зображений логотип: «УТТ». З 1923 по1929 роки існував «Укртютюнтрест» (УТТ), це було Об'єднання державних тютюнових фабрик України.

Епізоди, які пов'язані з процесом українізації, розсипані по усьому фільму (ми нарахували їх вісімнадцять). І це не видається нам випадковим, бо Вертов акцентує на них увагу, демонструє їх великим планом, часто повторює ці кадри по два-три рази. Режисер свідомо вплітає їх у тканину свого твору, бо його задача не просто показати окремі випадкові моменти побуту мегаполісу (це було б занадто дріб'язковим завданням для художника рівня Дзиги Вертова), для нього важливо чистою мовою кіно розповісти про сучасну йому епоху у всіх її проявах.

СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА «КУРІНЬ» ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ НА ДОНЕЧЧИНІ У 1984-1994 РОКАХ

Попова Поліна, учениця 10-б кл. Краматорської української гімназії, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Савчук Олег Анатолійович**, учитель історії Краматорської української гімназії Краматорської міської ради Донецької області, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Українська військово-козацька спадщина є безцінним скарбом, який вчителі історії загальноосвітніх навчальних закладів Донеччини мають зберегти та передати своїм учням. Адже історія українського козацтва, яке активно освоювало і заселяло

степи півдня і сходу України у XVI-XVIII ст., насичена уроками громадянської активності, уроками безприкладної мужності та оптимізму в боротьбі з іноземними поневолювачами та загарбниками. У зв'язку з кривавими подіями російської агресії в Криму та на Донбасі, російсько-українською війною, що триває з весни 2014 року й по сьогодні, прикладами сепаратистських настроїв серед частини мешканців Донеччини, особливої актуальності набувають події, пов'язані з новітньою історію українського козацтва, з відродженням козацького руху наприкінці 80-х рр. XX ст. Учасники цього козацько-просвітницького руху активно долучалися до боротьби за відновлення української державності.

Питання відродження козацького руху на Донеччині розглядається в роботах донецьких істориків Василя Пірка, Вадима Задунайського, Дмитра Білого. Ознайомлення з публікаціями дозволяє зробити висновок, що єдиної оцінки діяльності козацьких організації Донеччини кінця 80-х рр. XX ст. на сьогодні не існує.

Дослідники, близькі до громадських організацій «Кальміуська паланка Українського козацтва Донецької області», «Українське реєстрове козацтво» зазначають, що лідери козацького руху кінця 80-х рр. - початку 90-х рр. XX ст. не приділяли достатньо уваги організаційним та фінансовим питанням. Через обмеженість діяльності лише культурно-просвітницькими заходами чисельність тодішніх козацьких організацій була незначною. На думку цих дослідників, новітній козацький рух на Донеччині отримав розповсюдження лише після приходу в 1997 р. до лав Кальміуської паланки В. Каленяка, М. Пантелюка та інших представників ветеранських, афганських та охоронно-бізнесових структур.

Водночас існує й інша думка, за якою багаточисельність козацьких організацій другої половини 90-х рр. XX ст. - початку XXI ст. зовсім не є однозначною перевагою. Ці псевдо козацькі утворення насправді підтримувалися олігархічно-клановими угрупованнями. Їхні члени оголошували себе козаками не за покликом серця, а щоб мати преференції в бізнесі. І саме таке твердження повністю підтвердили події Революції Гідності та російської агресії зими-весни 2014 року. Тому, на нашу думку, дійсними носіями козацьких традицій на Донеччині можна вважати лише ті козацькі організації, чия історія починається у другій половині 80-х рр. XX ст.

Вищезазначене обумовлює доречність нових досліджень історії відродження козацького руху на Донбасі, нового прочитання та осмислення цієї історії. Представленні результати базуються на аналізі матеріалів збірки спогадів засновників та активних учасників українського молодіжно-козацького руху на Донеччині в 1984-1994 рр., що не лише мав певний вплив на становлення й розвиток загальноукраїнських козацьких громадських утворень, але й був одним із важливих чинників українського відродження в цьому регіоні України, а значить й українського державотворення в цілому.

У 1984 році, саме у місті Донецьку виник перший в Україні (також і в тодішньому Радянському Союзі) неформальний козацький осередок – «Донецьке козацьке земляцтво, яке ставило за мету відродження козацьких традицій.

Ініціаторами створення такого козацького земляцтва серед студентської молоді історичного факультету Донецького державного університету були студенти-історики Дмитро Білий та Вадим Задунайський, які пишалися своїм походженням з родин кубанських козаків, родин, в яких зберігалися козацькі традиції, й, зокрема, традиції козацького виховання.

Крім родинних традицій, передумовою створення «Донецького козацького земляцтва» стала атмосфера, в якій тоді перебувало студентство історичного факультету Донецького державного університету: «[…] У тогочасному студентському

житті, з одного боку, були поширені щирі й дружні відносини та прагнення частини молоді до осягнення глибинних історичних знань (вистачало й таких, які прагнули лише весело проводити час), а з іншого – втома від заформалізованої радянської дійсності (просякла й вищу освіту) та намагання знайти якусь нішу для самореалізації у студентському середовищі. За таких обставин легендарна військово-козацька спадщина (про неї детальніше дізнавались студенти-історики, вивчаючи історію Запорізької Січі та інших козацьких формувань у контексті історії України та СРСР), приваблювала своєю барвистістю й дієвістю частину небайдужих студентів» (за спогадами Вадима Задунайського).

«Донецьке козацьке земляцтво» діяло за прикладом козацьких земляцтв минулих часів і головну увагу приділяло неформальному спілкуванню. Дмитро Білий популяризував серед студентства українську козацьку пісенну спадщину (бо грав на акордеоні, гітарі, а пізніше освоїв бандуру). Вадим Задунайський практикував і пропагував козацьке бойове мистецтво, зокрема шабельний бій.

Як згадує В. Задунайський: «Своєрідним проявом приналежності до земляцтва було намагання частини його членів звертатись один до одного з використанням відповідної термінології (включно із зверненнями «пан отаман», «пан осавул», «пан хорунжий» тощо), часто й українською мовою. До речі, під час семінарських занять з історії України в групі, яку вів доцент І. І. Колодяжний (завжди спілкувався українською мовою), ми також намагались виступати українською мовою (такого вже давно не помічалось на історичному факультеті). Подібні підходи виявлялись і у ширшому студентському середовищі (в «колгоспах», на археологічній практиці тощо), проте, найбільше піднесення відчувалося під час товариських зустрічей у Дмитра Білого. Вшанування та використання української мови було обумовлене усвідомленням потреби опанування мови українських козаків, що було виявом долучення до родової козацької спадщини».

Учасники «Донецького козацького земляцтва» організовували різноманітні екскурсії, пошукові експедиції з метою дослідження козацької минувшини Донеччини, і, зокрема військово-козацьких традицій. Так, у червні 1987 року на кошти самих учасників та з дозволу деканату історичного факультету ДонДУ було організовано кінний похід по Донеччині, Дніпропетровщині та Запоріжжю. Його метою було повторення маршрутів переселення за допомогою гужового транспорту на землях Сходу України впродовж XVII-XIX ст. Під час походу його учасники відвідали села Велико-Новоселківського району Донецької області, Покровського району Дніпропетровської області та Гуляй-Пільського району Запорізької областей. За спогадами учасників, саме під час цієї експедиції, розмовляючи із селянами, вони дізналися про Голодомор 1932-1933 рр., про повстанський рух під проводом Нестора Махна.

У 1989 році «Донецьке козацьке земляцтво» було реорганізоване в історико-етнографічне товариство «Курінь», що проіснувало до 1994 року, і яке не обмежилось козацькою проблематикою, а стало одним із центрів українського молодіжного руху на Донбасі.

У «Курені» існувало три секції:

- спортивно-козацька секція («Донецький курінь») на чолі з В. Задунайським;
- науково-історична секція на чолі з Д. Білим;
- фольклорно-етнографічна секція, роботою якої керувала І. Матвієвська.

Першим отаманом-головою «Куреня» було обрано Дмитра Білого.

Ось як згадує про установчі збори «Куреня» В. Задунайський: «Я прибув на збори рівно о 17 годині й застав на кафедрі Дмитра Білого та Андрія Корнева, які з

хвилюванням очікували на початок дійства. По дорозі на кафедру помітив кількох дівчат і хлопців не з нашого факультету (прогулювались неподалік 25 аудиторії), й привітавшись з товаришами, звернувся до новоприбулої молоді. Виявилось, що це студенти філологічного й хімічного факультетів, які відгукнулись на наше оголошення. Запросивши їх до аудиторії, ми, для створення більш дружньої атмосфери, вирішили поставити столи в коло (таку ідею подав Дмитро Білий і надалі в товаристві завжди дотримувались такого принципу). Упродовж якихось 20-30 хвилин невеличка аудиторія була повністю заповнена студентською молоддю й почалось знайомство, під час якого кожен із присутніх по черзі представлявся громаді».

Особливістю «Куреня» була не лише його козацька спрямованість, але й відкритість, відсутність звичного для радянських часів формалізму. Збори його членів регулярно проходили в аудиторіях історичного факультету ДонДУ, кімнатах гуртожитку. У спогадах зазначається, що діяльність «Куреня» була підтримана викладачами історичного факультету ДонДУ професорами Р. Д. Ляхом, О. І. Задніпровським, В. О. Пірком, І. І. Колодяжним та ін.

«Куренем» були організовані різноманітні відкриті диспути на актуальні теми історії України, екскурсії, експедиції та походи (як по території Донеччини, так і в інші регіони України). Зокрема, у 1991-1993 рр. члени товариства «Курінь» регулярно приїжджали сюди на Слов'янщину, щоб відвідати село Прилісне, з його музеєм народної архітектури.

Учасники козацької секції «Куреня» взяли участь у заснуванні «Українського Козацтва» у 1990 році. У І-му Реєстрі цього громадського об'єднання вони отримали назву «Донецький курінь». Подія відбулася під час святкування 500-річчя Українського козацтва. Тоді, 2-6 серпня 1990 року, за ініціативи тодішніх опозиційних національно-демократичних об'єднань (Народного Руху й Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка) представники козацьких організацій України зібралися у селі Капулівка Запорізької області. «Пізно ввечері ми підійшли до заповітного кургану (могила Івана Сірка) й побачили невеликий гурт чоловіків (серед них частина була одягнута у козацькі строї), які статечно балакали між собою. Після привітання та знайомлення виявилось, що це й були старшини наявних козацьких осередків. Загалом у І Раді козацької старшини взяло участь коло 40 старшин (по 2 від осередку) й після короткого обговорення Коло одноголосно вирішило скликати в Києві 15 вересня 1990 р. Всеукраїнську Раду представників козацьких організацій з метою об'єднання й утворення «Українського Козацтва» (за спогадами В. Задунайського).

У 1992-1995 рр. «Донецький курінь», або козацька секція історико-етнографічного товариства «Курінь», входив до складу Донецької обласної організації «Кальміуська паланка Війська Запорозького Українського козацтва». У серпні 1992 року донеччани взяли участь у кінному поході на Тамань, з нагоди відзначення 200-ліття переселення запорозьких козаків (Чорноморського козацького війська) на Кубань. У 1993-1994 рр. вони проводили спортивно-козацький вишкіл та організовували літні козацькі табори.

Загострення у 1992-1994 рр. соціально-економічних проблем, необхідність членів «Куреня» докласти значних зусиль для матеріального забезпечення власних молодих родин привело до ліквідації товариства наприкінці 1994 р. За таких обставин продовжував діяти лише суто козацько-просвітницький напрямок, представлений «Донецьким куренем».

ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСІЯ КУЛИКА У 1990-Х – НА ПОЧАТКУ 2000-Х РР.

Кононенко Софія, вихованка гуртка «Екологічне краєзнавство» Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді
Керівник: **Копилець Євгеній Вікторович**, керівник гуртків ПОЦТКУМ

Постать Олексія Івановича Кулика (1937–2002) багатогранна: педагог, художник, поет-аматор, самодіяльний музикант, краєзнавець, фундатор Кобеляцького районного музею літератури та мистецтва на Полтавщині. Зазвичай його діяльність і розглядають у контексті збереження літературно-мистецької спадщини земляків. Проте детальне вивчення останніх років його життя за матеріалами музею переконує, що Олексій Іванович був одним із активних провідників національної пам'яті.

На початку 1990-х рр. О.І. Кулик активно співпрацював із науковцями, які повертали добре ім'я землякам, репресованим за сталінських часів. Про це свідчить збережена частина його листування з О.П. Юренком – одним із авторів полтавських томів книжкової серії «Реабілітовані історією». У листі від 10.12.1991 Юренко дякує за надіслані матеріали та пише: «Бажаю Вам… успіхів у Вашій дуже нелегкій, але й дуже потрібній і благородній роботі».

Кулик доклав зусиль і до відродження на кобеляцькій землі пам'яті про Григорія Китастого, художнього керівника Української капели бандуристів імені Тараса Шевченка у Детройті. У вересні 1990 р. до Кобеляк зі США приїхала Г.Д. Китаста, вдова Г.Т. Китастого. Вона передала Кулику деякі матеріали про чоловіка. Саме ці матеріали склали основу експозиції, яка з незначними змінами досі експонується у музеї. А в січні 1991 р. у районній газеті «Колос» вийшов нарис О.І. Кулика «Співак-бандурист з Кобеляк», із якого чимало кобелячан уперше дізналося про основні факти біографії Китастого та його доробок.

У 1993 р. О.І. Кулик працював над проектом реекспозиції районного історичного музею, який на той час занепав до рівня пересічної «Ленінської кімнати». Із робочих записів зрозуміло, що перший відділ музею мав носити назву на кшталт «Україна – наша рідна Батьківщина (Вітчизна), країна, держава, рідна земля – земля наших предків». В його оформленні планувалося використати державну символіку, заклик «Любіть Україну…», книги «Історія України-Руси» М.С. Грушевського та М.М. Аркаса, «Кобзар» Т.Г. Шевченка.

У грудні 1997 р. приміщення музею літератури і мистецтва, яким опікувався Кулик, районна влада передала податківцям. Передбачалося, що музей тимчасово припинить роботу, а далі переїде до іншого приміщення після його ремонту. У журналі обліку відвідувачів О.І. Кулик записав: «Приміщення передано рай.[онній] податк.[овій] інсп.[екції]… Далі буду надавати консультації і чим зможу допомагати людям». Після цього йдуть записи про консультування місцевих освітян, надання їм краєзнавчих матеріалів, підготовку нарису «Сторінки минулого» (за версію цього нарису, підготовлену до друку співавтором Л.І. Митьком, Куликові у 2003 р. посмертно присудили диплом літературно-мистецької премії імені Володимира Малика).

У 1996 р. Кулик підготував нарис «Внесок наших земляків в українську і світову культурну спадщину» (досі не опублікований), у якому, крім Григорія Китастого, згадав розлогим абзацом Івана Майстренка – видатного діяча української еміграції, науковця, відомого критика Комуністичної партії Радянського Союзу: «Написав і видав ряд праць: з історії боротьбизму, про більшовизм, з історії Комуністичної партії України, про брежнєвську доктрину, про кризові явища в радянській економіці, з питань національної політики КПРС».

У 2000 р. Олексій Іванович активно включився в розробку герба та прапора Кобеляк. Його проекти базувалися на традиційних козацьких символах. Зокрема, Кулик пропонував залишити в гербі частину елементів міського герба 1842 р. Він вважав, що шаблю та рушницю доречно трактувати у контексті козацької історії сотенного містечка, хоча свого часу царська Герольдія і використала їх для уособлення перемоги росіян над шведами під Переволочною після Полтавської битви. Кулик писав: «Добре, хоч тоді в 1842 р. не нав'язали нам двоголового орла з пазурами на всі боки, а так люди… все ж таки бачили наші козацькі символи ось уже більше 150 років». Замість переможного лаврового вінка Кулик запропонував розмістити у гербовому полі літеру «К» з кобеляцької міської печатки початку XVIII ст. Проект О.І. Кулика отримав високу оцінку голови Українського геральдичного товариства, кандидата історичних наук А.Б. Гречила.

Таким чином, діяльність О.І. Кулика у 1990-х – на початку 2000-х рр. має виражений громадський характер. Саме такі національно свідомі подвижники готували підґрунтя, з якого постало молоде покоління борців за відроджену Українську державу.

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО – РЕЧНИК І ПРОРОК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Шумилова Крістіна, учениця 11 класу КЗ «Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів–дошкільний навчальний заклад» с. Йосипівка Захарівського району Одеської області»

Керівник: **Ложешник Ніла Олександрівна,** вчитель початкових класів КЗ «Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» с. Йосипівка Захарівського району Одеської області»

В українського народу образ Т. Шевченка асоціюється не тільки з геніальним поетом та художником, а й з творцем української мрії, провідником української нації, збуджувачем національної свідомості. Великий Кобзар як і Небесна Сотня сучасних юних героїв гордої і незламної країни, що полягла на майдані Незалежності, живе серед українців, додає їм сміливості і впевненості у боротьбі з відвертими і прихованими ворогами.

Багато хто може заперечити, що Т. Шевченко не був політиком і тому не міг впливати на процеси державотворення, але на його ідеях формувалось і зросло чимало громадських організацій і партій. Хоча, він не був полководцем, його слово змобілізувало сотні полків, дивізій, цілі армії, підняло до збройної боротьби мільйони українців, здобуло не одну визначну перемогу на полі бою. Він не був дипломатом, проте широта його поглядів, вклад у світову літературу та мистецтво, а головне світоглядні ідеї загальнолюдських братерства та любові, що базувались на християнських цінностях, здобули для України та українців належне визнання та пошану серед світової спільноти.

Все життя Т. Шевченко боровся за справедливість, за свободу, розуміння якої виходило за межі вузького визволення людей від кріпацтва, від поневолення та національного визволення України з-під гніту Російської імперії. В кожному вірші безсмертного «Кобзаря» звучить прагнення мати незалежну «свою» Україну, заклик до боротьби за її волю, що робить дослідження ролі Т. Шевченка в державотворенні завжди актуальним.

Відповідно до актуальності, *метою* дослідження є розгляд ідей національного відродження та державотворення у творчості Т. Г. Шевченка, які своїм корінням сягають української історії й засновуються на любові до рідної землі.

Об'єктом дослідження є Т. Г. Шевченко, як речник ідей національного відродження України.

Предметом дослідження є творчість Т. Г. Шевченка, а саме поетичні твори, проаналізовані крізь призму історіософії.

Головними опорами творчості поета виступають три символи: «Слава» (національні традиції), «Слово» (національна культура) і «Правда» (загальнолюдська мета – ідеал, вимоги), що вказує на її національно-захисний та жертовний характер та заклик до національно-визвольної боротьби українського народу. Слід зазначити, що коли з'явився Т. Шевченко зі своїм Словом, людей охопив жах. Їм стало страшно від тої України, яку відкрив перед ними поет. Поезія для Кобзаря стала формою національного служіння, історичним покликанням, вогнистим Словом народної правди і народної волі до боротьби за Свободу.

Безневинне страждання Шевченка стало символом довгих років розп'яття, винищення українського народу. Але він мав силу опиратися світові, витримати всі удари долі. Таким крицевим уявлявся Кобзареві й борець за інтереси нації. Бажаючи собі долі, він не забував додавати: «Коли доброї жаль, Боже, то дай злої, злої», надаючи переваги пеклові, а не «тихому раєві рабів». Тяжко було йому дивитися на кров і муки, на зрошену кров'ю дорогу до раю, але «згадаєш – серце усміхнеться». Тому й рідний край для поета був «святая прадідів земля».

Слід зазначити, що земля, напоєна кров'ю її оборонців та земля, зрошена потом того, хто її орав, – мали для поета різні значення. Адже той, хто любив землю за кров предків та її колишню славу, прагнув будь що не втратити ту спадщину. А той, хто любив землю за її утилітарні можливості, легко віддавав її за порожні обіцянки. Саме про таких Т. Шевченко писав: «славних прадідів великих – правнуки погані». І такі «хлопи» у душі опинилися на чолі народу у важкий для українців час.

Своїми роздумами про рідну землю, про стосунки між людьми, народами та цілими поколіннями, про майбутнє України, Великий Кобзар зумів повернути нам свою національну гідність і необхідність боротися за відновлення незалежної Української держави. Життєвим кредом його послідовників стали слова – «не плакати, не нарікати, не ремствувати, а боротися за свою долю».

Шевченкове слово з новою силою розпалило багаття свободолюбства в березні 1917 р. під час Української революції, коли практично всі багатолюдні демонстрації проходили зі згадкою про Тараса Шевченка та його ідеї відродження України. Для українського селянина і робітника, учителя і священика, де б вони не жили, як би далеко від Батьківщини не закидала їх доля, ім`я поета і національне відродження були поняттями нерозривними та органічними, а шевченкові ідеї національного визволення ставали політичним орієнтиром та духовним кодексом. Використовували шевченківське слово й провідники українського національного руху в Одесі під час проведення у березні двох велелюдних українських Віче у залі гімназії під звуки національного гімну «Ще не вмерла Україна» та під синьо-жовтими прапорами, перше з яких винесло резолюцію про народне вшанування пам'яті Кобзаря.

Відношення до Т. Шевченка в Одесі протягом Української революції неодноразово змінювалось від піднесено-урочистого до нищівно-критиного. Так, навесні 1918 р. місто з радістю святкувало Шевченківські дні, що ознаменувало повернення української влади до міста. Цілий рік українські політики та діячі

культури докладали великих зусиль задля поширення образу Кобзаря як націотворчого героя шляхом організації вистав, мітингів, видання книг та публікації численних статей. А вже на початку 1919 р. урочистості з нагоди вшанування пам'яті Шевченка відбувалися в атмосфері глумлення образу Т. Шевченка та української мови. Хоча російська адміністрація Одеси «милостиво» дозволила викладати в гімназіях міста лише «малоросійську» мову І. Котляревського та Т. Шевченка, але заборонила викладання «українсько-галицийської». Таке цинічно україномобське рішення викликало справедливе обурення місцевих українців. Але можливості доведення своєї позиції в них вже були вкрай обмеженими.

Однак, образ Т. Шевченка намагалися використати майже всі політичні сили Одеси. Про це свідчать заяви та публікації діячів російських соціал-демократів, більшовиків, одеської кадетської преси тощо. Щоправда, кожна сила надавала образу Кобзаря свого забарвлення. Найлівіші підкреслювали соціально-економічне звучання його поезії, російськокультурні – російськомовність деяких його творів та значення для Росії. Національні українські діячі, хоча й віддавали належне образу Шевченка-революціонера, передусім вшановували його як провісника національної свободи.

Однією з яскравих рис одеських Шевченківських свят у 1918 – 1920 роках був їх потужний соборницький зміст, чому сприяло перебування в Одесі численних уродженців Західної України, здебільшого галичан – інтелігенції, вояків австро-угорської армії, колишніх полонених.

Соборність… Ця тема була і буде завжди актуальною для України. Річ у тому, що коли зароджується ідея соборності, то вона розуміється спочатку як зібрання всіх українських земель, що перебувають у складі різних держав, в єдину незалежну Українську державу, а вже потім постає проблема етнопсихологічного возз'єднання українців. Саме про таку соборність – соборність душ – і говорив у своїх творах Т. Шевченко. Зокрема, перебуваючи у Кирило-Мефодіївському товаристві він проповідував соборність, як конфедерацію слов'янських народів.

Після занепаду Галицько-Волинської держави українські землі більш як на три століття втратили політичну самостійність. Але поряд із землями, підпорядкованими чужій державній владі, існувала й окрема територія – козацька Україна. За допомогою шаблі і плуга Українську державу творили в родючих південних степах вільні люди – козаки. Своє життя вони облаштовували за допомогою «Козацького порядку» і «Козацького присуду». Вільно живучи, обробляючи і захищаючи свої землі, козаки переконливо доводили, що українці можуть господарювати без панів і здатні підтримувати суспільний устрій без чужоземних урядовців. Багато перешкод довелось подолати їм на шляху до соборності, іноді вони втрачали все. Але завжди залишали в собі віру у воскресіння України – незалежної і соборної, яка могла б «сісти за один стіл» з іншими народами, а не залишатись в темному кутку.

Тарас Шевченко вірив у велику місію Козацтва – лицарів духу і ця віра була пов'язана в нього з майбутнім воскресінням України. Шевченко вважав, що лише воскресле козацтво могло «виконати велику місію визволити Україну від нового «ідолища», нового «змія», нової орди варварів, яка прийшла знищити нас. Цю нову орду він бачив «у Московщині та в її попихачах». Тому в пророчій уяві Кобзаря й описано детально «як встають ті велетні, як ростуть і як виростають».

Слід зазначити, що у творчому спадкові Т. Шевченка годі й шукати слово «українець». Для означення свідомого українця Тарас Григорович замінює його іншими рівнозначними словами: «козак», «козаки», «козацькі діти», «сини козацької

України», за якими відкривалась героїчна історія України, визвольна боротьба українського козацтва з татарами, турками, поляками і Російською імперією за незалежність і самостійність України; проглядалась пошана до таких національно-державних утворень, як Запорозька Січ та Гетьманщина.

Але це не означає, що Т. Шевченко прагне до повернення Гетьманщини, адже «була колись Гетьманщина, та вже не вернеться», «тої слави козацької повік не забудем». Натомість ідеться про можливість відродження колишньої волі та справедливості в умовах нових історичних обставин. Крім того, у творчості Кобзаря козацтво є образом, через який втілюється і передається категорія героїчного чину.

Але минуле ми не обираємо. В ньому є як сторінки величі українського народу, так і невеличкі рядки його «сорому». Ось тому Кобзар, який близько до серця сприймав козацькі думи «возвишені, прості й прекрасні», історичні постаті «могутнього характеру і волі богатирської», гірко сумував з приводу втрати величі козацьких вольностей через нерішучість і недалекоглядність українських керманичів. На його думку, такими були Кирило Розумовський, Іван Самойлович, Іван Скоропадський та Богдан Хмельницький, які «перейшли на ворожий бік» в боротьбі українського народу з Російською імперією, яку він слушно вважав найбільшим ворогом України. З гіркотою він пише:

Ляхи були, усе взяли, кров повипивали!

А москалі і світ Божий в пута закували.

Все своє життя Т. Шевченко свято вірив, що той, хто не боронив Україну до смерті, не обстояв її суверенності, а проголосив злуку з Москвою, той не є справжнім провідником свого народу й заслуговує на догану. Не маючи сили простити Богданові Хмельницькому його «тяжкий гріх» – Переяславську угоду, незадовго перед своєю смертю він пише:

Погибнеш, згинеш, Україно…

Мій любий краю неповинний!

За що тебе Господь кара,

Карає тяжко? За Богдана...

Разом з тим Т. Шевченко вмів оцінити і заслуги Хмельницького. Часто в своїй творчості він згадував про подвиги гетьмана Богдана Хмельницького над Польщею, під Жовтими Водами, над Россю, під Корсунем. Зокрема, у поемі «Гайдамаки», поет звертався до українців, до своїх нащадків із закликом:

…Згадайте праведних гетьманів,

Де їх могили? де лежить

Останок славного Богдана…

Шевченко був і є незручною особистістю як для проімперських сил, так і для лицемірних правителів, які, тримаючи одну руку на Євангелії, начебто присягають на вірність рідному народові, обіцяючи мир і стабільність, а іншою видають зброю для вбивства мирних громадян. Як член Кирило-Мефодіївського братства, Великий Кобзар вважав за свій обов'язок заявити про найтрагічніші сторінки історії України, закликаючи не забувати всієї тієї гіркоти, яку завдали нам «старші брати».

Мотиви загребущості, агресивного ставлення до України з боку Російської імперії, неготовність і небажання прийняття її вільною, розцінення України як загрози поваленню споконвічного деспотизму звучать сьогодні не менш гостро й злободенно. Сцени ненависницьких випадів щодо нашої держави, про які писав і за що томився в неволі Т. Шевченко, вражають не лише українців, а й весь цивілізований світ.

Шевченкове слово поверталося і повертається в душі українців як у радісні хвилини, так і в годину тривог, загроз і лихоліть. Повернулося воно й сьогодні, щоб «збудить хиренну волю», приспаний національний дух, вселити у свідомість народну віру в краще майбутнє, підняти його як національний стяг, запалити вогонь творення теперішньої і майбутньої національної долі:

Борітеся – поборете!
Вам Бог помагає.
З вами правда, з вами слава,
і воля святая!

БОРЕЦЬ ЗА ВІЛЬНЕ ЖИТТЯ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Шевченко Максим, вихованець гуртка «Юні екскурсоводи» Богуславського районного центру дитячої та юнацької творчості
Керівник: **Лаговська Тетяна Іванівна,** керівник гуртка «Літературне краєзнавство» Богуславського ЦДЮТ

Серед наших земляків було чимало борців за вільне життя і незалежність України від Московського панування. Каральна система всіляко знищувала тих, хто мислив інакше та прагнув здобути Україні волю. Їх чекали жорстокі репресії, та це не зупиняло їх боротьбу. Саме тому необхідно привертати увагу молоді до мови та історії свого народу, свого краю, цінувати та пам’ятати своїх земляків, які так любили свою землю, що не боялись йти за неї на жертви.

Світогляд багатьох саварчан (Богуславський район Київської області) формувався під впливом вчителя Дмитра Євдокимовича Чалого. Це він цитував учням Грушевського, навчив співати «Ще не вмерла Україна», вважаючи цей твір народною піснею. Яким же він був далекоглядним, ніби знав що цій пісні судилося стати Гімном незалежної України!

«Це був дуже хороший вчитель, знаючий свій предмет, добрий, був фанатом своєї справи на роботі, але зла доля покарала його за доброту, ласку. Йому заздрили колеги і вони ж його "продали". І як прикро, що сталося це в нашому хорошому селі! Чи це сліпа віра в обіцянки комуністів,чи щось інше спонукало зрадників підписати донос?» - так згадує про Дмитра Чалого його небога Хоменко Антоніна Якимівна.

Сім'я, в якій народився Дмитро Євдокимович, жила в селі Саварка. Батько, Чалий Євдоким Фокійович, був середняком, мав невеликий магазинчик, пасіку. Мати - Наталка Іванівна, домогосподарка. В сім'ї Дмитро був найстарший, народився 1893 року, заочно закінчив Київський педагогічний інститут. Брати, Андрій і Тимофій, теж любили науку. Андрій загинув у І світовій війні, Тимофій помер від тифу. Дівчата, Улита і Одарка, не вчилися, займалися домашнім господарством. У 1918 році батько був убитий бандитом через вікно, це сталося перед жнивами.

Мати погорювала і вийшла заміж вдруге за куркуля, який їздив фаетоном, пішла на четверо дітей, бо цей Вакула був удівець. Діти дуже полюбили мачуху. Рятуючись від репресій, сім'я виїхала в Москву. Там колишній саварчанин побудувався, розвів пасіку і навіть поставляв мед у Кремль. Одарка теж виїхала з сім'єю матері.

Дмитро і Улита жили в Саварці. Дмитро одружився з учителькою Христиною Іванівною, яку врятувала від голоду і тифу перша вчителька села Саварки Іщенко Марія Калениківна. Ласкаво називала Христину Тіною, допомогла здобути професію, замінила матір.

В роки першої світової війни Чалий Дмитро вчителював у Веселому Куті Таращанського повіту, після революції був там членом земельної комісії, що розподіляла наділи між безземельними. Саме там він познайомився з молодим

професором математики Кравчуком Михайлом Пилиповичем, який, пережидаючи важкі часи, працював на хуторі Михайла Животовського сезонним робітником, запросив його від імені громади вчителювати у Саварку, викладати у земській школі. Кравчук створив тут семирічку, написав підручник з геометрії і дав глибокі математичні знання багатьом учням, серед яких Архип Люлька, всесвітньо відомий авіаконструктор. Хто знає, як би склалася його доля, якби ці люди не зустрілися? А долі в Кравчука і Чалого теж схожі, обидва зазнали сталінських репресій. Тільки Кравчук раніше, в 30-і роки і загинув в Колимському таборі, а Чалий репресований був вже після війни і вижив та повернувся додому, але не втратив оптимізму і любові до музики, пісні та своєї землі, її мови, не нарікав ні на кого. Дмитро Євдокимович і Христина Іванівна жили дружно, в будинку, де проживала в другій половині Марія Калениківна. Дітей своїх не мали, допомагали племінникам.

До війни Дмитро Євдокимович викладав українську мову і літературу. Це був дуже грамотний учитель, знання мов енциклопедичні. Уроки проводив часто зі скрипкою, "співаючи" вірші Шевченка, Франка, Лесі Українки. Таблиці виготовляв власноруч ночами. Після контрольних робіт велику увагу приділяв роботі над помилками. Екзамени його учні завжди здавали блискуче.

Вчитель знав всіх своїх учнів, відвідував їх у сусідніх селах, позичав гроші батькам учнів охоче, ніколи не відмовляв - кому на пуд пшениці, кому на чоботи. Сім'ї Нечипора Музики віддав свої старі чоботи і валянки, щоб діти ходили в школу хоч би через день по черзі. Дома в господарство дуже не вдарявся, займався тільки вирощуванням кролів і розведенням бджіл. Коли качав мед, то завжди частував усіх охочих. У сінях стояв стіл, застелений домотканою полотняною скатертиною, всі сусіди сходились «на мед».

Навчав грати дітей на скрипці. За те, що Дмитра Євдокимовича любили і поважали учні та батьки, його недолюблювали колеги - філологи, заздрили його успіхам.

Окупацію Дмитро Євдокимович пережив у Саварці, учив дітей. Розповідали, що змушений був принижуватись перед німцями, просити, щоб вивели коней з приміщення школи. Школа - це було його життя, за неї він ладен був на все. Коли фашисти окупували село і посунули далі на схід, припустив, що Союзу кінець (а він розпався аж на 50 років пізніше), поділився цією думкою з людьми на зборах при німцях і поліцаях. А після війни цього не простили йому колеги Лісняки, адже у них на фронті загинув син Вітя.

Школярі саварської школи не мали підручників, букварів. Тому Дмитро Євдокимович створював рукописні підручники. Його рукописний буквар, затверджений 1942 року Петром Солухою, завідувачем освіти в нашому районі, разом з іншими книгами і нотними зошитами передано до сільського музею.

Репресували Дмитра Євдокимовича майже ні за що. Адже тоді навіть маленький донос можна було «роздути» в серйозну справу. Це сталося вже після Другої Світової війни. На випускному вечорі виступив хор під керівництвом Чалого, співали «Ще не вмерла Україна», не знаючи про його заборону. Було це під ялинками на подвір'ї школи. Дмитро Євдокимович виступав, згадав голодомор, закликав зробити братську могилу. Після цього стояв з батьками, радив, кому з учнів краще куди вступити для подальшого навчання. Тоді ніхто з учителів не смів подібного зробити. А коли розходились, селяни сказали Христині Іванівні: «Ой, що Дмитро Євдокимович собі наробив!? Сам себе занапастив».

«Чорний ворон» забрав його на світанку. В Білоцерківській тюрмі просидів 8 місяців, його виправдали невідомо яким чином. Розповідали люди, що навіть у

протоколі допиту Дмитро Євдокимович виправляв граматичні помилки, лиш потім підписався внизу. Згодом потрапив у Богуславську тюрму, де на допитах перебував півтора року. Міліція приїздила у Саварку, робила опитування селян, ніхто не підтвердив, що Чалий Д.Є. ворог народу. Заходили і до Лісняків, вчителів, про що вони свідчили - невідомо. Потім Лук'янівська тюрма, з неї він передав записку: «Не журися, Христе. Я боровся за вільне людське життя. Мене відправили у Красноярськ». Довго зберігала її дружина Чалого, на жаль, потім невідомо де та записка зникла.

На етапі Дмитро Євдокимович зустрів земляків з Карапишів Миронівського району. В сибірських лісах «зеки» будували залізницю, валили ліс. Один із засланців, композитор, єврей, подарував Чалому італійську скрипку. Він і там організував хор, співали народних пісень. Карапишівський земляк при зустрічі говорив: «Що ти, Чалий, думаєш? Одна нога в могилі, доходяга вже, а скрипки не кидаєш!» . На це Дмитро Євдокимович відповів: «Я ще повернуся додому». Але після 10 років таборів його не відпустили, а залишили ще на 2 роки на поселенні. Працював у радгоспі, створив городню бригаду, навчив вирощувати цибулю, петрушку, капусту. В Сибіру це була тяжка праця, побудував теплицю, де росли огірки і помідори. Христина Іванівна їздила провідати чоловіка. Коли минув строк, йому так і оголосили: «Чалий, вам строк минув, лишайтеся у нас». Але Дмитро Євдокимович відповів: «До рідної землі тягне».

Через 12 років з'явився Дмитро Євдокимович у рідній Саварці, зайшов зразу ж до сестри Улити, яка сама виховувала четверо дітей і бідувала.

Чалому дозволили викладати співи в школі, він вів музичний гурток, духовий оркестр. Художня самодіяльність завжди була найкращою на весь район. Діти ходили в Саварку з багатьох сіл. Дмитро Євдокимович заміняв всіх учителів, якщо була потреба, був безвідмовним. А так як підірвав здоров'я, то часто їздив на курорти. З Кавказу привозив мішок фруктів і мішок книг. Фруктами пригощав учителів, знайомих. В сільському музеї зберігається фото Дмитра Чалого в рамочці з морських камінців, привезених з відпочинку.

У 1963 році,на 70-му році життя Дмитро Євдокимович Чалий помер у Жовтневій лікарні м.Києва, де йому зробили операцію на сечовому міхурі. Похований на саварському цвинтарі під тополями, поряд - Христина Іванівна, яка померла через 20 років, з іншого боку - могила Іщенко Марії. Могили доглядають школярі. Спасибі, що шанують пам'ять вчителя своїх дідів і бабусь…

ДИБИНЕЦЬКА КЕРАМІКА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Коваленко Варвара, вихованка гуртка «Літературне краєзнавство» Богуславського районного центру дитячої та юнацької творчості
Керівник: **Лаговська Тетяна Іванівна**, керівник гуртка «Літературне краєзнавство» Богуславського ЦДЮТ

Є скарби, заховані глибоко в землю, є розташовані на поверхні, що передаються з покоління в покоління, чаруючи людську душу. До таких скарбів належать: пам'ять роду, його звичаї, традиції, мамина пісня, батьківська хата, бабусина вишивка, дідусева казка – вся наша родовідна пам'ять, наші символи, наша історія.

Мене втішає те, що у моєму оточенні є ті, кому не байдуже, як далі будуть зберігатися і примножуватися наші прадавні традиції та звичаї, зокрема такі: у радості і в біді не залишатись байдужими, виливати свою душу, свій настрій на білому полотні – на рушнику, вишиванці, скатертині; виплескувати почуття радості, смутку,

гумору, любові в милозвучних українських народних піснях; зберігати і примножувати те, що ми називаємо оберегами, символами добробуту й злагоди.

Протягом багатьох століть в культурі України вагоме місце займає керамічне мистецтво – народний промисел, який вийшов за межі звичайного ремесла і значно збагатив скарбницю духовно-художніх цінностей українського народу. Серед найвідоміших гончарних осередків України - село Дибинці Богуславського району Київської області заслужено мало славу гончарної столиці Наддніпрянщини. Однією із характерних ознак дибинецької кераміки є те, що підполивними розписами декорувався не лише столовий посуд, аксесуари та маргінальні групи виробів, а й суто ужиткові речі (горщики, великі макітри, слоїки тощо).

Дослідники відзначають відчутний вплив українського бароко на стиль дибинецьких контурних розписів. Найяскравіше це проявляється у поєднанні та розміщенні на посудині геометричних та рослинних елементів , вінця найчастіше оздоблені «кривулькою», або мотивом «гребінці», тобто вертикальних рисок двох-трьох кольорів, які утворюють «висячі» трикутники. Деякі елементи орнаментики у місцевих розписах мають глибоку історію і далеке походження. Зокрема, використання мотиву «гребінці» має спільне коріння з іспанською майолікою, а розпис на білому тлі перегукується з іспанським фаянсом. Цілком ймовірно, дані елементи декору потрапили у місцеву традицію завдяки торгівельним або цеховим зв'язкам, що свідчить про бажання українських, зокрема і дибинецьких гончарів, ще з давніх часів впроваджувати європейські тенденції у декоративно-ужитковому мистецтві.

Технологія виробництва, добування та обробка глини, побудова горна у Дибинцях були типовими для Наддніпрянщини. В селі існував розподіл за спеціалізаціями: були люди, які в кількаметрових шахтах добували глину і продавали її гончарям, жінки найчастіше «крайкували» та розписували посуд (так звані «малювальниці»), діти з гончарних сімей переплавляли свинець для поливи, могли виготовляти ангоби, допомагали збирати дрова та топити горна у час випалу, для реалізації товару могли використовуватись послуги «скупників». Найбільш багаті гончарі могли наймати працівників для виконання робіт, пов'язаних з виробництвом.

Окрім сільського гончарства у досліджуваній місцевості було і фабричне виробництво. З 1807 по 1809 рік графом Ксаверієм Браницьким у Дибинцях було збудовано фаянсову фабрику, яка за різними даними проіснувала до 1828 р. (або до 1840-х). Управління нею здійснювала дружина Ксаверія Олександра Енгельгардт. На фабриці працювало 105 безземельних селян і один вільний – модельник Григорій Новицький, попереднім місцем роботи якого була Києво-Межигірська фаянсова фабрика. Після пожежі на останній Дибинецьке виробництво намагалось посісти передове місце у виготовленні фаянсу для Лівобережжя.

Достеменно атрибутованих виробів дибинецьких майстрів XIX ст. лишилось досить небагато, більшість із них датують кінцем XIX-початком XX ст.

У воєнні та повоєнні роки промисел в Дибинцях невпинно почав згасати, у 60-х рр. XX ст. виготовляли мальований посуд менше десяти майстрів, інші ж гончарі перейшли на теракотовий ужитковий посуд та виготовлення димарів. Останнім майстром, який брав участь у ярмарках та поповнював музейні колекції кераміки, був Михайло Тарасенко, що працював до 90-х рр. XX ст.

Проте, наразі дибинецькі гончарні традиції поступово починають відроджуватися завдяки двом талановитим спадковим майстрам, які проводять заняття з гончарства на базі оздоровчого комплексу «Гончарі» в Дибинцях – Ярославі Спасьоновій та Сергію Тодорчуку. Ці професійні керамісти вивчають особливості

формотворення та декору дибинецького посуду і відтворюють традиційні місцеві мотиви у своїх роботах, чому також навчають своїх учнів.

Зрозуміло, що основний «інструмент» гончара – його руки. Це завдяки доторкам пальців майстра звичайна глина перетворюється на художній виріб. Можна сказати, глиняні вироби зберігають тепло людських рук, і в цьому їхня головна особливість.

Наша Земля багата глиною. Вона є всюди…біла, рожева, блакитна, чорна, зелена. В давні часи людина ліпила з глини богів для себе, прикраси та іграшки для дітей. Фарбували нею шкіру, робили посуд, обмазували хати, замазували тріщини в корі плодових дерев, рани собі і домашнім тваринам. За старих часів дочки гончарів вважалися найкрасивішими за інших дівчат. І не дивно, адже вони з дитинства вовтузилися з глиною! М'яли її руками і ногами, щоб допомогти батькові, а в результаті розвивали м'язи, зв'язки, укріплювали суглоби і чистили шкіру.

Тож древня дибинецька земля чекає на Вас. Приїжджайте, зануртесь у глиняне диво – виготовлення миски, чашки, іграшки-свищика, а можливо, давнього водолія чи химери своєї душі.

КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ ЯК ПЕРШИЙ КРОК ДО ВІДНОВЛЕНН НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Шляхетко Єлизавета, вихованка гуртка „Юні туристи-краєзнавці" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Кріт Юлія Анатоліївна, керівник гуртка Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Україна нині стоїть перед вибором свого майбутнього розвитку та пошуку шляхів виходу з кризи. Безумовно, подальший успішний розвиток нашої держави можливий лише за наявності сильного лідера, який об'єднає всю націю навколо себе та своєї політики. Важливим для побудови майбутньої успішної держави є розвиток релігії, освіти та культури, які стануть тією основою, яка генерує нове покоління свідомих українців. Тому актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб охарактеризувати гетьмана Івана Мазепу як державного діяча, який велику увагу приділяв релігії, освіті та культурі, щоб згуртувати навколо себе більшу частину проукраїнських сил та створити умови для здобуття незалежності в майбутньому.

Як державний діяч, гетьман Іван Мазепа обрав пріоритетом своєї діяльності поширення православної духовності і культури на всіх теренах України, в тому числі й на тих, які не підлягали його гетьманській владі. Незадовго до вручення Мазепі гетьманської держави Самойлович погодився на підпорядкування самостійної Української Православної Церкви, визнаної ще за часів Володимира Святого Візантією та Вселенським Патріархом, Московському патріархатові. Наслідки цього непатріотичного та антидуховного кроку Самойловича ми добре відчуваємо й зараз.

У мріях староукраїнської еліти оновлення вітчизни Русі-України мало починатися з відродження Києва – „другого Єрусалима", який мислився як величезний храм, вівтарем якого є Свята Софія. Так, гетьман надав Київському Софійському монастиреві село Комарівку Ніжинського полку. Його „тяглие и посполитие люде" мали відбувати повинність і заробляти кошти для відродження святині. Значні маєтності були надані Київському Кирилівському монастирю, який отримав згідно з універсалом від 26 червня 1692 р. озера Жировку, Затон, Дожиравки, Домаху, Чучинку, Піщану і Подбусне [6, 163].

Більшість церковних споруд будувалась під патронатом самого гетьмана та його соратників. Прикметною особливістю його правління стала домінація практики мурування храмів. Дерев'яні церкви швидко руйнувалися, часто згорали під час пожеж, були недовговічними. Тому поліпшення фінансового стану монастирів сприяло будівництву надійніших кам'яних соборів, церков, які б служили і майбутнім поколінням [5, 25].

Велику увагу гетьман приділяв комплексу споруд Софійського монастиря, де знаходилася резиденція київського митрополита В. Ясинського, яка мала жалюгідний вигляд. Значні роботи щодо відродження обителі було проведено в основному в 1690-х роках. Це є підтвердженням того, що І. Мазепа дбав передусім про відновлення головного собору України. Адже у східнохристиянському світі кафедральні Софійські храми ототожнювалися з символами незалежної держави. Пожежа 1697 р. завдала чимало шкоди дерев'яним будовам Софійському собору. Завдяки допомозі гетьмана Софійський собор був відреставрований, з північного та південного боку до нього були прибудовані вівтарі Богословський, Богоявленський, Страсний та Воскресенський, зведені чотири нові куполи. Крім того, верхи двох веж набули форм куполів, у самих спорудах були розміщені вівтарі Преображення Господнього, Вознесіння Господнього.

У першій половині 1690-х років поряд з відновленням величі Софійської обителі в Києві під пильною увагою І. Мазепи були ще два важливих будівництва – Богоявленського та Миколаївського соборів. На прохання І. Мазепи, який фінансував новобудови, було відправлено з Москви 80 мулярів та 100 „работных людей" [5, 130].

Богоявленський собор вийшов п'ятибанний, тринавовий, шестистовпний, триапсидний. Ця велична церковна споруда загальним виглядом нагадувала банясті західноєвропейські базиліки. У подібному ж дусі виконане московськими мулярами під керівництвом Й. Старцева будівництво Микільського собору. Якщо Богоявленський собор був украй необхідний для повноцінного функціонування Києво-Могилянської колегії, де саме з 1689 р. почали читати курс богослов'я, то будівництво Микільського викликане ідеєю започаткувати фактично новітньої обителі.

У роки правління І. Мазепи також суттєво реконструйовано Михайлівський Золотоверхий монастир. До нього у 1688-1690 рр. було прибудовано з північнго боку мурований вівтар св. Варвари. Гетьман подарував обителі у 1699-1701 рр. срібну 32-кілограмову раку св. Варвари, красиво оформлену фруктовими гірляндами та букетами. У 1690-1695 рр. у Михайлівському Золотоверхому соборі з'являються ще дві нові бані – над жертовником та дияконником, головна ж баня стає двоярусною [4, 138].

Іван Мазепа – один із найосвіченіших людей свого часу. Тому природною є його опіка освітою. І. Мазепа сприяв відкриттю Києво-Могилянської Академії. У 1693 році, ректор колегії Йосиф Крокowський за посередництвом митрополита й гетьмана просив „жалуваної грамоти на удержання прежніх шкіл… та на мирне навчання в них дітей російських жителів і всяких православної віри ревнителів…". У відповідь на це прохання царі Іван і Петро своєю грамотою з 21 січня 1694 р. дозволяли в заснованих митрополитом Петром Могилою школах при київському Братському монастирі православним префектам, професорам і вчителям навчати не тільки поетики й риторики, але й філософії та богослов'ї слов'яно-руською, грецькою й латинською мовами, застерігаючи при тому, щоб навчання було в православному дусі. На утримання колегії було визначене постійне царське жалування щорічно по 50 рублів і по 50 чверток жита московської міри. У 1703 р. гетьман подарував школі сад

на київському Подолі. За часів гетьмана Мазепи з військового козацького скарбу йшло щорічно на Академію по 200 карбованців [4, 744].

Турбота гетьмана про становлення української академії сприяла збільшенню у ній кількості студентів. Так, якщо у 1685/86 навчальному році заняття відвідувало 240 студентів, то у 1700 р. їх уже налічувалося майже 2000 чоловік. Розмістити стільки студентів у старих аудиторіях було важко. Тому в кінці 1690-х рр. виникає задум збудувати новий корпус навчального закладу. Проект його зображено на гравюрі І. Щирського (1701).

На жаль, невдовзі великі масштаби будівництва довелося згортати і обмежитися побудовою лише одноповерхового корпусу навчального закладу. Заходи І. Мазепи щодо кардинального поліпшення матеріального становища академії, постійна увага гетьмана до питань життя вищого освітнього закладу сприяли залученню у стіни останнього передової професури, активізації наукових досліджень, написання підручників, збільшенню фондів бібліотеки. В останній у кінці XVII ст. вже налічувалось майже 3,5 тисячі книжок. За великі заслуги гетьмана в розбудові-становленні академії у її стінах виникла ідея називатися з 1704 р. „Academia Mohilo-Mazepiana" [5, 121].

Гетьман надавав великого значення і розвитку освітньої справи у полках Гетьманщини. Очевидно, церковно-парафіяльні школи діяли при церквах, як, наприклад, при храмі Миколи Доброго на київському Подолі (згадується у 1691 р.) та при соборі св. Трійці у Погарі (1690 р.). У 1689 р. до Чернігова була переведена слов'яно-латинська школа з Новгорода-Сіверського. У середині 1690-х рр. виник задум створити на її базі колегіум. Чітка позиція І. Мазепи щодо освіти сприяла розширенню мережі освітніх установ в Україні, зміцненню їхньої матеріальної бази, становленню вищих навчальних закладів.

Піклуючись про книговидавництво, гетьман побудував папірню для чернігівської кафедри, що постачала папір для тогочасних видань. При Києво-Печерській лаврі працювала друкарня. За час його гетьмана побачили друком світ більше 20 церковних та світських книг. До рук книголюба І. Мазепи у кінці XVII ст. потрапила безцінна духовна пам'ятка українського народу – Пересопницьке Євангеліє, яке у квітні 1701 року він передав у збудований гетьманським коштом у Переяславі кафедральний собор. Бібліотека гетьмана щороку поповнювалася виданими у Чернігові, Києві та інших місцях книгами. Про неї із захопленням згадує Пилип Орлик: „Незабутня для мене й досі величезна бібліотека небіжчика Мазепи. Дорогоцінні оправи з гетьманським гербом, найкращі київські видання, німецькі й латинські інкунабули, багатоілюстровані стародавні рукописи! Не без зітхання згадую в теперішній моїй мізерії всі ці книжкові багатства, рівних яким не було в Україні". Коли посол Франції Жан де Балюз у 1704 р. відвідав гетьманську резиденцію, то був вражений не тільки тим, що з німцями-лікарями гетьман розмовляв німецькою мовою, з італійськими майстрами – італійською, а з ним – польською та латиною. „Він показував мені свою збірку зброї, одну з найкращих, що я бачив у житті, – а також добірну бібліотеку, де на кожному кроці видно латинські книжки" [2, 139].

Завдяки меценатству гетьмана в Україні розквітло образотворче мистецтво. Визначився своєрідний стиль – мазепинське, або козацьке, бароко. Де з'являлася споруда, там працювали художники чи різблярі, щоб увічнити пам'ять про славні діяння власника будівлі у картинах, гербах, а нерідко й у гравюрах. Церквам потрібні були іконостаси, полотна на релігійну тематику та інші витвори мистецтва. Але чи не найдужче позначився стиль мазепинського бароко на різбленні, яке також перейшло від обробки дерева до карбування на металі. Сама графіка набула символічного й

алегоричного змісту, схиляючись за формою до пишних композицій з використанням численних фігур, емблем, знаків і аж надто багатої орнаментації. Серед українських майстрів відомими стали В. Січинський, Олександр і Леонтій Тарасевичі, І. Мігура, Д. Поляновський, І. Щурський. [1, 93].

Отже, І. Мазепа вважав основою для подальшого відновлення незалежності та соборності української державності православ'я, яке, на його думку, мало консолідувати суспільство в боротьбі за визволення. Тому він всіма засобами підтримував церковне життя Гетьманщини, суперечачи іноді навіть з Московським патріархом. Будівництво великої кількості церков, соборів та монастирів сприяло розквіту різних галузей культури: архітектури, різблярства, мистецтва, літератури та ін. Окремим напрямком діяльності гетьмана стала опіка освітою. Як людина високоосвічена, гетьман всіляко підтримував Києво-Могилянську академію як осередок освіти Гетьманщини, не забуваючи при цьому й про освіту в окремих полках. Таким чином, політика гетьмана в галузі культури, освіти та релігії дає підстави стверджувати, що вона була спрямована далеко в майбутнє на перспективу.

РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ УКРАЇНИ НА МОСКОВІЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ДОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Степаненко Вікторія, вихованка гуртка „Юні туристи" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, учениця Степанківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради

Кріт Сергій Юрійович, керівник гуртка Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, вчитель Степанківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради

З плином часу Московській державі дедалі складніше було відмежовуватися від ідей, що виникали та формувалися в західноєвропейських країнах. Найпростішим шляхом проникнення до Московії досягнень європейської культури був шлях через Україну. У другій половині XVII ст. Україна стає своєрідним мостом між Москвою і Західною Європою, посередницею між двома культурами – європейською і московською. Отже актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати культурно-релігійний вплив української культури на подальший розвиток Московії.

У зазначений період науковий, культурний, богословський і літературний потенціали України були чи не найвищими серед країн православного світу. Цьому сприяло багато політичних і цивілізаційних чинників попередніх століть, зокрема невдача Флорентійської унії (1439 р.) та падіння у 1453 р. Константинополя, завойованого турками, що привело до ослаблення візантійських впливів на українських землях. Натомість потужнішими ставали впливи європейського права, науки, мистецтва, релігії тощо.

Об'єднання Литви і Русі з Польщею в один політичний організм, завершене Люблінською унією (1569 р.), та Берестейська унія (1596 р.), посиливши наступ католицизму на українські землі, викликали релігійну полеміку, яка спонукала православних озброїтися знаннями та освітою, що піднесло б престиж православ'я на противагу католицькій науці. Ці події започаткували, розвивали і поглиблювали чимало процесів і тенденцій у сфері духовної культури. Національний культурно-освітній рух на українських землях, що знайшов відображення у створенні великої мережі шкіл, організації наукової і літературної роботи, відкритті друкарень та розвитку видавничої справи, мав велике значення для подальшого світоглядно-

культурного поступу України. У цей період виникають та набувають авторитету академії в Острозі (заснована 1577 р.), Замості (1593 р.), а згодом Києво-Могилянська академія (1632 р.).

Українська культура, розвиваючись на тлі жорстоких конфесійних конфліктів, зіткненні релігійних і культурних традицій, синтезувала здобутки візантійсько-давньоруської духовності з трансформованими на вітчизняному ґрунті запозиченими інокультурними елементами духовного життя. Відкрита для європейського Заходу, вона все ж була „позначена яскраво вираженою самосвідомістю та яскравими національними особливостями". Як зазначає італійський вчений С. Грачотті, „вільний вибір Заходу не є денаціоналізуючим: українець не стає римо-католиком і не стає поляком тоді, коли робить вибір на користь латинсько-західної культур".

Під час перебування на російському престолі царя Олексія Михайловича культурні впливи виявилися насамперед у літературі та мистецтві. Ще більш відчутними вони стали за Федора Олексійовича. Як зазначали сучасники, в країні „почався політес з маніру польського" (польським називали все українське). Великий авторитет у Москві здобули українські вчені, до яких москвичі стали звертатися за допомогою ще на початку XVII ст. Про це свідчили листування київського митрополита І. Борецького з московським царем та поїздка до Москви у 1624 р. вченого П. Беринди. З плином часу, як зазначає академік А. Пипін, зв'язки Москви з „південним заходом ... ставали необхідніше; власних сил явно не вистачало... До половини XVII ст. в Москві стало нарешті зрозуміло, що для книжкової справи потрібні справжні вчені люди: у себе вдома таких людей не було; їх стали викликати з Києва".

У 1649 р. цар Олексій Михайлович просив київського митрополита О. Колосова відрядити до Москви знавців грецької та латинської мов. У відповідь на це прохання митрополит послав київських вчених Арсенія Сатановського та Єпифанія Славинецького, а згодом Дамаскина Птицького для перекладу Біблії з грецької мови на слов'янську.

Текстологічна робота київських книжників щодо опрацювання конфесійних текстів зводилася до їх порівняння із давніми слов'янськими, а також із грецькими оригіналами та українськими виданнями. В результаті у 1663 р. в Москві було видано Біблію, яку можна вважати своєрідною копією Острозької Біблії, виданої в Україні 1581 р., оскільки в ній є значна кількість українських мовних елементів. Велика частина московської конфесійної літератури була виправлена за київськими зразками, здобувши українське семантичне забарвлення.

Українська релігійна книжка була досить популярною у XVI – XVIII ст. у Московській державі. Загальна кількість таких книг становила близько 2/3 всіх слов'янських книг Московщини. Їх офіційно використовували в російських єпархіях. Відомими у Московській державі були праці українських церковних діячів Л. Барановича („Меч Духовный"), І. Галятовського („Месія Праведный", „Небо Новое", „Ключ Разумения"), Д. Ростовського („Руно Орошенное"), С. Яворського („Камень Веры"), С. Полоцького („Псалтырь Рифмотворная").

Українська релігійна книжка різними шляхами потрапляла на територію Московської держави. Наприклад, у 1688 р. до Москви прибули священики А. Заруцький і Д. Туптало з своїми творами, які зони мали намір подарувати. У 1692 р. ієромонах Батуринського Крупецького монастиря М. Оснецький надіслав московському патріархові зібрані ним праці Є. Сиріна разом із збірником „Беседы ап. Павла на 14 посланий". А в 1698 р. Києво-Печерська лавра надіслала патріарху

московському „Псалтир". Українські книги користувалися попитом під час спеціальних розпродаж у Москві, які організовував московський уряд. Розповсюдженню і популяризації української книжки сприяло і те, що вона друкувалася в друкарнях Московської держави. Зокрема, в заснованій приблизно в 1655 – 1656 рр. друкарні Іверського монастиря побачили світ Часослови (1657, 1658 рр.). Наприкінці 1678 р. відкрив друкарню С Полоцький, в якій опубліковано ряд праць, серед яких – „Буквар" (1679 р.) і „Псалтырь рифмованая"(1680 р.).

Загалом українська релігійна книжка відігравала важливу роль у суспільному житті Москви. Вона сприяла поширенню української богословської науки, стаючи постійним популяризатором української культури взагалі. Богослови, яких запрошували для співпраці до Москви, займалися й педагогічною діяльністю. Українська система церковної освіти й школознавства стала зразком для московської. Причому основну роль у цій справі відіграли українські вчені-монахи, запрошені з цією метою московським урядом.

І все ж необхідність зростання ролі київської науки у Московській державі стає дедалі відчутнішою. Цікавим щодо цього, на наш погляд, є анонімний лист, одержаний О. Меншиковим, в якому констатувалося, що у Києві та інших українських містах і селах при церквах були засновані початкові школи для дітей. У них знаходили притулок і бідні люди. У листі говорилося про необхідність заснування і в Московській державі таких шкіл, для чого слід підготувати вчительські кадри народу таїнства віри.

Вплив української освіти відчувався і в московських школах. Так, книгами, за якими у XVIII ст. вивчали Закон Божий, були українські катехизиси („Діалогизм" та „Сокращенное христіанское учение" Ф. Прокоповича і „Православное исповедание веры" П. Могили). Московська граматика 1721 р. була майже дослівним передруком граматики М. Смотрицького 1619 р. Складена Г. Лопатинським „Повна Система" богословських наук протягом тривалого часу була обов'язковим підручником у Московській Слов'яно-Греко-Латинській академії.

Значного поширення у Московській державі набуває й українське драматичне мистецтво, репрезентоване, зокрема, шкільними виставами. Спеціально для навчання комедійній справі у 1675 р. до Москви приїжджає викладач Києво-Могилянської академії С. Чижинський.

Стає відомою у Московській державі і українська риторична проповідь, яка у бароковому стилі досягла вершин свого розвитку у XVII ст. Про це, зокрема, свідчить вихід у світ першого в Україні підручника гомілетики І.Галятовського „Наука або способ зложеня казаня" (1659, 1663, 1665 рр.). В ньому автор, прагнучи осмислити специфіку вітчизняної оповідної манери у взаємозв'язку із загальноприйнятими риторичними нормами, зробив спробу застосувати методику латинських риторик до українського матеріалу.

Чималий вплив справили українці на формування культурного рівня московських монастирів, перебуваючи там тривалий час наставниками архімандритами, ігуменами. Переходи українських монахів у московські монастирі були досить частими ще у другій половині XVII ст. Вже тоді відзначається київський характер Воскресенського монастиря (поблизу Москви) та Савина монастиря в Москві. Як свідчить запис чиновника Московського Успенського собору, 27 липня 1656 р. в жіночому монастирі співали „всенощную" стариці-киянки, зокрема по-клівському „великое славословиє".

Перебували українці і на дипломатичних посадах, зокрема служили в російських закордонних посольствах у Лондоні, Варшаві, Дрездені, Відні,

Константинополі, Пекіні та ін. Документація Києво-Могилянської академії свідчить про те, що випускників запрошували на ці посади. Її вихованці працювали також перекладачами у різних установах Росії. Це не дивно, адже філологічна ерудиція, започаткована гуманістами Відродження, всіляко культивувалася у стінах Києво-Могилянської академії і з часом стала тут звичайним явищем.

Отже, діяльність українських діячів на культурно-релігійний розвиток Московії мала позитивний наслідок для останньої. Вже А. Брікнер зазначав, що Україна своїм впливом європеїзувала Москву. Російський дослідник П. Мілюков писав про упереджене ставлення до українців в Росії, зазначаючи, що „киевское влияние проникло всюду".

АРХІТЕКТУРА І САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО КОСІВЩИНИ

Лович Андрій, учень 9 – го класу Вигодського ліцею, вихованець гуртка «Етнографічне краєзнавство» Долинської філії ОДЦТКУМ
Керівник: **Штень Тетяна Олександрівна,** вчитель трудового навчання, керівник гуртка «Етнографічне краєзнавство»

Ми – державний народ. І від нас усіх залежить, якою буде наша місія у започаткуванні нових духовних цінностей світової цивілізації. Та без глибокого і систематичного пізнання народної духовної і матеріально-побутової культури неможливо формувати нові цінності орієнтації в умовах державної незалежності. Тому ця робота засвідчує, який великий духовний і морально-етичний потенціал української культури, яка багатюща енерготворча субстанція національних базових цінностей, які величезні можливості криються тут для творення інституційних форм модернізації культури, механізмів реагування на духовні запити сучасної молоді.

Зміцнення Української держави немислиме без формування духовної незалежності суспільства, а духовна незалежність передбачає наявність нової системи комунікацій, механізмів оперативної трансляції нових культурних явищ і традицій власному суспільству і міжнародному культурному співтовариству.

Ми, українці, володіємо колосальним духовним і моральним потенціалом, який зосереджено в українській традиційній культурі. Наш громадянський обов'язок – задіяти цей потенціал у державності, у формуванні національної самосвідомості громадян нової України!

Пам'ятки архітектури залишені нам творцями минулих епох, становлять вагому частину багатої культурної спадщини України. Вони свідки життя народу і розвитку його національної культури, відіграють важливу роль у пізнанні історії, вихованні почуття патріотизму і відданості своїй землі.

Тому зберігши церкву, капличку, хрест ми збережемо не тільки пам'ятки майстерності, але й свою національну пам'ять. Це звичайно вимагає постійної уваги, адже бережливе ставлення вимагає усе: стародавні будівлі, іконографії, документ імена та могили. При всіх труднощах треба знати й цінувати працю батьків та пращурів. Кожна доба, кожне покоління по-своєму оцінює історико-архітектурну спадщину, знаходячи відповіді саме на ті питання, які постають перед суспільством, відкриваючи в ньому нові грані, ще не пізнані та належно не оцінені. Характерно, що з розширенням, досліджень пам'яток архітектури, урахуванням їх регіональних особливостей, стильових характеристик та інших факторів усе чіткіше вирізняються риси архітектури українського народу як однієї з важливих частин його культури. Пам'ятки історії й архітектури України – це невід'ємна частина світової культури.

Виплекані упродовж віків талановитими народними майстрами-будівничими українські дерев'яні храми досягли цілісної архітектурно-мистецької досконалості.

Унікальність, неперевершеність і відсутність аналогів в інших народів ставить українське церковне будівництво на рівень найвищих світових мистецьких досягнень.

Дерев'яні церкви України мають певні регіональні відмінності, що й дає підстави виокремити окремі школи, які ґрунтувалися на місцевих традиціях та мистецькій специфіці їх розвитку. Храми будували місцеві майстри, які, засвоївши навики дідів і батьків, передавали своє уміння синам, учням та членам будівельного гурту чи артілі.

Саме спорудження храму згодом переросло в справжнє дійство. Тому художники й теслярі втілили високі мистецькі уподобання народу у живописі та різьбі.

Ведення наукових досліджень – це також певна справа зберегти культуру, донести її до людей. Зберегти зв'язок з минулим ми будемо мати майбутнє. Це є одним із завдань, які переслідує ця робота.

Мета даної експедиції – вивчити та дослідити конструкцію та форми сакральної архітектурної спадщини Гуцульщини, як окремої відмінності групи храмових будівель, що має свої відмінності і водночас перебуває в синтезі з іншими групами.

ПИСАНКА – ДУХОВНИЙ СИМВОЛ БОРИСПІЛЬЩИНИ

Маценко Максим, учень 11-А класу Бориспільського НВК «СШ І-ІІІ ст. – ЗОШ І-ІІІ ст.» імені Костянтина Могилка
Науковий керівник: **Томенко Лариса Олексіївна**, вчитель історії Бориспільського НВК «СШ І-ІІІ ст. – ЗОШ І-ІІІ ст.» імені Костянтина Могилка

В кожного народу є свої символи. Вони виражають його світогляд і душу. Таким символом в українців є писанка. Багато віків випромінює вона світло й красу, величний лет думки і духовний досвід, доносячи до нас знання, світогляд і віру предків. Писанка на Бориспільщині була століттями пов'язана зі святом Христового Воскресіння, в дійсності ж постала в сивій давнині як частина язичницької релігії, в основі якої був культ сонця.

Поступово занепадають осередки цього виду мистецтва. Серед майстрів – писанкарів переважають люди похилого віку, для навчання ж молоді виникає нагальна потреба в школах писанкарства. Тому тема відродження цього мистецтва так **актуальна сьогодні.**

Мета роботи, завдання: Необхідно дослідити стан вивчення писанки в українські історіографії. Через символіку орнаментику писанки, її роль в побуті та духовній культурі Бориспільщини, розкрити особливості як символу духовного розвитку нашого регіону, систематизувати матеріали та зробити аналіз розвитку цього визначного явища в культурі Бориспільського регіону. **Предмет дослідження:** вивчення символіки та орнаментики писанки, її значення в духовному розвитку Бориспільщини.

Об'єкт дослідження: писанка в різні історичні періоди Бориспільщини. **Метод дослідження : це** метод аналізу, метод порівняння або перехресний метод, а також – формально-логічний метод. Базою для написання доповіді стали літературі джерела, фондові колекції музеїв, матеріали конференції, участь у гуртку писанкарства. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від появи писанки за археологічними культурами по сьогодні.

Гіпотеза: у роботі зосереджено увагу на функціональності писанки і особливо на символічності її орнаменту - незнищенного знакового коду нації та пралюдства, що становить надзвичайну цінність для науки та культури, і доводить існування української нації ще з давніх часів.

Висновок. Історія походження писанок на Бориспільщині сягає у сиву давнину і була пов'язана з поганським культом прославлення вічного закону весняного пробудження всього живого на землі. Коли прийшло християнство, язичницьке свято весни злилося з Великоднем, а писання писанок стало частиною великодніх свят. На писанках безліч всяких орнаментів. Все це виразно свідчить про високий рівень мистецтва нашого регіону. Звичай писати писанки був поширений по всьому Бориспільському району та у самому місті. Відродження цього мистецтва, глибоке пізнання його і відтворення – ось головні завдання, які необхідно виконати.

БЕЗМЕЖЖЯ ДУШІ, РОЗУМУ Й ТАЛАНТУ

Мишаченко Лілія, учениця 10 класу Великобудищанської спеціалізованої школи І – ІІІ ступенів Гадяцької районної ради Полтавської області
Керівник: **Козороз Наталія Іванівна**, Великобудищанська спеціалізована школа І – ІІІ ступенів Гадяцької районної ради Полтавської області, заступник директора ЗЗСО, учитель-методист

У бібліографічному покажчику «Професор Микола Степаненко» (серія «Науковці університету»), виданому до 100-ліття Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та з нагоди 55-ліття від дня народження вченого, а 14 жовтня 2018 року відсвяткував своє 60-річчя, його колегами, маємо на увазі доктора філологічних наук Петра Кононенка, кандидата філологічних наук Світлану Ігнатьєву, доцентів кафедри української мови ПНПУ Світлау Галауру та Світлану Педченко знаходимо, на нашу думку, найвлучніші слова, що характеризують цю особистість: «феномен покликання» [6, с.8], «учений із широким дослідницьким діапазоном» [6, с.31], людина «непересічних знань і наукових набутків» [6, с.32], «сродної праці» [6, с.30], а ми б додали – чудова людина, з безмежжям душі, розуму й таланту, просто відданий син України. Звісно, цей перелік можна продовжувати до нескінченності, позаяк про нього писали багато мовознавців, літературознавців, краєзнавців, словом, відомих людей. Проте учнівських досліджень як таких не було.

Тому ми ставимо за **мету** привернути увагу сучасників до обсяжного й різноманітного спадку Миколи Івановича Степаненка, поповнити інформаційний потік про цю видатну особистість, донести до громадськості, в першу чергу Черкащини, адже в нас на Полтавщині це ім'я добре відоме всім, думку про те, що саме з таких особистостей, наділених діловими якостями, інтелектуальними здібностями у поєднанні з надзвичайною скромністю, природною інтелігентністю, безкорисливістю, складається наша нація, що саме такі індивідуми творять державу і є справжніми патріотами нашої України.

До речі, вчені-лінгвісти Черкащини, зокрема і вашого вишу шанують та поважають нашого «Словопоклонника» [7, с.18.]. Підтвердженням цього були вітальні слова на урочистостях з нагоди 60-річчя сина Полтавської землі, які виголосили Погрібний Ігор Іванович, директор інституту, кандидат філологічних наук; професор Калько Микола Іванович, доктор філологічних наук; професор, доктор філологічних наук Шитик Людмила Володимирівна.

Вважаємо, що **актуальність** розвідки очевидна. Адже в наш час, коли політичні пристрасті випливають на поверхню, коли часто втрачаються кращі людські якості, губиться українське слово, надзвичайно важливо вберегти надбання, створені нацією, уособленням якої і є ця надзвичайно проста і водночас така неординарна постать – Микола Іванович Степаненко.

З огляду на це ми поставили перед собою **завдання** та виокремили головні:

- вивчити житєпис М.І.Степаненка;
- взяти інтерв'ю;
- опрацювати наукову та художню літературу з теми;
- зібрати наукові набутки та створити виставку праць його особисто та про нього «Феномен покликання» з нагоди 60-річчя від дня народження:
- провести літературно-музичну композицію «Людина, педагог, учений, «син землі» - Микола Степаненко» з нагоди 60-річчя від дня народження;
- провести загальношкільну радіопередачу «Із засіву – благословилось», присвячену шістдесятому дню народження «Великого розумника».

Наші матеріали пройшли певну **апробацію:** використані під час проведення першого уроку 2018-2019 н. р., на обласному конкурсі учнівської молоді «Відлуння заповітів земляків» (виступ на тему «Гончаріана Миколи Степаненка»), на якому я як учасниця стала переможцем та номінантом обласної премії імені Володимира Степанюка.

Великоселецьківська земля, що на Оржиччині, подарувала світу, ми б сказали в першу чергу, мовознавчого феномена, позаяк із понад 1900 праць саме лінгвістичній тематиці Микола Іванович присвятив близько 900 наукових набутків, про що ми довідалися з інтерв'ю, взятого напередодні 60-ліття. Серед них нам, гадячанам, дорогі монографії «Патріарх українського мовознавства» (до 100-річчя від дня народження професора Михайла Жовтобрюха) – 2005, «Наукова спадщина Михайла Жовтобрюха» (2007), наукова публікація «Великий зодчий українського мовознавства», позаяк М.А.Жовтобрюх – один із найвидатніших лінгвістів ХХ століття, який народився в с. Ручки Гадяцького району.

Микола Іванович вдало оре лінгвістичний переліг. Недарма Ніна Іваницька, доктор філологічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України стверджує: «Микола Іванович – справжній лицар науки, майстер слова, яскравий представник мовознавчої української еліти, лідер плеяди українських граматистів» [6, С.248]. Та це й недивно, адже ще зі студентських років, навчаючись у Кременчуцькому педагогічному училищі, згодом – Полтавському педінституті, надзвичайно любив мову. Як згадує мій науковий керівник (одногрупниця Миколи Івановича), ніколи не було такого, щоб він чогось не знав. Знання мав ґрунтовні. Любив усі предмети, особливо мову. В інститутську бібліотеку ходив першим, ще навіть коли вона не працювала, а він уже стояв у черзі, щоб взяти той чи інший посібник. Брав участь в різних олімпіадах, конкурсах, конференціях, на яких завжди перемагав. Недарма Світлана Калениківна Богдан, ровесниця Миколи Івановича, учасниця Всеукраїнської олімпіади з української мови і літератури «Студент і науковий прогрес» (Львів, 1981), в якій брав участь і Микола Іванович, – нині також професор, завідувачка кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки називає його «Великим розумником» та згадує: «…Сумнівів, що одним із найперших стане Микола, не було ні в кого з-поміж нас (це було зрозуміло всім після усного етапу, коли його слово просто заворожило аудиторію – глибинністю, переконливістю, неповторністю, зваженістю, гармонійністю і… надзвичайним чаром особливої мелодики голосу…» [7, с.19]

Він інтелектуал не лише мовознавства, а й літературознавства. Прикладом цього є те, що із наукового набутку близько 400 праць пов'язаних з літературою. Степаненко сказав вагоме слово про багатьох українських письменників. Він відзначив роль і місце в історико-літературному процесі таких авторів, як Павло Тичина, Остап Вишня, Петро Панч, Микола Бажан, Василь Симоненко, Борис

Олійник, Ліна Костенко, Григір Тютюнник тощо. Та найсуттєвішим, на нашу думку, є те, що він активний сучасний гончарознавець. Так Олена Кульбабська, доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, 1) іменує свого колегу Миколу Степаненка «*одним із зачинателів Гончаріани*», 2) здійснює загальний, але пильний огляд досліджень Миколи Івановича про Гончара, 3) анонсує *«Листи до Олеся Гончара», які стали новим явищем у царині гончарознавства* [3].

Резюмує професор Віктор Пушкін: «На особливу увагу, – заслуговують літературознавчі праці, присвячені творчості Олеся Гончара» [8], які належать дослідницькому перу Миколи Івановича.

М. І. Степаненка як гончарознавця високо поціновує дружина Олеся Терентійовича – **Валентина Данилівна Гончар**, із якою Микола Іванович підтримує тісні й дружні зв'язки.

На своєчасності досліджень полтавця-мовознавця, на його актуальності, адже відкривають читачеві «багато нових, невідомих сторінок життєвої та творчої біографії письменника» [2, с.130] О. Гончара, наголошує багато вчених.

«Духовний посил Гончара», який уклав М.Степаненко за матеріалами «Щоденників», являє собою збірку афористичних перлин Олеся Терентійовича, яка подана у тематичних групах: «Аморальність», «Влада», «Етнопам'ять», «Життя», «Історія», «Література як Мистецтво. Літературознавство», «Любов» та інші. «Посил» цей сприймають моральним кодексом, передусім, молодь, який вчить її бути духовно багатою, правдивою, щирою, розумною і є духовним орієнтиром для всіх українців. Звичайно, перелік праць щодо літературознавства можна продовжувати і продовжувати, і з кожною новою книгою розкривається безмежна широчінь таланту й душі нашого земляка, сучасного вченого.

В особистості Миколи Івановича воєдино злились різні грані. Не можна не згадати за краєзнавчі набутки. Посилений інтерес до крайового матеріалу виправданий і зрозумілий, бо власне він і презентує історико-культурне надбання у європейську та світову спільноти. Краєзнавство допомагає у формуванні справжньої людини, патріота. А нашому регіону є чим пишатися! Тому «Літературно-мистецька Полтавщина: довідник», «Літературні музеї Полтавщини: навчальний посібник» та ін. є цінними надбаннями історичного, літературного, культурологічного краєзнавства тощо. Автор стає цікавим екскурсоводом, розповідаючи нам невідомі сторінки літературної Полтавщини. Книга ця – невичерпне джерело про «світочів духу», котрим присвячені музеї, про самовідданих «хранителів їхньої спадщини» - працівників музеїв, з якими автор веде діалоги, - Євгенією Сторохою (музей І.П.Котляревського), Валентиною Шемчук (музей Панаса Мирного), Тетяною Гринь (Чорнухинський літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди) та іншими.

Слово академіка вищої школи Степаненка звучить скрізь: на радіо й телебаченні, на зустрічах з краєзнавцями й освітянами. Воно - в монографіях, підручниках, посібниках, словниках, рецензіях, статтях.

А який це прекрасний письменник! Читаєш художні надбання Миколи Селецького (під таким псевдонімом часто веде свої роздуми вголос і про себе Микола Степаненко) і воістину переконуєшся: у його стилі - відгомін неперевершеного Олександра Довженка зі своєю зачарованою Десною, Бориса Олійника з тільки-но властивою йому парубоцькою баладою, Григора Тютюнника із багатоплідною зав'яззю чудових творів, незабутнього Олеся Гончара з тронкою, яка постійно дзвенить і кличе до все нових і нових звершень. Процитуємо для прикладу хоча б таке: «Завмерло в мені навсякчас: «Та прийде весна, та будуть соловейки щебетати, а

зозулі кувати, а я ж буду своїх дочечок в гості виглядати…» Як зараз бачу мою зморену і залюблену бабусю Явдоху, яка, присівши край полу, давала волю своїм почуттям. На неї нахлинули непрошені спогади, гіркі й пекучі, про той страшний тридцять третій, що відібрав у неї двох донечок: восьмилітню Марусю й семилітню Олену. Знала вона, що відлетять від неї дівчатка, бо бачила віщий сон: прийшов сивий дід з бородою – казала, що це Бог, - і забрав у неї два мішки зі збіжжям із п'ятьох, які стояли на покуті. Сон і направду виявився пророчим; той сивий дід прийде до неї ще в сорок третьому, забере ще один мішок – відлетить у засвіти її дорогенький п'ятнадцятилітній Миколка, який розряджатиме снаряд і від якого лишаться праворуч – руки, ліворуч – ноги, стане жертвою війни. А потім суворий дід привидиться ще раз, уже в сімдесят першому році, і забере ще одну, п'ятдесятилітню донечку Соню. Доживатиме бабуня віку з моєю мамою…» [9, с.98]

Усе своє життя Микола Степаненко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, академік, очільник Полтавського національного педагогічного університету, заслужений діяч науки та техніки України, член Спілки журналістів України, Член Спілки письменників України, лауреат багатьох премій присвячує науковому різнобарв'ю. Як зізнається автор у своєрідному підсумку багаторічної плідної роботи «Із засіву – благословилось», виданого напередодні 60-ліття – у зеніті злету, таланту, успіху і визнання, кожна праця із загального річища по-своєму дорога, адже в ній - «жмуток енергії, частка душі й серця», якими послуговуються філологогічна спільнота, краєзнавці, вчителі, передусім люди творчі, засібно ті, хто пов'язав свою долю зі словом. А це і є – «найщиріша радість, найвище визнання» [10, с.48].

М.І.Степаненко був, є і буде ревним ангелом-охоронцем усього українського, а основне – найціннішого – осердя української нації – рідної мови.

Нашому землякові належить почесне місце в сучасному історико-культурному житті, у державотворчих процесах України, бо для нього національна справа – основа життя.

Микола Степаненко має величезний творчий, інтелектуальний організаторський потенціали та дивовижну працездатність.

Над усе любить він Україну. Україною живе. І сам є органічною частиною українського світу, української єдиної родини. Будьмо вдячні йому за це і за те, що своєю багатогранною діяльністю впливає на розвиток і становлення української держави, здійснює вагомий внесок у розбудову національної науки, освіти, культури, мистецтва.

ГОГОЛІВСЬКИЙ ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Недоступ Артем, учень 8-Б класу Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №21 ім. Ю. Г. Іллєнка Черкаської міської ради, вихованець гуртка «Літературне краєзнавство» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Керівник: **Савченко Аліна Євгенівна**, керівник гуртка «Літературне краєзнавство» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

«Знаю, що ім'я моє після мене буде щасливіше за мене, і нащадки тих самих земляків моїх, можливо, з очима вологими від сліз, прославляють замирення моїй тіні…» Микола Васильович Гоголь – драматург, поет, критик, публіцист, класик української та російської літератури. Життя розпочалося його на Полтавщині, а дитинство минуло в с. Василівці. Закінчив Ніжинську гімназію вищих наук.

З літературних джерел відомо, що любов до мови, українських пісень, українського слова відчувалася вже з дитячих літ. «Якби наш край не мав такої скарбниці пісень, я б ніколи не зрозумів історії його, тому, що не збагнув би минулого…» Так описував своє захоплення українською мовою письменник.

Ще в студентські роки, переймаючись соціальними негараздами, вболіваючи за свою державу Микола Гоголь хотів по-справжньому бути корисним для людства. Він любив досліджувати історію України. Саме це захоплення підштовхнуло його до написання «Тараса Бульби».

«Тепер я засів за історією нашої єдиної, бідної України. Ніщо так не заспокоює як історія. Мої думки починають литися тихіше й струнківше. Віриться, що я напишу її, що я скажу багато того, про що до мене не говорили». Микола Гоголь справедливо вважав, що вадою концепції української історіографії є те, що історики-компілятори (В. Рубан, О. Рігельман, М. Берлинський, О. Мартос, Д. Бантиш-Каменський, І. Срезневський та інші) «не вказали досі цьому народові (українському) місця в світовій історії». Ось чому письменник вимагав від українських істориків — визначити й обгрунтувати місце України в світовій історії.

Мало хто знає, що Гоголь, рідною мовою якого була українська, здобув центральне місце у російській літературі саме завдяки тому, що був українцем, знав тогочасну українську культуру з середини, яка була майже невідома нікому, і «переклавши» її для російського читача, став знаменитим. Видав три книги оповідань і повістей, дія яких відбувається в Україні, але написані вони російською мовою, хоча й специфічно «гоголівською», яка рясніла українськими словами та виразами. Це також два томи «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» (1831-1832). *(Надобно же было, — продолжал Чуб, утирая рукавом усы, — какому-то дьяволу, чтоб ему не довелось, собаке, поутру рюмки водки выпить, вмешаться!.. Право, как будто на смех... Нарочно, сидевши в хате, глядел в окно: ночь — чудо! Светло, снег блещет при месяце. Все было видно, как днем. Не успел выйти за дверь — и вот, хоть глаз выколи!).* Тут панує стиль (створений власноруч), якому властиві гармонія, простота, природність, розміреність. Що можемо зрозуміти з даного уривку? На папері поет втілює в життя українські слова, пишучи їх російськими літерами. Текст читається легко та з певним відтінком гумору. Твори Гоголя вражають своєю незвичністю, порушенням логічних і мовних норм. Не дивно, що часто драматургу натякали на незнання російської мови та неграмотності і не завадило б йому повчитися ще. Та зараз розуміємо – народжувався новий стиль літератури.

Гоголь вів щоденник, до якого вписував уривки з документів щодо історії України, багатий етнографічний матеріал (народні звичаї, ігри, одяг, традиційні страви), фольклор (легенди, приказки, прислів'я), літературні уривки (старі українські вірші та витяги з «Енеїди» Котляревського). Також укладав українсько-російський словник, у якому пояснював значення деяких слів. (В одному випадку словник навіть допомагає зрозуміти гру слів. Прізвище одного з персонажів «Сорочинського ярмарку» – Цибуля. В одному місці Гоголь пише: «Його щоки стали червоними, як мак, – він уже не Цибуля, а буряк…». Тобто Гоголь хотів сказати, що обличчя Цибулі – не біле, як цибуля, а червоне, як буряк. Одначе, російський читач не міг би це зрозуміти, бо росіяни мають інше слово для «цибулі». Тому Гоголь і вирішив включити це слово до словника).

Письменник зрозумів одну річ: на відміну від української мови, українська література була популярною і в той же час невідомою і що, він, краще ніж будь хто інший мав глибокі знання культури України. (Існує легенда, що свої перші твори Гоголь писав українською мовою, а потім вже перекладав на російську, і що десь в

архівах можна натрапити на відповідні рукописи. Однак ніяких документальних підтверджень досі не вдалося навести нікому).

Старовина, містичність, загадковість України – гоголівська маска, майстерно накинута на гострі й пекучі проблеми сучасності вуаль: «Яка радість, яке буяння охоплює серце, коли почуєш про те, що давно-давно нема йому ні року ні місяця – діялось на світі! А ще як приплутається якийсь родич, дід або прадід – то тоді тільки рукою махни. І здається, що достоту сам усе це робиш, неначе заліз у прадідівську душу чи прадідівська душа шаленіє в тобі» («Пропала грамота»). Своєю творчістю геніальний митець прославив свій народ, його самобутню культуру, розкрив перед читачами духовно багатий його внутрішній світ, поривання до вільного й щасливого життя. Загалом, пишучи про Україну для російського читача і досягши успіху в Росії, Микола Гоголь відкрив канал інформації та знань про Україну її культуру, історію для решти світу. Ще 1860 року англійські читачі могли читати про героїзм українських козаків, про українські звичаї, традиції. Загальний інтерес до країни збільшував інтерес до її літератури.

До сьогодні ведуться суперечки щодо відомого на увесь світ драматурга Миколи Гоголя: український чи російський? Як правильно перекладати надбання поета – з української на російську чи навпаки? Йдеться про твори українського письменника, що писав російською мовою про життя українського народу. Здається, що суперечки навколо «українськості» Гоголя даремні: він не є тільки українським чи тільки російським письменником, а входить у контекст двох національних культур, які збагатив власним, гоголівським стилем, залишаючись загадкою для всього світу.

ІСТОРИЧНИМИ СТЕЖКАМИ ХУСТЩИНИ

Венгловська Діана, 11 клас**, Перчі Софія**, 6 клас, учні Хустської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 6 Закарпатської області
Керівник роботи: **Перчі Мар'яна Миколаївна**, вчитель географії Хустської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 6 Закарпатської області

Актуальність теми. У сучасній Україні важливу роль відіграють завдання формування національної самосвідомості, виховання підростаючого покоління на основі культурно-історичних цінностей нашого народу. На прикладі історії свого населеного пункту необхідно підтримувати інтерес різних верств суспільства до витоків та першоджерел власної історії. Ці знання допоможуть нашим сучасникам і наступним поколінням збагнути зміни, які відбуваються в країні, достеменно знати, хто ми є, чиї ми діти, яка наша минувшина, традиції та культура.

Історія населених пунктів – це історія нашої країни, українського народу. Ми повинні зберегти для наступних поколінь пам'ять про них.

Запропонована нами робота висвітлює складну і сповнену подій історію міста Хуст.

Об'єктом дослідження у роботі є історія міста Хуст – сучасного закарпатського населеного пункту.

Основною метою нашої роботи стало дослідження історії міста з часу його заснування та на основі історичних пам'яток. Перед собою ми поставили такі завдання:

- вивчити історію виникнення міста Хуст;
- дослідити легенди, пов'язані з походженням назви міста;
- простежити економічний розвиток міста, його сучасний стан;
- встановити основні віхи історії міста;
- описати історичні пам'ятки про місто та його околиці.

Хустщина живописна й цікава своєю історією, природними особливостями, рельєфом землі, знаходиться у передгірській та гірській зонах ближче до серединної частини Закарпаття.

Хустський район (до 1953 р. – округ, один із 13 районів Закарпатської області) традиційно пов'язують із давньою великою адміністративно-територіальною одиницею – Мараморошем.

Хуст – унікальний куточок України. Того, хто завітає сюди вперше, безсумнівно, вразить подих старовини й неповторності міста. Це відчувається, коли йдеш центральною частиною Хуста, бачиш старовинні споруди церков і будинків, споглядаєш з одного боку мереживо синіх гір, а з іншого – загадкову, величну Замкову гору, яка приховує ще не зовсім розгадані таємниці історії міста.

Поруч з історичними спорудами стрімко зростає сучасне оновлене місто, яким ми сьогодні дуже пишаємося.

Археологічні розкопки, що проводились у районі Хуста в повоєнні десятиліття, виявили на території міста залишки так званої культури карпатських курганів. Це культура однієї з груп слов'ян, що жила в Карпатському та Закарпатському регіоні в першій половині І тисячоліття н.е. – білих хорватів. Тривалий час ця територія була неосвоєна через густі ліси.

Деякі відомості про терени й поселення Мараморoша в угорських хроніках починаються з 11 століття. У X-XI століттях ця територія в латинських грамотах називається “terra nulius”, тобто нічийна земля, недостатньо обжита, покрита густими пралісами. Дата виникнення міста не відома, але його історія тісно пов'язана з замком, від якого нині залишились лише живописні руїни. Будівництво дерев’яної фортеці для захисту соляного шляху із Солотвинських копалень розпочалося на цьому місці близько 1090 р., тому, ймовірно, що поселення навколо неї виникло в XI-XII ст.

Під час дослідження ми відвідали Хустський краєзнавчий музей, у якому зберігаються докази історичного минулого міста. У залах музею можна побачити побутові речі, посуд, народний одяг, що свідчить про самобутній розвиток рідного краю.

У музеї зберігаються експонати, що свідчать також і про історію Хустського замку (карти та макети замку, давня символіка, старовинні листівки та писемні згадки про цю фортецю).

Отже, досліджуймо і бережімо історію свого рідного краю. З оптимізмом дивімось у майбутнє, яке не буває без минулого, а його потрібно вивчати й достеменно знати.

МІСТО УЖГОРОД ТА РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ

Шелепець Олександр, учень 10-го класу Ужгородської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 7, вихованець гуртка «Юні археологи» Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді Закарпатської області

Керівник роботи: **Дзембас Олександр Васильович**, вчитель історії Ужгородської загальноосвітньої школи I – III ступенів №7, керівник гуртка «Юні археологи» Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді

1. Революція Гідності, Київський Майдан, Майдан у Києві, Євромайдан та Євореволюція – яких тільки назв ми не зустрічаємо стосовно значущого громадського руху за політичні та суспільні зміни в державі з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року, які були викликані спротивом проти відходу тогочасного політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію. Однією з головних причин протестів стала і надмірна концентрація влади в руках президента Віктора Януковича та його оточення.

Усі ці терміни мають право на існування, але несуть у собі дещо різне навантаження. Майдан, Євромайдан – це, швидше, форма організації протестів під час Революції гідності (або Євореволюції). Також існують і деякі розбіжності оцінок дати початку Революції. Одні вважають днем початку Революції 21 листопада 2013 року, коли президентом України В.Ф. Януковичем було зірвано підписання угоди про євроінтеграцію, інші – 30 листопада, коли у м. Києві було побито протестуючих студентів. Поширена також думка, що дату Революції необхідно визначати з ходи протестувальників до Верховної Ради 18 лютого 2014, коли почались масові криваві сутички зі значними людськими жертвами. Усі ці суперечності не є суттєвими і зовсім не впливають на наше невелике дослідження.

2. Наша мета полягає у спробі прослідкувати відбиток цих революційних подій у найменшому і найбільш віддаленому від столиці обласному центрі України – Ужгороді. Ми намагались з’ясувати ступінь участі закарпатців у перемозі Революції на усіх, іноді суперечливих, етапах її історії. На відміну від подій у столиці тут ми майже не маємо бодай якогось опублікованого дослідження і навіть проведеної

систематизації громадського руху у м. Ужгороді. Періодичні тогочасні видання здебільшого притримувались провладної позиції і також, на жаль, не можуть слугувати повноцінним і об'єктивним джерелом інформації. Отже, нам довелось звертатись за спогадами до безпосередніх учасників Ужгородського Євромайдану. Як члена гуртка «Юні археологи» Закарпатського Центру туризму, мене надзвичайно цікавила думка, погляди, враження та ступінь участі науковців-археологів у цих доленосних подіях, саме тому ми в основному і звертаємось до їх спогадів і дещо акцентуємо на них увагу. Важливим джерелом для дослідження теми стали і бюлетені Ужгородського Євромайдану. Складність полягала у тому, що більшість з учасників стихійних протестів у місті Ужгороді належали і належать до різноманітних політичних сил, кожна з них має свій погляд на події та оцінки Революції Гідності, або схильність перебільшувати роль своєї політичної сили в організації протестів і вкладу у копилку загальної перемоги. Потрібно відзначити, що ми лише розпочали збір матеріалів та оцінок з цієї, на наш погляд, дуже важливої теми, адже саме ці події засвідчили черговий етап формування громадського суспільства у нашій державі та стали певною віхою у формуванні основних засад місцевого самоврядування.

3. За наслідками нашого невеликого дослідження можна впевнено підсумувати, що Ужгородський Євромайдан став однією із складових частин потужного загальноукраїнського революційного руху. На першому етапі ужгородці взяли активну участь у проведені Київського Євромайдану. Місцевим, здебільшого малим бізнесом, надавалась активна фінансова допомога для функціонування наметового табору у Києві. Високою була і активність городян.

На другому етапі революційні події розгорнулись безпосередньо у місті Ужгороді. Ужгородський майдан переміг. Його активістам та ініціаторам вдалось зберегти громадський спокій, запобігти росту злочинності та налаштувати у місті нормальне життя. Саме такі місцеві майдани, як у м. Ужгороді та інших містах України значно послабили спроможність злочинного уряду президента В. Ф. Януковича до спротиву. Не слід забувати і про виховну функцію Майдану: безліч людей, що за своїми обов'язками мали захищати владний режим, під моральним тиском своїх знайомих, родин та й громади у цілому почали з переконанням переходити на сторону народу. Вони теж розуміли – так далі бути не може. Ресурс влади було підірвано. Усі злочини цього режиму ми побачили згодом, коли стали доступними документи, рахунки та й самі побутові хороми учасників правлячого синдикату.

ЧЕРЕЗ РОКИ І ВІДСТАНІ

Ісадкова Олександра, учениця 10 класу, вихованка історико-краєзнавчого гуртка «Пошук» Генічеської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст.№1 Генічеської районної ради Херсонської області м. Генічеськ, Херсонська область, Україна
Керівник: **Подзолкова Анжела Анатоліївна**, педагог-організатор Генічеської ЗОШ І-ІІІст.№1

Історія населених пунктів-це історія нашого міста, нашої країни, усього українського народу. Саме пошук допомагає нам пізнати, хто ми є, яка наша минувшина,традиції, культура. Наш Генічеськ відомий своїми традиціями. Одна з них-традиція дружби між українським та грузинським народами.

Вулиця, на якій розташована наша школа, носить ім'я революціонера Ф.І.Махарадзе. З обох її боків зеленіють самшити, платани, туї, привезені з Грузії. На узбіччі проспекту Миру з вулицею Махарадзе встановлена скульптура «Дружба», тримаючись за руки, стоять поруч українець та грузин.

Ми розповімо про те, як зароджувалась, гартувалась і розквітала ця дружба, дружба, що бере свій початок ще з 1938 року, про взаємодопомогу, змагання, яке стало яскравим прикладом у всій країні.

Наш пошук почався з того, що ми відвідали міський краєзнавчий музей, побували в Рівненському музеї.

Зустрілися з Наталею Гагуадзе-Штогріною, яка мешкала в місті Махарадзе. З її допомогою ми зв'язались зі школою, у якій вона навчалася. Ми також зустрілися з колишнім редактором газети «Приазовська правда» В.Шумаком, який у засобах масової інформації відображав дружбу двох районів. Нам дуже було цікаво дізнатись, що директор Палацу творчості Ніколаєва З.В. та кореспондент газети «Приазовська правда» Желєзняк В.П. відкривали концерти дружби грузинською мовою.

Нам дуже приємно, що наш колишній директор школи Яринич Г.І., працюючи директором Рівненської школи, приймав трудові бригади грузинських дітей. Георгій Іванович багато нам розповідав, як у його родині ця дружба передавалась із покоління в покоління.

Наша розповідь піде про таку дружбу, про такий символічний міст, перекинутий із Приазов'я села Рівне в Україні до села Шрома, що у квітучій Грузії. І скоротились відстані, з'єднались серця дружби, якій 80 років.

Два села, між якими перевисає міст братерства, поріднили Генічеський район на Херсонщині і Махарадзевський у Грузії. Це стало помітним явищем у братніх зв'язках України і Грузії.

У передвоєнні роки зародилась дружба між сільськогосподарськими артілями Рівного та села Шрома Махарадзевського району Грузинської РСР. Ще у квітні 1938 р. на мітингу, присвяченому підготовці до виборів у Верховну Раду Грузинської РСР, трудівники колгоспу ім. Орджонікідзе села Шрома надіслали лист українським хліборобам, у якому розповідали про зміни, що відбулися в грузинських селах, про подальші плани розвитку колективного господарства й викликали їх на змагання. Рівненські колгоспники прийняли виклик трудівників села Шрома.

Вони зокрема писали: «Багата наша артіль. На полях працює 17 тракторів, маємо 6 автомашин. Зібрали 47555 ц. зерна. Бригада Кузьми Чайковського отримала з площі 40 га по 30 ц пшениці, ланкова Надія Яринич зібрала по 15 ц бавовни з кожного га, а ланкова Головко М. С.- по 14 ц. У листопаді 1938 р. в с. Шрома прибула делегація трудівників Рівного для укладання договору про соціалістичне змагання. який підписали голови колгоспів Федір Клименко та Михайло Орагвелідзе.

І це стало початком. Ці змагання були від щирого серця, розповідала нам Шупрудько Галина Йосипівна,завідуюча музеєм. Спілкувались, дружили сім'ями. Це були роки жорстоких випробувань, які припали на їх долю. Розповідала про натхненних у своїй праці горців і степовиків. У цьому, і насамперед у цьому, вони вбачали сенс свого життя, своєї праці на землі батьків.

Факти, про які розповідала Галина Йосипівна, є свідченням історичних подій. Підвівши підсумки господарського року, трудівники Рівного повідомили своїм друзям-грузинам, що ними зібрані 53041 ц. зернових, на фермах налічувалося 720 голів великої рогатої худоби, 580 свиней, 7900 овець. Рівненці розповіли про досвід роботи колгоспної конеферми, яка славилась своїми чистокровними кіньми власного заводу й була відома далеко за межами республіки.

На іподромі часто влаштовувалися кінноспортивні змагання. Двічі на них були присутніми маршали Радянського Союзу К.С. Ворошилов і С.М. Будьонний. Фахівці колгоспу села Рівного допомагали вдосконалювати конярство в грузинському колгоспі. Їм було передано декілька племенних коней, а пізніше в Грузію відправили

високопродуктивних корів, свиней. У свою чергу грузинські друзі - шромовці поділилися з українськими колгоспниками досвідом, накопиченим у розвитку садівництва та виноградства.

Вони надіслали два вагони саджанців високоврожайних сортів винограду, яблук, груш, абрикосів.

Грузинські фахівці - виноградарі допомогли закласти у с.Рівному нові виноградні плантації. Шромівці подарували також колгоспу ім. Сталіна 5 га цитрусових плантацій на Аллавердеському схилі, зобов'язались доглядати за ними, а врожай розсилати своїм українським друзям. На цих плантаціях, які назвали «Садом дружби», росло 52 тисячі мандаринових, апельсинових, лимонних дерев.

Війна зупинила мирне життя. Усі чоловіки призовного віку пішли на фронт. Під час війни братський зв'язок ще більше зміцнів.

Шромівці посилали побратимам на фронт подарунки, багато поранених та евакуйованих рівненців знайшли в Шрома притулок і ласку. На будівництво танкової колони вони зібрали 1 млн. карбованців. І на честь своїх друзів-українців назвали її «За визволення України». Ця колона пройшла бойовий шлях від Сталінграда до Берліна.

Воїни - грузини взяли участь у визволенні Генічеського району. У братській могилі Рівного покоїться капітан Йосип Циквишвили, рядовий Мераб Бердзенишвили, Алістрахо Гогелія, Шота Гагнидзе. Нагородні листи на херсонців-Героїв Радянського Союзу, які боролися в складі 13-го гвардійського стрілкового корпусу, підписав командир генерал-полковник Порфирій Чанчібадзе. Він, уродженець Махарадзевського району, визволяв Херсонщину.

На фронтах другої світової війни билися 842 місцевих жителі; 220 з них нагороджені орденами і медалями; 572 чоловіки загинули, захищаючи Батьківщину. Повним кавалером ордена Слави став В.Я. Лобода, який поліг смертю хоробрих. Десятьма нагородами відзначений воїн-розвідник І.П. Мазунов, бойовий шлях якого розпочався в Севастополі, де він проходив дійсну службу на Чорноморському флоті. У червні 1945 р. у складі зведеного фронту він був учасником історичного параду Перемоги на Красній площі в Москві. Пишався наш народ Четвериковою Наталією Федотівною, яка зберегла Червоний прапор колгоспу з орденом Леніна № 4411, врученим колгоспу М.І. Калініним. Вона удостоєна орденом Трудового Червоного Прапора. Про дружбу українського і грузинського народів, яка ще більше загартувалася в грізні роки другої світової війни, розповідається в документальній повісті голови колгоспу ім. Орджонікідзе села Шрома Героя Соціалістичної Праці М.П. Оргвелідзе. Там є й такі рядки:

«… як рідних, прийняли ми у свої сім'ї колгоспників, евакуйованих з України. Побудували для них будинки, забезпечили роботою, допомогли придбати необхідний домашній скарб. Окремі сім'ї так і лишились жити в нашому колгоспі й досі. Після війни ми допомогли українським друзям відбувати зруйноване ворогом господарство.»

Спогади про роки лихоліття як символ непорушного братерства двох народів стоїть у селі Шрома пам'ятник грузинського скульптура Васо Мжаванадзе «Друга Батьківщина».

Відродження колгоспу проходило у важких умовах. У господарстві було лише 3 коня, один віл, 12 корів. Незабаром ще кілька коней передали колгоспу військові частини. Грузинські колгоспники прислали 500 пудів зерна, 4 бики, 7 коней, 6 голів великої рогатої худоби, 4 свині, багато одягу та речей домашнього вжитку, книги, потім було повернуто колгоспне стадо з Грузії. Трудівники колгоспу наполегливо

долали труднощі відбудовного періоду. Після закінчення війни в село повернулися демобілізовані воїни. Усе ширше розгорталося соціалістичне змагання, міцніла братерська дружба українських і грузинських колгоспників. У вересні 1847 р. село Шрома відвідала перша за післявоєнні роки делегація рівненських трудівників, яка ознайомилась із освідом роботи грузинських садівників, які виділили шромівцям десять гектарів посіву озимої пшениці, вагон солі, допомогли встановити вітродвигун. Шромівці у відповідь прийняли рішення виділити для господарства Рівного три гектари під цитрусові. Роки відбудови були роками страждань, і тому кожна,хай маленька перемога, була радістю, тим більше, що завжди були поруч друзі –брати гурійці.

А в 1957 р. на честь 20- річчя родинних з'язків українців і грузин влаштували в Геніческу свято, як ведеться: з конями, тачанками … Грузини навезли різних незвичайних подарунків: вина і посуда з гарбуза, зброю, мандаринові дерева в діжках, тверді сири, ласощі. Зробили маленьку виставку досягнень на місці теперішнього ринку. Людей багато зібралося звідусіль. Дорослих пригощали вином, сиром, а дітлахів - ласощами й фруктами. Співали й танцювали, їздили до Рівного, перевдягалися в українські та грузинські вбрання. Свято було дивовижне, навіть ювілейну медаль відбили - «20 років братерству». Місцеве керівництво, вражене гостинністю грузин, вирішило й собі чимось здивувати гостей. Колони з дарунками доходили від райкому на площі біля магазину №9. Їх зустрічали найкращі столи, і усіх бажаючих пригощали: дітей- ласощами, а дорослих – вином і шматком хліба з чорною ікрою. Цю ікру брали із бочки, яка була такою великою,що хлопчик-школяр не міг зазирнути в неї. Усе це згадують мешканці й сьогодні.

Життя тривало.

«40 - річчю дружби – 40 добрих справ». Під цим девізом працювали колгоспники, готуючись відзначити цю дату. Рівненці рапортували грузинським друзям про зроблені 40 добрих справ. На честь ювілею цієї дружби в селі закладено парк. Братню співпрацю рівненців і шромівців стало темою багатьох літературних творів. Грузинський поет Іраклій Абашидзе створив цикл віршів, присвячених дружбі колгоспників Геніческого і Махарадзевського районів. В одному з них є такі яскраві рядки: «Повік Братерство наше нездоланне, і доля в нас одна, і труд у нас один. Ми в різних селах - і все ж односельчани, ми друзі- українець і грузин». Кінооператори української та грузинської студії хронікально-документальних фільмів зняли стрічки «Дружба народів», «Гурійський мільйонер», «Сади Семіраміди» про дружбу, взаємодопомогу й змагання українських та грузинських колгоспників. Українські та грузинські кінематографісти спільно зняли повнометражний художній фільм «Дружба». Дружба українських і грузинських трудівників знайшли відображення також у живописі, монументальній скульптурі, музиці. Їй присвячене полотно «Єднання» відомого художника І.Тоідзе, вокальні твори українсько-радянського композитора К.Я.Домінчена. Інтернаціональна дружба й братерство рівненців та шромівців стали темою книг голови колгоспу ім. Серго Орджонікідзе, М.Ф. Орагвелідзе «Дружба», «Міст братерства» - голови колгоспу ім. XXII з' їзду КПРС І.П. Мазунова.

Завдяки братерській безкорисній допомоги українських тваринників, у колгоспі ім. Орджонікідзе села Шрома 1980 року створено молочний комплекс «Дружба», який успішно здійснює намічені плани по виконанню продовольчої програми. Грузинські трудівники щороку відправляють у Рівне фрукти із саду «Дружба». (Додаток 10). На честь дружби й братерства українського і грузинського народів у с. Шрома споруджено пам'ятник, на якому зображені грузинська мати

Мелінка Мжаванадзе й поранений воїн-українець Василь Лаврентьєв із Рівного. Любителі самодіяльної кіностудії, якою керував Я.Л. Гурбик,зняли фільми «Ми з Рівного», «Слава працьовитим рукам», «Наші односельчани», «30 років дружби й змагання з махарадзевцями».

Невід'ємною рисою життя трудівників села стали фізкультура і спорт. Посланці Приазов'я побували у 12-ти господарствах Махарадзевського району й вручили запрошення на торжества.

1956 року відкрився історико-краєзнавчий музей у Генічеську, у залах якого зібрані матеріали,що розповідають про минулу і сучасну історію міста. Багато експонатів відображають дружбу українського та грузинського народів.

А в 1958 році кавалером ордена Леніна Аделею Василівною Муращенко був відкритий музей дружби. Вона з дітьми збирала старі листи, книги, газетні вирізки, давні фотознімки. Це історія, це доля степовиків і горців, чиє життя й праця знайшли широке відображення в документах, особистих речах, художніх картинах. Листи повертають нас до воєнного лихоліття, коли дружба виправдовувалась на міцність. А цифри без слів промовляють про роки зростання.

Життя нашого міста триває, потопає в зелені серед самшитів та туй вулиця, названа іменем Махарадзе, професійного революціонера радянського державного діяча. Зустрічає всіх на розі вулиць скульптурна група: міцно тримається за руки українець і грузин.

Береже історію краєзнавчий музей. З 1990 року місто Махарадзе перейменували в місто Озургеті. У складі муніципалітету 3 селища міського типу й 1 місто. Проживає в них 77 тис. чоловік. 95 % населення- грузини.

Муніципалітет Озургеті - це курортний район Грузії, який славиться листопадовими мандаринами й чаєм.

Нас розділяє кордон, який не в повній мірі сприяє продовженню вже давно створених традицій.

Ми вважаємо, що Генічеськ та Озургеті знову будуть разом.

Більше 80 років пов'язує дружба Генічеський район і Озургеті (колишній Махарадзенскій район) Грузії.

На жаль, після розвалу Союзу цей зв'язок перервався. Остання грузинська делегація побувала в Генічеську і с. Рівне 31 рік тому. А генічани відвідали Грузію в 1998 році.

Плани відродити дружбу виникли давно, але перший крок в цьому напрямку був зроблений тільки зараз.

Грузинська діаспора України виступила з ініціативою привезти до Генічеська Озургетського професійний державний драматичний театр імені Ал. Цуцунаві.

Керівництво Генічекого району цю ідею підтримало.

І ось сьогодні, 23 травня, до Генічеська прибули актори Озургетського театру, який в ці дні бере участь в Міжнародному фестивалі "Мельпомена Таврії" в м Херсон.

Очолював делегацію художній керівник театру Васо Чігогідзе. До речі, Чоголідзе неодноразово приїжджав в Генічеський район і був у складі останньої грузинської делегації в 1988 році.

Біля пам'ятного знака на честь дружби Генічеського і Махарадзенского районів гостей зустрічали керівники міста та району і ті, хто знає про дружбу українського і грузинського народів не з чуток, а брав у обміні делегаціями безпосередню участь.

Грузинські друзі щиро і запально підтримували місцевих танцюристів і навіть підспівували український марш.

А ровенци нагадали історію дружби між жителями сіл Рівне і Шрома і показали архівні фотографії прийому грузинських гостей.

А вже у жовтні до Озургеті завітала делегація Геніческого району.

Під час перебування в Грузії делегація Геніческого району взяла участь у святкуванні Дня Озургеті і зазначила з грузинськими друзями 81-ту річницю дружби між Геніческою районом і Озургетського муніципалітетом.

Також представників Геніческого району взяли в парламенті Грузії, а Андрій Євстратов став Почесним громадянином Озургеті. Представників Рівненського сільради зустрічали в селі Шрома. Саме ці села були зачинателями дружніх відносин.

Озургеті пам'ятають і шанують історичні зв'язки між нашими районами. Там збереглася вулиця Геніческа і продовжує рости сад Дружби.

Наша районна рада вірить у відродження дружби і готова докласти максимум зусиль. Це перший чудовий крок до відновлення дружніх, людських відносин, які тривали десятиліттями.

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ВУЛИЦІ.ТАТАРСЬКИЙ ШЛЯХ

Ковальов Ростислав, учень 8-а класу опорного закладу Чаплинська спеціалізована школа І-ІІІ ст. Чаплинської селищної ради Чаплинського району Херсонської області:

Керівник: **Лелеко Микола Миколайович**, вчитель історії ОЗ Чаплинська спеціалізована школа Чаплинської селищної ради Херсонської області

Ця вулиця – серце моєї малої Батьківщини. Вона перетинає селище Чаплинку з півночі на південь, є однією з найдовших вулиць. Після декомунізації їй дали ім’я Михайла Грушевського. Вздовж неї розташовані головні адміністративні будівлі, культурно-мистецький центр, лікарня, заклади громадського харчування, заклади торгівлі, пам’ятник полеглим односельцям у роки Другої світової війни та інші пам’ятні місця. Вона перетинає Молодіжний парк, де так подобається відпочивати чаплинцям. Цією вулицею я вже не один рік ходжу до школи, бо й моя школа знаходиться тут, на цій вулиці. Коли ж настане час, я полечу у доросле життя теж із цієї вулиці, бо автостанція, яка з’єднує Чаплинку з усім світом, теж знаходиться на цій вулиці. Чи не достатньо причин, щоб познайомитися із нею поближче, заглянувши в глибини її історії? Моя вулиця – це трикілометрова ділянка давнього Великого Шовкового шляху, Солоного шляху часів Київської Русі, Татарського шляху часів Кримського ханства та Чумацького шляху часів Російської імперії. Тож спробуємо розкрити деякі із її таємниць. Спочатку поринемо у часи, коли наш край називали Східним Ногаєм або Малою Татарією. Чаплинки тоді ще не було, шлях був і звали його Татарським. Отже, давайте зануримося у ті далекі часи: хто найчастіше піднімав куряву на ньому копитами своїх коней, колесами возів чи йшов не з своєї волі, збиваючи ноги до крові? Які видатні постаті української історії бували на цих землях та що їх спонукало до цих небезпечних подорожей?

Татарський шлях

Цікаве місце обрала доля для заснування Чаплинки - один з основних шляхів, що з’єднував європейську та східну цивілізації з давніх давен. Всім добре відомий шлях «із варяг в греки» по Дніпру. А от про інший, шлях, який тягнувся суходолом вздовж правого берега Дніпра до переправи на лівий берег біля Микитиного Рогу і далі проходив повз територію майбутньої Каховки через Чорну Долину нашого району на Кримський півострів, ми і поведемо розмову.

Це був знаменитий Солоний шлях, який неодноразово згадується в руських літописах. Давній Русі часто доводилося захищати його від набігів з боку кочівників.

Так, Іпатієвський літопис повідомляє нам про те, що в 1170 році князь Мстислав Із'яславович організував воєнний похід на половців, щоб «поискати отецы своих и дед своих пути и своей чести», тобто для захисту старих слов'янських шляхів.

Його значення не було втрачене і в наступні століття. Збільшилась кількість купецьких мирних караванів в часи Великого князівства Литовського (друга половина 14 - початок 15 століття), коли з наказу князя Вітовта біля майбутнього Берислава було збудовано митницю та налагоджено переправу. Бувало, що нападали кримці, шлях ставав небезпечним, та купці готові були ризикувати.

Про інтенсивність руху купецьких караванів на початку XVI століття свідчить литовський дипломат Михайло Литвин, повідомляючи, що на цьому шляху везли із Персії, Індії, Аравії і Сирії в Московію, Псков, Новгород дорогоцінне каміння, шовкові тканини, прянощі та інші заморські товари. Обози складалися із на вантажених возів і нав'ючених верблюдів.

Згодом шлях з Перекопу стрілою прямував до Таванської переправи - біля острова Тавань між сучасним Бериславом і Каховкою. як зазначав відомий дослідник України XVII ст. Г. Боплан, переправа «більш вигідна, особливо через те, що віддалена всього на один день від Криму і має всього два канали, котрі в цім місці легко перейти вбрід, і потім Дніпро, котрий тут не дуже широкий, хоч має 500-600 кроків в ширину, через нього треба переправлятись вплав» (на човнах, паромах, плотах). Далі від Тавані шлях називався Чорним. Свою назву, за народними переказами, він отримав від чорного горя і нещастя, які приніс Україні. Адже ним йшли в набіги татарські чамбули і гнали бранців в неволю, повертаючись з набігів. На жаль, сьогодні ми не побачимо цей острів. Тавань був розмитий повністю в середині XIX століття, а залишки його поглинуло Каховське море.

З Перекопу починався ще один шлях - Муравський. Можливо, він відходив на сучасні Першокостянтинівку, Григорівку, Хрестівку, а потім пролягав повз Асканію і далі, далі в Московію. Ним ходили не тільки купці та дипломати, а й татарські хани в набіги, за даниною до 1700 року.

Добрий стан шляхів тривав 8-9 місяців на рік. Земля була твердою, як на кращому шосе. Та у час бездоріжжя, коли земля розмокає, шляхи були значною перешкодою для пересування. Найжахливішим стан шляхів був узимку, а також у відлигу.

Цими шляхами татарське військо прямувало в грабіжницькі походи або поверталося до Криму. В зв'язку з наявністю худоби та полонених відступ татар був уповільнений. В наших степах вони зупинялися на відпочинок, впорядковували військо, чекали відсталі загони і ділили здобич.

Тут татар нерідко наздоганяло козацьке військо, яке йшло під захистом табору з возів у складі піхоти, кінноти та артилерії. Козаки намагалися напасти раптово. Але татари в цих випадках прагнули ухилитися від бою, і взагалі, вони ніколи не вступали до бою, якщо не мали багатократних переваг.

Однією з форм боротьби козаків були упереджені походи на татарські улуси і турецькі фортеці. Вони мали на меті перешкодити черговому нападу, відплатити за татарські пограбування й здобути трофеї, звільнити християнських невільників.

Скільки їх було? Вивчення історичних джерел та досліджень допомогло установити наступні:

1556 рік – Перший похід на Перекоп запорізьких козаків на чолі з Дмитром Вишневецьким.

1558 рік – Другий похід на Перекоп запорізьких козаків на чолі з Дмитром Вишневецьким, здійснений з відома московського царя Івана Грозного.

1575 рік – Прорвавши Перекопську оборонну лінію, в Крим ввійшли запорізькі козаки на чолі з Б. М. Ружинським. Під час походу були визволені тисячі християнських полонених.

1585 рік – Двічі на Перекопські укріплення ходили запорожці на чолі з Я. Яришевським.

1597 рік – похід реєстрових козаків на чолі з гетьманом Тихоном Байбузою на Перекоп.

1620 рік – Похід на Перекоп запорожців під проводом Петра Конашевича-Сагайдачного.

1662 рік – Спроба оволодіти фортецею Ор-Капу пішим загоном запорожців на чолі з Іваном Сірком та російським кінним загоном Г. Косогова.

1667 рік – спільний похід на Крим двох загонів під командуванням Івана Сірка та Р. Рога.

1667 рік – невдалий штурм фортеці Ор-Капу запорожцями на чолі з Н. Вдовиченко.

1675 рік. – На Перекоп привів запорозьких козаків колишній кошовий отаман Луцик. Вдалося звільнити з полону триста чоловік.

Шлях до Перекопу пролягав Татарським шляхом, частиною якого була і ділянка сучасної вулиці Грушевського.

У боротьбі з татарами і турками найбільш відомі дії славетного кошового Івана Сірка (орієнтовно 1605-1680). На прикладі цього відомого діяча можна довести хибність тези про поділ історичних постатей на «героїв» та «антигероїв». Політичний світогляд І. Сірка, не дивлячись на всі його гарні риси, був неглибокий - поза боротьбою з «бусурманами» він не бачив інших проблем і мимоволі цим шкодив національним інтересам. Так, у 1659 році він зашкодив І. Виговському, а у 1667 і 1671 роках - П. Дорошенку у їх боротьбі за вільну й незалежну Україну. Лише під старість він зрозумів наміри П. Дорошенка завершити справу Б. Хмельницького.

Деякі його вчинки сьогодні викликають неоднозначну моральну оцінку. Так, у 1675 році І. Сірко здійснив похід у Крим і визволив понад сім тисяч бранців-невільників. В таврійських степах частина визволених, які прожили багато років у Криму і знайшли серед татар нову домівку, зажадали повернутися, бо в Україні їх ніхто не чекав. І. Сірко спочатку не заперечував, та коли нещасні повернулися назад, козаки обурилися: це ж майбутні наші вороги! Тоді Сірко наздогнав бідолах біля Чорної Долини, що в нашому районі, і більше двох тисяч чоловік було порубано. Над їх могилами кошовий сказав таке: «Спіть тут, брати наші, і це буде краще, ніж ви будете в Криму плодити бусурманів на наші голови козацькі...» Розповідь про ці трагічні події покладено в основу твору Юрія Мушкетика «Ясса» та відтворено в однойменному художньому фільмі.

Топтав копитом таврійський степ і відомий гетьман України Іван Мазепа. Тоді він був союзником російського царя і прийняв участь у спільному поході російсько-козацької армії під командуванням Голіцина на Крим. У травні 1689 року російсько-козацьке військо проходило Чорну долину (що за 15 км на північ від Чаплинки) і зустріло татар. Почалася битва невдало для козаків і якби не вдалі дії Івана Мазепи, все б закінчилося погано. Та Іван Мазепа в потрібний момент надіслав на допомогу кілька сердюцьких полків гетьманської гвардії, яка мушкетним вогнем змусила татар відступити, в цій битві загинули сини турецького бея та самого хана.

Вже у XVIII ст. під час російсько-турецької війни 1734-1739 років в Чорній долині відбулися дві битви козаків з татарами. Під час битви в жовтні 1735 року тут загинув полковник Гадяцького полку Галецький. У 1736 році фельдмаршал фон Мініх

наказав Малишевському створити загін комонників для партизанської боротьби. В одній з розвідок біля Чорної долини Малишевський був оточений татарами, але вийшов з оточення, захопивши ворога і розбивши полонених.

1691 року на Запорізькій Січі з'являється Петрик, відомий своїм прагненням скинути Івана Мазепу з гетьманства з метою врятувати Україну від неминучої долі повного підкорення Московській державі. Налагодивши певні зв'язки на Січі, Петрик звертається за підтримкою до кримського хана. В червні 1691 року кримський хан з калгою, беями, мурзами та іншими посадовцями по дорозі на Каланчак зупиняється в Чорній Долині, де і проводить нараду, після якої призвав до себе Петрика, а по прибутті в Каланчак проголосив його гетьманом усієї Малоросії та вручив йому всі гетьманські регалії. В дослідженнях називають місцем виборів Петрика Кам'яний Затон і Каланчак (де знаходиться сучасне однойменне селище). Оскільки у Самійла Величка йдеться про верхів'я річки Каланчак, можемо припуститися, що вибори проходили на місці сучасної Чаплинки.

Отже, в козацько-татарському, російсько-татарському протистояннях головною є стратегічна роль цих шляхів. З ліквідацією Кримського ханства зросло їх значення як торгових. Та й називають їх вже не «татарськими», а «чумацькими» шляхами.

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ВУЛИЦІ.ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ

Федорін Богдан, учень 8-а класу опорного закладу Чаплинська спеціалізована школа І-ІІІ ст. Чаплинської селищної ради Чаплинського району Херсонської області:

Керівник: **Лелеко Микола Миколайович**, вчитель історії ОЗ Чаплинська спеціалізована школа Чаплинської селищної ради Херсонської області

Ця вулиця – серце моєї малої Батьківщини. Вона перетинає селище Чаплинку з півночі на південь, є однією з найдовших вулиць. Після декомунізації їй дали ім'я Михайла Грушевського. Вздовж неї розташовані головні адміністративні будівлі, культурно-мистецький центр, лікарня, заклади громадського харчування, заклади торгівлі, пам'ятник полеглим односельцям у роки Другої світової війни та інші пам'ятні місця. Вона перетинає Молодіжний парк, де так подобається відпочивати чаплинцям. Цією вулицею я вже не один рік ходжу до школи, бо й моя школа знаходиться тут, на цій вулиці. Коли ж настане час, я полечу у доросле життя теж із цієї вулиці, бо автостанція, яка з'єднує Чаплинку з усім світом, теж знаходиться на цій вулиці. Чи не достатньо причин, щоб познайомитися із нею поближче, заглянувши в глибини її історії? Моя вулиця – це трикілометрова ділянка давнього Великого Шовкового шляху, Солоного шляху часів Київської Русі, Татарського шляху часів Кримського ханства та Чумацького шляху часів Російської імперії. Тож спробуємо розкрити деякі із її таємниць. У своєму проекті я хочу зосередити увагу на феномені чумакування, тій духовній і матеріальній культурі, творцями якої вони стали і яка стала невід'ємною частиною культури українського народу.

Чумацький шлях

Одна із найцікавіших і найколоритніших епох минулого – чумаки. Їх валки, принаймі, з XVI ст. ходили нашими степами. Уявіть: ось чумаки вийшли з-за останнього кургану. Повільно рухаються добрі воли, скриплять колеса фур, рослі люди у високих баранячих шапках йдуть важкою повільною ходою, збоку помахуючи довгими, плетеними із шкіри батогами. Лине широка, розгульна козацька пісня. А нерідко і сумна про долю козацьку «Ревнули воли у новому ярмі, поховали чумаченька у чужій стороні…» Пісня змовкла. І вже чути тупіт волів, лязгання возів.

Окрики: «Гей! Цоп! Цабе!» Чумаки розпрягають волів, розбивають табір, готують вечерю…

Проіснувало чумацтво понад три століття, аж поки з півночі на південь не пролягла головна магістраль залізниці, а прабатьківщиною його були Подніпров'я і Запорізька Січ. Від візника чумаки різнилися лише тим, що чужі товари чумак перевозив випадково, а головною його метою було ходіння в Крим по сіль або на Дон по рибу. Справжні чумаки, яких було небагато, майже не займалися землеробством і вважали це справою другорядною, оскільки їхнє ремесло було прибутковішим і давало можливість жити безбідно.

Слово «чумак» пов'язане із поширеною на Сході хворобою чумою. Чумаки були першими вісниками про неї. В боротьбі з недугою вони змащували свій домотканий полотняний одяг та юхтові чоботи березовим дьогтем. Шерсть волів змащували за допомогою полотнини, змоченої дьогтем, щоб відганяти надокучливих мух та степових комах. Вкриті степовим пилом, що приставав до їхнього просмоленого одягу, чумаки справді мали вигляд, який найкраще передає російське слово «чумазый». Таке походження слова вважаємо найбільш ймовірним. Та це не єдина думка, що його пояснює. Одні вважають, ніби походить воно від татарського «чум» або «чюм», що означає «ківш». Дерев'яний корячок у дорозі справді був зручною посудиною для пиття. Інші, погоджуючись із татарським коренем, наполягають на тому, що в татар цим словом називали візника. Перси «чумаком» називали важку палицю, яку пізніше українці брали з собою в походи. Часто в степу можна було зустріти й подорожнього з такою палицею, і чабана з «герлигою, і чумака з кийком. Недарма в народі говорили: «Кий у степу чумакам господар».

Чумакували переважно заможні селяни, міщани, козаки і навіть духовенство. Тобто ті, хто мав по декілька пар волів, по кілька маж (возів для перевезення солі). Наприкінці XVIII ст. козаки становили найчисленнішу групу чумаків. Саме тоді, в 1778 році, російським урядом були скасовані козацькі полки, і люди шукали вільного промислу. Вони знали місцевість, соляні озера, а в боях з ворогами ніколи не пасували.

Що уявляли собою мажі? Це вози спеціальної конструкції, пристосовані до бездоріжжя, степових пісків і великої спеки. Вони були великого розміру: пароволові вантажністю 60 пудів, чотириволові цугом - 90 пудів, шестиволові – 120 пудів. Осі маж - найголовніше в чумацькому транспорті – робили з дуба, граба, ясена, в'яза. Драбини були високі, щаблі густі, оббиті корою. Лубок вирізували з товстого дерева по довжині мажі. Задок і передок оббивали, просмолювали дьогтем, щоб у дощі не пропускали вологи, а в спеку не тріскалися. Все робили з дерева, без жодної металевої деталі. Замість цвяхів використовували дерев'яні шпильки. Будь-яка дерев'яна деталь замінялася тільки дерев'яною, бо в дорозі кузні не було. Мажі застеляли воловими шкурами, насипали повно солі, знову застеляли шкурами від дощів та пилу і так транспортували.

Французький інженер Ле Пле, оглянувши чумацького воза, сказав: «Волові вози поєднують у своїй будові величезну простоту з чудовою дотепністю».

Основною тягловою силою в чумацтві були воли сірої української породи. Вони витривалі і менш перебірливі в кормах, ніж коні. Воли швидше відновлювали на степових пасовиськах силу. Вибір «двигуна» для возів, тобто волів, був особливим «священнодійством». Без волів неможливо уявити ні чумацької валки, ні взагалі українського степу в минулому. Волів для далеких мандрів вибирали особливо ретельно. Тут все враховувалось: і масть, і вгодованість, і розмір рогів, і товщина ніг, і розмір копит. Молоді чумаки не наважувалися самі купувати волів і довіряли цю

відповідальну справу більш досвідченим побратимам. Про те, яку роль ці тварини грали в житті мандрівних торговців, а також селян, свідчать їх численні народні назви: «швейнога» - віл, у якого задні ноги в колінах чіплялися одна за одну, «блиндар» - котрий кривив ногами, «безприпорий» - тварина, що не мала підвищення в кінці шиї, на яке спиралося ярмо, «буян» - примхливий віл, «гостяк» - худий, «караман» - чорний віл, «гузок» - миршавенький, з малими ногами, «кислиця» - впертий, «коваль» - поганий у ходу.

Чумацький шлях був також особливий. Він потребував, щоб були випаси і гарні водопої, менше переправ через ріки, менше крутих підйомів, великих пісків. Тому чумаки їхали не найпрямішими дорогами, часто долали бездоріжжя, безлюддя. Найнебезпечнішими у дорозі були напади кримців та розбійників. Це й об'єднувало у добре організовані й озброєні групи – валки.

Проводи чумаків у дорогу – також цікавий звичай. Днем виїзду обирали найчастіше п'ятницю або неділю, залежно від того, яка була традиція у селі. Церемонія проводів починалася до схід сонця. Всі члени сім'ї виносили і вкладали все потрібне в мажі: запасні осі, колеса, волову упряж. Упоравшись з цим, поверталися до хати, влаштовували трапезу, хрестилися і казали: «Господи! Повстрічай у добрий час!». Потім всі виходили з хати і вручну викочували мажу на вулицю, ставили в напрямі сходу сонця. Виводили волів і за командою «Ший!» воли ставали на своє місце, лизали кожен своє ярмо.

До сходу сонця старший чумак оглядав мажі, кропив свяченою водою транспорт, волів, метрів п'ятдесят дороги. Найміцніший чумак ставав з лівого боку валки і кидав перед волами сокиру, а навхрест неї ставив долото або свердло – головні знаряддя при виготовленні маж. Потім усі переходили через хрест з сокири і долота і поверталися додому. Прикмети ворожіння були: якщо сокира впаде на схід – подорож буде добра, на захід – невдача, на південь – добрий заробіток, на північ – невдалий заробіток.

Супроводжуючі та від'їжджаючі розціловувалися з плачами. Проводжали чумаків словами: «Господи! Благослови! Благослови! Повстрічай! Дай, Боже, час добрий! Бувайте здорові! Нехай тебе Бог благословить і заховає від усякого недоброго ока, зустрічі з попом і від зайця, що перебігає дорогу!»

Найближчі люди, родичі проводжали чумаків аж за село. Там мати – синові, дружина – чоловікові дарували вишиті сорочки, а дівчата хлопцям-чумакам давали гаптовані хустки. Дароване чумаки носили у великі православні свята, в них хоронили, коли часом чумак помирав у дорозі.

Чумаки з навколишніх сіл збиралися в одну валку, що нараховувала до сотні, а то й більше маж. Від'їхавши трохи, всі сходилися на раду, обирали отамана на увесь час одного промислу. Кожен чумак мав право одного голосу, чумаки ж новобранці, що перший раз подорожували, мали лише півголосу. Це було унікальне, ніким не писане правило. Ним підкреслювалася велика народна шана до бувалих чумаків. Голосувати за отамана, значило давати обіцянку повного йому послуху. До нього зверталися: «Рідний, батьку наш!»

Обов'язки отамана були визначені не ним самим, а звичаями. В чумацьких піснях валка виступає як тісно згуртована група людей на чолі з батьком-отаманом. Він не тільки керує рухом, а й організовує людей проти розбійників, наділений винятковою силою, хоробрістю, розумом, кмітливістю. Валка мусила бути об'єднана лише на час промислу, і влада отамана була в межах валки. Виділявся отаман шапкою, верх якої був обшитий червоним трикутником, а на передньому його возі стояв півень – живий годинник на всю довгу дорогу. Найскладніше завдання отамана

– уміти дістати прибуток. І дослідники схильні того, що чумацька усна грамота лічби по селах України була тоді на досить високому рівні.

Другою особою, яка обиралася на раді чумаків, був кашовар. Він, як і отаман, звільнявся від усіх обов'язків валки – чи то догляд за волами, випас і охорона їх, чи змащування коліс тричі на день.

Основні чумацькі шляхи пролягали з України у Крим, на Дон. Волощину та Галичину. На великих відстанях між водопоями чумаки копали в полі три криниці, розташовані трикутником, за релігійним принципом: Бог любить Трійцю. Між криницями саджали калину – символ щастя у мандрівці.

Сезон чумацького промислу тривав шість місяців, а часом затягувався і довше. Але найбільше вивозили солі у липні-вересні. Транзитне мито чумаки платили від маж, залежно від їхньої ваги: у XV-XVI століттях по карбованцю за 60-пудову мажу, по два – за 90-пудову і по три - за 120-пудову.

Звичайно, серед чумаків існувала майнова нерівність. Одні мали сотні пар волів, десятки маж, добротні господарські будівлі, склади товарів і пункти їх збуту. Біднота ж, переважно з кріпосних селян, служили погоничами у багатих чумаків і віддавали своїм панам велику частку зароблено, так званий чинш – грошовий податок. У 30-х роках XVII ст. на Україні проживало 4 мільйони чоловік, на одного мешканця припадало по 11 фунтів солі. Це було недостатньо для нормального харчування. Тому чумацтво було не тільки вигідним промислом, але й життєво необхідним.

«Без хліба не ситно, без солі – не солодко». Для нас сіль – продукт настільки звичний, що важко уявити собі ті часи, коли невеликий мішечок солі вартував цілого статку. А в XVII столітті сіль була дорогим продуктом. У деяких країнах Європи вона цінувалася дуже високо, а в роки міжусобних війн взагалі була на вагу золота. Сільничка з сіллю тривалий час була атрибутом дипломатії. Перш ніж підписати договір, дипломат кожної зі сторін з'їдав дрібку солі із сільнички, що стояла на столі. Оголошення війни супроводжувалося перекиданням сільнички і розсипанням солі в сторону дипломата, державі якого робився виклик. Ще в XVII столітті на банкеті гостей садовили відповідно до рангу. Чим шанованіший гість, тим ближче садовили його до сільнички. Менш шанованих садовили далі. Звідси і приказка: «Не солоно ївши». З довголіттям і непохитністю, з істиною та мудрістю асоціюється сіль у християнстві. Хліб і сіль, благословення і його збереження – часто взаємопов'язані. Глибоке коріння має старовинна традиція приносити в новий дім хліб і сіль.

Великі зміни у чумацькому промислі відбулися зі становленням капіталізму. Тепер перевозили не лише сіль і рибу, а за певну грошову чи натуральну винагороду ще й хліб, сало, пшоно, горілку, спирт, вино, солонину, тютюн, кукурудзу, фураж, ліс, лісові матеріали, скло, залізо, машини, мотузки, прядиво, а в 40-50-х роках XIX ст. – цукор.

Цікаво буде розповісти про чумацькі похорони. Коли в дорозі чумак помирав від хвороби чи ворожих ран, це була найбільша трагедія для всієї великої валки чумаків. У степу при дорозі копали яму. Покійника на той світ проводжали у вишиванці, новому одязі. Всі чумаки також одягали вишиванки. Покійника загортали в рогожу з мішка для риби. Клали в яму головою додому. Кожен чумак зі своєї мажі приносив жменю солі і нею обсипали покійника. Шапками насипали високу могилу, ставали навколо неї, читали речитативно Закон Божий, співали заупокійні молитви, бажали Царства Небесного. Потім приймалися за упокійну трапезу. І коли валка заходила за обрій, могилки вже не було видно, поверталися назад до поховання, осіняли себе хрестом, одягали смушеві шапки і рухалися далі (чумаки капелюхів не носили). Роги волам покійного чумака фарбували у чорний колір (намазували дьогтем і посипали

попелом). Коли ж загинув, проливши кров у боротьбі з ворогами, між рогами вісімкою прикріпляли стрічку червоного кольору. Коли проїжджали селами, люди проти таких волів ставали на коліна і молилися Богу, віддавали траурні почесті покійному.

Побратими скурпульозно розповідали вдові померлого чумака про трагічні пригоди, передавали мажі, волів та все, зароблене покійником. Сходилося все село. В церкві відправляли панахиду. Вдова організовувала трапезу для всіх чумаків Отаман збирав пожертвування з чумаків і передавав вдові покійника.

Другої весни чумаки привозили високий дубовий хрест, укопували його на могилі. Вишитий вдовою рушник прикріпляли серединою до вершини хреста, кінці приколювали на перехрестях. Червона пов'язка означала, що покійник пролив кров.

Чумацькі неписані закони – соціальна справедливість при розподілі продуктів, людяність, допомога бідним, скривдженим.

Про Великий Чумацький шлях біля герцогських володінь згадує автор книги «Асканія-Нова» Володимир Фальц-Фейн. Він пише, що щорічно довгими караванами проїжджають сотні тисяч возів чумаків. Вони мають право пасти волів в межах шляху чумаків (одна верста), напувати їх в казених колодязях біля дороги. В той же час об'їздчики слідкують за степом, щоб чумаки не заганяли худобу в герцогські пасовища…

З чумаками пов'язує виникнення назви села Хрестівка нині покійний її житель П. І. Гришко: «У тому місці, де раніше була Хлібодарівка, між хутором Довгим і сучасною Хрестівкою було перехрестя доріг, де зупинялися чумаки. Умовно це місце вони називали «Хрестом». «Де зупинимося?» - «На Хресті». Звідси і пішла назва - Хрестівка».

Бувало, що Перекопським трактом проїжджали і царственні особи. Так, їдучи на Південь у 1787 році Катерина II робила зупинку в Чорній Долині, верхів'ях річки Каланчак (район сучасного селища Чаплинки) і біля Кам'яного мосту (зараз тут знаходиться селище Каланчак).

1821 року мав зустріч із чаплинською громадою государь Олександр I. В недавніх поселенцях – учасниках Турбаївського повстання, покараних за зухвалість і непокору та дух вільнолюбства він побачив великих трударів. Був здивований, коли йому показали сад, вирощений у безводному степу.

У 1856 році по чумацькому шляху в супроводі свити приїжджав до Фрідріха Фейна в маєток Преображенка Олександр II. Саме результатом цієї зустрічі став указ, який дозволяв сім'ї носити здвоєне прізвище Фальц-Фейн. Фальц-Фейна введено в ранг почесних громадян.

В 1914 році, 23 квітня цар Микола II відвідав Асканію-Нову. Одного разу, прогулюючись узбережжям моря, він згадав розповідь діда (імператора Олександра II) про незвичайного поміщика, що жив у Новоросії. Його методи управління маєтком набагато випереджали діючі в той час. Можна сказати, що він жив у майбутньому столітті. Монарха чекала необхідність після повернення у Петербург затвердити нову аграрну реформу. Тому і з'явилося бажання відвідати прогресивного землевласника.

СВІДОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Запека Андрій, учень 8-Б класу, Полтавської ЗОШ І-ІІІ ст. № 37, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО
Керівник: **Посмітна С. В.**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМЦПО, учитель історії Полтавської гімназії №21

Останнім часом значну увагу приділяють дослідженню діяльності перших українських громад, товариств, інституцій, зокрема і на Полтавщині. Більшість цих розвідок присвячені періоду Української революції, що цілком природно з погляду історії. Тому ми поставили за мету розкрити історію одного полтавського будинку, бо він пов'язаний з подіями Української революції і багатьма видатними історичними постатями. Нашим завданням було проведення дослідження та опрацювання доступних нам джерел, результатом яких є наступна стаття. Досить мало вже зосталося будинків і споруд, пов'язаних з історією початку ХХ ст., а ще менше - з подіями Української революції. Одним із таких свідків є непримітний цегляний будинок по вулиці Стрітенській, 37. Будівництво цього будинку датується кінцем 1880-х років, а добудований він на початку ХХ століття. На перший погляд здається, що цей півтораповерховий будинок нічим не відрізняється від інших острівців забудови ХІХ - початку ХХ ст. Типова губерніальна архітектура, вікна з наліпленими тягами-карнизами, невеликі профільовані уступи на фасаді і ніяких виразних фронтальних прикрас. Деякі зміни зовнішнього вигляду були внесені у кінці 1930-х та на початку 1950-х рр. Цей будинок відіграв важливу роль доби Центральної Ради, Гетьманщини та Директорії, визначивши наступну долю будівлі як потенційної пам'ятки міської, а то й загальноукраїнської історії. Протягом 1913-1918 років у цій будівлі знаходився Український клуб. За висловом сучасників біля цього, чи не єдиного вогнища українського життя Полтави, «мав змогу тоді купчитись невеликий гурток свідомих українців, які, мов Божого спасіння, чекали вільного подиху весни, теплого сонечка політичної волі України» (Т.Пустовіт). Проте вони не просто чекали, а й цілком легально виступали чільними провідниками українського життя у зросійщеному губерніальному місті. Розкриття цієї теми має велике історико-краєзнавче значення, адже події, що відбувалися у цій будівлі, розкривають забуті сторінки історії Полтави, пов'язані з подіями національного відродження й Української революції, поєднуючи минуле та сьогодення незалежної України - у цьому і полягає її **актуальність.**

Ідея створення Клубу з'явилася на початку ХХ ст., спроба її втілення у життя – вже у 1910 р. Цікавим фактом є те, що офіційною довідковою літературою клуб не згадується протягом ще кількох років. І лише «Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 год» до числа інших діючих організацій та товариств нарешті додає Український клуб (голова Євген Сіяльський), зазначає склад його представників та адресу – вул. Стрітенська за ч. 37.

Одним з головних питань подальшої успішної роботи клубу як «інформаційного осередку і штаб-квартири» свідомих українців (саме таке завдання щодо цієї установи покладали її засновники), було пов'язане з помешканням. Нарешті таке приміщення влітку 1913р. знайшли й орендували (є свідчення, що придбали за 1300 крб.) по вул. Стрітенській, 37 (у будинку Гальченка). Після цього на порядок денний постало питання презентації широкому загалові нової української інституції.

Відкриття клубу відбулося о 16 год. в суботу 9 листопада 1913 р. Ця дата збігається ще з однією подією життя Полтави – відзначенням 75-х роковин смерті І.П. Котляревського. Віддати шану славетному поету та на відкриття Українського клубу у складі київської делегації прибув М.С. Грушевський. Час знайомства видатного

історика з містом пов'язаний з культурно-просвітницькою діяльністю Українського клубу (1913-1918рр.). Виступ М.Грушевського на відкритті клубу нікого не залишив байдужим. Цю подію докладно висвітлили часописи «Рада» та «Украинская жизнь». Клуб став інформаційним осередком і штаб-квартирою свідомих українців.

Український клуб свого часу відвідали та брали участь у його роботі чимало визначних українців – Микола Міхновський, Леонід Жебуньов, Борис Мартос, Хведір Вовк, Дмитро Багалій, Стефан Таранушенко та ін. Гостей клубу приємно вражала ця «затишна хата»: облаштована зі смаком українськими килимами та гравюрами, з гарно виконаними портретами відомих земляків (до того ж прибраних рушниками) та сволоком у головній залі, на якому за старим українським звичаєм було вирізано слова: « В своїй хаті своя правда, і сила, і воля».

Згадуючи своє перебування у Полтаві, Хведір Вовк влітку 1916 р. написав, що Український клуб чи не кращий в Україні.

В Українському клубі проходили засідання товариства «Баян», «Просвіта», діяла книгозбірня на 2.5 тисячі книг, передплата на українські видання тощо.

У грудні 1917 року Український клуб по вул. Стрітенський, 37 у Полтаві відновив свою діяльність і став центром не тільки громадського українського життя, а й військового штабу Першого українського полку імені гетьмана Б.Хмельницького. В. Андрієвський, який виконував секретарські обов'язки при штабі, порівняв споруду з цитаделлю, біля якої були вартові і нікого, окрім військових не пускали, а в будинку містилася канцелярія штабу і завжди відділ озброєних жовнярів, знадвору проти воріт стояв броньовик. Цей надзвичайно важливий момент в історії будинку не зберіг більш-менш детальних документальних свічень, проте, відомо, що на той час очільником кількох підрозділів полку був Ю. Ластовіченко (підступно вбитий в Полтаві), а сотником – С. Лазаренко.

Український клуб хоч і вважався самостійною інституцією, проте ним безпосередньо опікувалася Полтавська громада. Він складав невід'ємну частину тієї загальної політики, яку проводили громадівці у кількох культурно-просвітницьких напрямах. Приміщення Клубу використовувалися не тільки для зібрань, нарад членів товариства «Баян», «Просвіти», репетицій хорового гуртка, а й різних публічних заходів. Щоправда, окремі з них, найбільш «небезпечні», заборонялися владою ще задовго до їх реалізації, так би мовити, у самому зародку. Також, підтвердженням того, що громадівці таки добряче попсували настрій проросійській адміністрації краю, є нині відома доповідь полтавського губернатора фон Богговута міністру внутрішніх справ щодо заходів проти національного налаштування українців. Водночас місцева жандармерія на всіх неблагонадійних, у т.ч. й клубівців, ретельно складала досьє, аби використати його при першій слушній нагоді.

Микола Ковалевський у мемуарах про друге десятиріччя ХХ ст. у Полтаві пише, що «в такому невеликому порівняно місті, як Полтава, виявлення себе українцем потягало більше репресії з боку російської влади, як у Києві, де серед мільйонного населення окремі одиниці губилися для ока російської влади… Крім того, влада не хотіла допустити, щоб Український клуб став дійсним осередком життя полтавських українців». Тому, аби не викликати великих застережень з боку офіційної влади, головою клубу було обрано відомого адвоката, одного з лідерів місцевих кадетів Є. Сільського (ця постать, а також прізвища затятих клубівців В.Андрієвського, Л.Боровиковського, І. Хоменка, до певного часу справді заспокоювали поліцію). Провідниками ж усіх головних національно спрямованих заходів у Полтаві, залишалися П. Чижевський, В. Андріївський, Гр. Ротмістров, Гр. Коваленко, В. Щербаківський (з 1912р.) та ін.

Далі доля будинку по вул. Стрітенській, 37 була безпосередньо пов'язана з подіями Української революції. У 1917-1918 рр. Український клуб, хоч і з певними перервами, продовжував діяти. У цей період старшинам Клубу у більшій мірі вдалося реалізувати давні та викликані вимогами часу задуми. 21 травня 1917 р. Український клуб провів у Полтаві маніфест зі збору коштів в «Національний український фонд», а 29 жовтня 1917 р. на зборах пам'яті М.В. Лисенка у Клубі був прийнятий статут і засновано видавничий гурт його імені.

За гетьмана П.Скоропадського у лекційній залі Клубу відбувалися лекції професора В.О. Щепотьєва (зокрема 27 грудня 1918р.), українських письменників-земляків; проходили перші заняття Українського народного університету (з 8 квітня 1918р.). Лекторії збирали на заняття не тільки місцеву інтелігенцію, а й більшість свідомих українських сил міста, усіх, хто цікавився історією, археологією, літературою, історію мистецтв і природою краю, сприяв підвищенню освітнього рівня полтавців, становленню місцевого краєзнавства тощо. Зі спогадів В.М. Щербаківського: «Кожний викладав в Університеті по своїй спеціальності й аудиторія слухачів була досить численна, особливо багато було молоді». Та невдовзі приміщення Українського клубу стало осередком військової роботи. Протягом 1917 р. Клуб неодноразово відвідував товариш голови Української військової громади м. Полтави В'ячеслав Казимирович Липинський, який у цей час брав активну участь в українізації військової частини. В.К. Липинський уже на весні 1917 р. вдався до спроби українізувати свій кавалерійський підрозділ. Для цього у Полтаві спеціально для частини було виготовлено синьо-жовтий прапор, на якому вишиті Шевченкові слова: «В своїй хаті своя сила, і правда, і воля». В'ячеслав Казимирович згадував: «З великим одушевленням прийняли ми цей новий Штандарт і він ще міцніше об'єднав нас в одну дружну сім'ю, до якої всяка «шатія», що почала тоді скрізь верховодити в армії, не мала абсолютно ніякого доступу». Цей прапор прикрашав залу Українського клубу під час засідань Української військової громади.

Український клуб діяв легально неповних п'ять років у далеко не найсприятливіших умовах. У грудні 1915 р. його було тимчасово закрито під надуманою причиною влаштування у цьому будинку по вул. Стрітенській, 37 військового шпиталю, а в 1919 р. – зачинено остаточно після приходу більшовиків і денікінців. Відомо, приміром, що після захоплення білогвардійськими частинами Полтави, в Українському клубі було влаштовано погром, під час якого українофобами було розбито бюст Івана Франка, частково понищено «мазепинську» книгозбірню, картини та бюсти українських поетів і вчених, побиті навіть дзеркала та посуд. Та до розпачу образило полтавців інше – на тому місці, де колись майорів український прапор, денікінці розмістили свій російський триколірний.

Головну свою історичну місію Клуб, все ж таки, виконав успішно, особливо в 1917-1918 рр. У цей період його приміщення справді використовувалося для утвердження поміж населення національної свідомості та захисту вже здобутих українських позицій.

Історія будинку подій Української революції не завершилася розміщенням полкового штабу «богданівців» та закриттям більшовиками Полтавського клубу. Вона була примножена фундацією у ньому першого вищого навчального закладу у Полтаві – Історико-філологічного факультету – попередника Полтавського інституту народної освіти. Чимало учасників цієї події розглядали створення факультету як окремого Українського університету, а з подачі останніх саме так він і увійшов в історію розбудови вищої школи доби Української революції.

Ідея заснування Українського університету у Полтаві виникла ще перед Першою Світовою війною у середовищі членів місцевого партійного осередку Товариства українських поступовців, до числа якого належали більшість свідомих українців міста. Поступово цю думку підтримали П.І. Чижевський, В.Н. Андрієвський, дещо пізніше М.Д. Токаревський. Одним з подвижників створення вищого навчального закладу виступав й археолог В.М. Щербаковський, який у 1912 р. прибув до Полтави й обійняв за конкурсом посаду завідувача Археологічного відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. Окрім проведення досить масштабних археологічних досліджень різноманітних пам'яток на Полтавщині, фахових етнографічних обстежень й зборів чисельних експонатів, він щиро сприяв проведенню в губернії широкої освітньої програми для місцевого вчительства, читав курси лекцій з українознавства, проводив краєзнавчі екскурсії та вів заняття музейного лекторію для краєзнавчо налаштованих полтавців – Українського народного університету.

До створення місцевого педагогічного за спрямованістю університету спонукали й події Української революції, а провідниками цих починань виступали старшини Українського клубу. Відомий історик діаспори Симон Петрович Наріжний уважав, що організаційна участь у відкритті університету «декого із членів Українського клубу у Полтаві… була досить видатною». До речі, як згадував В.М. Щербаківський 1953 р., представники більшості повітів Полтавщини прямо-таки «напирали на Земство, щоб воно заснувало у селах гімназії. Села давали землю під будову гімназії та обіцяли повне утримання. Таких вимог з повітів прийшло сорок…Для всіх булозрозуміло, що потрібно мати кадри гімназійних учителів, для підготовки яких потрібний університет, а для університету потрібно університетських професорів». Підтримку цих починань обіцяла й Спілка Споживчих Товариств, очолювана Д.І. Шульгою (1880-1937), зокрема, видатний кооператор Б.М. Мартос (1879-1977), який на той час неодноразово бував у Полтаві. Проте, більшовицька окупація взимку 1917-1918 рр. відтермінувала на певний час реалізацію цього важливого починання.

З 1993 р. у цьому будинку розміщено Центр охорони та дослідження пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації – пам'яткоохоронний заклад, завданнями якого є охорона й дослідження об'єктів найдавнішої культурної спадщини, зокрема в приміщенні зберігається пам'ять про події Української революції. До певної міри відроджено зал засідань Українського клубу, видано буклети та брошури – пам'ятки часу Української революції, про археологів-учасників роботи Українського клубу й Українського університету у Полтаві. Сподіваємось, що ця діяльність і встановлення фактів та подій, які мають велике краєзнавче, а в деяких питаннях і загальноукраїнське значення, в історичному будинку, де й досі зберігається неповторна аура часів визвольних змагань 1917-1918 рр., буде продовжуватися. А також увічнення пам'яті непересічних подій національного відродження та Української революції, історичних діячів й учених, які перебували та працювали у цьому невеличкому будиночку за № 37 на затишній вул. Стрітенській, такому важливому для вітчизняної й суто полтавської історії.

Нещодавно на будівлі з'явилася охайна меморіальна дошка, що увічнює факт перебування у Полтаві та на відкритті української фундації визначного вченого, громадського та державного діяча М. С. Грушевського. Отже, у нашому місті позначена ще одна славна сторінка в історії незалежної України.

Певна річ, що наше невеличке дослідження розкрило лише окремі сторінки діяльності Українського клубу. Ми лише намагалися привернути увагу до славетного минулого малопомітного будинку. Маємо надію, що результати нашого дослідження

допоможуть змінити усталену поміж науковців тезу про те, що в Українському клубі у період національної революції «лише гарно балакали та майстерно грали в карти»; що зрештою ця тема буде значно доповнена іншими цікавими матеріалами.

ДЕЯКІ ПОКАЗНИКИ ОБСЯГІВ ІМПОРТУ ПРОДУКЦІЇ В АМФОРНІЙ ТАРІ В АНТИЧНЕ МІСТО БОРИСФЕН (НА МАТЕРІАЛАХ РОЗКОПОК О. БЕРЕЗАНЬ У 2019 РОЦІ)

Гембержевська Дар'я, вихованка гуртка «Археологічне краєзнавство» Миколаївського обласного центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, учениця 11 класу Миколаївської ЗОШ І-ІІІ ст. № 3 Миколаївської міської ради

Керівник: **Бондаренко Денис Володимирович**, керівник гуртка «Археологічне краєзнавство», методист Миколаївського обласного центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, м.н.с. НІАЗ «Ольвія» НАН України

Античне місто Борисфен – перша давньогрецька колонія у Північному Причорномор'ї, заснована вихідцями з Іонії наприкінці VII ст. до н.е. на сучасному о. Березань в Миколаївській області. Острів Березань знаходиться біля виходу Дніпро-Бузького лиману в Чорне море. В давнину він був значно більшим за розміром та з'єднувався косою з суходолом, мав прісну воду, на його поверхні кипіло життя.

Більш ніж сторічні розкопки острову дозволили відкрити значні ділянки житлових кварталів, господарські комплекси, металургійні та гончарні майстерні, міський некрополь.

У 1984 р. на острові відкрито самий давній у Північному Причорномор'ї теменос (священну ділянку) з храмом Афродіти.

З 2005 по 2019 рр. розкопки священної ділянки очолював керівник Березанської археологічної експедиції Інституту археології НАН України В.В. Крутілов. Під керівництвом цієї видатної людини в 2018 р. пощастило попрацювати і нам.

Школа, але в 2019 р. невдовзі після початку розкопок Валерій Вікторович залишив наш світ. Археологи встигли дослідити лише культурний шар архаїчної доби.

Автор роботи брала активну участь в камеральній обробці матеріалу з розкопок, що дало змогу опрацювати його в комплексі.

Мета даної роботи – на основі уламків тарних амфор з культурного шару обчислити відносні показники імпорту продукції в амфорній тарі (вина та оливкової олії) в архаїчну добу існування Борисфену (VI – перша третина V ст. до н.е.). Для обчислення даних показників, в роботі запроваджується методика, яка раніше не використовувалася для підрахунку обсягів імпорту на античні пам'ятки Нижнього Побужжя. В цьому новизна нашого дослідження.

Робота виконана в рамках проекту «Обсяги імпорту продукції в амфорній тарі на античні пам'ятки Нижнього Побужжя».

Амфорна тара – найбільш масовий та надзвичайно інформативний матеріал з античних пам'яток археології. Амфори – це великі посудини для транспортування вина та оливкової олії. В Північне Причорномор'я їх потрапляло дуже багато і в господарстві вони використовувалися недовго. Тому вони вважаються надійними хроноіндикаторами, а також важливим маркером визначення центрів-імпортерів відповідної продукції, зокрема і в регіон Нижнього Побужжя.

В сучасній археологічній науці прийнято обчислювати відносні показники імпорту продукції в амфорній тарі за кількістю ніжок, яка, умовно, відповідає кількості цілих посудин. Часто аналогічний підрахунок проводиться за кількістю

вінчиків посудин. Автор вважає такий спосіб обчислення нераціональним, адже результатом цих розрахунків є порівняння кількості амфорної тари, об`єми якої можуть кардинально відрізнятися. Ми ж пропонуємо проводити обчислення відносних показників імпорту продукції в амфорній тарі безпосередньо за об`ємом амфор.

У визначенні типо-стандартів амфор, а також їх морфологічних та метричних характеристик за основу ми взяли класифікацію, розроблену С.Ю. Монаховим.

Приблизний об'єм амфори за метричними характеристиками ми обчислювали таким чином: горло було прийнято за циліндр, об`єм якого вираховувався за формулою $V=\pi r^2 h$, де r – радіус, h – висота циліндра. Верхню частину амфори (від горла до місця максимального розширення) ми прийняли за сферичний ковпак, об`єм якого розраховується за формулою $V=\pi h^2(R-1/3h)$, де h – висота, R – радіус найширшої частини. Об`єм нижньої частини амфори розраховувався відповідно до морфологічних особливостей конкретного типу. Так, наприклад, нижню частину амфори піфоїдної форми необхідно розділити на кілька сегментів, які приймаються за сегмент сфери, об`єм якого обчислюється на формулою $V= 1/6\ \pi\ h3+ 1/2\ \pi(r_a^2+ r_x^2)\ h$, де h – висота, r_a і r_x - радіуси паралельних січних площин. В свою чергу об`єм нижньої частини амфори конічної форми варто приймати за конус, об`єм якого розраховується за формулою $V= 1/3\ S\ h = 1/3\ \pi\ r^2\ h$, де S – площа основи, h – висота, r – радіус основи. Відносна похибка при таких обчисленнях складає не більше 1.5% від загального об`єму амфори, і зумовлена особливостями будови амфор.

З культурного шару архаїчного часу, дослідженому при розкопках ділянки «Теменос» у 2019 р. походить 625 артефактів та 3 екофакти. Уламки амфорної тари представлені 515 фрагментами (82,4% від загальної кількості кераміки). Серед яких 29 фрагментів вінчиків та 4 ніжки.

Розподіливши всі фрагменти за центрами виробництва, типами і, знайшовши відповідні аналогії в монографії С.Ю. Монахова «Греческие амфоры в Причерноморье» (2003), а також обчисливши об`єми амфор, ми отримали наступну таблицю:

Центр виробництва	**Тип**	**Таблиця (Монахов)**	**Датування (ст. до н.е.)**	**К-ть**	**D (мм)**	**Об`єм (літри)**
Хіос. *Вінчики*	I- B	Табл. 2,4	Сер. VIII – $^1/_3$ VI	1	130	26,70
	II	Табл. 3,1	¾ VI – поч. V	1		30,61
	III-A	Табл. 4,3	$^3/_3$VI – $^4/_4$V	2	140	27,50
	III-B	Табл. 5,4	$^1/_2$V	2	100,110	24,67**
	III-B	Табл. 6,1	$^1/_2$V	5	110,110, 110,120, 130	21,90
	III-B	Табл. 6,5	$^1/_2$V	1	110	19,68
	III-C	Табл.	¾ - поч.$^4/_4$V	2	130	21,70

		7,4				
	V-A	Табл. 11,3	Кін.V	1	120	6,84
Ніжки	III-B	Табл. 5,4	$^1/_2$V	1	70	24,67**
Разом:						***341,07л***
Мілет. (Вінчики)	II-B	Табл. 20,4	½ - ¾ V	1	120	23,40
Разом:						***23,40л***
«Протофасос» – Амфори на складно профільованих ніжках невизначених центрів Північної Егеїди, *(Вінчики)*	3 серія	Табл. 24,1	Кін VI – поч. V	1	120,130	10,41**
Разом:						***10,41л***
Лесбос сіроглиняний. (*Вінчики*)	I-A – I-D	Табл. 27,4	$^2/_2$ VII – ½ VI	1	110	11,25
Лесбос червоноглиняний. (*Вінчики*)	I-A – I-B	Табл. 30,1	VI	1	130	15,33**
	I-A – I-B	Табл. 30,2	VI	1	130	24,39
	I-A – I-B	Табл. 30,3	VI	3	120,140, 130	24,40
	I-A – I-B	Табл. 30,6	VI	1	130	12,15**
Ніжки	I-A – I-B	Табл. 30,6	VI	1		12,15**
	I-A – I-B	Табл. 31,1	VI	2	30	15,48**
Разом:						***167,28л***
Фасос. *(Вінчики)*	I-A-I	Табл. 34,3	Кін VI – поч. V	1	120	31,9*
Разом:						***31,9.***
Всього:						***574,06л***
* - середнє значення об`єму в рамках типу ** - об`єм, обчислений автором, виходячи з метричних характеристик амфори, поданих у С.Ю. Монахова.						

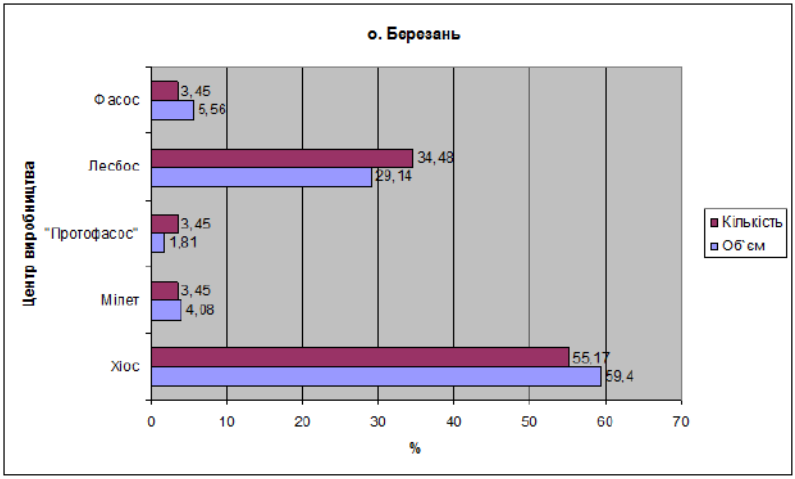
Отже, обсяг імпорту продукції в амфорній тарі архаїчної доби, з розкопок ділянки «Теменос» у 2019 р. в розподілі по центрах виробництва складає: Хіос – 341,07 л (59,4 %), Мілет – 23,40 л (4,08 %), Північна Егеїда – 10,41 л (1,81 %), Лесбос – 167,28 л (29,14 %), Фасос – 31,9 л (5,56 %). Загальний об`єм продукції в амфорах складає 574,06 л. Аналогічні показники у підрахунку за кількістю профільованого матеріалу (вінчики) становлять: Хіос –16 фрагментів (55,17 %), Мілет – 1 фрагмент

(3,45 %), Лесбос –10 фрагментів (34,48 %), Північна Егеїда – 1 фрагмент (3,45 %), Фасос – 1 фрагмент (3,45 %). Загальна кількість ідентифікованих профілів – 29 фрагментів. Зазначені показники висвітлені у діаграмі (мал. 1).

З діаграми видно, що основу імпорту складала продукція в амфорній тарі з Хіосу та Лесбосу. Значно менше вина та оливкової олії потрапляло з Фасосу, Мілету та Північної Егеїди.

Також, виходячи з діаграми, можна зробити висновок, що відносні показники обсягів імпорту при підрахунках по кількості фрагментів амфор та їх об`єму вже при обчисленні незначної виборки мають певні розходження.

На цьому прикладі ми можемо бачити недоліки кількісного і перевагу об`ємного методу обчислення відносних показників імпорту продукції в амфорній тарі.

Мал. 1. Відносні показники обсягу імпорту продукції в амфорній тарі з досліджень о. Березань у 2019 р. при підрахунку по об’єму посудин та кількості профільованого матеріалу.

ХРОНОЛОГІЯ НОВОЇ ПАМ’ЯТКИ АНТИЧНОЇ АРХЕОЛОГІЇ БОНДАРЕВСЬКІ ДЖЕРЕЛА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ОЛЬВІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Єрмак Карина, вихованка гуртка «Археологічне краєзнавство» Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, учениця 10 класу Шостаківського ЗЗСО І-ІІІ ст. Миколаївської районної ради Миколаївської області

Керівник: **Бондаренко Денис Володимирович**, керівник гуртка «Археологічне краєзнавство», методист Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, м.н.с. НІАЗ «Ольвія» НАН України

Урочище Бондаревські джерела – надзвичайно мальовниче місце, розташоване в 2,5 км на південний захід від с. Крива Балка Миколаївського району Миколаївської області та в 7 км на захід від р. Південий Буг.

Під час проведення занять дитячої археологічної школи у 2017 р. (керівники О.І. Смирнов, Д.В. Бондаренко та О.В. Запорожець) гуртківцями Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді разом з учнями Кривобалківської школи на цьому місці відкрито нову дуже цікаву пам’ятку

археології, яка отримала назву відповідно до розташованого тут урочища – Бондаревські джерела.

З цього часу Бондаревські джерела стали однією з баз проведення щорічної археологічної школи.

В розкопках та камеральній обробці знахідок брала участь і автор роботи.

За три роки робіт ми дізналися, що пам'ятка являє собою кам'яну вимостку, площею близько 100 м^2, споруджену в місці виходу джерела на поверхню землі, вірогідно, для зручності пересування по розмоклому ґрунту. Відсутність залишків жител, а також той факт, що знахідки представлені майже виключно уламками тарних амфор, вказує на тимчасове перебування людини на цьому місці. Однак їх кількісний та якісний склад може свідчити, що це місце відвідувалося регулярно і протягом всієї античної доби.

Провівши детальний аналіз топографії, архітектурних залишків та матеріальної культури Бонедаревських джерел, ми прийшли до висновку, що відкрили новий, раніше невідомий, тип пам'ятки, який інтерпретували як місце проведення натурального обміну товарами між еллінськими та варварськими купцями.

Тому, тема всебічного вивчення відкритої нами пам'ятки надзвичайно актуальна для розуміння багатьох аспектів життєдіяльності еллінського та варварського населення Нижнього Побужжя і Північного Причорномор'я в цілому.

Мета даної роботи: на основі аналізу уламків тарних амфор виділити хронологічні періоди функціонування Бондаревських джерел та прослідкувати інтенсивність еллінської активності на пам'ятці.

Традиційно вважається, що територія, на якій розташовані Бондаревські джерела в добу античності входила до складу Ольвійського полісу. Розкопана нами пам'ятка, знаходилася на північному кордоні Ольвійських володінь, в 30 км від столиці.

Античні міста-держави (поліси), засновані на Півдні України проіснували майже тисячу років і залишили вагомий слід в історії нашої Батьківщини. Один з найбільших полісів – Ольвія, існував на території Нижнього Побужжя в межах сучасної Миколаївської області.

В якості основного критерію для розробки хронології Бондаревських джерел взято основні етапи функціонування Ольвійської держави.

Архаїчний період*(остання чверть VII – перша третина V ст. до н.е.).*

Грецька колонізація Північного Причорномор'я починається в останній чверті VII ст. до н.е. заснуванням міста Борисфен на сучасному о. Березані біля гирла Дніпро-Бузького лиману. Вже в першій половині наступного століття, відповідно до античної колонізаційної традиції, починається активне освоєння оточуючих територій – навколо Борисфену формується сільськогосподарське оточення (хора), яка включала в себе узбережжя гирл Березанського та Дніпро-Бузького лиманів, а також простору між ними. Першим колоністам вдалося швидко налагодити вигідні торгівельні відносини з місцевими варварами, аграрні поселення постачали сільськогосподарську продукцію, в місті працювали ремісничі майстерні. З гавані Борисфену у Середземноморські центри відправлялися кораблі, завантажені зерном, худобою, рабами, корисними копалинами, рибою та мідіями, а поверталися з вином та оливковою олією, парадним посудом, вишуканими предметами культу, прикрасами та іншим дефіцитним товаром, виготовленим в кращих майстернях античного світу. Жителі Борисфену багатіли, а чутки про їх успіхи швидко доходили до метрополії.

Вже близько середини VI ст. до н.е. у Нижнє Побужжя прибула нова велика хвиля колоністів, які заснували цілу мережу аграрних поселень і нове місто – Ольвію. Новий центр було закладено у надзвичайно вдалому з географічної та стратегічної

точок зору пункті – на високому плато правого берега Бузького лиману, з усіх боків оточеного глибокими балками, що, разом з високими мурами забезпечувало надійний захист міста від зовнішніх ворогів. Берегова лінія міста утворювала зручну гавань, що сприяло активному розвитку міжнародної торгівлі.

Близько третьої чверті VI ст. до н.е. на теренах Нижнього Побужжя створено єдину давньогрецьку державу – Ольвію.

В цей час перші елліни з'явилися і на Бондаревських джерелах.

Абсолютна більшість знахідок з Бондаревських джерел представлена уламками тарних амфор, що використовувалися для перевезення вина та олії в трюмах торгівельних кораблів.

Аналізуючи колекцію амфор з Бондаревських джерел, за основу ми взяли загальноприйняту у вітчизняній археології класифікацію С.Ю. Монахова. Типологія пізніх серій амфор визначалася за І.Б. Зєєст.

Для аналізу та обрахування статистики використали вінчики амфор, які явно належали різним посудинам, а також ніжки тих типів амфор, вінчики від яких поки що не знайдено. Важко уявити, що на Бондаревські джерела приносили фрагменти посуду. Певно, сюди потрапляли цілі посудини, які згодом за певних обставин, які ми розглянемо нижче, були розбиті. Тож кожен з фрагментів, використаних нами у виборці, відповідає умовно цілій посудині. На Бондаревських джерелах нами знайдено 159 вінчиків різних амфор, але, визначенню та датуванню підлягають лише 131 фрагмент (всі інші, через погану збереженість нами не враховуються). До цієї цифри додамо дві ніжки амфор, які не представлені серед вінчиків. Тож наша вибірка буде представлена 133 умовно цілими посудинами. Ця цифра на сьогодні відповідає абсолютному мінімуму амфор, розбитих на дослідженій ділянці вимостки біля Бондаревських джерел.

81,95 % цього масиву (109 умовно цілих посудин) належать саме до архаїчної доби. Тож на цей час припадає найбільш інтенсивна діяльність греків на Бондаревських джерелах, пов'язана із спорудженням кам'яної вимостки та якоюсь іншою активністю біля джерела, пояснити яку ми також спробуємо нижче.

Класичний період *(остання третина V – друга третина IV ст. до н.е.).*

Благополуччя Ольвійського полісу тривало недовго. Вже наприкінці першої третини V ст. до н.е. внаслідок ряду причин відбувся так званий «колапс» хори – елліни були змушені залишити майже всі сільськогосподарські поселення і перебратися під міські мури Ольвії. Приблизно через 30-40 років ситуація стабілізувалася, почався процес реколонізації хори. Життя на старих поселеннях відновилося, окрім того, були засновані нові пункти. Класична доба – час найбільшого територіального розширення Ольвійської держави, під час якого її межі проходили по правому берегу Березанського лиману на заході, мису Станіслав – на сході, узбережжю Чорного моря та Ягорлицької затоки – на півдні і широти сучасного м. Миколаєва – на півночі.

В процесі реколонізації хори Ольвії відбувається і відновлення активності на Бондаревських джерелах. Щоправда інтенсивність її, в порівнянні з попереднім періодом, значно впала. Матеріал цього часу репрезентований всього лише 9,02 % (11 фрагментами) умовно цілих амфор.

Еллініcтичний період *(остання третина IV–II ст. до н.е.).*

Початок елліністичного етапу в Нижньому Побужжі маркує нове потрясіння для Ольвії – військовий похід одного з найкращих полководців Олександра Македонського, фракійського намісника Зопіріона в 331 р. до н.е. Ольвія, яка шляхом надзвичайних зусиль та впровадження нечуваних раніше заходів для мобілізації

населення, змогла витримати облогу македонської армії, набуває свого максимального економічного розвитку, значно зростає щільність поселень в регіоні. Цей розквіт тривав трохи менше ста років. З третьої чверті III ст. до н.е. починається поступовий занепад і затяжна криза як міста так і хори, загострюються відносини з оточуючими державу варварським племенами. В II ст. до н.е. припиняють своє існування більшість сільських поселень хори, занепадають монументальні громадські споруди в самому місті, падає загальний соціальний рівень населення.

Активність греків на Бондаревських джерелах в елліністичну добу, у порівнянні з попереднім етапом, також зазнає певного падіння. До цього часу належить 6,77 % умовно цілих амфор (9 фрагментів).

Римський період *(кінець I ст. до н.е. – III ст.).*

В середині I ст. до н.е. на наші території вдираються войовничі племена гетів, які беруть Ольвію приступом та спалюють місто, знищуючи останні надії ольвіополітів на відродження. Колишньої могутності поліс не досягне вже ніколи. Наприкінці I ст. до н.е. сільськогосподарське оточення Ольвії, як і саме місто, починають потрохи відроджуватися і часом досягають кордонів полісу доби архаїки, однак кількість поселень і, відповідно, самого населення була значно меншою. В I ст. на території міста розміщується римський гарнізон, а на підконтрольних землях зводиться система польових укріплень – лімес. З часом територія Нижнього Побужжя входить до складу римської провінції Нижня Мезія. Сільськогосподарські поселення починають знову заселятися землеробами. Але в середині III ст. Ольвія починає потерпати від готських нашесть, а в IV ст. місто, як і вся антична цивілізація Північного Причорномор'я була знищена гунською навалою. Східні завойовники розорили міста та поселення, знищили їх мешканців, чим поставили крапку в античному періоді історії України. Відродитися після цього вдалося лише Херсонесу, якій відіграв свою важливу роль вже в добу Середньовіччя.

Амфорна тара римського часу на Бондаревських джерелах представлена найменшою кількістю умовно цілих посуди – 1,5 % (2 екземпляри).

Таким чином, колекція датованого керамічного матеріалу, зібрана на Бондаревських джерелах, формує хронологію пам'ятки, в цілому відповідну історичним етапам розвитку сільського оточення Ольвії. Інтенсивність еллінської присутності на пам'ятці має найбільші показники в добу архаїки, які значно зменшуються в наступні періоди (рис. 1).

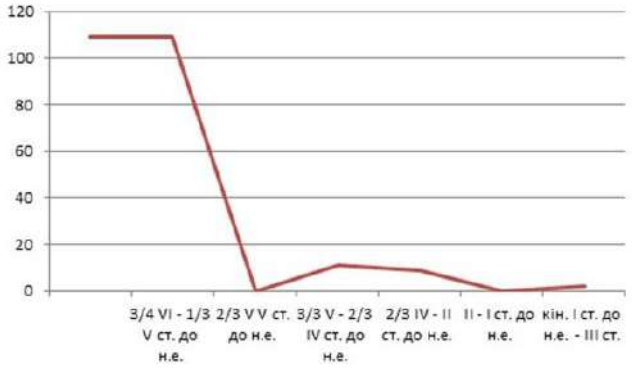

Рис. 1. Динаміка еллінської активності на Бондаревських джерелах.

СІЧЕСЛАВЩИНА – КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ

Могильна Вєроніка, учениця 8-Б класу Петриківського опорного закладу освіти І – ІІІ ступенів Петриківської селищної ради Петриківського району Дніпропетровської області.

Керівник**: Решетняк Людмила Миколаївна** вчитель історії Петриківського опорного закладу освіти І – ІІІ ступенів Петриківської селищної ради, заслужений вчитель України

Актуальність роботи зумовлена посиленим інтересом до процесу українського державотворення під впливом історії українського козацтва, у значимості пам'яток козацтва на Січеславщини, які збереглися донині.

Оригінальністю даного дослідження є те, що історія п'яти Запорозьких Січей пов'язана з Дніпропетровщиною, яку часто йменують Січеславщиною, що саме у нашому краї жив та працював славний «батько козацтва», найвідоміший вчений-академік Дмитро Іванович Яворницький

Об'єктом дослідження наукової роботи є Придніпровський край, відомі особистості, які зробили внесок у дослідження історії козацтва.

Ми ставили перед собою завдання:

1. Проаналізувати події 15-17 століть на Січеславщині;
2. Дослідити пам'ятки козацтва нашого краю;
3. Надати описи відомих істориків про Січеславський край.

… Краю придніпровський! Історія твоя писалась стрілами, народжувалася у тупоті кінських копит і дзвоні мечей, у кривавих битвах давньоруських витязів за свою землю, спустошену степовими нападниками. І довго ці місця звалися Диким полем, де трава не росте, птах не літає, де не лишилося живих свідків жорстокої січі, лиш застиглі на високих могилах кам'яні баби. Та нікому не розкажуть їхні нерухомі уста й очі про те, що бачили й чули багато століть тому…

Українське козацтво - це унікальне явище в історії України тому, що у порівнянні з подібними формуваннями інших народів, українські козаки були не лише охоронцями державних кордонів, але й основною силою, яка забезпечила перемогу у визвольній боротьбі українців за свободу, віру та відновлення національної держави. Колискою козацтва стали землі Центральної України, які відігравали роль буфера між Кримським ханством та володіннями польсько-литовських правителів.

Причинами освоєння нашого краю у ХУ – ХУІ століттях стало те, що:

- території Нижнього Подніпров'я стали прихистком для шукачів воєнної здобичі та слави;
- відбувалося наростання військового протистояння з татарами;
- з'явився самозахист місцевого населення так званого порубіжжя;
- вільні землі «дикого поля» стали для втікачів порятунком від феодального гноблення.

В результаті заселення Нижнього Подніпров'я мешканцями, які вважають себе козаками, з'являється велика кількість слобід та хуторів. Запорізька Січ з самого початку була цікавим зразком демократичного державного утворення. Власне, назва «запорозьке козацтво» пов'язана з дніпровськими порогами, яких було дев'ять: Кодацький, Сурський, Лоханський, Звонецький, Ненаситецький, Вовнизький, Будильський (Будило), Лишній, Вільний. Перший поріг розташований нижче Монастирського острова у Дніпрі, а дев'ятий – перед Хортицею, найбільшим річковим островом у світі. Між порогами знаходилися забори – розкидані річищем скелі, між якими й пропливали судна, зокрема, і козацькі чайки.

Територія Великого Лугу стала центром запорозького козацтва. Саме тут в межах 20 -30 км сучасного Нікопольського району зафіксовано існування п'яти січей: Томаківської, Базавлуцької, Микитинської, Чортомлицької, Підпільненської (Нової).

Січеславщина – край козацтва. У нетрях степових могил Солохи, Чортомлика, Олександрополя, допитливі археологи виявили неповторні пам'ятки старовини. В історію придніпровського краю вписані яскраві сторінки боротьби з турецькими, ординськими завойовниками, з польською шляхтою.

Про Томаківську січ згадував у своєму щоденнику Еріх Лясота та Гійом Левассер де Боплан в «Описі України…». Шляхтич Заборовський описував повсякденне життя запорожців. Козаки займалися хліборобством, розводили овець, кіз, корів, турів, займалися ремеслами. Українські лицарі були теслями, стельмахами, ковалями, зброярами, кожум'яками, римарями, шевцями, бондарями, кравцями… Археологічні дослідження Томаківської січі у 1882 році проводив А.Кащенко, а в 20-ті роки XX ст. Яворницький Д.І. На жаль, нині території всіх січей затоплені водами Каховського водосховища.

На Микитинській січі, на спільній козацькій раді був обраний гетьманом Богдан Хмельницький. Саме звідси розсилав він в усі кінці України палкі відозви, закликаючи народ на боротьбу проти польських панів та їхніх посіпак. У 1648 р. під час Національно-визвольної війни українського народу під Жовтими Водами відбулася історична битва козаків з військом шляхетської Польщі. Це відігравало велику роль у розвитку повстанського руху, у гуртуванні українського народу. Земля Придніпров'я зберігає пам'ять про славного запорозького кошового отамана Івана Сірка – талановитого, хороброго воєначальника, поборника дружби українців із сусідами. З іменем Сірка пов'язаний славнозвісний лист запорожців турецькому султанові, в якому, рішуче відкинувши вимогу скоритися Туреччині, козаки дотепно, гостро висміяли султана Магомета. Цей епізод (за порадою та покроковими консультаціями Д.І. Яворницького) став сюжетом широковідомої картини І.Ю. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану», а могила кошового отамана Івана Сірка височить у степу поблизу старовинного села Капулівка Нікопольського району.

Автором найбільш відомої оповіді про Січ є Микита Корж. Ентузіасти у Солонянському районі відтворили «Живий музей Микити Коржа», доглядають за його могилою.

Придніпров'я стало рідним краєм для внуків і правнуків запорозьких козаків, які сотні років тому селилися на мальовничих берегах Самари, Вовчої, Орелі, Інгульця, Базавлука, для нащадків курських, білгородських, білоруських бідарів , знедолених і гнаних нуждою, котрі принесли на криворізькі рудні й марганцеві копальні, в приземкуваті, закіптюжені корпуси заводів, що належали іноземним капіталістам, свої добрі, міцні руки, свій розум, талант, що продавали тут за безцінь.

Великий Т.Г. Шевченко побував у нашому краї в 1843 р. Писав поет про історичні місця, замальовував їх, цікавився історією запорозьких земель. Про перебування Кобзаря у нашому краї нагадують два пам'ятники, один - на Монастирському острові у Дніпрі, а другий – молодому Шевченку, поряд з Національним театром його імені.

В нашій області збереглися природні пам'ятки доби козацтва. У парку імені Глоби (м. Дніпро) ростуть кілька столітніх лип, дуб, під яким поховано засновника парку - запорозького козака Лазаря Глобу. На його пам'ятнику викарбувано: «Лазар Глоба. Помер 1793 року, проживши більше століття на світі. Похований в цьому місці біля дуба, посадженого його руками».

На території межі міста Дніпро в селі Старі Кодаки розташована фортеця Кодак. Заснована за проектом французького військового інженера і картографа Гійома Левассера де Боплана та польського військового інженера, картографа Фридрихата Геткана. Фортеця містила три дерев'яні вежі, вали, обгороджені плетеними турами, пороховий льох та інші військові споруди. Період експлуатації 1635 -1711 рр. Фортеця збудована з метою перекриття виходу до Чорного моря і запобігання втечам селян на Запорожжя. В серпні 1635 р. фортецю було зруйновано запорожцями під керівництвом отамана Івана Сулими. Проте, в 1639 р., фортецю було відновлено інженером Фридрихом Геткантом. Розміри фортеці збільшились у три рази, був побудований католицький костел і монастир, православна церква, сторожова вежа. У вересні 1648 р. на зрушення фортеці відправили три козацькі полки під командуванням полковників П. Шумейка, М. Нестеренка, Я.Вовченка. 1 жовтня 1648 р. фортеця капітулювала без бою. Богдан Хмельницький проголосив Кодак місцем збору Малоросійського козачого війська. В часи Івана Мазепи Кодак був сторожевим постом проти Запорозької Січі. В 1711 р. за умовами Прутського договору фортеця Кодак разом з іншими фортецями була зруйнована. Поселення Кодак – козацька слобода, центр козацької паланки. У кінці 18 ст. Кодак був перейменований у Старі Кодаки, і тут поселилося багато запорожців після знищення Нової Січі. Руїни Кодака збереглися до наших днів. В 1910 р. за ініціативою Д. І. Яворницького на місці фортеці був встановлений пам'ятник знак. У 1940 р. був створений гранітний кар'єр, який завдав шкоди 90 % території фортеці. В наш час збереглися лише земляні вали та озеро, яке залишилося після затоплення кар'єру. Фортеця Кодак є пам'яткою культурного спадку України національного значення. Затверджені проекти відбудови Кодаку.

Нині діючий Самарський Пустельно-Миколаївський монастир довгі роки був пристанищем для сотень запорожців у старості, а також для тих козаків, які мали тяжкі поранення і не могли нести військову службу. Цей монастир, що розкинувся на березі Самари, був частиною Запорожжя, своєрідним Українським Єрусалимом.

Троїцький собор у м. Новомосковськ є перлиною дерев'яного зодчества нашого краю, його називають лебединою піснею Запорожжя. Собор постав на гроші, зібрані козаками. Яворницький Д.І. записав народні перекази про те, як Погребняк Яким втілив оригінальний проект дев'ятикупольного собору в 1773 – 1778 роках. Пізніше описи Яворницького використав у романі «Собор» наш славетний земляк Олесь Терентійович Гончар.

Таким чином: наше дослідження доводить, що Січеславщина – це унікальний край, який зберігає козацькі пам'ятки. З 2014 року наш край, як і в добу козацтва, є форпостом України, а вчинки багатьох нащадків козаків є прикладом національної відданості.

Основою культури краю була народна творчість. Найбільшої слави зажив Петриківський розпис, який продовжує традиції козацтва, вражає оригінальністю та вишуканістю. Важливим елементом культури є козацькі пісні. ЮНЕСКО визнала Петриківський розпис (2013р.) та українські козацькі пісні Дніпропетровщини (2016р.) нематеріальною культурною спадщиною людства та внесла до Списку всесвітньої культурної спадщини.

Найцінніший здобуток козацтва – ідеал вільної людини. Саме цей ідеал став ціннісним орієнтиром всього українського народу впродовж багатовікової боротьби за національну незалежність та соціальну справедливість.

Історичні пам'ятки козаччини на Січелавщині дають змогу не забувати історію рідного краю та поглиблювати свої знання.

АРХЕОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ РІДНОГО КРАЮ

Тарикін Віталій, І курс, група 932, ДПТНЗ «Покровський ЦППРК»
Керівник**: Дерій З.В.**, «Старший викладач історії»

Археологічний туризм – туризм, направлений на знайомство з культурними і історичними пам'ятками, музеями, місцями розкопок, пам'ятниками архітектури.

Своєрідною візитною карткою скіфської доби є «царські» поховання з їх коштовним супровідним інвентарем та грандіозними курганними насипами, найважливіші з яких знаходяться у Нікопольському районі Дніпропетровської області. Тому туристична карта археологічних пам'яток Нікопольщини зацікавить не тільки жителів нашого регіону, а й України в цілому.

Нікопольська земля – центр Великої Скіфії. Наш регіон знаходиться там, де були святі для скіфів місця, так звані Гери. Завдяки відомим археологічним знахідкам, основними з яких є золота скіфська Пектораль, Скіфська ваза та золоті прикраси скіфів, що були знайдені під час розкопок курганів Чортомлик, Товста могила, Соболєва могила, Нікопольщина була прославлена на весь світ.

На думку дослідників В.Мурзіна, Б.Мозолевського, М.Жуковського, саме тут був Герос – місце поховань скіфських царів і вождів, в могилах яких були незліченні золоті скарби із предметів скіфо-античного ювелірного мистецтва. За підрахунками археологів, на землях Нікопольщини було близько 75 курганів.

Безліч туристів приїздять відвідати наш регіон та познайомитися з археологічними розкопками царських курганів. Місцеві жителі навіть не підозрюють, що Нікопольщина займає першість в Дніпропетровській області за кількістю пам'яток історії та культури. Туристична Нікопольщина пронизана історією войовничих скіфів

У Нікопольському регіоні існують такі пріоритетні види туризму:

1. Історико-пізнавальний (екскурсійні маршрути козацькими і скіфськими місцями, козацькі табори для дітей тощо).
2. Фестивальний (масові фести)
3. Історичний (в т. ч. інсталізації битв).
4. Гастрономічний (на основі особливостей життя козаків, скіфів).
5. Музичний (з національним колоритом).
6. Спортивний.
7. Ярмарки (Нікопольський ярмарок).

Нікопольський регіон на сьогодні все ж має хоч обмежену, але ж таку туристичну інфраструктуру: робота туроператорів, гідів, розвиток туроб'єктів, готелів, кафе, ресторанів, певні туристичні розваги, виготовлення та продаж сувенірів, побутове обслуговування, транспортне сполучення, робота автовокзалу тощо.

Для перспективного розвитку археологічного туризму в Нікопольському регіоні плануються потенційно нові туроб'єкти та турпослуги:

- відродження козацької вольниці – Микитинської Січі в парку Перемоги;
- створення Скіфського археолого-туристичного комплексу на базі одного з курганів - з музеєм усередині кургану;
- створення тематичних парків розваг і атракціонів (зі стилізацією під козацьку або скіфську тематику).

Турагенція «7 Січей» почала працювати на Нікопольщині з 2016 року. В штаті організації працює дві особи. Роботі агенції у створенні маршрутів,

розвитку вже існуючих маршрутів, просуванні турів і туристичних продуктів також допомагає благодійний фонд «Нікополь туристичний».

До туристичних маршрутів ЧП "РПЦ "Січ" і ТОВ "7 Січей" належать такі археологічні тури:

Подорож у минуле: від войовничих скіфів до вільних козаків (Нікопольський регіон).

Точки маршруту:

1.Старт - ЦУМ

2.Екскурсія старою частиною Нікополя

3.Кафе «Аленка» - розпис пряника

4.Нікопольський краєзнавчий музей – екскурсія

5.Пам'ятники О. Шору та Н. Махно (м.Нікополь)

6.Могила Кошового отамана І. Сірка – посвята у козаки та берегині

7.Підйом на вершину Скіфського кургану

8.Ресторація «Ковчег» - обід, костюмована фотосесія, виступ.

ІІ. Велотуризм. Екскурсія « Жовтокам'янка (Драна Кохта) – скіфський царський курган»

Укладач: Стрілецька Маргарита Вікторівна (БІЦ «Слово»)

1.Нікопольське курганне поле.

2.Село Олексіївка (палеонтологічні розкопки)

3. Смт. Чортомлик.

4.Місто Орджонікідзе (за результатами досліджень Товстої могили)

5.Село Шолохове.

6. Село Кам'янка.

7.Курган Жовтокам'янка (Драна Кохта (результати археологічних досліджень).

ІІІ. Автобусна екскурсія «Скіфський степ».

Маршрут розраховано на два-три дні.

Над розробкою працював фахівець Нікопольського краєзнавчого музею І.Анцишкін.

1-ий день: Відвідання музею і поїздка на Нечаєву могилу з заїздом на колишнє місце, де був Чортомлицький курган.

2-ий день: Виїзд до м. Орджонікідзе до колишнього місця розкопок Товстої могили і до табора археолога Мозолевського.

3-ий день: Переїзд на паромі на лівий берег Дніпра і відвідання місця розкопок Кам'янського городища, колишньої столиці Скіфії.

Турагенція «7 Січей» постійно працює над створенням нових маршрутів, розвиває вже існуючі маршрути. Нові тури з'являються майже кожного місяця. Загалом 12 археологічних турів налічує Нікопольщина. Кожна екскурсія неповторна і приваблива для туристів.

Нікопольський регіон усіяний могилами і пам'ятками старовини. На сьогодні виявлено багато археологічних об'єктів - курганних могильників. За підрахунками фахівців, кількість відомих пам'яток археології становить всього п'ять відсотків від їхньої реальної кількості. Але це можна виправити, так як кожен рік проводяться польові роботи, завдяки чому, на карту наносяться нові археологічні пам'ятки. [8, 236 с.]

В туризмі, як одному із напрямків стратегічного розвитку регіону, зацікавлені не тільки влада, бізнес кола та місцева громадськість, а й наукова спільнота. Наш край зацікавлений в інвесторах, які створювали б нові туристичні об'єкти та покращували інфраструктуру, тому, сподіваюсь, що коло проблем, які виникають, будуть вирішені в майбутньому за допомогою Дніпровської обладміністрації та Міністерства економічного розвитку.

ЗАМКИ ПОДІЛЛЯ

Лозицька Тетяна (9 клас), вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області
Керівник: **Прима Олег Леонідович**, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

Поділля – один з найцікавіших з історико-архітектурної точки зору регіонів, відомий своєю винятковою геополітичною роллю в житті Південно-Західної Русі-України. Місце розташування на перехресті найважливіших торговельних шляхів та на межі між християнським Заходом та мусульманським Сходом наводить на думку про подібність його історичної долі до долі всієї України, яка саме завдяки ключовому геополітичному положенню в євразійському просторі на декілька століть опинилася в епіцентрі політичних змагань видатних держав Європи та Азії. Аналогічну модель історичного розвою демонструє й Поділля, на терені якого впродовж XII-XVIII століть перетиналися політичні інтереси Литви, Польщі, Золотої Орди, Туреччини, Росії. Порубіжне положення Поділля спричинилося до появи на його теренах потужних фортифікацій, котрим треба завдячувати могутньому військово-технічному злету Київської Русі, який протягом довгого часу впливав на розвиток військової техніки і тактики, а також організації оборонного будівництва

Шляхетські замки Поділля посідають визначне місце серед пам'яток оборонного мистецтва Західної України. За концентрацією збережених на поверхні решток давніх оборонних шляхетських дворів XIV–XVIII ст. цей регіон немає рівних в Україні.

Їх ключова роль в історії українських земель є очевидною. Адже замкам Західної України відводилась важлива роль у системі оборони краю від постійних нападів ординців у другій половині XV–XVII ст.

Особливості архітектури, матеріальної культури мешканців військового та господарського значення шляхетських замків є важливою проблемою української медієвістики. Їх укріплення відігравали роль не лише центрів землеволодінь, але й становили основу оборонної інфраструктури землі. Ліквідація Речі Посполитої наприкінці XVIII ст. різко змінила ситуацію в землеволодінні, що призвело до поступового занепаду давніх шляхетських гнізд. Найбільше постраждали дерев'яні замки, від яких залишилися лише сліди земляних валів та ровів.

Могутні оборонні споруди, якими були замки та фортеці Західної України, що неодноразово витримували облоги та наступи завойовників, сьогодні нерідко підупадають на очах. Справа їх порятунку, що особливо стала актуальною у XX ст., залежить від інтересу в суспільстві до цих німих свідків минувшини, що практично з моменту свого зародження кожна країна дбає про свою оборонну міць, у системі якої, як свідчить історія, тривалий час чи не головну роль відігравала фортифікація державної території.

У багатій історико-архітектурній спадщині України визначне місце належить пам'яткам оборонної архітектури – фортецям, замкам, оборонним храмам, міським укріпленням. Упродовж багатьох століть роль оборонних споруд була провідною в системі міст і містечок. Без перебільшення можна сказати, що від рівня організації оборони залежала доля всіх поселень.

Споруди оборонного типу, або, як ми тепер їх називаємо, пам'ятки оборонного будівництва, зводили як для захисту від ворожих нападів, так і для оборони великих феодалів та магнатів від народного гніву і частих взаємних нападів феодалів-сусідів.

Потреба в обороні краю з кожною наступною епохою видозмінювала архітектурну монументальність оборонних споруд краю. Завдяки цьому на місці давніх дерев'яно-земляних укріплень давньослов'янських градів з'являються кам'яні укріплення княжих резиденцій та палаців, а згодом – укріплені династичні замки і садиби господарів краю. У період пізнього середньовіччя оборонну роль в Україні відігравали не лише замки і фортеці, а й численні церкви та монастирі.

З часів Київської держави і Галицько-Волинського князівства оборонні споруди в первісному стані не збереглися, адже вони були переважно дерев'яні. В XIII ст. на заміну дереву як основному будівельному матеріалу прийшов камінь та обпалена цегла. Перші цегляні замки були збудовані на галицьких і волинських землях. У цей час багато монастирів також було огороджено цегляними стінами. Спорудження замків, фортець з дерева продовжувалося до XVI ст. Проте вдосконалення вогнепальної зброї, розширення населених пунктів зумовили поступовий перехід до будівництва кам'яних оборонних споруд. Дерев'яні стіни фортець набули геометрично правильних форм, товщина та висота оборонних стін значно збільшилися. У XVI-XVII ст. кам'яні споруди – замки і монастирі – остаточно витіснили дерев'яні оборонні споруди попередніх епох.

Замки та монастирі – це найбільші за розмірами історичні споруди в забудові населених пунктів. Завдяки своїм масштабам вони досі виступають композиційними центрами багатьох історичних міст і сіл України (Києва, Переяслава, Чигирина, Полтави, Путивля, Чернігова, Глухова, Батурина, Охтирки, Новгорода-Сіверського, Львова, Кам'янця-Подільського, Білгорода-Дністровського, Жовкви, Дрогобича, Белза, Судака тощо). Деякі з наших міст – Київ, Львів, Володимир-Волинський, Луцьк, Путивль, Новгород-Сіверський, Білгород-Дністровський – мали надзвичайно розвинену й складну систему укріплень, що формувалися понад пів тисячоліття. Головні транспортні торговельні шляхи проходили через більшість укріплених міст та містечок. Торговельні зв'язки міст різних регіонів України, завдяки укріпленим територіям, сприяли не лише розвиткові внутрішнього ринку, але й міжнародній торгівлі.

Перші науково-краєзнавчі описи замків та монастирів України почали проводитися в XIX ст. Члени Одеського товариства історії і старовини видали кілька книг, в яких наведені історико-архітектурні характеристики багатьох фортець та замків Бессарабії, Поділля та Волині.

Дослідження замків Галичини, виконане в другій половині XIX ст. істориком А. Чаловським, цінне тим, що автор використав архівні матеріали. В книзі, крім тексту, є рисунки і плани замків у Бережанах, Добромилі, Кудринцях, Окопах, Пньові, Сидорові, Старому Селі, Свіржі, Теребовлі, Чорткові, Збаражі, Раківці, Галичі. В наступній книзі А. Чаловського в співавторстві з істориком Б. Янушем описані замки, монастирі, церкви, костели та синагоги Тернопільського воєводства. Крім того, у Львівській бібліотеці НАЛ України є рукописний фонд імені А. Чаловського, в якому зберігається багато інвентарних описів XVII-XIX ст. замків і монастирів Галичини. В них практично зібрано матеріал про спорудження, функціонування, реконструкції та зруйнування замків, фортець і монастирів у Львівській, Івано-Франківській і частково Тернопільській областях.

Про пам'ятки історії і культури Поділля, насамперед, фортеці краю, видана в 1901 р. книга краєзнавця В. Гульдмана. Про замки Поділля видано кілька книг польського історика Юзефа Роме. В книзі про Кам'янець-Подільський автор детально описує фортецю, історію її будівництва та реконструкції. Значну роботу з дослідження замків Поділля провів історик та краєзнавець Ю. Сицинський.

Хотинська фортеця – одна з найяскравіших історичних та архітектурних пам'яток України. Тут настільки гарно, що відомі кінорежисери обирають саме Хотинську фортецю для історичного й художнього **кіно**.

У середині XIII століття під час князювання Данила Галицького **дерев'яні укріплення Хотинської фортеці були замінені кам'яними**. В середині XIV століття Хотин увійшов до складу Молдавського князівства. Правитель Молдавії воєвода Стефан Великий у кінці XV століття розширив територію фортеці, збудував стіну висотою 40 м і товщиною 6 м. Замок був значно розширений у південному напрямку, підвищений рівень двору. Замковий двір ділився на дві частини: північний двір використовувався командуванням, південний – гарнізоном.

Між двома частинами замкового двору знаходиться палац коменданта, стіни якого викладені декоративною **«шахматкою» червоної цегли та білокам'яних блоків**, а прорізи вікон прикрашені пізньоготичним обрамленням з каменю.

Ще й сьогодні під замковими мурами можна легко натрапити на кулі від мушкетів чи козацькі люльки. А ще, кажуть, недалеко, під товщею річкової води ховається справжній скарб часів Хотинської битви. Хтозна, може нам і справді колись пощастить знайти ці скрині із золотом, дорогоцінним посудом і цінною зброєю.

Жванецький замок – споруджено в XV столітті, неодноразово перебудовувався в XVI-XVII століттях. Значно зруйнований протягом XX століття. Розташований на березі річки Жванчик між Кам'янцем-Подільським і Хотином у селі Жванець.

Перші оборонні споруди на місці замку закладені в XV ст. Протягом XVI ст. укріплення були перебудовані в п'ятикутний у плані замок. На початку XVII ст. вони модернізуються з добудовою кам'яно-земляних валів уздовж стін з боку двору за сприяння генерального старости Поділля Валентія Александера Калиновського. Під валом влаштовуються кам'яні казематні приміщення.

Найкраще збережена північна п'ятигранна вежа. Її чотири сторони, довжиною кожна 9 м, стоять на крутому схилі, п'ята, довжиною 7,5 м, виходить на майданчик двору. Товщина стін у першому ярусі 2 м. Кожен ярус мав самостійні входи. Бійниці двох нижніх ярусів з прямокутними світловими отворами.

Панівецький замок збудував кам'янецький староста Ян Потоцький близько 1590 р. На середній частині високого мису, який з трьох боків оточений Смотричем, Потоцький збудував (або реконструював) **замок.** Він оточив твердиню глибокими ровами, з північного боку між двома вежами звів двоповерховий палац, а південно-західну вежу пристосував під каплицю.

До наших днів від нього збереглися руїни північно-західної кутової вежі і фрагменти двох оборонних мурів – північного та південного з надбрамною баштою. **Північно-західна вежа** являла собою неправильний чотирьохкутник розмірами 19 на 17 метрів зі стінами півтораметрової товщини, складеними з погано оброблених блоків і плиток пісковику та вапняку.

Останнім власником Панівців був *Петро Старжинський*, якому замок дістався на початку XIX століття. На півночі замкового подвір'я він збудував новий **палац** розмірами 54 на 16 метрів. Зараз палац практично повністю зруйнований: від нього залишились лише фрагменти стін.

Кам'янець-Подільська фортеця. Першу згаду (датовану 1374 роком) про Кам'янець-Подільський замок знаходимо в грамоті князя Юрія Корятовича (володів тоді Поділлям).

Замок мав два в'їзди: один з боку міста, а другий з поля, через що й називався Польною брамою. Біля брам були приміщення для воротаря. На території замку побудували будинки для стражників, а також кухню, склади провізії та військових

припасів, церкву. Уже в XV ст. місто стає потужним торгово-промисловим центром, відтак розпочинається його інтенсивна забудова. Але в середині цього століття татарські набіги частішають, тому дерев'яні укріплення (хоча деякі з них одразу були кам'яними) замінено на кам'яні.

Фортифікаційна споруда мала форму багатокутника витягнутої форми, що був обнесений високими стінами з баштами на кутах. З правого боку від східних воріт замку була розташована п'ятигранна Чорна башта з криницею, що мала глибину 36 метрів, а ширину – 6. Біля річки була розташована Водна башта, саме вона була пристосована для подачі води в замок. Денна триярусна башта мала отвори, призначені для викочування гармат на стіни укріплень та на верхню площадку Нової башти.

З південно-західного боку над яром, на відстані 30 м одна до одної «виросли» триярусні башти, форма яких нагадує форму неправильного циліндра. Їх називають Яедська, Тенчинська, Ковпак. А також одна чотириярусна башта – Папська або Кармелюкова (в ній був двічі ув'язнений ватажок визвольного селянського повстання на Поділлі Устим Кармелюк).

І вже в XVI ст. збудували комплекс оборонних споруд, що зберігалися до сьогодні, і має назву Нового замку. Укріплення складається з ровів, валів та підземних приміщень, що збудовані з каменю і перекриті склепіннями. В центрі споруди був великий двір, обнесений земляними валами. З Старим замком він був поєднаний підйомним мостом. Комплекс укріплень складався з таких споруд: замковий міст, міська брама, вірменський бастіон, Вітряна брама, Польська брама, башта Стафона Баторія, Різницька башта.

Від 1793 року Поділля перебуває під Російською імперією. Проте в той час до неї була приєднана Бессарабія, а це означає, що Кам'янець перестає бути прикордонною зоною, а відтак втрачає своє стратегічно фортифікаційне значення.

Рихтівський замок. На північній околиці, на правому березі р. Жванчик шляхтичі Лянцкороські в 1507 році спорудили укріплений замок. Про дату його заснування засвідчив напис на кам'яній таблиці, знайденій під час пізнішої реставрації однієї з замкових будівель.

Побудований за типом регулярних, прямокутних у плані з кутовими п'ятигранними баштами. Нині від замку залишились тільки башти із залишками оборонних мурів. Краще збереглась пізня, північна башта.

Кудринецький замок – фортифікаційна споруда в селі Кудринці Борщівського району Тернопільської області. Замок побудований з пісковику на початку XVII ст. польськими шляхтичами Гербуртами. Реконструйований в XVIII ст. Розташовувався на плато високої крутої гори, яку називають «Стрілкою», над р. Збруч.

До нашого часу збереглися: південна, західна і північна стіни; частина об'єму південної п'ятигранної башти на висоту трьох ярусів; північно-західна шестигранна в плані триярусна башта; частина надвратної башти. Всі башти мають прямокутні бійниці і кубла від балок між'ярусних перекриттів в кладці стін. Підземний хід, що починався в п'ятигранній південній башті, зараз засипаний камінням і землею. Біля південної стіни простежується аркоподібний проріз. Неглибока западина біля шестигранної вежі вказує на місце, де колись була криниця.

Кривченський замок. В 1639 році магнати **Миколай-Станіслав** та **Войцех Контські** на високому лівому березі *Циганки* між двома її притоками розпочали зведення регулярного **замку**. Форпост мав контролювати важливий шлях, що вів до *Дністра*. Збудований з місцевого вапняку і пісковику, замок був прямокутний в плані з чотирма баштами, що виступали за лінію мурів. Збережені вежі мають по три

яруси. В перших двох ярусах розташовані великі прямокутні бійниці (по одній на кожну грань і кожний ярус). У третьому ярусі під самим дахом – маленькі стрільниці, що за своєю формою нагадують перевернутий отвір для ключа. Непогано зберігся підвальний ярус, що знаходиться нижче рівня землі.

ФОРТИФІКАЙНІ СПОРУДИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УКРІПРАЙОНУ»

Сисоєв Дмитро (8 клас), вихованець туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області
Керівник: **Прима Олег Леонідович**, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

В деяких районах Вінницької, Хмельницької, Житомирської областей збереглися десятки бетонних укріплень військового призначення, які були збудовані ще у передвоєнні роки. Вони різні – є величезні, двоповерхові, є середні, є маленькі, розташовані переважно на підвищеннях серед полів або на узбережжі річок, іноді навіть на городах селян, як наприклад, ми побачили ДОТ в с. Збруч. Проте дані про ці укріплення знайти доволі складно, а істориками сучасності вони майже не досліджувалися.

З давніх часів держави прагнули убезпечити себе від нашестя агресорів різними способами, в тому числі і за допомогою різних інженерних споруд. З цією метою зміцнювалися прикордонні міста, що перетворювалися на фортеці. У Китаї був зведений тисячокілометровий кам'яний фортечний мур. В інших державах на кордонах будували потужні фортеці.

У середньовічній Російській державі на кордоні також будувалися фортеці, але при цьому створювалися так звані засічні смуги. Останні складалися з укріплених прикордонних міст і фортець, між якими зводилися різні польові укріплення. Будівництво прикордонних укріплень, як правило, здійснювалося в ув'язці з природними перешкодами (річки, озера, болота, яри, ліси, височини тощо). Спочатку вони складалися з земляного валу висотою до 4,5 метра, іноді з дерев'яним тином поверху. Перед валом знаходився рів шириною від 3,5 до 5 метрів і глибиною від 2 до 4 метрів, який іноді заповнювався водою. Перед ровом встановлювалися рогатки і влаштовувалися палісади проти кінноти.

Зведення прикордонних укріплень почалося за Петра I зі створення 10-кілометрової Таганрозької укріпленої лінії, яка проіснувала з 1702 по 1712 рік. У 1706-1708 роках на західному кордоні Росії була створена більш протяжна прикордонна укріплена лінія по рубежу Псков-Смоленськ-Брянськ. Основну роль в цій лінії грали фортеці і ділянки окремих польових та лісових споруд і загороджень. У 1718-1723 роках між річками Волга і Дон створюється Царицинська укріплена лінія, а в 1731-1735 роках між річками Дніпро і Сіверський Донець – Українська укріплена лінія.

Таким чином, протягом двох століть на часто змінюваних межах Імперії було побудовано більше 30 укріплених прикордонних ліній, протяжність яких коливалася від 60 до однієї тисячі кілометрів. По суті справи, це була вже система інженерних загороджень, поєднувала в собі стаціонарні та польові укріплення різних типів, призначених не тільки для оборони, а й служили плацдармами для тривалого і цілеспрямованого руху Росії до нових територіальних завоювань. Але в кінці XIX

століття, коли Російська імперія вийшла до кордонів сильних держав, до морів і океанів, прикордонні укріплення лінії втратили своє значення.

У той же час на Заході до прикордонних укріплених лініях як і раніше ставилися з великою повагою. Так, після невдалої для Франції франко-німецької війни 1870-1871 років гостро постало питання про надійне прикриття нового кордону.

«Лінія Сталіна»

У 1920-1930-х роках країни Європи охопила «фортифікаційна лихоманка». Лінії Мажино, Зигфріда, Арпада, Маннергейма… – чого тоді тільки не будували. Наприкінці 1920-х років і в СРСР почалось спорудження грандіозної системи оборонних укріплень, які неофіційно називали «Лінією Сталіна». Але довжина, наприклад, фінської лінії Маннергейма була усього кілометрів 70, знамениті укріплення Мажино (Франція) мали дещо більше 200 км, а «Лінія Сталіна» протяглася від Баренцевого до Чорного моря майже на 2,5 тис. км!

Почалося з того, що у 1927 році на військово-інженерній нараді Червоної Армії вирішили зміцнити державні кордони шляхом спорудження укріплених районів. Вони були розраховані на тривалий опір, мали прикривати найважливіші напрямки, комунікації, промислові і стратегічні центри. Укріпрайон (УР) – це військове формування, яке за чисельністю відповідало бригаді і було призначене для тривалої оборони смуги місцевості, завчасно обладнаної комплексом оборонних споруд. Кожен УР мав розгалужену систему довгочасних вогневих точок (ДОТів), які розташовувалися через кожні три-п’ять кілометрів.

Отже, у 1929-1937 роках у СРСР уздовж лінії західного кордону спорудили 13 укріпрайонів, які мали 3196 оборонних споруд. В Україні були побудовані п’ять із них: Київський, Летичівський, Коростенський, Новоград-Волинський, Могилів-Подільський. Таким чином, спочатку з’явилися укріпрайони на головних стратегічних напрямках імовірних ударів, але між ними ще залишалися широкі ділянки без прикриття. Саме тому в 1938-1939 роках розпочали будівництво ще 8-ми укріпрайонів, у яких було забетоновано 1028 споруд. З’явились нові УРи і на території Хмельницької області: Шепетівський, Старокостянтинівський, Остропільський, Кам’янець-Подільський. Споруджувалися вони підпорядкованими НКВС будівельними установами – т.зв. «воєнстроями» (у Шепетівці діяв «воєнстрой» № 103, Старокостянтинові – № 104, Проскурові – № 105, Кам’янці-Подільському – № 106). Однак, коли план будівництва був виконаний лише на 60% і забетоновані споруди ще не мали бойового озброєння і внутрішнього устаткування, восени 1939 року подальше будівництво УРів (за винятком Кам’янець-Подільського) припинилося. Це було викликано зміною державного кордону СРСР, у зв’язку з чим «Лінія Сталіна» виявилася в глибокому тилу. На новому кордоні вирішили будувати нову систему оборони – «Лінію Молотова».

Цікаві дані про укріпрайони Радянського союзу в лютому 1942 року опублікував штаб верховного командування сухопутних військ Німеччини в своїй книзі «Denkschrift uber die russische Landesbefestigung» [http://www.vn-parabellum.com/fort/krupennikov.html]

	Довжина, км	Кількість ДОТів	Густина на км
Укріплення вздовж нового кордону	1300	1113	0,9
Укріплення вздовж старого кордону	1835	3096	1,7

ДОТи

Найпоширенішими в УРах були капоніри типу «М» (малий) з 2-4 амбразурами для кулеметів «Максим» на спеціальних верстатах. Гарнізон таких ДОТів складався з 10-12 бійців. Товщина залізобетонних стін досягала 130-150 сантиметрів, а даху – 90-110 сантиметрів, що захищало від снарядів гаубиць калібру до 155 мм.

Вхід у ДОТ розташовувався з тилу і закривався ґратчастими дверима, за ним був П-подібний коридор, улаштований таким чином, аби не створювати безвихідь для вибухової хвилі. Далі були броньовані двері, за якими – протихімічний тамбур (що дозволяло вести бій в умовах застосування хімічної зброї), а вже звідти можна було потрапити всередину вогневої споруди, тобто до бойового каземату. Але ДОТ – не просто залізобетонна коробка. У ньому були влаштовані системи водопостачання, електропостачання, радіотелефонного зв'язку. Було передбачено фільтровентиляційне устаткування для поглинання порохових газів, інакше вже через кілька хвилин бою в ДОТі не було чим дихати.

Крім вищезгаданих типу «М», будували також кулеметні ДОТи типу «Б» тобто «большой» /великий/), що відрізнялися від своїх побратимів наявністю приміщень для відпочинку гарнізону, який вже досягав 20 чоловік. Ці ДОТи були, як правило, двоповерховими, нижній поверх – підземний. Були також одноамбразурні кулеметні напівкапоніри і подібні їм споруди для 45-мм гармат.

Артилерійські ДОТи були набагато більшими, двоповерховими. В них лише фільтровентиляційне устаткування займало два відсіки. Товщина стін і даху могла витри мати обстріл важкою артилерією до 210 мм і більше.

Що ж сталося з укріпленими районами на початку німецько-радянської війни?

Коли вибухла війна…

У передвоєнні роки укріплення «Лінії Сталіна» радянська пропаганда називала незламними, і, як згадують старожили, у перші дні війни всі були впевнені в тому, що нацистів обов'язково зупинять на лінії старого кордону. Ця віра в «Лінію Сталіна» була абсолютною, і тому, коли війна легко перемістилася далі всередину нашої території, народ відчув шок. Багатьох бійців і простих громадян довгий час хвилювало питання: «Чому так легко німці подолали наші укріплення, якщо Червона Армія протягом трьох місяців із труднощами проламувала «Лінію Маннергейма» у Фінляндії, яка вважалася більш слабкою?» Після того коли ми побачили, які фортифікаційні споруди було збудовано, це здивувало і нас.

Але неприступність «Лінії Сталіна» була, м'яко кажучи, перебільшена. Довжина по фронту кожного УРу складала в середньому 80-90 км, проте в глибину він був всього на 1-3, максимум до 5 км, що дозволяло ворогу, прорвавши оборону, тут же зайти в тил. Більшість ДОТів були зведені з несортового бетону, іноді навіть без сталевої арматури (і в часи Сталіна крали і приписували). До того ж, через традиційні у нашій країні довгобуди, деякі споруди ще до закінчення будівництва переходили до розряду «потребуючих капітального ремонту». Озброєння 90% побудованих ДОТів складали один або два кулемети «Максим» – що було вже вчорашнім днем у порівнянні з озброєнням тієї ж Німеччини. Лише до 10% вогневих точок мали гарматні напівкапоніри для 76-мм гармат зразка 1900 і 1902 років, але й тих гармат до 1939 року було встановлено лише третину від необхідної кількості.

Та найголовніше те, що ДОТи на старому кордоні ще в 1939 році було наказано «законсервувати, організувавши їхню охорону, а озброєння, боєприпаси й інше військове майно розмістити на складах у повній бойовій готовності». Але коли ворог наніс несподіваного удару й УРи почали готуватися до бою, тоді виявилося, що багато

озброєння й устаткування на складах було некомплектним або несправним. На «законсервованих» ДОТах часто не діяв зв'язок, електро- та вентиляційне обладнання, а вести вогонь із казематів з несправною вентиляцією було неможливо: люди задихалися від порохових газів. При мобілізації поповнення йшло переважно у стрілецькі дивізії, і УРівські гарнізони доводилось скорочувати в два-три рази, значна частина фортифікаційних споруд взагалі пустувала. У результаті загальна система вогню виявилася порушеною, а організувати взаємодію з польовими військами і зовсім не вдалося.

Втім, навіть за наявності великих недоліків у вогневих спорудах УРів, вони все ж чинили нацистам деякий опір. Так, більше 10 днів вели бої Остропільський та Летичівський УРи. Ці райони могли триматися і довше, але виявилися в оточенні та були залишені. Як свідчать документи Архіву МО Росії, лише на основній смузі Летичівського УРу противник втратив вбитими і пораненими майже 7 тис. живої сили, втрати радянських військ – 3539 вбитих та зниклих безвісті. Значно затримав просування румунських військ Могилів-Ямпільський УР. Але оскільки в розпорядженні УРу не було достатньо боєприпасів і запасів продовольства, а також через загрозу обходу його з флангів, він був залишений нашими військами.

Кам'янець-Подільський укріплений район

З літератури та інтернет-ресурсів про Кам'янець-Подільський укріпрайон (КПУР) ми дізналися, що КПУР або УР № 10 почав будуватися в 1938 році. Північний фас КПУР пролягав вздовж р. Збруч (польський кордон), південний фас – уздовж р. Дністер (румунський кордон). [7]

Також нам стало відомо, що до створення КПУРа на колишньому кордоні з лютого 1924 року діяв Кам'янець-Подільський прикордонний загін, який наказом Об'єднаного державного політичного управління СРСР від 14.01.1925 року № 15/7 перейменований в 23 прикордонний загін.

Першим командиром загону призначено колишнього начальника особливого відділу 2-го кавалерійського корпусу ім. Котовського чекіста Йосифа Станіславовича Кіборта.

До 1938 року Кам'янець-Подільський прикордонний загін мав 4 комендатури: Гусятин, Гуков, Жванець і Стара Ушиця. Всього 35 застав.

Потім стало (до вересня 1939) 7 комендатур: Гусятин, Гуков, Залуччя, Заволье, Жванець, Врублівці, Стара Ушиця. Всього 42 застави в населених пунктах: Гусятин, Сокиринці, Збриж, Гуков, Подільське, Ніврокy, Сокіл, Ст. Ушиця, Жабинці, Пукляки, Чорнокозинці, Щустовци, Збруч, Завалля, Пукляки .

23 ПЗ охороняв кордон по р. Збруч і по р. Дністер. У вересні 1939 року три комендатури та частина командного складу на чолі з начальником загону пішли на формування 97-го ПЗ (Чернівці). У червні-липні 1940 року 23 ПЗ в складі трьох комендатур передислокувався в Молдавію (Липкани). Одна комендатура залишилася в Кам'янець-Подільську (зона загородження) і стала Окремою комендатурою.

КПУР займав смугу оборони по лінії фронту до 130 км в ширину та 7-8 км в глибину. Його будівництво проводилось до 1940 р. Кам'янець-Подільський УР складався з дев'яти вузлів оборони. Шість вузлів належало до першої оборонної лінії: Вербівський, Збручанський, Жванецький, Бабшинський, Бернівський та Устянський, які були побудовані з врахуванням переваг рельєфу, на берегах рік Дністер та Збруч (на фото 39 видно панораму протилежного берега Дністра). Тоді як Оринінський, Приворотський та Рудський вузли належали до другої лінії оборони.

31 травня 1939 року Комітет Оборони при РНК СРСР постановою № 137 сс «Про план оборонного будівництва НКО на 1939 рік» затвердив добудову в

Кам'янець-Подільському УРі чотири вузли оборони 2 типу, початих в 1938 році. Однак, все одно КПУР був побудований тільки наполовину, так як за проектом в ньому повинно було бути побудовано близько 300 фортифікаційних споруд. На червень 1941 року укріпрайон нараховував 138 фортифікаційних споруд і складався з 39 кулеметних та артилерійських довготривалих фортифікаційних споруд, 47 артилерійських напівкапонірів й артилерійсько-кулеметних напівкапонірів, 40 кулеметних напівкапонірів, 12 командних пунктів та пунктів спостережень. Незважаючи на свою готовність, КПУР участь в бойових діях Другої Світової війни майже не брав. Більшість з його об'єктів було зруйновано. Взимку 1939-1940 років відбувалася інтенсивне перекидання кадрів, механізмів і матеріалів на будівництво нового рубежу по лінії Любомль – Володимир-Волинський – Рава-Руська – Перемишль. Частини укріпленого району влітку 1940 року взяли участь у поході в Бессарабію. [6]

Після того як 5 липня 1941 противник зайняв Шепетівку, а 7 липня Бердичів, погрожуючи таким чином тилах Південного фронту, Ставка Головного Командування директивою № 00226 наказала: «З Кам'янця-Подільського УР зняти озброєння та устаткування, а гарнізони вивести на посилення оборони коридору між Летичівський і Могилів-Ямпольським УР на ділянці Копай-Город, Вільховець».

Перед залишенням укріпрайону, гарнізону наказувалося зробити руйнування всього, що не можна було відвезти. З КПУР було вивезено 300 станкових кулеметів і двадцять дві 76-мм гармати. Крім того, було знищено двадцять одна 76-мм гармата та п'ятдесят дев'ять 45-мм гармат.

Відхід проводився без впливу противника, тому знищення військового майна викликало невдоволення в Ставці. 11 липня 1941 укріпрайон без бою пройдений угорськими військами. Таким чином, КПУР виявився абсолютно марним і в боях участі не брав. Як свідчать збережені до сих пір ДОТи, більшість з них не було зруйновано, ні радянськими, ні німецькими військами. Нижче наведені фотографії оборонних споруд укріпленого району, які були відвідані вихованцями туристсько-краєзнавчого клубу під час експедиції.

По закінченню Другої світової війни укріплені райони «Лінії Сталіна» виявились не потрібними. Покинуті фортифікаційні споруди почали поступово занепадати та увійшли до категорії неужитків. На сучасний період залишки фортифікаційних споруд представляють собою оази дерево-чагарникової рослинності посеред сільськогосподарських угідь, на околицях населених пунктів, в долинах річок, а також вздовж стратегічно важливих автошляхів. До руйнування довготривалі фортифікаційні об'єкти мали форму багатокутників та займали площу від 6 до 12 м^2. На сьогодні це шматки бетону і металевої арматури – в центральній частині неужитку, які оточені дерево-чагарниковою рослинністю на площі в 50-300 м^2 .

У Кам'янець-Подільському УР налічувалось 138 фортифікаційних споруд; із них: збереглося 26, напівзруйновані 28, зруйновані 84.

ЦІ СЕЛА КОЛИСЬ РОЗКВІТАЛИ…

Гетьманець Тетяна, учениця 11 класу Чечеліївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
керівник: **Філіпенко Інна Валеріївна**, керівник історико-краєзнавчого гуртка

Села, як і люди, мають свої біографії. І у кожного вона своя — неповторна. Одні села живуть, розквітають, бо вони знаходяться в потрібному місці, про них

піклується поважна людина. Інші просто помирають, тихо залишаючи після себе дикі зарослі бузку, та груди каменю і глини на місцях колишніх будівель.

Звернення до трагедії малих сіл в долі власного народу вказує на необхідність враховувати уроки історії, протиставляти політику гуманізму і взаєморозуміння минулого і теперішнього часу.

Предметам дослідження є історія існування шести сіл Чечеліївської сільської ради, три яких в період укрупнення стали нерентабельними і зникли. ***Об'єктом дослідження*** є історія родин, які проживали на території сіл, що згодом зникли, їх теперішня доля.

Основною метою роботи є комплексне дослідження особливостей політики Радянського Союзу щодо використання трудових ресурсів місцевого населення в післявоєнні роки.

Вибір теми даної роботи пов'язаний зі спробою дослідити вказане явище в історії України через наявну наукову базу, спогади конкретних людей, які змушені були змінити місце проживання, шукаючи кращих умов проживання.

У 1881 році на території нашого краю працювала експедиція „Вольного экономического общества", очолювана видатним російським ґрунтознавцем В.В.Докучаєвим, що мала на меті продовження досліджень російського чорнозему. Про наші ґрунти значилось: „ здешний чорнозем в сыром виде как уголь".

У той же час, за ідеєю В.В.Докучаєва на території села було здійснено насадження ґрунтозахисних лісосмуг, що нині являють собою цікавий лісомеліоративний об'єкт кінця XIX століття, відомий як „докучаєвські лісосмуги". У деревостані домінують дуб, ясен, берест та жовта акація.

Село Жуганка знаходилось з північно-східного боку від головної садиби Чечеліївської сільської ради складалось з двох вулиць Жуганка і Соколівка, які пролягали по різні боки Жуганського ставка, за словами колишніх жителів села тут проживало до 200 чоловік. Серед об'єктів села сільськогосподарські ферми, магазин, клуб, медичний пункт і початкова школа, учні середніх і старших класів навчалися в інтернатах с.Балахівка, с.Зелена. На території села існував колгосп "Червоний селянин", прізвище останнього голови колгоспу – Бублик. Одна із причин занепаду села - його погане місцезнаходження: далеко від траси, не асфальтоване, невелике бездоріжжя призводило припинення будь-якого сполучення з селами району. Початок занепаду села припадає на 1973 рік.

Коли говорити про ***село Вовчанку***, то слід сказати, що воно складалось з однієї вулиці, на якій розміщувались близько 50 будинків і посередині переривалась невеликим центром, де знаходилась чотирирічна школа, її остання вчителька - Андрусенко Ніна Григорівна; клуб, який був збудований в 1946 році; магазин; медичний пункт, роботу якого очолювала Черненко Софія Дмитрівна, до війни в селі була сільська рада. Люди жили в даному селі непогано, більшість їх мало домашнє господарство, працювали на фермі, в полі. Початок занепаду села припадає на 1972 рік. В даному випадку: держава відреагувала на можливість зникнення села – в село було прокладено асфальтовану вулицю і автобус з Петрового їздив 3-4 рази на день. Але це не припинило процес вимирання села. Основна причина – навигідне місце розташування села, погані економічні умови села, порівняно з іншими селами.

Село Новомиколаївка, яке знаходилось з західного боку Малинівки складалось з двох вулиць, в якому проживало близько 150 чоловік, які працювали на фермах і в полі. В селі була лавка, медичного пункту , школи, клубу - не було. Навіть світло не було підведене до села. А Малинівка, що світилася електричними лампочками і з якою розділяли лише 2 кілометри манила до себе довгими темними вечорами. Це село

почало занепадати набагато раніше в 1960 рік – це період найбільшого занепаду села. В селі проживали Скібітські, Чуйки, Басараби, Малиці, Шорини, Балдьонки, Складники, Мацагирі, Олексієнко, останніми село залишила родина Небогів.

Тільки в селі людина може так тісно спілкуватися з природою, розуміти її душею і серцем, милуватися неповторною красою.

Зараз село поставлене на коліна. Важко думати, що такі села були…Все важче повірити, що прийде час, коли село відродиться і ми знову будемо милуватися його красою. Страшно, але необхідно усвідомити , що і Чечеліївку чекає участь державних реформ, які призведуть до поступового припинення існування. Через те я писала дану роботу. Знаю, вона залишиться в школі – єдиному функціонуючому інституті нашого села. Це - документ, в якому є свідчення нинішніх односельців і тих, які вже померли, зібрано і систематизовано матеріали періодичних і енциклопедичних видань. Розумію, що жодна людина не може дати вичерпної характеристики селам, яких давно не існує, проте в міру своїх можливостей, я спробувала змалювати портрети їх жителів, відтворити пейзажі мальовничих куточків, зазирнути в часи давні...

На цій землі, де і до цього часу чорніють кімерійські могили, в давнину гуляли запорожці й гайдамаки, вершили свій подвиг солдати ІІ світової війни. Тепер зажурилась наша рідна глибинка, бо вона мабуть відчуває, що колись померли такі села, як Вовчанка, Новомиколаївка, Богданівка, Жуганка, Веселий Кут, Соколівка, колись може статися так що і наших сіл не буде...

ПАМ'ЯТНИКИ ДРАБОВА

Бут Юрій, 3-А клас, Драбівський навчально- виховний комплекс «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів ім. С.В. Васильченка-гімназія»
Бут Любов Анатоліївна, вчитель біології Драбівського НВК, голова Драбівської районної організації Профспілки працівників освіти і науки України

Дев'ять років тому я вперше побачив цей світ, мальовничий, незвіданий, такий цікавий. З року в рік підростаючи я постійно дізнавався щось нове про родину, природу, селище в якому я народився. І як виявилося, Драбів має величезну історію.

Перші відомості про Драбів належать до 1680 року, коли багатий козак, пізніше переяславський полковник Іван Мирович захопив над річкою Золотоношкою на вільному військовому степу землі, де вже здавна стояв невеликий хутір. Мирович звернувся до царя з проханням видати йому дозвіл на право володіння. 1691 року він одержав жалувану грамоту на хутір із ставком, лісом, випасом і сіножатями. За народними переказами, назва його походить від Драбового лісу. У 1707 році хутір Драбів налічував 7 хат, а за ревізією 1767 року у Драбові вже налічувалося 220 чоловік населення.

1775 року Катерина ІІ віддала землі Драбова у вічне і спадкове володіння графу Петру Завадовському (на мал.). Кріпаки Завадовського посадили навколо Драбова фруктовий сад, збудували в маєтку 2 палаци, викопали став, ткали для панського двору з льону полотно. На суконній фабриці, збудованій 1832 року, вони виготовляли килими. 1843 року Завадовські продали Драбів Барятинському. Новий власник побудував у Драбові льонотіпальну фабрику. Працювали винокурний завод, паровий млин, цегельний завод, кінний завод, що виводив коней битюжної породи. У 1848 році Драбову було надано статус містечка де налічувалось вже 4 700 жителів. Щонеділі відбувалися базари, чотири рази на рік — ярмарки. У селі діяла парафіяльна школа.

1903 року в Драбівській церковнопарафіяльній школі учителював відомий український письменник Степан Васильченко, іменем якого сьогодні названа наша школа.

За роки довоєнних п'ятирічок новостворені колгоспи перетворилися в заможні господарства. На полях працювали трактори і комбайни Драбівської МТС. Населення 1940 року становило 5624 чоловіка. Медичну допомогу вони отримували у лікарні на 35 ліжок, амбулаторії, аптеці. У середній, двох семирічних та двох початкових школах здобували освіту всі діти шкільного віку. Було повністю ліквідовано неписьменність серед дорослого населення. В селі працював новозбудований клуб на 200 місць з кіноустановкою.

З перших днів війни більшість чоловіків пішла на фронт. 21 вересня 1941 року Драбів окупували гітлерівці. Народ піднявся на боротьбу, яку очолила підпільна партійна група в складі 54 осіб. Підпільники закликали саботувати розпорядження окупантів, багатьом допомагали втекти з села, щоб уникнути фашистської каторги в Німеччині. У травні 1942 року вороги натрапили на слід підпільників, заарештували їх і замучили. Великої шкоди завдали селу окупанти. Відступаючи, вони зруйнували колгоспні будівлі, районну друкарню, пошкодили мости. У ніч з 21 на 22 вересня 1943 року підрозділи 396-го стрілецького полку 21-го стрілецького корпусу 47-ї армії Воронезького фронту, яким командував генерал армії М. Ф. Ватутін, відвоювали Драбів у німецько-фашистських окупантів. Зразу ж після закінчення окупації, в селі почалася відбудова господарства.

Зараз Драбів має статус селища, в ньому проживає близько 6800 чоловік. Функціонує школа, лікарня будинок культури тощо.

Така історія мого рідного селища не могла безслідно зникнути тому відобразилась у пам’ятниках, які кожного дня нагадують нам про минуле.

Сьогодні Драбівщина – це агропромисловий район Черкащини. Саме тому на в’їзді у Драбів нас зустрічає скульптура «Жінка з снопами», що уособлює тяжку селянську працю жінок радянських часів.

Пам’ятний знак на честь 300-річчя Драбова відкрито 30 вересня 1989 року в парку селища. На ньому слова з пісні Петра Вовка, а також герб Драбова.

Щороку, 8 травня, учні нашої школи беруть участь у Ході пам’яті до Брацької могили, вшановуючи тим самим воїнів, що загинули захищаючи Драбівщину під час Другої світової війни. Але мало хто знає, що в 1955 році останки воїнів, захоронені в індивідуальних могилах на території Драбівської селищної ради, були перезахоронені до Братської могили. Скульптурний пам’ятник тут було встановлено в травні 1966 року, а в 1985 році зроблено перебудову. Всього в Братській могилі поховано 123 військовослужбовців.

Відомі імена 43 похованих.

9 травня 1965 року на честь односельчан, що загинули в роки війни (1941-1945), було відкрито пам’ятник за проектом Бориса Орєхова, скульптор Олег Костиневич. На дев’яти мармурових плитах викарбувані імена 540 полеглих односельчан. В 1985 році споруджено новий обеліск. На бетонному постаменті встановлений, виготовлений з анодованого металу в вигляді зрізаного прямокутника, обеліск жовтого кольору. На фасаді зображено орден Вітчизняної війни і цифри 1941-1945. Біля підніжжя, в отворі зірки, в День Перемоги запалюється вогонь.

9 травня 1988 року в Драбові відкрито пам’ятник воїнам-визволителям.

На високому постаменті встановлено танк. На постаменті було викарбовано слова «Встановлено на честь 45-річчя визволення району від фашистських загарбників».

Неподалік Братської могили, по обидві сторони алеї встановлено пам'ятник героям ліквідаторам Чорнобильської катастрофи та пам'ятний знак воїнам-інтернаціоналістам.

Пам'ятний знак «Пожежникам-ліквідаторам» встановлений біля пожежної частини13 грудня 1011 року.

26 травня 2018 року у центральному сквері Драбова відбулося урочисте відкриття пам'ятника прикордонникам, які охороняли державні рубежі у різні історичні епохи.

Біля районного Центру культури і дозвілля споруджена і відкрита 9 травня 2011 року Алея Героїв Радянського Союзу, яку завершує пам'ятник борцям за незалежність України який було відкрито 23 серпня 2016 року в ході святкування Дня Незалежності України.

Життя не стоїть на місці. Нажаль до наших часів не збереглися пам'ятники радянських часів, що були встановлені на території нашого селища. Вони були виготовлені з неміцних матеріалів, які зруйнувалися під дією природних факторів.

Через процес декомунізації 25 лютого 2014 року було демонтовано пам'ятник Володимиру Леніну, який був встановлений на площі перед районним Центром культури і дозвілля в 1984 році.

Звичайно, сьогодні усі наші помисли і погляди спрямовані у майбутнє – в першу чергу на розквіт економіки, але разом з тим ми не маємо права забувати уроки нашої славної минувшини.

Як зіницю ока ми повинні берегти пам'ятники нашим національним героям, борцям за волю і незалежність України, споруджувати нові меморіали їх світлої пам'яті та слідкувати за тим, аби їх могили ніколи не вкривав морок забуття і байдужості.

Слід зберігати пам'ятники, бо це історія. Я прошу і закликаю всіх жителів нашого селища берегти пам'ять про минуле, шанувати історію, бо вона може слугувати наукою для майбутніх поколінь.

ІСТОРІЯ СЕЛА БЕРЕЗНЯКИ В НАЗВАХ ВУЛИЦЬ І КУТКІВ (XVII – XX СТ.)

Потапова Альвіна, учениця 10 класу, Заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів с. Березняки Березняківської сільської ради

Науковий керівник: **Купець Ольга Дмитрівна,** вчитель історії, Заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів с. Березняки Березняківської сільської ради

Топоніміка – наука, яка вивчає географічні назви, їх походження і написання. Її ще називають літописом землі, мовою-архівом. Географічні назви краще зберігають свою самобутність і цілісність, ніж матеріальні залишки історії. Але частина назв населених пунктів та вулиць настільки давня, що на сьогодні майже неможливо встановити їх походження і значення. Проте географічні назви своєю загадковою мовою розповідають нам про сиву давнину, їхнє справжнє походження обростає переказами і легендами, що в свою чергу утворює неповторний етнографічний вінок, який завжди буде цікавити дослідників. Про те, що не написано в історичних джерелах, про що мовчать книжки, можна віднайти в назвах вулиць та населених пунктів. І кожна назва про свою історію.

Актуальність. На початку XXI століття в умовах державотворення України важливим завданням є вивчення історичного краєзнавства. Саме на знанні історії рідного краю і формується гідність і національна самосвідомість підростаючого покоління. Тому актуальною є проблема дослідження історії малої батьківщини –

села, повернення із забуття імен видатних земляків та відкриття маловідомих сторінок місцевої історії.

Об'єкт дослідження: топоніміка Смілянщини.

Предмет дослідження – походження назв вулиць та кутків села Березняки Смілянського району Черкаської області.

Мета: на основі аналізу архівних матеріалів, спогадів очевидців, науково – краєзнавчої літератури з'ясувати походження топонімічних назв села Березняки Смілянського району Черкаської області.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

-
роаналізувати легенди та історичну довідку про село Березняки;

-
'ясувати найбільш ймовірну версію походження назви Березняки;

- знайти історичне підтвердження походженню назви села Березняки;
- пояснити значення народних назв вулиць і кутків села Березняки;
- прослідкувати, в який час були утворені вуличні назви даного населеного пункту;
- знайти історичні факти, що підтверджують походження вуличних назв;
- проаналізувати інформацію про видатних мешканців нашого села, імена яких носять вулиці Березняків;

Наукова новизна полягає в тому, що вперше робиться спроба комплексного узагальнення всіх наявних матеріалів з історії вулиць села Березняків.

Практичне значення дослідження полягає в тому, щоб популяризувати даний матеріал серед учнівської молоді. Результати дослідження можуть бути використані на уроках історії при вивченні теми «Наш край у другій половині XVII – першій половині XX ст.», факультативах та гуртках, у позакласній роботі з історичного краєзнавства.

У результаті проведеного дослідження знайдено підтвердження походження назви села Березняки. Перша письмова згадка про село відноситься до 1740 року і пов'язана з фактом існування на даній території млина, власником якого був Трохим Березняк. Про нього згадується і під час подій Коліївщини 1768 року, коли даною місцевістю проїхали загони Максима Залізняка. За спогадами уродженця села Березняки Березняка Петра Миколайовича було розглянуто версію про утворення назви села від березового гаю, який ріс у даній місцевості, заселеної втікачами з Сунок. У спогадах уродженки Березняків Куценко Любов Віталіївни згадується власник Березняків пан Ігнатій Березовський.

В ході дослідження було зібрано спогади уродженців села Березняки, які і дали змогу з'ясувати походження народних назв кутків села Березняки, які увібрали в себе колорит різноманітних історичних епох. З'ясовано черговість заселення кутків села.

Спогади про поховання первісних людей на території України відобразилися в назві Копанки, яка походить від Копаної могили – кургана на східних околицях села Березняки. Підтвердження знаходимо у Коваленка А.П.

Свідчення про козацьке минуле відображається у місцевій вуличній назві Богунівка, про яку є відомості у спогадах Куценко Любов Віталіївни. Також вона переповіла перекази про назву хутора Киківка, заснованого козаком – переселенцем Киком. Революційні події початку XX століття знайшли своє відображення у назві вулиці Комісарівка, зберігаючи пам'ять про діяча громадянської війни Криворучка Миколи Миколайовича. Підтвердження знаходимо у Біографічному словнику

Расстреляная элита РККА (командармы 1-го и 2-го рангов, комкоры, комдивы и им равные). 1937 – 1941. Назва Церква зі спогадів Березняка Петра Миколайовича підтвердила факт існування у даній місцевості першої сільської церкви Іллінської. Спосіб заняття мешканців села, які засівали навколишні поля гречкою, відобразився у назві Греківка.

В ході дослідження були розглянута і топоніміка вулиць, названих на честь видатних земляків. Так одна з вулиць носить ім'я учасника Другої світової війни, Героя Радянського Союзу, льотчика Мартиненка Івана Назаровича. Інша вулиця названа іменем воїна-інтернаціоналіста, учасником Афганської війни – Куценка Володимира Миколайовича. Сучасні події на Сході України відобразилися у вулиці, названій на честь молодшого сержанта Руслана Чубатенка, учасника ООС. Таким чином була збережена пам'ять про видатних березняківців.

Виходячи зі зробленого нами аналізу історичного досвіду формування топоніміки села Березняки вважаємо за можливе запропонувати наступні рекомендації:

– при перейменуванні вулиць пріоритетними розглядати їх історичні назви;

– враховувати думку та пропозиції громади, під час пошуку нової назви вулиць;

– у разі найменування та перейменування вулиць варто перевагу надавати назвам, що відтворюють цінності сучасної України.

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ОБ'ЄКТИ ЗВЕНИГОРОДЩИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДІЯМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ІСТОРИЧНИМИ ПОСТАТЯМИ.

Неумитий Богдан, учень 5 класу Озірянської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Звенигородської районної ради Черкаської області

Неумитий Володимир Михайлович, методист РМК відділу освіти Звенигородської РДА

Увічнення подій Української революції 1917-1921 р.р. в населених пунктах Звенигородського району.

Я живу в селі Озірна і часто їжджу у Звенигородку, і бачу багато різних пам'ятників. Одного разу мені стало цікаво, кому поставлені ці пам'ятники, які були події, хто їх поставив? Тоді я почав задавати ці питання своєму батьку. І ми разом почали шукати на них відповіді. Використовували інтернет, науково-популярний краєзнавчий журнал для вчителів, учнів, студентів, краєзнавців «Спадщина». Виявилось, що пам'ятники ставляться людям, які залишили слід в історії краю. Або з нагоди якихось важливих подій.

Такими подіями є боротьба за незалежність України, яка розпочалась ще 100 років тому і триває досі.

Я дізнався, що в часи Радянського Союзу багато що замовчувалось.

Але в другій половині 90-х років ХХ століття, уже в незалежній Україні, розпочинається дослідження невідомих сторінок історії краю періоду визвольної боротьби. Їх проводять місцеві краєзнавці-ентузіасти. На Звенигородщині ці дослідження пов'язані в першу чергу з іменем Михайла Іванченка. Він написав «Думу про Вільних козаків»

Результатом дослідницької роботи стало інформування суспільства про історію Вільного козацтва, поступовий перегляд оцінки діяльності повстанських загонів в 1917-1921 роках, та протистояння Армії УНР наступу більшовиків.

В цей час розпочинається увічнення пам'яті борців за незалежність початку ХХ століття:

 1997 року в с.Гусакове відкрито пам’ятний знак до 100-річчя утворення Вільного козацтва [1];
 2000 року в с. Тарасівка до 125 - річчя від дня народження О. Кошиця вдячні земляки спорудили пам'ятний знак на місці, де стояла хата, що виколисала пісенного світоча, великого патріота України;
 2001 року в с.Будище встановлено пам’ятний знак на садибі, де народився генерал-хорунжий війська УНР Ю.Й.Тютюнник. [1];
 25 червня 2011 року в м. Звенигородка встановлено і освячено пам’ятний знак «Воїнам Армії Української Народної Республіки, уродженцям Звенигородського повіту» [2];
 17 серпня 2013 року в с. Стара Буда відкрито пам’ятник на могилі кобзаря Антіна Митяя [3];
 13 жовтня 2016 року в с. Козацьке відкрито пам’ятний знак «Борцям за волю України» та курінному отаману Вільного козацтва Опанасу (Афанасію) Шаповалу [4];
 28 листопада 2017 р. в селі Княжа встановлено пам’ятник «Борцям за волю України». З ініціативи сільського голови Н.Шевченко, по проекту заслуженого діяча культури України В.Мицика, на кошти фермера, депутата Звенигородської районної ради В.Шевченка [5];
 12 березня 2018 року в с. Шевченкове відкрито меморіальну дошку Хведоту Бондарю, одному з вільнокозачих отаманів [6].

Дослідження історії краю нерозривно пов’язане з увічненням пам’яті його героїв. І хоч в кожного покоління герої свої, але спільним для них є сильна особистість, рішучість, мужність, твердість у переконаннях. Звенигородська земля багата на таких людей і багатьом із них іще не віддана належна шана. Це стане можливим лише після об’єктивного вивчення історії краю та ознайомлення громадськості з результатами досліджень. Адже і досі достовірно невідомо, хто похований в братській могилі с. Моринці з написом на обеліску «Борцям за Радянську владу, які загинули в боротьбу з німецькими окупантами влітку 1918 року». Хто це був – більшовики, вільні козаки, селяни? За яку владу вони боролись? (В книзі М.Іванченка «Дума про вільних козаків» згадуються моринські сотники під такими ж прізвищами, які записані на даному обеліску.)

А також у Звенигородці є багато старих будівель, які також пов’язані з історією. Одна з них – це приміщення спеціалізованої школи №3 (колишнє Комерційне училище), в якому протягом 1918-1919 років відбувались з’їзди різних політичних сил.

ІНТЕРАКТИВНИЙ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧИЙ МАРШРУТ “КОВРАЙСЬКИЙ СВІТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ”

Гирявенко Марина, учениця 9 класу Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди Плешканівської сільської ради Золотоніського району
Науковий керівник: **Різник Людмила Леонідівна**, вчитель історії Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди

Актуальність. На етапі формування громадянського суспільства актуальним залишається повернення до вивчення історичної спадщини. Багаті на історичні пам’ятки сільські території мають використати можливість урізноманювати способи популяризації місцевої історії, а саме розробити бренд спадщини як можливість капіталізації місцевого культурного середовища розвитку місцевої громади як туристичного об’єкту, поліпшити місцеве культурне середовище Досвід з реалізації проектів, спрямованих на розвиток сільської громади, сільського

мікропідприємництва зможе сприяти розвитку туризму в селі і створенню туристичної інфраструктури.

Метою дослідження є коврайський період життя і творчості Сковороди; (1753-1759 рр).

Завдання: скласти портрет епохи Г. С. Сковороди на основі місцевого матеріалу, проаналізувати літературну діяльність Г.С. Сковороди в коврайський період; вдосконалити вирішення даної проблеми новими фактами на основі матеріалів усної історії, фонду музею Г.С. Сковороди у Коврайському НВК, фонду С.С. Нехорошева; дослідити генеалогічне походження родини Томар. На основі дослідження розробити туристично-краєзнавчий маршрут.

Інтерактивні засоби не лише сприяють розвитку логічного мислення людини, інтуїції, ерудиції, а і дають можливість легко, цікаво засвоювати та узагальнювати нові знання. Активна пошукова діяльність в ході екскурсії дає змогу відчути відвідувачам справжніми сучасниками подій, формується музейна культура, виховується покоління, для якого музей є цікавим і нестандартним закладом відпочинку.

Гостям села екскурсоводи запропонують символічну подорож туристично-краєзнавчим маршрутом "Коврайський світ Григорія Сковороди". У 2017 р. цей піший тур проходить під гаслом "Земним шляхом – до духовного".

Туристичний маршрут розроблено на інтерактивній основі. Адже протягом маршруту відвідувачам пропонуються цікаві вправи, завдання, а в кінці подорожі залучаються до гри "Мандрівник" та ерудит-шоу "Сковорода-квест". Щоб бути вправними у грі та інтелектуальних випробуваннях, відвідувачі впродовж маршруту мають уважно відстежувати мандрівний шлях філософа. Екскурсоводи знайомлять гостей з поетичними творами "Саду божественних пісень", написаними в Коврaї.

Маршрут бере початок біля **в'їзного знаку**, встановленого з нагоди відзначення 290-річчя з дня народження філософа у 2012 р. Саме цією, колись курною дорогою прийшов у Коврай Г.С. Сковорода – і не на шість років, а назавжди. На кам'яній плиті в'їзного знаку вміщена карта "Просвітницькі дороги Г.С. Сковороди".

Назва села походить від гідроніму "Коврай" (назва місцевої річки). Перехід у здрібнілу мовну форму – Ковраєць – відбиває зміни, які сталися з цією колись повноводною річкою. Як звали річку, так і назвали село [10, 3].

Назва річки – камінь спотикання. "Коврай" означає "сухий очерет" у мові торків. А торки – то кочове плем'я тюрків. 1116 р. торки зазнали поразки від половців і перебралися на Русь. Прибульці розселились у басейні річки Росі та на Переяславщині (так звані переяславські торки). Група їх осіла на річці Коврaї та зукраїнізувалася. Вони захищали південно-східні кодони Русі і створили в цьому місці вогнище людського життя. Торки жили в юртах. Кожен владика мав своє житло, на якому встановлював символ влади – бунчук з конячим хвостом і головою.

На зупинці **"Троїцька церква"** гості знайомляться з історією цієї архітектурної пам'ятки. Адже вона збудована на кошти Василя Томари – учня Г.С. Сковороди.

Зошит відомого фольклориста С.С. Нехорошева дає відомості про дерев'яну церкву, побудовану Томарами. У записаному від М.П. Могили переказі читаємо: "З Переяслава їхав пан вперше до Ковраю. У фаетоні сиділи пан Томара, а з ним ще троє панів та кучер Семіон. Дорогою їх застала страшна гроза. Почалась велика горобина ніч. Блискавка сліпила людям очі, грім глушив і людей, і коней. Коли спускались з гори, коні злякались сильного грому і понеслись прямо на старе кладовище. Для когось була викопана яма. Карета перекинулась, коні попадали. Коли вранці люди збіглися рятувати панів, карету поставили на колеса і побачили:

кучер Семіон і пан Томара живі, а троє панів – гості Томар – мертві. Невдовзі прийшов пан з жінкою на це місце. Зняв Томара шапку, шаблю, став на коліна і намалював на землі хрест. Скоро на тому місці Томара поставив невелику дерев'яну церкву і вніс до церкви дорогі дари" [4, 48].

Туристи зупиняються біля Хреста покаяння. Маршрут проходить головною вулицею села Г.С. Сковороди.

Зупинка біля погруддя філософа. Тут екскурсоводи читають вірш-посвяту "Григорію Сковороді" – почесному громадянину села, першому сільському вчителю. Гостям пропонується обрати афоризм філософа, як життєве кредо, сфотографуватися з ним біля погруддя. Екскурсоводи запрошують пройти алеями **Сковородинської діброви**, **алеєю Мудрості** – живими пам'ятниками мудрецю.

На території маєтку була усипальня. "Це святе місце, до якого всі ставилися з особливою пошаною. В центрі усипальні стояв столик, накритий парчею. На столі – хрест, поруч багато квітів". У селі, в приватній садибі працівника ферми В.П Опанасенка, збереглася надмогильна плита Анни Василівни Томари (матері учня Г. Сковороди). Вона померла у 1789 р., про що свідчить напис на камені: "Анна Васильевна Томара весной …1789 года … 14 дня дана сіє …при храме 20 числа". Ця надмогильна плита була потрібна комусь із селян Ковраю для виготовлення жорен, про що свідчить видовбаний у центрі каменю круг, а гострі кути намагались заокруглити. Тому в написі не вистачає кількох слів [5, 47].

Саме тут знаходилася центральна садиба Томар. Красивий старосвітський дерев'яний будинок на цегляному фундаменті був окрасою села. Він був обсаджений пірамідальними тополями (залишилося два дерева). Родинний герб прикрашав панський будинок. Він виглядів так: "У щиті, що має блакитне тло, зображено довгий золотий хрест, над ним срібна шестикутна зірка і внизу хреста срібний місяць рогами догори. Щит увінчаний дворянським шоломом та короною. Намет на щиті блакитний, підкладений сріблом. По боках два журавлі. Золотий хрест, вміщений над півмісяцем, є центральною фігурою, мав означати перемогу над мусульманством" [11, 24].

Меморіальна плита вказує всім відвідувачам музею на період життя і творчості Г.С. Сковороди в Ковраї. З 1753 до 1759 р. у Ковраї жив видатний філософ-просвітитель Г.С. Сковорода. Син Василя Томари Степан запросив до себе колишнього викладача Переяславського колегіуму, який був звільнений звідти за несумісні з єпископовими погляди й опинився в скрутному матеріальному становищі. Із Сковородою було укладено угоду на один рік. Учитель мав підготувати 12-річного Василя Томару до навчання у Петербурзі. Навчав грамоти, письму, арифметиці, співам. На Кравцевій горі Томара збудував альтанку для занять на природі (простояла до початку ХХ ст.). Вони часто ходили до Кочубеївського лісу, милувалися чудовими краєвидами. Поява в селі такого вчителя зацікавила і сільських дітей. На лоні природи виникла дивна сільська школа. Десятки сільських людей навчилися грамоти. Ожив і двір С. Томари. Тепер сюди частіше топтали стежки бандуристи та лірники, бажаючи зустрітися з мудрим чоловіком. Бував у селянських хатах, не відмовлявся, коли запрошували на вечорниці та на досвітки. Навколо нього утворилась справжня сільська капела, що виконувала цілий репертуар колядок та щедрівок. Таких різдвяних свят ще ніколи не знали в селі [5, 101].

Коврайський період життя і творчості Г.С. Сковороди був досить плідним. Тут він написав чудові вірші, які ввійшли до збірки "Сад божественних пісень"; тут закладено основи його філософії, розквіт його педагогічний талант. Сучасний

дослідник життя Г.С. Сковороди журналіст, земляк філософа В. Стадниченко вважає, "що за молодою окриленістю, за поетичним злетом, пошуком "філософського каменю" шість коврайських літ височать духовною горою в біографії Г.С. Сковороди" [13, 124].

Відвідувачі заходять до пам'ятки природи місцевого значення – **парку Г. Сковороди**, який оптимізується зеленими насадженнями. Тут створено **екопарк**. Створено численні **зони селфі –** естетично впорядковані куточки екопарку. Одна з пам'яток природи - груша з панського саду. Тут пропонується вправа "Наберемось мудрості від землі". Всіх радо зустрічає лелека – герой притчі Г.С. Сковороди "Благодарний Еродій" – ідеал вихованої людини **(зона селфі)**

Рукописи С. Нехорошева – важливі історичні джерела для вивчення історії Коврая періоду XVIII ст. Робота у річищі "усної історії" має, на нашу думку, величезну перевагу перед офіційними документами архівного зберігання або приватного характеру. Вона демонструє не тільки особисті уподобання дослідника, а й значною мірою висвітлює зріз суспільної думки того чи іншого часу, історичну пам'ять народу про тих чи інших діячів, повсякденне життя людей [12, 6]. Саме з креслень фольклориста бачимо, якою була садиба Томар. Тут нараховувалось 34 будівлі, які були огороджені високим кам'яним парканом. Сьогодні залишилась одна уціліла будівля маєтку – кам'яний льох. Зовні він не нагадує 300-літню споруду, тому що декілька разів місцеве господарство виконувало ремонтні роботи, при цьому не намагаючись зберегти архітектурні особливості будівлі XVIII ст. [4, 22].

Маршрут веде до пам'ятки архітектури XVIII ст. місцевого значення – **погреба Томар.** Відчиняються двері, загадкова атмосфера викликає інтерес гостей. В нішах погреба горять свічі, а по східцях піднімається служниця Томар із глеком вина і розповідає трагічну історію свого життя (уривок із поеми Г. Білоуса "Засвіти свою зорю").

Екскурсійний маршрут переплетено **театральними дійствами**. Ось пасіка – тут екскурсоводи перебирають на себе ролі Бджоли і Шершня, а ось під деревом ведуть свою розмову Орел і Черепаха. Своїми філософськими висновками – силою – герої байок Г.С. Сковороди пояснюють туристам важливі життєві правила. Адже філософія Г.С. Сковороди – філософія для життя.

Туристи зупиняються біля **серії банерів** "Г.С. Сковорода у пошуках щастя". Пропонується зустріч із Г.С. Сковородою. (Театр одного актора). В альтанці облаштована **зона релаксу**. Для дітей **створено ігрову зону** з дитячим майданчиком.

Туристично-краєзнавчий маршрут "Коврайський світ Г.С. Сковороди" завершується екскурсією в шкільному Зразковому Літературному музеї. Екскурсія розроблена таким чином, щоб кожен відвідувач відчув себе жителем епохи XVIII століття, другом Г.С. Сковороди, який міг би поставити йому запитання,

Переступивши поріг музею, учневі пропонується здійснити попередній огляд музею і обрати найцікавіший експонат, про який він хоче найбільше дізнатися. Група відвідувачів ділиться на дві команди, які по закінченню екскурсії змагатимуться в ерудиції.

Кожен учасник залучений до певної дії.

Експозиція музею знайомить відвідувача з історією с. Коврай XVIII ст., родиною Томар. На даному етапі екскурсії залучаються мультимедіа. В ході екскурсії пропонується перегляд презентацій "Від скіфів та торків" та "Вотчина Томар". На етапі знайомства з дитинством Г.С. Сковороди екскурсовод пропонує переглянути Чорнухинські сюжети. Ознайомлення з Коврайським періодом життя проходить із

залучення аудіо запису “Всякому городу нрав і права”. Діти мають змогу прослухати одну з найбільш відомих байок Г.С. Сковороди, визначити її моральний зміст.

Діти пізнають мандрівний шлях Г.С. Сковороди в ролі філософів, поетів, музикантів, вчителів. Це дозволяє пізнати всі грані особистості видатного філософа. Вони з великим інтересом дешифрують афоризми, первісні тексти віршів Г.С. Сковороди, знаходять потрібні фрази для віршів “Саду божественних пісень”, грають ролі герої байок. Відвідувачі мають змогу посидіти за робочим столом Г.С. Сковороди, потримати в руках експонати музею, зробити з ними селфі.

В першому виставковому залі експонуються картини українських художників, присвячені життєвому шляху Г.С. Сковороди. Виставкова зала має невеликі розміри, експозиції виставок носять просвітницький та пізнавальний. Тут проводяться тематичні виставки з історії села, видатних постатей, в організації яких беруть участь і учні школи.

Учням пропонується розглянути картини Сковородинської тематики, вказати який період життя зображений на картині, визначити художній жанр, висловити свої враження від творів живопису. Екскурсовод ставить завдання: після закінчення екскурсії дати відповідь на запитання: “Який би сюжет із життя Г. Сковороди ви б зобразили на власній картині?” А хто може зробити ескіз?

Цей особливий метод проведення екскурсії дає змогу залишити у свідомості дитини незабутні враження від відвідування музею; значно посилити освітню функцію музею – діти назавжди запам’ятають етапи життєвого шляху філософа, його просвітницькі дороги, літературні та філософські твори.

Гра “Мандрівець” (по 3 особи від команди) сприяє закріпленню знань, здобутих в ході екскурсії та туристично-краєзнавчого маршруту. Решта учасників команд залучаються до **ерудит-шоу “Сковорода-квест”**.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ВУЛИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ м. БЕРДИЧЕВА

Масан Олександр, ліцеїст 10-І класу КЗ Житомирський обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей» Житомирської обласної ради, вихованець гуртка історичного краєзнавства КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР

Керівник: **Преснякова Наталія Петрівна**, вчитель історії та правознавства ліцею, керівник гуртка КЗ ПО ЖОЦТКУМ ЖОР

Бердичів – місто із багатою і давньою історією, сповненої героїчних і драматичних сторінок, місто, відоме не лише в нашому краї чи в Україні, але й далеко за їх межами.

Чим же знаний Бердичів? Щоб відповісти на це питання, запрошуємо Вас відвідати найцікавіші пам’ятки минулого, що розмістились на центральній просторій вулиці Бердичева, яка нині носить назву «Європейська» і вже самим своїм ім’ям вказує на актуальність теми нашої роботи, адже демонструє європейський вибір мешканців міста.

На вулиці Європейській знаходяться такі унікальні екскурсійні об’єкти, як: Бердичівський залізничний вокзал, Арка, Алея і спортивна школа імені В. О. Лонського, Бердичівський завод машинобудування «Прогрес», Бердичівський пивзавод, педагогічний коледж, Костел Святої Варвари, Свято-Миколаївський собор, Музей Єврейства, Бердичівський драматичний театр, Міський парк ім. Т. Г. Шевченка із пам’ятником Т. Г. Шевченку тощо. А далі, коли вулиця Європейська переходить у вулицю Соборну, ми вже здалеку можемо бачити обриси відомого Кляштору Босих Кармелітів, у чиїх приміщеннях знаходиться Бердичівський краєзнавчий музей та музей Джозефа Конрада.

По обидва боки Європейської височать пам'ятки архітектури, жива історія міста, пов'язані з історичними подіями та діяльністю видатних осіб, що мешкали в Бердичеві у різні його часи. Історія Європейської вулиці невіддільна від історії міста, яке, почавши свій поступ у сивій давнині з високої скелі над річкою Гнилопяттю, потрапило в аннали Литовської історії під 1430-м роком, коли Бердичів відвідав великий князь литовський Вітовт, щоб передати ці землі путивльському та звенигородському намісникові Калинику. Вважається, що його підданий Бердич і заснував тут хутір, що пізніше був названий Бердичевом. 1483 року під час нападу кримських татар Бердичів був знищений [6, с. 165].

А наступна писемна згадка про Бердичів з'являється лиш 1546 року, як про власність магната Тишкевича, в акті розмежування земель між Литвою і Польщею, що згодом із іншими українськими землями відійшли до Польщі за Люблінською унією [Там само].

У роки Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького містечко було зараховане до Київського полку, а після Андрусівського перемир'я повернулось під владу Речі Посполитої, тільки вже у складі Брацлавського воєводства.

У кінці XVIII століття після другого поділу Польщі Російська імперія зачислила Бердичів до Житомирського повіту Волинської губернії [Там само, с. 166].

Така бурхлива й динамічна історія, втім, не завадила Бердичеву стати одним із найбільших центрів економічного розвитку і тримати до кінця другої половини XIX століття п'яте місце серед найбільших українських міст Російської імперії, поступаючись лише Одесі, Києву, Харкову, а пізніше – й Катеринославу. За даними першого всеросійського перепису населення 1897 року саме в цих губернських містах та у Бердичеві відсоток купецтва у складі міського населення був найвищим (2,2%) [5].

Разом із містом розвивалась і збагачувалась новими архітектурними пам'ятками центральна вулиця, яка у різні часи носила різні назви, але завжди була у центрі всіх найважливіших подій. Для мешканців Бердичева вона була і предметом гордості і можливістю реалізувати свої здібності та мрії, зокрема, і про європейське майбутнє свого міста і краю, адже недарма, щораз відвідуючи Бердичів, великий єврейський письменник Шолом Алейхем називав його єврейським Парижем. Значна частина містян мала навіть заокеанські амбіції, називаючи свій улюблений бульвар Бродвеєм.

Та все ж складалося так, що саме європейські зв'язки проникали до Бердичева значно частіше, і ми прослідкуємо їх на конкретних прикладах екскурсійних об'єктів, розташованих на вулиці Європейській, пройтись якою ми Вас і запрошуємо.

Розпочнемо нашу екскурсію із **Бердичівського залізничного вокзалу**, куди, прибуваючи до міста, через Привокзальну площу гості потрапляють на Європейську.

Статус проміжної вузлової залізничної станції Південно-Західної залізниці на перетині магістральних ліній Козятин – Шепетівка – Львів та Бердичів – Житомир – Калинковичі Бердичів отримав 1870 року, коли було відкрито відгалуження гілки Козятин – Бердичів від лінії Київ – Жмеринка [6, с. 167]. 1873 року залізничну лінію подовжили до Шепетівки, Ковеля, Білостока, відкриваючи таким чином ширші можливості для виходу товарів на європейські ринки. 1896 року відкрито вузькоколійну лінію від Гайворона до Житомира через Гайсин, Немирів, Бердичів, яку 1914 року перешили на широку [Там само].

Історичний вокзал не зберігся, він був знищений в роки Другої світової, а сучасний збудовано вже після війни.

Арка на бульварі ім. В. О. Лонського, що на вул. Європейській, 79, та сам **бульвар** – ще одне підтвердження тому, що європейські зв'язки Бердичева не припинялись навіть у той час, коли радянська влада жорстко тримала їх під своїм контролем.

Арка імені Віталія Олексійовича Лонського, яку спорудили на початку закладеного 2003 року бульвару, що теж носить ім'я заслуженого тренера СРСР і України, була урочисто відкрита у жовтні 2005 року [3]. Від цього часу арка стала символом міста.

У вересні 2012-го було відкрито й Алею спортивної слави, яка займає середню частину вулиці Європейської. Тут на восьми сіті-лайтах розміщено інформаційні матеріали про перемоги бердичівських тренерів та спортсменів-учасників Олімпійських ігор, чемпіонатів світу від 60-70-х років минулого століття. Особливе місце у цих перемогах належить саме педагогу-тренеру юнацької спортивної школи В. О. Лонському, чия власно розроблена методика підготовки спортсменів давала чудові результати. За прикладом Бердичівської спортивної школи постали спеціалізовані школи і з інших видів спорту.

Від 1964 року Віталій Олексійович майже 10 років працював тренером збірної СРСР зі стрибків у висоту. Вихованці його спортивної школи – переможці багатьох міжнародних змагань, зокрема: Валерій Скворцов – учасник Олімпійських ігор 1964 і 1968 років, переможець Універсіади в Будапешті 1965 року та чемпіонату Європи у Дортмунті 1966 року; Анатолій Мороз – чемпіон Європи 1967 року у Празі, срібний призер Європейських юніорських легкоатлетичних ігор 1966 року в Одесі; Рустам Ахметов - 6-разовий чемпіон України, двічі рекордсмен України зі стрибків у висоту, бронзовий призер чемпіонату Європи в Гельсінки 1971 року тощо [Там само].

За свою працю1968 року В. О. Лонський отримав звання «Заслужений тренер СРСР». 1987 року йому присвоєно звання «Почесний громадянин міста Бердичева» [6, с. 181]. Його ім'я від 2004 року носить і Міжнародний турнір зі стрибків у висоту, що разом із Міжнародним турніром із боксу серед юніорів на призи В. Кличка проводиться в Бердичеві

Бердичівський машинобудівний завод «Прогрес», (вул. Європейська, 79) – одне із найстаріших підприємств України, засноване 1880 року Леопольдом Казиміровичем Плахецьким як чавуноливарний і механічний завод у безпосередній близькості до Торгової площі і залізничного вокзалу. 30 робітників заводу спочатку лише ремонтували сільськогосподарський реманент, а згодом стали виробляти плуги, сіялки й віялки[1].

1896 року Микола II затвердив проект створеного на основі Товариства на паях «Общества машиностроительного завода «Прогресс»», яке значно розширило виробничі потужності і від 1903 року випускало обладнання для цукрових і рафінадних заводів, що їх на Бердичівщині нараховувалось більше півтора десятка. На початку XX століття власниками стали іноземці (швейцарці Єнни), число робітників зросло до 245[6, с. 167].

За роки радянської влади з кінця 30-х років завод перейшов на виробництво хімічного обладнання, у повоєнні часи здійснював ремонтні роботи і виробляв устаткування для хімічної промисловості, освоїв виробництво фільтрів для гірничо-збагачувальних комбінатів, захисту річок і водойм від забруднення промисловими стоками.

Підприємство більш як зі 130-літньою історією і сьогодні продовжує займати провідні позиції на ринку світового машинобудування, застосовуючи сучасні ефективні розробки із виробництва фільтрувального, ємнісного обладнання для

багатьох галузей промисловості 35-ти країн світу, зокрема – розроблені спеціалістами підприємства принципово нові автоматичні камерні фільтр-преси КМПм і ФКМм з використанням мікропроцесорних систем, що дозволяє віднести їх до обладнання третього тисячоліття.

Бердичівський пивзавод – на вулиці Європейській, 114, був створений більше півтора століття тому. І хоча перші згадки про бердичівське пиво відносяться ще до XVIII століття, але промисловий розвиток броварства Бердичева повязують із чеським колоністом Станіславом Чепом, що збудував на придбаній ділянці по вулиці Білопільській (нинішня Європейська) пивоварний завод та артезіанську свердловину Його броварня була четвертим підприємством цього профілю в місті [2].

У 60-70-і роки минулого століття завод було повністю реконструйовано і переобладнано, збудовано цех пляшкового розливу і хмелевих екстрактів для пивоварень.

Із початком роздержавлення бердичівський пивзавод став орендним підприємством, а 1995 року був приватизований з утворенням ВАТ. Збут ТОВ «Бердичівський пивоварний завод» орієнтований переважно на ринок Житомирщини, хоча високі якість та конкурентоздатність цього старовинного підприємства внаслідок постійної модернізації і впровадження найсучасніших технологій при збереженні традицій броварської справи дають широкі можливості для виведення його продукції і на інші ринки України.

Костел Святої Варвари, по вул. Європейська, 25, у сучасному вигляді як кам'яний

храм постав 1826 року поруч зі старим дерев'яним парафіяльним костелом Святої Варвари, заснованим Барбарою Радзивілл на честь своєї небесної покровительки. Костел будувався на її пожертви впродовж 1759-1782 років на місці дерев'яної восьмигранної каплиці, побудованої 1756 року на честь коронації ікони Матері Божої Бердичівської [8].

Старий дерев'яний храм розібрали 1828 року і на пожертви парафіян та доброчинців спорудили сучасний мурований храм. Вагому частку вніс купець Рубінштейн – дід видатних музикантів Антона й Миколи.

14 березня 1850 року у костелі взяли шлюб класик французької літератури Оноре де Бальзак та Евеліна Ганська. На згадку про цю подію на стіні костелу 1966 року встановлено меморіальну дошку, оновлену 1999 року до 200-річчя письменника[6, с. 166].

1858 року у храмі був охрещений майбутній видатний англійський прозаїк Джозеф Конрад (Юзеф Теодор Конрад Коженьовський), батько якого, Аполлон Коженьовський, польський письменник, поет, драматург, революційний діяч разом із матір'ю Конрада, Юзефою, в той час проживали в Бердичеві[8].

1922 року, з приходом радянської влади, всі цінності костелу були конфісковані й націоналізовані. 1937 року храм було перетворено на складське приміщення, а 1969 року – на спортивну школу, при цьому знищено орган, вівтар і майже всі архітектурні прикраси.

Лише після здобуття Україною незалежності у червні 1992 року в ньому було відправлено першу Святу Месу. А 1994 року, за угодою про тимчасове спільне використання, у костелі Святої Варвари відбулась перша служба греко-католиків,.

Музей єврейства (вул. Європейська, 17/9) – відкритий 18 вересня 2015 року – перший музей у місті, присвячений історії місцевої єврейської громади від XVII ст. й до наших днів, вшануванню та увічненню пам'яті жертв Голокосту. Музейні

експонати, розміщенні у трьох кімнатах міської бібліотеки, розповідають про вагомий вплив єврейської громади на розвиток Бердичева [7].

Експозиція музею поділена на кілька тематичних сегментів, до яких входять документи, фотографії, листи, спогади очевидців. Тематичний фотосегмент **Їх долі поєднав Бердичів** містить імена всесвітньо відомих представників єврейства, тих хто народилися або перебували певний час у Бердичеві: Василь Гроссман, Шолом-Алейхем, Фрідріх Горенштейн, Стер Єлісаветський (дослідник Голокосту у Бердичеві), уже згадувана родина Рубінштейнів та ін. [Там само]. **Друга і третя зали** присвячені тематиці Голокосту та мають на меті донести до майбутніх поколінь трагедію євреїв у Бердичеві в роки гітлерівської окупації, коли у Бердичівському гетто та околицях було знищено 38 536 осіб єврейської національності [6, с. 175]. Щорічно, 15 вересня, біля пам'ятного знака загиблим в'язням гетто відбуваються мітинги вшанування пам'яті розстріляних, адже саме в цей один день, 1941 року було знищено більше ніж 12 тис. євреїв.

Свято-Миколаївський собор - вул. Європейська, 7

У середині XVIII століття власником містечка став державний і військовий діяч Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, історик і письменник Миколай Фаустин Радзивілл, якому Бердичів дістався у складі посагу його дружини Барбари-Франци Завіші-Кезгайло. Після його смерті 1748 року вона збудувала трьохкупольну греко-католицьку дерев'яну церкву Святого Миколая [4], на місці якої зараз і стоїть Свято-Миколаївський собор. Церква отримала і значні земельні наділи, впродовж наступних десятиліть ставши для Радзивіллів родовим храмом. Після переходу Бердичева до складу Російської імперії церква потрапила під владу Московського патріархату.

1906 року за рішенням установчих зборів духівництва дерев'яну церкву було розібрано і збудовано кам'яну у стилі пізнього бароко до листопаді 1908 року [4].

1923 року настоятель церкви єпископ Липовецький і Бердичівський Олександр, отримавши храм для богослужінь за рішенням радянської влади, приєднався до обновленського руху і Миколаївська церква отримала статус кафедрального собору, хоча від 1834 року не була самостійною, а приписаною до Успенської церкви.

Від 1938 року за рішенням радянської влади, церкву було передано *«для нужд трудящихся»,* пограбовано і перетворено спочатку на кінематограф *«для боротьби з релігійним опіумом»*, а потім – на зерносховище і склад. Від часів гітлерівської окупації церква знову стала функціонувати як православний храм і 1945 (після легалізації 1943 року Московського патріархату) зареєстрована як православна церква Московського патріархату. 1994 року Свято-Миколаївська церква зведена в ранг собору.

При ближчому знайомстві з пам'ятками Європейської вулиці Бердичева ми бачимо, що в різні часи європейські впливи завжди мали місце на нашу економіку, культуру, соціальне й духовне життя. Тож на нинішньому етапі нам не лише слід зберегти отриманий від минулого спадок, а й докласти зусиль для розширення взаємовигідних і рівноправних зв'язків з європейською спільнотою на основі вивчення минулого і примноження досягнень сучасного.

БОРИС ВАЛЬХ (1876 – 1942) І ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ ДОНЕЧЧИНИ

Степанов Нікіта, учень 10 кл. Бахмутської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №24 з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів вихованець гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівники: **Корнацький Ігор Аркадійович**, керівник гуртка «Археологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді,

Логінова Світлана Вікторівна, вчитель історії та правознавства Бахмутської ЗОШ І – ІІІ ступенів №24 з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів

Борис Сергійович Вальх (1876 – 1942) небезпідставно вважається однією з яскравих постатей в історії природознавства східних теренів України. Колеги цінують його як орнітолога-фауніста, якому надежить важливий внесок у розвиток знань про регіональну фауну, зокрема й фауну птахів Катеринославщини. З ім'ям цього натхненного й неймовірно успішного дослідника пов'язано чимало яскравих сторінок розвитку природознавства на Сході України, і не лише в Бахмуті, де він мешкав, але й в інших місцях. Ці грані його біографії тісно переплетені з іншими його дослідженнями і напрямками діяльності, зокрема краєзнавством, педагогікою, медициною.

Життєвий шлях і науковий доробок Бориса Вальха неодноразово ставали предметом біографічних та наукознавчих досліджень [1; 2; 3]. Особлива увага краєзнавців та музеєзнавців регіону до цієї видатної постаті зумовлена тим, що саме Б. Вальх був першим керівником заснованого в 1923 році в Бахмуті окружного музею і доклав чимало зусиль до формування його колекції. Важливими джерелами для вивчення наукової біографії вченого є документальні матеріали, що зберігаються в фондах Бахмутського краєзнавчого музею [4] та усні спогади онуки Б. Вальха Олімпіади Сергіївни Грищенко, яка мешкає в с. Парасковіївка Бахмутського району [5].

Борис Сергійович Вальх народився 27 листопада 1876 року в селі Введенському Бахмутського повіту Катеринославської губернії в родині домовласника й дворянина Сергія Івановича Вальха. Систематичні спостереження за птахами (одночасно захоплюючись ентомологією) Борис почав 16-річним юнаком-гімназистом Павлоградської гімназії, в якій він навчався в 1892 – 1896 роках.

Околиці Павлограда, за його власними свідченнями, були «багатющою в орнітологічному відношенню місцевістю, яка займала кут між річками Самарою і Вовчою. Це низька рівнина, рясно зрошувана окрім численних боліт і лиманів річками Самарою і її рукавами: Вовчою, Гніздкою, Кривцем і Кочергою. Три останні в сухе літо пересихають і стають в більшості стоячими. Болота і озера-лимани розкидані скрізь. Береги лиманів грязьові, тільки поблизу Самари і Вовчої є декілька озер з піщаними берегами. Весною лимани від танення снігів сильно розливаються і, об'єднавшись між собою, утворюють суцільне озеро, яке слугує під час прольоту становищем для гусей, лебедів, качок й інших водних птахів».

Саме на цих просторах Борис Вальх набув досвіду і сформувався як висококласний орнітолог. У пізнавальних цілях він здійснив екскурсії по Дніпру від Катеринослава до Ненаситецького порогу, по річці Вовчій, відвідав інші місця Катеринославщини – степи під Синельниковим, плавні під Олександрівським, Маріупольський повіт у Приазов'ї, річку Сіверський Донець на Луганщині.

Після закінчення гімназії Б.С. Вальх студіював медицину в Харківському університеті, де йому дозволили безкоштовно слухати лекції природно-історичного

відділення фізико-математичного факультету. Відомий російський орнітолог М.М. Сомов був його наставником. Студент мав настільки добру підготовку, що часто практичні заняття по зоології і ботаніці часто йшли під його керівництвом.

Для території степової зони України важливими першоджерелами, що характеризують пташине населення цього регіону в конкретний період часу є дві статті Б.С. Вальха з однаковою назвою «Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии». Перша з них побачила світ в 1900 році в «Трудах общества испытателей природы при Императорском Харьковском университете», друга опублікована у 1911 році в «Орнитологическом вестнике», який видавався у Москві. Структура і зміст статей відповідають класичним вимогам до фауністичних робіт – це анотований список птахів з відомостями про чисельність, характер перебування, фенологію прольоту, особливості біології, інші цікаві деталі.

Протягом 1910–1912 рр. Б. С. Вальх стажувався у Харкові. Згодом як медик був направлений у Бахмут, пізніше у Маріуполь. Працював у Бухарі. У 1921 р. він повертається у Бахмут, де створює краєзнавчий музей і стає першим його директором (1923–1925).

У період з 1920 до 1923 року регулярно проводилися губернські, повітові конференції з представниками всіх управлінських повітових освітніх і політосвітніх установ та музейних закладів губернії. Вони мали, головним чином, звітний та організаційний характер і висували на обговорення першочергові завдання роботи серед населення регіону. Питання музейної справи широко обговорювалися на першій губернській конференції політосвітніх органів Донбасу, що пройшла в м. Бахмуті в період з 11 до 15 січня 1922 року.

За п’ять днів роботи конференції було заслухано широке коло доповідей про політико-освітню роботу в Донбасі; завдання та методи агітаційної та пропагандистської роботи; стан боротьби з неписьменністю; про роботу художнього сектору; про проведену роботу в Червоній армії; про роботу серед молоді та про стан музейно-виставково-екскурсійної справи.

Найбільш бурхливе обговорення викликала доповідь Б.С. Вальха про стан музейної, виставкової та екскурсійної справи, зокрема він зазначив, що екскурсійно-виставково-музейна робота має в регіоні велике пропагандистське значення, завдяки своїй наочності, яка не потребує від відвідувачів музеїв, виставок та екскурсій ніякої додаткової підготовки.

За визначенням Вальха, «...добрих музеїв в теперішній час у нас небагато; будучи спадщиною минулого, вони в більшості випадків є кунсткамерами. Нам не можна організовувати музеї випадкового характеру – необхідно в кожному повітовому центрі мати музей, який об’єднує різні галузі музейної роботи та ілюструє саме місцевий край і місцеве життя. У губернському центрі ми маємо менше можливостей в цьому відношенні, ніж на місцях, через важкі квартирні умови, відсутність виробничих можливостей і т.п.».

У своїй доповіді Б.С. Вальх детально обґрунтував необхідність розширення музейної мережі губернії: слід при клубах створювати музейні осередки, залучати до розгортання музейної роботи кваліфікованих керівників.

У 1922 році у Бахмуті розгорнулася робота зі створення місцевого краєзнавчого музею як окремого закладу культури. А всі справи з його організації були покладені на Б.С. Вальха. До складу експозиції музею ввійшли, крім інших, також особисті експонати лікаря. Артемівський окружний музей імені товариша Артема почав діяти в грудні 1923 року. Його розмістили за адресою: м. Артемівськ, вул. Артема, будинок 25. Музей знаходився в безпосередньому віданні окрполітосвіти та утримувався

державним коштом з бюджету. Штатний розпис налічував три одиниці – завідуючий, сторож та прибиральниця. Очолив музей Б.С. Вальх.

Основою колекції музею були експонати, які належали створеному повітовим земством ще в 1909 році музею народної освіти. Джерелами поповнення фондів також були експонати, які передавалися як установами, так і приватними особами. Музей структурно поділявся на відділи – загальний і краєзнавчий, бібліотеку та лабораторію. Експозиція теж ділилася на два відділи – сільськогосподарський та боротьби зі шкідниками і наочних посібників шкільного характеру.

На момент відкриття фонди музею налічували 2795 експонатів, з краєзнавства – 486, гірничої справи – 131, наочних приладів – 1741, усього іншого – 437. Музей мав 53 колекції, 1633 таблиці та картограми 120 моделей. Але в листі директора музею до Всеукраїнського археологічного комітету зазначалося, що експонатів з археології, етнографії та мистецтва у фондах музею не було. Б.С. Вальх особисто передав 133 експонати із власної приватної колекції до фондів свого музею. За рік вдалося долучити до музейного зібрання ще додатково 330 експонатів.

Родове гніздо Вальхів, хутір Гори-Могили недалеко від Бахмута, був однією з постійних точок фауністичних зборів дослідника. Збори Вальха, позначені місцем «Гори-Могили», виявлено в колекції Національного науково-природничого музею у Києві. Звертає на себе увагу відсутність серед них лісових, а також водних видів. Очевидно, місце збору було в степу чи байраках, частково зарослих чагарниками.

У подальшому до 1937 р. Б. С. Вальх працював на Артемівській станції захисту рослин. У 1930-х роках арешти за політичними звинуваченнями надзвичайно поширилися серед інтелігентів дореволюційної формації, які складали найближче коло знайомих і колег Вальха. Рятуючись від сталінських репресій, у 1937 р. він переїздить до Туркменістану, де очолює Іолотанську тропічну станцію, здійснюючи надзвичайно важливі для цього краю практичні заходи щодо боротьби з малярією.

Борис Вальх повернувся до Бахмута лише перед самою війною, в червні 1941 р., і став до праці черговим лікарем у Другій радянській лікарні. Одночасно він знову повернувся до зоологічних досліджень. Відомий його лист до Івана Підоплічка, в якому Вальх просить сприяти у отриманні дозволу для наукового полювання на птахів. Лист написаний 12.06.1941 р., мова в ньому – про заплановані дослідження в верхів'ях Орелі, у Дніпровських плавнях, південно-західній границі колишньої Катеринославської губернії, зокрема на Інгулі й Інгульці.

Помер Б.С. Вальх 12 квітня 1942 р. у Артемівську (Бахмуті). Похований на території лікарні, в якій працював. Доктор Б.С. Вальх багато сил віддав охороні природи Донеччини, сприяв організації приморських заповідників у Приазов'ї, заповідника «Кам'яні могили», спеціалізованого хохулевого господарства в Серебрянському лісовому масиві. Його наукові праці з проблем захисту рослин, ентомології, орнітології, систематики гризунів увійшли до скарбниці природознавства регіону й усієї України. Надзвичайно важливою була роль Б.С. Вальха в розвитку музейної справи Донеччини як засновника й першого директора окружного музею в Бахмуті – Артемівську на початку 1920-х років, а також як фундатора природничої колекції у цього музею.

МИКОЛА БАЄР – ПРИРОДООХОРОНЕЦЬ ТА ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Гринь Владислав, вихованець гуртка «Екологічне краєзнавство» Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді
Керівник: **Копилець Євгеній Вікторович,** керівник гуртків ПОЦТКУМ

Історія охорони природи на Полтавщині вивчена досить грунтовно. Але до 2018 р. майже нічого не було відомо про одного з активних діячів природоохоронного руху початку XX століття – Миколу Баєра. Більш-менш повну його біографію реконструйовано зусиллями київського та кам'янець-подільського дослідників – О.В. Василюка та В.А. Нестеренка.

Микола Миколайович Баєр народився 4 грудня 1886 р. в родині інженера-землеміра в с. Бобрик тодішньої Харківської губернії (зараз це територія Сумської області). У різних джерелах трапляються різні варіанти написання його прізвища: Баєр, Бейер. Рід батька походив із Німеччини, а мати була наполовину українка, наполовину туркеня. Однак сам Микола Баєр в автобіографіях зазначав себе як українця за національністю.

У 1904 р. Микола закінчив Катеринославську реальну школу та вступив до Московського межового (геодезичного) інституту за фахом «Економіка й техніка землевпорядкування». На той час це був один із найпрестижніших у Російській імперії навчальних закладів. У 1910 р. Миколу Баєра направлено на роботу до Полтавської губернії. У Полтаві він почав працювати межовим інженером у губернському земстві.

У роки навчання Миколи Миколайовича в Московському межовому інституті багато його професорів були членами Російського географічного товариства. Найвірогідніше, саме це середовище надихнуло його на природоохоронну діяльність. Коли у березні 1918 р. за ініціативи В.І. Вернадського було утворене Полтавське товариство охорони природи, до нього вступив і М.М. Баєр (у списку членів товариства він фігурує як «Бейнер»).

Микола Миколайович був вельми освіченою людиною. Вільно володів українською, російською, німецькою, англійською мовами і навіть есперанто. У 1918 р. у Полтаві вийшли твори канадського письменника Е. Сетона-Томпсона у перекладах Миколи Баєра – «Лобо, король вовків на Корумпо» та «Наші приятелі. Оповідання про собак». Баєру вдалося майстерно передати захоплення природою у своїх перекладах. Водночас перекладач продемонстрував знання світової практики охорони природи. Так, про вилорогу антилопу Баєр зробив авторську зноску, що цей вид є майже винищеним у США і залишився під надійною охороною лише на території Йєлоустоунського національного парку.

1919 р. у Полтаві побачила світ книжка М.М. Баєра з охорони природи «Шануймо і бережімо свій рідний край», з якої було розпочато природоохоронну серію видань Полтавського природничого музею. Автор писав: «Любити рідний край – це значить любити його пісні, його мову, його людей; це значить любити природу його: гаї, луки, лани, річки, пташок, звірів. Це значить шанувати все живе в рідному краю». Далі Баєр наводить приклади організації дорослих та дитячих товариств із охорони природи у Фінляндії, Англії, Німеччині, Франції, Сполучених Штатах. Закінчується книжка закликом гуртуватися у спілки охорони природи тих, «хто не хоче, щоб наша Україна і наша Полтавщина пустелею стали».

М.М. Баєр займав активну громадянську позицію не лише у справі охорони природи. В роки Української революції він, вступивши до Української партії соціалістів-федералістів, деякий час працював керівником департаменту землеробства

в уряді Української Народної Республіки, у період Гетьманату П. Скоропадського був призначений на посаду межового інженера та старшого землеміра Київської губернської земельної управи. Також був прикомандирований до межового відділу Міністерства земельних справ. У ці роки Баєр видав кілька праць із земельного питання. У жовтні 1919 р. Микола Баєр як один із засновників Української народної партії (хліборобів-власників) виступав на Державній Нараді УНР, де були присутні Головний отаман Симон Петлюра, члени українського уряду та керівники політичних партій. Розчарувавшись у Директорії, М.М. Баєр став одним із провідних діячів утвореної у грудні 1919 р. в Кам'янці-Подільському Української національної ради, що обстоювала більш праві політичні ідеї.

Усе це не залишилося поза увагою «органів». Баєра арештовували у 1928 та 1937 рр., звинувачували у шпигунстві, а в 1948 р., долучивши до обвинувачень перебування на окупованій території, відправили до сталінських таборів на 10 років. Після смерті Сталіна Баєра звільнили. Та здоров'я було непоправно підірване. У 1960 р. Микола Баєр поїхав лікувати цингу до Харкова, де того ж року (за іншими даними, 1962 р.) помер у лікарні. Реабілітований зусиллями доньки Олесі лише у 1990-х рр.

Чимало фактів життя М.М. Баєра лишаються для дослідників «білими плямами». Тож, опрацювавши більш-менш відомі сторінки його біографії, пошукова група планує працювати над уточненням та доповненням відомостей про цього природоохоронця та діяча Української революції.

ВНУК ОПОВІДАЄ ПРО ДІДА: ДО БІОГРАФІЇ МИКОЛИ БАЄРА

Фисуненко Костянтин, вихованець гуртка «Екологічне краєзнавство» Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді
Керівник: **Копилець Євгеній Вікторович,** керівник гуртків ПОЦТКУМ

У біографії визначного громадсько-політичного діяча доби Української революції, пропагандиста охорони природи, фахівця з землеустрою та геодезії Миколи Миколайовича Баєра навіть після виходу спеціалізованих досліджень О.В. Василюка та В.А. Нестеренка лишається чимало нез'ясованого. Досить згадати, що на сьогодні невідома ні точна дата його смерті, ні подробиці його реабілітації у 1990-х рр.

З огляду на це, цінним джерелом інформації є спогади внука Баєра – Андре Гейма, викладені ним у офіційних автобіографічних матеріалах про себе як про нобелівського лауреата.

Андре (Андрій Костянтинович) Гейм – відомий фізик, член Лондонського королівського товариства, нобелівський лауреат із фізики 2010 р. за експерименти з графеном. Нині живе та працює у Великій Британії. Проте його дитинство та юність минули в Сочі, Нальчику, Москві; з СРСР він виїхав у 1990 р.

Як констатує Андре Гейм, його знання з історії родини досить поверхові. Причина зрозуміла для тих, хто знайомий зі сталінськими порядками. Батьки свідомо приховували подробиці свого життя від дітей, аби їм не нашкодити «неблагонадійністю». Лише наприкінці 1980-х Гейм дізнався, що майже всі в його родині, включно з батьком і дідом, побували в сталінських таборах.

За словами Андре Гейма, Микола Баєр свого часу був професором Харківського університету, що спеціалізувався на аерокартографії. У повоєнній Польщі в 1946 року були знайдені документи, які засвідчили участь Баєра у роботі уряду Симона Петлюри (зауважимо, що в роки Української революції Баєр певний час працював керівником департаменту землеробства в уряді УНР, як фахівець із землеустрою був затребуваний і за П. Скоропадського, у жовтні 1919 р. Баєр як один із засновників

Української народної партії (хліборобів-власників) виступав на Державній Нараді УНР). Цього вкупі з німецьким походженням та роботою над картами Східного Сибіру було достатньо, щоб звинуватити Баєра у шпигунстві на користь Японії та запроторити його до табору ГУЛАГу поблизу Воркути… Його звільнили лише після смерті Сталіна у 1953 р.

Андре Гейм зазначає, що його спогади про діда містять мало інформації, адже Микола Миколайович помер, коли Андре було лише 6 років. Проте навіть ця згадка становить інтерес для дослідників, адже за даними дослідників Баєра той помер у 1960 чи 1962 р. Гейм же народився 21 жовтня 1958 р., отже, його дід помер пізніше, ніж прийнято вважати.

Опрацювавши публікації О.В. Василюка та В.А. Нестеренка, ми виявили, що у родинних свідченнях про М.М. Баєра також є певні неточності. Зокрема, з листа сина Миколи Миколайовича – Сергія Байєра випливає, що М.М. Баєра звільнили з табору не 1953 р., як про це пише А. Гейм, а 1956 р. Тому ми маємо наміри і далі працювати над уточненням та доповненням біографічних відомостей про Миколу Миколайовича Баєра.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ТА ТУРИЗМ НА ДИКАНЩИНІ

Карнаух Володимир, вихованець гуртка «Юні екологи» Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді
Керівник – **Копилець Євгеній Вікторович**, керівник гуртків ПОЦТКУМ

Упродовж 2019 р. наш гурток неодноразово відвідував Диканський район Полтавської області. Це дало нам можливість охарактеризувати пам'ятки Диканщини на основі фахових джерел інформації та особистих вражень.

Територія району заселена здавна. Збереглися залишки печерного скиту, заснованого у лісовій хащі на схід від Диканьки, в урочищі Вовчий Яр, понад 400 років тому. Це було ціле підземне містечко для ченців із печер, викопаних у товщах лесу та пісковиків та з'єднаних ходами. На сьогодні рештки скиту є єдиною відомою пам'яткою такого типу на Полтавщині.

На території Диканщини є 5 пам'яток архітектури XVIII–XIX ст. У Диканьці це Тріумфальна арка, Свято-Миколаївська церква з родинною усипальницею Кочубеїв, дзвіниця Свято-Миколаївської церкви, Свято-Троїцька церква. У Великих Будищах також є Свято-Троїцька церква початку XIX ст.

Візитівкою Диканьки є історико-краєзнавчий музей, фонди якого налічують близько 8 тисяч експонатів. Тут представлені природа, минуле та сьогодення Гоголівського краю. У Диканській картинній галереї (її приміщення, побудоване 1904 р., є пам'яткою історії) розмістилися художні полотна, графіка, скульптура, чеканка по металу, різьба і випилювання по дереву та вишивка, виконані майстрами народної творчості. Окремий зал присвячений творчості всесвітньовідомої художниці Марії Башкирцевої.

Диканька багата на пам'ятники. Це монументи Тарасові Шевченку та Миколі Гоголю, скульптури гоголівських героїв – Оксани і Вакули, кілька пам'ятників, пов'язаних із подіями Другої світової війни (у т.ч. пам'ятник реактивній установці «Катюша»), оригінальні зразки малої скульптури тощо.

Усі перелічені вище пам'ятки користуються популярністю серед туристів. Проте, на нашу думку, незаслужено маловідомими туристам є локації, пов'язані з переломними для України подіями XVII – XVIII ст.

За 2 км на північний захід від Диканьки знаходиться Сербине, або Сербинське поле. Археологам воно відоме за групою курганів, поблизу яких виявлені уламки

посуду скіфського часу. Краєзнавці ж традиційно пов'язують поле із двома битвами, які свого часу вирішували долю України. Взимку 1658 р. козаки Полтавського полку, очолюваного Мартином Пушкарем, розгромили тут загін сербів, надісланий гетьманом Іваном Виговським для придушення антигетьманського повстання. А через 10 років, влітку 1668 р., тут зійшлися в кривавому герці війська двох гетьманів – лівобережного Івана Брюховецького та правобережного Петра Дорошенка. Брюховецький потрапив у полон і був убитий.

Інша, не менш значуща подія відбулася 1709 р. у Великих Будищах – підписання трактату між гетьманом України Іваном Мазепою та королем Швеції Карлом XII. На жаль, як і в добу Руїни, події Північної війни також позначені братовбивчим протистоянням українців, одні з яких підтримали гетьмана, інші лишилися вірними московському цареві.

Вважаємо, що залучення до туристських маршрутів цих локацій, відповідне їхнє облаштування не лише привнесе свіжий струмінь у розвиток туризму на Диканщині, а й сприятливо позначиться на відродженні історичної пам'яті та плеканні національної самосвідомості.

КОЧУБЕЇВСЬКІ ДУБИ

Лобко Богдан, вихованець гуртка «Юні екологи» Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді
Керівник: **Копилець Євгеній Вікторович**, керівник гуртків ПОЦТКУМ

Кочубеївські дуби – це кілька дерев віком до 600–800 років, що залишилися від алеї, яка свого часу прикрашала в'їзд до палацу Кочубеїв у Диканьці. Хто посадив ці дуби, достеменно невідомо. Щодо цього є кілька версій. За однією з них, дуби як алею спеціально не висаджували: Кочубеї тільки прорубали рівні просіки обабіч дубів для проїзду. За іншою ж версією, дубова алея ще до Полтавської битви була посаджена полтавським полковником Іваном Іскрою та генеральним суддею Василем Кочубеєм на ознаменування Кочубеєвого дня народження; втім, вона дещо суперечить визначеному віку дерев.

Відомо, що 1861 р. дубова алея налічувала 68 дерев. Місцями вона переривалася. В її рядах росло 7, 19, 42 дуби. На початку минулого століття від алеї лишилося тільки 5 дубів. В найбільше з дерев, яке росло у вибалку неподалік дзвіниці Миколаївської церкви (так званий Маріїн дуб, або дуб Мазепи; переповідали, під деревом було місце їхніх побачень), у 1934 р. вкотре влучила блискавка і воно згоріло. Як свідчить «Енциклопедія сучасної України», його рештки, що зберігалися у Полтавському краєзнавчому музеї, за нацистської окупації були вивезені до Німеччини.

Диканські дуби згадував О. Пушкін у поемі «Полтава»: «В Диканьці вартою стоять дуби, розрісшися кислато…». Дослідники стверджують, що поет ніколи не бував у Диканьці, а уявлення про садибу Кочубеїв отримав із розповідей правнучки страченого генерального судді – Наталії, з якою познайомився у Царському Селі. За свідченнями істориків, під дубами у різний час бували знані митці: М. Гоголь, М. Глінка, Г. Квітка-Основ'яненко, А. Головко, Ю. Смолич, Ю. Яновський та інші.

Американський екофілософ Г. Д. Торо указував на значення природи як невід'ємного тла історичних подій: «Ми зрубали кілька старих дубів, які були свідками історії міста від індіанців до білих, а в музеях зберігаємо сумку для патронів британського солдата 1755 року». До найвідоміших свідків нашої минувшини належать дуби у Диканьці. Як ботанічна пам'ятка природи останні чотири дуби колишньої алеї перебувають під охороною держави з 1964 р. Вони входять до

регіонального ландшафтного парку «Диканський». Три з них ростуть рядком, один окремо, ближче до Диканьки. Це дуби-велетні з діаметром стовбурів 1,5–1,8 м та висотою 20–22 м. Одне з дерев у групі ще з 1970-х років суховершить. Попри лікування, дуб поступово гине. На сьогодні живими лишаються лише його бокові гілки. Хворіє і дуб, що знаходиться на віддалі від групи.

У 2016 р. в рамках акції «Покажи дуб онукам» частину дубів, щоб уберегти ґрунт під деревами від ущільнення, обгородили парканами, виготовленими на пожертвування громадян України. Кожна штахетина такого паркану – іменна. Передбачається заміна парканів і біля інших велетнів – свідків сивої давнини.

ЧЕРКАСИ. ПОДОРОЖ СУЧАСНИМ МІСТОМ ТА ПОГЛЯД У МИНУЛЕ…

Бобкова Ірина, вихованка гуртка «Краєзнавці-туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, учениця 10-Б класу, Черкаського фізико-математичного ліцею Черкаської міської ради

Керівник: **Турченюк Світлана Петрівна,** керівник гуртка «Краєзнавці-туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Тема нашої роботи виникла мабуть з філософських роздумів про сенс життя, оточення, становлення ідеї національно-патріотичного відновлення сутності сучасного молодого українця, а саме, що будь-що велике починається з малого, а точніше з тебе самого. І ми вирішили, що дослідження історії свого міста відповідає заданій тематиці.

Отже, мета нашої роботи в тому, щоб зацікавити учнівську молодь дослідженням історії міста, познайомивши з його історією та цікавинками.

Актуальність роботи в тому, щоб відобразити частину сучасного міста через призму віків та минулого.

Рушаючи в цю подорож обов'язково запитайте себе: чи вважаєте ви цінним те, що завжди знаходиться поруч із вами і як воно впливає (або не впливає) на зміст і якість вашого життя?

У Черкаського краю сувора і славна історія, витоки якої губляться у далеких віках. Вона по праву може бути візитною карткою України, дбайливо зберігаючи багату історико-культурну спадщину краю.

Отже, місто Черкаси…

Черкаси – місто стародавнє. Дослідники вважають, що Черкаси, як місто, виникло в 80-х роках XIII століття. Найбільш ранні згадки про наше місто належать до XIV ст. В російсько-литовських літописах Черкаси згадується разом з іншими містами південної Русі в 1320-1322 і 1394 роках. На початку XX ст. у місті були переважно одноповерхові будинки, часто криті соломою, більшість вулиць – незабруковані. Ще за часів давньоруської держави Київської Русі в районі Середнього Придніпров'я існували поселення, які служили укріпленням для боротьби проти набігів кочових племен. Про існування цих поселень у період X-XII століть свідчать речові пам'ятки давньоруської держави - зброя, монети, посуд і інше, знайдені під час археологічних розкопок на території нашої місцевості, в тому числі в Черкасах.

Про назву міста Черкаси існує кілька версій. Ряд дослідників вважає, що вона пов'язана з перебуванням на цій території в IX-XI століттях племен торків і берендеїв, яких називали «чорними клобуками». В народі іменували їх ще «чорними косами» -

чорнокосами, а згодом черкасами. Інші дослідники посилаються на те, що в цю місцевість була переведена з Кавказу частина полонених черкесів і від них пішла назва міста.

Але існують і інші гіпотези походження назви міста. Так за однією з версій «засновниками міста були руські воїни, козаки-черкаси з П'ятигір'я – крайнього південно-східного форпосту Київської Русі на Південному Кавказі».

Так склалося, що саме в центральній частині міста знаходяться найголовніші історичні пам'ятки, безпосередньо пов'язані з героїчними сторінками історії краю та його мешканців…

Черкаський Хрещатик з'явився для того, аби продемонструвати Хрещатику київському, що він такий не один? Чи ще й тому, щоб довести, що «розмір має значення», бо, мовляв, у Черкасах вулиця простягається майже на три кілометри, тоді як столичний Хрещатик удвічі менший? Чому й коли так назвали цю вулицю? Чи є у неї своє самобутнє обличчя, і які таємниці ховають її будівлі?

Так сталося, що Хрещатик був центральною вулицею невеличкого повітового містечка, адже саме тут розміщувалися всі найважливіші установи – банки, магазини, кав'ярні, готель тощо. Щоправда, власне «Хрещатиком» називалася лише невеличка частина нинішньої вулиці – від Остафія Дашковича до Байди Вишневецького.

Перші згадки про Хрещатик можна віднести до 1879 року. Тоді вулиця називалася Дахнівською. Потім стала Дубасівською. Зрештою, у 1916-1919 роках носила назву Миколаївської (бо там стояв Свято-Миколаївський собор), в сорокових роках минулого століття її назвали Українською, а потім досить довгий час це була вулиця Урицького. Проте неформальна назва «Хрещатик» залишалася, поки в 1992 році з ініціативи краєзнавця Петра Соса вулиці нарешті повернули давню народну назву. З-поміж іншого, варто зазначити, що наприкінці 19-го - на початку 20 століття Хрещатик був чи єдиною вулицею в Черкасах, на якій було тверде покриття. Як стверджує краєзнавець і журналіст Борис Юхно, йшлося про мощену вулицю, подекуди «залатану» сумішшю відходів цегельного виробництва.

«Нею можна було гуляти без калош, що для городянина вважалося вищим шиком», - жартує автор книги «Черкаські місторії. Мандрівки у часі від Соснівки до Кривалівки».

Тільки центральна частина міста в районі Соборної площі мала міський вигляд. Сучасна вулиця Хрещатик, яка була на початку минулого століття головною вулицею Черкас, центральна частина якої з 1916 році поділялася на Миколаївську і Дубасівську і це було єдиним у Черкасах місцем, яке освітлювалось гасокальними ліхтарями «Сімплекс». У той час тут розташовувались основні торгівельні заклади міста: аптеки, казино, майстерні, перукарні, кондитерські. Це був торговий центр Черкас.

Зрештою, пропонуємо пройтися нинішнім Хрещатиком і пильно придивитися до об'єктів, які розміщені довкола.

23 квітня 2016 року на Алеї Слави урочисто відкрили пам'ятник «Борцям за волю України», який було приурочено вшануванню Героїв Холодного Яру. Висота гранітного обеліска 15 метрів, на якому розміщений кований дубово-калиновий вінок з написом: «Борцям за волю України». Біля підніжжя – 8 пам'ятних брил, на яких викарбувані дати різних періодів боротьби українців за незалежність: воїнам за свободу України XXI століття, воїнам ОУН-УПА, Героям Холодного Яру, Героям Небесної Сотні, Гайдамаччини. На вершині обеліска встановлена бронзова скульптура архистратига Михаїла – покровителя воїнів. Спроектований пам'ятник черкаським архітектором Юрієм Калашниковим та відомим скульптором Миколою Біликом.

Одні міста можуть похвалитися найбільшими хмарочосами, другі – чудернацькими скульптурами і вражаючою архітектурою, треті – запальними фестивалями і екзотичною природою. А Черкаси з давніх-давен вважалося містом церков. Окрім часу, коли панувала радянська влада. Тоді були закриті і знищені майже усі культові споруди.

Нині ж у місті існує понад сотня релігійних течій, поряд стоять православний собор і буддистський храм; одночасно моляться своєму богові мусульмани та іудеї.

100 років тому в Черкасах діяли: 3 приходські церкви; 1 цвинтарна церква; 1 полкова церква; 2 будинкові церкви; 1 католицька каплиця; 1 старообрядська церква (на місці Будинку вчителя, що на вул. Хрещатик); 2 старообрядні монастирі (чоловічий – в районі нинішнього заводу «Хімреактив», жіночій – в районі вул. Вербовецького); 12 іудейських молитовних будинків; 1 синагога – 24 культові споруди на 30 тисяч населення, серед яких православними були 20 тисяч осіб! Загалом церкви, молитовні будинки, каплиці, монастирі були майже в кожному мікрорайоні тогочасного міста. Вони ставали своєрідними домінантами певного кварталу. Деякі релігійні громади, як-то іудеї та старообрядці, мали власні лікарні, школи тощо.

За часів радянської влади Черкаси втратили майже усі релігійні споруди. Вже в незалежній Україні вдалося відбудувати частину з них, однією з них є Свято-Троїцька церква – невеличка церква, яка мов символ Віри, нагадує про швидкоплинність життя і його вічні цінності.

В 1863 р. замість дерев‘яної побудована кам’яна, але на території верхньої частини міста (на замчищі, де тепер Пагорб Слави), зруйнована в 1961 р.

Свято-Троїцький кафедральний собор є однією з головних релігійних пам’яток міста Черкаси. Він розмістився біля Замкової гори, на місці, де колись стояла дерев’яна козацька.

Бувають моменти, коли серце стискає думка від питання про сенс власного існування і місію - що залишимо після себе прийдешнім поколінням? В такі хвилини ноги самі йдуть до Пагорба Слави. Лише стукіт наших сердець порушує глибоку тишу місця Пам’яті і Слави. Здається, що нікого крім нас немає поруч. Але насправді це не так -десь на енергетичному рівні відчуваємо невидиму присутність воїнів - героїв, які назавжди залишились тут, захищаючи наше майбутнє. Вічна їм пам’ять і низький уклін… Складається враження, що в такі хвилини наші душі активно контактують - між ними відбувається особливий і важливий діалог, в результаті якого народжуються довгоочікувані відповіді на споконвічні людські питання. Це унікальне місце завжди дарує нам безцінні моменти зустрічі з Вселенською Істиною.

В одному з мальовничих куточків міста, біля Пагорба Слави, розмістилася нова будівля обласного краєзнавчого музею, який є одним з найстарших музеїв України. Його було створено у травні 1918 року, і містився він на вулиці Хрещатик, а в нову будівлю музей переселився 8 травня 1985 року.

Кременчуцьке водосховище, або як його називають Черкаське море, за площею найбільше в Україні. Його створили у 1950-60-х роках. Історія виникнення Кременчуцького водосховища водночас трагічна і велична за своїм масштабом. При його будівництві було затоплено 212 населених пунктів, де на той час проживало понад 130 тисяч людей.

Площа водосховища – 2 250 км². Водне плесо майже дорівнює площі держави Люксембург, що в Європі.

На площі Кременчуцького водосховища вмістилися б 32 міста.

Максимальна глибина - 28 метрів. Загалом водосховище зберігає на своєму млистому дні чимало цікавинок. Дніпром ще 1000 років тому проходив відомий шлях, який називали «із варягів в греки». Ним йшли каравани кораблів із Скандинавії до Візантії. Це був торговельний трафік. Історики кажуть, що на дні старого русла Дніпра ще досі можна знайти стародавні скандинавські кораблі. Дайвери розповідають, що неподалік Черкас на глибині кількох метрів покоїться кістяк мамонта.

На початку XX ст. по вулиці Хрещатик у середині кварталу між сучасними вулицями Байди Вишневецького і Свято-Троїцької розміщувався Черкаський театр, споруджений в 1902 році підприємцем І.І.Яровим. З 1910 році приміщення було переобладнано під кінотеатр. В роки громадянської війни - театр згорів. Відомо, що в ньому часто гастролювали українські, російські і єврейські театральні колективи з різних міст. Зокрема, тут з трупою Миколи Садовського виступала відома українська актриса Марія Заньковецька, яка виконувала провідні ролі у п'єсах «Назар Стодоля» Т.Г.Шевченка, «Не судилось» і «Циганка Аза» М.Старицького. На місці сучасного будинку Медичного коледжу до революції стояв приватний будинок купця першої гільдії А.П.Житомирського. Цікаво, що це був один із перших двоповерхових житлових будинків, які були зведені в другій половині XIX ст. Тут були розташовані Черкаський об'єднаний банк і суконно-мануфактурний магазин. На місці сучасної обласної бібліотеки ім. Т Г.Шевченка стояла Свято-Пречистенська церква Першої казенної чоловічої гімназії (зруйнована у 1961 році).

Далі, з правого боку вулиці, до революції стояв Торговий дім А.Г.Зільбермана і дім братів М. і В. Тиверовських, перший поверх якого займали магазини.

В історичному центрі Черкас на розі вулиць Байди-Вишневецького і Хрещатик зберігся один із небагатьох у місті старий будинок. Він був напівдерев'яним і мав півтора поверхи. Ця триповерхова споруда з елементами неокласичного стилю і модерну стала ще красивішою і ошатнішою після останньої (2003 року) реставрації. Тут розташовано унікальний заклад - музей однієї книги, «Кобзаря» Т.Г.Шевченка, відкритий у травні 1989 року.

У XIX столітті будинок належав знатній черкаській родині - купцям Цибульським, який споруджено їхнім коштом у 1852 році. В цьому будинку з 18 по 22 липня 1859 року жив Тарас Григорович Шевченко.

Кімнату, де жив поет, нащадки Цибульських зберігали у такому вигляді, якою вона була за часів Шевченка аж до початку XX ст. Щонеділі сюди могли приходити всі бажаючі, щоб подивитися, де мешкав Тарас Григорович, почитати його твори, поспілкуватися, вшанувати пам'ять поета. Кожного року, аж до жовтневого перевороту, нащадки Цибульських справляли поминки по Шевченку.

Щороку з експозицією музею знайомиться близько 50-ти тисяч відвідувачів з усіх куточків світу.

Завітавши до музею «Кобзаря» можна зробити несподівані відкриття, що спонукають знову і знову повертатися до творчості нашого земляка.

«Є легенда, що Шевченко по собі залишив маленьку таку дерев'яну чарочку, яку начебто з собою весь час возив, а потім, коли їхав, залишив на згадку. І вона як реліквія зберігалася в родині Цибульських. Кажуть, що вона десь в фондах у краєзнавчому музеї є. Нині в будинку Цибульських знаходиться музей "Кобзаря". Треба додати, що через кілька десятиліть після смерті Шевченка будинок на розі Вишневецького-Хрещатика повністю перебудували. Тобто, фактично Шевченко ніколи не був у теперішній триповерховій кам'яниці, натомість встиг побувати в будинку, який стояв на цьому місті.

Мені хотілося показати неповторність саме мого рідного міста. І, якщо вам, бодай трішечки захотілось прогулятись зеленими вулицями моїх Черкас, я вважаю, що зі своїм завданням я впоралась, тому що в цьому і полягає практичне застосування мого дослідження, через мою подорож зацікавити якнайбільше бажаючих відвідати моє рідне місто Черкаси!